

A R K I V
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT AV STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE, DANMARK OCH NORGE

GENOM

EMIL OLSON

UNDER MEDVÄRKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN   VERNER DAHLERUP   OTTO VON FRIESEN
FINNUR JÓNSSON   AXEL KOCK   EVALD LIDÉN
MAGNUS OLSEN   DIDRIK ARUP SEIP

FYRTIOSJUNDE BANDET.

TREDJE FÖLJDEN.

TREDJE BANDET.

C. W. K. GLEERUP.
LUND.

OTTO HARRASSOWITZ.
LEIPZIG.

LUND 1931.

Innehåll.

Hjalmar Ideforss, De primära lockorden i svenskan	1
J. de Vries, Normannisches Lehngut in den isländischen Königssagas	51
Otto v. Friesen, De senast framställda meningarna i frågan om runornas härkomst	80
Johan Palmér, Vokalerna <i>u</i> och <i>o</i> i gammal kort rot- stavelse i Skånemålen	134
Torsten Wennström, Västgötska vokalväxlingar, ortnamn och dialektgränser samt deras betydelse för lokalisering av språket i Äldre Västgöotalagen	164
<hr/>	
A. G. van Hamel, On Ari's Chronology	197
Magnus Olsen, Cruces eddicæ. II.	216
K. G. Ljunggren, Hallands runstenar	227
Otto Höfler, Altnordische Lehnwortstudien. I.	248
Jón Helgason, Anmälan av »P. M. den Hoed: Hennings- rímur»	298
Dens., Anmälan av »M. A. Jacobsen og Chr. Matras: Føroysk- donsk orðabók»	302
Emil Olson, Notis om ett runfynd i Lund	307
<hr/>	
J. Dünninger, Untersuchungen zur Gøngu-Hrólf's Saga. I—II	309
Sven Grén Broberg, Bibliografi för 1929	347
<hr/>	

De primära lockorden i svenskan.

Den följande uppsatsen avser att utgöra ett bidrag till kännedomen om de s. k. lockorden i vårt språk. Dessa ha, såvitt jag har mig bekant, icke gjorts till föremål för särskild behandling i litteraturen. Även motsvarande bildningar i främmande språk ha föga uppmärksammats. Ett par specialundersökningar finnas, men dessa äro — med undantag ej ens för nedannämnda ganska omfattande arbeten av Sainéan¹ och Schulthess — deskriptiva och erbjuda föga utöver den rena, naturligtvis i och för sig värdefulla, materialsamlingen.

Jag tillåter mig förutskicka den anmärkningen, att jag med min uppsats ej vågar avse att slutgiltigt lösa de hithörande problemen, min avsikt är fastmera att fästa uppmärksamheten på en intressant ordgrupp i vårt språk och genom att framlägga mitt material under samtidig diskussion av princip- och detalj-spörsmål klarlägga åtminstone vissa av de hithörande ordens karakteristika. Jag fortsätter därigenom den redogörelse för de primärinterjektionella bildningarna i vårt språk, som jag påbörjat med min gradualavhandling »De primära interjektionerna i nysvenskan. I. Primära impulsioner och imperationer».

Den föreliggande uppsatsen är byggd på material, som jag erhållit genom excerpering av i sagda arbete nämnd litteratur av olika art, genom svar å ett större antal frågelistor, som utsänts antingen genom Upsala landsmålsarkiv eller av mig själv, varjämte jag genomgått ej obetydliga delar av språkprovssamlingarna i Upsala och Lunds landsmålsarkiv. Även SAOB:s språkprovssamlingar har jag med benäget tillstånd tagit del av, men dessa

---

¹ Jfr Meyer-Lübkes delvis kritiska recension i *Germ.-Rom. Monatschrift* 1: 637.

erbjuda i förevarande fall av naturliga skäl endast ett begränsat material¹).

I stort sett är materialet ganska svåråtkomligt, och det lider intet tvivel, att min framställning på åtskilliga punkter kommer att kräva korrigerings och i varje fall kompletterings, detta så mycket mer, som jag i valet mellan ordhistorisk och typanalytisk framställningsform föredragit den senare såsom mera givande och — måhända — för tillfället mera nödvändig.

Det är allom bekant, att människan vid olika tillfällen till de djur, med vilka hon trätt i närmare beröring, de s. k. husdjuren, riktar vissa ljudkomplex, och att djuren lystra till dessa. En del dylika komplex har jag tidigare gjort till föremål för undersökning (se ovan), särskilt eggelse-, schasnings- och kommando-ord. En betydelsefull grupp av de till det »passiva» djurspråket hörande orden äro lockorden. De begagnas för att förmå djuren att, med avstående från andra handlingar, närma sig människan, vanligen inom nära räckhåll, eller att ätm. utföra en viss önskvärd förflyttning. I allmänhet förknippas praktiska syften med kallandet, man vill, allt efter omständigheterna, föra djuren i stall, sätta dem i nyttigt arbete, mjölka dem, ge dem mat osv. Ibland åsyftar man endast att manifesteras en personlig ömhetskänsla gentemot djuren; det gäller särskilt kattor, hästar och kalvar.

Lockorden tillhöra den grupp av interjektionella bildningar, som jag kallat *imperationer*. (Se Ideforss, a. a. s. 285 ff.)

---

¹ För att ej inkräkta på utrymmet här genom en vidlyftig litteraturförteckning tillåter jag mig hänvisa till mitt ovannämnda arbete, s. V ff. Huvudarbetena äro: A. Treichel, Provinzielle Sprache zu und von Tieren und ihre Namen. *Altpreussische Monatsschrift. Neue Folge.* Band 29 och 30, L. Sainéan, La création métaphorique. *Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie.* I. och X. Heft, resp. 1905 och 1907, F. Schulthess, Zurufe an Tiere im Arabischen. *Abhandl. der Kön. Preuss. Akad. d. Wissensch. Jahrg. 1912.* Philosoph.-histor. Classe. Anhang. *Abhandl. III, O. Hauschild, Deutsche Tierstimmen* — —, *Zschrft f. deutsch. Wortforsch.,* Band 11 och 12.

De förete ganska växlande typer. Först och främst skifta de efter de djurgrupper, till vilka de riktas, men det är iögonenfallande, att samma djurslag tilltalas med ett flertal olika lockord inom ett större språkonråde; så även i vårt språk. Vissa av lockorden äro spridda över hela eller större delen av vårt språkområde, andra synas vara rent dialektala bildningar, sedan långa tider begagnade endast inom ett relativt begränsat område. Särskilt det senare förhållandet visar med all önskvärd tydlighet, att lockorden ha samma konventionella karaktär, som jag trott mig finna hos övriga interjektionella bildningar. Men då man också kan visa upp, att ett mycket stort antal lockord i vårt språk ha motsvarigheter i främmande språk, ej blott närbesläktade, som de nordiska eller germanska, utan även i relativt avlägset besläktade, romanska och slaviska etc., eller obesläktade som semitiska och finska, framgår däraf, att lockorden i fråga med all sannolikhet äro primära, dvs. i de olika språken, resp. språkgrupperna, självständiga bildningar av ursprunglig typ och av varandra i de allra flesta fall oberoende. Om etymologisk släktskap i vanlig mening kan det endast sällan vara tal¹. Av ordens primära karaktär följer också, att nybildningar ständigt kunna äga rum på grundvalen av ett visst material, t. ex. en smack eller en vanlig läteshärminning, och att man därför stundom måste betrakta ord av olika ålder som verkliga formvarianter. Endast i undantagsfall kan man med någon säkerhet följa orden längre tillbaka i tiden (se nedan s. 23), men att därför förneka, att de kunna ha en hög ålder, är ej tillåtligt. Den verkliga gränsen är fixerad genom tidpunkten för domestikationen, men då denna i de allra flesta fall förlorar sig i den grå urtiden, spelar den saken ringa roll för resonemanget. Endast i fråga om katten kan en historisk orientering vara av verklig betydelse för här behandlade förhållanden. Av ett ej ringa intresse vore det att

¹ I vissa fall kan man förmoda lån från främmande språk. På forskningens nuvarande ståndpunkt är det ytterst svårt att någorlunda säkert bedöma förhållandena. Otviveltigt är dock, att finska lockord inträngt i svenskan.

närmare känna de skiftningar i fråga om djurens ras och därmed utseende och levnadsvanor, som tid efter annan ägt rum, liksom ock de omvälvningar på kreatursskötselns område, som timat, men på dessa frågor kan jag — av lätt insedda skäl — ej ingå.

Endast mera sällan kan man hos lockorden konstatera förefintligheten av en dominant, såsom fallet är hos exv. eggelse och schasningsorden. Det beror väl därpå, att man i fråga om lockorden måste taga en ständig och väl avpassad hänsyn till djurens egenart. Dessa förete nämligen synnerligen skilda karaktärer; de äro stundom starkt självständiga, rent av motsträviga, som katten eller geten, stundom rädda som fåret eller ointelligenta som höns och gäss. Under inga förhållanden får man överskatta lockordens »betydelsehalt» för djuren, troligen spela de för dessa endast rollen av lystringssignaler och djurens fortsatta reaktion följer vanemässigt, dressyrartat, eller i några fall instinktivt, om nämligen »signalerna» efterhärma de läten hos djuren, som ha karaktären av »Kundgabe» eller »Auslösung»¹. Härmningar av djurlätena spela en framskjuten roll som lockord. Det är därvid fråga om ej blott det för djuren karakteristiska »normallätet» utan även om speciella ljud (jfr exv. nedan s. 28 f.) eller sådana mera »perifera» ljud, som beledsaga djurens åtande och drickande. I synnerhet mindre intelligenta och glupska djur reagera villigt på komplex av senare slaget. Framför allt ungarna lystra till smackljud, vilka efterhärma ljudet vid diandet. Jfr härmed Treichel (29: 151): »Die meisten, namentlich kosenden Zurufe entstehen aus den natürlichen Tönen, ahmen sie mit Reduplikation nach, sind onomatopoëtisch». Hänsynen till djurens egenart, då det gäller att välja basis för lockord, visar sig måhända bäst i fråga om hunden. Den torde av samtliga husdjur vara det enda, som verkligen underordnar sig den hotfullt-voluntativa tonen i människorösten och låter sig kommendera fram. Däremot reagerar den allt efter förhållandena på en direkt läteshärmning antingen genom överdrivna glädjemanifestationer eller

¹ Härom se Bühler i Indog. Jahrb. VI: 1 f.

genom ilsket skällande (och anfallsåtgärder). Den kan alltså icke lockas genom verklig härmning av det karakteristiska lätet utan endast på annat sätt. Se vidare nedan s. 23 ff.

Djurlätens fonetiska karaktär är ännu föga känd. Ett intressant försök att på ett vetenskapligt tillfredsställande sätt avhjälpa denna brist har påbörjats av prof. B. Schmid i München. Han begagnar sig av en ganska invecklad fysikalisk-teknisk apparatur, genom vilken ljuden överförs till bl. a. kurvor å bromsilverband, och tillämpar i stor utsträckning en komparativ metod. I ett kort meddelande om sina resultat, som han publicerat 1928 i tidskriften *Forschungen und Fortschritte*, 4. Jahrg. Nr. 22/23, s. 233 ff.¹, konstaterar han, dels att de gängse djurläteshärmningarna äro subjektiva och konventionella, dels att djur, i motsats till vad man förr hållit för riktigt, verkligen förfoga över rena vokaler och konsonanter, och ej prestera blott bullerljud. Så består hundtjut, »wie es Hunde bei zurückgelegtem Kopfe in freudiger Erregung oder auch in hochgradiger Unluststimmung hervorbringen», optiskt betraktat, av ett rent *u*, under det att samma djurs glädjetjut, »wie er es beim Spaziergehen anschlägt» utgöres av ett rent *a* i högt tonläge. Han nämner även mera i förbigående, att han hos olika djur observerat *a*, *i*, *o* och *u*, vissa diftonger och nasalljud samt konsonanterna *f*, *s*, *w* (= *v*). Jfr, att Hauschild konstaterat nasalton, åtm. som inledningsartikulation i kons, fårets och getens vanliga läten. Se Dens. 12: 38.

Man torde dock utan risk för misstag kunna anse, att djurlätena i övervägande grad äro oartikulerade². De kunna därför

---

¹ Sedan min uppmärksamhet riktats på denna särskilda sak genom en kortare artikel i Sv. Dagbl. för år 1928, vilken författats av dr A. Roth, ställde denne med älskvärd beredvillighet Schmid's egen redogörelse till mitt förfogande. — Jfr f. ö. Ll. Morgans värdefulla utredning i *Instinkt und Gewohnheit*, s. 101 ff.

² Jfr, att hästen gnäggjar och katten jamar under inandning. Då åsnan *i*ar, åstadkommes fonemets förra del (*i*-, *y*-) inhalatoriskt. Se Barth, *Einführung in die Physiologie — der — Stimme*, s. 289.

icke eller endast tillnärmelsevis återgivnas med de mänskliga talorganen; i skrift äro naturligtvis svårigheterna ännu större. Som redan antytts, ha i både tal och skrift mer eller mindre konstanta former fixerats, vilka traditionellt övertagas av varje ny generation liksom annat språkgods. Det utesluter dock icke, att nya komplex skapas — alltid i väsentlig anslutning till det berörda språkets allmänna ljudskick — vilka, subjektivt eller (och) objektivt, bättre än de äldre återgiva lätena. De traditionella formerna växla, ofta ganska avsevärt, i olika språk¹, och det är därför tydligt, att de på samma läte uppbyggda lockorden också kunna förete väsentliga skiljaktigheter. — Den relativitet, som sålunda kännetecknar det mänskliga återgivandet av djurlätena, måste även anses gälla tidigare språkliga perioder, och stor försiktighet är därför av nöden, då det är fråga om att bestämma den ev. ljudhärmande karaktären hos uppenbart gamla ord. Framför allt måste de traderade skriftbilderna behandlas med kritik.

Då det är fråga om verklig härmning av ett djurläte, synas intrycken av »vokalens» kvalitet, tonhöjd och rytm vara de avgörande faktorerna. Endast undantagsvis spelar konsonant-härmsningen någon roll. Det kan nämligen, trots Schmid's ovan relaterade, för övrigt just på denna punkt vaga, uttalanden hållas för säkert, att djuren i gemen ej kunna frambringa konsonanter i vanlig mening. De konsonantiska inslag, som kunna konstateras som an- och slutljud i djurlätesimitationer, bero, enligt min mening, i de allra flesta fall på den typiska inställning, som människan rent korrelativt presterar vid varje egentlig, dvs. affektiv, härmning. Förutsättningen för varje något så när illusorisk härmning är nämligen, att den härmande i största möjliga grad skapar en lämplig artikulationsbasis genom att antaga en mimik och allmän fysiologisk inställning, som minner om de för det ifrågavarande djuret karakteristiska. Vanligen sker det oavsiktligt, genom en halvt reflektorisk utlösning under pressen

---

¹ Se *exv.* Nyrop, *Ordnes liv*, And. B., s. 8 ff.

av det yttre intrycket¹. Vid härmningen av nötkreaturens läte har man att utgå från en vokalisk basis *u* eller *o* (av skiftande valörer), vilken modifieras genom ett labialt anljud, till *bu* eller *mu*, *bo* eller *mo*, tydligen resultat av den »ko-aktiga» mimiken. Strängt taget uttalas blott ett starkt *u*- eller *o*-haltigt bilabialt *b*. Det sagda gäller i eminent grad även katt-, hund-, svin- och hästläteshärmningar. Kattläteshärmningens basis exv. är *a* eller *au* (*ao*), stundom ett »insnickrande» *i*-förslag, *ia*, *iau* (delv. imitat.); till följd av den kattartade mimiken modifierar en inledande artikulation, *m(j)*-, *n(j)*-, *ng(j)*-, eller en labial avslutande artikulation, *-m*, *-u*, *-v* (*jam*, *jau*, *mjau*), fonemet.² — En redogörelse för min uppfattning av vissa andra härmningsfonem, särskilt återgivandet av fågelläten, hoppas jag få ge i annat sammanhang. Jfr även omedelbart nedan.

Vissa andra konsonantiska inslag i lätessimulationerna måste förklaras på annat sätt. Om nämligen lätena äro korta och energiska, såsom flertalet fågelläten, påverkas härmningarna i riktning mot en liknande abrupt och snabb artikulation, varvid merendels explosivor få markera an- och slutljud i fonemen³. Därigenom få imitationerna åtm. subjektivt en stark prägel av adekvat återgivande. Härmningar av mera utdragna läten uppvisa i motsvarande fall vanligen spiranter. För övrigt torde dessa förhållanden väsentligen sammanhånga med den ovan påpekade »återskapande» allmänna inställningen⁴. Det förtjänar

¹ Jfr härmed — i viss mån — Gjerdmans undersökning, Om klangförändringar i vår röst etc., Spr. o. St. 20: 116 ff.

² Jag kan därför ej finna, att Hj. Falk (Ark. f. n. fil. 41: 115) med fog kan anmärka mot Hellquists härledning (i Etym. ordb.) av ordet *vrensk* som onomatopoetiskt (Hellquist: "ljudhärmande"), enär man i så fall skulle vara nödsakad att skilja *vrina*, "brukt om hästens skrik i brunsttiden" från *vrina*, "löfte eller fordreie överleppe og nese i brunsttiden". Orden äro typiska parallellbildningar, om än disparata.

³ Se Bourdon, L'expression des émotions et des tendances dans le langage, s. 37 f., och Jespersen, Die Sprache 386 f.

⁴ Därmed sammanhänger utan tvivel även den omständigheten, att lockorden, efter vad jag funnit, vid sin sida ofta hava verb,

kanske också framhållas, att vokalljud stundom ingå i imitationerna, t. ex. i vissa fågelljudshärmingar, utan att det förebildliga naturljudet kan anses innehålla sagda vokal. Det beror på en allmän tendens hos människan att sammankoppla odifferentierade ljud med högt svängningstal, särskilt om de äro korta, med den »höga» vokalen *i*. Jfr Hoffmann-Krayer i Germ. Sprachw.-sch., s. 56.

Särskilt bör observeras, att de i barnspråket vanliga djurläteshärmingarna (se exv. Stern, Die Kindersprache, s. 327 ff.) sannolikt icke ligga till grund för lockord. Dels äro nämligen barnorden i största utsträckning resultat av ett inlärande, dels kunna de under de förhandenvarande omständigheterna endast i ringa mån tänkas utöva något inflytande vid lockordsbildningen. Även sådana sammanställningar som ty. *Mehschäfchen*, *Muhkuh*, *Putthennichen* (Winteler, Naturlaute und Sprache, s. 35) äro upptagna från de äldres språk.

I stort sett torde lockorden ha fixerats erfarenhetsmässigt, dvs. man har lagt märke till vilka ljud som bäst påverkat djuren och alltså medfört den önskade effekten. Även om, som ovan framhållits, läteshärmingar i allmänhet äro verkningsfulla, kan det lätt konstateras, att också andra ljud äro lämpliga som lyst-ringssignaler. Kattor t. ex. reagera mycket starkt på *s*-ljud, får och getter på *r*-ljud (av olika typ). Därför uppbyggas lockkomplex just till dessa djur gärna på *s*-, resp. *r*-ljud. Dessa ha då karaktären av verklig dominant. Enär schasningsljuden till katt också utformats på en *s*-dominant, få lockorden en med dessa formellt helt eller väsentligen överensstämmande byggnad. Endast

---

uttryckande rörelse. Man skulle därav möjligen känna sig frestad att anse vissa lockord ursprungligen vara imperativiska former av dylika verb, och möjligen kan så någon gång vara fallet. Men i regel torde det vara fråga om parallellbildningar på affektiv grund, vilka fått en likartad utformning till följd av språkets relativt inskränkta uttrycksmöjligheter. Ytterst vilas väl förhållandet därpå, att ett djurs läte och rörelsesätt i samma grad äro uttryck, om än disparata, för dess psykofysiska natur. Jfr Gjerdmann, Om klangförändringar etc., Spr. o. St. 20: 134.

ansättnings- och uttalstypen ter sig skiljaktig. Verkliga eggelsekomplex, avsedda att sätta fart på loja djur, kunna konstateras inom vissa »lock»-räckor, särskilt då det är fråga om nötkreatur. Ex.: »*Kobarna, kobarna, — —! Håhåhå, brrr!*» smål., Sv. L. 7: 7: 159, och *Kobarna, — — —! Hå-å, krrr!* smål. ibid. 1: 431.

Det kan nu vara skäl att sammanfatta de viktigaste av lockordens karakteristika. — Dessa uttalas alltid med smeksamt tonfall; om de innehålla vokaler, ej sällan i falsett. Det är uttryck för den verkliga eller hycklade affektiva inställning, under vilken de produceras. Därmed sammanhänger även det förhållandet, att orden uttalas med stark läpprundning och till följd därav ofta uppvisa labialiserade vokaler (jfr t. ex. Lindgren, Burträskmålets grammatik, s. 68 f). Den genomgående smeksamma och insmickrande ansättningen är ägnad att förtaga djuren rädslan eller övervinna deras motvilja mot att underordna sig människan och ger subjektivt — som »*sensation tactile*» — ett typiskt intryck av det affektiva läge, varav den är ett utslag. Ytterst tvivelaktigt förefaller mig däremot ett antagande av Kallstenius, Värml. dial., Sv. L. 21: 2: 61, att *i*-vokalen skulle föredragas i lockord. Om nu detta ljud verkligen är vanligt i lockord — och det tycks i viss mån verkligen vara fallet — beror det på ovan påpekade förhållanden och på *i*-diminuering, ej på någon lockordsfunktion hos ljudet i sig¹. I några fall, fränst vid ett tilltal till hästar och nötkreatur, begagnas ett påfallande lågt tonläge, vilket stundom gör sig gällande även i fråga om rena lockord till dessa djur. — Den imperationella («vokativiska») typen hos dessa ord framträder även beträffande aksenten, i så måtto att akut aksent är den absolut dominerande hos de verkliga lockorden (men däremot ej hos de därmed parallella appellativerna). Det förhållandet har ofta framhävts tidigare.

Lockorden kännetecknas liksom impulsionerna och de övriga

---

¹ Jfr Hoffmann-Krayer i *Beitrage zur Germ. Sprachw.-sch.*, s. 47, Jespersen, *Die Sprache*, s. 389 f., Rohlf's i *Zschft f. Franz. Sprache und Litteratur* 49: 114 och E. Rotzall i *Angl. Forsch.* 31: 166 f.

imperationstyperna i största utsträckning av enstavighet, ett förhållande, som enligt min mening i detta sammanhang måste anses bekräfta ordtypernas och (delvis) även ordindividernas primära karaktär. Totalfonemen äro däremot ofta flerstaviga, vilket sammanhänger därmed, att iterering är synnerligen vanlig inom ordgruppen. Det kan bero på att det djurläte, som ligger till grund för det särskilda lockordet, självt kännetecknas av upprepning¹ (jfr t. ex. grisens och hönsens läten), men det kan också ha sin grund i tvånget att upprepa lockordet, tills den önskade effekten nåtts. I det itererade fonemet torde man i allmänhet betona de olika lederna ungefär lika starkt, men kravet på rytmisering gör sig åtm. i vissa fall tydligt gällande. I ej ringa utsträckning synes rytmen vara bunden genom det ev. till grund liggande djurlätets typ och djurens rörelseart, ett förhållande, som för övrigt illustreras även genom de åtbörder, som vanligen beledsaga lockorden och bidra till att fastlåsa ett rytmiskt schema.

I »kedjekomplex»², som *kitt-kitt-kitt-*, *kill-kill-kill-*, *kiss-kiss-kiss-*, *pull-pull-pull-*, utbildas merendels ett glidljud *a*, varför fonemen strängt taget borde antecknas som *kitte-kitte-kitt-* etc. Dylika skrivningar kunna också konstateras. Det ursprungliga glidljudet får till följd av sin vanlighet »formants» funktion; det är också sannolikt, att åtskilliga komplex, exv. *misse*, *kisse*, *kusse*, *nasse*, äro av denna art, även om de formellt anslutit sig till appellativer på *-e*. De fem.-bildningar, som kunna uppvisas till flertalet av dylika ord, kunna antingen vara senare analogibildningar eller också primära bildningar, på ett liknande »glidljuds»-*a* eller ett artikulationsavslutande *a*, av i viss mån parallellt ursprung. Som att vänta är, kännetecknas särskilt de »ropade» lockorden av dylik *a*-formant. Typiska belägg äro *pirr* : *pirra*, *kirr* : *kirra*, *hoss* : *hossa*, varmed kunna jämföras *ko* : *koa*, *koss* : *kossa*, *kuss* : *kussa*, *pri* : *pria*. Jfr Ideforss, a. a., s. 290. När

¹ Se Wackernagel *Voces var. anim.*, s. 36 ff.

² Jfr Schulthess, s. 32 ff.

lockorden icke upprepas, inträffar det, att de lallvarieras, antingen genom verkliga lall-komplex (varom se nedan s. 41) eller genom tillfogande av vissa ändelser, ofta rena böjningsändelser, som formellt stämma med lallkomplexen eller åtm. föga avvika därifrån, t. ex. *getteri-roran*, *uttoma*, *pättåndå*, *tuppona*, *kokussuna*, *kickena*, *söera*. Även vid sekundära lockord finner man exempel på dylik »lall-böjning», så *lillera*, använt till hästar. Jfr ty. dial. *minzelä, *minzelä*, *maungerlä*, Ehrlicher, Sonneberger Mundart, s. 21.

Bland lockorden finner man ett ej ringa antal komplex, vilka förete den för hypokoristiska bildningar kännetecknande formen, varom se exv. Hellquist, Ordbildning LXVII f. De äro antingen sekundära, alltså affektiva varianter av nu eller tidigare använda benämningar av appellativ eller egennamns-typ, såsom *tjurre*, *kossa*, *kudda*, *sossa*, *pålle*, eller utbyggnader av primära lockord, *prigge*, *bagge*, *kille*, *tjilde*. Jfr P. Persson, I. F. 26: 68, och Schulthess, s. 15 f.

Utän tvivel ha vid fixerandet av vissa appellativer, som lockord föreställningar om övernaturliga makters spel, särskilt tanken på namnets makt, spelat en viss roll, tidigare kanske mer än nu. Somliga benämningar ha varit tabu, andra noa. Noanamen ha ansetts framför andra lämpade som lockord. Vi kunna nu endast i undantagsfall följa utvecklingen, men det torde vara ställt utom allt tvivel, att tack vare dessa förhållanden dels åtskilligt gammalt språk gods bevarats just i lockordsfunktion, dels åtskilligt nytt intressant material tillkommit. Särskilt torde nya ljudhärmande bildningar ha gynnats som noa-ord; så ha ofta handjuren kallats »bömlaren», »bråkaren», »gnäggaren» etc. Om hur ett gammalt ord kan låsas fast genom sin användning som lockord, vittnar följande citat: »Ingen må kalla sina får annat än *Söer*; ty då skola de vantrifvas, rimet lyder så: Kallar du mig *Söa*, så skall jag dig kläda och föda, Kallar du mig *Får*, skall du ej få ett ullhår». Gasslander i Sv. L., Bih. 1: 3: 57; senast 1774 (jfr även Hyllén-Cavallius, Vär. o. Vird.² 1: 237). Ordet *får* självt kan vara ett gammalt noa-namn, om

den vedertagna härledningen (se exv. Hellquist, Ordbok, under d. o.) är riktig; »ullbärare» kan ha ersatt ett äldre nu ej känt tabu-ord.

Katten.

Kattens normalläte återgives i vårt språk numera vanligen med *jam* eller *mjau* (-o); det nu allmännaste verbet är *jamu*, belagt exv. hos Kolmodin, Qw.-sp. 1: 447, förr, liksom stundom alltjämt, *jamma* (så Andr. Arv. Runius, Dud. 2: 78 och Dalin, Argus 1: 116). En annan (gammal och ännu dialektal) biform är *jamla*, belagd hos Serenius, 1734. Spegel har, 1712, ett *miawa*, som alltjämt kan beläggas i dialekterna: *miaua*, Fröding, E. Skr. 1: 112, *miawa*, skå., Sv. L. 2: 9: 50. Hos Lind, 1749, kan *mjama* noteras, vilken form som **mjäm* och **mjama* begagnas i t. ex. finl.-sv., Wessman. Det *mjälä*, som Comenius upptar (se Dahlgren, Gloss., under d. o.), nämnes även av Rietz. I öst.-sv. dial. förekomma också *n-* (se Vendell) och *ng-* anljudande former (Sv. L. 15: 4: 49). Dylika uppträda i ett flertal främmande språk, såsom fi. *nau*, vb. *naukua*, Lönnrot, jap. *nya-nya*, Wundt, Die Sprache³ 1: 311.¹ Däremot synes rikssv. sakna sådana fonem. Jfr ovan s. 7. Vokalnasaleringen kan återgå till en faktisk nasalering i djurlätet. — Endast i undantagsfall ingår *jam* i lockord eller smeknamn på katten, exv. *kisse jammen*; det är däremot fallet med *miuu*-typen, spec. vad beträffar dess förra del, *mi-*.

Flertalet av de svenska lockorden till katt bildas på en dominant *s*. Denna utgår icke direkt från någon lätesbärmning utan torde ha utbildats empiriskt som en följd av att kattorna, som ovan antytts, alldeles påtagligt lystra till typiska väsljud. Orsaken därtill är oviss. Måhända kan dock förhållandet sammanställas med en nedärvd jaktinstinkt. Lockorden framträda som uppbyggda på dominanten genom varierande artikulationsansättningar och (ofta) vokaliseringar, vilka senare i detta som

¹ Jfr Nyrop, a, a., s. 20 f., och Erikson, Naturljud och djurnamn, s. 66, O. Hauschild, a. a. 12: 16 ff.

i andra liknande fall väsentligen bestämmas av konsonantljudens ursprungliga vokalhalt. Då *s*-ljudet i dominanten mycket ofta är typiskt *i*-haltigt, dvs. palatalt, sker också den inledande artikulationen palatalt.

Inträder artikulationen snabbt, genom en explosiva, kommer alltså en palatal explosiva att inleda fonemet, *ks*, *k's*, *kiss*. Artikulationsläget är hela tiden så gott som oförändrat. Jfr schasningsorden *kas* och *kiss*, varom Ideforss, a. a. 1: 333 ff. Formen *kiss* begagnas i allmänhet som rent lystringsord, vilket den också, särskilt med tanke på ansättningstypen, ursprungligen torde vara. Därmed sammanhånga smekorden *kisse* och *kissa*, *kise* och *kisa*. Samtliga dessa former ha »hårt» *k*, vilket förklaras genom ovan angiven bildningstyp¹. Det är därför oriktigt, då man, som stundom skett, motiverar det hårda *k*-ljudet i *kisse* som en följd av en anslutning till *katt*. Så Tamm, Fonet. kännet., s. 28, och åtm. delvis, A. Noreen, i V. Spr. 1: 459. Ordet förklaras annorlunda men också oriktigt av den senare i Om orddubletter, s. 38 och 42. Jfr däremot Sidenbladh, Allmogemålet i Norra Ångermanland, s. 52, och Kock, Sv. ljudh. 1: 229 f. Ordet nämnes för övrigt ofta i den dialektologiska litteraturen som ett »undantag». Växlingen mellan kort- och långvokaliska former i ordet (se ovan) kan vara primär, men det är också möjligt, att i ursprungligen kortvokaliska former vokalen förlängts under affektiv inverkan. Det samma gäller även andra ord, som *piss*: *pis*, *puss*: *pus* etc. — I svenskan är lockordet *kiss* först belagt 1730², hos Giese 1: 326, motsvarande ty. *kitz*, smekordet *kisse* först 1735, hos Broman, Hels.-bok., s. 144, »Helsingarne kallade

¹ Sporadiskt förekommer dock även *tje*-ljud, exv. finl.-sv. *ʃʃis* (Wessman). Jfr eng. dial. *chatty* (-ie), *cheet*(ie), *chitty*(-puss). E. Rotzall, Angl. Forsch. 31: 175.

² Jfr dock ev. redan 1679, O. Rudbeck, Atl. 1: 22: »Chineser äro småögda och aflånga, det vij kalla *kissögda*.” Dahlgren, Gloss. För uppfattningen av ordet jfr Herweghr, Idiot. westm. s. 72: »*Kissögä* kallas en småögä, som plirar med ögonen, ut solent feles“.

Se även Falk-Torp, Norw.-dän. etym. Wb., under da. *misse*.

sina kattor: *Misse, Mirre, Kisse, Kitruns* etc.», varefter orden återfinnas hos ett flertal författare: lockordet *kiss*, appellativen *kiss*, m., *kissa*, f., 1749 hos Lind, appell. *kissa*, »Ang.», 1766, hos Ihre, appell. *kiss* c:a 1770 hos Herweghr, appellativen *kise* och *kissa* hos O. v. Dalin, »fader *Kise*, en gammal katt». Dens., Witterh.-arb. 2: 6: 29, »En brokig Katta, som het *Kissa*», ibid. 5: 345. Nu är typen vanlig över hela det sv. språkområdet, även i finl.-sv. Främmande motsvarigheter finnas i da. (redan 1668, hos Pontoppidan; se äv. Da. Ordb., under *kis* 5), no., isl., shetl., ty., ry. (exv. Stern, Die Kindersprache, s. 336), fi. (Lönnrot), sem. språk (omäu. arab. *qš*, Schulthess, s. 24). Sannolikt kunna liknande bildningar beläggas i åtskilliga andra språk än de här nämnda. — Det sv. *kiss* ingår vanligen som första led i sammanställningar som *kiss(e) miss(e)*, *kiss(e) pus(e)*, *kiss(e) mirre (-a)*, *kiss(e) måns(en)*; omvänd ordning förekommer ej. Det sammanhänger med att *kiss*-formen är det kraftigare (lystrings)ordet, under det att de som andra led i sammanställningarna ingående orden ha en mera smeksam karaktär.

Det kan ifrågasättas, om icke ordet *katt* självt är av liknande ursprung. De hittills gängse härledningarna därav äro alla osäkra och psykologiskt sett föga tillfredsställande. Se Kluge, Etym. Wb., under *Katze*, Olson, Appell. subst., s. 112, Hellquist, Ordbok, under *katt*. Svårigheten att etymologisera ordet beror till ej ringa del på att man ej lyckats klarlägga vare sig djurets eller djurnamnets äldre historia. — Katten är tvivelsutan ett ganska sent husdjur, åtm. hos indoeuropeerna¹. Möjligen kan den hos dem spåras tillbaka till 400-talet f. Kr. (då den nämnes av Herodotos), varom se Blankenhorn, Zschr. f. d. Wortf. 11: 312, och Schrader, Reallex. 1: 562 ff.; jfr något annorlunda Brehm, Djurens liv² 3: 84 ff. Enligt Blankenhorn ha Cicero, Ovidius, Plinius d. ä. och Seneca känt katten, men först hos Plutarkos »omnämnes katten som husdjur och då samtidigt med vesslan»

¹ Äldst är katten sannolikt hos egypterna, vilka redan omkr. 2800 f. Kr. "tamde" *Felis ocreata maniculata* som "miniatyrlejon".

(enl. Brehm, l. c.). Under första århundradet e. Kr. begagnas också tidigast benämningen *catta* på djuret, hos *Martialis*, men detta ord förekommer sedan på nytt ej förrän 250 e. Kr., i *Vulgata*. Detta senare enl. *Sainéan* 1: 5. Emellertid torde det med visst fog kunna ifrågasättas, om i ovan åsyftade fall verkligen tamkatten varit åsyftad. Denna (*cattos*», vilket förutsätter en sing.-form *cattus*) omtalas först alldeles otvetydigt av *Palladius*, omkr. 350 e. Kr. Till grekiskan överfördes denna benämning lånevägen, från latinet. Katten synes så ha blivit känd i allt vidare områden, egentligen endast som råttjägare, ej som sällskapsdjur. Till England kom den redan med romarna, men till Tyskland synes den ha nått först under 700-talet och var ännu på 1300-talet ganska sällsynt där. Enligt *Lönberg*, citerad av *Brehm*, a. a., s. 85, var det munkarna, som inplanterade katten i vårt land. Av de tidigaste beläggen på ordet katt i vårt språk kan emellertid intet utläsas i det fallet. Då *Freyja* i den isländska mytologien sättes i samband med katten (*»er hon ferr þa ekr hon kottum ij»*, *Edda Snorra Sturlusonar*, *Cod. Worm.*, *Københ. og Krist. 1924*, s. 22), torde det bero på en sen överflyttning: *»Myten om Fröjas kattor är införd söder ifrån, sannolikt en förvanskad bild av Afrodite och lejon, säkerligen ej loar, såsom ibland uppgivits»*. Enligt *Lönberg*, citerad av *Brehm*, l. c. — I samband med sin redogörelse för kattens historia gör *Schrader* (som ovan) ett försök att bestämma ordet *katt's* ursprung: *»Cattus ist also ein altes, zunächst nicht weiter deutbares, kelto-germanisches oder germano-keltisches, — — Wort»*. Genom germaner eller genom hemvändande romerska soldater skulle ordet, som i ursprungsområdet betecknade den europeiska vildkatten (*Felis silvestris*), ha överförts på den i Södern kända huskatten. Mot denna uppfattning vänder sig *Sainéan* (a. a., s. 7) och anser sig efter en synnerligen grundlig sakligt-språklig utredning böra stanna vid en helt negativ ståndpunkt: *»En somme, après avoir examiné les diverses hypothèses touchant l'étymologie de cattus, on se voit contraint d'avouer, qu'on n'en sait absolument rien»*. Jfr därmed *N. E. D.*, under *cat*: *»The*

name is common European of unknown origin». Som Sainéan framhållit, var *cattus* (*catta*) utan tvivel ett folkligt ord (jfr även Blankenhorn, l. c.: »vulgariter dictum») och då det avgjort har affektiv (lockords-, schasords-)typ¹, synes det mig synnerligen antagligt, att såväl det latinska ordet som de keltiska och germanska och de därifrån inlånade eller de därmed parallellt bildade fi., slav. etc. »katt»-orden äro utbildade på ett lockord. Huruvida detta åter är ljudhärmande eller icke, är svårt att avgöra nu; i varje fall känner jag ej någon därmed direkt jämförbar bildning. För att orden äro av imitativt ursprung, kan den omständigheten anses tala, att de flesta lockorden till katt och de därav bildade appellativerna uppbyggts på läteshärmingar: »En somme, la grande majorité des noms d'amitié donnés au chat est réductible à la notion de miauler ou à un des autres faits et gestes de la vie de cet animal» (Sainéan, a. a., s. 21 f.). Möjligen kan katten förr ha lockats genom en smack; dylik begagnas stundom alltjämt, enligt vad ett par av mina meddelare angiver, såväl på svenskt som på tyskt språkområde. Jfr från olika synpunkter fisl. *kausi*, no. *kause* (Aasen) och eng. *kitten*, *kitt* (*chit*), varom se spec. Eva Rotzall, a. a. 31: 2 f., och fra. dial. *ka-u*, Meyer-Lübke, Germ.-Rom. Mon.-schr. 1: 637². Genom antagandet av lockordsbasis för »katt»-orden vinnes framför allt den fördelen, att de svårigheter, som hittills förelegat att bringa de särspråkliga orden till formell överensstämmelse med varandra och en ev. germansk grundform (om någon ieur. grundform lär det näppeligen kunna bli tal), helt övervinnas.

Om *s*-dominanten uttalas under intryck av (smeksamhets-

¹ Jfr, att P. Persson, i I. F. 26: 68, upptar *cattus* (-a) bland de ord, i vilka enligt hans mening affektiv bildningstyp (geminering) föreligger.

² *Kit*-former kunna tolkas som uppbyggda på en smack, så det ovan citerade *kit-runs*. Jfr därmed det ävenledes häls. vb. *killa*, »källa» (*tl < ll*). Se f. ö. Kock, Sv. Ljudh. 1: 229 f. Eng. *titt* »call to a cat», varav *titty* och *titty-puss* (E. Rotzall, a. a., s. 201) kan jämföras med eng. *titty*, bröst, bröstvärta, vilket senare ord avgjort utgår från en smack. Jfr nedan s. 30.

ömhets-)affekt, inträder som en följd därav läpprundning (-slutning). Jfr även ovan s. 9. Fonemet får en labial ansättning, vare sig denna sedan utformas som en explosiva, *p* eller *b*, eller en nasal, *m*. Särskilt *m*-formerna äro till sin ansättningsart mjukare än *k*-formerna och ha också genomgående en mera smeksam läggning än dessa. Den hithörande formen *miss* ter sig som en direkt parallell till det ovan behandlade *kiss*. Emellertid gör sig hos den ett visst ljudhärmande moment gällande, som ej kan påvisas beträffande *kiss*. *Mi*-bildningarna utnyttja nämligen det typiskt *i*-haltiga (svaga) läte, som hos kattorna kännetecknar ömhet. Jfr »Hennes (kattans) annars för örat ej så välklingande stämma vinner i välljud i en grad, som man ej skulle ha trott den om; »*miau*» förvandlas till ett »*mie*», i vilket ligger en moders hela godhet och hängivenhet. Av hennes »*murr*», som i vanliga fall plägar uttrycka tillfredsställelse och välbehag, någon gång även en bön, blir nu ett läte så ljuvt, så talande, att man tror sig förstå det såsom uttryck för den innerligaste kärlek till barnskaran». Brehm, a. a. s. 91. Det är därför ej så underligt, om *i*-, spec. *mi*-bildningar intaga en dominerande plats bland olika språks härmningar av kattens läten och därav bildade lock- och smekord. Se Sainéan 1: 8 ff. och Pauli, »Enfant», s. 311 ff. I sv. finner man, som ovan angivits, smekordet *misse* redan 1733; det rena lockordet *miss*, liksom appellativ *miss*, *m.*, och *missa*, *f.*, däremot först 1749, hos Lind. Då Rietz anger Götaland som ordets spridningsområde, torde hans uppgift bero på något misstag. De båda äldsta beläggen förskriva sig från Norrlandsförfattare, och i våra dagar begagnas det utom i Götaland i åtm. gutniskan, uppl., sörnml., värml., flera dalmål, ett flertal Norrlandsmål samt i finl.-sv. och estl.-sv. dial. Sannolikt är det allmänt känt. Motsvarande former synas ej kuuna uppvisas i no., isl. och eng. men väl i da., ty., holl., fra., ita., sp., ry. och alban., ävensom i semit. språk. Se Brinkmann, Die Metaphern 1: 409 ff., Sainéan l. c. och 1: 18 f., Bull, s. 24 f., Treichel 29: 188, Schulthess, s. 89. Det sv. *misse* (-*a*) utgår tvivelsutan från lockordet *miss*, och även flertalet utländska mot-

svarigheter äro säkerligen på samma sätt primära. I vissa fall bör man nog dock räkna med sekundär användning av personnamn, även om dessa fall ej på långt när äro så vanliga, som man hittills varit böjd att antaga. Se Weigand-Hirt, under *Mieze*, Hellquist, Ordbok, under *misse*. Sainéan 1: 23, Schiepek 1: 91 och Meyer-Lübke i Germ.-Rom. Mon.-schr. 1: 637.

Även om *mi*-former av ovan angivna skäl äga ett visst företräde i konkurrensen, är det tydligt, att också andra vokaliseringar av den konsonantiska *m-s*-stommen kunna inträda. En rent affektiv (ömhets-) variant till *miss* är det labialiserade *myss*. Sporadiskt påträffas i sv. även *muss* — ej ovanligt som namn på katt i sö. Sverige —, varmed kan jämföras finl.-sv. *musä*, Vendell, da. *mus* och *musse(-mav, -katt)*, Feilberg 2: 630 och 634, ty. *mus*, varom se exv. Schweiz. Idiot. 4: 476. Andra vokaliseringar erbjuda de sv. *mass(e)* och *mässe*. Enligt Rietz (s. 433 b.) begagnas *masse* som appellativum »Gestr.-bl.». Själv känner jag *mass* som rent lockord från värlml. (Eda) och från flera dalmål; från finl.-sv. har jag noterat **kisse-masse* (Vendell), varjämte det i Orsamålet (Boethius, Orsamålet 1: 31) belagda *mòsa* torde böra anses vara identiskt därmed. *Mässe* synes vara känt, som smekord, endast i finl.-sv.; se Vendell. I Östergötland begagnas dock enligt Hjelmqvist, Förnamn, s. 180, *kisse-mässe*. Som namn på katt är *mässe* — dock något osäkert — känt redan 1720 (Hjelmqvist, l. c.) och därefter exv. 1786 (Spr. o. st. 4: 124). Utan tvivel ha *masse* och *mässe* allmänt associerats med de likalydande hypokoristiska formerna av mansnamnen *Mats* och *Måns*. Enligt min mening har man dock även i dessa fall att göra med en sekundär anslutning av personnamn till redan existerande lockord eller smeknamn av med namnen identisk eller likartad form, och ej med ett direkt överförande av personnamn i Hjelmqvists mening. Jfr exv. de utan tvivel primära spa. *mozo* och ital. dial. *moss*, *moš* (*mosc*) och *mosi*. Sainéan 1: 18 f. Se Hjelmqvist, a. a., s. 171 f. o. 175 f., Feilberg 2: 106. I sammanställningen *kis(s)e-måns(en)* ingår dock tvivelsutan personnamnet *Måns*. Typen tillhör, vill det synas, särskilt sö. Sverige. För smål.

känner jag den från 1822, hos Lagergren. — *Måns* förekommer som kattnamn redan 1741, hos Knöppel, Manns-scholan, s. 68, och därefter exv. 1760, i Lefwernes Beskrifning öfwer en Stor, Namnkunnig — — Katt, s. 5.

Ansättes det på *s*-dominanten uppbyggda fonemet med en labial explosiva, uppstår en form *p-s* eller *b-s*. Lockord av den senare typen har jag ej lyckats belägga i sv. Däremot äro dylika vanliga i främmande språk: ty. dial. *bīseli*, *būs*, *būs*, *būseli*, *būs(i)-būs(i)*, Schweiz. Idiot. 4: 1738, *būssi*, *būsi*, *busi* (med *i*-diminuering), Philol. Studien, Festgabe, f. Sievers, s. 322, spa. *bis*, arab. *basbas*, *bass*, egypt. arab. *biss*, varom se Sainéan 1: 8, resp. Schulthess, s. 16 och 77. Stommen *p-s* företer *i*- eller *u*-vokaliserade utbildningar. I sv. förekomma sålunda formerna *pis(e)* och *piss(e)*. Den kortvokaliska formen känner jag som **piss* från Bohuslän (Lindberg, Skeemål, s. 168), som **piss* och **pisse* från Dal (Noreen, Ärtemarksål., s. 82), som *piss lille*, *pissa lelle* från Värmland (Eda), och, i *kattpiss*, från Uppland (Vätöålet, Sv. L. 10: 1: 37). Det sista fallet är dock något osäkert, och i själva verket synas *piss*-formerna liksom de långvokaliska parallellbildningarna vara väsentligen västsvenska. Se exv. Kalén, Fageredsålet. Av främmande motsvarigheter kunna nämnas no. *pisē* och *pisil*, da. *pis* och *pejs*, eng. dial. *piss*, samtliga nämnda av A. Torp, Nyn. Etym. Ordb., bret. *piss*, valak. *pisä*, dimin. *pisicä*, alban. *pisō*, kurd. *pishik*, afganskt *picho*, Sainéan 1: 8. — *Pus* eller — vanligare — *puse* (någon gång *pyse*; så t. ex. i smål., redan hos Lagergren, 1822) synas vara kända i de allra flesta sv. dialekter, dock endast som smeknamn och som andra led i sammanställningar, såsom i *kisspusen*. Jfr: »Svarta *kisspusen* körde». Arwidsson, Sv. Forn. 3: 484, 1842, »Mary, ryck då inte katten i svansen — stackars *pusan!*» Callerholm, Stowe, s. 83, 1852, »lille *kisspusen* tjörade», östg., Sv. L. 5: 5: 31. Ordet är alltså ganska sent i litteraturen. Utomsvenska motsvarigheter finnas i åtskilliga språk: i bornh., da. (redan 1660, hos Kock), i no. (Ross. s. 577 och Tillägg, s. 38), ty. (se exv. Sanders, Hwb. d. d. Spr., *Pus* och *Pusz*), holl. (*poes(je)*), eng. (enl. N. E. D. *puss* redan 1530),

orkn., shetl., irisk., lit., pers., tamil. och semit. språk. Se t. ex. A. Torp, Ordbok, under *puse*, Treichel, 29: 188 o. 30: 330, N. E. D., under *puss*. — Det torde böra framhållas, att *puse* även i här åsyftad användning kan ha och troligen också delvis faktiskt har ett annat ursprung än det här antagna. Till följd av vissa kattors »uppsvällda» ansiktsbild kan en substantivering av fsv., sv. dial. *pusen*, uppsvälld, ha associerats med lockordet och det därav bildade appellativet. Jfr Rietz, under *pusa*, och Hellquist, Ordbok, under *pussig*¹. — Utbildat med smeksam, hypokoristisk, »artikulationsavslutning», här labial explosiva, finner man fonemet i *kiss(e)-pubbsen*, nämnt för öländskan av Lindroth, Öl. folkm. 1: 387 och 404.

I sv. ensamstående i fråga om typen är det jämtl. *mitz*, Sv. L. 1: 9: 44, vars fem. motsvarighet jag belagt i finl.-sv. genom **kisse-mitta* och **kisse-myttä* (Vendell). Det är utan tvivel fråga om en hypokoristisk *mi*-bildning av ovan angiven art. De många främmande parallellerna, som samtliga med visshet kunna antagas vara ljudhärmande, styrka antagandet. Se Sainéan 1: 17, Pauli, a. a., s. 311, och Treichel 30: 330. Det åtm. i sö. Sverige begagnade smekordet *mippe*, ej sällsynt som kattnamn, torde vara att betrakta på samma sätt som **mitte*.

Som lockord eller — vanligen — smekord, särskilt efter *kiss(e)*, begagnas *mir(r)e*, *-a*. Formen synes, åtm. av mina anteckningar att döma, vara vanligast i Norrlandsdialekter och i finl.-sv. (exv. Vendell) men är känt även i Göta- och Svealand. Så upptar Bodorff det för öländskan. I sammanställningen *kirris mirris* har jag antecknat det från Resele. Jfr da. *mirris*, Feilberg 2: 595, shetl. *mirra*, Jacobsen, fra. dial. *mir(e)*, *mira*, *miro*, *miro*n, Sainéan 1: 16, och fi. *mirrku*, *mirkun*, Lönnrot. Givetvis fattas typen som uppbyggd på *mi*-basis, men det är sannolikt, att den ursprungligen utgår från basis *m-r*, imiterande kattens spinnande. Därom vittna otvetydigt en rad parallellformer i vårt

¹ Se även Johansson i Zschft f. vergleich. Sprachf. 36: 358, som identifierar lockordet med sv. dial. etc. *pus*, *pys*, "barnunge".

eget och i främmande språk. En dylik är *murre*, -a, vida spridd i vårt språk, Byskemålets och finl.-sv. *morra*, *morre* i *kisse morra* (-e). Av alldeles samma art är ty. *Murr* i *Murrkater* och *Murner*, varom se Wackernagel, a. a., s. 64 och 136, och Hauschild 12: 19 f., fra. dial. *moro*, *morro*, spa. *morro*, Sainéan 1: 17, och (med dental nasal i anljudet) shetl. (*pirri*) *nurri*, (Jacobsen). Jfr härmed vissa verb för »spinna», som sv. dial. *murra* (Skeemålet), finl.-sv. *nurra*, estn. *nurama*, resp. Vendell och Saxén, Sv. L. 11: 3: 181, eng. *nurr* och *murr* (E. D. D.). Som härmningar av spinnandet fattar jag även *pirre* och *purre*, *kirre* och *kurre*. Av dessa äro *pirre* och *kurre* måhända vanligast som namn på kattor, men det synes mig ej kunna ifrågasättas, att de ha det ljudhärmande momentet att tacka för sin popularitet. Sålunda är *kurra* ett i dialekter, exv. värml., sörml., häls. och finl.-sv., vanligt uttryck för »spinna». Jfr eng. *curr*, E. D. D., ty. *kurren* (Grimm, D. Wb.). För det sv. *purre* jfr no. *pur* och *purre* (Aasen och A. Torp), shetl. *purri*, eng. *pur* (N. E. D.), för sv. *kirre* fi. *kirri*, katt, Lönnrot, arab. *hirr*, egentligen »Schnurrer, Murner», Schulthess, s. 14. Beträffande *kirre* och *pirre*, måhända också *purre*, bör anmärkas, att åtm. viss anslutning till hypokoristiska mansnamn ägt rum; i fråga om *murre* har däremot en association med *murre* i *sotarmurre* gjort sig gällande, huru sedan detta senare *murre* skall förklaras. Som smeknamn och namn på kattor begagnas också *murre* mest, då djuren äro svarta till färgen.

En smeksam härmning av kattens spinuande finner man i smekorden *lulle*, -a) och *lolle*, -a). I dalmål begagnas i smeksamtt tilltalt till katt *loll, varom se Ideforss, a. a., s. 314. Från sö. Sverige känner jag *lulle*, spec. i sammanställningen *kisse lulle*, »ömhetsvarierat» till *kisse lullsing*. Utan tvivel är det i dessa bildningar fråga om lallvariationer på en ljudhärmande basis¹. Därom vittnar även förekomsten av det likartade *missa-lona*, som

¹ Jfr eng. *loll*, holl. *loll*, om visst kattläte (E. D. D.).

för öländskan nämnes av Bodorff (s. 71). Detta ord fattas annorlunda (egenn. *Lona*) av Lindroth, Öl. folkm. 1: 322.

Hunden.

Hunden torde vara människans äldsta husdjur. Redan under övergångstiden mellan den äldre och yngre stenåldern torde den ha varit domesticerad. Se därom Brehm, a. a. 3: 255 ff.

Djurets läten äro många och starkt skiftande. I språkligt avseende spela skällandet, morrandet och tjutandet eller gnällandet huvudrollen. Det egentliga skallet varierar starkt allt efter djurens storlek och det affektiva underlaget för lätet. Därav följer ock, att starka skiftningar göra sig gällande även inom de ljudkomplex, som avse att härma djurens läten. Icke minst framträder det vid en jämförelse mellan motsvarande bildningar i olika språk. I svenskan finner man stundom, särskilt dialektalt, reuvokaliska (diftongiska) fonem som skallhärmingar, *ao*, *au*, *ai*, *aj*, *åj*, *ajajja*, *ajiha* etc., men vanligen inledas och avslutas härmingarna med en (ofta bi-)labial spirant, *vav*, *vau*, *vao*, *vaå*, *vov*, *voff*, *viv*; denna typ speglas även i skrivningar med labiala explosivor, *bob*, *bjebb* (och *biff*). Förhållandevis sällsynta äro i vårt språk *h*-inledda fonem, *hau* och *hai*. Jfr dock öst.-sv. *huanan*, smeknamn på hund, och *haitetetehait*, skallhärming, 1798 (Stridsberg, Friman, s. 14). Sporadiskt uppträda former som *iff* (Schröder, Från pojke- o. gubbåren s. 180), *joff* och *jopp* (Schröder, Från skildå marker, s. 104, resp. 161) och *tjafs*, Sv. L. 9: 1: 484. Hundens morrande återges alltid med rent *r*-ljud eller därpå uppbyggda vokaliserade former, *urr*, *vurr*, *burr* osv. Jfr, att redan romarna betecknade *r* som »litera canina». Hundens tjutande och gnällande återges allmänt i vårt språk med *uu* eller *ui*. Se för övrigt Hauschild 12: 5 ff. Dennes redogörelse avser ty., men även i andra främmande språk uppträda motsvarigheter till en eller flera av de i det föregående nämnda sv. härmingstyperna. Jfr exv. da. *vov*, no. *vau*, *vov*, fra. *oua*, *ouak*, jap. *vau*, omän.

arab. *wohwoh*, eng. *bow-wow*, klass. grek. o. lat. *bau*, fi. *hau*. Se även Nyrop, Ordenes Liv, And. Bind., s. 19 f.

Endast ett fåtal som lockord eller kanske snarare som smekord använda bildningar utgå direkt från härmningskomplexen. Vanliga äro *vouve(n)*, *vouse(n)*, båda uttalade med *o* eller *o*, *vavve(n)*, *vavse(n)*. Av liknande art synes ordet *valp* vara. Jfr Olson, Appell. subst., s. 83 f., och Hellquist, Ordbok, under d. o. Även *kurre*, vanligt som hundnamn och lockord (se Rietz, under *kurre* 1), torde vara av imitativt ursprung; det bygger i så fall närmast på hundens morrande. Som egennamn känner jag det tidigast från I. Holmström, Haus. 6: 202, och Broman, Hels.-bok, s. 143. Se även Hellquist, Ordbok, under *kurre* 3.

I allmänhet lockas hundar på annat sätt, genom visslingar, vanligast på långt håll, eller genom smackningar, på närmare håll. Numera begagnas hos oss i de flesta fall en dental smack, alltså ungefär ett smackat *t*, *ʔ*, känt även i andra språkområden (Hermann, I. F. 31: 29). Jfr — väl — Hagbergs »*Du, di, du, sa, sa!*» Dens., Shakspeare 11: 64, motsvarande eng. *Do, de, de, de. Sessa!*¹ Detta sätt att locka hundar torde vara urgammalt och ligger av allt att döma till grund för en rad lockord, många av hög ålder, i skilda ieur. språk. Se därom W. Schulze i Aufsätze zur Kultur- und Sprachgeschichte — — Ernst Kuhn — — gewidmet, s. 193 ff. Utöver de nämnda orden torde böra framhållas preuss. *schuck* (Treichel 29: 191), fra. *chouchou*, ital. dial. *ciu-ciù*, spa. *cuz-cuz*, etc. (Sainéan 10: 9 f.), och möjligen isl. *hvutta hvutt* (och i barnspråk *futta fullt*) (Jóhannesson, Hugur ok tunga, s. 57)². Även det ä. da. *tyt*, som Kalkar återger efter Moth (det finns även hos Kock, 1660), torde vara att räkna hit. Karakteristiska belägg på ordtypen erbjuda åtskilliga spec. central-

¹ Jfr dock den uppfattning om komplexet, som uttalas i Notes, s. 177, till detta drama (King Lear) i A. W. Verity's upplaga, Cambridge 1912: "meant to suggest his shivers, teeth chattering". Om *sessä* se N. E. D. ("ovisshet").

² Ev. kunna klass. arab. *qus* och *tuh* (Schulthess, s. 75, resp. 62) vara av liknande art.

och nordsvenska dialekter. Noreen nämner i Ordlista öfver dal-målet, s. 106, ett *kycke?*, uttalsbetecknat *ʃyʃyʃy*, med betydelsen »hund», vilket utan tvivel svarar mot det uppl. *ʃsuʃsu*, (Näsåker, ULMA) och det ångerm. *ʃsyʃø* (enl. Geijer, ULMA), ävensom Vilhelminamålets *ʃsuʃsæn*. Jag sammanställer därmed också ångerm., *ʃsop*, Sv. L. 1: 426, Reselemålets *tjuppe(n)*, och Kalix-målets *tjoppe(n)*. På samma utgångsljud som de ovannämnda lockorden bygger utan tvivel även *kusse*, varom se Rietz, s. 367. Jag känner detta ord tidigast från Ihre, 1766, vilken nämner det som gutniskt och östgötskt. Rietz: »G(ottland)». Jfr Pauli, a. a., s. 304 f., och Sainéan, l. c., Rohlf's, a. a., s. 115, anm.

Mycket nära dessa ord stå en rad andra lockord, som enligt mitt förmenande alltså också bygga på en smack, möjligen av labial typ. Troligen är det detta lockord, som av Dahlstierna, S. D. (S. V. S.), s. 248, återgives med *siöh*: »Silv. *Siöh* kom hijt Melampo, *siöh*. — Dor. Mig tycks som Silvio där läckar åt sin Hund. — *Siöh* kom hit Melampo, *siöh*.» Detta fonem svarar enligt E. Noreen (i Kommentar, s. 105) mot ty. *zu*, ital. *tè*. Med det förra av dessa. kunna jämföras mhty. *zuzu*¹, mhty. *zschu*, *zschu*, med det senare med skilda romanska dialekters *ta*, *taž*, *ta-ta*, *tè-tè*, *to-to*, *tou-tou*, resp. Schwentner, a. a., s. 40, och Sainéan 10: 7. Jfr, att C. F. Weinberg i Den Trogne Herden, s. 63 (1750) »översätter»: »*Tä*, *tä*, Melampe, *tä*». Detta *tä* torde vara direkt beroende av den främmande förebilden och synes icke kunna beläggas på annat håll i vår litteratur. Se emellertid nedan s. 25, anm. 2. Däremot är *sjö* mera gångbart, vilket framgår av att det 1730 nämnes av Giese (a. a. 1: 326): »När man ropar Hunden: *siö*, *siö*» och av Collnér, Försök, s. 118, 1812, och Moberg, Försök, s. 97, 1815, hos båda som *sjö*. Från modern dialekt, Kyrkås, Jämtland, känner jag ett liknande *sju*. En variantform därtill är *sö*. Denna har jag konstaterat först hos Ihre, 1766, angiven som östg., och därefter hos Almquist, Sv. Spr.-l.³,

¹ Jfr, att Wilmanns, D. Gr. 2²: 665, tolkar även mhty. *za za za* som smackljud.

1840, likal. betecknad som östg. I våra dagar synes detta *sö* (*su*) snarast vara att ause som norrländskt. Det uppträder vanligen tillsammans med annat lockord; så Bergsjömålets *suttæn* *se*, Sv. L. 1909, h. 1: 44, och Vilhelminamålets *jsujsæn* *sæ*. Även från Rättvik känner jag ett *sö*. Jfr ångermanl. *su*, vilket upptages av Sidenbladh (a. a. s. 52, under *kiss*) och meddelats mig som levande i moderna dialekter där och i Jämtland. Enligt T. Bucht (i svar å frågelista) begagnas även i Norge (Namdalen) ett *sø*. På de enkla lockkomplexen ha vissa lock- och smekord uppbyggts. Sådana äro finl.-sv. *sök* (Wessman), sv. dial. *suk*, Härjedalen, *supp(en)*, t. ex. Västerbotten och Ångermanland, med biformerna *söpp* och *söbb* (enl. Rietz), *sjupp(en)*, Kyrkås, Jämtland, *sutt(en)*, Hälsingland, Ångermanland, *sussa*, *sutta* (båda till tik), Hälsingland (Bergsjömål), *susse* och *sysse* (även till grisar, Vendell)¹. Från Nysätra i Västerbotten har en meddelare uppgivit ett *sipp*, vilket ej nu tycks vara känt på andra håll. Det återfinnes hos Rietz, s. 570; själv känner jag det för övrigt tidigast från 1822, hos Lagergren, för smål. Det förefaller svårt att skilja detta ord från spec. vissa av de nyss nämnda. Sannolikt höra hit isl. *sepp* och *seppi*, m., hund, i tilltal, Blöndal. Även fem. *säppa* (O. A. H.) och *sjäppa* äro liknande bildningar, vare sig de äro primära eller bildade på en mask. »stam». Jfr Hellquist, Ordbok, under *tik*. Det torde ock böra framhållas, att Levander (Dalmålet 1: 127) upptar dalm. *sjäppa bland de ord, i vilka fofdalskt *ě* »brutits».

Det är emellertid tänkbart, att vissa av de senast behandlade orden utgå från en annan typ av lockljud, bestående av *s-ljud* + växlande vokaler². Komplexet uttalas med varierande ansättning, från smeksamhet till otålighet. Liksom de tidigare be-

¹ Jfr sv. dial. *sutta*, dia, smutta, *sutt*, dinapp. Bildade på samma utgångsljud som ovannämnda sv. bildningar äro troligen shetl. *sjuski*, ev. preuss. *schuck* o. *schupp*, polskt *schuppek*. Se Jacobsen, resp. Treichel 29: 191.

² Stundom inträda fonem bestående av *t* + vokal. Av denna typ kan det ovan (s. 24) nämnda *tä* vara.

handlade smackljuden åtföljas dessa lockljud av åtbörder: vanligen klappar sig den talande på ett eller — vid större vänlighet — på båda låren. I skrift finner man i allmänhet beteckningarna *sa*, *sä* eller *se*. Det är ej alltid möjligt att skilja de hithörande komplexen från de ovan återgivna normaliserade smackarna, liksom de någon gång väl sammansmälta med det från fra. hämtade *ici* (> *si*). Tidigast känner jag en hithörande bildning från 1798: »(En jägare höres locka:) Storm! Spadille! Turk! Basta! *ha sa sa! ha sa sa!*» C. Stridsberg, Friman, s. 14 (svenskt originalverk). Ett annat exempel erbjuda slutorden i det ovan citerade belägget från Hagberg. Det förefaller, som om liknande former, åtm. individuellt, begagnades över hela det sv. språkområdet. Motsvarigheter till de sv. fonemen finnas i åtskilliga språk. Da. har *se* och *sek*, smekord till främmande hund. Se Feilberg, under dessa ord och under *kom*. Enligt Treichel 29: 191 finns i ty. dial. ett *sè sè*. Som en utbildning av ett *se*, genom artikulationsfortsättning eller genom reduktion i upprepning, torde man böra fatta eng. *sess*, vilket enligt N. E. D. kan beläggas redan 1606 som »a call to a dog when giving him food». En därmed likartad bildning är möjligen sv. dial. *säss*, exv. »Jag såg räven ock svansen mä, hur han språng i buskarne; '*säss, säss*' sade räven» (till hundarna), ångerm., Sv. L. 5: 5: 96. Vendell upptar för finl.-sv. (Ordbok, s. 1199) formerna *säss* och *sässä* i denna funktion och anser (ibid., s. 1206) slut-ä:t i den senare formen bero på att denna uppträder som vokativ. För egen del håller jag före, att båda de av Vendell nämnda formerna bäst förklaras som uppkomna ur ett itererat *sä*. Ett dylikt *sä* (*se*) finns i finl.-sv. Vendell upptar det i sin ordbok, och Wessman nämner (i direkt meddelande till mig) ett flerstädes belagt *se^h* och *se^h se^h*. Jfr även Nederkalixmålets *sä* och fi. *se* i exv. *se tiisti*, Lönnrot 2: 517 a. En parallellform till *s*-formerna är *sjä*, *fjä*, belagt för uppl. (hos Isaacsson, Om sö. Fjärdhundralands folkmål, s. 88, vilken jämför det med fra. *chien!*) — Hela denna senaste lockordstyp torde ytterst innebära eggelse och kan i så fall näppligen skiljas från åtm. vissa av de variantrika *sa*-, *sä*-typer, som

jag sökt analysera i mitt ovan angivna arbete. Jag tillåter mig hänvisa till framställningen där, s. 344 ff.

Som bekant har vårt *hund* och därmed besläktade former i andra språk icke fått någon tillfredsställande etymologisk förklaring. Se t. ex. Hellquist, Ordbok, under d. o., och Kluge, Etym. Wb., under *Hund*. I belysning av det i det föregående anförda torde det vara riktigast att erinra om det tidigare framställda antagandet, att det härrör från något gammalt lockord. Detta torde icke, som exv. Wackernagel, s. 76, antar, ha utgått från en direkt läteshärming utan snarare från en locksmack. Därmed följer också, att de nu i de skilda ieur. språken till synes besläktade orden ej med nödvändighet måste stå i direkt etymologiskt sammanhang¹ utan åtm. delvis kunna vara parallellbildningar. Jfr Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte ... 2: 133 och Dens., Reallexikon, 1: 515 ff. — Då Hellquist (Om namn och titlar, s. 104) avvisar den av J. Erikson (i Naturljud och djurnamn, s. 66) uttalade meningen, »att ordet *hund* i förgermansk tid måste ha börjat på *k*», gäller denna, endast om man anser det vara fastslaget, att en läteshärming vid denna tid icke kan ha haft *k*- i anljudet². Det torde dock mycket väl kunna ha varit fallet. Emellertid synes mig av skäl, som jag ovan anført (s. 4), möjligheten av direkt ljudhärming vara föga sannolik, under det att såväl de nu nyttjade lockordstyperna som ock de äldre, belagda och supponerade, »*hund*»-formerna tala för — eller i varje fall icke emot — ansättandet av ett smackat *ku-* (*ky-*) som utgångsfonem.

¹ Det lat. *canis* kan vara en "novation". Jfr fra. *gagnon* etc., Pauli, "Enfant", s. 308, och där citerad litteratur.

² Därmed vill jag dock icke säga, att jag anser Eriksons resonemang vara träffande.

Svinet.

Svinet är ett av människans äldsta husdjur. Det torde ha tämts under senare hälften av tredje årtusendet f. Kr., ungefär samtidigt på olika håll. De svenska förhistoriska tamsvinen synas sålunda vara inhemska, och rasen bevarades ända in på 1800-talet på sina håll relativt ren. Se Brehm, a. a. 2: 156.

Lockorden till svin förete i vårt språk i stor utsträckning former, som skulle kunna tyda på existensen av en *s*-dominant i dessa ord. Emellertid spela genomgående imitativa moment en så påtaglig roll, att *s*-dominanten snarast är att anse som rent formell, närmast en artikulationsfortsättning. Vid imitationen kan man antingen direkt återge något av svinens ganska skiftande läten eller också utgå från de smaskande ljud, som djuret åstadkommer, då det äter.

Svinets typiska grymtning återges vanligen i vårt språk med *uff*, *yff*, *öff*, *nuff*, *nyff*, *nöff*, *ruff* och *roff*, varjämte det korta gälla efterslaget markeras genom (*o*)*ui* eller (*o*)*uik*, alltså *uff oui* etc. Komplex av typen (*o*)*ui*, (*o*)*uij* få även beteckna svinens långt utdragna skriklyd. Jfr vb. (*h*)*vina*, skrika, om grisar. I anslutning till utgångslätet itereras imitationskomplexen. Jfr Hauschild 12: 40. En härmning *gri-gri*, *gry-gry*, som dock ligger nära till (jfr verben *grymta* och *gryffla*), torde nu icke begagnas usuellt i vårt språk, så icke heller imitationer av typen *su-su*, *so-so*. Dylika äro vanliga i vissa främmande språk, varom se Hauschild, 12: 41, Schweiz. Idiot. 7: 1503 och Ehrlicher, a. a., s. 21.

De rena härmningsfonemen utnyttjas allmänt som lockord. Enligt min mening bör hit föras även ett lockord *fyne*, som jag känner endast från Reselemålet. Det torde ha framgått ur en itereringsräcka *yffyne-yffyne*- (< *yffene-yffene*-) uppbyggd på det enkla *yff*, ev. *nyff*. Jfr dock no. *fyna*, »stryge eller gnide sig kjæleut; mest om Dyr» (Ross) och »coire» (A. Torp). — Av imitativ karaktär äro ursprungligen sannolikt också *so*-, *su*-formerna. Se ovan och Hellquist, Ordbok, under *so*, *sugga* och *svin*.

Hit höra *so* och de därtill hörande hypokorismerna (diminuti-
verna) *sugga*, *sossa*, *sussa*, *suska*, *sona*, *sonta*, av vilka *sugga* och
sossa synas vara allmänsvenska, *sussa* (och *suska*) företrädesvis
Götalandsord (västg., smäl., öländskt), *sona* östg. och *sonta* väst-
svenskt, främst värml. Möjligen äro *sussa* och *suska* primära,
ev. primärt återbildade; primära äro säkerligen det västg. *suffa*
och det finl.-sv. *sysse (Vendell). Huruvida dessa ord, de äldre
likaväl som de yngre, utgå från ren lätshärkning eller från
härkning av ljudet vid ätande, är svårt att säga. Kanske kan
man för de äldre bildningarna, främst med tanke på de främmande
motsvarigheterna och de ev. skiftningarna i härkningskicket,
räkna med det första alternativet¹, under det att man för de
senare primära orden bör utgå från det nu brukliga sättet att
locka djuren: »Grisar lockas till maten genom tätt på varandra
följande smackningar, varunder tungan hålles mot tänderna eller
övre tandvallen. Sålunda efterhärmas det ljud, som uppstår, då
grisar äta». (Wessman i benäget meddelande till mig.) Den
»fuktiga» smacken återges ej sällan med ett *su-*, *sy-*.

Det i sv. tidigast belagda lockordet är *kuss*, vilket kan kon-
stateras hos Brasck, Fil. Prod., Hans. 22: 93, år 1645: »*Kuss*,
kuss, *kuss*, *kuss*, komme hijt nu. Alle grijserna tiughu siw». Det kan, såvitt jag funnit, ej beläggas på något annat håll i
den rikssvenska litteraturen eller i de rikssvenska dialekterna,
däremot är det vanligt i finl.-sv. dialekter (jfr, att Brasck var
östgöte). Vendell anför *kus* och *kos*, Wessman exv. *kus* (*kuss*),
kusa(n), *kuf*, *kos* (*kos*). Åtskilliga främmande motsvarigheter
finnas: orkn: *kuts*, Sv. L. 1911, s. 341, ty. dial. *kusch*, *kosch*,
(*küsch*), Treichel 29: 185, lit. *koiszi*, Schwentner, s. 41 (jfr grek.
κοί, Wackernagel, s. 28 o. 78), ry. *čuš-čuš*, Sainéan 10: 81, bask.
kuč, prov. *cocho*, trasmont. *coche*, Rohlf's, a. a., s. 114, anm. Sanno-
likt hör också fra. *coche*, hit. Se därom Sainéan 10: 86 och
Meyer-Lübke, Germ.-Rom. Mon.-schr. 1: 637.

En parallellform till *kuss* är *huss*, med utbildningen *hussa*

¹ Jfr exv. sard. *fagher zo-zo*, grogner, Sainéan 10: 80.

(*hossa*). Själva lockordet känner jag först ganska sent i sv. exv.: »Vill du hit svinabest? *Hussa!*» Wranér, V. Skr. 2: 61, och »*Hossa, Hossa!* Titta — grisen! Är han inte i håll med mina skor därborta i spisvrån. Spjärna te'n! *Gyss, gyss, gyss, gyss!* *Bass, bass, bass, bass!* I kunnen la solla en bytta me agnar te'n — —.» Bondeson, M. V. K.² s. 144. Wessman meddelar för finl.-sv. formen *håsa, som väl hör hit. Som appellativ finner man *huss* och *hysil* i sörml., Ericsson, Bidr. t. Söderm. ä. kult.-hist. 2: 63. I ty. dial. finnas en mängd motsvarande bildningar, som österrik. och schweiz.-ty. *hutsch* (*hutschi, hutscheli*), Schweiz. Idiot. 2: 1802, rhentrakternas *huss(da)*, schwab. *hutz*; schweiz.-ty. *hoss, has, hess*, ibid. 7: 1503. Till det sv. lockordet *ha*, som redan Hellquist, Ordbok, under *gris*, framhållit, bildats appellativerna *hussing* och *hyssing*. Det förra har jag anträffat först omkr. 1830: »den stora sona å *hussinga*», västg., Sv. L. 1918, h. 2: 57 (A. Kullander jfr ibidem med *huss*, lockord på svin), det senare nämnes redan 1762: »*Hyssing*, utskuren ung Galt», Rothoff, Hushållsmagasinet 1762, s. 511, och därefter 1772 hos Hof i Dial. Vestrog. som benämning på »ett års gammalt swin» eller »ung gallt». — Det synes mig svårt att från dessa sistnämnda ord skilja det, som det vill förefalla, företrädesvis hall. *byssing*, vilket belagts redan 1760. Sv. L. 1926, h. 3: 22, och därefter upptages hos exv. Möller 1858, och det därmed identiska, om än delabialisierade, skå. *bissing*, som finns hos Weibull, Saml. t. Skånes ä. hist. etc., 1871, s. 129, och ännu begagnas. Man skulle av dessa former vara benägen att sluta till förekomsten av ett (äldre?) lockord *byss, *biss. Jfr därmed å ena sidan Skeemålets *dys* (Lindberg, Skeemålets ljudl., s. 163), appell. *dysø*¹, och å andra sidan det i ovaustående citat från Bondeson ingående *bass*. Då

¹ Rimligtvis bör lockordet anses ha givit upphovet till appellativet *dysse, ävenledes nämnt av Lindberg, ej tvärtom, som denne synes vara böjd att antaga. — Det bör framhållas, att *dyss mycket väl kan utgå från en smack. Jfr *diss*, spene eller kvinnobröst, upptaget av Schroderus som *diss* och sedan av exv. Hof som *diss*(?) eller *tiss* (Dial. vestrog.). Se Grip i Sv. L. 18: 4: 18.

Lindberg tolkar *dyss* som barnspråksform för *gris* (*grys*), torde han vara på oriktig väg. Man bör med all sannolikhet utgå från ett primärt lockord *dyss. Däremot är det ovisst, hur *bass* rätteligen bör uppfattas. Jag känner detta (som lockord) endast från mellersta Halland, och av författare därifrån synes det endast vara Bondeson, som nyttjar ordet (även i Marknadsgubbar på Sjönevad, s. 4). Enligt Feilberg förekomma emellertid i da. *basse*, *gisse*- och *grisebasse* som smek- eller lockord. Ett appellativ *basse* är i betydelsen »vildsvin», »vildgalt» känt redan i fsv.; motsvarande ord i nysv. är vanligt, med varierande innebörd. Därom se SAOB, under d. o. I etymologiskt avseende är ordet ytterst oklart, och det torde i sin nuvarande utformning i sig innesluta flera ursprungligen skilda ord. Jfr Hellquist, Arkiv 7: 155, och Ordbok, under d. o., Olson, Appell. subst., s. 122, A. Torp, Nyn. Etym. Ordb., och Da. Ordb., under d. o. Med frågans nuvarande läge finns det enligt min mening intet, som direkt hindrar, att man antar det här berörda *bass* vara primärt, även om, det måste erkännas, starka skäl tala för sekundärt ursprung. Jfr dock ty. dial. *paschu*, Treichel 30: 328, och det öst.-sv. *pois* eller *poit* (Nuckösmål), nämnda av Saxén, Sv. L. 11: 3: 197. Dessa torde vara primära bildningar (se Ideforss, a. a., s. 336 f.): Saxén fattar dem, tveksamt, som lån från ett *icke* belagt estniskt ord, besläktat med kar. *potši*. Lån från fi. torde däremot östsv. *psku* (Pargasm.), Sv. L. 15: 4: 99, vara.

Grundstommen i åttn. ett par av de ovan behandlade orden, exv. *kuss* och *huss* med biformer, kunde tänkas vara ett enklare *uss*, vilket som »ropord» fått sin anljudande konsonant¹. Se Ideforss, a. a., 289. Ett dylikt *uss* (*üs*), med växelformen *üts*, begagnas enligt Vendell i Gammalsvenskby. Mot detta svarar direkt schweiz.-ty. *üss*, Schweiz. Idiot. (1: 564); närstående är ty. dial. *wuzi*, upptaget av exv. Schwentner, s. 41, och *wudz*, Schiepek

¹ Detta kan vara en grymtningshärming. Rent formellt stämmer däremot *kuss* väl med vissa smackfonem *kuss* och *kusse*, begagnade till kalvar och hundar. Men ev. iter. *uss(k)* *uss(k)* ... > *kuss* ...

2: 552, fra. dial. *vouzy*, Sainéan 10: 81. Jfr det ovannämnda *sysse*. Möjligen skulle man hit kunna föra Fasternamålets *yjsa* plur. *yjsna*, nyttjat som lockord åt suggor, Tiselius, Fasternamålet s. 78 och 112. Det föreligger dock som ett alternativ, att det ordet helt enkelt är en smeksam ombildning av *gris*. Ett da. *jus*, som upptages av Feilberg, 2: 58, kan fattas på samma sätt. Jag är böjd för att anse dem båda primära. Avgjort ljudhärmande är däremot lockordet *jyt-jyt*, Estuna 1904, ULMA. För den primära upprinnelsen av det ovannämnda **jysa* talar i viss mån det förhållandet, att det i vissa upplandsdialekter sammanställs med det klart ljudhärmande fonemet *jígə*: *jysəna*, *jysəna*, *jysəna jígə jígə jígə* (ULMA). I fråga om detta senare ord jämföre man ev. sanskr. *gīca*, *gīc* och port. *chi*.

Den i vårt språk vanligaste typen av lockord till svin är den, vars normalform skrives (och ofta uttalas) *giss*. Den är känd över hela det sv. språkområdet, men har vid sin sida ett antal parallellformer. Dels förekomma dylika med långt *i*-ljud, dels uppträda sådana med annan vokal än *i*. *Y*-former äro särskilt vanliga, såväl *gyss* som *gys*. Mindre ofta finner man *u*- eller *ö*-vokaliserade fonem, *guss* och *göss*, *gös*. Formvariationen kan uppfattas på olika sätt. Man kan ansätta ett av fonemen som grundtyp (väl snarast *gʲs* = *giss*) och förklara de övriga ut från detta, man kan också betrakta de olika bildningarna som självständiga. Utan tvivel förhåller det sig så, att de *i*-vokaliserade långa formerna ofta bero på affektiv förlängning, att de labialiserade, speciellt *y*-formerna, direkt återgå till en affektiv labialisering av ett ursprungligt *-i*. I den mån dylika avvikande former uppträda på ett flertal ställen jämte de vanliga *i*-formerna, torde de vara att fatta som utvecklade därur. Emellertid äro vissa utformningar rent lokalt bundna. Så finner man *gis* usuellt i Älfdalsmålet, *gyss* i Götaland, exv. Skåne, Småland, Öland, Halland (men även Värmland), *gys* i Dalbymålet (Noreen), Burträskmålet (Lindgren), Vätöområdet (Schagerström) och finl.-sv. (Hagfors och Wessman). *Guss* känner jag från västg., Barne hd (ULMA), och finl.-sv. (Vendell och Wessman, äv. **gussa*). Endast

de finl.-sv. dialekterna kunna uppvisa ö-former, *gös* och *göss*. I fråga om dessa torde det vara riktigast att räkna med självständiga bildningar. — Av de övriga nordiska språken ha åtm. da. och no. direkta motsvarigheter till ordtypen. Ä. da. företer formerna *gryds* (Kock, 1660) och *gyds*, (Pontoppidan, 1668), de vanliga nyda. formerna äro *gris* och *gys*, Feilberg 1: 486 och 521. Om *gisse*-, *gysse-basse* se Da. Ordb., under d. o. No. har formen *gis*; se Aasen, under *gris*. I de icke-nordiska språken begagnas typen i ytterst ringa omfattning. Shetl. har *gis* och och *gisi*, eug. dial. ha *gis(s)*, *gissy*, *goosy* (redan 1685), *guissie*, *gussie*, E. D. D., ty. dial. *güs*, *guss*, *guschi* och *gusi*, resp. Schweiz. Idiot. 2: 472 och Philol. Studien, Festgabe f. Sievers s. 322. — Jag håller före, att denna typ är av ljudhärmande ursprung. Därför talar icke minst formrikedomen; även typens begränsade omfattning torde peka i den riktningen. Av det sagda följer, att jag anser lockordet vara till sitt ursprung oberoende av ordet *gris*. Att direkt association mellan lockordet och appellativet äger rum, är otvivelaktigt, och då man av det förra finner former med anljudande *gr-* (dylika äro ej alls ovanliga i exv. Skåne), torde det minst lika ofta bero på en ursprunglig variation av lockordet som på att appellativet uppträder i lockordsfunktion. Grisens läte är nämligen knarrande »*r*-haltigt», och härmningen präglas av en liknande ljudgivning. Jfr, att man stundom finner former som *gyrs* (Byskemålet). Därmed vill jag ej på något sätt förneka, att en utgångsform *gris* kan ge och ofta ger ett *gis* (*giss*). Under intryck av affekt, smeksamhet, kan *r* mycket väl falla. Se Seip, Lydverket i Åsdølmålet, Bidrag t. Nord. Filol. etc. 2: 37 o. 49, och Nordlander i Sv. L. 5: 3: 33¹. Det är för övrigt sannolikt, att ordet *gris* (belagt redan i y. fsv.), självt är av samma ljudhärmande ursprung som det nuvarande lockordet, en mening, som redan uttalats av t. ex. Hellquist, Ordbok, under

¹ Jfr E. Flygare-Carlén, Ett köpmanshus 1: 62 (1929): "Min *gis* — en otäck förkortning av ordet *gris* — är du här?" (om smekordet i överförd användning.).

d. o. (»snarare»). — En så vitt jag funnit egenartad form är Rättviksmålets *kis: »*kisen, kisen, sä! kisen, tö, tö, tö!*» Om jag fattat uttalsformen rätt, förklaras anljudsväxlingen därav, att det »hårt» ansatta *g*-ljudet (jfr framställningen ovan s. 6 f.) närmar sig *k*-ljudet och uppfattas som sådant. Möjligheten av att det är fråga om en självständig ljudhärmande bildning, kan dock ej lämnas ur räkningen, detta så mycket mer som dalmålen kunna uppvisa även ett *kitä*, »smeknamn på gris», Levander, Dalmålet 2: 282. Detta torde bygga på en läteshärkning *k^hi*. Om det *sä*, som ingår i ovan återgivna belägg, se Ideforss, a. a., 1: 347 f.; *tö* är en smackningshärkning.

Ett annat nu mycket vanligt lockord till svin är *nass*; motsvarande smekord och appellativ är *nasse*. Appellativet synes liksom lockordet vara ganska sent; vid min genomgång av SAOB:s excerptsamling fanns däri icke något belägg tidigare än 1883. Det upptages ej av t. ex. Dalin, 1853, men finns hos Linder och Rietz, »bl., hl.», resp. »vm., vg.», 1867, och hos Ericsson, a. a., III: 70, för sörml., 1882. Dessförinnau hos Hyllén-Cavallius, a. a. 2: 63, ett *naske*, med samma betydelse¹. Numera torde både lockord och appellativ vara kända över hela det sv. språkområdet; direkta belägg saknar jag endast från de sv. landskapen längs no. gränsen. Utan tvivel utgår appellativet från lockordet. Detta återger grisens smaskande läte, då den äter, speciellt kanske ljudet hos smågrisar, som dia. Jfr dels ä. nysv. *naska*, Dahlgren, Glossarium, under *naska* 1, sv. dial. *naska*, snaska, »t. ex. om smågrisar», Tiseliuss, Fasternamål, s. 110, etc., dels smål., hall., blek. *nassa*, dia (om grisar). Belysande är ock *nasse*, (kvinno-) bröst, belagt exv. 1822, hos Lagergren, för smål. Växelformer till smekordet *nasse* äro det ovannämnda *naske* och *naska*, vilka synas vara särskilt vanliga i vissa mellansvenska och finl.-sv. mål. Främmande motsvarigheter kunna konstateras: da. *nasse*, Feilberg 4: 311, ty. dial. *nätsch* (tyrol.) *nätsche* (kärnt.) *nätschile*

¹ "I tilltal heter svinet *Tyke, Tyka-so* eller *Naske*".

sû sû (ibidem), Schiepek 1: 91, anm. 1, fi. *nassu* och *naski*, Lönnrot. Se även Hellquist, Ordbok, under *nasse*.

Ett om lat. *porcus*, grek. *πόρκος* minnande smekord till svin är *porka* (*purka*). Jag känner det i sv. — som appellativum — tidigast från 1729 (Sv. L. 1906, h. 1: 62), för jämtl. Det nämnes 1766 av Ihre för samma dialektområde och upptages efter honom av Almqvist, Sv. Spr.-l.³, s. 182. Jfr uppgifterna hos Rietz (s. 508), vilken betecknar ordet som »föråldrat» i jämtl. men icke i härjed. och värml. Självt känner jag ordet från skå. (Viken), där det ännu är gångbart. No. har ett *purka*, ty. dial. *Poch*, *Pochel*, *Pocher* o. *pochla* (namn o. lockord på svin överhuvudtaget, *Pochel* dock spec. för grisar), färö. *purka* (Jacobsen o. Matras), varjämte eng. dial. har ett *purrr*, belagt redan 1549 som lockord (N. E. D.). Även i fi. finnas benämning på gris av *por*-typ (Lönnrot). Om de romanska motsvarigheterna se Sainéan 10: 78 och Bull, a. a., s. 68. Dessa senare utgå utan tvivel från latinets *porcus*. De germanska bildningarna kunna icke stå i etymologiskt sammanhang därmed och äro näppeligen heller lån. Jag håller före, att de samtliga äro ljudhärmande och utgå från ett ursprungligt *purrr*-, *porrr*-, betecknande grymtningen. Jfr spec. eng. *purrr*. Sannolikt äro det lat. *porcus* (-a) och det grek. *πόρκος* av liknande art. Jfr Walde, Lat. Etym. Wb., s. 481.

I etymologiskt sammanhang med nyssnämnda grek. och lat. ord torde däremot ett annat lockord stå. Det nämnes, så vitt jag funnit, först av Hof, i Dial. Vestrog. 1772: »*färka*, vox est rusticarum porcos alloquentium». Nu synes det vara särskilt vanligt i värml.; det upptages av A. Noreen i Ordbok ö. Frykdalsm. *fękkę*. Självt känner jag det, som *fekke*, från ett par andra håll i landskapet. Se Hellquist, Ordbok, under *fargall*. Jfr dock ty. dial. *fack fack*, Schiepek 1: 91, anm. 1.

Oklart är det *tyke*, vilket för smål. anges som »tilltal» av Hyltén-Cavallius, a. a. 2: 63 (och av Rietz, även »dls.»). I samma språkområde förekommer även *tyka-so*. Från Bohuslän föreligger formen *tjygge*, Nilén, Ordb. ö. allmogem. i Sörbygden, s. 145, medan dalsl., enl. Rietz, har *tyke*. Några direkta motsvarigheter

till ordet i främmande språk har jag ej lyckats finna, även om i viss mån liknande komplex kunna påvisas. Tillräckligt material saknas dock för ett bestämt uttalande. Lindroth, som behandlat ordet i Ölands folkm. 1: 117, kommer efter en omfattande utredning till det resultatet, att ordet urspr. betyder »svin», och åtm. i vissa sammanhang kan åsyfta »ett mytiskt väsen» med detta namn. Han skjuter emellertid ordets direkta härledande åt sidan. Rietz torde ha hållit ordet för ljudhärmande (jfr hans hänvisning till wal. *twch*, grymtning). Om så är fallet, och det är i och för sig ganska sannolikt, bör man dock snarast som grundord ansätta en smackningshärming. Den typen är vida spridd och torde ligga till grund för bl. a. de lockord på *t-*, som anföras av Sainéan 10: 80, t. ex. savojs. *tyan-tyan*, »en claquant de la langue».

Fåret.

Även tamfårens tidigare historia är ännu delvis höljd i dunkel. Någon betydelse för den riktiga uppfattningen av de nu gängse benämningarna på och lockorden till djuren torde djurets historia icke hava utom i fråga om ordet *får* självt. Detta uppträder endast på nordisk botten som husdjursnamn men torde med visshet utgå från ett germ. *fuhas, svarande mot ieur. *pókos, avljudsform till grek. *pékos* = »fårskinn med ullen på». Se Hellquist, Det sv. ordförrådets ålder 1: 57, och Günther i Stand und Aufgaben, s. 224. Etymologien kan anses få stöd av de förhållanden beträffande ullens roll vid namngivningen, som F. Jónsson påpekat för isl. (Ark. f. n. f. 28: 331 ff.), och de fakta, som från andra områden framhållits av N. E. Hammarstedt i hans uppsats Hudar och skinn såsom offer (Fataburen 1919, s. 114 ff., spec. s. 121). De nyare forskningarna rörande fårets historia synas bestämt peka på, att det äldsta fåret i Norden, det s. k. torvfåret, sannolikt härstammade från östra Medelhavsbäckenet (se Brehm, a. a. 1: 553 f.), och det möter inga svårigheter att antaga, att ett gammalt samieur. ord levat kvar i ett ytterområde som Norden, under det att i

övriga språkområden nya benämningar trängt segrande fram. Jfr även de fåret betecknande appellativerna av *ovis*-typen.

De svenska lockorden till får skifta starkt. Endast i ringa utsträckning synas de bygga på en härmning av djurets karakteristiska läte. Detta återgives i sv., liksom i så gott som alla språk, med *bä* eller *mä*. Se Nyrop, Ordenes Liv, And. Bind, s. 17 f. Imitationens vokal har åtm. i vårt språk ej sällan en *a*-liknande färgning och uttalas vid verklig härmning med en typisk knarrning i rösten. Möjligen förklaras därav det *r*-inskott, som gjorts i vårt vanligaste imitativa verb, *bräka*, belagt redan i y. fsv., omkr. 1420. Mera »adekvata» förefalla *bäu* och *baa*, begagnade i vitt skilda dialekter, *bäla* och *bala*, likaledes nu dialektala; det förra är känt sedan 1681 (Verelius), det senare sedan 1732 (se Dahlgren, Gloss.). I frasen (*säga varken*) *bu* eller *bü*, i vilken enligt mitt förmenande härmningar av oxens, resp. fårets läten ingå, kan ordet beläggas redan 1542. Se SAOB, under *bu*. Jfr även Hauschild 12: 38 och Schwentner, s. 51. På *mä* uppbyggda verb synas ej begagnas i rikssv.; i östsv. dialekter finner man däremot *mäk(k)ra* begagnat om får. Om detta ord se nedan s. 46.

Som lockord utnyttjas både *bä* och *mä*. Det förra är avgjort det vanligaste och utgör ofta sista ledet i sammanställningar som *ticki-bä*, *tucka-bä*, *päll(l)e-bä*. Ett på imitationen uppbyggt appellativ torde ingå i det skå. *ko-bä*, som jag antecknat från Ljunits hd; ett identiskt uttryck finns i finl.-sv. (Wessman). Fonemet utgår utan tvivel från *kom bä*, motsv. da. *kom bæ*, varom se Feilberg 1: 150 f. och 2: 256. — En direkt utbildning till *mä* torde man böra se i det sydsv. *mätta* (skå., smål., blek.), även om givetvis anslutning till kviunonamnet *Mätta* ägt rum. Jfr »*Mää*, *Mätta*! ska du i kornet, du?» Wranér, V. Skr. 2: 61. Jfr öl. *mättlämm*, Bodorff, s. 66, och bornh. *mättabä*, Espersen, s. 231. Däremot är det ovisst, om man hit bör föra blek. *mersa* (slutet *e*), nämnt av K. Nilsson, Ord och talesätt, s. 86. Vokalkvaliteten talar avgjort däremot. Måhända bör det snarare sammanhållas med da. (*små*-)*mirre*, sannolikt ljudhärmande, ungef. = kvida (om småbarn)

eller med ett av Feilberg (2: 595) upptaget *mirrie?*, »virre med hoved på ubehjælpsom måde, som lam, der famler efter patten». Det senare da. ordet är något osäkert men torde på ett eller annat sätt höra samman med skå. *mirra* eller *merra*, f., »oredig eller virrig flicka eller kvinna». Jfr dock A. Torp, Ordbok, under *mirra* (slutet).

Möjligen imitativt är det företrädesvis nordsv. lockord, vars huvudformer kunna återges med *das* eller *dass*. A-ljudet är öppet, närmast ett *a*. Rietz upptar ett *das* för »Vb». Själv känner jag *dass* från Västerbotten (Örträsk och Nordmaling), Ångermanland och Värmland (Eda), *dassa*, fem.-form till föreg., från Västerbotten (Kalix och Vilhelmina); *das* nämnes av Lindgren (a. a., s. 69) för Burträsk, **dase* och **dasa* av S. Larsson (Substantivböjn. i Västerb., folkm. s. 126) för Norsjö; det senare, jämte *däsa*, har jag antecknat från Byske, varjämte en skrivning *desa* meddelas från Nysätra, ävenledes i Västerbotten. Stundom föregås lockordet av annat liknande fonem, exv. *ticki-dass(a)*. Endast i isl. har jag funnit direkt motsvarighet till de här nämnda bildningarna, nämligen hos Blöndal, Isl.-Da. Ordb., vilken upptar ett *dasi*, m., »vädur», som dock icke tycks begagnas som lockord. — Ehuru jag senare ämnar behandla den typiska likhet med vissa rörelseverb i fråga om byggnaden, som vissa lockord uppvisa, vill jag här särskilt erinra om vb. *dasa* såsom en möjlig utgångspunkt vid förklaringen av *das(s)* och *das(s)a*. Jfr, att t. ex. *trippa* enligt K. Nilsson, a. a., s. 86, förekommer som lockord i blek. Oberoende av ursprunget torde emellertid *das(s)*-formerna i anljudet *da-* äga ett eggande eller pådrivande moment, som för den nutida språkanvändaren ställer dem på samma linje som en del säkra primära bildningar, som nu skola meddelas.

I central- och finl.-sv. dialekter nyttjas som lockord till får en rad *t*-anljudande former. Så upptar Rietz för »vm., nk.» ett *tass*, och Vendell nämner **tassa* och **tajsa* (i *taisona*), varjämte Wessman meddelat mig formerna *tass(e)* och *tassona*. En »*jön*-bildning» till ett *tass(e)* är *tässa*, som för jämtl. är belagt redan 1729. Se Sv. L. 1906, h. 1: 64. Almqvist skriver 1840, *tässa*

(felläsning!). Av de möjliga förklaringar till fonemtypen, som äro att räkna med, eggelseljud eller en ursprunglig locksmack, synes mig den förra i detta fall vara att föredraga¹. Fåren synas icke i nämnvärd grad reagera för smacker, och antagandet av eggelsetyp inrangerar på ett naturligt sätt de här anförda bildningarna under en ordgrupp, som har åtskilliga företrädare i såväl vårt eget som i främmande språk. Den vanliga utformningen av hithörande lockord i vårt språk karakteriseras av en kons. stomme, bestående av dental explosiva + palatal (vanligen) eller labial explosiva, med varierande vokalinsats, i sv. dock alltid *a* eller *i*. Ordbildningarna kunna därför rent formellt fattas som hypokoristiskt utvecklade till ett grundläggande eggelsefonem *ta-* eller *ti-*. Såväl *tacka* som *ticka* upptagas av Ihre, Gloss. Suiogoth. 2: 849, 1769, det förra nämnes även av Hof, Dial. Vestrog., s. 86, 1772. *Tacka* synes vara mest spritt; jag känner det exv. från sydsv. dial., sörml., uppl., dalm., häls., ångerm., västerb. och finl.-sv. dialekter, ej sällan i långserier, *tacka-tacka-tacka-*, eller »lall»-utformning, *tackona* eller *tackera*. Se ovan s. 11. Jfr även *takkæn*, *takkæn*, *takkæn! takkø fåra!* Bergsjömål, Sv. L. 1909, h. 1: 44. En variantform till *tacka* är *dacke* (-a). Enligt O. P. Pettersson begagnas i Vilhelminamålet på längre håll ett itererat *dacke*, medan man på närmare håll säger: »*Dacke, dacke, dasa!*» Belägget synes visa, att *dasa* i meddelarens mål snarast har karaktären av smeknamn. Ett *dackor(na)* har jag antecknat från Rättvik, varmed kan jämföras det jämtl. *decka(n)*. Formellt motsvaras dessa former av da. *dægge* och *dikke*, Feilberg 1: 224 och 4: 97, och österr. *deckel*, Schwentner, s. 41. — *Ticku*, vanligen i utformningen *tickera*, lokaliseras av Rietz till Värmland och Närke (det förra väl efter Ihre), men ordet är känt ätm. även i Västmanland, *tickera*, på Öland, *tiikk* (Bodorff, s. 66, Lindroth, Ök. folkm. 1: 95) och i Västerbotten. Från det senare landskapet känner jag *ticki-bä*,

¹ Om motsvarande bildningar i semitiska språk se Schulthess, s. 62 f. Jfr även västpreuss. *tagg*, Treichel, 30: 327, ostfries. *tuckkør*, Schiepek 1: 90, fi. *takku*, Lönnrot.

ticke-fåra, *ticki-dasa*, *tjå-tjå-tjå* (eller *tjå*), *tjå-tjå tjåsa*. Se Pihl, Överkalixm., s. 144, Kallstenius, Bärngsl.-m. ljudl., s. 23, och Värml. sv. dial., s. 61. I finl.-sv. finner man formerna **ticka* och **tickona*, Vendell, s. 1009, och Wessman. Om no. *tikka* och orkn. *tiksa*, se Aasen och Torp, under *tikka* (och *tiksa* 2). — Utan tvivel är det smål. *tipperna* att betrakta som en artikulationsvariant till *tick*-formerna, liksom man har att se en växel-form till *tack*-typen i vissa finl.-sv. former på *tatt-*, exv. **tattona* och **tatte mallona*, Kö, Wessman. Jfr dock Rietz, *tippa* 2.

Från Västmanland har av ett par meddelare uppgivits ett *sickerna*. Därom erinra da. *sek* (*seek*), Feilberg 4: 334, ty. dial. (Vogelsberg) *sick*, Schiepek 2: 552, *schik*, Treichel 29: 183, eng. dial. *seck*, E. D. D., egypt. arab. *sik*, Schulthess, s. 24. Typen synes mig otvetydigt vara av eggelse- eller hetsningstyp.

Fåren äro särskilt känsliga för *r*-ljudet. Ett stort antal lockord äro också uppbyggda på detta. Därvid bör observeras, att det åtminstone i de hithörande sv. lockorden är fråga om typiskt dentalt (tungspets-) *-r*. Detta betonas uttryckligen av flera meddelare. Denna omständighet omöjliggör ett sammanställande av dessa lockord med de på *r*-dominant uppbyggda lockorden till getter, enär dessa företrädesvis uppvisa ett »labialt», »prustande» *r*-ljud. Det är ej osannolikt, att en härinring av vissa för fåren farliga insekters ljud ligger till grund för de hithörande fonemen. Den rena *r*-dominanten begagnas i t. ex. Rättviksmålet. Från Li-målet har jag antecknat ett *kirra-kirra-kirra-*, varmed möjligen kunna jämföras no. *kurr*, Aasen, och ty. dial. *korr*, Treichel 29: 183. Om no. *kurr* se även A. Torps tveksamma uttalande (onomatopoetiskt?) i Ordbok, under d. o. Vanligen finner man formerna *perr-*, *pirr-*, eller *purr-*. Samtliga förekomma dock endast i dialekter, tillhörande Norrlands- och de västliga Svealands- och Götalandslandskapen, och äro genomgående sent belagda. Mitt äldsta belägg är det av Ihre (1766) och efter honom av Almqvist, 1840, återgivna *perra*, (*përra*), Sv. spr.-l.³, s. 182. O. A. H. upptar *pira*, *pirra* och *perra*, och Noreen antecknar för fryksd. *pérrê*, pl. *pérrænd*, till gumsar.

Från olika meddelare har jag fått följande upplysningar: Rödön: *pirrrr lallan*, Oviken: *pirre lallan lallan*, Kyrkås: *pirran, pirran, lallan, lallan, pirre lammen då*, Refsund: *perre lallan, lallan lallan, a la la la, pirre pirre lall*. Som synes utbildas fonemet genomgående med en typisk lallformant, utan tvivel av affektiv typ, smeksamhetspräglad. På vissa håll begagnas dylika lallkomplex ensamma som lockord, exv. *la lalan*, Lillhärdal i Jämtland, *ai lalan (= *an*), *ai la la la la la la*, Funäsd., Härjedalen; dessa ha tydligen utbrutits ur sammanställningar av ovan citerad art. Jfr även omedelbart nedan. *Purr*-former känner jag från Jämtland, Härjedalen, Värmland och Bohuslän (*purr, Lindberg, Skeemålets ljudl., s. 56). Även vid detta ord finner man lallutbildningar, som *purrän aj lalen*, Funäsd., Härjedalen. Likartade bildningar äro Leksandsmålets *brra*, även *taka brra*, »*tacka brrra, brrraaaaaa*» (A. Nygård i brev till mig), och det västmanl. och dalska *takka birra* (1880). *R*-fonemen ha motsvarigheter i främmande språk, lit. *baruz*, rumän. *băr* (*běr*) och *bir*; jfr spa. *rita*, samtliga hos Schwentner, s. 41. Därmed kunna jämföras lit. *burr*, ostpreuss. *prrr* och *purr*, den i spetsen för hjorden gående herdens rop, Treichel 29: 183¹ o. 186, »oberhess. — hochtönendes *rr*», Schiepek 2: 553, och klass. arab. *bir* m. fl., Schulthess, s. 23 o. 66 f., tunis. *derrry* (eng. utformning), »um Schafe zusammenzuhalten», *ʔar, ʔar*, »a cry by which ewes are called to be milked», nordarab. *tirrr, trrr trrr*, »Lockruf für Schafe», omän. arab. *trrrr hé hé hé*, »zum Herbeilocken der Schafe», egypt. arab. *trrrrr*, »Ruf an die Kamele und Schafe, um sie zu locken oder zu warnen», samtliga exempel ur Schulthess, s. 78 f. Beträffande rumän. *băr* se Pauli, s. 324, och Meyer-Lübke, Rom. etym. Wb., s. 1049, Tappolet i Arch. f. N. Spr. 131: 96 f.

Huruvida det häls. *furrän*, O. A. H., och det smål. *furränå* (Norraryd) äro primära, är ovisst; möjligen utgöra de endast affektiva modifikationer av ordet *får*, ev. förauledda av samma

¹ Jfr s. 49.

iakttagelse beträffande *r*-ljudets inverkan på fåren, som föranlett de ovan behandlade primära orden. — Dunkelt är även det, såvitt jag kunnat finna, ur bruk komna *breminsene*, som Dybeck nämner för mell. Dalsland i Sv. Vallv., s. 45. Han tolkar ordet som en sammanställning av ett lockord, motsvarande isl. *bræi* eller *brëi*, och *söane*. Isl. *bræi* (*brëi*) har jag emellertid icke kunnat belägga (det finns varken hos Fritzner eller Blöndal). Eventuellt torde man kunna räkna med, att det är av samma art som ovan behandlade *r*-former; slutledet torde bäst böra uppfattas som en lallutvidgning.

Rietz nämner från sö. Östergötland ett *biggera*, Iverus (i ULMA) från Västmanland ett *bigguna*. Nära dessa former står *bäggera*, vilket jag känner från sö. Östergötland och no. Småland. Utan tvivel sammanhånga samtliga på ett eller annat sätt med *bagge*. Beträffande detta ord se von Friesen, Om de germ. mediageminatorna, s. 97 ff., SAOB och Hellquist, Ordbok. Av de hittills givna etymologierna på detta ord torde Hellquists i slutet av ordboksartikeln framställda: »*gg*- har sannol. hypokoristiskt ursprung» komma det verkliga förhållandet närmast. Jag håller dock före, att typen är byggd på en lätshärmande basis, *ba-*, resp. *bä-*; i så fall är *biggera*, i den mån den ej kan anses som »ljudlagsenlig», att fatta som *i*-diminuering av motsvarande *-a-* eller *-ä-*former. *Bagge* och övriga här återgivna former kunna alltså med rätta jämföras med västg. *bae*, Barne hd, barnbenämning på *får*, ULMA, *bäkre*, Rietz, s. 73, *bäs*, *bäse*, *bässe* och *bese*, varom se SAOB och Hellquist, Ordbok (under *vädur*), *bängsa* och *bäjsa*, det förra belagt 1762 (Rothoff, Hushållsmagasin, s. 118), det senare 1766 (hos Ihre). De i ovan citerade verk angivna gränserna för vissa av de här behandlade ordens utbredning har jag funnit stämma med uppgifter, som jag inhämtat från annat håll. De här senast nämnda orden torde allmänt associeras med lätshärmmningen. Jfr Frödings: »förr tog ja fäll *bäsen*, sön jämt sier *bä*,» Dens., S. S. 6: 76.

Stundom inträder tonlös labial explosiva i anljudet. Från Norraryd, Småland, har meddelats mig ett *pättånå*, *pättånå* ...

bä och ett *kom pättånä*. Även i detta fall synes mig den ljudhärmande karaktären vara omisskännlig; de svagtoniga stavelsernas *å*-vokalisation är med all sannolikhet betingad av den affektiva läpprundningen. Samma grundtyp finner man i *pällera*, Korsberga, Västergötland, och i *päll(l)e*, vilket, ofta följt av *bä*, är ett ganska vanligt lockord till baggen. Se t. ex. Ericsson, för sörml., a. a. 3: 80. Anslutningen till mansnamnet *Pelle* fattar jag som sekundär, ett antagande, för vilket i sin mån även de finl.-sv. formerna **bäll(l)e*, lockord till *gunse*, Wessman, och *bälling*, får (i gåtor), Vendell, kunna anses tala¹. Se dock Hjelmqvist, Förnamn, s. 269 och 273. *I*-diminutiver till *päll*-orden äro det västg. *pillera*² (Korsberga) och det finl.-sv. **pilla*, Vendell (jämte **pella* i *päluna*).

Som av den föregående framställningen synes, utgöras ofta lockorden till får av lallfonem eller lallvarierade »böjningsformer». Av liknande art äro ytterligare några lockord. Det smål. *killera* — hos Rietz nämnt som *killer* (Östergötland och Småland) — som har en nära motsvarighet i det no. *killa* (Namdalen) torde vara en överflyttad getlock (därom se nedan). Egenartat är det västg. *mèlëra*, Göteve, vilket behandlas av Götlind i Västsv. ordbildn., s. 144. Då Götlind tolkar formen som »förvrängning» av *lëmëra*, är det inte alls orimligt men dock föga troligt. Jag håller det för sannolikt, att det är fråga om ett (analogivis och affektivt) modifierat **mällera* eller **mallera* av ljudhärmande ursprung; jfr sing. *mèlën*. En form *mallona* förekommer nämligen i finl.-sv., exv. **tasse mallona*, Kö, **tatte mallona*, ibid., Wessman. Det ljudhärmande inledningsfonemet återfinnes även i ett **massena*, som jag känner just från Västergötland. Jfr skå. **mässorna* (Espinge). Redan Hjelmqvist har, a. a., s. 194, 201, 212, 361, framhållit, att baggen ofta kallas *mats* eller *masse*, ävensom att *Mats* och *Mätta* är en vanlig sammanställning = bagge och tacka. Det är även här fråga om en sekundär för-

¹ Jfr Tamm, Etym. ordb., under *Grälle*.

² Även Rietz, s. 500: "*pillra, pillra, pillra!*" vg.

knippning mellan ett primärt lockord och ett personnamn. En *i*-diminuerad form till *mass-* föreligger i det *misse, som E. Noreen nämner i Ärtmarksm. ljudl., s. 82. — En viss roll för utformningen av det ovan diskuterade *mölara* kan *söllera* ha spelat. Detta är i något skiftande utformningar vanligt i hela Västergötland, no. Halland och Bohuslän och är liksom *söera* m. fl. former »*lall*»-variant till *sö*. Se Rietz, s. 568 f., Hellquist, Ordbok, under *sö(d)*, och Götlind, l. c.

Ett, så vitt jag funnit, spec. finl.-sv. ord för »honlamm» är det, som av Vendell normaliserats till *utta; motsvarande lockordsformer äro *uti uti*, *u₁ona u₁ona*, *ut ut ut*, *ut ut u₁ona*. Enligt Wessmans direkta meddelanden till mig begagnas som lockord *ota.*, Pa, *ota*, Fl, Ki, *otona*, Vf, Ki, Fb, Hi, *öt otona*, *öt otona*, *öt*, Pa. Saxén anser, Sv. L. II: 3: 236, att ordtypen är lån från fi. *uti*. Jag kan ej avgöra, om detta är att betrakta som primärt; för den händelse så är fallet, bör det jämföras med ty. *udz*, Treichel 29: 183, och klass. arab. *'ut* *'u^{un}*, Schulthess, s. 17, ev. estn. *utt(u)*. Möjligen kunna då även de svenska bildningarna vara ursprungliga. Se f. ö. Rietz, under *uttah*.

De enda om sistbehandlade former erinrande svenska lockord, som jag känner, äro *tus* och *tus*: »*Tut tut tut tut* alla mina får». Sv. L. 7: 7: 149, smål., och »*Tus, tus*, mina får!» Dybeck, Sv. Vallv., s. 26, västm. De äro säkerligen rena låningskomplex och höra alltså inte hit. Jfr Ideforss, a. a. 316 f.

Enligt ett par äldre källor begagnades i smål. tidigare ett lockord *viss-* till får. Så nämner Hyltén-Cavallius i Vär. o. Vird.² 2: 60 ett *vissa*, Rietz ett *vissorna*. Mina meddelare känna emellertid ej några liknande former. Som lockord till oxe, ko eller kalv kunna *viss* och *vissi* beläggas i estsv. mål. Typen anses av Saxén, a. a., s. 240, bero på lån från estniskan, vilket märkligt nog i sin tur anses ha lånat från rikssv. Saxén hänvisar endast till Rietz. Resonemanget förefaller mig synnerligen tivelaktigt, men jag kan som positivt motförslag endast framföra ett antagande, att ett lockord uppbyggs på en ursprunglig härmning av någon insekt, att det alltså är fråga om ett gammalt

eggelsefonem. Man kan jämföra sanskr. *is*, »Laut, um die Schafe vor sich zu treiben», Schwentner, s. 43. Se Schulthess, s. 64.

Rietz upptar även ett annat nu föråldrat lockord, nämligen gutn. *kåjs*, svarande mot no. *kås*; »*kaas*, f. et Lokkenavu til Faar», Aasen. Redan Ihre nämner 1766 ett *kois*, *koisa*, »ropa fåren», ävenledes gutniskt. Både Ihre och Rietz sammanställa de av dem nämnda orden med lat. *ovis*, »i hvilket fall det i gutanålet blifvit starkare aspireradt», Rietz. Etymologien torde näppeligen kunna upprätthållas; det kan även med fog ifrågasättas, huruvida de sv. orden och det no. direkt böra sammanföras. Paralleller kunna icke heller påvisas i främmande språk. Möjligen skulle man kunna peka på po. *koś*, namn på och lockord till get, Treichel 30: 328, och sanskr. *pos*, lockord till kalv och lamm, Schwentner, s. 41. Det är dock enligt min mening närmast fråga om ett schasningsord av roptyp, som fixerats i lockordsfunktion. Formell överensstämmelse erbjuda i så fall *tojs* och *pojs*, varom se Ideforss, a. a., s. 336. En liknande bildning från annat språkområde är nordarab. *hojt*, Schulthess, s. 81. No. *kaus* torde då böra förklaras på annat sätt. Något förslag har jag emellertid icke att framställa.

Som lockord till lamm och stundom även till får nyttjas ofta *lamm* i skiftande utformningar. En *i*-diminuering (knappast »gammal avljudsform», som Hellquist i Ordbok, under *lamm*, tveksamt antager) är *lim*, nämnt av Vendell, och av Wessman noterat i bl. a. följande former: *lim* — — *limbr*, Ma, *limbr* — *ba*, Jä, *limba* — —, Ma, *limbo*, Nb, Pe, Pu, Nb, *limsana*, Sa. Ordet *lamm*'s etymologi är liksom övriga husdjursnamus osäker. Se Hellquist, Ordbok, under detta ord. Det är ej belagt utanför det germanska språkområdet, och flera skäl synas mig tala för att detta ord, liksom flertalet hithörande ord, i själva verket är ett gammalt lockord. Jag tilltror mig dock icke att närmare bestämma dettas karaktär.

Geten.

Geten är känd som husdjur från neolitisk tid; den är senare än fåret. I motsats till flertalet husdjur hölls den i stor utsträckning av pålbyggnadsfolket i Norden. Den har länge varit ett populärt husdjur, »geten är fattigmans ko». Med den stigande kulturen har emellertid getaveln inskränkts i vårt land, och det är egentligen endast i Dalarna, Jämtland och Hälsingland, som getter nu finnas i större antal. Jfr Brehm, a. a. 1: 583 ff. — Geten är näst katten vårt självständigaste husdjur och kan inte kuschas att lyda.

Delvis till följd av getens starka självständighetskänsla äro lockorden till den ganska ensidigt byggda. De utgå nämligen i största utsträckning från djurets egna läten. Det för hela arten karakteristiska lätet är ett ganska öppet, starkt knarrande (chevroterande) *ä*-ljud, som på örat gör intryck av att vara nasalerat¹. Det återgives vanligen med *mä*, *me*, *mäk*, *mäck*, *meck* eller *mereck* (se exv. Filikromen 6²: 4 och C. Pihl, Överkalixmål. 1: 133). Därav ha bildats sv. vb. *mä(c)kra* eller *meckra*, motsv. no. *mækra*, ty. *meckern* etc. Se Hauschild 12: 45 f. Även *b*-anljudande former förekomma, *bä-ä-ä*- ell. likn. Jfr aum. nedan.

De rena ljudhärmingarna äro överallt mycket vanliga som lockord. Mycket nära en viss lätestyp står Älvdalsmålets *ä* eller *äj* (»med mycket öppet *ä*-ljud och stark 'stöt' på detta ljud, så att det stundom förefaller tvåspetsigt», L. Levander i brev till mig). Den spirantiska artikulationsavslutningen är emellertid mindre vanlig än den, som utgöres av en labial explosiva. Fonetet får i detta senare fall formen *äpp* (*ap*), en i Jämtland, t. ex. Kyrkås och Rödön, gängse form. Denna svarar direkt mot det mycket omdiskuterade ty. *hepp*, varom se bl. a. Hauschild, l. c., och Weigand-Hirt, under d. o. Jfr även ty. dial. *hep hep heber*

¹ Jfr "och bocken firade sin triumf med ett långt huckrande *bä-ä-ä-ä*, fullt med tremulation och chevrottering", Molin, Ådalens poesi³, s. 117.

lähep, Ehrlicher, a. a., s. 21, och *haapl*, *haap*, *haap*, Böttger, *Erzgeb. Mundart*, s. 162.

Ofta lockas getter medelst en smack. En rad lockord återgå också på en sådan. Det gäller Burträskmålets *ʃsíp*, *ʃsipe*, *ʃsýp*, *ʃsýpe*, Sv. L. 12: 1: 69, Byskemålets m. fl. måls *tjupp* eller *tjuppe*, Nysättramålets *tjyppe* (*måska*), Vilhelminamålets *tjoppe* (-*u*). I Älvdalen lockas getterna till mjölkning med ett smackande, *ʃʃʃʃu*. Det sv. *kid*¹ och därmed sammanhängande bildningar torde med all sannolikhet höra hit. Av dial. former kunna nämnas skå. *če*, smål. och östg. *tjidde*, västg. *tjedde*, jämtl. *tjitta*, häls. *čele* (Bergsjö). I allmänhet normaliseras dock smacken till *k-ljud*². Så är fallet med den vida spridda *kill*-typen. Hithörande ord begagnas antingen som lockord till getter över huvud taget eller ha (i olika dialekter) specialiserats till killingarna, hanarna eller hondjuren. Sannolikt är typen till sin uppkomst oberoende av *kid*-gruppen, även om den numera åtm. i viss utsträckning sammanblandats därmed. Exempel äro öst.-sv. *kill och *killa, Vendell, västm. och sörml. *kille(n)* (killing), Överkalixmål. *kill* (honget), norrl. och gutn. *killa* (dets.), Kalixm. *kille* (bock); västg. *killera*, finl.-sv. *killona*, ångerm. *kille geta*, jämtl. *kille gettran* begagnas som allmänna lockord. Jfr no. *kille*, Aasen, under *kidla*, fi. *kili* och *killa* Lönnrot, det senare endast = killing. — Växelformer med explosiva som »stam»-avslutning äro *kikel*, Nordmaling, till killing, *kickena*, Ångerm., till getter i allmänhet, och *kypa* (*geita*), Västerbotten, Sv. L. 1: 428, dets., vartill komma *kitt*-former: jämtl. *het* och *hítala*, Kalix- och Reselemåls *kitti*. Jfr räcker

¹ Om detta ord se Hesselman, De korta vokalerna i och y, s. 42, Olson, Appellativa substantiv. s. 91, Hellquist, Ordbok, under d. o., Dahlgren, Glossar., under *killa*, N. E. D. under *kid*, E. Rotzall, a. a., s. 186. Jfr även arab. *qid*, Schulthess, s. 11, anm.

² Om en dylik växling jfr ovan s. 23 f. — Det är möjligt, att åtskilliga främmande bildningar höra hit. Så det alban. *tsap* etc., som av Holg. Pedersen i *Zschft f. vergl. Sprachf.* 36: 337, antages vara alban. lån från slav. "Bei den Slaven dürfte das wort onomatopietisch sein und aus irgend einem rufworte entstanden sein".

som jämtl. *ho-kitti-kitti-kittran*, *kitti-kitti-roran*¹. I fi. finns ett *kutti*, *get*, Lönnrot, av likartad byggnad. No. har även *s*-former, som *kissalt* och *kissebann*, Aasen, l. c.

Den oaspirerade tonlösa explosivan förväxlas, spec. vid itering, med *g*², varför skrivningar som *gitti-gitti-gitt-gitt* kunna beläggas (»från norra Dalarna»). Det ovannämnda *kille* torde vara utgångsformen till *gille* i *gille gille jita*, Vilhelmina. Därvid har dock anslutning till adj. *gill* ägt rum. Se Rietz, under *gel*, och Nordlander i Sv. L. 1: 410. Slutledet i sistnämnda sammanställning torde vara ett affektivt omformat *get*, vilket jag vill se (labialiserat) i det härjed. *ujyttiryryryry*, Funäsd. Jfr »Där wråla viller *gitter* två», Saml. 13: 68, 1600-talet, jämtl. *jittran*, Refsund, och Älvdalsmål. *kojéttêræ*, Noreen, Ord. ö. Fryksdalsm., s. 138. Den senare formen är utan tvivel en primitiv lall-variation av ordets pluralform, liksom det likaledes värml. *get-tra-la-la* ..., Sv. L. 1: 429; även jämtl. *getteri-roran*¹ är en dylik bildning.

Såväl *getter* i allmänhet som särskilt bockar lockas, som det vill synas, särskilt i Dalarna, genom att man härmar bockens karakteristiska prustande. Därvid »pruttar man ofta i näven». Vanligen »*spjorper*» man genom att »stötvis framprässa luft mellan hoptryckta läppar på bred mun» (Erik Berg, Rättvik). Det verb, som betecknar den här skildrade handlingen, nämnes i O. A. H. som *skirspa*, »prusta», och av Levander, Dalmålet 2: 39 som *şfşyrpa*. Almqvist återger i Sv. Spr.-l.³ s. 160, ett dalm. *stjyrpa*, »visa någon sitt förakt genom ett obehagligt läte mellan läpparna», medan Ihre, 1766, har ett *skjörpä*, ångern., »låta som bockar i brunsten». Ordet kan f. ö. beläggas redan i fsv.: »*tha skyrpte* han ath mic oc önzskadhe til gudz dödh, thät ...» Saml. utg. av Sv. Fornskr.-sällsk. 40: 22. Ett ljud av alldeles samma art är det omän. arab. *tw tw*, »mit Vibrieren der Lippen» »zum Herbeilocken der Ziegen», vilket nämnes av

¹ Det i komplexet ingående *roran* är säkerligen också ett lallfonem. Jfr Pauli, "Enfant", etc., s. 362, "rore", refrain pour endormir les enfants, och Ideforss, a. a., s. 317.

² Jfr Gjerdman, Fåglalåt, Nysv. stud. 1: 122.

Schulthess, s. 63. Hit hör troligen det ovan (s. 41) nämnda preuss. *purrr* (*prrr*), vilket i så fall torde vara en överförd getlock. Jfr, att det på sina håll inte är så ovanligt, att getter tjänstgöra som leddjur för fårhjordar. Brehm, a. a. 1: 591. För övrigt delar geten med fåren vissa andra lockord, som *pir(r)a* och *tass(a)* Se ovan.

Om det *suter*, som Rietz, för Delsbomålet, upptar under *sioda*, verkligen, som han förmenar, är en parallellform till *sö*, är ovisst. Det skulle kunna vara fråga om en smackningshärming, närmast att jämställa med de ovan s. 25 nämnda *sutte*, *-a*. — Av hypokoristiskt ursprung är det *tuppur*, »smeknamn på getter», som efter Dybeck nämnes av Rietz. Dybeck upptar det emellertid även som rent lockord (från Dalarna): »Gettra minal *Tuppune!* Urtika, Hvitlocka, Minorka *Huja! Hvittuppa*, Si på'na Lätt gå'na, Hej Bottjen!» Dens. i Runa 1844, s. 49. För övrigt nämnes ordet även av Magnevill för Bjursåsmålet, Sv. L. 1914, h. 1: 165, och av Nordlander (i sammansatta namn), för Härjedalen, *ibid.* 1: 414. Dybeck och efter honom Rietz sammanställa ordet med *tuppa*, blomma, under det att Nordlander, a. a., s. 410, anser ordet vara identiskt med *tuppa*, »fem. till *tupp*», dvs. det vida spridda lockordet *tupp*, *tupp-*, *tipp-*. Det hypokoristiska bildningssättet ger utan tvivel möjligheter för associationer åt båda hållen, men det är också möjligt, att ordet som getlock är ursprungligt och i så fall uppbyggt på en smack. — Enligt Hyltén-Cavallius, a. a. 1: 287, var *putte* ett vanligt »tilltal» till bockar. Som *putta* känner jag denna bildning från Västmanland. Även den synes vara hypokoristisk (se Hellquist, Ordbok, under d. o.) och användes f. ö. även om andra djur än getter och också om människor. Jfr dock Rietz' exemplifiering: »*Putte* bokk! *Putte* bä!» Motsv. no. *püte*, kid, nämnes av A. Torp, Nyn. etym. Ordb., s. 505.

Osäkra till sitt ursprung äro de mig genom endast en meddelare bekanta **huck/a* och **hujja*, båda från Funäsd., Härjedalen. Det senare torde vara ropordet *huj*, utvidgat genom en *a*-formant (jfr citatet från Dybeck här ovan), det förra är med

all sannolikhet ljudhärmande. Jfr finl.-sv. **hockla*, Wessman, 1) gnägga, 2) skrattra högljutt.

Det *moska* (*måska*), som ingår i de ovan nämnda *kille moska* och *tjypte måska*, saknar, så vitt jag kunnat konstatera, som lockord till get motsvarigheter i främmande språk. Däremot begagnas i ty. dialekter *musch*, *mosch*, *muşcke*, *moschke* etc. som lockord till kor och kalvar. Se Treichel 29: 175 och Schiepek 1: 90, H. Pedersen i *Zschft f. vergl. Sprachf.* 36: 99. Då ett flertal förklaringsmöjligheter föreligga (ljudhärkning, smackhärkning, benämning efter färg eller »uppsyn», jfr *svartmuskig*) men det obetydliga materialet ej lämnar några fasta hållpunkter, avstår jag från att närmare ingå på saken.

Till sist bör framhållas, att även ordet *bock* troligtvis är ett gammalt lockord, närmast av eggelsetyp. En liknande mening har redan uttalats av G. Rohlf, *Zschft f. rom. Philol.* 50: 662 ff. och *Zschft f. franz. Spr. u. Litt.* 49: 113, anm. 23. De av Hellquist, *Ordbok*, under d. o., framställda alternativen, < ieur. **bughnó-*, till *böja*, eller »ett gammalt alporde av icke indoeuropeiskt ursprung», torde båda böra ifrågasättas. Jfr Olson, *Omtvistade frågor*, *Ark. f. nord. filol.* 28: 293 f.

Malmö 1929.

Hjalmar Ideforss.

Normannisches Lehnsgut in den isländischen Königssagas.

Harald der Gestrenge hat in seiner Jugend die Warägerleibwache in Byzanz befehligt und hat sich an einem Kriegszuge gegen die Sarazener auf Sizilien beteiligt. Gewiss werden die nordgermanischen Abenteurer manche ruhmvolle Tat verübt haben. Sie erwarben sich jedenfalls einen grösseren Ruhm als die griechischen Truppen, von denen die mittelalterlichen Geschichtsschreiber nicht müde werden zu versichern, dass sie sich durch eine besondere Feigheit auszeichneten. Aber es sind uns natürlich nur wenige Einzelheiten überliefert worden und fast gar keine, welche sich auf die Tätigkeit der Waräger beziehen.

Dennoch sind einige zeitgenössische Berichte auf uns gekommen, die uns manches Wertvolle hätten mitteilen können, wenn sie nur nicht nach Skaldenart allgemeine Betrachtungen statt genauer Beschreibungen enthielten. Der Dichter Þjóðólfr Arnórsson, den der König selber seinen *höfuðskáld* genannt hat, behandelt in seiner *Sexstefja* nebst anderen Kriegstaten seines Gönners auch die sizilianische Expedition; er war ein trefflicher Dichter, von dem gerade die klare und anschauliche Darstellung gelobt wird, weshalb die Verfasser der Königssaga's ihn als eine ihrer vornehmsten Quellen betrachtet haben¹. Kein Geringerer als der König selbst hat ihn über die merkwürdigen Ereignisse des Mittelmeerzuges benachrichtigen können, und dennoch sind die von ihm mitgeteilten Geschehnisse enttäuschend wenige.

In den sechs Strophen seines Gedichtes² teilt er das Folgende mit:

1. Harald hat achtzig Burgen in Serkland erobert, bevor er harte Kämpfe im flachen Sizilien lieferte (Str. 2). Der König von Afrika konnte keinen Widerstand leisten (Str. 3).

¹ Vgl. G. Þorláksson, *Udsigt over de norsk-islandske Skjalde*, S. 110.

² Str. 2—7; vgl. F. Jónsson, *Skjaldedigting I B*, S. 339 ff.

2. Er hat im Lande der Langobarden (d. h. Süditalien) gekämpft (Str. 5).
3. Er hat dem griechischen Kaiser beide Augen ausgestochen (Str. 6).
4. Er hat achtzehn äusserst gewaltige Schlachten geliefert (Str. 7.)

Was uns die übrigen Hofdichter Haralds zu berichten wissen, ist durchaus bedeutungslos. Vielleicht hätte Ulfr stallari, der die ganze Expedition mitgemacht haben soll, uns genauere Nachrichten geben können; aber es ist nur eine Strophe von ihm überliefert worden¹. Illugi Bryndølaskáld hat Haralds Taten in einem Gedicht gefeiert, von dem auch nur sehr wenig erhalten ist; uns interessieren nur die beiden Verszeilen (Str. 4):

Brauzt und Mikjál mæztan
sunnlönd, Haraldr, röndu.

Was schliesslich die Skalden Þolverkr Arnórsson² und Valgardr á Velli³ mitteilen, sind nur die allgemeinen Kampfbeschreibungen. In der einzigen Strophe, welche von Þórarinn Skeggjason überliefert worden ist⁴, wird von dem Unglück, das dem griechischen Kaiser zugestossen ist, gesprochen; sie lautet:

Náði gorr enn glóðum
Griklands jöfurr handa,
stólþengill gekk ströngu
steinblindr aðalmeini⁵.

Wenden wir uns jetzt zu den verschiedenen Fassungen der Haraldarsaga, so begegnen wir dort einer ganz anderen Darstellung. Hier steht eine Fülle von anschaulich beschriebenen

¹ Ib. S. 372.

² Ib. S. 355.

³ Ib. S. 360.

⁴ Ib. S. 368.

⁵ Ich gebe hier den Text von E. A. Kock (Notationes Norrœnæ § 879) wieder. F. Jónsson verbindet in seiner Ausgabe *Griklands* mit *stólþengill*; in seinem *Lexicon Poeticum* jedoch lesen wir auf S. 203 s. v. *Grikland* eine andere Auffassung: *Griklands jöfurr!*

Episoden und ausserdem eine Reihe von geschichtlichen Daten, von denen wir in der Skaldenpoesie keine Spur gefunden haben. Das ist also eine selbständige Überlieferung, deren Herkunft bestimmt werden muss. Die Untersuchung wird aber erschwert durch die unter einander stark abweichenden Fassungen, in denen die Haraldarsaga erhalten ist. Denn neben der Darstellung in Snorris Heimskringla, welche mit der stark gekürzten Fassung von Fagrskinna nahe verwandt ist, haben wir in Morkinskinna und Flateyjarbók eine viel ausführlichere und in mancher Hinsicht stark abweichende Erzählung.

Seit Storm¹ hat man das Verhältnis dieser Fassungen gewöhnlich² so dargestellt, dass Snorri der Erzählung von Haralds Mittelmeereszug eine viel geschlossener Form gegeben hat, indem er einige allzu märchenhafte Episoden ausgelassen hat. Sagt ja Snorri selber³, dass er viele Erzählungen, die ihm nicht glaubwürdig vorkommen (*vitnislausar sögur*), ausgelassen habe, denn es sei besser, wenn man später etwas hinzufügen als etwas streichen müsse. Es ist auch ganz richtig, dass die von Morkinskinna und Flateyjarbók repräsentierte Redaktion einige Episoden enthält, die nicht in der Heimskringla vorkommen und die sich gerade durch besonders märchenhafte Züge unterscheiden. Storm hat schon gewiesen auf die zotige Geschichte von Haralds Antwort an Zoe⁴, an legendenhafte Erzählungen⁵; wir finden in Snorris Arbeit auch keine Spur von Haralds wunderlichem Decknamen Nordbrikt. Aber wir dürfen deshalb noch nicht die Schlussfolgerung ziehen, dass Snorris Erzählung nur ein Auszug sei; denn damit wird das Verhältnis der Fagrskinna zu diesen Redaktionen noch nicht erklärt, während überdies Snorri auch einige Einzelheiten mitteilt, die in der ausführlicheren Fassung der Morkinskinna nicht vorkommen. Das Verhältnis zwischen den beiden

¹ Snorre Sturlassöns Historieskrivning, S. 179.

² Z. B. S. Nordal, Snorri Sturluson S. 188.

³ Heimskringla III, 129.

⁴ Vgl. Flat. III, 290.

⁵ Beispiele bei Storm. z. a. S.

Redaktionen ist also nicht richtig beurteilt, wenn wir nur die Plusstellen der Morkinskinna berücksichtigen; denn die Fälle, in denen Snorri mehr bietet als die ausführlichere Fassung, sind für die Beurteilung des gegenseitigen Verhältnisses gerade so wichtig.

Die Plusstellen von Snorris Heimskringla sind von dreierlei Art:

- a geschichtliche Tatsachen,
- b sagenhafte Erzählungen,
- c Skaldenstrophen.

Ich werde sie nach einander kurz besprechen.

- a. geschichtliche Tatsachen.

1. Haraldr wird in der Morkinskinna gefangen genommen, weil er ein Liebesverhältnis mit der Prinzessin Maria angeknüpft hat und weil er die auf seinen Kriegszügen im Dienste des griechischen Kaisers erworbenen Schätze nicht abtreten will. Dasselbe erzählt auch die Fagrskinna. Snorri jedoch betrachtet das nur als Vorwand von Kaiserin Zoe; denn Haraldr soll den Dienstverband gekündigt haben, weil er vernommen hatte, dass sein Neffe Magnús Ólafsson in Norwegen König geworden war und die Kaiserin ihn nicht hätte verabschieden wollen¹. Storm bemerkt zu dieser Abweichung, dass sich keine Quellen für Snorris Ausnahme beibringen lassen², aber elf Jahre später ist es ihm gelungen, die Richtigkeit von Snorris Mitteilung zu beweisen. In seiner Abhandlung »Harald Haardraade og Væringerne« hat Storm eine griechische Handschrift behandelt, in der von Haraldr die Rede ist³. Hier wird nun erzählt, dass er in der Regierung von Mouomachos nach seinem Lande zurückkehren wollte, aber dass es ihm nicht gestattet wurde und man ihn an der Reise hindern wollte; es gelang ihm aber, heimlich zu entfliehen und in seinem Lande König zu werden⁴. Ich glaube deshalb, dass Snorri hier

¹ Vgl. Hkr. III, 94.

² z. a. S. S. 180.

³ Norsk Historisk Tidsskrift II, 4 (1884), S. 354—386.

⁴ Der griechische Text lautet: . . . ἠθέλησεν ἐπι τοῦ Μονομάχου αἰτησάμενος ὑποχωρῆσαι εἰς τὴν χώραν αὐτου, καὶ οὐ συνεχωρήθη, ἀλλὰ

eine bessere Überlieferung benützen konnte, als den Redaktionen der Morkinskinna und der Fagrskinna zu Grunde gelegen hat.

2. Snorri erzählt, dass Haraldr dreimal *pólútasvarf* empfangen hat, denn es seien während seines Aufenthaltes in Byzanz drei griechische Kaiser gestorben, und jedesmal hatte er, der Gewohnheit gemäss aus den Schatzkammern des Kaisers fortnehmen dürfen, was ihm gefiel¹. Das Wort *pólútir*² hat Snorri selbstredend ebenfalls in einer Quelle gefunden, welche dieses Detail aufbewahrt hatte. Aber noch mehr: diese Notiz bezeugt, dass während Haralds Aufenthalt in Byzanz dreimal ein Kaiser gestorben sei. Das ist nun wohl nicht richtig, aber man hat sich erinnert, dass Harald während der Regierungszeit der drei Kaiser Michael IV, Michael V und Konstantinos Monomachos in Byzanz gewesen ist, was wiederum durch die eben erwähnte griechische Quelle bestätigt wird³. Es ist hiermit in Übereinstimmung, dass die isländische Tradition als den von Harald geblendeten Kaiser Konstantinos Monomachos (1042—1054) betrachtet, obgleich es in Wirklichkeit Michael V war⁴. Dieser Kaiser hat aber nur ein Jahr regiert (1041—1042) und war dem gleichnamigen Kaiser Michael IV (der Paphlagonier genannt, oder wie ihn die nordischen Quellen andeuten: Katalaktus) nachgefolgt. Es hat also begreiflicherweise die isländische Überlieferung den zweiten Michael vergessen und die Blendung auf Konstantinos bezogen. Snorri beweist uns aber, dass man sich bewusst war, dass es zwischen Michael Katalaktus und Konstantinos Monomachos noch einen dritten Kaiser gegeben hat.

γεγονεν αὐτῷ στενή ἢ ἐξοδος· ὅμως λαθῶν ὑπεχώρησεν καὶ ἐβασίλευσεν εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰουλάβου.

¹ Vgl. Hkr. III, 98.

² E. Kvålen, Det norske Gardariki II, 3 (Oslo 1930) S. 77 denkt an eine altrussische Form von *palatinum*. Oder soll man an eine Entstellung aus πλωτος denken, wie mir Prof. Sophia Antoniadis vorgeschlagen hat?

³ Storm, Norsk Hist. Tidsskr. z. a. S. S. 361.

⁴ Morkinskinna S. 12 nennt ihn Munac.

b. Sagenhafte Erzählungen. Nur in einer Hinsicht bietet Snorri mehr als Morkinskinna: es werden in Sizilien nicht drei, sondern vier Burgen erobert. Die Eroberung der ersten beiden Burgen ist in beiden Fassungen auf dieselbe Weise erzählt, nur in umgekehrter Reihenfolge. Snorri berichtet erst die List mit den Vögeln und darauf die Geschichte von dem unterirdischen Gang. An dritter Stelle kommt in dem Texte der Morkinskinna die List von dem Scheintode des Heerführers, welche Snorri ebenfalls an den Schluss setzt. Aber vor dieser Geschichte erzählt Snorri noch eine andere Kriegslist, die an Anschaulichkeit weit hinter den übrigen zurücksteht. Snorri hat hier also jedenfalls nicht gekürzt, sondern gerade Neues hinzugefügt. Der Inhalt dieser Episode ist folgender: die belagerte Burg ist uneinnehmbar, und die Belagerten spotten über die Normannen, die vergebens die Stadt stürmen. Haraldr befiehlt nun seinen Mannen, unbewaffnet auf dem offenen Felde herumzugehen und sich dort mit Spielen zu ergötzen. Die Belagerten wollen nun ihrerseits ebenfalls ihren Mut zeigen: sie gehen, auch unbewaffnet, auf die Mauern und lassen die Tore offenstehen. Von dieser Sorglosigkeit macht Haraldr Gebrauch, indem er plötzlich die Stadt angreift und erobert. Das ist also eine sehr unbedeutende Geschichte, die an die so viel lebendigere Episode mit der List des Scheintodes gemahnt; ihre Bedeutung liegt aber auch anderswo, nämlich in der Rolle, die der Isländer Halldórr Snorrason spielt. Denn es werden hier unter Haralds Mannen zwei mit Namen hervorgehoben: ausser diesem Halldórr noch der Isländer Ulfr Óspaksson. Nun wird noch überdies von Halldórr eine sehr freche Bemerkung erzählt: als Haralds merkismaðr gefallen ist, befiehlt der König Halldórr das Kampfzeichen aufzunehmen, und dieser erwidert darauf: »Wer sollte wohl dein Kampfzeichen dir vorantragen, wenn du selber so feige nachfolgst, wie du es bis jetzt getan?« Das war ein Wort in Zorn gesprochen, bemerkt Snorri, denn Haraldr war ja ausserordentlich tapfer¹. Halldórr

¹ Man vergleiche eine ähnliche Bemerkung anlässlich einer ebenso frechen Antwort von Finnr Árnason (Hkr III, 170).

aber hatte nicht weniger mutig gekämpft; er bekam eine schwere Wunde im Antlitz, von der er sein ganzes Leben lang eine entstellende Narbe behielt.

Storm¹ bemerkt hierzu: Snorri hat weiter eine Sage hinzugefügt, welche unmittelbar von Halldórr stammt, der sie selbst nach Island gebracht hat. Das bezieht sich natürlich auf Snorris Bemerkung am Anfang dieser Episode, wo er von Halldórr sagt: hann hafði þessa frásögn hingat til lands². Aber so einfach ist die Sache nun doch nicht. Die Morkinskinna-Redaktion³ erzählt ja dieselbe Begebenheit, jedoch an einer anderen Stelle, nämlich bei der Eroberung der letzten Burg durch die Kriegslust von dem schein-toten Heerführer. Dieser hat selber den Sarg tragen helfen, und als er in das Stadttor gekommen ist, greift er zu seinem Schwert und fängt zu kämpfen an. Halldórr bekommt hier auch seine Wunde. Als der Befehlshaber der Burg gefangen genommen ist, wird nachträglich der Wortwechsel zwischen Haraldr und Halldórr erzählt, aber mit etwas anderen Worten als in der Heimskringla⁴.

Es ist nicht leicht zu bestimmen, in welchem Zusammenhang dieser Wortwechsel eigentlich gehört. In der Darstellung der Morkinskinna macht sie den Eindruck, nachträglich in eine geschlossene Erzählung eingefügt worden zu sein. Aber dasselbe könnte man von Snorris Fassung sagen: die ganze dritte Eroberung soll nur dieser Bemerkung Halldórs einen passenden Rahmen geben; lässt man diese Bemerkung fort, so wird die Geschichte so farblos wie nur möglich. Wenn Snorri die Darstellung der Morkinskinna seiner Sagafassung zu Grunde gelegt hätte, so begreift man nicht, weshalb er hier eine so unbedeutende Episode eingeschaltet hätte, nur um eine Bemerkung Halldórs

¹ Snorre Sturlassöns Historieskrivning S. 180.

² Hkr. III, 87.

³ Mork S. 10, Flat III. 302.

⁴ Beri herr (Flat.: hér) merki fyrir þér rofum. Besser in Hrokkinskinna: troll beri hér merki usw.

unterzubringen, die in seiner Quelle schon ihren Platz gefunden hatte und die er überdies gar nicht billigen konnte.

Snorri hat also, meiner Meinung nach, nicht selbst diese ganze Episode der dritten Kriegslist hinzugefügt, und er war es nicht, der seinem Vorfahr Halldórr in der Geschichte von Haralds Mittelmeerzug eine hervorragende Bedeutung geben wollte. Dem widerspricht schon die Tatsache, dass an mehreren anderen Stellen Halldórr besonders erwähnt wird. Zusammen mit Haraldr werden Halldórr und Ulfr in das Gefängnis geworfen und durch die Hilfe des heiligen Olaf daraus wieder befreit. Das erzählen alle Fassungen der Haraldarsaga. Überdies nennt Flateyjarbók ihn noch gleich am Anfang: Már Hunrøðarson wendet sich vergebens an Halldórr, um durch ihn mit Haraldr, der sich unter dem Namen Norðbrikt verbirgt, in Verbindung zu treten. Die handelnden Personen in der Geschichte von Haralds Aufenthalt im Dienste des griechischen Kaisers sind also an erster Stelle der künftige König selber und neben diesem nur der Isländer Halldórr Snorrason. Wir dürfen somit schliessen, dass es auf Island eine Tradition gegeben hat, die von Haralds merkwürdigen Kriegstaten erzählte und diesem Halldórr eine bedeutende Rolle als Nebenfigur zuerteilte. Das Verhältnis von Morkinskinna und Heimskringla ist also wahrscheinlich so zu beurteilen, dass sie beide auf diese isländische Überlieferung zurückgehen; nur sind es zwei verschiedene Fassungen, die sich im Laufe der Entwicklung herausgebildet haben.

c. Die Skaldenstrophen. Im allgemeinen stimmen die in den verschiedenen Fassungen zitierten Strophen mit einander überein. Allen Redaktionen gemeinsam¹ sind Stúfr 2 und 3, Þjóðólfr 2 und 6, Þórarinn. Da aber Fagrskinna stark kürzt, wird sie auch mehrere Strophen fortgelassen haben, und deshalb gehört auch die Strophe, welche in der Heimskringla und in

¹ Da Flateyjarbók zuweilen kürzt, rechne ich alle Strophen, welche in Morkinskinna stehen zu dem alten Bestand dieser Fassung; wo die Morkinskinna eine Lücke hat, und Flateyjarbók Strophen mitteilt, betrachte ich diese ebenfalls als ursprünglich.

Morkinskinna-Flateyjarbók vorkommt, zu der alten Überlieferung. Das ist die Strophe: Bolverkr 2. Wir finden weiter in der Morkinskinna einige Strophen, die in Heimskringla und Fagrskinna fehlen, nämlich Bolverkr 3, Illugi 3, Þjóðólfr 4. Snorri kann sie fortgelassen haben; durch diese Annahme wird aber nicht erklärt, weshalb sie auch in Fagrskinna fehlen. Von grösserer Bedeutung sind die beiden Strophen, die nur in der Heimskringla und (oder) in der Fagrskinna stehen, in Morkinskinna jedoch fehlen. Das sind Illugi 4 (Hkr und Fsk), Þjóðólfr 3 (nur Fsk) und Þjóðólfr 7 (nur Hkr). Die letzte Strophe ist wichtig, weil sie die Notiz enthält, dass Haraldr achtzehn Schlachten geliefert haben soll; sie bildet aber durchaus nicht ein Glied der Erzählung und scheint von Snorri als historisches Zeugnis eingefügt worden zu sein. Dennoch kann man schwerlich sagen, dass Snorri einen mit Morkinskinna verwandten Text bearbeitet habe; er hat jedenfalls eine andere Quelle daneben gebraucht.

Wie verhalten sich nun diese Strophen zu der Erzählung? Von den meisten dieser Strophen können wir behaupten, dass sie die Darstellung der Ereignisse nur in sehr beschränktem Masse stützen. Sie enthalten zuweilen einige Tatsächlichkeiten, welche die Sagaschreiber hie und da aufnehmen (Þjóðólfr 2 und 7, Illugi 4), aber der eigentliche Inhalt der ganzen Geschichte wird von den Skaldenstrophen in keiner Weise berührt. Die Mitteilung, dass Haraldr in Serkland achtzig Burgen erobert, oder dass er in Sizilien achtzehn Kämpfe geliefert haben soll, steht ganz unvermittelt zwischen den romantischen Abenteuern, aus denen Haralds Jugendgeschichte besteht. Das 11. Kapitel von Snorris Haraldarsaga ist eine sehr trockene Rekapitulation der Expedition nach Sizilien, welche er in den vorhergehenden Kapiteln eben ganz märchenhaft mitgeteilt hat. Die Veranlassung zu dieser Zusammenfassung war gerade die 1. Strophe von Þjóðólfs Sexstefja, die er hier mitteilen wollte. Dem gegenüber ist der Zug nach Jerusalem, der gar keine male-
rischen Einzelheiten aufzuweisen hat, jedoch nach Storms Aus-

führungen¹ wohl stattgefunden haben kann, ausschliesslich auf die Strophen von Stúfr aufgebaut.

Dass aber die verschiedenen Fassungen auf eine gemeinsame, geschriebene Grundform zurückgehen, möchte man aus der eigentümlichen, kritischen Bemerkung schliessen, womit alle Redaktionen die Strophen, welche von der Blendung des griechischen Kaisers handeln, versehen. Die Morkinskinna sagt, dass die Dichter, falls Haraldr nicht selbst die Blendung vollzogen hätte, sehr leicht einen Grafen oder Herzog hätten nennen können; da aber alle Gedichte über Haraldr in dieser Hinsicht übereinstimmen, ist an der Glaubwürdigkeit dieser Mitteilung nicht zu zweifeln². Dazu macht Snorri noch die für ihn charakteristische Bemerkung, dass Haraldr und die Mannen, welche den Zug mitgemacht hatten, selbst diese Berichte verbreitet haben³. Diese kritische Erwägung, worauf Nordal mit besonderem Nachdruck gewiesen hat⁴, beweist nicht nur, dass die Quellenkritik in der isländischen Geschichtsschreibung älter als Snorri ist, sondern auch, dass Snorri einen mit Morkinskinna nahe verwandten Text gekannt hat.

Das Verhältnis zwischen der Saga und den eingestreuten Strophen ist schwierig zu beurteilen. Jedenfalls kann die Meinung von Indrebø⁵, dass die ganze zusammenhängende Haraldarsaga auf Skaldenstrophen aufgebaut sei, nicht für die Jugendgeschichte gelten. Wo die Strophen etwas Tatsächliches berichten, fallen sie ganz ausser dem Rahmen der Erzählung; wo sie aber in diesen hineinzupassen scheinen, enthalten sie nur die allgemeinen Betrachtungen über einen Kampf. Bedeutsam ist in dieser Hinsicht die Weise, worauf der Text der Morkinskinna die 4. Strophe von Þjóðólfr mitteilt⁶. Sie steht nach der Erzählung von der List mit den Vögeln, also gerade in demjenigen Teil der Ge-

¹ Vgl. Norsk Hist. Tidsskr. z. a. S. S. 381. Der Zug soll 1036 zu datieren sein.

² Mork. S. 14; vgl. Fagrsk. S. 230.

³ Hkr. III, 96.

⁴ Snorri Sturluson, S. 170.

⁵ Festschrift Finnur Jónsson, S. 178.

⁶ Mork. S. 8; vgl. Flat. III. 299.

schichte, wo Snorri selbst keine Gelegenheit fand, sie unterzubringen. Aber man hätte diese Strophe an jeder beliebigen Stelle mitteilen können, denn sie enthält nur die Bemerkung, dass die Wölfe gesättigt wurden und der tapfere Heerführer mit dem Schwerte Gold erwarb.

Aus dieser kurzen Vergleichung der verschiedenen Fassungen geht somit das Folgende hervor. Die Quelle für die Geschichte von Haralds Mittelmeerzug war eine Erzählung, welche verschiedene historische Tatsachen ganz richtig bewahrt hat und deshalb auf gute Gewährsmänner zurückgeht. Sie ist aber durchaus romanhaft ausgeschmückt. Die Skaldenstrophen sind nachträglicher Schmuck; die Erzählung stützt sich nicht auf die uns erhaltenen Strophen, sondern sie stellt eine durchaus selbständige Überlieferung dar¹.

In dem Mittelpunkte dieser Tradition steht Halldórr Snorrason. Er hat die Kunde von diesen merkwürdigen Ereignissen nach Island gebracht und gleicht in dieser Hinsicht jenem normannischen Toustain, der, nach der Vermutung von Gaston Paris², verschiedene Erzählungen von der Jerusalemfahrt des Herzogen Robert, die in dem Roman de Rou von Wace aufgezeichnet sind, mitgebracht hatte. Bei einer andern Gelegenheit erzählt die Flateyjarbók³, dass Halldórr, als er sich bei Einarr Þambarskelfir aufhielt, öfter zu Bergljót ging, um ihr die Abenteuer zu erzählen, welche in den Zügen von König Harald stattgefunden hatten. Noch deutlicher drückt es die Morkinskinna aus⁴, als sie den jungen Isländer, der dem König dessen útferðarsaga vorgetragen hat, sagen lässt: Es war meine Gewohnheit, jeden Sommer nach dem Þing zu gehen, und dort hörte ich jedesmal etwas von dieser Sage aus dem Munde von Halldórr Snorrason.

---

¹ Ich erinnere an Nordals Worte (Snorri Sturluson S. 168): einn gat kunnad frásögn, annar kvæði um sama viðburð, án þess saman væri borið.

² Romania IX, 527 f.

³ Flateyjarbók I, 507.

⁴ Morkinskinna S. 73.

Die isländische Tradition hat ihn also nachdrücklich als die Hauptquelle dieser Geschichte bezeichnet. Es hat aber dieser Halldórr seiner eigenen Person eine nicht unbedeutende Rolle gegeben. In der Morkinskinna finden wir einen Abschnitt¹, der auch ganz diesem Halldórr gewidmet ist. Er zeigt hier dasselbe freche und übermütige Wesen, das ihn in Haralds útfærðarsaga kennzeichnet; der König wird dazu gebracht, seinen Forderungen nachzugeben, indem Bárðr zu ihm sagt: veiztu skap Halldórs ok stirðlæti. Man bekommt den Eindruck, dass Halldórr sich auf Island gebrüstet hat mit seinem trotzigen Benehmen Harald gegenüber: der Kampfgenosse im griechischen Dienste hat sich später nicht dazu bequemen können, in Haraldr den König statt den Anführer eines Söldnerheeres zu sehen.

Snorri hat natürlich die verschiedenen Geschichten, welche von seinem Vorfahr erzählt wurden, gekannt. Er hat sie aber nicht alle mitgeteilt, und aus einer Bemerkung, an die ich oben schon erinnert habe, ersehen wir, dass er Halldórs Frechheit nicht lobenswert fand. Aber an einer Stelle, wo die übrigen Fassungen dem Ulfr Óspaksson ein lobendes Wort spenden, hat er nicht umhingekonnt, auch dem Halldórr Snorrason eine kurze Beschreibung zu widmen, welche weit besser dazu geeignet war ein einnehmendes Bild von ihm zu geben, als die Geschichten, die von ihm erzählt wurden.

War die Jugendgeschichte von Haraldr eigentlich ein Halldórspátr? Es ist möglich, und jedenfalls dürfen wir diese ganze romantische Mittelmeerexpedition als eine selbständige Erzählung betrachten, welche sich auf Island, gerade durch die bedeutende Rolle, welche Halldórr zuerteilt wurde, einer besonderen Beliebtheit erfreute. Sie wurde nachher natürlich in die Überlieferung der norwegischen Königsgeschichte aufgenommen, aber verrät ihre abweichende Beschaffenheit noch sehr deutlich.

Wiewohl die isländische Überlieferung im grossen ganzen nichts weniger als Geschichte ist, hat sie dennoch eine erstaun-

---

¹ Morkinskinna S. 46—51.

lich grosse Menge an historischen Tatsachen bewahrt. Wir haben schon darauf hingewiesen, dass die Erwähnung von drei Kaisern ganz richtig ist und dass ihre Namen gut überliefert worden sind. Besondere Aufmerksamkeit verdient der Zuname Katalaktus, der hier immer dem Kaiser Michael IV beigelegt wird. Denn die geschichtlichen Quellen nennen ihn nur Michael den Paphlagonier und, so weit ich sehe, niemals mit einem Namen, der mit Katalaktus gleichzustellen ist. Dieses Wort gibt das griechische *καταλλακτήης* 'der Geldwechsler' wieder. Nun war ja Michael ein Wechsler, der durch Hofintriguen auf den Thron erhoben worden war, und somit bewahren die altnordischen Quellen die Erinnerung an einen Beinamen, welchen das griechische Volk zu jener Zeit gewiss diesem Kaiser gegeben hat, aber den die historische Tradition uns nirgends überliefert¹. Es ist daher kaum möglich, dass die spätere isländische Überlieferung diesen Namen aus einer schriftlichen Quelle geschöpft haben sollte; wir müssen deshalb wohl annehmen, dass dieses Detail bis in die Zeit zurückreicht, da diese ganze Geschichte von denen, die den Mittelmeerzug mitgemacht hatten, in Island verbreitet wurde. Es können also mehrere Berichtgeber gewesen sein², aber in erster Linie müssen wir doch an Halldórr Snorrason denken, den die isländische Tradition selbst gewissermassen als den Urheber dieser Saga andeutet.

Die ausländischen Namen sind merkwürdig gut bewahrt. Den griechischen Oberbefehlshaber, Georgios Maniakès, nennen die griechischen und normannischen Geschichtsschreiber gewöhnlich mit dem zweiten Namen, die isländischen Saga's jedoch durchgängig Gyrgir. Der Name ist also der altnordischen Sprache angeglichen worden; aus einer Bemerkung der Fagrskinna ergibt sich, dass man auch die eigentliche Form gekannt hat³.

¹ Vgl. R. C. Boer, *Grettissaga* S. 295.

² Hkr. III, 94: *svá hafa sagt Væringjar norðr hingat, þeir er verit hafa í Miklagarði á mála, at . . . usw.*

³ Fagrskinna S. 219: *þá styrði herr Girkia konungs Georgius frændi dróttningarinnar; þann kölluðu Norðmenn Gyrgi.*

Auch die von der isländischen Tradition überlieferten historischen Tatsachen stimmen im allgemeinen mit den wirklichen Ereignissen überein; nur wird die Person von Haraldr in den Mittelpunkt gerückt, wie in der Überlieferung der süditalischen Normannen die Bedeutung ihrer Anführer, besonders von Wilhelm Eisenarm, gesteigert wird. Aber beide Traditionen, die isländische und die süditalische, stimmen darin überein, dass sie von Missheiligkeiten zwischen der griechischen Heeresführung und den Hilfstruppen berichten. Die isländische Saga hebt die Tapferkeit von Haralds Mannen hervor, während die Griechen niemals einen Sieg davontragen. Schliesslich kehrt Gyrgir zurück; nur die jungen, ruhmgerigen Männer, welche im Kriege Beute zu erwerben hofften, zogen es vor, unter Haralds Führung weiter zu kämpfen. Dasselbe erzählt Aimé, der Mönch von Mont-Cassin, in seiner *Ystoire de li Normant et la Chronique de Robert Viscart* (II, 8): *Et à dire la vérité, plus valut la hardièce et la prouesce de ces petit de Normans que la multitude de li Gresc . . . et la gloire de la victoire est donnée à li fortissime Normant.* Interessant ist auch eine Notiz, welche wir bei Malaterra in seiner Chronik¹ finden: auch hier wird die Tapferkeit der Normannen bei der Belagerung von Messina stark hervorgehoben, aber demungeachtet *Graeci ad locum, in quo certatum erat, pervenientes, nostris hostes insequentibus, spolia diripiunt, inter se dividunt, nulla portione nostris, qui ab hoste excusserant, reservata.* Maniakès ist so übermütig, dass er den Harduinus, welcher, der griechischen Sprache mächtig, den Anteil der Normannen zurückfordert, auf eine schimpfliche Weise durchpeitschen lässt, was wieder die Veranlassung wird zu dem späteren Aufstand gegen die Griechen. Auch die Haraldarsaga betont fortwährend die Geldgier und den Übermut der Griechen und erzählt eine ergötzliche Geschichte, wie Gyrgir von Haraldr überlistet wurde².

Der Hofdichter Þjóðólfr Arnórsson erzählt, dass Haraldr dem griechischen Kaiser die Augen ausgestochen haben sollte.

¹ De Rebus Gestis Rogerii Comitis et Roberti Guiscardi I, 7.

² Heimskringla III, 78 ff.

Snorri bemerkt hierzu, dass man an der Richtigkeit dieser Mitteilung nicht zweifeln kann, weil ja der König selber sonst diese Vorstellung der Begebenheiten nicht gebilligt hätte. Die griechischen Quellen enthalten natürlich nichts Derartiges, auch nicht die von Storm herangezogene Schrift 'Strategikon', aber wie dieser Verfasser mit Recht darlegt, es ist gar nicht unmöglich, dass Haraldr als ein dem Stadtpräfekten unterstellter Truppenchef den Auftrag bekommen und ausgeführt hat, den Kaiser Michael V zu blenden¹. Übrigens weise ich auf die ausgezeichnete Abhandlung von Storm für den Nachweis, wie weit die Haraldarsaga mit den wirklichen Ereignissen übereinstimmt, hin.

Es ist also eine richtige historische Tradition, welche diesem Teile der Haraldarsaga zu Grunde liegt. Die erstaunliche Richtigkeit in der Erhaltung sogar von griechischen Namen deutet darauf hin, dass wir hier nicht hauptsächlich an eine mündliche Überlieferung denken dürfen, sondern eher an eine schon frühzeitig einsetzende, schriftliche Fixierung. Das ist auch gar nicht verwunderlich, wenn wir bedenken, dass Halldórr Snorrason der vornehmste Urheber dieser Saga gewesen ist, er gehört ja zu einem Geschlechte, in dem die frœði mit besonderer Liebe gepflegt wurde und aus dem der grösste isländische Geschichtsschreiber hervorgegangen ist. Ich glaube, dass man schon frühzeitig, allenfalls in der zweiten Hälfte des XI. Jahrhunderts, angefangen hat, mehr oder weniger zusammenhängende, historische Überlieferungen niederzuschreiben, wodurch eine feste Grundlage für die später so üppig emporblühende Historiographie der Isländer gelegt wurde.

Sind aber die märchenhaften Abenteuer in der Haraldarsaga nicht gerade ein Beweis für mündliche Überlieferung, welche der Sagenbildung gewiss günstiger war als eine schon frühzeitig anfangende, schriftliche Fixierung? Die Antwort wird uns eine kurze Betrachtung dieser Abenteuer geben können.

Snorri erzählt die Eroberung von vier Burgen. Wir haben schon bemerkt, dass die Erwerbung der dritten Burg nur von

¹ Vgl. Norsk Hist. Tidsskr. z. a. S. S. 383.

ihm berichtet wird und überdies auffallend farblos ist. Die Episode mit der List des unterirdischen Ganges bietet auch zu wenig charakteristische Züge, um für eine eingehende Vergleichung mit andern derartigen Erzählungen verwendet werden zu können, sie war übrigens wohl eine der gebräuchlichsten Kriegslisten jener Zeiten¹. Von grösserer Bedeutung ist die Erzählung von den Sperlingen, welche wir in allen Fassungen der Haraldarsaga finden. Ich habe schon früher² dieses Motiv kurz behandelt und darauf hingewiesen, dass es in mehreren mittelalterlichen Sagen gefunden wird³. Hier wird es deshalb genügen daran zu erinnern, dass es auch in der Haddingssaga vorkommt. Und es scheint mir, dass die Beschreibung von Snorri fast wörtlich genau mit jener von Saxo übereinstimmt:

Heimskringla III, 83.

Saxo S. 24.

Þá leitaði hann þess ráðs, at fuglarar hans tóku smáfugla, er hreiðruðusk í borginni ok flugu á skóg um daga at taka sér mat. Haraldr lét binda á bak fuglunum lokarspánu af tyrvitré ok steypði vaxi ok brennusteini ok lét slá eldi í; flugu fuglarnir, þegar er lausir urðu, allir senn í borgina at vitja unga sinna ok hilyla, er þeir áttu í húsþekjum, þar er þakt var reyr eða hálmi; þá laust eldinum af fuglinum í húsþekjurnar.

..... diuersi generis aues loci illius domiciliis assuetas per aucupii peritos prendi iussit, earumque pennis accensos igne fungos suffigi curavit; que propria nidorum hospicia repetentes, urbem incendio compleuere.

¹ Ich möchte aber hinweisen auf die auffällige Übereinstimmung mit einer von Gregor von Tours mitgeteilten Geschichte, vgl. G. Kurth, *Histoire poétique des Mérovingiens* S. 260—261.

² *Germ. Rom. Monatschrift* XV, 90; vgl. auch R. Zenker, *Das Epos von Isembard und Gormund* S. 104 ff.

³ Ich habe dort meinen Zweifel an der Möglichkeit dieser List ausgesprochen; jetzt möchte ich dazu bemerken, dass es vielleicht eine Sage ist, welche durch den Gebrauch von Posttauben angeregt wurde. Davon erzählt Malaterra II, 42 als von einer mos Saracenorum. Wie man nun den Tauben Berichte anbinden konnte (*chartulis eventus suos annotantes et collo avis, vel certe sub ala, suspendentes*), so werden sie auch wohl andere kleine Gegenstände haben tragen können; diese Erwägung genügte schon, um der Phantasie eines Erzählers die Anregung zu dieser unwahrscheinlichen Kriegslist zu geben.

Der Inhalt der Fassung in der Heimskringla stimmt weit mehr zu der Erzählung bei Saxo, als zu der viel ausführlicheren Darstellung der Morkinskinna. Es hat nur Saxo den ihm unbekanntem Schwefel durch Schwämme (lat. *fungi*) ersetzt; Snorri hat hier allenfalls das Ursprüngliche besser bewahrt. Man kann das Verhältnis zwischen dem wortkargen Text von Snorri und der redseligen Erzählung der Morkinskinna natürlich so erklären, dass Snorri gekürzt haben sollte; weshalb könnte man aber neben einer Überlieferung, welche in der Zahl der Episoden und in der Umständlichkeit der Darstellung mehr in die Breite ging, nicht eine andere, mehr sagamässige Tradition annehmen?

Von Haraldr wird schliesslich noch die List erzählt, eine Burg durch den fingierten Tod des Belagerers erobert zu haben. Dieselbe List steht bei Saxo auf dem Namen von Frotho I., der sie sogar zweimal, bei der Belagerung von Palteskia und nachher von London, gebraucht haben soll. Ich habe an der oben zitierten Stelle die Vermutung ausgesprochen, dass sich hinter diesem Frotho wieder derselbe Hadding, oder wie er in der fränkischen Überlieferung heisst, Hasting, versteckt habe. Denn von diesem wird dieselbe List erzählt während seiner Belagerung von Luna¹. Es haben auch die süditalischen Normannen, der Überlieferung gemäss, diese List häufig angewendet. Von Robert Guiscard wird sie erzählt bei seinem Versuch, ein auf einem Berge gelegenes Kloster zu erobern. In seinem Gedicht *Gesta Roberti Wiscardi* beschreibt Guillelmus Apuliensis sie auf die folgende anschauliche Weise²:

Utile figmentum versutus adinvenit, atque
 mandat, defunctum quod quemlibet esse suorum
 Gens sua testatur. Qui cum, quasi mortuus, esset
 impositus feretro, pannusque obducere cera
 illitus hunc facie iussus latitante fuisset,
 ut Normannorum velare cadavera mos est;
 conduntur feretro sub tergo corporis enses.

¹ Vgl. Dudo, ed. Lair 132 ff.; Wace, *Roman de Rou* vs. 643 ff.

² Lib II, vs. 338 ff.

Ad monasterii subhumandum limina corpus
 Fertur, et ignaros fraudis quos fallere vivi
 non poterant homines, defuncti fictio fallit
 dumque videretur simplex modus exequiarum,
 erigitur subito, qui credebatur humandus,
 evaginatís comitantes ensibus illum
 invasere loci deceptos arte colonos.

Mit dieser Darstellung stimmt Snorris Erzählung in den Hauptsachen überein. Der lateinische Dichter spricht von einem 'defunctum quemlibet'; dennoch ist seine Erhebung von der Bahre das Zeichen für den plötzlich ausbrechenden Kampf. Das kann doch nur bedeuten, dass der Scheintote eben der Anführer selbst ist, wie in der Darstellung der Heimskringla und der Hastingsage¹. In der Fassung der Morkinskinna jedoch legt Haraldr sich nicht auf die Bahre, sondern hilft den Sarg tragen; er lässt diesen sodann auf einmal fallen, um das Schwert zu ziehen und auf die nichts vermutenden Bürger loszugehen. Es ist auffallend, dass diese Ereignisse, welche von Haraldr harðráði und Robert Guiscard erzählt werden, nur etwa zehn Jahre auseinanderliegen; wir dürfen aber wohl behaupten, dass, falls sie wirklich einmal stattgefunden haben, die reiche, süditalische Überlieferung, welche ihrerseits mit der normannischen Tradition, in der diese List schon an Hasting verbunden auftritt, aufs Engste zusammenhängt, schon dafür spricht, dass Robert Guiscard der eigentliche Held dieser Geschichte gewesen ist. Auf Haraldr wurde also eine Anekdote übertragen, welche ihren festen Platz in der historischen Tradition der Normannen hatte.

Lässt es sich nun wahrscheinlich machen, dass ein derartiger Einfluss der normannischen Überlieferung auch an anderen Stellen der isländischen Sagatradition nachgewiesen werden kann?

---

¹ Auch Kaiser Friedrich II soll das Kloster von monte Cassino auf diese Weise erobert haben, wie Matthäus von Paris berichtet: quod rex Germanorum per excogitationem, qua se mortuum simulavit, in feretro in montem Casino delatus, castra monachorum subito occupavit.

Das ist, wie ich glaube, nicht schwer. Die Flateyjarbók¹ enthält die folgende Geschichte, welche auch Snorri bekannt war, die er aber an einer andern Stelle in seine Heimskringla aufgenommen hat: als die Waräger in Byzanz waren, liess Haraldr ein grosses Festmahl anrichten, zu Ehren des Bischofs, der die neugebaute Olafskirche einweihen sollte. Der König liess darauf das Verbot ausgehen, dass niemand Holz liefern dürfe. Er beabsichtigte damit, dem Nordþrikt seine Macht fühlen zu lassen². Bald aber wurde es ruchbar, dass das Festmahl dennoch von Statten gehen sollte, und als der König fragen liess, wie das möglich wäre, würde ihm gesagt, dass Nordþrikt Wrackholz, Schiffstauwerk und Nüsse habe herbeischaffen lassen³.

Dieselbe Anekdote wird in der normannischen Überlieferung vom Herzog Robert erzählt, der 1035 eine Pilgerfahrt nach Jerusalem machte und in Byzanz vom Kaiser auf diese Weise erprobt wurde⁴. Wace dichtet davon in seinem Roman de Rou⁵:

E l'Emperere fist crier
 E partut as marchiez veer
 K'il ne treuvast busche ne fust
 Dunt sun mangier kuire péust.
 Et li Dus ad fet achater
 Tute li noiz k'il pout trover
 Tut en fist kuire son mangier
 E c il fist fere plus plaines
 E plus riches k'il ne soleit
 Pur la busche ki li falleit.

In einem reich dokumentierten Aufsatz hat Gaston Paris⁶ diese und noch viele andere ähnliche Anekdoten behandelt. Die

¹ Flateyjarbók III, 295.

² Kvað konung ekki mega hafa rétt sinn fyrir kappi hans ok rikdómi.

³ En Nordþrikt segir honum, at hann hafði þar til skiphræ ok svorð ok valhnetr.

⁴ Vgl. Wilken, Geschichte der Kreuzzüge I, 38 und P. Riant, Expéditions et Pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte au temps des croisades S. 200 f.

⁵ Vs. 8257 ff.

⁶ Romania IX (1880) S. 515—546.

Veranlassung dazu war eine Episode in dem altfranzösischen Roman Aimeri de Narbonne, welche dieselbe Geschichte enthält. Da dieser Roman etwa ein halbes Jahrhundert jünger ist als Waces Roman de Rou, hat dieser Verfasser die Anekdote nicht aus dem überlieferten Roman von Aimeri schöpfen können. Gaston Paris glaubt, dass beide auf ein älteres französisches Gedicht zurückgehen, das schon vor der Zeit der Kreuzzüge, im IX. oder X. Jahrhundert, verfasst worden sei und die Quelle war sowohl für die an Robert von der Normandie geknüpfte wie für die in der isländischen Überlieferung bewahrte Erzählung. Angesichts der Tatsache, dass wir nun dieselbe Anekdote auch in der deutschen Chronikliteratur antreffen, sogar schon in der ungefähr 1120 abgefassten 'Historia quomodo portio vivificae crucis Werdeam pervenerit', wo die Geschichte sich im Jahre 1027 zuge tragen haben sollte¹, so scheint es mir sehr gewagt, ein französisches Gedicht aus so früher Zeit, wie G. Paris anzunehmen geneigt ist, als die Quelle dieser verschiedenen Fassungen zu betrachten². Wenn wir solche Anekdoten in der Chronikliteratur finden, sind wir natürlich von ihrem sagenhaften Charakter überzeugt und betrachten ihr Auftreten in den Chroniken als einen Beweis dafür, dass die mittelalterlichen Geschichtsschreiber leichtgläubiger waren als wir es heutzutage sind. Da sie aber nicht in eine historische Überlieferung hineingehören, sind wir weiter davon überzeugt, dass sie von den Chronikschreibern aus der Phantasiwelt der Dichter entlehnt wurden. Wenn also, wie in dem vorliegenden Falle, neben einer stattlichen Reihe von verschiedenartigsten Chroniken (aus Deutschland, Frankreich, der Normandie und Skandinavien) eine einzige poetische Bearbeitung bekannt ist (Aimeri de Narbonne), so ist G. Paris von vornherein dazu geneigt, die ganze Chroniküberlieferung auf ein, ich möchte wohl sagen, natürlich verloren gegangenes Gedicht zurückzuführen. Seit Bédier sind wir aber gewohnt, diese Verhältnisse anders zu be-

¹ Vgl. Paris z. a. S. S. 535 f.

² Ich verweise für die späteren deutschen Chroniken auf Paris S. 539 ff.

trachten. Und die von G. Paris vorausgesetzte frühe Abfassungszeit des Quellengedichtes genügt schon um die Unwahrscheinlichkeit dieser Hypothese darzutun. Aber ich möchte noch bemerken, dass die Chronikschreiber, welche leichtgläubig genug waren, solche Anekdoten in ihre Geschichte aufzunehmen, sie auch als Ereignisse, die wirklich stattgefunden hatten, betrachtet haben können. Es steht somit nichts der Annahme im Wege, dass der Ursprung dieser Episode eben in der historischen Überlieferung zu suchen sei. Und wenn wir nun beachten, dass die älteste deutsche Chronik sie an die Person von Mangold von Werden knüpft, der 1027 in Byzanz gewesen ist, während ebendasselbst sieben oder acht Jahre später sowohl Robert wie Harald die Helden derselben Geschichte gewesen sein sollen, so stehe ich der Annahme, dass der Ursprung der Anekdote in Konstantinopel zu suchen sei, nicht so ablehnend gegenüber wie G. Paris. Weshalb sollte es wahrscheinlicher sein, dass diese Geschichte schon lange in Deutschland und Frankreich verbreitet war und dass der Schreiber Berthold sie um 1120 an Mangold geknüpft hätte? Wenn im Anfang des XII. Jahrhunderts ein deutscher Verfasser, am Ende desselben Jahrhunderts der normannische Chronist und ein isländischer Sagamann diese Geschichte unabhängig von einander aufgenommen hätten, so wäre es doch wohl sehr merkwürdig, dass sie das Ereignis alle gerade in den Jahren zwischen 1025 und 1035 haben stattfinden lassen. Ich glaube vielmehr, dass damals in Byzanz die Anekdote sehr beliebt war und besonders erzählt wurde als ein Beispiel des Hochmuts und des Selbstbewusstseins, womit die fränkischen Gesandten und Pilger sowie die Anführer der skandinavischen Leibwache aufzutreten gewohnt waren. Was den Griechen nur ein spöttisches Lächeln abgewann, haben die Franken und Normannen als ein ihrer Prachtliebe oder Schlaueit¹ gespendetes Lob betrachtet. So scheint es mir keineswegs unmöglich, dass man im Gefolge von Robert von der Normandie mit Wohlgefallen diese Geschichte nacherzählt hat

---

¹ Die Anekdote wird als Beispiel für hochmütiges und für schlaues Verfahren erzählt, vgl. G. Paris z. a. S.

und dass der obengenannte Toustain sie nach der Heimat überbrachte, ganz wie Halldórr Snorrason sie erzählt hat als ein Beispiel des stolzen Betragens von Haraldr.

Die altnordische Überlieferung verbindet nun diese Episode nicht nur mit Haraldr harðráði, sondern besonders mit Sigurðr Jórsalafari. Wir finden sie in der Morkinskinna¹ und in jüngeren Handschriften der Heimskringla². Soll das beweisen, dass sie ursprünglich an die Person dieses norwegischen Königs geknüpft wurde und nur durch ein Versehen in Flateyjarbók mit Haraldr verbunden ward? Mit gleichem Rechte könnte man das Umgekehrte behaupten: die Geschichte von Sigurds Pilgerfahrt wurde mit einer Anekdote aufgeputzt, die anfänglich von Haraldr erzählt wurde und jetzt natürlich aus seiner Vita fortgelassen wurde.

Jedenfalls hat die Figur von Sigurðr Jorsalafari eine gleiche Anziehungskraft auf solche Anekdoten ausgeübt wie die von Haraldr. In einem Kampf auf der Insel Forminterra³ wird der Mut der Angreifer dadurch gereizt, dass die Belagerten kostbare Gewänder und Schmucksachen auf den Mauern herumtrugen und den Nordleuten vorhielten. Das ist ein Motiv, das in der altnordischen Literatur viel Beifall gefunden hat; es wird auch in dem Eymundar pátrr⁴ erzählt, in der Ragnarssaga loðbrókar bei der Belagerung von Vífilsburg⁵ und mit denselben Worten in der abenteuerlichen Hrólfssaga Gautrekssonar⁶ mitgeteilt. Aber dieselbe Geschichte wird auch wieder von Robert Guiscard überliefert, als er 1067 die Stadt Bari eroberte⁷.

¹ Morkinskinna S. 164 f.

² Heimskringla III, 499 f.

³ Heimskringla III, 274.

⁴ Flateyjarbók II, 125.

⁵ Ragn. saga loðbrókar S. 151.

⁶ F. Detter, Zwei Fornaldarsögur S. 23.

⁷ Malaterra II, 40: *Barense autem demonstrare volentes id, pro quo dux hoc agebat, habere dispectui, omnia vilipendere ornamenta sua, thesaurorumque speciosa dependentia ostentare, Guiscardo plurima convitia inferentes, turribus suis fidentes, rerum exitus minus metiri coeperunt. Guiscard wird natürlich noch mehr entschlossen, die Stadt zu erobern.*

Ich betrachte den Umstand, dass die Lebensbeschreibungen der beiden norwegischen Könige, welche Byzanz und Jerusalem besucht haben, mit märchenhaften Erzählungen, die wir auch in der Historiographie der Normannen antreffen, ausgestattet sind, von besonderer Bedeutung. Man wird meines Erachtens dieser Tatsache nicht gerecht, wenn man diese Anekdoten einfach als Wandersagen betrachtet, die jeden Augenblick von einem Sagaschreiber aufgenommen werden konnten. Im Gegenteil: wir finden in der altnordischen Tradition einige *sögur*, in denen die ruhmreichen Taten gefeiert werden, welche von skandinavischen Helden im fernen Süden verübt wurden. Das sind die beiden erwähnten norwegischen Könige, und weiter der Wikingerführer Hadding oder Hasting und die fast ganz sagenhaften Ragnarssöhne. In den von ihnen handelnden Erzählungen finden wir Motive, die in der normannischen Überlieferung von dem Herzogen Robert, in der Tradition der süditalischen Normannen von seinem Namensvetter Robert Guiscard mitgeteilt werden. Das ist kaum ein Zufall. Gerade weil wir dieselben Geschichten in der Überlieferung der stammverwandten Normannen zurückfinden, müssen wir daraus schliessen, dass sie unmittelbar aus dieser in die altnordische Tradition übergegangen sind. Die regen Beziehungen zwischen den skandinavischen Brüdervölkern haben solche Beeinflussungen der historischen Überlieferungen möglich gemacht. Es war keine Ausnahme, dass italische Normannen und nordische Abenteurer Schulter an Schulter in den Kampf gingen, wie das auch in Haralds Expedition vom Jahre 1040 der Fall gewesen war. Wiederholt finden wir Dänen und Norweger in Süditalien; in Byzanz trafen die skandinavischen und normannischen Jerusalem-pilger einander und fanden in der kaiserlichen Leibwache Bekannte und Verwandte. Hier hat Halldórr Snorrason eine Anekdote, welche von Robert von der Normandie erzählt wurde, hören und sie nachher auf Haraldr übertragen können. Als später Robert Guiscard der geliebte Held der süditalischen Überlieferung geworden war, konnten wieder andere an ihn geknüpft Erzählungen Stoff liefern zur Ausschmückung der Lebensbeschreibungen

von skandinavischen Sagenhelden und Königen. Aber das war keine Sagenbildung volkstümlicher Art, welche ihren Niederschlag in der Literatur fand, sondern das war Geschichte, wie man sie damals pflegte. Die Haddings- und die Ragnarssaga sind ganz ähulich zu würdigen wie die historischen Sagas von Haraldr hardráði und Sigurðr Jórsalafari; nur hat in den beiden letzten Fällen die Entwicklung, besonders durch die Tätigkeit von hervorragenden Schriftstellern wie Snorri, zu immer historisch-sachlicherer Darstellung geführt, während die Figuren von Hasting und Ragnarr loðbrók immer mehr zum Reiche der Fabel gerechnet wurden. Die romantische Geschichte von Haralds Mittelmeereszug ist also nicht ein Beispiel dafür, wie im Laufe der Zeit eine historische Tradition allmählich verunstaltet wurde, sondern sie stellt weit eher dar, wie wir uns die Anfänge der historischen Überlieferung auf Island vorstellen müssen. Sie war von derselben Beschaffenheit wie die mönchische Geschichtsschreibung im übrigen Europa.

Der Vater der isländischen Historiographie, Ari enn fróði, arbeitete nach dem Muster der westeuropäischen Chronisten. In mancher Hinsicht spüren wir auch weiterhin einen fortwährenden Einfluss der englischen und festländischen Geschichtsschreibung¹. Es können also auch auf diesem Wege mehrere Chronikmärchen in die isländische Literatur übergegangen sein, und eine nähere Berührung mit der normännischen und süditalischen Historiographie konnte kaum ausbleiben².

Die Art dieser Zusammenhänge soll nun die folgende Geschichte dartun. Mehrfach finden wir bezeugt, dass ein Heerführer, der an einer fremden Küste gelandet war, seine Flotte fortschickte oder sogar verbrannte, damit er den Mut seiner Soldaten bis aufs Äusserste anreizte. Wir dürfen nicht daran zweifeln,

---

¹ Vgl. z. B. Heuslers Abhandlung 'Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum, Abh. Preuss. Akad. 1908, Nr. III.

² Heusler bemerkt, dass die normännischen Chronisten für die gelehrte Urgeschichte nicht gebraucht wurden; aber dasselbe braucht nicht zu gelten für die isländische Geschichtsschreibung überhaupt.

dass dieses wirklich stattgefunden hat; tat ja noch im Jahre 1600 Prinz Maurits von Oranien vor der Schlacht bei Nieuwpoort ein Gleiches. Aber dasselbe wurde natürlich auch vielfach erzählt, wo nichts Derartiges vorgekommen war: die geschichtliche Tatsache wurde sodann zur Sage. Nun ist es wieder sehr auffallend, dass dieses Motiv in den geschichtlichen Überlieferungen der skandinavischen Völker besonders häufig auftritt. Ich brauche in diesem Zusammenhang wohl nicht an die allbekannte Geschichte von Wilhelm dem Eroberer zu erinnern. Dasselbe wird aber auch von Robert Guiscard erzählt. Als er im Jahre 1061 einen Zug nach Messina mit 13 Schiffen unternimmt, schickt er diese nach der Landung wieder fort; Aimé von Mont-cassin erzählt (V, 15): *et pour lever toute espérance à li Normant de retourner, Rogier remanda les nefes à lo duc.* Aber später noch einmal soll er dasselbe getan haben, nämlich 1081 vor Durazzo; hier ist Malaterra unsere Quelle, der folgendermassen berichtet (III, 27): *Dux (i. e. Robert Guiscard) vero, videns sibi belli certamen imminere, ut, suis omnem spem fugae auferendo, ad defensionem sui ardentius inflammaret, naves suas, a mari protectas, omnes combussit, ne forte cum acrius proelium nostris immineret, timidi, certamine declinando, spe transmeandi illorsum aufugerent.*

Auch in der skandinavischen Überlieferung fehlt das Motiv nicht. Es wird in der Olafssaga Tryggvasonar von Hakon Jarl erzählt¹, dass er vor seinem Kampfe mit dem gautländischen Jarl Óttar seine Schiffe verbrannt haben soll. Das soll ungefähr 975 stattgefunden haben. Die Knytlingasaga berichtet² diese Begebenheit vom schwedischen Königssohn Styrbjörn enn sterki, der vor dem unglücklichen Kampfe á Fyrisvøllum alle seine Schiffe in Flammen hat aufgehen lassen. Der Sagaschreiber datiert dieses Ereignis »á dögum Haralds konungs Gormssonar«, also ebenfalls in die zweite Hälfte des X. Jahrhunderts. Schliesslich begegnen wir demselben Motive in einer lateinischen Schrift

¹ Heimskringla I, 303.

² Kap. 20 (Ausg. af Petersens und Olson S. 30).

»De Origine Gentis Suevorum«, einer sagenhaften Erzählung, die vor dem XIII. Jahrhundert abgefasst worden ist. Die hier mitgeteilte Auswanderungssage, mit den allbekannten Motiven von einer Hungersnot und der Vertreibung der jungen Mannschaft ausgestattet, enthält noch überdies die Bemerkung, dass die aus Schweden ausgewanderten Krieger von einem Sturme an die Küste von Schleswig verschlagen werden, *quo vi tempestatis appulsi cunctas scafas minutatim considerunt, ne denuo repatriaret quisque eorum*¹.

Es ist bemerkenswert, dass die beiden Fälle, die von den isländischen Geschichtsschreibern als historisch beglaubigt dargestellt werden, an der schwedischen Küste lokalisiert sind und zudem in einer und derselben Periode stattgefunden haben sollen. Denn das beweist, dass hier reine Sagenbildung vorliegt. Sie wurde dadurch angeregt, (wie ich glaube), dass in den Überlieferungen der Normannen dieses Verfahren, in Geschichte und in Sage, allbekannt war und an sehr berühmte Helden geknüpft wurde. Wenn wir beachten, dass Amatus ein Zeitgenosse von Robert Guiscard gewesen ist und Malaterra ungefähr 1100 gestorben ist, so können wir dieses von Guiscard erzählte Verfahren nicht sofort als unhistorisch betrachten. In der zweiten Hälfte des XI. Jahrhunderts häufen sich die Beispiele geradezu: 1061 Messina, 1066 Hastings, 1081 Durazzo. Es wäre nicht unmöglich, dass auch in dieser Zeit das Motiv in die isländische Überlieferung eingedrungen ist.

Sollte nicht auch dasselbe von dem folgenden Motive gesagt werden können? Als Wilhelm der Eroberer in England landet, stolpert er und betrachtet das als ein günstiges Vorzeichen. Das ist ganz in Übereinstimmung mit dem alten Aberglauben, der in dem Sprichwort 'fall er farar heill' ausgedrückt wird. Dennoch ist es geeignet, unsere Befremdung zu erwecken, dass wir wiederum am Anfang eines grossen Unternehmens dasselbe Ereignis

---

¹ Waitz-Kehr, Widukindi Rer. Gest. Saxoniarum l. tres (Schul-Ausg. SSRG, S. XXXI).

von zwei norwegischen Königen erzählt finden. Als Haraldr harðráði im Jahre 1066 die für ihn so verhängnisvolle Schlacht bei Stamfordbridge beginnen sollte, ist er auch gefallen: jetzt aber konnte es nur als ein schlimmes Vorzeichen aufgefasst werden¹. An dem Einfluss von der Überlieferung von Wilhelm dem Eroberer kann hier kaum gezweifelt werden. Aber auch von Olaf dem Heiligen wird dieselbe Geschichte erzählt: als er 1015 den Boden Norwegens betrat, soll er ebenfalls gestrauchelt sein. Hrani aber sagte: 'eigi felltu, Konungr, nú festir þú foetr í landi'². Hier wird eher ein von Chronisten überlieferter Sagenzug als ein wirklicher Vorfall anzunehmen sein, zumal wir auch in der Olafssaga Tryggvasonar³ und in der Sverrissaga⁴ dasselbe Motiv wiederfinden.

Es wird nicht nötig sein, weitere Beispiele anzuführen. Man hat übrigens schon früher auf Fälle hingewiesen, wo in der isländischen Sagaliteratur der Einfluss von festländischen Chroniken zu spüren ist. Die schöne Beschreibung in der Heimskringla, wie die Könige von Schweden und Dänemark die Schiffe von Óláfr Tryggvason heransegeln sehen, eins noch gewaltiger als das andere, bis zuletzt Ormr inn langi ihre kühnsten Erwartungen übertrifft⁵, wurde einer Erzählung nachgebildet, welche der Mönch von Sankt Gallen von Kaiser Karl erzählt⁶, als dieser in das Reich der Langobarden vorrückte⁷. Den Traum, den die Königin Ragnhildr als Vorzeichen der künftigen Macht ihres Sohnes Haraldr hárlagri träumte⁸, finden wir wieder in der normannischen Überlieferung, wo er die Geburt von Wilhelm dem Eroberer

¹ Heimskringla III, 204.

² Heimskringla II, 37.

³ Flateyjarbók I, 231.

⁴ Fornmannasögur VIII, 85 und 403. Vgl. P. Herrmann, Die Heldensagen des Saxo Grammaticus II. 394.

⁵ Heimskringla I, 435.

⁶ Monachus S. Galli II, 17 (vgl. Grimm, Deutsche Sagen Nr 442).

⁷ Alex. Bugge, Aarbøger 1910 S. 34.

⁸ Heimskringla I, 93.

verkündet¹. Klassische² und alttestamentliche³ Erzählungen von einem Traume, in dem ebenfalls ein hoch emporrager Baum erscheint, haben gewiss die normannische Überlieferung ange-regt, und diese hat wieder ihrerseits die altisländische Tradition beeinflusst.

Es hat also die altnordische, geschichtliche Überlieferung wiederholt Motive verwendet, denen wir in den westeuropäischen, besonders aber in den normannischen und süditalischen Chroniken ebenfalls begegnen. Es sind zwei Wege, welche diese Sagen nach Island geführt haben. Die regen Beziehungen zwischen den über nahezu ganz Europa verbreiteten, skandinavischen Völkern haben es ermöglicht, dass Erzählungen von Robert Guiscard auf Haraldr harðráði übertragen worden sind, zumal sie in ungefähr demselben Zeitraum in Süditalien und auf Sizilien tätig gewesen sind. Aus Byzanz zurückkehrende Waräger haben die dort in den Normannenkreisen herumlaufenden Geschichten und Anekdoten, eine wunderliche Mischung von Wahrheit und Dichtung, nach Island hinübergebracht. Der zweite Weg jedoch scheint mir viel bedeutender und beansprucht unser besonderes Interesse. Die isländischen Geschichtsschreiber, obgleich in einer reichen und lebendigen mündlichen Überlieferung wurzelnd, haben es keineswegs verschmäht, die Werke der englischen und fränkischen Chronisten zu Rate zu ziehen. Wir dürfen wohl annehmen, dass unter diesen gerade diejenigen ihre volle Aufmerksamkeit in Anspruch nahmen, in denen die grossen Taten der Normannen von Frankreich und Süditalien gefeiert wurden, da ja die Erinnerung an die frühere Zusammengehörigkeit mit dem nordischen Volksstamm gar nicht erloschen war. Die historische Überlieferung auf Island, die ihren grossartigen Abschluss in Snorris

---

¹ Wace, Roman de Rou Vs. 8029 ff.: Se n'est pur ceo ke songié ai / k'un arbre de mun cors s'issert / ke vers li ciels amunt creisseit; / del umbre ki entur alout / Tute Normendie aumbrouit.

² Herodotos I, 108 (der Traum von Astyages) und VII, 19 (der Traum von Xerxes).

³ Daniel IV, 10 (der Traum von Nebukadnezar).

Heimskringla erreicht hat und deren erste Niederschrift nicht erst Aris Libellus gewesen zu sein braucht, hat sich entwickelt unter der stätigen Berührung mit der westeuropäischen, namentlich der normannischen und süditalischen Historiographie. Manche wertvolle Notizen haben die isländischen Geschichtsschreiber dort-her entlehnt; es haben sich aber auch in ziemlich grosser Zahl Anekdoten und Sagenstoffe eingeschlichen, welche die Glaubwürdigkeit der Königssagas nicht zu erhöhen geeignet waren, deren Bedeutung aber darin liegt, dass sie der an sich etwas dürren annalistischen Tradition eine Fülle von Sagenmaterial hinzufügte, welche Snorri das Schaffen seines Meisterwerkes möglich machte.

Leiden, im Juli 1929.

J. de Vries

De senast framställda meningarna i frågan om runornas härkomst.

Wimmer hävdade i sina båda berömda avhandlingar, Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden 1874 och die Runenschrift 1887, med stor sakkunskap och formell skicklighet att runskriften utgår från den äldre romerska kejsartidens lapidarstil (kapitäler). Han uttalade också som en förmodan att den genom det starka kulturinflytandet från söder — från Italien — möjligen genom förmedling av kelterna uppstått bland germanerna under något av de första århundradena av vår tideräkning. Hans resultat hade länge att glädja sig åt ett allmänt bifall inom den filologiska världen. Ansedda forskare förklarade hans lösning av det gamla omstridda problemet för slutgiltig.

Men de delvis stora svårigheter som mötte Wimmer när det gällde att från hans utgångspunkter förklara bl. a. icke mindre än tredjedelen av runtecknen väckte hos flera forskare som mera ingående sysslat med run-dokumenterna och runskriftens historiska utveckling tvivel på huvudtesens riktighet.

Sophus Bugge, som framför andra äran tillkommer att ha brutit väg för tolkningen av de urnordiska runinskrifterna, framställde redan 1898 i ett föredrag vid filologmötet i Kristiania (Oslo) den meningen att runorna återginge dels på latinsk dels på grekisk lapidarstil. Från grekiska bokstäver härstamma enligt honom runorna *o*, *e*, *g*, *ŷg*, *þ*, *w* och *l*. Genom detta antagande övervann Bugge på ett tilltalande sätt flera av de svårigheter som ställt sig i vägen för Wimmers hypotes. Bugge ansåg att det var goterna, hos vilka runorna de facto tidigast spåras, som något efter mitten av 200-talet e. Kr. bildat runskriften. Detta slöt han av överensstämmelsen mellan ett flertal runnamn å ena sidan och å den andra armeniska och georgiska bokstavsnamn, som goterna skulle ha lärt av kristna keltiska (galatiska) och armeniska fångar som de tagit på ett krigståg in i Mindre

Asien år 267. Se Bugge hos v. Friesen Om runskriftens härkomst 1904 s. I ff.

Efter det v. Friesen a. a. framställt sin mening i frågan (att runskriften återgår på den grekiska och latinska kursiven) har Bugge, delvis i anslutning till denna avhandling delvis i polemik mot densamma, närmare utvecklat sina åsikter i Norges Indskrifter med de äldre Runer. Indledning s. 154 ff.

Bugge härleder väsentligen med stöd av runornas former runskriften dels ur det latinska dels ur det grekiska alfabetet. Från det latinska anser han sålunda att följande runor utgå: **Ʒ** från lat. kursivt **Ʒ**; **Ɔ** från (epigrafiskt) **V**; **Ƣ** ur lat. **A** möjl. genom förmedling av det av kelter brukade nordetr. alfabetet där formerna **Ƣ** och **Λ** finnas; **R** från lat. (epigrafiskt) **R**; **H** från lat. **H**; **†** snarast från lat. **N** möjl. genom förmedling av kelter (galater i M. Asien) som kunna tänkas ha bevarat den av galliska folk i Alperna begagnade äldre formen **†** (med en vertikalstav); **I** kan komma från lat. eller grek. skrift; **Ɔ** härleder Bugge ur en form av lat. **G**; **Y**, som Bugge anser äldst ha betecknat *x* och urspr. som på Charnay-spännet haft formen **Y**, härleder han ur lat. **X**; **Ɔ** kan utgå från lat. men också från grek. skrift. Från grekiskan åter härstamma enl. Bugge följande runor: **Ɔ** ur en form av **ϑ** eller ur kursivt **ϑ** (**Ɔ**); **Ɔ** från grek. **Ɔ**; **X** från grek. **X**; **P** från grek. **Ϝ** (urspr. *w*), som kvarstod som siffra i grek. alfabetet; **Ɔ** skulle möjligen kunna återgå på en kursivform av **Y**, men detta är ytterst osäkert; **Ɔ** kommer snarast ur gr. **Π**; (**Ɔ** **Ɔ** **Ɔ** kan utgå från grek. men också från lat. skrift, se strax ovan;) **†** bör snarast förklaras ur en grek. kursiv-form; **B** utgår kanske hälst ur grek. epigrafiskt **B**; **M** från en kursiv **η**-form; **M** snarast från en grekisk epigrafisk form **M**; **Ɔ** från grek. **Λ**; **Ɔ** från grek. **Γ**; **Ɔ** från epigrafiskt **Ω** och **M** slutligen från någon grekisk [eller latinsk] *d*-form.

Om principerna för valet av latinska och grekiska samt av kursiva och epigrafiska tecken yttrar sig Bugge icke. Hans uppfattning om runtecknens härkomst i denna utförligare form föreligger i femte boken av NoI Indledning och är i den form

den förelåg vid hans död utarbetad sedan de närmast i det följande omtalade arbetena av Salin och v. Friesen utkommit. Bugges framställning utgavs från trycket 1913.

Bugges åsikt att runskriftens uppfinnare var att söka bland goterna syntes få en märklig bekräftelse genom Bernhard Salins arkeologiska undersökningar, framlagda i hans kända arbete *Die altgermanische Thierornamentik*, Stockholm 1904. Salin uppvisar här, stödd på det rikhaltiga arkeologiska materialet och hittills oemotsagd av den arkeologiska forskningen, att på Svarta havets norra och nordvästra strand mot slutet av 100-talet e. Kr. uppstår en germansk kultur, byggd till väsentlig del på klassiska förebilder. Det är de i fornfynden konstaterbara förberedelserna till goternas historiska framträdande varom här måste vara fråga. Redan omkr. år 200 har denna kultur framträngt till s. stranden av Östersjön och visar sig här såväl i Ost-Preussen som längre västerut ända bort till trakterna kring nedre Elbe och i Slesvig. Det är på föremål tillhörande denna mot nordväst tvärs över hela den europeiska kontinenten gående kulturström som runor äldst uppträda. Efter mitten av 300-talet — alltså efter loppet av 150 till 200 år — upphöra förbindelserna mellan Svartahavstrakterna och sv. Östersjö-området med s. Skandinavien; och i nv. Tyskland och Norden erhåller den kultur det här gäller en originell utbildning. Hannover och angränsande områden bilda så medelpunkten för en kultur som före mitten av 400-talet sprider sig åt väster över havet till England och med en annan strömgren går söderut längs Rhen till Alp-länderna och övre Donau, ja ända ned till Italien. Det är först sistnämnda kulturström som gör runorna kända bland franker, svebiska stammar och burgunder. Efter en ingående detaljprövning fastslår Salin att samtliga föremål från v. och s. Germanien på vilka runinskrifter finnas tillhöra tiden från mitten på 400- och 500-talet.

Föranledd av Salins betydelsefulla resultat underkastade v. Friesen dem 1904 en prövning ur runologiska och historiska synpunkter och fann att runorna, som såsom Wimmer visat

otvivelaktigt innehålla latinska element, med hänsyn till de yttre formerna och även till ljudvärdena lättast förklaras om man antar att de framgått ur försök att skriva gotiska med grekiska och, då grekiskan saknade mot gotiskans svarande ljud eller formella sammanfall skulle inträffa, latinska bokstäver. Märkliga överensstämmelser finnas framför allt mellan runorna och grekiska kursiv-former — det praktiska livets skrivtecken. Även de från latinet lånade tecknen bära tydliga spår av att prototyperna varit kursiva former. I trakterna vid nedre Donau funnos i själva verket under 100- och 200-talen e. Kr. grekisk och latinsk odling vid sidan av varandra. Resultaten av v. Friesens undersökning syntes sålunda bekräfta Salins. I principer och de flesta viktigare detaljer överensstämma dessa resultat med mina nuvarande åsikter i frågan, varom närmare nedan.

Mot v. Friesens bevisföring yttrade sig Gunnar Knudsen väsentligen under påstående att de kursiv-former som denne åberopat i själva verket icke existerat eller av honom vore tendensiöst mer eller mindre tillrättalagda¹. Sedan v. Friesen uppvisat haltlösheten i detta påstående, vilade diskussionen om runornas härkomst under en följd av år, tills Holger Pedersen² med sin på allmänna alfabethistoriska synpunkter fotade ingående kritik av Bugges och v. Friesens olika förslag till problemets lösning inledde ett nytt skede av stor livaktighet på området. Han avböjer till en början tankar som varit uppe att härleda runorna från det nordetruskiska alfabet som gallerna och veneterna i Norditalien använde i olika utformning före vår tideräkningens början. Det förra räcker enligt Pedersen varken med hänsyn till bokstavsformer eller ljudvärden att förklara runorna. Veneternas ljudsystem stämde visserligen ganska bra med germanernas men bokstävernans former förete alltför stora olikheter med runorna för att ett samband mellan dessa skriftarter skulle kunna antagas. Han finner av Wimmers 22 direkta samman-

¹ Nord. tidsskr. f. filol. 4de række I; 1912.

² Aarb. f. nord. oldkynd. og historie LII 13, 37 ff 1923
Kbhvn 1924.

ställningar av runor med latinska kapitäl de 19 oanstötliga och de tre påfallande men ej oförklarliga ur formens synpunkt. Med hänsyn till ljudvärdet finner han 18 härledningur utan någon som helst betänklighet, 2 något mindre omedelbara (*þ* och *j*), under det att 2 förutsätta godtyckligt bruk av överflödiga tecken (*g* och *w* från resp. **X** och **Q**). Tar man samtidigt hänsyn till runornas form och ljudvärde blir resultatet följande: 15 kombinationer äro utan all betänklighet (hit räknar Pedersen också runorna *e*, *l*, *o* och *u*); 3 äro anmärkningsvärda med hänsyn till sin form (*p*, *é*, **R**); 4 kräva ur ljudvärdets synpunkt en kommentar (*þ*, *j*, *g* och *w*); och 2 tecken äro nybildade genom fördubbling (*yg* och *d*). Av de 15 otadliga härledningarna äro 4, ja 5 absolut säkra, nämligen *f*, *u*, *r*, *h* och *k*.

De sinsemellan olika försök Bugge och v. Friesen gjort att till mindre eller större del förklara runorna ur det grekiska alfabetet finner Pedersen, såsom framgår redan ur hans försvar för Wimmers ståndpunkt, av olika grunder icke tillfredsställande. Runskriftens speciella *yg*-tecken har ur ljudvärdessynpunkt en motsvarighet i den iriska ogamskriften och är sålunda intet kriterium på grekisk härkomst. Samma ogamskrift har också i likhet med runorna längre bokstavsnamn (i motsättning till latinet), och sådana kunna vara en spontan uppfinning till underlättande av bokstavstecknens inlärande. Större likhet mellan vissa runor och grekiska tecken som Bugge och v. Friesen framhålla äro enligt Pedersen omtvistliga (som mellan runan **M** och grek. H) eller tillfälliga (som mellan runorna **Γ**, **Ϟ**, **X** och resp. grek. Α, Ω, X). Pedersen medger att förekomsten av ett särskilt *w*-tecken visar bort från latinet som tecknar *w* och *u* med samma tecken, nämligen **V**, och han medger att v. Friesens förslag att utgå från grekiskans teckning av det latinska *w*-ljudet med OY är i viss grad tilltalande. Vid den därpå följande detaljkritiken anmärker Pedersen att när det är fråga om en så utpräglat epigrafisk skrift som runorna det är principiellt riktigt att utgå från en epigrafisk stilart och att det, ehuru möjligt, dock är föga sannolikt att en kursiv skulle vara utgångspunkten. De monumentala

bokstäverna äro alltid grundlaget för kursiven och betraktas så länge de existera som den riktiga formen av skriften, den form en analfabet först lär sig och en skriftkunnig lär ut. Pedersen ingår icke på någon detaljprövning ur formernas synpunkt av de sanmanställningar v. Friesen gör av runor med klassiska bokstäver; däremot förklarar han överensstämmelserna i ljudvärde för ett flertal fall föga tillfredsställande. Friesens antagande att runan **𐌶** (av grek. ϵ -formen $\sqrt{\quad}$) ursprungligen använts som tecken för got. *ai* (= *ä*) och runan **𐌿** (kursivformen av grek. H som vid denna tid var slutet *ê*-ljud) för det slutna got. *ê*-ljudet är endast en hypotes. De grek. Φ , X , Θ , som v. Friesen anser ligga till grund för de runor **𐌶****𐌿**(**𐌿**) som beteckna de germanska frikativerna *þ*, *z*, *ð*, medger han kunna, vid den tid runskriften bildats, i grekiska vulgärspråket ha uttalats som toulösa frikativer, men han menar att också grek. Γ och Δ samtidigt böra ha uttalats som *z* och *ð*, och då förstår man icke varför ej dessas tecken brukats för germ. *z* och *ð*. Även om uttalet av grek. Γ och Δ varit explosivt, bör man lika litet ha tvekat att återge germ. *z* och *ð* med dessa tecken som slaverna på 800-talet tvekade att återge sitt explosiva *d*-ljud med det då frikativa grek. Δ . v. Friesens härledning av *j*-runan ur en ligatur av *EI* finner han osannolik, då gr. I lika väl kunnat brukas. Förvånande finner han att enligt v. Friesen germ. *z* betecknats med det överflödiga grek. Ψ , då ett likaljudande grek. Z fanns. Lika egendomligt också att icke grek. Θ som just betecknade toulös dental frikativa brukades som tecken för *þ* och gr. Φ som tecken för *f*-ljudet, till vilket man måste söka ett tecken i latinska alfabetet.

Även på en del andra punkter finner han v. Friesens åsikt om runskriftens härkomst mindre sannolik — för att bruka ett milt ord —, men de anförda invändningarna torde vara de viktigaste.

Sigurd Agrell har under de senaste åren ägnat ingående undersökningar åt runornas magiska bruk och särskilt åt deras talmagik, i vilken han såsom torde vara bekant söker förklaringen såväl till runnamnen som runornas egendomliga ord-

ningsföljd i futharken. Källan till runmagien finner han i den grekiska bokstavsmagien sådan denna blomstrade omkring år 200 e. Kr. inom den då av den romerska hären särskilt i rikets osteuropeiska delar allmänt hyllade Mithrasreligionen. Under intrycket av Holger Pedersens skarpa opposition mot Bugges och v. Friesens åsikter om ett mindre eller större grekiskt underlag för runorna framställer han¹ ett eget förslag till problemets lösning, däri han söker medla mellan Wimmer-Pedersens och Bugge-v. Friesens ståndpunkter. Han ansluter sig till den förra så tillvida som han antar ett från latinska kapitalalfabetet utgåendet ursprungligt ruualfabet om nitton tecken, tillkommet i praktiskt syfte för att tjäna som meddelelsemedel. Detta alfabet, som Agrell under åberopande av Sheteligs auktoritet antar vara tillkommet bland markomannerna i Böhmen, tänker han sig ha bestått av runorna *a b k p e f h i l m n o r s t u*. Till dessa sexton runor lades ett *d*-tecken bildat genom fördubbling av *p* och ett *g*-tecken som han tvekande ansätter som $\aleph$; det sällsynta *p*-ljudet återgavs med *b*; även har i dessa äldsta runor funnits ett tecken för *z* — summa 19 tecken. Dessa urrunor skola sedermera ha fullständigats efter bokstavs- och talmagiens krav med tecken ur den grekiska kursiven, vilka ej voro strängt taget behövlige för den riktiga uppfattningen av orden. Dessa tecken voro *yg*-, *j*- och *w*-runorna samt *p*-, *e*- och *z*-runorna — summa 24 (*z*-tecken skall nämligen ha funnits redan bland de 19 urrunorna).

Agrells försök att lösa härstamningsproblemet har karaktären av en kompromiss som visserligen väsentligen bygger på Wimmer-Pedersens teori. Det har därigenom förbundit sitt öde med den sistnämndas.

Pedersens inlägg till förmån för Wimmers härkomststeori hade i flera avseenden positivt förbättrat motiveringen av den samma och lyckligt modifierat flera av dess teser. Emellertid torde känslan av att teorin icke tillfredsställande kunde slå bro mellan den latinska lapidarstilen och runorna varit ganska all-

¹ Ark. f. nord. fil. 43 s. 97.

män. Särskilt torde det ha varit de enl. Wimmer genom olika kombinationer av *k-* resp. *þ*-runan bildade tecknen *yg* och *g* resp. *d* samt identifikationen av runan *ŷ* med lat. *Y*, *ŷ* med lat. *L* och *ŷ* med lat. *V* som väckt tvivel. Under sådana förhållanden kunde en förklaring som på dessa punkter kompletterade Wimmers teori med vidhållande av hans huvuduppfattning om runornas sydliga ursprung ur den tidiga kejsartidens kapitälur ha vissa utsikter till framgång. Ett alfabet som i huvudsak hade de latinska kapitälernas karaktär men dessutom kunde erbjuda tecken som saknades bland dessa var för dem som hyllade åsikten att runorna komma söder- och västerifrån ett desideratum. Redan Wimmer hade tänkt sig som en möjlighet att det var kelterna i Mellan-Europa som till germanerna förmedlat kunskapen om den latinska skriften. Även Bugge hade antagit en viss keltisk insats vid runskriftens bildning. Keltologen Carl J. S. Marstrander kom så att rikta sin uppmärksamhet på de skriftarter, som i Nord-Italien under århundradet närmast före vår tideräkning brukades av keltiska stammar. Denna i botten nordetruskiska skrift hade i viss utsträckning ersatt de ursprungliga bokstavsformerna med latinska, en företeelse som stod i samband med den allmänna kulturella latiniseringsprocess som grannfolken till de allt mäktigare romarna undergingo under nämnda skede. Det viktigaste inlägget under de sista åren i striden om runskriftens källa är det arbete av Marstrander i vilket han framlägger resultaten av sina undersökningar om förhållandet mellan runorna och nämnda skriftarter: »Om runene og runenavnenes oprindelse»¹.

Marstrander anser det av kronologiska skäl osannolikt för att ej säga omöjligt att runorna skulle kunna ha uppstått vid Svarta havet hos goterna, som först vid mitten av 200-t. kommit i så intima förbindelser med grekerna att ett övertagande av alfabetet från dem skulle vara tänkbart. Dessutom förutsätta runorna redan sådana vi känna dem i de äldsta inskrifterna en

¹ Norsk tidsskrift for sprogvidenskap I 85 ff. (1928).

icke alltför kort självständig utveckling, för vilken icke finnes tid eftersom de uppträda i Skandinavien åtminstone redan vid mitten av 200-t. Goterna hade i själva verket runorna med sig på sitt tåg till Pontus. Runornas tid måste senast förläggas till slutet av sista seklet före Kr., och de komma ej från so. utan från söder, från Alptrakterna. Här brukas nämligen vid nämnda tid det nordetruskiska alfabetet, starkt tillsatt med lat. typer. Det är detta efterhand alltmera latiuiserade, av keltiska folk använda alfabet som är runornas moderskrift. Slående överensstämmelser råda mellan runorna och denna i flera skiftningar uppträdande skrift. Runorna **a, i, l, o, s** i tre- till flerledade former, **u, z** äro identiska med de nordetruskiska formerna för motsvarande bokstäver. De från latinet upptagna formerna för **k, m, n, b** och senare för **e, p** och **t** äro utgångstyperna för motsvarande runor. Till slut var det nordit. alfab. så latiniserat att de enda icke-lat. tecken som återstodo voro sådana som återgävo ljud som saknades i latinet. Bokstaven **𐌛** betecknar sålunda ett dentalt frikativt ljud eller en affrikata som kelterna på kontinenten också, när de brukade helt latinsk skrift, kunde återgiva med **D, Ð**. Den germanska fonetiska dubbelheten i nära befryndade ord av typen *werþan: wardjan, warþ: wurðun* fick i dessa båda likvärdiga tecken genom en nära till hands liggande distinktion ett naturligt yttre uttryck. I fornkeltiska språk hade fonemet *ks* (*x*) uttalet *χs* och skrevs med lat. **X** (*x*) och **XS**, ja även skrives kelt. **REXTOS** = *rextos*, och härifrån erhöles **X** i runskriften som tecken för 3-ljud emedan det latinska **G**, som i keltiskan betecknade ett starkt frikativt ljud *i, ii* (*j*) redan i runskriften brukades som tecken för *j*. Vad övriga runor angår utgår **p**-runan från kursivt lat. **ꝑ** = **P** och **ꝛ, ꝛ** från **XX** d. v. s. fördubbling av runan **g** liksom man i keltolatiniska inskrifter skrev *gg* med **GG**: **EXCIGGVS** (jänte **EXCINGVS**). Den för det lat. alfab. främmande distinktionen *w:u* och *j:i* — Marstrander framhåller att tecknet för *w* i det nordetruskiska alf. **𐌗** icke mer brukas i de alfabet som närmast representera runornas utgångspunkt — är för runornas vidkommande framkallad av

speciella germanska egenheter och dessa egenheter förmodar Marstrander vara den västgermanska geminationen av *w* och *j* som i nordgerm. och östgerm. språk uppträder som *ggw*, resp. *ggj*, *ddj*. Runan *e* slutligen är tecken för slutet urg. *ē*-ljud i urg. (*rēđan*): *rēđ* = (fht. *rātan*): *riat*. Se f. ö. tab. I.

Marstrander framhåller att runraden och det forniriska ogam-alfabetet ha vissa egenheter gemensamma som antyda ett inre samband dem emellan. Sådana överensstämmelser äro bokstävernans ordningsföljd, som hos båda starkt avviker från den äljest i Europa gängse, samt bokstävernans appellativiska namn. Visserligen är ordningsföljden en helt annan i futharken än i ogam och likaså namnskicket, men det senare beror på ett traditionsbrott inom runnamnen. Liksom ogam-tecknen alla bära likartade namn t. ex. trädnamn (träd-ogam), växtnamn (växt-ogam), helgonnamn (helgon-ogam), så ha runorna enl. Marstrander samtliga urspr. burit namn, hämtade från gudavärlden. Liksom vidare runorna voro indelade i tre ätter (familjer), så voro också ogamtecknen äldst uppdelade i tre avdelningar om vardera åtta tecken.

Överensstämmelsen mellan runorna och den sena, starkt latiniserade nordetruskiska, av keltiska folk brukade skriften visar att det måste vara vid övre Rhen eller vid Donau som runorna skapats hos en sydligt boende västgermansk stam. Då nordetr. **𐌛**, varifrån *d*-runan utgår, icke mera brukas på 200-t., ja icke ens på 100-t. e. Kr. måste denna sydliga germanstam vara markomannerna, som slagit sig ned på keltiskt område längst ned mot romerska rikets gräns vid ett skede då den avgörande striden utkämpades mellan den nordetruskiska och latinska skriften. Marstrander anser sig slutligen ha funnit en runinskrift från detta runskriftens första skede på sydgermansk botten, nämligen Maria Saalerberg-inskriften.

Det sista betydligare inlägget i diskussionen om runornas genesis är Magnus Hammarströms av år 1929¹. I detta arbete

¹ Studier i nordisk filologi utgivna genom H. Pipping 20: 1.

ställer sig förf. väsentligen på Marstrandens ståndpunkt, en mening som han själv synes oberoende ha bildat sig, men avviker från honom i flera viktiga detaljer och framlägger ett eget positivt förslag till problemets lösning. Men därjämte och till större delen utgör Hammarströms skrift en ingående kritik av de meningar i frågan v. Friesen gjort gällande. Ehuru H:s skrift alls icke i betydenhet kan mäta sig med Marstrandens måste jag här av sistnämnda anledning proportionsvis något utförligare återge dess innehåll.

Runskriftens härkomst är främst ett alfabethistoriskt, icke ett konsthistoriskt (sic!) problem. Runorna äro en epigrafisk skrift som därför rimligtvis bör utgå från en epigrafisk stilart. Efter all analogi böra runorna förskriva sig från bildade och förnåma kretsar, icke från en obildad germansk soldat eller arbetare (slav) som haft tillfälle att lära sig tala och nödtorftigt skriva latin och grekiska. »De av v. Friesen jämförda kursivformerna utmärka personer som skriva mycket, till vilkas levnadsställning det hör att begagna sig av skriften: yrkesskrivare, ämbetsmän, affärsmän, förnåma personer». Den got som antas ha bildat runorna måste tänkas ha haft en stil som bör jämföras med alstren av övade händer vilka ha en betydligt mindre kursiv karaktär. — »Sverige ligger på den latinska sidan om gränsen mellan Västerlandet och Östeuropa. Kristendomen har icke kommit till Norden från den grekiska världen och det förefaller från geohistorisk synpunkt osannolikt att skriften skulle ha gjort det». — Om v. Friesen härleder vissa runor som *e*, *é* och *o* ur »extrema kursivformer», »borde de övriga runorna jämföras och identifieras med grekiska bokstavsformer i lika extremt kursiva handstilssystem». Runorna *a*, *b*, *k*, *m*, *s* förete ringa likhet med utpräglade kursivformer, och när han [v. Friesen] icke utgår från de mera liknande grekiska och latinska monumentalformerna, gör han detta för att göra sin teori till lags att »runornas upphovsman var en person som endast kände till antik kursivskrift men icke kapitålskrift». — Vid detaljgranskningen av v. Friesens tecken härledningar finner H. att endast ett fåtal både till form

och ljudvärde stämma med de jämförda grek. kursivtecknen. Vad dessa överensstämmande tecken beträffar är det grek. tecknet för *o* som skall ligga till grund för runan Ɱ en utpräglad kursivform, och de likaledes starkt kursiva formerna av *ε* och *η* som skola ligga bakom runorna Ɱ och Ɱ beteckna helt andra *e*-ljud än runorna: Ɱ ett slutet *e*-ljud eller *i*-ljud (gr. *ε* däremot ett öppet *ä*-liknande ljud), Ɱ ett öppnare *e*-ljud (under det att grek. *η* vid denna tid var ett slutet *ē*-ljud på väg att bli *ī*). —

Då v. Friesen anser att runorna bildats omkr. år 200 e. Kr. i trakterna av Svarta havet och de äldsta runfynden förskriva sig från 200-t., ja ett fynd i Norge enligt Shteligs mening t. o. m. från slutet av 100-talet, ställas vi inför en skrift vars första belägg äro lika gamla som skriften själv. Helt annorlunda te sig de motsvarande data för andra alfabet: den grek. skriften måste ha funnits till på 800-talet, ja kanske på 1000-talet f. Kr., men de äldsta fynden gå på sin höjd upp till c:a 700. Den fornhebreiska skriften kom ur bruk på 500—300-talet f. Kr. men den därifrån härstammande samaritanska skriftens äldsta dokument förskriva sig från 400—500-talet e. Kr. o. s. v. Med sådana fakta för ögonen icke blott kunna utan tvingas vi att förlägga runornas tillblivelse minst 100—200 år tidigare än de äldsta fynden: deras uppkomst kan mycket väl tänkas vara ännu äldre.

Marstrander har åter fört forskningen in på ett riktigt spår då han förbinder runorna med den nordetruskiska skriften. Ingen som stiftar bekantskap med de norditaliska alfabeten kan undgå att märka en omisskännlig släktskap med runorna. I likhet med Marstrander anser H. att intet av de nordetruskiska alfabeten kan utpekas som runornas stamalfabet. Störst är likheten med de s. k. Lugano- och Sondrio-inskrifterna från trakterna kring Lago Maggiore och Lago di Como. Dessa gamla skriftrester anses tillhöra århundradena närmast före vår tideräkning, då vägen över Chur och ö. Schweiz var en mycket anlita förbindelseled mellan länderna norr och söder om Alpena och av desto större betydelse som de östligare Alppassen voro stängda. —

H. anser det möjligt att Po-landets etrusker icke hade runornas enkla korta bokstavsnamn. Runnamnen äro därför visserligen ett bevis mot att runorna komma från latinska alfabetet, men de hindra icke att de kunna komma från den nordetruskiska skriften. Bland tänkbara möjligheter finner H. sannolikast att runorna återgå på ett keltiskt alfabet i Alptrakterna, som även spridde sig till Frankrike, Britannien och Irland. Den enda kvarlevan av detta är ogam. Saknaden av äldre dokument med denna skrift liksom med runor kan bero på att skriften anbragtes på trä. Allt tyder på att det var över Alperna kunskapen om skriften spridde sig till germanerna, men det är ännu förhastat att fixera tid och rum för runornas uppkomst så noga som Marstrander gör. Att runor i s. och v. Tyskland saknas under skedet från århundradena närmast före Kr., då runorna uppkommo, till inemot 500 e. Kr. kan bero därpå att runorna kanske något längre uteslutande ristades i trä i s. och mellersta Tyskland än hos öst- och nordgermaner. I förstnämnda trakter har man aldrig ristat inskrifter på sten, under det att i Norden sådana inskrifter finnas redan från 300-talet. Det är tänkbart att man på västgermanskt område till en början icke heller ristade inskrifter på metall. En annan förklaring till saknaden av runinskrifter kunde vara den att runorna först bildats i Danmark och därifrån spritt sig till kontinenten efter handelsvägarna. En german från det nordiska området kan ha kommit i beröring med de keltiska Alpfolken, lärt sig skriften, fört kunskapen till sitt hemland och där anpassat den på sitt eget språk. Från Norden kunna så goter ha fört kännedomen om runorna långt åt sydost. Med tiden c:a 150 f. Kr. börja förbindelserna mellan söder och norr i Europa bli livligare, och La Tène-kulturens inträngande i Norden har säkerligen med rätta satts i förbindelse med kimbrernas tåg in på romerskt område. Samtidigt torde runskriften ha uppstått.

H. härleder så de enskilda runtecknen i väsentlig överensstämmelse med Marstrander. Han preciserar nu s. 37 sin ståndpunkt i härstammingsfrågan därhän att han i likhet med

Marstrander anser att utgångspunkten är ett i viss mån latiniserat nordetruskiskt alfabet av samma typ som det från Sondrio. Men på viktiga punkter förete hans förklaringar avvikelser. Så förklarar han visserligen *e*-runan ur nordetr. 𐌺 , men anser Marstrandens utgångsform oriktig; i stället hänvisar han till en stupad form av *e* nämligen 𐌺 där mittstreckets utlemnats. I *é*-runan, som är ett slutet *i*-liknande ljud, ser H. en differentiering av *i*-runan (𐌺). Något försök att ange till vilket ändamål runan skapats gör H. icke. Runan *g*, som H. anser ursprungligen haft den form 𐌺 som en gång möter i Vimosefyndet, förklarar han ur en sammanställning av ett »element» Γ , som han, på annat sätt kombinerat, återfinner i *j*-runan (𐌺) och *gg*-runan (𐌺), vilken senare han menar betecknat *g* och icke *gg*. Att ett tecken måste nyskapas för *g*-ljudet berodde därpå att de nordetruskiska alfabetena ej hade tecken för tonande explosivor. Men Sondrio-alfabetet hade upptagit latinskt B och C, och härifrån härstamma runorna 𐌺 och 𐌺 . Likaså måste runornas stamalfabet ha innehållit R, D, T och sannolikt F. Detta alfabet är visserligen ännu starkare tillsatt med latinska tecken än Sondrio-alfabetet, men ett sådant alfabets existens måste man ha rätt att antaga. Från dessa R, T, F härflyta runorna 𐌺 och från D avleder H. i likhet med Wimmer runan 𐌺 under antagande att lat. D på sin väg till runorna passerat ett keltiskt D som kan antagas ha återgivit en frikativ dental. Runan *p* utgår från en differentiering av 𐌺 där sidostavarna i mitten vikits utåt, men denna differentiering har ej tillkommit av tidigare brist på en *p*-runa utan som ersättning för denna, som älst hade formen 𐌺 såsom i Sondrio-alfabetet men avlägsnats på grund av sin likhet med *l*-runan. I olikhet med Marstrander härleder H. också *w*-runan ur nordetruskiskt 𐌺 , som för att kunna skiljas från 𐌺 och 𐌺 fått sin runform: 𐌺 . [Men han åberopar liksom Marstrander Charnay-spännets *z*-form 𐌺 och sammanför 𐌺 -runan med nordetr. 𐌺 z. På samma sätt ser han i den kontinentala och anglosaxiska *h*-formen 𐌺 en reminiscens av nordetr. 𐌺 .]

Hammarström avslutar sin detaljhärledning av runorna med att hävda, »att av alla de tre jämförelserna av runskriften med det latinska alfabetet, med den grekiska kursivskriften och med de norditaliska alfabeterna, ingen går så jämnt upp som den sistnämnda. Ingen lämnar en så ringa rest och i ingen är resten så lätt förklarlig. Allt, som icke utan vidare kan härledas från de norditaliska alfabeterna, sådana vi känna dem genom tämligen torftiga rester, får sin förklaring genom hypotesen, att det romerska inflytande, som redan före det latinska alfabetets fullkomliga seger gör sig gällande längs handelsvägen över Alpena vid Chur, var ännu något starkare än vad vi äro i tillfälle att konstatera i inskrifterna från Sondrio, Giubiasco och Andergia.»

Efter att ha förklarat Wimmers av Pedersen ånyo hävdade teori för absolut otillfredsställande särskilt under återopande av hans härledning av *w*-runan, *j*-runan, *é*-runan och *z*-runan men också med hänsyn till *a*-, *h*-, *l*-, *p*- och *u*-runorna, framhåller Hammarström några mera generella likheter mellan runskrift och nordetruskisk skrift. Dessa äro skriftriktningen från höger till vänster, runornas underlåtande av dubbelskrivning av konsonanter och bruket av 2—4 punkter som skillnad mellan ord och ordgrupper i vissa inskrifter.

Kritik av runornas latinska och nordetruskisk-latinska härledning.

Pedersen framhåller med stor kraft att utredningen av runornas härkomst i första rummet måste utföras med alfabet-historiska metoder och bygga på alfabethistoriskt material. Först i andra rummet böra utaförstående vetenskaper som arkeologi anlitas. I en så vansklig fråga som den föreliggande liksom i vetenskapliga undersökningar överhuvud torde det vara av ondo att uppställa någon värdeordning inom de fakta av olika art som äro egnade att ge upplysningar vilka kunna bidra till ett resultat av undersökningen. Därför är jag icke benägen att utan vidare tillträda Pedersens ståndpunkt. Men väl är jag beredd att instämma med P., om hans syfte är att framhålla att i

förevarande fall alfabethistoriska data icke få behandlas med större eller mindre våld på materialet eller negligeras därför att en stark bevisning av annan art tilläventyrs föreligger, pekande i viss riktning. Först och främst är det sålunda av vikt att taga sträng hänsyn till runskriftens egen utveckling, att där skilja på äldre och yngre, ursprungliga och inom runskriften själv senare utvecklade former, då det gäller att sammanknyta runorna med andra skriftarter. I detta betydelsefulla avseende begå såväl Pedersen som i synnerhet Marstrander och Hammarström allvarliga förbiseenden, som äro att i första rummet tillskriva den omständigheten att de icke haft tillfälle att egna rundokumenterna själva och runskriftens egen inre utveckling det ingående studium som är nödvändigt även för en utredning av runornas uppkomst. Så ansätter Pedersen (s. 40) som äldsta form av *j*-runan h och av *yg*-runan v , ehuru den förra formen är sen och icke anträffas förrän omkr. år 500 — såväl i Skandinavien som på kontinenten (Charnay), under det att den äldsta — 200 till 250 år äldre — runformen är c , d ; av *yg*-runan är äldsta formen q (Kylver), yngre former v och x , och en form v med ljudvärdet *yg* är aldrig styrkt varken i alfabet- eller andra inskrifter. Under det att dessa felaktigt ansatta grundformer för Pedersen icke äro vållande till de enligt min mening oriktiga förklaringar av dessa runor som han ger, äro Marstrandens och Hammarströms bristande uppfattning av det runhistoriska perspektivet av ödesdiger verkan på deras härledning av ett flertal runor. Jag har redan tidigare gentemot Marstrander¹ framhållit att det är i direkt strid med det rikligen och klarligen dokumenterade förhållandet att runan *z*, *R*'s äldsta form är Y som M. åberopar den en enda gång på Charnay-spännets anträffade formen X för att stärka sin aljst föga sannolika härledning av *z*, *R*-runan ur det nordetruskiska A . Något svävande medger M. riktigheten av min anmärkning², men samma här-

¹ Runorna i Sverige³ s. 88 f.

² NTS III s. 266.

ledning upprepas med samma ohållbara motivering av Hammarström s. 49 f. Likartat är Marstrandens tillvägagångssätt vid förklaringen av *yg*-runan. Han menar att den framgått ur en fördubbling av *g*-runan: **XX**, vilken form närmast ger den på engelsk botten välbestyrkta formen **ǰ**. Jag har häremot invänt att *yg*-runans äldsta kända former äro **□** (Kylver), **◇** (Vadstena) och en med den sistnämnda snarlik form på Opedals-stenen. M. har dessutom hävdad — säkerligen har han orätt — att samma runa har formen **□** på Kovelspjutbladet. Under sådana förhållanden är det alfabethistoriskt orimligt att laborera med den yngsta runformen som den ursprungliga blott för att göra sin runhärledning till lags. Vad hjälp M. skall kunna ha av sin f. ö. mycket svagt motiverade åsikt att Kylverinskriften är gotisk är mig fördolt, då M. själv anser¹ att goterna förmedlat kunskapen om runorna till Norden och han väl icke själv kan anse sannolikt att **ǰ** fått sina från fyrkanten utskjutande partier avlägsnade oberoende både i gotisk och skandinavisk miljö. Även Hammarström s. 34 sätter **ǰ**-formen äldst till förmån för sin speciella härledning men i strid med ovederläggliga historiska fakta. Samma även från egna utgångspunkter felaktiga behandling ger han den kontinentala och anglosaxiska *h*-runan med två tvärstavar **𐌺**, då han ställer den i belysning av den nordetruskiska *h*-formen med tre: **𐌺**. **𐌺**-runan har ju ostridigt i de äldsta skandinaviska inskrifterna (slutet av 200-t.) och i de gotiska formen **𐌺**. Däremot träffas runformen **𐌺** först 200 år senare på kontinenten och i England i inskrifter vilkas runformer förutsätta formförändringar som försiggått i Norden under 300- och 400-talen². Härav måste man dra den slutsatsen att *h*-runan med två tvärstavar utvecklats sig ur *h*-runan med en tvärstav. Samma slutsats måste H. själv draga av sin hypotes s. 27 att runorna kunna ha uppstått i Norden och därifrån spritt sig åt sydost och åt söder, en hypotes, som såsom jag senare

¹ NTS III s. 267.

² v. Friesen R6-stenen s. 74.

skall visa, visserligen är ohållbar. Vare härmed emellertid hur som helst: det är uppenbarligen en tillfällighet att en viss likhet råder mellan runan $\mathfrak{N}$ och det nordetruskiska $\mathfrak{M}$. — Även tecknet för p på Vadstena-brakteaten ($\mathfrak{B}$) missuppfattar Hammarström till följd av bristande hänsyn till runskriftens historiska utveckling i Norden. H. ser i p -runans form $\mathfrak{B}$ en relik från äldre tider, under det att det i själva verket — såsom allmänt är erkänt — $\mathfrak{B}$ här är en novation, beroende på förlust av den ursprungliga speciella p -formen $\mathfrak{K}$ (Kylver, Grumpan, England) och dennas ersättande med b -runan — den första leden i det i yngre nordiska runraden genomförda sammanfallet av tecknen för b och p , d och t , g och k .

Jag är sålunda fullt ense med Pedersen att alfabethistoriska synpunkter strängt böra tillämpas men detta icke blott vid jämförelsen av runorna med andra alfabet utan även när det gäller att fastställa vilka de runformer äro som skola underkastas denna jämförelse.

Däremot kan jag icke biträda den mening som Pedersen därjämte hävdar att vid utredningen av runskriftens härkomst andra kulturhistoriska data skola a priori betraktas som fakta av underordnad betydelse. Denna forskningsgrens historia visar tillfullo hur hopplöst det är att söka från enbart alfabethistoriska utgångspunkter nå fram till antagliga resultat. Alla ansträngningar som under tidernas lopp gjorts att på nämnda väg nå fram till målet ha visat sig vara förgäves. Detta gäller även den senaste tidens behandling av problemet — så många forskare så många meningar. Under sådana förhållanden är det även av praktiska skäl nödvändigt att taga alla fakta, även icke alfabethistoriska, under allvarligaste omprövning och icke skjuta något åt sidan såsom a priori mindre värdefullt, mindre egnat att ge upplysningar i saken. Intet har under den sista tidens diskussioner anförts och intet torde kunna anföras som förminskar värdet av de upplysningar den arkeologiska forskningen givit såväl om de äldsta runfyndens ålder som om runornas spridningsvägar och den kulturmiljö de tillhöra. Att avfärda dessa såsom ovidkommande eller av

sekundärt intresse därför att härkomstfrågan »i främsta rummet är ett alfabethistoriskt icke ett konsthistoriskt problem» (Hammarström s. 2) eller att påstå att den germanska djuornamentiken väl kan ha sitt ursprung i Syd-Ryssland utan att detta har något att säga om runornas därför att »konsten har lättare att gå över gränserna mellan folk och kulturer» (ds. s. 7) visar endast att H. icke ansett det nödigt att ordentligt sätta sig in i de arkeologiska undersökningarnas material, metoder och resultat. Det är så långt ifrån att Salins åsikt om runornas äldsta hemort är resultatet av en konsthistorisk studie, att den germanska djuornamentiken först träder fram en avsevärd tiderymd efter de äldsta runfynden. Den grund på vilken Salin bygger är hans intima kännedom om det arkeologiska materialet, tillvarataget av fackmän i hundraden och åter hundraden av slutna fynd eller tillfälligtvis kommet i dagen, allt emellertid av erfarna forskare bearbetat icke blott med hänsyn till dess eventuella konstnärliga utsmyckning utan också och företrädesvis med hänsyn till dess former, framställningssätt, förekomst och utbredning efter bestämda stråk och över skilda områden, dess relativa och absoluta ålder o. s. v. Det är sålunda icke blott de fåtaliga runristade föremålen som bedömas och bestämmas i och för sig, utan de betraktas och bestämmas mot bakgrunden av och som länkar i ett rikt och mångsidigt material, så rikt att det ger en fullt tillförlitlig grund för kulturhistoriska slutsatser om proveniens och ålder. Det är på sådan väg man konstaterat att i Syd-Ryssland en germansk materiell kultur, byggd på den klassiska, växer fram under senare delen av 100-talet e. Kr., en iakttagelse som mig veterligt alla arkeologiska fackmän äro euse om. Det är härav klart att Hammarström vänder upp och ned på fakta då han experimenterar med en idé att runorna kunna ha uppkommit i Norden och därifrån spritt sig ned åt sydost mot Svarta havet. Detta antagande förbjudes f. ö. redan av en enkel eftertanke. För att kunskapen om skriften icke skulle bli en individuell episod krävdes att den miljö där den uppstod skulle befinna sig på en kulturnivå som var mottaglig för uppfinningen,

en nivå där skriften blivit ett behov. En sådan är att finna i kontaktområdet till en kulturstat, icke i de från denna mest avlägsna utkanter. Den som senast yttrat sig i härkomst-frågan, Haakon Shetelig¹, förklarar också oförbehållsamt att runornas tidiga uppträdande i Skandinavien i många fall knyter sig till kulturformer som bero på impulser från goterna i Syd-Ryssland. Detta gäller utan allt tvivel, säger han, mossfynden från Vi-mose och Thorsbjerg och det gäller broschen från Himlingøie som har den karakteristiska decorationen av prässat silverbläck med infattade glasstycken.

Shetelig för sin del är visserligen benägen att antaga att runorna tidigast komma från markomannerna till Norden. Han gör detta främst med åberopande av de båda äldsta norska runfynden i gravarna från Stabu och Frøihov. Båda dessa gravar tillhöra en typ, som var särskilt framträdande hos just markomannerna i Böhmen, och han finner det närliggande att antaga att bronsstatuetten från Frøihov och spjutbladet från Stabu med var sin runinskrift äro importerade. Det var också Shetelig som på dessa grunder först riktade uppmärksamheten på denna utväg att förklara runornas uppkomst. Han torde i främsta rummet vara föranledd till sin tanke, som han framställer med en viss återhållsamhet, av kronologiska hänsyn. Enligt hans datering² är Stabu-graven från slutet av 100-talet (»noget ældre end begyndelsen av 3die aarh.»). Är detta riktigt, blir ju runornas förklaring som ett resultat av den klassiska kulturpåverkningen på goterna osannolik eller omöjlig, även om man räknar med en viss variationslatitud för den absoluta tidsbestämningen. Nu anse emellertid svenska arkeologer — Almgren och Nerman³ — stödda på det rika och för dessa tider oavbrutet flödande gotländska materialet att Shetelig förlagt Stabu-fyndet till en alltför tidig dato. De hålla för sin del det för samtidigt med huvudmassan av Vi-mosefyndet och anse därjämte att Montelius, som

¹ Bergens Museums Årbok 1930 Nr. 1 s. 11.

² NoI III 13.

³ Die ältere Eisenzeit Gotlands s. 134 b.

bestämt sistnämnda fynd till omkr. år 250, gjort detta något äldre än det verkligen är. Shetelig framhåller själv¹ att samtliga vapen i Stabufyndet ha sina motstycken i Vi-mosefyndet, och härtill kan ju läggas att om gravskicket har markomannisk karaktär de i fyndet ingående fornsakerna ju mycket väl kunna ha annan proveniens. Att så verkligen är förhållandet med det runristade spjutbladet, synes framgå därav — utom det att motsvarande vapenformer finnas i Vi-mosefyndet — att både kombinationen spjutblad och runinskrift och själva inskriftens art (*raunija*, troligen spjutets namn, jfr Dahmsdorf *ranja*) förbinda detta spjutblad på det närmaste med de allmänt som gotiska erkända spjutbladen från Kovel, Dahmsdorf och Mos. Frøihovfyndet, som är likartat med Stabu- och det äldsta mossfyndet, anser Shetelig själv² ha kommit i jorden under loppet av 200-talet. Intetdera av dessa båda fynd ger sålunda något fast och otvetydigt stöd för att en tidigare kulturström från 100-talets slut skulle ha fört runorna till Norden från Böhmen. Fastmer synas fornsakerna, om också icke själva gravskicket, väl ansluta sig till Vi-mosefyndets typer, men dessa ha i mycket, som även Shetelig erkänner, en utpräglat östlig karaktär.

Om sålunda det icke gjorts sannolikt att runorna i en första etapp nått Norden direkt från Böhmen, återstår den möjligheten att markomannerna eller något annat sydgerm. folk skapat runorna och varit läromästare i skrivkonsten åt goterna, från vilka närmast den enligt arkeologiens vittnesbörd kommit till Norden.

Enligt Marstrandens mening ha goterna före sitt tåg till Pontus (från markomannerna?) övertagit kunskapen om runorna³. Till prövning av denna åsikts riktighet ge oss fornfynden inga medel: runinskrifter av så hög ålder (andra hälften av 100-t. e. Kr.) finnas icke. Icke heller Shetelig vill räkna med Maria-Saalerbergnålens som en sådan. Här finns sålunda ingen annan

¹ NoI III 6.

² NoI III 18.

³ NTS I s. 87.

positiv ledning än den ett studium av de äldsta runorna själva kan giva oss i frågan.

Utom särskild beteckning för *ng*-ljuden har runraden också ett speciellt *j*- (*ǰ*-) tecken och ett speciellt *w*- (*u*-)tecken. Att den sålunda i olikhet med latinska alfabetet, som återger de nämnda ljuden med *ng*, resp. *i* och *u*, har att uppvisa specialtecken i dessa fall är ett drag i dess inre byggnad som påkallar en alldeles särskild uppmärksamhet. Det förtjänar i detta sammanhang framhållas att Vulfila från runraden övertagit denna egenhet och återger *j*-ljudet med runan för *j* och *w*-ljudet med uncialformen för grek. *υ*, vilken sannolikt är utgångsformen för runan för *w*: **P**. Hans alfabets nära anslutning till den grekiska uncialskriften gjorde det självfallet att han tecknade *ng* med **ΓΓ**. Språkhistorici synas vara ense om att i gotiskan bokstaven *j* återgav ett konsonantiskt *i* och bokstaven *w* ett konsonantiskt *u*, alldeles samma ljud sålunda som i latinet självt återgavos med bokstäverna *i* och *u* liksom motsvarande sonanter. Betydelsefullt är också att när århundraden senare det latinska alfabetet på kontinenten togs i bruk för att nedskriiva tyskt språk de jämväl i de olika tyska munarterna förefintliga *ǰ*- och *u*-ljuden återgavos med latinets motsvarande vokaltecken (resp. *i* och *u*, *uu*) (då emellertid sedan medeltidens början *g* framför främre vokaler övergått till *j*-ljud kunde som tecken för detta jämväl *g* och *gi* brukas). Runskriftens specialtecken för *j* (*ǰ*) och *w* (*u*) sakna all motivering om man söker runornas källa i det latinska alfabetet. Hur ställer sig saken om vi med Marstrander antaga som utgångspunkt det på nordetruskiska skriftens grundval byggda keltolatinska alfabetet? Marstrander återför runan *j* (*Ϸ*) på lat. *G*¹ liksom Wimmer, och han undgår delvis dennes svårighet att lat. *g*-ljud uttalades även framför främre vokaler som explosiva därigenom att han utgår från keltiskan som det förmedlande språket. I de äldsta litterära källorna skall i alla keltiska språk *g* ha varit frikativt i intervokaliskt inljud, även i galliskan. Men

¹ NTS I 114.

huruvida och i så fall i vilken utsträckning detta frikativa *g*-ljud haft *j*-liknande uttal synes vara okänt. I varje fall har det i uddljud uttalats explosivt och under sådana förhållanden ägnade bokstaven sig lika litet i denna ställning (jfr runaus namn *jer*) som i de talrika fallen motsvarande got. *tauja*, *harjis*, *tandjan*, *lëwjan*, *panjan* o. s. v. att återge germ. *j*, aldraminst om den som Marstrander¹ menar upptagits i runraden för att återge det inljudande västgermanska *jj*. Hammarströms härledning av *j*-runan ur ett enkom för ändamålet bildat tecken (åstadkommet genom att sammanställa två vinkelhakliknande figurer)² ger ännu mindre någon förklaring till att man kom på den idén och gjorde sig den mödan att forma ett särskilt tecken, då galliskan själv nöjde sig med att återge *j*-ljudet med *i*. — Vad *w*-runan angår hade de nordetruskiska alfabeten ursprungligen ett särskilt *w*-tecken (F), men Marstrander framhåller att detta icke förekommer i keltotruskiska eller keltolatinska alfabet — här är det ersatt med det latinska *u*-tecknet (Λ) V — och därför icke kan komma i betraktande vid förklaringen av runan P. Detta hindrar dock icke Hammarström att förklara³ att det för honom är höjt över allt tvivel att *w*-runan framgått av det nordetruskiska och forngrekiska alfabetets F (digamma). Jfr härmed Marstrandens åsikt om förhållandet mellan Bozen-alfabetet och runorna⁴. Faktum är att då det nordetruskiska alfabetet är så pass latiniserat att man kan taga i övervägande om runskriften därur kan deduceras (alltså innehåller sådana tecken som R för urspr. D, T för urspr. X m. fl., varom närmare nedan), då är F = *w* för länge sedan ersatt med lat. V. Redan i San Bernardo-inskrifterna från tiden före c:a 75 f. Kr., vilka ännu ha X = t och Q = r, finna vi V = *w*⁵. Varken runornas speciella *j*-tecken eller speciella *w*-tecken äro sålunda förklarliga från det latinska

¹ l. c. s. 118.

² s. 33.

³ s. 46.

⁴ l. c. s. 100.

⁵ Marstrander NTS I 102.

eller etruskolatinska alfabetets horisont, men väl från det grekiska så som detta brukades för att skriva sådana främmande språk (t. ex. latin) som (i motsats till grekiskan) egde ljuden *j* och *w*; härom närmare nedan.

Till förklaring av *yg*-tecknet i runskriften har Marstrander¹ hänvisat till sådana skrivningar med keltolatinsk skrift som *Esciggorix* = Ἐσκιγγοριξ, alltså ett stavsätt, ärvt från den græco-keltiska skriften och brukat vid sidan av *ng* (: *Excingus*) i överensstämmelse med latinska skrivvanor. M. nämner icke i vilken utsträckning *gg*-skrivning brukas. A priori är väl att antaga att i samma mån det latinska alfabetet slog igenom och undanträngde det grekiska och nordetruskiska, i samma mån blev *gg*-skrivningen sällsynt och *ng*-skrivningen vanlig. F. ö. tycks skrivningen med lat. *-gg* för *ng* vara skäligen sällsynt. Holder *Altceltischer Sprachschatz* I sp. 1504 anför såsom enda fall *Esciggo-2 ggr*, CIL XII 548 a och 2988. Det anförda gör det naturligare att även för förståendet av förekomsten av en särskild *yg*-runa vända oss åt öster till det grekiska alfabetet — i Gallien hade grek. alfabet upphört att brukas för uppteckning av keltiskt språk redan innan runraden enl. Marstrandens teori kan tänkas ha uppstått. Dock kan icke på alfabethistoriska grunder möjligheten förnekas att idén till runan □◇ tillkommit på den av Marstrander påpekade vägen, då efter all sannolikhet ogam ytterst fått idén till sitt *yg*-tecken från grekerna i Syd-Gallien.

Lika litet som runskriftens speciella *j*- och *w*-tecken och förmodligen också dess *yg*-tecken kunna förklaras från väst-europeisk horisont är detta möjligt med den för runraden karakteristiska förekomsten av två *e*-runor. Runan *e* förklara Wimmer, Marstrander och Hammarström — visserligen på inbördes något växlande sätt — ur latinskt och keltolatinskt **E**, men *e*-runan ur resp. **Y**, **E** eller **I**. Den ende som ägnat någon uppmärksamhet åt den viktiga frågan för vilket ändamål runan upptagits i futharken är Marstrander. Han menar² att den haft

¹ l. c. 116.

² NTS I 118.

till ändamål att återge västgerm. slutet *e*-ljud (*ē*) (litterärt även *ia*), som i germanskan nödvändigtvis måste skiljas från öppet *e*-ljud (*ē*) vilket i vgerm. och nordiska språk snart blev *ā*. Ljudet var sällsynt utom i preteritum av reduplicerande verb. Det var nödvändigt att skilja pret. *rēd* från pres. *rēdan* (*rēdan*). Härtill brukades enl. M. ett ur bokstaven **E** utvecklade tecken **1**, under det att av den (kelto-)latinska sidoförmen av bokstaven *e*: **||** genom avsiktlig distinktion skapades runan **M**. Det må härvid anmärkas att det — som Marstrander riktigt framhåller — mycket sällsynta ljudet *ē* i själva verket ännu icke fanns i pret. av reduplicerande verb vid vår tideräknings början. I got. hette *rēd* hos Vulfila *ratrop*, och i northumbriskan var ännu i äldsta litterära tid icke kontraktionen till *ē* genomförd: det vanliga litterära ags. *lēt* (lät) hette ännu *leort* (< *leōt). Och det finns ingen språklig grund att antaga att icke detta korta *e*-ljud skulle fullt tillfredsställande ha kunnat betecknas med samma tecken som övriga *e*-ljud. Detsamma gäller de mycket sällsynta andra fall av slutet *e*-ljud som vid samma tid kunna ha funnits i västgermanskan. Det finns sålunda ingen bärande grund att antaga att västgermanska språk skulle ha varit i behov av två *e*-tecken. Helt annorlunda ställde sig saken om vi utgå från gotiskan som den språkmiljö där runskriften kom till och grekiskan med sina två *e*-tecken som det moderalfabet ur vilket runskriften i första rummet framgick. Men härom mera nedan.

Jag kommer så till det grundlag av bokstavstyper på vilket Marstrander bygger upp ruuraden. Detta grundlag är som vi ovan sågo (s. 88) en latiniserad västlig form av det av kelter (galler) i Alptrakterna brukade nordetruskiska alfabetet. Detta alfabet måste ha en lagom tillsats med latinska typer för att runorna därur skola kunna härledas. Det måste å ena sidan bl. a. ha kvar de nordetruskiska formerna **1** = *l*, **2** = *o*, **3** = *u* men å andra sidan ha ersatt netr. **K** med lat. **C**, **ξ** med **E**, **||**, **1** med **M**, **D** med **R** och **X** med **T** samt upptagit lat. **F** = *f*, **G** = *g* och **H** för att vara användbart för sitt ändamål. Låt oss alltså med hjälp av de bevarade inskrifterna pröva huruvida

förloppet av det nordetruskiska alfabetets latinisering varit sådan att en blandning av typer under sista seklet före vår tideräkning sådan Marstrander måste förutsätta kan antagas ha existerat i verkligheten.

Vid Ornavasso v. om Lago Maggiore gjordes på 1890-talet ett antal inskriftsfynd som förskrevo sig från två gravfält, av vilka att döma av mynt och gravgodsets beskaffenhet det yngre avlöste det äldre omkr. 75 f. Kr. Dessa inskrifter äro, som Marstrander framhåller¹, av stort intresse. På det äldre fältet har *t* ännu städse formen **X** och *r* formen **¶**, men *u*, *w* som ofta förekommer har alltid den latinska formen **V** och *l* formen **↳**. På det yngre fältet äro samtliga belagda tecken latinska, också **V**. Här har sålunda den nordetruskiska *u*-, *w*-typen och *l*-typen utbytts mot den latinska tidigare än *t*- och *r*-typerna. Samma förlopp vid latiniseringen bära även de av Pauli² publicerade Lugano-inskrifterna vittne om. Samtliga av honom behandlade inskrifter ha **V** = *u*, *w* och **↳** = *l* men samtidigt städse formerna **¶**, **¶** för *r* och **X** för *t*³. Marstrander⁴ upptar visserligen även formen **Λ** = *u*, *w*, men den är ett sällsynt undantag (förekommer två gånger i en inskrift⁵ vid sidan av den i mer än ett tjugotal fall uppträdande **V**-formen).

I det närmast öster om Lugano-alfabetets område (sö. Frankrike o. Schweiz) använda Sondrio-alfabetet (öster ut från Como-sjön) har *l* visserligen typen **Λ** men *u* alltid typen **V**. Även här återges *t*-ljudet med **X**. Säkerligen har *r* haft formen **D**, men bokstaven är icke anträffad.

Om sålunda i de Alp-alfabet, som brukats av kelter — det av Hammarstrand också återopade Bozen-alfabetet är endast känt genom inskrifter på etruskiska; det är sålunda med all rätt

¹ l. c. s. 101 f.

² Altitalische Forschungen I.

³ Pauli l. c. s. 57.

⁴ l. c. s. 101.

⁵ Danielsson Zu den venetischen u. lepontischen Inschriften s. 27.

Marstrander anser det stå i ett mer avlägset förhållande till runorna — och som framför andra åberopats som runornas källa, *u*, *w* haft formen **V** så gott som uteslutande och *l*-ljudet tecknet **L** företrädesvis redan på en tid, då ännu för *r* uteslutande brukades **D** och för *t* **X**, kunna vi med full trygghet sluta att, när även **R** och **T** upptagits ur latinalfabetet, formerna **A** och **Γ**, som Marstrander opererar med i det blandade Alp-alfabet han måste antaga som utgångspunkt för runorna, icke mer funnos kvar. Men hur vill han då förklara runorna **Ń** och **Ŧ**?

Även hans förklaring av **Ŧ**-runan blir vid närmare eftersyn högst problematisk. Bokstaven **O** förekommer i så gott som alla Lugano-inskrifterna. Den normala och även vida vanligaste formen är **○◇**. Icke sällan är den nedtill öppen **○◊**. Flera gånger är den framställd i 3—4 mer eller mindre fristående streck som kunna på olika ställen av bokstaven skjuta utaför bredvidliggande strecks ändpunkt. I två fall komma de två nedersta strecken att korsa varandra. Ur sådana tydliga rent tillfälliga former vill Marstrander härleda runan **Ŧ**. Hammarström har häremot intet att invända.

En granskning av form- och betydelse-sammanhanget mellan runorna och de latiniserade nordetruskiska alfabetena ger sålunda vid handen att klyftor här gapa som Marstrandens teori icke slår bro över. Och en sådan klyfta finnes även av kronologisk art. Det är av Ornavassofynden klart att omkring år 75 f. Kr. har på en centralpunkt av Lugano-alfabetets område det latinska alfabetet slagit igenom så att det dominerar den keltiska skriften¹. Mellan denna tid som måste vara den yttersta för runornas uppkomst enligt Marstrandens teori och runornas äldsta uppträdande ligger ett tidsrum av närmare 400 än 300 år. Detta är visserligen enligt Hammarströms beräkning en normaltids, som bör förlöpa mellan ett nybildat alfabets skapelse och dess framträdande i de rester en förgången kultur efterlemnar². De analoga

¹ Marstrander l. c. s. 102.

² l. c. s. 14 ff.

fall han anför äro hämtade från Orienten där innebyggarnas kulturnivå och till följd därav uppmärksamheten på och respekten för ett ofta till det yttre obetydligt fornfynd äro helt andra än i Central-Europa. Det är dock ett faktum, som på anförda grunder förtjänar synnerlig uppmärksamhet, att i kulturländer som Schweiz, Österrike, Checkoslovakien och södra Tyskland icke ett runfynd är gjort som förskriver sig från tiden från omkr. 75 f. Kr. till framemot år 500 e. Kr. Det gäller här några av Europas mest kultiverade och vakna folk, som därtill ega en ordnad fornminnesvård. Det är dåliga argument att uppställa den förmodan att runorna endast ristades i trä och därför alla runinskrifter försvunnit och att hänvisa till att på kontinenten icke som i Norden finnas inskrifter på sten. Danmarks alla urnordiska runinskrifter äro med ett enda undantag anbrakta på metall, ben eller trä. Och å andra sidan träffas en rad nordetruskiska inskrifter på metall och ben. Varför då icke en enda gammal sydgermansk runinskrift, om det hade funnits några? Det går icke heller för sig att i Rhen- och Donau-dalens sena, genom nordiskt kulturinflytande tillkomna inskrifter söka runformer som skulle ha influerats eller levat kvar som minnen av urgammal runkunskap som vi f. ö. ej ha några rester av. Jag har ovan s. 96 visat hur det i själva verket förhåller sig med X-runan på Charnay-spännets och den västgermanska N-runan. Att slutligen folkvandringsstormar gjort runorna i Sydgermanien till en så kortvarig episod att intet hunnit komma i jorden är lättare att säga än att tro. Markomanner och kvader sutto före vår tideräkning mellan Main och Donau och det måste ha varit här enligt Marstrandens kronologi som de skapat runorna. De hade dem alltså med sig till Böhmen år 8 e. Kr. då de togo detta land i besittning. Ty här eller senare fingo goterna lära sig dem. Och i Böhmen stannade folkets huvudmassa i runt 500 år tills de flyttade över till Bajern. Det kan icke heller ha varit den latinska odlingens övermakt som utrotade runorna, ty denna var icke större än att runorna bland bajrarna fingo insteg norrifrån just vid den tid då kristendomen

fått fast fot bland dem och därmed latinskt språk och latinsk skrift erhöilo ett inflytande som aldrig förr.

Pedersen har gent emot min uppfattning av runornas $\overline{yg}$ -tecken och namn som vittnande om grekisk härkomst framhållit att även den forniriska ogam-skriften uppvisar samma egendomligheter, ehuru den ifråga om tecknens utseende, ordningsföljd och andra viktiga egenskaper starkt avviker från runorna. Marstrander går ett steg längre och antar att ett inre samband råder mellan ogam och runor. Han sluter detta av ordningsföljden mellan bokstavstecknen, som — ehuru inbördes mycket avvikande — i båda starkt skiljer sig från den i de sydeuropeiska alfabeten brukliga, samt av bokstävernans egendomliga appellativa-ska namn. Ogam-tecknen bära icke fasta namn som runorna. Det finns t. ex. ett träd-ogam, där alla tecken bära trädnamn, ett ört-ogam, där alla tecken äro uppkallade efter växter, ett helgon-ogam med helgons namn o. s. v. I analogi med detta sistnämnda ha runorna alla en gång burit namn på mystiska väsen av högre och lägre ordning, gudar, heroer och dämoner. Men dessa namn ha under tidernas lopp till stor del missförståtts och omtolkats därför att kunskapen om deras ursprungliga innebörd under folkvandringarnas stormar gått förlorad.

Vad nu dessa mina ärade motståndares hänvisningar till den forniriska hemligskriften ogam beträffar, tror jag att de ha mycket litet att giva oss till belysning av den fråga varom striden står. Det är till en början mycket ovisst om ogam-skriften ens existerat vid den tid då runorna bildades. Det man tror sig kunna säga är att den fanns på 400-talet; möjligt anses att den kan vara ett eller annat århundrade äldre. Pedersen synes a. a. s. 44 ha givit goda skäl för att ogam återgår på det latinska alfabetet, men tecknens egendomliga benämningar samt förekomsten av särskilda *v-* (*w-*) och $\overline{yg}$ -tecken tyckas tyda på att den grekiska skriften haft något att skaffa även med detta tecken-systems inre byggnad. Detta är fullt möjligt av kulturhistoriska skäl, då ogam ytterst enligt en vedertagen och rimlig mening torde stamma från det västgalliska området och i Syd-Gallien

(Massilia) grekiskt språk och kultur levde kvar ända till omkr. 600 e. Kr. Men att samma företeelser inom runraden skulle stamma ur denna grekiska källa är av arkeologiska skäl uteslutet. Marstrandens tes att runnamnen av den senare germaniska traditionen grundligt missförståtts och ursprungl. haft en helt annan innebörd än de nordiska och anglosaxiska runnamnen och de från runorna övertagna got. bokstavsnamnen endräktigt — stort sett — bära vittne om torde trots all lärdom, fyndighet och framställningskonst tillhöra de minst lyckade partierna i hans arbete. Vad först det förmenta traditionsbrottet beträffar måste detta förläggas synnerligen långt tillbaka i tiden. Intet tyder på att de gotiska bokstavsnamnen — och detta har Marstrander icke heller sökt göra gällande — i princip haft någon annan innebörd än de anglosaxiska runnamnen, d. v. s. att de skulle ha uppfattats som något annat än vad M. s. 148 kallar »en broget mangfoldighet i betydning», »abstrakter og konkreter, gudenavn og trænavn blandet sammen i den vildeste uorden», en namnlista så förvirrad att intet barn kunnat åstadkomma något värre. Men om nu goterna på sin vandring till Pontus haft med sig runorna, så befinna vi oss så långt tillbaka i tiden som omkr. år 200 eller t. o. m. uppe på 100-talet. Skulle verkligen ens M. kunna tänka sig att den urspr. traditionen om runnamnens »första och sanna» betydelse gått förlorad i »overlegne kulturers naboskap og i folkevandringstidens kaos» redan före 200 e. Kr. när det gällde en skrift som enligt honom kommit till under skedet mellan Cæsar och Tacitus (s. 163)?

Marstrandens uppfattning av runnamnens ursprungliga innebörd har jag nyss antytt. »Det germanske runealfabet er en gude- og vættefuthark fra første til sidste rune, typologisk identisk med den irske naem-ogam eller 'helgen-ogam'» (a. a. s. 147); »hvert navn er i sig selv en nøkkel til gudens hellighed, en definisjon av hans væsen og hans domæne». Dessa mytiska väsens inbördes rang skall också enligt Marstrander ha bestämt runornas ordning inom ätterna och i futharken i dess helhet (a. a. s. 146). M. genomnönstrar så runnamnen och söker vid

deras förklaring genomföra sin djärva tes in i dess yttersta konsekvenser. *Teivs*, *ansus* och *þauris* 'turs' vålla ju M. inga svårigheter. Även om dessa ord i grund och botten äro appellativer, ha de delvis faktiskt fått eller kunna mycket väl tänkas ha tillagts egennamnskaraktär. Ett namn på en stamheros är *Iggvs*, och som ett sådant uppfattar M. också *manna* som han anser vara en omtydning av *Manns = *Mannus*, en bror till *Iggvs*. Beträffande M:s långa diskussion av det spörsmål han i hastigheten kallar de germanska runnamnen *kwerþa* och *perþa* (s. 139) är det nog att framhålla att ett allmäntgermanskt runnamn *kwerþa* aldrig funnits: först den 30:de runan i ags. runraden — en sen tilläggsruna som icke fanns i den äldre, 28-typiga ags. runraden — bär namnet *cweorþ*. Och om också M. har rätt i att bokstaven *p* i galliska alfabetet hette *perta* och att detta namn var identiskt med den galliska gudinnan *Perta*'s, så finns det i varje fall intet spår av ett germanskt gudinnenamn *Perþa*. Jfr också Hammarströms polemik mot M:s hypotes a. a. s. 24.

Runnamnet *dags* uppfattar M. som identiskt med fvn. *Dagr*, *Nótt*'s och *Dellings* son, och *sauil* är för honom *Sól*, den personifierade solen och en av åsynjorna i Snorres Edda. Runnamnet *aiza* — om nu formen är riktigt ansatt, det gotiska bokstavsnamnet har formen *ezec* — kan avse en motsvarighet till den nordiska Olympens *Eir*. Direkta motsvarigheter på germanskt område saknas visserligen men analoga finnas till *hagls* (jfr *Snær*, *Frosti*, *Kári*) och *lagus* 'vätska' (jfr *Logi*, *Utgardalokes* man). Runan *nauþs* kunde till nöds vara ett motstycke till de nordiska nornorna, det lat. *Necessitas*, gr. Ἀνάγκη. De hittills anförda runnamnen kunna till största delen åtminstone tänkas ursprungligen ha varit mytiska namn.

Vanskligare ställer det sig med de följande. Namnet *bairka(n)* identifierar Marstränder med hänsyn till det got. bokstavsnamnet *bercna*, som han anser utgå från ett ursprungligare *bairkana och eg. betyda '(den heliga) björkens andeväsen', med *Vercana*, ett gudinnenamn som två gånger anträffas på latinska votivinskrifter i Rhen-området. Om *Vercana* är en germansk

gudomlighet — meningarna därom äro delade — är sammanställningen möjlig men ej mer, då Muchs förklaring med gr. Ἐργάνη är fullt så sannolik. I runnamnen *eis* och *jer* ser Marstrander förvanskningar av germanska omtydningar av *Isis* och *Horus*, ett egyptiskt gudapar som i Rom vann insteg redan på republikens tid. Isis dyrkas enligt Tacitus av en del av sveberna (markomannerna); hon och hennes son Horus voro typiska fruktbarhetsgudar: Horus har man under förmedling av de grekiskt bildade galliska druiderna, som förstodo Horus som ὄρος 'god äring', på germansk tunga återgivit med *jera*. Det bästa man kan säga om denna förklaring är att den är en lika luftig som sinnrik byggnad. *Urus* förekommer som personnamn i latinska inskrifter i Syd-Gallien; uroxens horn voro särskilt — som fynden visa — uppskattade i Böhmen, men *urus* som heite för någon gud eller mytisk person är fullkomligt okänt. Likaså *aíhus* 'häst', trots att enligt Falk Odin bar också hästnamnen *Jálkr*, *Brúnn* och *Vakr*. *eíhus* ger Marstrander ingen förklaring av: det är enligt honom förvanskning av ett namn som ursprungligen började på *ē*-, ty runan *e* skall enligt M. äldst ha återgett detta ljud. *k*-runan skall från början ha varit förknippad med fonemet *kauna*-, vilket betecknade det äljest fullständigt okända »overnaturlige væsen, som efter germansk folketro tilkjendegir sin existens i byld og sull». Namnen *raida*, *giba* och *vinja* skola vara verbalabstrakter (också *vinja*?), personifierade som så många andra dylika namn i germansk mytologi: *Ullr*, *Höðr*, *Hildir* (verbalabstraktum?), *Guðr*, *Goll*, *Eir* etc. *Raida* har sört för de resande; *Giba's* verksamhetssfär anges icke, men hon bör väl tänkas som en givmildhetens och gästfrihetens gudinna; *Vinja* eller snarare *Vunja* är den personifierade lusten, gr. Χάρις — allt okända storheter i den germanska gudavärlden. Och damonerna *Faihu* och *Opal* 'lös', resp. 'fast egendom' — om man icke kunnat för ändamålet bruka de gamla kända fruktbarhets- och rikedomsgudarnas namn, skulle man väl, därest tankegången vid runornas namngivning varit den av M. förfäktade, haft rätt att vänta avledning eller sammansättningar av *faihu* och *opal*,

ty personlighetsbeteckningar som dessa simplicia äro i germaniska språk lika okända som oväntade.

Rangen inom denna här av gudomligheter skall nu enl. M. ha varit bestämmande för runornas ordning i raden, på samma sätt som trädens inbördes värde avgjorde ordningen inom trädogams fem grupper; M. gör dock intet försök att visa att de påstådda runnamsgudomligheterna och därmed runorna i futliarken äro placerade i någon sorts rangordning: han hänvisar till vår mycket bristfälliga kunskap om västgermanernas gudavärld. Detta är riktigt, men så principiellt skild från den övriga germanska myten kan den icke ha varit, att detta kan befria M:s hypotes från varje kritik. Om sålunda den gamle allgermanske himmelsguden *Teivs* på grund av sin rang ställts först i tredje ätten — och denna ätt räknas som bekant som den första när en viss sorts lönrunor brukas — måste det förvåna att *Ansus* kommer först fjärde i första ätten liksom att *Ansus* placeras bredvid och i rang under *ƿauris* 'tursen, trollet': *ƿauris* går ju i första ätten närmast före *ansus*. (Att den ev. rangen sjunker från ätternas början skall man väl sluta av *Teivs* placering: först i tredje ätten). De resandes lilla skyddsgudinna *Raida* har fått plats bredvid *Ansus*, och den vederstyggelige bubon-dämonen *Kauna* får försteget framför både *Giba* och *Vinja*: är det för att smeka och blidka hans ondskefullhet? Hade det då icke varit säkrare att sätta honom vid *ƿauris*' sida framför *Ansus* själv? Varför skiljas bröderna och stamheroerna *Manns* (*Mannus*) och *Iggvs* åt av elementar-dämonen *Lagus*? Den fornvästgermanska Olympen tycks i fråga om rangskalans finesser väl ha kunnat mäta sig med Bysans' kejsarhov och 1700-talets tyska småhov. Och hur har guden eller dämonen *Faihu* 'lösöre' kunnat placeras som nr 1 i första ätten när hans närmaste frände *Opal* 'fastighet' först komme sist eller näst sist i den tredje? Att runnamnets hela föreställningsvärld ligger innesluten mellan *faihu* och *opal* är det kanske något uti, men någon sorts begriplig rangordning söka vi där förgäves. Och om det är gudar, heroer och dämoner som fått låna sina namn åt runorna, varför saknas där så

många av dem som veterligen spelat en roll — större eller mindre — i de gamla germanernas tro och tradition?

Runradens byggnad och alfabethistoriska övertäganden tala sålunda emot det senaste förslaget att söka runornas källa i Alptrakterna och antaga att en av de längst mot söder framskjutna germanstammarna, markomannerna, skapat runskriften. Det är samma språk som det arkeologien för. Det finns alltså intet skäl att antaga att goterna skulle före sitt tåg till Pontus ha erhållit runskriften från markomannerna eller någon annan långt mot söder framskjuten västgermansk stam. Det återstår sålunda alljämt att rikta vår uppmärksamhet på goterna som såväl av arkeologien som av en del av de äldsta runfynden antydvas som det germanska folk som tidigast kände runskriften.

Jag har redan förut framhållit att det är orimligt att, när runfynd uppträda samtidigt vid Svarta havet och Östersjön, med Hammarström göra det antagandet att runorna uppfunnits i Norden och därifrån av goter förts åt sydost. Allmänna principer för kulturens inträngande på ett nytt område och de faktiska fornfynden, deras utbredning och ålder visa, att det är från gräuserna av de gamla klassiska områdena som kulturströmmarna utgå, icke mot dem som de riktas, minst en uppfinning, som i den grad som bokstavsskriften kräver en viss beredning av odlingsgrunden, vissa andliga och praktiska behov för att framträda och varaktigt fortleva.

Jag har redan 1904 sökt uppvisa att Salins på arkeologiska premisser grundade slutsats att runorna uppstått i sydöstra Europa väl låter förlika sig med alfabethistoriska och historiska fakta. Jag gjorde gällande att runorna låta sig fullt nöjaktigt förklaras om man antager att man först sökt skriva gotiska med grekisk skrift och kompletterat denna med tecken ur latinska alfabetet då det visat sig att grekisk skrift i vissa avseenden icke räckte fullt till för beteckning av samtliga gotiska ljud som det befanns av nöden att återge för att skrivaren skulle ge läsaren en nödtorftig anvisning på det ord han med skrivteck-

nen avsåg. Den stilart med vilken runorna förete störst likhet fann jag vara den kursiva.

Jag skall här nedan redogöra för min nuvarande uppfattning av runornas förhållande till den klassiska skriften, en uppfattning som i alla väsentliga stycken sammanfaller med den jag redan för mer än 25 år sedan framlagt. Men först skall jag bemöta ett antal invändningar som gjorts mot mina åsikter om kursiven som runornas grundlag. H. Pedersen¹ finner det a priori mycket litet sannolikt att en, allt från de äldsta dokument vi känna, så utpräglad epigrafisk skrift som runorna skulle ha utgått från en kursiv. Så länge en monumental form av bokstäverna existerar vid sidan av den kursiva, betraktas den gärna som den riktiga och bör rimligtvis i första rummet anlitas om skriften upptas av ett grannfolk, i sht ett sådant som icke just gjorde något livligare bruk av skriften. Hammarström² anser all erfarenhet tala emot att en person skulle känna till de »små» bokstäverna i alfabetet utan att känna till de »stora», d. v. s. här själva skrivstilen utan att känna till monumentalstilen. Han invänder också att om ett antal tecken låta sig härledas ur vad han kallar extrema kursivformer så böra även övriga tecken utgå ur ett lika extremt handstilssystem.

Om vi först betrakta förhållandet mellan skrivstil och epigrafisk stil, är det ju en genom hela skriftens historia välkänd företeelse att den alla dagar brukade skriften i detta ords ursprungliga mening, alltså den stil som skrevs till skilnad från den som ristats, inmejslas, tryckes o. s. v., icke blott kraftigt inverkar på utan under tidernas lopp omstöper monumentaltyperna. Det är på denna hos alla skrivande folk uppträdande företeelse som — för att taga det närmast till hands liggande exemplet — våra egna »små» bokstävers från de »storas» så starkt avvikande utseende beror. Och orsaken till företeelsen är självsagt den att den stilart som är genom störst övning mest välbekant tränger

---

¹ Aarb. f. nord. Oldk. 1923 s. 65.

² SnF XX. 1 s. 8 f.

sig fram och skjuter undan den mindre förtrogna. Vid undersökningen av förhållandet mellan den antika skriv- och monument-stilen är det emellertid ändamålsenligt att hålla jämförelsen med de moderna majuskel- och minuskel-stilarna fjärran, emedan förhållandena här ligga betydligt mer invecklade än i antiken. Vi ha nämligen nu att räkna med dels tryck- och dels skrivstil, och inom var och en av dessa brukas såväl majuskler som minuskler. En skrivande måste alltså nu kunna reproducera såväl stora som små bokstäver. I antiken hade skrivare och stenhuggare vardera endast en sorts typer, men skrivarnas bokstavsformer voro i många fall starkt avvikande från stenhuggarnas beroende på de sinsemellan olika sätten för skriftens framställning och de sinsemellan olika syften varderas aktstycken hade att tjäna. Även om en skrivare i skolan lärt sig läsa monumentens bokstavsformer och säkerligen också att reproducera dem nödortfigt, var det dock icke dessa som han inövade då han lärde sig skriva, lika litet som vi lära oss skriva våra fristående trycktyper. Skrivkonsten rörde sig traditionellt med i mångt och mycket avvikande bokstavsformer, även om dessa ytterst återgingo på och utvecklade sig ur de monumentala. Det var dessa skrivformer man fick lära sig då man inhemtade den för vardagliga ändamål avsedda skriften. Endast om en skrivare fick lära sig konsten att framställa litterära handskrifter, fick han vana att i skrift återge bokstavsformer som genomgående stodo de monumentala nära även om de i en rad fall skiljde sig från dem. I samma mån han mindre ägnade sig åt att framställa litterära skriftalster kände han också mindre uncialformerna och brukade dem mindre i skrift. Det är sålunda icke blott tänkbart utan nödvändigt att en skrivare brukade utrerade skrivformer i samma mån han i större utsträckning skrev icke-litterära texter. Men väl är det konstaterbart att de monumentala och unciala typerna åter och åter ersätta utpräglade skriftformer och att olika skrivare individuellt olika, i sinsemellan starkt växlande utsträckning och urval, uppta monumentala och unciala former. Det är sålunda ett grundligt misstag av Ham-

marström att tro att en persons skrivstil var enhetlig med hänsyn till bruket av extremt eller mindre extremt kursiva bokstavsformer. Redan ett ytligt studium av olika tiders skrivstilar torde kunna förvissa envar därom. För grekiskans vidkommande kan redan en blick på sir E. M. Thompsons facsimilia i *Handbook of greek and latin Palæography*³ s. 139 ff. vara till fyllest. S. 139 finna vi, i ett aktstycke från 78—79 e. Kr. med en föga bunden stil, särdeles utpräglade skrivformer av t. ex. α , δ , ϵ , τ och υ men nästan epigrafiska former av β , ν , π ; f. ö. finnas här mellan epigrafisk och skrivstil starkt vacklande former av samma bokstav. S. 140 möter i en snabb och utpräglat kursiv stil (*Ἀθηναίων πολιτεία* c:a 100 e. Kr. med bl. a. den extrema ϵ -typen ϵ) nära epigrafiska typer av β , ν , μ , ρ . I ett köpebrev från 154 brukas en rätt stark typblandning, bl. a. starkt kursivt ϵ vid sidan av uncialt ϵ (ξ) i ligaturen $\epsilon\xi$. Ett officiellt dokument av år 233 med en klar upprättstående stil och ofta fristående typer har vid sidan av utpräglade kursivformer för η , ψ , α , ν och γ också $\text{ϵ} = \epsilon$, $\text{N} = \nu$, $\text{Γ} = \gamma$ o. s. v. Texterna äro icke valda av mig utan av sir Edward! Och blandningen är generell regel. Ett studium av 100- och 200-talens kursiva skrifter visar också att variationsmöjligheterna hos de enskilda typerna äro med hänsyn till väsentliga drag starkt begränsade, så att man ingalunda som Hammarström antyder och indirekt påstår genom utplock av kursivformer kan finna ungefär vilka prototyper man önskar till run-formerna. Se tab. II.

Å andra sidan kunde skrivstilen påverka den grekiska monumentalstilen (lapidaren) och har faktiskt i icke liten utsträckning gjort det. T. o. m. yrkeshuggarna, som alldeles särskilt hade förutsättningar att bevara de hävdvunna epigrafiska formerna, låta skrivformer tränga in på monumenten. Detta är i själva verket helt naturligt. Förlagorna till steninskrifterna voro säkerligen i de flesta fall avfattade med skrivstil, och även om yrkesmännen-stenhuggarna i många fall icke voro så skickliga skrivare själva, måste de dock kunna läsa skrivet och det är detta som gör att kursiva former redan århundraden före vår

tideräknings början tränga in i lapidar-stilen. Men framför allt blir detta vanligt från början av 100-talet e. Kr.¹, från Hadriani tid. Av kursiven påverkade former av α , δ , ϵ , λ , μ , ξ , σ , υ , φ och ω bl. a. uppenbara sig.

Den epigrafiska stilen röner sålunda inflytande av kursiven, och kursiven återföres i enskilda typers utformning gång efter annan, i individuellt skiftande växling, i riktning mot den lapidara stilen säkerligen i de flesta fall genom förnedling av den vårdade litterära bokstilen, som under den tid varom här är fråga på de flesta punkter stod den lapidara nära. Men av största vikt för en riktig uppfattning av förhållandena är att alltid komma ihåg att stensemästarna och yrkesskrivarna i senantiken sågo och kände skriften från två från varandra mycket skilda utsiktspunkter. Detta medförde att skrivarna, särskilt sådana som icke voro förfarna i framställningen av litterära handskrifter, torde i många fall endast ofullständigt ha behärskat det unciala och lapidara förrådet av bokstavstyper. I varje fall sågo de icke i dessa idealformerna för sina bokstäver. Detta ser man av sådana kalligrafiska alster som den egyptiske prefekten Subatianus Aquilas brev av ²⁷/₁₂ 209 e. Kr.². De i regel mer än centimeterhöga, upprätta, ofta fristående typerna äro till en del stiliserade ur de lapidära-unciala men också delvis ur helt kursiva former av α och σ , vilket senare σ är byggt på den »utrerade» kursivformen λ . Det är sålunda säkerligen ett misstag att tro att den lapidara stilen för skrivarna framstod som den »riktiga», den som borde vara mönstret för deras egen.

Allt kom sålunda an på i vilken miljö — stensemästarnas eller yrkesskrivarnas och överhuvud de skrivkunnigas — som den säkerligen germanske (och enligt min mening troligen gotiske) man som bildat runorna inhentat kunskapen om den klassiska skriften. Det är nämligen ingen grund till att antaga — som herrar kritici tyckas endräkteligen göra — att den ger-

¹ Larfeld Griech. Epigraphik³ s. 270.

² Schubart Papyri græcæ berol. (1911) nr 35.

man som skapat runskriften genomgått en infödd greks eller romares skolbildning. Är han en man, som fortfarande har kontakt med sin stam — och därom vittnar det faktum att han dit överförde sin skriftkunskap —, ha vi att tänka oss honom som en person som vuxit upp i sin stam och därifrån kommit över i klassisk miljö. A priori kan man naturligtvis intet veta om vilkendera skriftarten han lärde känna. Sedan vi nu funnit att vi ha att räkna med två skilda centra inom skriften, kan runornas skapare lika väl ha kommit i beröring med det ena som med det andra. Därför att runorna i varje fall blevo en så gott som exklusivt epigrafisk skrift, behöver den ingalunda ha utgått ur den klassiska lapidara stilen. För att avgöra den frågan ha vi ingen annan utväg än att rådfråga runformerna själva. De tala som vi skola finna, förutsättningslöst betraktade, sitt tydliga språk.

Vilket sydeuropeiskt alfabet och vilken stilart vi än utgå från, förete emellertid runorna från dem alla genomgående särregna avvikelser. De föredraga vertikalt och diagonalt riktade streck och undvika horisontala och bågböjda, åtminstone om böjningen är stark. (När inskrifterna på metall och sten icke sällan uppvisa rundade former beror detta på att materialet här erbjuder särskilda möjligheter). Wimmer¹ har sökt förklaringen till runornas säregna stil i den omständigheten att de företrädesvis skuros i trä. Horisontala streck kunde lätt sammanfalla med ådrorna i trä och därigenom äventyra tydligheten, och starkare böjda streck låta sig endast med svårighet framställa med kniv på trä. Wimmer framhåller också att runornas bistavar i normala fall icke få skjuta över eller under huvudstaven. Lägga vi härtill att vissa av de äldre runorna normalt understego vanlig runhöjd, synes man också kunna härleda runornas allmänna form därur, att ristningsytan ovan och nedan varit skarpt begränsad med påföljd att kännestrecken måste förläggas inne på ristningsytan, icke i dess kanter där de lätt kunde bortnötas eller förbises: det vanliga underlaget för en

¹ Die Runenschrift s. 97 ff, där han hänvisar till föregångare.

runristning skulle sålunda ha i äldsta tider varit ett smalt trästycke, en kluven eller med planytor försedd, glättad gren där varje yta på sin höjd gav utrymme för en rad eller ett fåtal rader av runor över varandra. Ett sådant underlag var lättast att när som helst med en kniv framställa; det var också lättast att dolt i kläderna eller packningen föra med sig. Att döma av traditionen och språkets eget vittnesbörd voro de träslag i vilka runor anbraktes bok och ask, och här vålla ådrorna i träet varken otydlighet vid läsningen eller svårighet vid ristningen om man önskat använda horisontala linjer som kännestreck, de linjer som de klassiska språkens skrift med förkärlek använde.

Vi äga från gammal tid några inskrifter som tyda på att ristningsmaterialet varit sådant vi här av runornas egen allmänna formning slutit oss till. Det är framför allt två ristningar på korta enkom för ristning tillskurna pinnar av idegran, funna i Friesland, som i detta sammanhang äro talande. Den 12,5 cm. långa och omkr. 1 cm. tjocka fyrkantiga pinnen från Britsum¹ är ristad på tre sidor; runorna upptaga ristningsytornas hela höjd; den ena sidans inskrift löper mot höger; den mitt emot denna belägna sidans mot vänster; på ena sidan mellan dessa båda befinna sig två likaledes mot vänster riktade runor. För ett par år sedan anträffades i Westeremden en liknande ungefär dubbelt så lång och dubbelt så grov pinne av idegran; pinnen är fyrkantig med avrundade hörn, smalnande mot ändarna; på de väsentligen planskurna tre sidorna finnas inskrifter som upptaga hela den planskurna ytans höjd, samtliga inskrifter löpa mot höger². Dessa inskrifter, som icke äro tolkade och kanske ha magiskt syfte, påminna redan genom det sätt varpå runorna äro anbrakta rätt mycket om Lindholms-amuletten från Skåne. Amuletten består av ett något böjt, glättat benstycke med två omedelbart intill varandra liggande ristningsytor, till hela deras

¹ PJCA Boeles Bulletin Nederland, oudheidkundige bond 1906.

² Elfde en twaalfde jaarverslag van de Vereeniging voor terpenonderzoek 1927—28.

höjd fyllda av varsin åt vänster löpande runrad¹. Ödemotlandsbenstycket liknar till det yttre mycket Lindholmsamulleten och har väl haft samma uppgift som den. Här upptar dock runinskriften icke de båda ristningsytornas hela bredd utan är innesluten på vardera sidan av en ram. Brynet från Ström på Hiteren² påminner åter starkt om inskrifter på trä sådana ovan skildrats: brynets båda smalsidor upptagas till hela deras höjd av runorna.

När i åtskilliga fall som på Mjöebrostenen och Stenstadstenen ristningen står på en underlagd linje kan denna linje vara anbrakt för att ersätta en av de kanter av ristningsytan man var van att följa vid inskriftens utförande.

Om vi utgår från att runskriften redan från början av den tid då de enskilda tecknen erhållit den gestalt vari vi känna dem huvudsakligen brukats till korta inskrifter anbrakta på smärre trästycken av den form ovan antagits, få vi en omedelbar och naturlig lösning av ett problem som mycket sysselsatt forskarne och även brukats som en utgångspunkt bland andra vid undersökningen om runornas ursprung³. Om en av ytorna på det lilla trästycket icke räcker till för inskriften är den naturligaste utvägen att bereda plats den att vända upp en ny sida av pinnen och fortsätta ristningen från en punkt som ligger möjligast nära den punkt där man slutade första sidans ristning. Har man nu vänt pinnen kring längdaxeln, måste ristningen bli retrograd i förhållande till första sidans ristning, och runorna måste vändas för att de i andra raden skola få samma riktning mot inskriftens slut som i första raden. Läsningen kommer på detta sätt att bli mest oavbruten med hänsyn till avståndet mellan slutet i första raden och början i den andra, och de assymetriska runorna (<, Ƴ, Ʊ, R, P, B, Γ, Π m. fl.) komma genom sin ställning att ange i vilken riktning inskriften bör läsas. Denna anordning av inskriften funno vi på pinnen från Britsum.

¹ Avbildning hos Stephens Handbook p. 24.

² Avbildning NoI II 678.

³ Hammarström l. c. s. 55.

Samma anordning finna vi också på den i två rader ordnade inskriften på ena sidan av Tunestenen (s. k. vanlig boustrophedón), där första raden löper åt höger, andra åt vänster. Genom inskrifter som genom ristningsytans otillräcklighet måst anbringas på detta sätt vande man sig vid att rista och läsa såväl åt höger som vänster, och inskrifter som endast upptogo en enda rad kunde få såväl vänster- som högerriktning. Jag måste sålunda på grund av min helhetssyn på sistnämnda företeelse, som hittills så vitt jag vet icke fått någon tillfredsställande förklaring, fortfarande ansluta mig till Wimmer¹, då han menar att läsningens riktning intet säger oss om runornas ursprung utan mycket väl kan ha utvecklats sig självständigt inom runskriftens egen historiska ram och att runorna sålunda mycket väl kunna utgå från en skrift som likt den klassiska regelbundet löpte från vänster mot höger. Endast i motiveringen skiljer jag mig från Wimmer² så till vida att jag icke anser att vänsterriktningen uppkommit därigenom att de assymetriska runorna analogt med de fullt eller nära symmetriska kunnat vändas kring sin höjdaxel åt vilket håll som helst. Dessa assymetriska runor bibehålla nämligen in till sen tid sin viktiga uppgift att ange läsningens riktning — alltså om man skall läsa åt höger eller åt vänster. Åt vänster löpa nämligen i Norden stundom runinskrifter ännu på vikingatiden. De enskilda tecknens riktning är f. ö. icke som W. uppger likgiltig. Med få undantag (vändrunor) ha vi samtidigt med $\mathcal{F}$ också $\mathfrak{F}$, $\mathfrak{R}$, $\mathfrak{P}$ etc., icke $\mathcal{F}$: $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{R}$, $\mathfrak{P}$ eller $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{R}$, $\mathfrak{Q}$ etc. I övrigt ansluter jag mig till Wimmers sakrika och klara utredning, ehuru jag knappast anser att materialet ger vid handen att runskriften äldst varit högerriktad trots Pietroassaringen och Vimosseinskrifterna. Att den verkligen varit det betvivlar jag emellertid icke — av andra skäl.

Till runornas stil hör sålunda i första rummet att tecknens ytterpartier av praktiska skäl — bekvämligheten vid ristningen

¹ Die Runenschrift s. 159.

² l. c. s. 151.

eller tydligheten, ofta båda i förening — riktas från ristningens kanter in mot ytans mitt eller ock tecknen i sin helhet indragas från kanterna där de till någon avsevärdare del skulle kunna sammanfalla med dem. Horisontala eller bågböjda streck riktas in mot ytan i former som $\mathfrak{M}$, $\mathfrak{R}$, $\mathfrak{F}$, $\mathfrak{T}$, $\mathfrak{M}$, $\mathfrak{X}$, $\mathfrak{B}$, $\mathfrak{N}$. Ristningsytans kanter kunna också undvikas genom sådana strecks indragning från kanterna: $\mathfrak{p}$, $\mathfrak{c}$, $\mathfrak{o}$, $\mathfrak{q}$. Reua stilhänsyn — hänsynen till de från huvudstavens ändar utgående bistavarnas riktning i förening med bekväm ristning — motivera former som $\mathfrak{H}$, $\mathfrak{t}$, $\mathfrak{o}$, $\mathfrak{B}$. I viss utsträckning torde också runornas stil vara att tillskriva en strävan till symmetrisering. Denna ger sig tillkänna dels inom de enskilda tecknen i det att ett flertal äro symmetriska kring en tänkt eller verklig vertikal mittlinje eller i förhållande till en horisontal sådan, stundom i förhållande till båda. Men även mellan de skilda tecknen inbördes gör sig en viss likdaningstendens gällande därutinnan att runorna gärna erhålla en eller flera vertikalstavar av full höjd. Denna tendens genomgår f. ö. runtypernas historiska utveckling så att vid vikingatidens början inom den danska runraden endast en runa ($\mathfrak{H}$) gör undantag från regeln att varje tecken skall ha en genomgående huvudstav och detta endast alternativt ($\mathfrak{H}$). De runor av den 24-typiga runraden, som icke ursprungligen hade genomgående huvudstav och kvarstå i den 16-typiga raden ha nu med det nämnda undantaget erhållit sådan ($\mathfrak{c} > \mathfrak{F}$ och $\mathfrak{o} > \mathfrak{t}$).

Jag har ovan framhållit att de ensidiga bistavarna hos assymetriska runor regelbundet äro riktade åt det håll läsningen bör försiggå vare sig detta är åt höger eller vänster: alltså i högerriktad inskrift $\mathfrak{F}$, $\mathfrak{N}$, $\mathfrak{p}$, $\mathfrak{F}$, $\mathfrak{R}$, $\mathfrak{P}$, $\mathfrak{B}$ o. s. v.; i vänsterriktad däremot $\mathfrak{V}$, $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{d}$, $\mathfrak{t}$, $\mathfrak{R}$, $\mathfrak{q}$, $\mathfrak{B}$ o. s. v. Undantag från denna regel göra endast de enstaka uppträdande vändrunorna som t. ex. $\mathfrak{t}$, $\mathfrak{B}$ i den äljest högerlöpande Kylver-inskriften. Av denna runtecknens egendomliga formning följer som ett viktigt korrolarium, att om runornas prototyper, vare sig de i de klassiska alfabetena voro symmetriska som $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{P}$ eller assymetriska som $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{A}$, ombildade till runor fingo ensidiga bistavar anbraktes dessa på

högra sidan om huvudstaven vid högerriktad skrift men på vänstra vid vänsterriktad. Detta förklarar formen av runorna **ᚢ**, **ᚦ**, **ᚱ**. Detta var i själva verket ett fullföljande av en redan i den klassiska skriften förefintlig tendens i det att vid tecken med vertikal stapel kännestavarna ofta voro anbrakta till höger t. ex. **B**, **Γ**, **Ɱ**, **K**, **P**, **R**.

Slutligen synes vid jämförelse med de klassiska alfabetena ännu en företeelse böra beaktas. Man torde allmänt vara ense om att runan **ᚠ** återgår på **N**, eventuellt **ᚡ**, och rimligtvis beror runans form — såsom Wimmer föreslagit — på en avsiktlig ombildning av motsvarande klassiska **N** (= *n*) för att undvika sammanfall med **ᚱ**-runan (= *h*). Man får alltså hålla den möjligheten öppen att vissa runtecken kunna ha erhållit från prototypen avvikande utformning för undvikande av alltför stor likhet med annat tecken.

Taga vi nu den hänsyn som vederbör till de på praktiska och stilistiska grunder fotade egendomligheter som utmärka runorna till skillnad från de klassiska bokstavstyperna och som jag närmast här ovan berört, framträder samhörigheten med det grekiska alfabetet och i mindre utsträckning med det latinska klar och påtaglig. Som jag redan ovan framhållit är det först och främst runskriftens inre byggnad — förekomsten av särskilt *gg*-tecken, särskilda *j*- och *w*-tecken samt av två *e*-tecken, vartill också kan läggas antalet tecken (24) — som visa bort från den västeuropeiska skriften och hän till det grekiska alfabetet. Men även runornas enskilda tecken förete påtagliga överensstämmelser med grekisk skrift. Det kan sålunda icke vara en tillfällighet att de för det grekiska alfabetet så karakteristiska tecknen **Φ**, **X**, **Ψ** återfinnas i identiska eller i det närmaste identiska former hos runorna **ᚱ**, **X**, **Ψ**. Att ljudvärdena delvis avvika är fullt förklarligt och har i skriftens historia många paralleller: jag behöver endast erinra om de semitiska gutturaltecknens nya användning som vokaltecken i det grekiska alfabetet. Men även **l**-runan och de båda **ē**- och **e**-runorna sammanfalla med de grekiska skrivformerna

av λ , ε och η . Dessutom har **p**-runan en form som står det grekiska π betydligt närmare än det latinska **p**.

Det var också av hänsyn till de germanska fornspråkens ljudsystem naturligare att man vände sig till det grekiska alfabetet än till det latinska för att få tecken för de båda för gotiskan karakteristiska *e*-ljuden, som stodo de grekiska mycket nära, och för de säregna got. friktionsljuden, till vilka ingen motsvarighet fanns i den tidens latin men väl i grekiskan.

Sådana påtagliga grekiska drag i runradens inre och yttre byggnad få ej — som i regeln sker — bortskymmas av det uppenbara och snabbare i ögonen fallande faktum att runraden också innehåller från latinska alfabetet hämtade tecken. För dessa teckens inlemmande i runraden finns också en bestämd princip: latinska bokstäver upptagas endast om ljudet ej finns i grekiskan eller ej där äger enhetligt tecken (**h**, **u**) eller om det latinska tecknet behövs för att undvika att tecken skulle få återge två olika ljudvärden (**f**, **r**).

Min uppfattning i enskildheter av de olika runornas härledning ställer sig i korthet på följande sätt.

När en grek skulle återge det i hans språk ej förekommande *w*-(*u*) i t. ex. ett latinskt ord använde han digrafen **OY** t. ex. $\text{Ὀυεσπασιανός} = \text{Vespasianus}$. Vulfila betecknar det got. *v* (= *w*, *u*), runan **P**, med gr. *υ*. Det är sålunda nära till hands att anta att runan **P** framgått ur. gr. **OY** på så sätt att **O**, som ensamt för sig var tecken för *o*-ljud, utelämnades och **Y**, stilsierat efter runskriftens principer, ensamt fick beteckna *w*-ljudet. (Som *y*-tecken behövdes det icke då *y*-ljud saknades i gotiskan).

Det latinska *z*- (skrivet *z*), som ej heller fanns i grekiskan återgavs av en grek med ι , ε eller ζ . Runskriftens danare har valt som tecken för *z* digrafen ε , vilken i den grekiska kursiven har en form som är identisk med runan **j**. Han föredrog ε framför ι därför att det i hans språk var en bestämd skillnad i uttalet av uddljudet mellan t. ex. *iup* och *juk*. Lat. *g* kunde ej brukas som tecken för *z* därför att det ännu var explosivt även

framför främre vokaler och i inljud av ord som *vilja, harja, ahjan, sakjo* var ännu mer oanvändbart än i uddljud.

Den klassiska majuskeln **A** har i epigrafiskt bruk ombildats till runan **a** med ett resultat, som visst icke förekommer, såsom Marstrander tror, ensamt i runor och nordetruskisk skrift utan också t. ex. i lat. sgraffiti. Utvecklingen $\Delta - \blacktriangle - \blacktriangle - \text{f}$ är f. ö. särskilt naturlig i en skrift som runorna, där ensidiga bistavar markera läsriktningen.

Grekiskan hade vid vår tideräknings början två *e*-ljud: ett urspr. kort, öppet (*e*) och ett urspr. långt, slutet, mot *i* tenderande (*η*). Gotiskan ägde två snarlika *e*-ljud: ett öppet, kort framför *h* och *r* och ett slutet, långt som tenderade mot *i* och senare i östgotiskan övergick till *i*. I runskriften finnas två *e*-tecken **ſ** och **M** som till formen sammanfalla med de kursiva grekiska resp. *ε* och *η*-tecknen. Till ljudvärdet synes emellertid runan **ſ** — i motsats till det grek. **ſ** *ε* — ha varit mycket slutet, *i*-liknande, att döma därav att det i ags. inskrifter brukas som tecken för *i*. På nordisk botten är tecknet icke använt i säkert tolkade texter utanför runradsinskrifterna. Denna omkastning av ljudvärdet hos **ſ**-runan är förklarlig mot bakgrunden av motsättningen i fråga om just *e*-ljuden mellan det gotiska och det nordiska vokalsystemet.

I Vulfilas gotiska ha urg. *ē* och *ī* sammanfallit till *i* i vanliga fall, till *ä* (skrivit *ai*) framför *h* och *r*; det urg. *ē* är i samma språk slutet och tenderar mot *i*-ljud. I urnord. uppehålls skillnaden mellan *ē* och *ī*, någon öppning av *ī* (eller *ē*) före *r* finns icke och knappast på 200-t. ännu framför *h*; det urg. *ē* har vid nämnda tid redan övergått till *ā*. Anta vi att i den gotiska dialekt som var runskriftens danares *ē* och *ī* ännu skiljdes åt men *ē* (och kanske också *ī*) före *h* och *r* liknade *ä*, var det närmast till hands för honom att låta gr. *ε* återge detta got. *ä* (Vulfilas *ai*) men grek. *η* de slutna *e*-ljuden *ē* (som hos Vulfila övergått till eller åtminstone återges med *i*) och *ē*. När nu runskriften anpassades på urnordiskan hade man ingen användning för **ſ**-tecknet, då man saknade *ä*-ljud. Men naturligtvis kvarstod tecknet i själva runraden. Däremot var **e**-runan (**M**) det naturliga medlet att

återge det nordiska slutna *ě*-ljudet, och i denna funktion finna vi henne ofta brukad i urn. inskrifter, i icke-huvudtonigt slutljud också med lång kvantitet. En fullkomlig motsvarighet till **M**-runans användning i överensstämmelse med hävdvunnen stavning men i strid med det namn hon bär i den språkmiljö varifrån hon övertages ha vi i den användning **F**-runan (urn. *ansur*, *āsur*) får på anglo-frisisk mark. Hon blir här tecken för *æ*-ljud och måste till följd därav få ett nytt namn (*æsc*), under det att det ursprungliga namnet *ōs* kvarstår på sin plats i namnserien men tecknet ombildas för sitt nya ljudvärde (nasalerat) *o*.

I den ags. runraden bär **M**-runan namnet *e(o)h* (< urg. **ehyaz*) 'häst' och **J**-runan namnet *ih*, *ēoh* (< urg. **ihyaz*) 'idegran'. Dessa namn tillkommo säkerligen runorna också på det nordiska området, därifrån de spritt sig till England. En antydning härom äga vi också i den omständigheten att runnamnet *yr* (< urn. **ihyaz*) fortlever under medeltiden i Norden om än överflyttat på en annan runa. Den fördelning av runnamnen vartill vi slutit oss för urnordisk tid kan ej ha varit den ursprungliga i gotisk. Det ags. runnamnet *e(o)h* 'häst' (för **M**) (< **ehyaz*) passar, enligt de principer efter vilka runnamnen valts, på **J**-runan (*aihvs*) men ej på **M**-runan. Som namn på denna runa skulle däremot den tolkning av det got. bokstavsnamnet *eyz* (för *ē*), som v. Grienberger framställt (PBB 21 s. 205) men själv förkastat, passa: **egeis* = fvn *ægir* 'hav'. Har sålunda, vid runornas överflyttning från gotisk språkmiljö till nordisk, **J** hetat *aihvs* och **M** *egeis*, må vi se till hur dessa namn efter runnamnsprincipen skulle ställa sig, sedan **M**-runan blivit normaltecknet för *ě*-ljud och **J** kommit ur praktiskt bruk. **M**-runan kunde på grund av sitt faktiska ljudvärde — i starkton kort slutet *ě*-ljud — ej mer behålla sitt gamla namn, ty mot got. *ēgeis* svarade i urn. *āzija_R*, och *ē* i starkton fanns icke. Dessutom borde runan ha ett namn som började på *ě*. Härtill passade den ej mer i praktiken brukade **J**-runans namn **ehyaz*. I det urn. namnet *ihyaz* för **J**-runan ser jag en substitution av *ēgeis* med ett namn som i fråga om uddljudets valör kom det gotiska *ēgeis* närmast inom det nordiska ordförrådet. —

Sekundärt har $\mathfrak{J}$ -runan åter kommit till praktisk användning på engelsk botten, och fick då med ledning av sitt namn valören *i* eller *e* och t. o. m. *i + h*.

Det grekiska O uppträder i kursiven under de första århundradena av vår tideräkning med en ögle-liknande sidoform Q som fullkomligt stämmer med o -runan. Men dennas form kan naturligtvis också ha påverkats av den epigrafiska ω -formen O . Jag vill heller icke bestrida att o -runan direkt kan ha framgått ur denna sistnämnda bokstav. Härför kan också tala den omständigheten att Vulfila ställt o -runan på $\omega\zeta$ plats i sitt alfabet.

Återstår — bortsett från i -runan som ju icke vållar några som helst svårigheter — förklaringen av u -runan. Grekiska alfabetet hade intet enhetligt tecken för u -ljudet. Det skrevs med OY alldeles som vi ovan sett att t. ex. latinskt u i lånord betecknades. Ur denna grekiska skrivning har jag ovan härlett w -runan P . Den enklaste förklaringen av u -runan (U) vore onekligen från grekisk utgångspunkt att i den se en modifikation av P -runan efter runornas formnings-principer. Men då bevisligen det latinska alfabetet även anlåtats vid runskriftens bildning och det latinska u -ljudet för gotiska öron i varje fall stått nära u (*Ruma* = *Roma*), är min tidigare förklaring av u -runan ur det latinska o , som ofta uppvisar formen O fullt lika möjlig och fullt tillätlig, då ett enhetligt u -tecken saknades i grekiskan.

Jag kommer så slutligen till konsonanttecknen. Karakteristisk för det forngermanska konsonantsystemet var dess rikedom på friktionsljud och dess ursprungligen fullständiga avsaknad av tonande explosivor. Motsättningen var skarp mot de klassiska språken, av vilka latinet visserligen hade det bilabiala friktionsljudet f (och h) men grekiskan före vår tideräknings början — bortsett från nordliga dialekter (och spiritus asper) — knappast ägde någon frikativa. Under de första århundradena efter Kr. och i nordliga dialekter redan betydligt tidigare ha gr. ph , th , kh övergått till tonlösa friktionsljud f , p , x . De klassiska tonande explosivorna kvarstå vid vår tideräknings början alltjämt som sådana bortsett från b -ljudet som såväl i grek. som i lat. snart

får ett frikativt uttal. Att *d*- och *g*-ljuden i grek. vid samma tid skulle övergått till frikativor finns intet bevis för. Tvärtom torde det faktum att tecknen för dessa ljud ej använts i runraden som tecken för *ð* och *z* vara ett bevis för att de alltjämt kvarstodo som explosivor, åtminstone i den grekiska som runskriftens skapare kände. Tonande explosivor voro också de lat. *d*- och *g*-ljuden. I grekiskan återgävo sålunda Φ, Θ, X vid tiden för runornas uppkomst friktionsljud. Vi finna också mycket riktigt dessa tecken använda i runraden som tecken för frikativor.

Runan X med ljudvärdet *z* skiljer sig från gr. X så tillvida som det senare betecknade tonlös frikativa. Att emellertid got. *z* återgavs med gr. X är helt naturligt, då det urg. *χ*-ljudet i got. övergått till *h*-ljud och av samtliga got. ljud intet kom det gr. ljud som betecknades med X så nära som got. *z*-ljud.

För got. *h*-ljud fanns inte tecken i dåtida grekiska, då spiritus asper i regeln icke utmärkes utom i litterära texter, där det är sällsynt och oregelbundet. Man har därför vänt sig till det latinska H.

Det grek. *θ*-ljudet sammanföll åtminstone väsentligen med got. *þ*-ljud, och man skulle därför ha väntat att det senare i runskriften skulle ha återgivits med grek. Θ, stiliserat efter denna skriftarts krav. Men — alldeles som för *z* — behövdes också ett tecken för *ð*-ljudet. Man kunde icke låta Θ återge båda ljuden ty då skulle man i skrift icke ha kunnat skilja ord som *þu* : *du*, *þius* : *dius*, *þivan* : *divan*, *kunþs* : *-kunds* o. s. v. Man lät gr. Θ bli tecken för got. *ð*-ljud.

Men då måste man också finna ett tecken för got. *þ*-ljud. Härtill har man tagit kursivtypen för grek. φ-ljud, vilket framgår av þ-runans form och av den omständigheten att även Vulfila som byggt sitt alfabet på runskriften återger *þ*-ljudet med φ. Jag hade ursprungligen tänkt mig denna, utifrån sett, rätt förvånande företeelse bero på att en viss ljudlikhet råder mellan de båda ljuden, en ljudlikhet som i skilda språk föranlett dels mera tillfälliga dels regelbundna ljudövergångar. Men det nya ljudvärdet kunde också tänkas godtyckligt ha tillagts tecknet Φ på

samma sätt som Ψ i anglosaxiska runraden, där ett z (x)-tecken ej mer behövdes emedan z -ljudet fallit bort eller övergått till r -ljud, fått ett nytt ljudvärde $x (= k + s)$ sig tillagt eller som $\mathfrak{A}$ i vikingatidens Norge fick valören y . Men om så vore måste det förvåna att man som bärare av β -ljudet använde bokstaven Φ , vars redan i grekiskan innehavda ljudvärde, bilabialt f , också fanns i got. och där behövde sitt eget tecken. Förklaringen synes ligga i ett faktum som Herman Jacobsohn¹ framdragit: på mynt med grekiska legender, tillhörande *Kuşanas* indoskythiska dynasti förekommer bland regelrätta epigrafiska former β som tecken för en tonlös dental frikativa (δ). Mynten dateras till första årh. e. Kr., och om detta är riktigt ha goterna snarast från alanerna, som stodo i livliga förbindelser med sina stamförvanter i östra Iran övertagit β -typen. De grekiska bokstäverna synas alltså i kontaktområdena mellan grekisk och iransk odling ha anpassats på ett iranskt språk.

Tecknet för bilabialt f -ljud hämtade runskriften från latinet, och man bör lägga märke till att det är det kursiva ρ , ej det epigrafiska F som runans form ($\mathfrak{F}$) utgår från.

B-runan framgår omedelbart ur gr. B som ofta uppträder även i kursiven.

De tonlösa explosivorna (t , k , p) voro gemensamma för grekiska och gotiska. t -runans form är beroende på runskriftens behov att undvika horisontallinjer som skulle sammanfalla med skriftens topp- och bottenlinjer.

k -runan kan utgå ur bunden skrift (bindrunor), men då latinska bokstäverna vid behov anlitas är det fullt tänkbart att man vunnit en förenklad k -runa genom att omforma grek. κ i anslutning till lat. C.

p -runan skulle om det grek. Π ombildats efter runskriftens principer ha fått en form som sammanfallit med e -runans. Genom att vända runan ett kvarts varv — en ombildning som gång på gång uppträder i runskriftens historia hos andra tecken — har man fått en form som ej kunde föväxlas.

¹ Arier und Ugrofinnen s. 243; se ock Viggo Brøndal Acta phil. scand. III s. 30.

I såväl gotiska som grekiska funnos tonlösa och tonande *s*-ljud (*s* och *z*). Grekiskan hade för dessa ljud de epigrafiska tecknen Σ , C och Z och de kursiva *C*, *S* och *Z*. Genom stilisering av den kursiva *s*-formen efter runskriftens krav erhöles runan ζ . Formen ξ framgår väl ur den epigrafiska formen som mycket väl kan ha varit bekant för runornas uppfinnare, även om denna stilart i dess helhet var honom mindre förtrogen. De femtill flerledade formerna av *s*-runan äro väl föranledda av strävan att få normal runhöjd, då vinklarna mellan de tre- eller fyrledade formerna ansetts för små och runan med tre, resp. fyra leder ej skulle nått normal höjd utan en deformerande förlängning av ytterlederna.

Det grekiska Z stiliserat efter runornas krav skulle ha givit formerna ζ , ρ eller χ eller λ . De båda förra skulle ha sammanfallit med resp. *s*-, *e*- och *g*-runorna. Den senare var ju vanskaplig. Man kunde ej anlita den vanliga utvägen att gå till latinet ty där fanns ej ljudet. Då har man tillagt det grek. tecknet Ψ , för vilket man ej eljest hade någon användning i gotiskan, ljudvärdet *z*.

Likvider och nasaler: *l*-runan framgår omedelbart ur gr. λ . —

För *r*-runan har man för att undvika sammanfall med *w*-runan, vartill anlitaude av grek. P skulle lett, tagit sin tillflykt till lat. R . Runans konstanta form genom hela folkvandringsoch vikingatiden ($\mathfrak{R}$ med bistaven berörande huvudstaven endast i dess topp, icke vid dess mitt) vittnar alldeles som *f*-runans form, om att det är latinsk kursivskrift som är källan.

Vad *n*-runan angår har redan ovan s. 123 framhållits att jag numera är benägen att med Wimmer däri se en avsiktlig ombildning för att undvika sammanfall med *h*-runan. Till ombildningen kunna sådana former av bokstaven *n* ha medverkat, där blott ena stapeln nådde normalhöjd.

Runan *m* ($\mathfrak{M}$) liknar närmast grek. M μ i det stycket att partiet mellan vertikalstavarna icke som hos lat. M når ned till baslinjen. Sin säregna form har runan fått av hänsyn till *e*-runan.

Runan *yg* (äldst $\square$) slutligen är en symmetrisering av grek. Γ .

Den har regelbundet mindre än normal höjd, sannolikt av hänsyn till *d*-runan som kan uppträda i formen 𐌆 (𐌆) av normalhöjd.

Jag tror mig ha genomgått både de väsentliga invändningar som riktats mot min härledning av runorna och de väsentliga skäl som på senare år framdragits till förmån för Wimmers eller Marstrandens åsikter i frågan. Till väsentligheter räknar jag icke sådana argument som att skriften alltid är en de högre eller högsta folklagrens sak och att det därför är synnerligen osannolikt att runskriften vore en skapelse av en got i romersk krigstjänst eller enskild anställning (en slav). Om huvudtesen är riktig, vad hindrar att goter av hövdingaätt gått i romersk krigstjänst som gemene män för att från grunden lära känna romerskt krigsväsen eller av enskilda skäl eller att bland de talrika främmande slaverna, rekryterade från alla trakter kring riket, funnos krigsfångar ur goternas förnämsta familjer, tagna i strider mellan romare och goter eller mellan goter och andra deras grannfolk? Ej heller kan jag anse den invändningen på något sätt betydelsefull att min härledning av runorna förutsätter två alfabet som dess källor. Att a priori uppställa det kravet på en förklaring, som skall erkännas sannolik, att den endast får arbeta med ett utgångsalfabet, är teoretiskt oberättigat och leder i praktiken till Wimmers eller Marstrandens ohållbara resultat. — Skulle jag råkat förbise några fakta av betydelse, komma dessa säkert fram i den följande debatten och skola då få det beaktande de förtjäna.

Av min föregående framställning torde ha framgått att de senaste försöken att härleda runorna ur det latinska alfabetet vare sig direkt eller genom förmedling av ett starkt latiniserat nordetruskiskt alfabet, brukat före vår tideräknings början av kelter i Nord-Italiens och Schweiz' Alptrakter, lika litet låta förlika sig med alfabethistoriska som med arkeologiska fakta. Hur litet grundat Hammarströms ovan s. 31 citerade uttalande är (»att av alla de tre jämförelserna av runskriften med det latinska alfabetet, med den grekiska kursivskriften och med de nord-

italiska alfabetet, ingen går så jämnt upp som den sistnämnda. Ingen lemnar en så ringa rest och i ingen är resten så lättförklarlig») belyses bäst av det faktum — bland många andra ovan framhållna — att sedan Hammarström enligt sin mening tillrättalagt Marstrandens hypotes han ser sig nödsakad att konstatera som en oförklarad rest runorna *g*, *j* och *γ*, som han så härleder ur ett på olika sätt sammanställt »element» Γ . Varifrån har runskriftens skapare fått detta element? I de norditaliska alfabetet finns det icke. Och vad betydde det i och för sig? Är icke Wimmers härledning av *g* ur två med kurvorna mot varandra vända *C* eller *d* ur två på samma sätt ställda *D* att föredraga?

Pedersens och Marstrandens — och nu senast också Hammarströms — inlägg i debatten om runornas härkomst ha åter bragt den lärda opinionen i frågan tillbaka till en osäkerhet och vilshenhet sådana man kunde möta före Wimmers framträdande. T. o. m. en sådan lös förmodan har framkastats, visserligen utan tillbörlig prövning av föreliggande kultur- och alfabethistoriska fakta, som Neckels i Studier tillägnade Axel Kock s. 371 ff. Enligt honom skola runorna intet ha direkt att göra varken med det nordetruskiska, latinska eller grekiska alfabetet, och runskriften är betydligt mycket äldre än någon forskare hittills antagit. Att runorna skulle vara ett lån från den sydeuropeiska skriften är ett fördomsfullt antagande som härstammar från upplysningstiden och som senare forskare ej kunnat frigöra sig från! De som verkligen arbetat med problemet kunna tryggt tillbakavisa denna förkunnelse. Runorna äro ingen avläggare av något europeiskt uralfabet. Ett dylikt påstående säger oss åtskilligt men intet om runornas härkomst. På liknande vägar är Feist inne, Acta phil. scand. IV s. 1 ff. Även han menar att runorna gå långt upp i en urtid, då germanerna skola ha övertagit sitt indoeuropeiska språk och tillika med det skrivtecknen från ett illyro-venetiskt folk i ö. Tyskland. Här behöver jag icke gå vidare in på dessa meningar, av vilka den om skriften är ännu mindre grundad än den om språket. Jag vill i detta sammanhang endast framhålla att hans datering av de gotiska runinskrifterna står i bestämd strid med fastslagna

arkeologiska fakta. Den med Kovel- och Dahmsdorf-spjutspetsarne till typ och teknik lika spjutspetsen från Mos på Gotland tillhör med säkerhet 200-talet, se Birger Nerman *Rig* 1918 s. 50 f. Att Salins datering av de förra är riktig har sålunda bekräftats av ett nytt med säkerhet daterbart fynd.

Marstrandens sammanställning var emellertid ur alfabet-historisk synpunkt ett tacknämligt företag. Det var ett förut oprövat försök att övervinna de svårigheter som ställde sig i vägen för Wimmers ur allmänt kulturhistorisk synpunkt närmast till hands liggande härledning av runorna från den mäktiga källa, därifrån så många andra forngermanska odlingsframsteg härflyta. Personligen har jag Marstrander liksom övriga deltagare i denna debatt att tacka för den anledning deras arbeten varit mig att på nytt pröva de meningar jag i denna fråga under tidernas lopp framställt. Resultaten av denna prövning har jag i all korthet sökt framställa i det föregående. I alla väsentliga stycken ha, som synes, de mot mig riktade invändningarna lämuat min uppfattning orubbad. Dunkla punkter kvarstå visserligen alltjämt, men vi ha grundade skäl att hoppas att ljus så småningom skall kastas också över dem i samma mån som man börjar att även i sydöstra Europa tillvarataga till det yttre mindre betydande fornfynd på ett fackmässigt sätt. Ett varsel härom är den nyligen på gammalt östgotiskt område funna runraden från Breza i Bosnien nära Sarajevo¹.

---

¹ Čremošnik och Sergejevski *Novitates Musei Sarajevoensis* No. 9 (1930).

Uppsala i dec. 1930.

Otto v. Friesen.

Vokalerna *u* och *o* i gammal kort rotstavelse i Skånemålen.

En översikt.

I sitt stora och rikhaltiga arbete om Södra Hallands folk-mål har Wigforss i en exkurs även givit en överblick över utvecklingen av *fsk. u* och *o* i ord med kort rotstavelse i Skånemålen. Hans resultat är detta: den gamla onljudsväxlingen mellan *o* och *u* lever ännu kvar på så sätt, att i norra Skåne gammalt *u* motsvaras av *å*, under det *o* blivit *ö* eller *ø*; i södra Skåne har *u* blivit *u*, *o*, under det att *o* motsvaras av *ö*, *ø* eller *å*.

För att kunna upprätthålla denna parallellism måste Wigforss antaga, att orden *sån*, *tåla*, *kåbor* 'koppar', i hela nordvästra delen av landskapet utgå från *sun*, *tula*, *kupar*, fastän de i hela Skåne för övrigt och även i Nissadalen i Halland, där *u* och *o* fortfarande hållas isär, ha utgått från former med *o*, samt att formerna *bår* 'borr', *båra* 'borra', *gårr* 'orenlighet', *spår* 'spår', *spåre* 'sporre', *tår* 'törs', *dår* 'dörr', *får* 'förr', som likaledes utgå från former med *o*, på samma område erhållit sitt å-ljud genom en utveckling *o* > *ö* > *å* framför *r*.

Ej heller med dessa båda antaganden avlägsnas emellertid alla svårigheter. å-ljud för väntat *ö* finns nämligen icke endast i de kortstaviga orden utan även i de långstaviga. Även ord som *kodd* 'scrotum', *dotter*, *folk*, *stolle*, *stolt*, *stolpe*, *troll*, *tål* 'tolv', *soffa*, *skoffa*, *toffla*, *hopp*, *hoppa*, *koppa*, *loppa*, *kost*, *kosta* m. fl., som i nordöst (se nedan) ha *ö*-ljud, hava i nordväst å-ljud. För att komma till rätta med dessa måste Wigforss göra vissa inskränkingar och förbehåll. I en del av dessa ord skulle övergången till *ö* ha uteblivit på grund av sammanfall av *o* och *u*. Detta gäller ord med konsonantförbindelserna *kk*, *pp*, (*ff*) och *m*-förbindelser, kanske ock *l*, *t* (och även *s*) s. 363. Före *r*-förbindelser kan man ock tänka på en övergång *o* > *ö* > *å* (s. 362).

Dessutom kunna i nordväst en hel del ord ha utgått från former med *u*, fastän de i övriga delar av landskapet ha former, som otvetydigt utgått från former med *o*, t. ex. *kosta* (s. 362). Av dessa är det sista antagandet oriktigt, då fsk. *u* i stora delar av nordvästra Skåne i flertalet ställningar motsvaras av *u*-ljud ej av *å*, som Wigforss synes mena, sannolikt på grundval av Billings beteckningssätt i Åsbomålets ljudlära. Ord, som av Billing skrivas med *o*, som *motten*, *skotta* 'skutta', *smotta* 'smutta', *knobb* 'knubb' etc., uttalas sålunda icke överallt med öppet å-ljud utan med *u*-ljud. Ett ord som *kodd* 'scrotum' kan därför icke ha **kudd* som utgångsform, utan det måste i nordväst som annorstädes i Skåne redan från början ha hetat *kodd*. å-ljudet i detta ord blir sålunda med Wigforss' uppfattning oförklarad. I själva verket blir det i nordvästra Skåne efter alla förbehåll och inskränkningar, som måste göras, ingenting kvar av regeln, att *o* motsvaras av *ö*, *ø*, än ord av typen *löva*, *löft* 'loft', *tövt* 'tomt', d. v. s. ord med förbindelsen *o + v, f*, vilka i detta hänseende intaga en särställning (se sid. 152), samt ord av typen *bröd* 'brott', *brøde* 'bråte', *röden* 'rutten' etc., d. v. s. ord med slutet *ö*-ljud.

Därtill kommer, att ord av den senare typen ej äro beviskraftiga för regeln, att *o* blivit *ö*, *ø*. Det är nämligen högst sannolikt, att *ø* i åtskilliga av dem kommit ur äldre *u*, t. ex. i ord som *plödra* 'pladdra', *slödra* 'sladdra', *lödning* da. 'ludring', *lönta* 'lunta' m. fl. Wigforss skiljer emellertid icke dessa ord från dem med öppet *ö*, fastän de icke endast ha annat uttal utan också helt annan spridning än de förra. De förekomma nämligen i motsats till dessa i hela landskapet.

Den av Wigforss uppdragna parallellismen mellan fsk. *u, o* och de moderna ljuden kan sålunda icke upprätthållas i den utsträckning Wigforss tänkt sig, varför en nyorientering synes mig önskvärd. Till en viss grad kan man dock bygga på hans framställning.

Som rubriken anger, åsyftar den följande framställningen endast att ange riktlinjerna för utvecklingen. Vid ett så växlande dialektmaterial som det skånska är det givetvis åtskilliga detalj-

problem, som återstå, framför allt ett närmare angivande av gränserna för de olika företeelserna liksom ock uppvisandet av mera lokala former. Jag har medtagit material från hela landskapet, då det syntes mig vara av ett visst värde för kommande specialundersökningar, att huvudlinjerna i utvecklingen framläggas och belysas.

I framställningen medtagas endast kortstaviga ord av typen *bål*, *håla*, *sova*, då ord av typen *fågel*, d. v. s. ord, i vilka den korta stamstavelsen tidigare omedelbart följts eller alltjämt direkt följes av likvida eller nasal, ofta gå sina egna vägar. De beröras endast i förbigående, i fall de kunna belysa utvecklingen i de i egentlig mening kortstaviga orden. Ej heller perf. particip av de starka verben medtages konsekvent, då här analogibildningar ofta skymma utvecklingslinjerna. För övrigt ha de förut behandlats av Lech i Skånemålens böjningslära, varför jag nöjer mig med att hänvisa till detta arbete. Beteckningssättet är normaliserat på så sätt, att *o* betecknar öppet, *å* slutet *å*-ljud, *ö* öppet, *ø* slutet *ö*-ljud. Som motsvarighet till fsv. *u* användes *u* och *o* med den olikhet dem emellan, som landsmålsalfabetet angiver. Skillnaden är dock många gånger obetydlig, och upptecknarna tveka ofta, vilket tecken som bäst angiver den ifrågavarande nyansen. Det spetsiga *u*-ljudet förekommer endast i ett kort kapitel och har där icke fått någon särskild beteckning. Jag har nöjt mig med att direkt angiva, vilket ljud som avses. För speciella nyanser och för enstaka former, som avvika från de vanliga, ha landsmålsalfabetets typer använts.

Den normala utvecklingen av fsk. *u*.

Nordskåne.

Först behandlas ord, som såväl i Nissadalen som i Sydsåne ha utgått från former med äldre *u*. Dessa uppträda, som Wigforss visat, i hela norra hälften av Skåne med *å*-ljud. Man kan med andra ord i Nordskåne konstatera en övergång *u* > *å* i ursprungligen kortstaviga ord (utom i vissa fall, som

behandlas nedan). Detta *å*-ljud är i väster *α*¹, i öster *α* eller varianter av *ø*. Det västliga området omfattar i stort sett Norra och Södra Åsbo, Luggude, Rönneberg, Onsjö, Harjager och åtminstone västra och mellersta delarna av Frosta. I Bjäre äro förhållandena mera egenartade. Det östra området utgöres i stort sett av de båda Göingehäraderna och Villand. I Gärds och delar av Frosta samt norra Färs användes öppet *å* (se nedan). I det följande användes den normaliserade skrivningen *å* för *α* och *ø* (och därmed besläktade varianter i nordöst). De i materialsamlingen upptagna orden förekomma på hela det nämnda området utom i Bjäre, där ställningen ej är så enhetlig. Materialet därifrån behandlas särskilt. Sydgränsen kommer ock att närmare belysas i det följande.

Övergång *u* > *å*.

Framför fda. *dh*: *bā* 'bud', *bāa* 'buda', *bāen* 'buden'.

Framför fda. *t*: *pāda* 'påta', *pādaska* 'pottaska', *skād* 'skott', *skād*, *skāde*, *skādel* 'träslå, rigel', *skāded* 'skjutit', *sāded* 'suttit', *gāded* 'gitat', *pāding* 'fluglarv'. En särutveckling föreligger i Lerberget (Luggude), varest konsonanten uppträder förlängd: *skādda* 'backa med årorra', *skādden* 'skjuten', *pādda* 'påta' och i Viken *skādd*.

Öregelbunden vokal i framljud har *ūdor* 'utter' Bjäre (Grevie).

Rena undantag äro i Brunuby (Luggude) *skudde* 'sköto', *skudded* 'skjutit', *sudde* 'sutto'. Dessa tarva dock en specialförklaring, då Brunnbymålet annars har genomfört *å* i kortstaviga ord: *bā*, *bāa*, *pāla*, *blās*, *blāsa*, *hāsa*, *mās*, *māsa*, *māse*, *kāl*, *bāl*, *hāl*, *hāla*, *ihāled*, *māled*, *jormān*, *lāg*, *lāga*. Även i Bjäre förekomma ett par avvikande verbformer: *sudde* (Torekov, Hjärnarp), *godded* (Hjärnarp). Alla dessa äro givetvis enstaka analogibildningar.

¹ Billing, Åsbomålets ljudlära, använder visserligen liksom Olseni i uppteckningarna från södra Luggude tecknet *ø* men anmärker uttryckligen, att när slutet *å* förekommer, användes det oftast i det fall, då "i denna avhandling tecknats långt *ø*", d. v. s. just i hithörande ord.

Framför *l*: *bāl* 'trädstam, planka', *bāljeding* 'bålgeting', *hāl*, *hāla*, *ihāled* 'ihålig', *kāl*, *mālen* 'mulen', *smāla* 'smula'.

Framför *n*: *va mǎn om*, *mǎna om*, *jormǎn* 'jordmån', *spǎne* 'spånad'. Rörande dessa ord må dock anmärkas, att det är omöjligt att med säkerhet avgöra, om de i västra hälften utgå från former med *u* eller *o*, då de sydsåkanska formerna icke ge någon säker ledning. I västra hälften av Sydsåkane heta nämligen dessa ord *mǎn*, *spǎne*, *sponne*, vilka visa tillbaka till äldre *mon*, *sponne*. I östra hälften däremot heta de *jormūn*, *mūne*, *spūne* med bevarat *u*, men därjämte finns också *mǎn* (Ljunits, Ingelstad) av äldre *mon*. I Göingemålen måste utgångsformen ha haft *u*, ty i annat fall skulle vokalen i dem varit *ö* liksom i *sön*, *köna*. Möjligen bör man sålunda skilja mellan ett västligt *mon* och ett östligt *mun*.

Framför *s*: *blās* 'bloss', *blāsa* 'blossa', *bās* 'halm', *hāsa* 'strumpa', *mās* 'mosse', *māsa* 'mossa', *māsa* v., *māse* 'mosse', *pāse*, *kāsen* 'slö och sömnig'.

Framför fda. *p*: *krāb* 'kryb', *drāb* 'dropp från idisslande ko', båda från V. Göinge och Villand. Båda orden ha i andra delar av Skåne *ø*-ljud.

Framför fda. *k*: *lāg* 'lock', *lāg* 'ogräs', *lāgu* 'rensa bort ogräs', *lāga* 'lucka', *tāga* 'dimma', *tāged* 'dimmig', *māga* 'mocka', *fāged* sup. till *fyga* 'fyka', *snifāg* 'snöyra', *slāged* 'slukat', *strāg* 'stråk', *skostrāg* 'skotrasa', *strāge* 'stråke', *rāga* v. 'regnduska', *strāged* 'strukit', *trāged* 'tråkigt', *dāged* sup. till *dyku* (Olseni). Dessa former synas vara genomgående i hela området. I själva verket är det ej möjligt att med säkerhet avgöra, om utgångsformen haft *u* eller *o*, då resultatet av utvecklingen i båda fallen skulle blivit detsamma. Då emellertid dessa ord i sydöstra Skåne i regel ha *u* eller *o*, ha de medtagits här.

Hela det nordskåkanska området är på denna punkt tämligen enhetligt, om man bortser från Bjäre härad. Det har med andra ord här ägt rum en allmän övergång av *u* till *å* i ursprungligen kortstaviga ord av ovannämnda typ. Någon motsvarande allmän övergång finns däremot icke i de långstaviga orden. Även i dem

finns visserligen ett *a*-ljud men endast lokalt (t. ex. Onsjö och flerstädes) och ej framför alla konsonantförbindelser. I flertalet ord bibehålles på större delen av området ett slags uttal med *u*, av upptecknarna vanligen återgivet med *o*, ibland med *ü*, och de båda ordtyperna hållas strängt isär. I nordöst, i Ö. Göinge, synes dock skillnaden i uttal ej vara så stor. Vissa upptecknare ha t. o. m. varit tveksamma om rätta beteckningssättet, och ett par (från Balingslöv och Osby) använda samma tecken för vokalen i *hāl*, *kāl*, *smāla*, *lāg* 'lock' som i *brunnit*, *sluppit*, *druckit*, *hund*, *stubbe*.

Målen i Bjäre intaga i viss mån en särställning. De viktigaste avvikelserna här äro följande: *hāl*, *hāla*, *hālvæj* 'hålväg', *nēglahāl* 'nyckelhål', *mālen* men också *høll* (Grevie, Torekov, V. Karup), *nēglahøll* (V. Karup, Hov), *hull* (Förslöv), *lurehull* (Grevie). Man lägge märke till att alla de avvikande formerna ha kort vokal och förlängd konsonant. Oregelbundenheter finnas även i *bās* l. *bōs*, *hāsa*, *māse* l. *mōse*, *blāsa* l. *blōsa*. Sannolikt utgå väl formerna med *ö* från äldre *o*, då detta i åtskilliga andra ord motsvaras av *ö*, t. ex. *brydesfōlk* (Grevie), *bōr* 'borr' (V. Karup, Grevie), *bōra* 'borra', *bōnn* 'botten', *dōlli* 'dålig', *dōr* 'dörr', *fortvōlla* 'förtrolla'.

Sydgränsen för detta område går genom västra delen av Torna härad österut genom norra Färs ungefär till gränsen mellan Gärds och Albo i öster.

I västra Torna råder nordskånsk vokalism i de norra socknarna Stävie, Lackalänga, V. Hoby, Håstad och Igelösa, ja ända ner i Stångby och Vallkärra finnas nordskånska former, men de mötas här av de sydsånska, t. ex. Fjelie: *bā* 'bud', *bāa* l. *bāda*, *bāed* 'budit', *mālen*, *mālna*, *bās* men också *mōs*, *mōsajōr* 'mossjord', *mosse*, *mossa*, *hossa*, Vallkärra: *hāl*, *hāla*, *hāsa* l. *hōsa*, *māsa* l. *mōsa* v. men också *hossa*, i S:t Peters kloster och Råby där emot endast *bōda*, *bōd*, *podding*, *hossa*, *posse*, *boss*, *holl*, *holla* o. s. v. Vid kusten synas de sydsånska formerna gå längre upp, t. ex. *podding* Bjerred, *bōling* 'käpp' Borgeby. I Barsebäcks hamn i västra Harjager råder blandning: *holl*, *hāl*, *hōla*, *holla*, *hāla*.

Gränsen i Färs framgår av följande: *bā*, *bāa* i Västerstad och Östraby men *būd*, *būda* i Åsum, *būda* i Brandstad. I ord

av typen *hål*, *påse* går gränsen söder om Fränninge men norr om Vollsjö, grannsocknen i söder. Fränninge har sålunda nord-skånsk vokalism: *hōla*, *bōlavædj* 'plankvägg', men också *hūl*, *bōs*, *pōse*, Vollsjö däremot *mūlen*, *hūl*, *hūla*, *kūl*, *būs*, *mūsas*, *hūsebånn* l. *hōsebånn*, *blōss*.

Längst i öster synes gränsen gå någonstädes i närheten av häradsgränsen mellan Gärds och Albo. Exempelen från Gärds ha i varje fall nordskånsk vokalism (dock *spūne* Ö. Sönnarslöv), under det att Albo har sydsånsk: *mūlen*, *smūla* (Ravlund, Brörsarp), *hūl* (S. Mällby), *būs*, *pūse* (men *pōse* i Degeberga i sydligaste Gärds). Från Albo (var?) uppges dock även *særtjabding* 'del av inne' med nordskånsk vokalism.

Det förtjänar nämnas, att även ord som *bābla* 'bubbla', *mādra* 'muddra', *grābla* 'grubbla' i Nordskåne ha å-ljud. Vad *snubbla* beträffar, heter det *snābla* utom i västra hälften från och med Onsjö och delar av Frosta, där utvecklingen resulterat i *snōbla* etc. (se nedan sid. 159).

Mellan Nordskåne med *å* och Sydsåne med *u*, *o* går det tvärs över hela landskapet från väster till öster ett smalt gränsbälte, inom vilket mellanformer med öppet *å* åtminstone alternativt uppträda. Exempel. Vallkärra (västra Torna): *hōsa*, *mōsa* v., Odarslöv (v. Torna): *hōsa*, Igelösa (västra Torna): *mōsa*, Hurva (Frosta): *hōl*, Fränninge (norra Färs): *hōl*, *bōlavædj*, *bōs*, *pōse*. Särskilt i Gärds synes detta område vara ganska stort, i det upptecknarna genomgående använda *o* som motsvarighet till äldre *u* både i norr och söder. Ö. Sönnarslöv (i norr): *blōs*, *bōl*, *bōs*, *grōbla*, *hōl*, *hōsa*, *kōbor*, *kōl*, *kōsen*, *mōlen*, *mōs*, *mōse*, *skōd*, *lōg*, *lōga*, Everöd (i söder): *kōl*, *smōla*, *strōge*, Degeberga (i söder): *pōse*, Hörröd (i söder): *hōl*, *pōse*. Exempelen från Hörröd har jag från fil. kand. I. Ingers, som även i övrigt lämnat mig många värdefulla upplysningar för min uppsats. Att uttalet i Degeberga verkligen är öppet å-ljud, har jag själv haft tillfälle att kontrollera. Det är ju för övrigt rätt naturligt, att uttalet med öppet *å* bättre bibehållit sig i öster, då uttalet i nordöst överhuvud är mera öppet än i väster.

Sydskåne.

I Sydskåne uppträder fsk. *u* som *u* eller *o*. Man kan även här skilja mellan ett västligt område, omfattande i stort sett Skytts, Vemmenhögs, Oxie, Bara och södra delen av västra Torna, och ett östligt, omfattande häraderna öster därom. I det förra är vokalkvaliteten densamma, vare sig vokalen är lång eller kort. Den tecknas vanligen *o* (någon upptecknare anser dock uttalet ligga närmare *u*). Jag återger den här med *o*. Exempelen anförs häradsvis.

Exempelen från västra Torna ha anförts ovan i samband med fastställandet av sydgränsen för nordligt *å*.

Bara: *bōd*, *bōda*, *skōd*, *skōded*, *sodded* 'suttit', *holl* 'hål', *holla* 'håla', *koll* 'kol', *mollen* 'mulen', *smolla* 'smula', *boss* 'halm', *posse* 'påse', *hossa* 'strumpa'.

Oxie: *bōd*, *bōda*, *bōs* l. *bōss*, *hōs*, *hōl*, l. *holl*, *hōla* l. *holla*, *hōlli* 'hålig' (Husie), *kōlmina* 'kolmila' (Svedala), *mōled* l. *mōlled* 'mulet', *kōssen* 'slö', *posse*, *mōse* l. *mōsse*, *skōd* 'skott', *skōd* 'rigel', *podding* 'fluglarv'.

Vemmenhög¹: *gōd* 'gud', *bōd*, *bōda*, i Ö. Vemmenhögs socken *bōdd*, *bōdda*, *skōd* 'skott', *skudd* l. *skuudd* 'rigel', *podda* 'påta', *mōnne* 'månne', *boss*, *hossa*, *moss*, *mōsse*, *posse*, *holl*, *holla*, *koll*, *boll* 'bål', *bōllen* 'svullen', *mōllen* 'mulen'.

Skytts: *bōd*, *bōde*, *gōd* 'gud', *skōe* 'skåda', *skōdde* 'backa med åror', *sodded*, *besodden*, *rodde* 'rutten', *trōnne* 'trampat', *holl*, *holle* 'håla', *koll* 'kol', *vanbollen* 'vattendrucken', *smolle* 'smula', *mōllen*, *bōlling* 'grov käpp', *posse*, *mōsse*, *hōsse*, *kōssen* 'stelfrusen', *boss*.

I vissa ord lever den gamla omljudsväxlingen kvar: *trōnne* Skytts — *trānne* Skytts (St. Slågarp), *trōnne* Vemmenhög, *rodde* Skytts — *rodde* Oxie, Vemmenhög, *rodde* Skytts, *rodde* Oxie, *rodde* Bara, *rodde* 'röta' Vemmenhög.

¹ I samlingarna användes här *u*. Då emellertid samma ljud avses, har jag även här använt *o*.

I östra hälften av Sydsåne är vokalen *u*, då den är lång, *o* då den är kort. Detta område utgöres av östra delen av Torna, mellersta och södra delen av Färs, Ljunits, Herrestad, Ingelstad, Järrestad och Albo. Normalformer äro sålunda här: *būd*, *būda*, *pūding* 'fluglarv', *skūd* 'skott, rigel', *pūda* 'påta', *skūda* 'backa med årorra', *skūda* 'aktersta årtullen' (de båda sista från Kivik), *būl*, (men *boljēding* Ö. Torna), *hūl*, *hūla*, *hūl* adj., *kūl*, *mūlen*, *smūla*, *būling* 'kåpp' (även *vanhūll* 'vattenhål' i Herrestad), *spūne*, *mūne* 'månne' (Ljunits), *mūnas* 'månne' (Ingelstad), *formūn* 'förmån' (Ljunits), *jormūn* 'jordmån' (Ljunits, Torna).

Framför *s* är vokalen i regel förkortad: *boss*, *hossa*, *kossen*, *moss*, *mosse*, *posse*. Dessa äro de normala formerna. Därjämte finnas emellertid även särskilt i utkanterna former med lång vokal. Denna är i så fall i regel *u*. Exempelvis i Albo: *pūse*, *rubūs* 'råghalm', *kornbūs*, *håvrabūs*, i Färs (Vollsjö) *būs*, *mūsas* 'bli mossbelupen', *hūsebånn* l. *hōsebånn* 'strumpeband', Färs (Brandstad) *būs*, (S. Åsum) *kūsen* 'lam', *būs*, Herrestad *mūs* l. *muss* (enstaka) jämte *mossana* 'mossarna', Ljunits *tagmūs* 'takmossa', östra Torna (Veberöd) *tagbūs*, *mūs*, *blūs*, *blūsa*. I gränsområdena i västra Torna finnes alternativt *ō*: *hōsa*, *bōs*, *mōsa* (Sandby, Dalby), *bōs* (Ö. Torn), *mōse* (Flädie, Borgeby), *mōs*, *mōsajōr* 'mossjord' (Fjellie), *gastablōs* (Bjällerup). Om kvantitetsförhållandena se Wigforss De korta rotstavelserna i Skånemålen ¹.

Ordet *gul* heter i hela Skåne *gul* med långt, spetsigt *u*-ljud, och man frestas därför att antaga en specialutveckling i detta ord. Det finns emellertid vissa tecken, som tyda på att även ljudförbindelsen *gūl* undergått samma utveckling som övriga ord med kort rotstavelse, fastän den ljudlagsenliga formen i adj. *gul* senare undanträngts. Ett uttal *gōl* i Sydsåne synes sålunda säkert belagt i *gōlarōd* 'morot' i Vallkärra (vid Lund) och kanske ock i ortn. *golågra* 'Gullåkra' (Bara), som 1401 skrives *Gulagrae* Sv. Dipl. ns 1, s. 90. För ett uttal *gāl* i Nordsåne talar ortn. *gālarp* 'Gullarp' i Onsjö, som skrives *Gulathorp* enligt Styffe

¹ LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd. 14. Nr. 29.

Skand. under unionst., s. 53 (1880), *Guleroppe* 1519, *Gulerup* 1577 (se Falkman, Ortnamnen i Skåne). Även i Stenestad finns ett *Gålarp*, som i avskrift 1845 skrives *Gullerup* (se Falkman). Utgångsformen för dessa kan ej vara *Gulle*-, då detta ord i norra Skåne ej skulle haft vokalen *å*. *Göllarp* 'Gullarp' i Osby förut-sätter väl äldre *Golathorp.

Ord med *u* framför fsk. *k* erbjuda särskilda svårigheter. I östra hälften av Sydsååne, omfattande Albo, Ingelstad, Järrestad, Fårs och Herrestad, är utvecklingen regelbunden. Vokalen är *o* eller *u*. Exempel.

Albo: *logg* 'luk', *logga* 'luka', Kivik: *logg* 'lock', *logga op* 'öppna', *togga* 'dimma', *togged* 'dimmigt'.

Järrestad: *logga* 'lucka', *logga* v. 'luka', *slogged* 'slukat', *snēfnōg* 'snöyra'.

Ingelstad: *logg* 'lock', *loggu* 'lucka', *mogga* 'mocka', *strögge* 'strååke', *logg* 'ogrås', *bēdeloggare* 'betlukare', *slogged* 'slukat' — *älvastrōged* 'ålvleken', *hærpefnōg* 'agnar vid harpning', *snēfnōg* 'snöyra', *slōged* 'slukat'.

Herrestad: *logg* 'lock', *logg* 'ogrås', *lōgga* 'luka', *snifnōg* 'snöyra', *älvastrōg* men *strāge* 'strååke'.

Fårs: (Fråanninge) *lūg* 'lock', (Vollsjō) *kannelūg* 'kannlock' (men *koborlōg* 'kopparlock'), (S. Åsum) *lūga*, *älvastrūged* (men *trāged* 'tråååigt'), (Vanstad) *mogga*. Även i Eljarōd i Albo före-kommer *lūg* 'lock' men *logga* 'luka'.

I västra hälften av Sydsååne från och med östra Torna och Ljunits ha däremot dessa ord *å*-ljud. Detta har karaktår av slutet *å* i Torna (i Blåntarp längst nere i sydöst *snifōg* jämte *snifāg*, längre västerut endast *ā*), Bara, Ljunits och norra delen av Oxie. Normalformer åro här *lāg* 'lock', *lāg* 'ogrås', *lāga* 'luka', *lāga* 'lucka', *māga* 'mocka', *tāga* 'dimma', *strāge* 'strååke', *snifāg* 'snöyra', *jorfāg* 'jordfyåke', *strāg* 'stråååååå'. De sammanfalla alltså med Nordskåånes former.

I södra delen av Oxie samt i Vemmenhōgs och Skyttis är vokalen däremot öppet *å*. Vemmenhōg: (L. Isie) *strōga* 'den

smala brådan på plogen, som vänder jorden', (Vemmenhøgs s.) *snifög*, *tōga* (yngre *tāga*), *lōga* v., *lōga* sbst., *mōga*; Skytts (Kämpinge): *lōge*, *mōge*, *strōg*, *lōg*.

Gränsen mellan nordligt *å* och sydligt *o* går genom södra Oxie norr om Eskilstorp, V. Ingelstad och V. Kärrestorp och vid kusten norr om Hököpinge. Ända uppe i Bunkeflo söder om Malmö finns ett *mōge*.

Skillnaden mellan *o* och *å* är av ljudhistorisk art. Det är nämligen så, att icke endast ord med gammalt *o* utan även ord med gammalt *ā* längst i söder antagit uttalet med öppet *å*. Det heter sålunda på samma område, som har *lōg*, *lōga* etc., även *pōg* 'pojke', *krōga* 'kråka', *krōge* (Skytts), *rōga*, *rōge* (Skytts) 'råka'. Formerna med *o* äro sålunda sekundära i förhållande till *å*-formerna.

Hur bör nu motsättningen mellan östligt *logg*, *mogga*, *togga* etc. och västligt *låg*, *māga*, *tāga* etc. förklaras? Wigforss, som i SHF, s. 348, diskuterat frågan, stannar för sin del vid att här föreligger en ursprunglig motsättning mellan *u* och *o*. Det finns emellertid även en annan möjlighet, som Wigforss diskuterat men avvisat, den nämligen att i väster föreligger en utveckling *lug* > *log* > *låg*. Det är nämligen så, att även ord av typen *bok*, *brokig*, *krok*, *krokig*, *klok*, *snok*, på samma område erhållit uttal med *å*. Utvecklingen är här sålunda *bok* > *bog* > *båg*. Nordgränsen för detta område går genom västra Torna. Här mötas sålunda nordskånska och sydsånska former. Exempel: *bōg* 'liber' (Håstad, S:t Peders kloster, Vallkärra, Råby), *klōg* (Fjellie, S:t Peders kl., Råby, Vallkärra), *krōg* (Fjellie), *kōga* 'koka' (Råby, Hardeberga, Lunds landsförs.) men även *brāged* 'brokig' (S:t Peders kl.), *krāged* (Källby strax söder om Lund), *kråg* (Råby), *båg* (Råby). Gränsen går sålunda i Lundatrakten strax norr om Høje å. Någon mil öster om Lund (Dalby, Hållestad, Bonderup, Bjällerup, etc.) äro *å*-formerna helt genomförda.

Även dessa ord ha i sydväst i Vemmenhög, Skytts och södra Oxie öppet *å*, alltså *krōg*, *bōg*, *brōged*, *krōged*, *klōg*. Gränsen mellan *o* och *å* går genom Svedala åt väster norr om Kärrestorp

och Hököpinge samt söder om Glostorp. I närheten av kusten böjer den av uppåt, så att Tygelsjö, V. Klagstorp och Limhamn höra till det sydliga dialektområdet, Fosie, Oxie, Husie till det norra.

Den geografiska parallellismen mellan de båda ordtyperna är sålunda påtaglig, varför man gärna vill söka samma förklaring till *å*-vokalismen i båda. De skäl, som varit avgörande för Wigforss, äro dels att det i Herrestad finnes ett uttal *strāge* 'stråke', dels förhållandena på gränsområdet i Ljunits. Då i Herrestad *lug* blivit *logg*, måste *strāge* ha utgått från äldre *stroge*. Det kan dock även fattas som en enstaka utlöpare från målen i Ljunits strax väster därom, alldeles som det enstaka *spūne* i Gårds (se sid. 140) måste vara en utlöpare från sydligare mål. Viktigare är det andra skälet. Då gammalt *u* i Ljunits vid förlängning i andra ställningar blivit *u*, skulle sålunda själva förutsättningen för en utveckling *lōg* > *lāg* saknas. Härtill kan dock gemälas, att det ej är nödvändigt, att *u* vid förlängning framför *g* skulle bli *u*, även om det blivit så framför andra konsonanter. Det gives nämligen exempel på att *u* längre österut just framför *g* blivit *o*, fastän det i andra ställningar blivit *u*, t. ex. *snifnōg*, *elvastrōg*, *hærpefnōg*, *slōged* i Herrestad, Ingelstad och Järrestad och *snifōg* i Bläntarp i närheten av Ljunits (se ovan). Utvecklingen kan ha varit densamma i Ljunits, och i så fall kan *lāg* där mycket väl ha uppkommit av *lōg*. Skälet synes mig sålunda icke avgörande. En historisk framställning vore här önskvärd.

Utvecklingen av *u* + *gh*.

Hithörande exempelord äro *duga*, *fluga*, *stuga*, *båge*, *ihåg*, *låge*, *råg*, *tråg*, *tjog*.

Hänningar har i Fornskånsk ljudutveckling, s. 86, anmärkt, att i ord av denna typ växlingen *o*:*u* redan i Cod. Run. av Skånelagen utjämnats till förmån för *u*. I enlighet härmed förekommer ock i större delen av landskapet *u*-vokalisation (Imf. *u*) i dessa ord. Formerna finnas förtecknade av Wigforss i SHF,

s. 331 f. Normalformerna äro *albūe* 'armbåge', *būe* 'båge', *i hū* 'i håg', *lūe* 'låga', *rū* 'råg', *trū* 'tråg', *dūa* 'duga', *flūa* 'fluga', *stūa* 'stuga', *tjū* 'tjog' (N. Åsbo), varvid *u* betecknar långt, spetsigt *u*.

I södra Skåne utvecklas efter *u* gärna ett *w*, då vokal följer i nästa stavelse. Mest regelbundet synes detta vara i sydöstra delen från och med östra Torna och Ljunits samt österut i Gärds, Albo o. s. v. Normalformer äro här sålunda *ihū*, *rū*, *trū* — *albuwwe*, *buwwe*, *duwwa*, *luwwe*, *fluwwa*, *stuwwa*, *buwwa* 'redskap att bära hö i' (Gärds). I Färs råder sålunda följande böjning: *rū* : *ruwven* 'rågen', *ruwana* 'rågarna', *trū* : *truwwed* 'träget'. Kompromissformer som *truww* 'tråg' (östra Torna) kunna givetvis lätt uppkomma. Även västerut finnes *w* fastän ej så regelbundet, t. ex. *buwwe* i Bara (Genarp, Hyby, Skabersjö). Det anges dock som föråldrat. Skytts saknar i stort sett detta ljud liksom övriga mål i sydväst, men längst i söder (Kämpinge) finns det dock i förening med lång vokal: *albūwe*, *būwe*, *flūwe*, *lūwe*, *rūw*, *stūwe*.

Ord av typen *fughl* ha i hela Skåne långt spetsigt *u*: *fūl* 'fågel', *mūl* 'mögel', *mūled* 'mögligt', *mūlas* 'möglas', *mūle*, *tūliga* 'sakta, togliga' (N. Åsbo). På samma sätt behandlas *sūl* 'sovel'. I Skytts finns *w*-inskott: *fūwl*, *sūwl*.

Den normala utvecklingen av *fsk. o*.

Till orden med *fsk. o* föras sådana, som både i Nissadalen och i Sydsåne ha former, som otvetydigt utgått från äldre *o*.

Dessa motsvaras i västra hälften av Skåne av former med *å*-ljud, som i norr är slutet, i söder i flertalet ord öppet. Gränsen mellan norr och söder går sannolikt i närheten av Lödde å. I varje fall hör Lundatrakten till Sydsåne i detta hänseende. Norr om denna gräns heta hithörande ord: *sān*, *kāna*, *kābor* 'koppar', *tāla*, *i fāl* 'i föl', *fāla* 'föla', *bār* 'borr', *bāra* sbst., *bāra* verb, *spār*, *spāra*, *spāre*, *tār* 'törs', *dār* 'dörr'. Detta område omfattar i stort sett Åsbo, Luggude, Rønneberg, Onsjö och sannolikt Harjager. På detta område ha sålunda gammalt *u* och *o* sammanfallit i kortstaviga ord, och det torde icke vara nöd-

vändigt att med Wigforss antaga utgångsformer med *u* i orden *sån*, *tåla*, *kåbor*, *kåna* eller övergång *o* > *ö* > *å* i orden med *r*. Det förhåller sig helt enkelt så, att utvecklingen av *o* i väster gått i riktning mot *å*, i öster i riktning åt *ö* (se nedan). Utgångsformen är densamma i öster och väster.

I Bjäre finnas en del smärre avvikelser, i det att i vissa ord sidoformer med *ö* uppträda. Det heter sålunda: *nåsbåra*, *båra*, *spår*, *spåra*, *spåre*, *båur* 'borr', *bör*, *böra*, *dör*, *sån*, *såun*, *sön*, *i fål*, *fåla*, *dåuli* 'dålig'; jfr vokalismen i södra Halland.

Söder om detta område har utvecklingen i flertalet ord resulterat i öppet *å*-ljud. Detta är fallet i Skytts, Vemmenhögs, Oxie, Bara och västra Torna (åtminstone i söder). Formerna anföras häradsvis, då kvantitetsförhållandena äro olika i norr och söder.

Bara (och västra Torna): *sön*, *kövor* 'koppar', *tåla*, *i föl*, *fåla*, *spår*, *röden* 'rutten' — *bårr*, *bårra*, *kåvor* 'koppar', *spåne* 'spånad' (< *sponne*).

Oxie: *borre* 'borra' (Limhamn), *naverborr* (Ö. Grevie), *tolla* 'tåla', *sön*, *rodde* m. fl.

Skytts: *folle* 'fåla', *tolle* 'tåla', *tolli* 'tålig', *sponne* 'spånad', *sön*, *sonner* 'söner', *fodsporr* 'trampa på väv', *rodde* — *bår*, *båre*.

Vemmenhög: *i foll*, *tolla*, *sonn*, *konna* 'kvinna', *tronned* 'trampat', *borr*, *borra*, *sporr* 'spår', *sporra* 'spåra', *nyborren* 'nyfödd', *rodde* 'rutten', *rodde* 'röta', *kovvor* 'koppar', *bål* 'kraftig', *mån* adj., *bår* 'borr', *båra* 'borra', *nesebåra* 'nåsborr'.

Om kvantitetsförhållandena se Wigforss, De korta rotstavelserna i Skånemålen.

I nordöstra delen av landskapet har *o* i hithörande ord blivit *ö*. Detta område omfattar i stort sett Västra och Östra Göinge, Villands och norra delen av Gärds. Formerna äro här: *sön*, *köna*, *köbor*, *tåla*, *bör*, *böra*, *spår*, *spåra*, *spåre*, *tör*, *dör*, *gör* 'maginnehåll'.

Dessa former äro de väntade, då kort *o* här i regel motsvaras av öppet *ö*. Samma vokal finns sålunda även i långstaviga ord. Exempel.

Framför *d*, *t*: *ködd* 'scrotum', *döttor* 'dotter', *gött* 'gott', *knött* 'knot', *nött* 'natt'.

Framför *l*: *fölk*, *stölle*, *stölt*, *stölpe*, *tröll*, *öll* 'all', *töl* 'tolv'.

Framför *n*: *bönn* 'botten', *brönn* 'brunn' (se nedan).

Framför *f*: *söffa*, *löft* 'loft', *töfla*, *sköffa*, *köffert*.

Framför *p*: *höpp*, *höppa*, *köpp*, *köppa*, *löppa*, *stöppa*.

Framför *s*: *köst*, *kösta* l. *køst*, *køsta*.

Framför *m*: *söm*, *sömmar*, *sömna* 'somliga'; dessa båda ord medtagas bland de långstaviga, då *m* tidigt förlängts.

Framför *r*-förbindelser: *spörka* 'sparka', *kör* 'korg', *tör* 'torg', *tör* 'torv', *törp*, *törpare*, *störn*, *körp* 'ett slags hacka', *tör* 'torr', *mören* 'morgon', *mörna* 'hyska'. Detta *ö* kan sedan i vissa ställningar och på vissa områden vidare utveckla sig till *a*-ljud, t. ex. *tärpare* 'torpare' (Hjersås, i norr), *hass* (Hjersås), *hass* 'häst' (V. Göinge). Se härom Swenning, Sv. landsm. 1928, h. 1, s. 181 f.

Det är möjligt, att *ö* i någon del av området uppträder även framför gammalt *k*. Från Osby uppgives sålunda *rökk* 'spinnrock', *sökker* 'socker', *klökke* 'klocka', *plökka* 'plocka'. Om det sista säger dock upptecknaren, E. Tuneld, att det endast tillhör gammalspråket, de yngre säga *plokka*. Uttalet med *ö* torde sålunda vara på retur, och i samlingarna från andra socknar uppges uteslutande uttal med *o* i dessa ord.

Gränsen för *ö*-vokalismen (utom framför *ft*) i väster går saunolikt i närheten av häradsgränsen mot Åsbo. I de nära gränsen belägna socknarna Hörja och Röke är den sålunda helt genomförd, t. ex. Röke: *Blahölma* ortn., *dölled* 'dåligt', *döttor*, *fölk*, *kör* 'korg', *köbor*, *Lærkesholm*, *töla*, *töl* 'tolv', *mölka* 'mjölka', *stölpe*, *sömmar*, *sön*, *tröll*. Även väster om häradsgränsen finns *ö*, men det är här ej fullt genomfört, t. ex. Tranetorp (N. Åsbo): *döled*, *döli*, *dör*, *nött*¹ men *sän*, *täl*.

Framför *ft* (*vt*) i ord som *löft* 'loft', *töft*, *tövt* 'tomt' har uttalet med *ö* betydligt större spridning. Det finns i hela norra Skåne, även i väster på ungefär samma område som har

¹ Stavningen med *ø* är upptecknarens.

ö i *löva* 'lova', *söva* 'sova' (se nedan sid. 152). Som exempel må anföras från Frosta ortnamnen *töftarö* 'Toftaröd' (N. Rörum), *Fulltöfta* 'Fulltofta', *Bøstöfta* (Gudmuntorp), *Sätöfta*. Från nordväst må anföras från Åsbo *töft*, *löft*, Luggude *tövt*, *lövt* (men i Brunby *lät* 'loft'), Rönneberg *löft*, Onsjö *löft*.

Ett särskilt intresse erbjuder *ö* framför *r* i gränsområdet. Runt det nämnda området går nämligen ett gränsbälte, i vilket *o* blivit *ö* framför *r*, endast då det därjämte föregås av dental konsonant: *d*, *t*, *s*, vilket tydligen är att fatta så, att övergången *o* > *ö* genomförts endast under de mest gynnsamma betingelserna. Från olika delar av Fagerhult i Norra Åsbo har Wigforss antecknat *tör* 'torv' och 'torg', *dör* 'dörr', *sör* 'sorg' men *kör* 'korg', *för* 'förr'. Därjämte förekommer emellertid även *tört*, vilket tyder på vacklande uttal i gränsområdet. Från Tranetorp må anföras: *tör* 'torv', *tör* 'torv', *törmåse* 'torvmosse', men *kär* 'korg', *spär* 'sporre', därjämte även *tär* 'torr'.

I söder utgör Frosta härad ett sådant gränsområde. I västra delen är vokalen *å*: *tär* 'torv' (Gårdstånga, Holmby, Ö. Strö, Hurva, Skeglinge, Skarhult). Öster därom uppträder *tör* 'torv'¹ (Hammarlunda, Högseröd, Ö. Sallerup etc.). I N. Rörum finns *tör* l. *tär* 'torg' l. 'torv', *där*, *kär* 'korg', *bär* 'borr', *neglabära* 'nyckelhål', i Hörby *tör* l. *tär*, i Högseröd *tör* men *där*, i Gudmuntorp *sör* 'sorg' (men *sörja* 'sörja'), *dör* men *tärakulla* 'torvlada'. I Harlösa *tör* 'törs', *tör* 'torg' och 'torv', *dör* men *bär*, *nøglabära*. Även i norra Färs (Fränninge) finns denna motsättning mellan *töraska* 'torvaska', *törakor* 'torgkorg' och *bör*, *kör* 'korg'. Samma är förhållandet i södra delen av Gärds, t. ex. i Ö. Sönnarslöv: *tör* 'torv', *dör* men *bör*, *böra*. I Vram däremot längre norrut ha även *bör*, *spör* *ö*-ljud².

I materialet från Nordskåne har även medtagits ordet *dörr*, då detta ord därstädes företer samma former som hithörande, i väster *där* ned i västra Torna, i öster *dör*, vilka synas förutsätta

¹ I uppteckningarna användes ofta tecknet *ø*.

² I gränsområdet i Blekinge äro förhållandena likartade; se Swenning, Sv. landsm. 1928, h. 1, s. 192.

dor som utgångsform. I Sydskåne heter ordet i västra hälften *d̄ar*, i östra hälften *d̄ör*. Det böjes i Ingelstad sg. *d̄ör* pl. *d̄ärror* 'dörrar', i Vemmenhög *d̄ar* pl. *d̄ärror*, i södra Oxie *d̄ar* pl. *dorra* l. *dorre*, och i Skytts sg. *d̄ar* pl. *d̄ärre*, best. f. *d̄ärrane*. Detta tyder på olika utgångsformer för sing. och plur.

Det är mot denna bakgrund man bör se den sydhalländska vokalismen: *s̄ör* 'sorg', *t̄ör* 'torg' och 'torv', *t̄ört* 'torrt', *t̄ör* 'törs' gentemot *b̄är*, *b̄ära*, *sp̄är*, *sp̄äre*¹. Wigforss bedömer dessa former annorlunda, i det han menar, att formerna *b̄är*, *sp̄är* etc. äro sekundära i förhållande till *b̄ör*, *sp̄ör*. *å* skulle här sålunda ha annat ursprung än i *s̄än*, *t̄åla*, *f̄ålk*¹ etc., vilket icke är mycket sannolikt. Utvecklingen är helt säkert denna. Fda. *o* har i sydligaste Halland blivit *å*, men mellan dental och *r* har det utvecklats till *ö* alldeles som i det skånska gränsbältet.

Härmed är naturligtvis ingen uttömmande redogörelse given för *ö*-vokalismen i långstaviga ord i nordöstra Skåne. Avsikten har endast varit att visa, att *ö*-formerna av de kortstaviga orden icke äro isolerade utan ingå som ett led i ett större sammanhang, och för detta ändamål torde den givna översikten vara tillfyllest.

I sydöstra Skåne är vokalismen i hithörande ord ej så enhetlig. Hit höra större delen av Frosta, södra delen av Gärds, östra delen av Torna, Färs, Albo, Ljunits, Herrestad, Ingelstad och Järrestad. Först märkes här den nyss behandlade motsättningen mellan *t̄ör* 'törs', *d̄ör* och *b̄ör*, *b̄öra*, *sp̄ör*, *f̄ör* i norra delen av området huvudsakligen i Frosta och södra Gärds. Normalformerna inom detta område äro för övrigt: *b̄ör*, *b̄öra*, *t̄ör* (i norr *t̄ör*), *sp̄ör*, *k̄ona*, *i f̄öl*, *f̄öla*, *k̄öbor* l. *kovvor* — *s̄ön*, *t̄öla* 'tåla'. *å*-ljudets kvalitet växlar något. I Frosta användes sålunda slutet *å*, och detta uttal uppdyker även längre söderut åtminstone i vissa ord, t. ex. i Albo *lawutårr* 'loft-torkad', *Lerbærstårp* 'Lerbergstorp', *k̄årv* 'korg'. Orden *m̄ån* (Ljunits, Ingelstad) och *skosåla* (Ingelstad), *s̄ål*, *s̄åla* (Ljunits), *halsåla* 'halvsula' (Ö. Torna) ha alltid slutet *å*.

¹ *å* betecknar här ett mellanljud mellan *å* och *ö*.

Motsättningen mellan *sön*, *töla* och de övriga bör ses i belysning av den allmänna utvecklingen av kort *o* i dessa härader. Detta har nämligen utvecklats dels till *o(å)*, dels till *ö*. Den senare utvecklingen föreligger i följande fall.

Mellan *d*, *t*, *r* och *l*, *ll*: *töll* 'tull', *tölla* 'tulla', *töll* 'topp, årtull, kärnstav', *dratöll* 'dragtull, främsta årtullen som man drar i, då båten drages framåt', *töllabom* 'årtullsbom', *stölpe*, *stölle* 'stolle', *dölli* 'dålig', *tröll* 'troll'. Därjämte förekommer *ö* i *öll* 'all' (jämte *äll* i södra Gärds). Däremot heter *tolv* antingen *täl*, *töl* eller *toll*.

Mellan *d*, *t*, *n* och *t*: *tötte* 'tott', *döttor* 'dotter', *nött* 'natt'.

Mellan *l* och *d*: *lödd* 'trasigt plagg' (Ljunits), *lödda* 'trasig kvinna' (Ljunits), *klödd* 'strunt' (Albo), *klödde* 'tölp', *klöddare* 'tölp', *klödda* 'tölpigt fruntimmer', *klödded* 'kluddig' (Harlösa), *klöddapös* 'trastäcke' (Ingelstad). Samma utveckling föreligger även i *lōda* 'låta, ljuda', som väl ursprungligen är svagtionsform, samt i *plöster* 'plåster', *slöss* 'slåss' (N. Rörum), *stöll* 'stall'.

Mellan *r* och *nn*: *brönn* 'brunn'. Detta ord synes i nästan hela Skåne visa tillbaka till en form *bronn*. Endast undantagsvis finnas former med *u* längst i väster: *brönn* (jämte *brånn*) i Skytts, *brann* i Brunnby, Luggude h. (men i Allerum och Krapperup *bronn*), *brunn* Förslöv (Bjäre), *brunn* Magnarp (Barkåkra). Normalform är annars i hela nordvästra delen av Skåne ner i västra Torna *bronn* (enligt Olseni *brånn*; denna form anges ock från västra delen av Frosta h.), söder därom *brånn* (Bara, Oxie, Skytts, Vemmenhög, Ljunits). I hela östra hälften av Skåne heter ordet *brönn* (i Kivik dock *brånn*), vilket längst i sydväst, i Herrestad och Ingelstad, delabialiserats till *bränn*.

Vokalen anges i vissa fall som slutet *ø*, såsom i *tøll*, *tølla* Herrestad. Den är emellertid även i detta fall bestämt skild från gammalt *ø*, som i Sydsåne har annan karaktär.

Västgränsen för detta område framgår av följande. Frosta: *dölli* Gårdstånga, Skeglinge — *dölli* Hammarlunda strax öster om Gårdstånga, *döttor* Hammarlunda, Högseröd, *sön* Hurva, Bosjö-kloster — *sön* Hammarlunda (även *sön*), Högseröd, *stölpe* Skeglinge,

Skarhult — *stölpe* Ö. Sallerup, *bränn* Hallaröd, Munkarp, Hörby, Ö. Sallerup, Hurva, Gårdstånga — *brönn* S. Rörum, Gudmuntorp.

I Torna går gränsen någon mil öster om Lund: *dör* Hällestad, *töll*, *tölla*, *tölamod* Everlöf, *brönn* Dalby, Bläntarp (även *bränn*), Everlöf.

Längre söderut går gränsen genom Ljunits, varifrån dubelformer angivas: *blårtått* 'blånpropp till fläderbössa', *blåklådd* 'blyklump', *bränn*, *sön*, *töla* — *tötte*, *lödd*, *lödda*, *nött*, *sön*, *töla*, *löda*. Väster om denna gräns hava dessa ord *å*-ljud, t. ex. *toll* 'tapp', *lodd*, *lodda* etc.

Härmed har naturligtvis icke givits någon uttömmande skildring av utvecklingen av fsk. *o* i sydöstra Skåne. Vad som meddelats, torde emellertid vara tillräckligt för att man skall kunna bedöma motsättningen *sön*, *töla* — *köna*, *föla*, *köbor*, *bör*, *böra* etc. i de kortstaviga orden. Denna representerar icke en ursprunglig motsättning mellan gammalt *o* och *u*, utan alla formerna utgå här liksom i övriga delar av landskapet från gammalt *o*, vilket i flertalet ord blivit *o(å)* men i vissa fonetiskt motiverade ställningar övergått till *ö*. Därav förklaras osökt *ö*-vokalismen i *sön*, *töla*.

I framljud är utvecklingen en annan: *ödor*, *öder* 'utter' (allmänt), *öben*, *öbna* 'öppen, öppna' i Nordskåne (enl. Olseni *öen*, *öna*), i sydväst *öven* v. Torna, *öven* Bara (i norr), *även* Bara (i söder), *öven* Vemmenhög, Skytts, *även* Ljunits, Herrestad, *öben* Albo.

Utvecklingen av *o* + *v*.

Framför *v* har fsk. *o* en annan utveckling än i andra ställningar, varför ord av denna typ brutits ut. Exempelord äro *doven* 'duven', *hoven* 'svullen', *koven* 'skämd', *klove*, *lov*, *lova*, *skova* 'stekskorpa', *sova*, *ovan*. Av dessa har dock det sista ofta annan utveckling än de övriga på grund av att *o* står i framljud. Utvecklingen har i stort sett klarlagts av Wigforss, varför framställningen här kan göras kort.

I Nordskåne ha dessa ord (med nedanstående undantag)

vokalen *ö*. Normalformer äro sålunda: *döven* (Onsjö, V. Göinge), *höv* 'Hov' i Bjäre, *kövnä äü* 'dö', *klövana* 'klovorna', *löv*, *löva*, *söva*, *sköva*, *skövtjærra* 'skottkärra' (Fagerhult i N. Åsbo). Sydgränsen för detta område går i öster genom sydligaste Gårds, strax söder om Everöd men norr om Huaröd och Degeberga, som ha sydsånsk vokalism. I väster går *ö* ned i Harjagers h.; åtminstone i västra delen (Barsebäck) råder nordånsk vokalism: *löv*, *löva*, *löven*, *söva*. Harlösa i sydligaste Frosta har *löv*, Gudmuntorp *söva* l. *söva*, *löva* l. *löva*, Gårdstånga *löva*, *söva*.

Avvikande former finnas endast lokalt, såsom *säa* 'sova', *lä* 'lov', *läa* 'lova' (även *lät* 'loft', *skäl* 'skovel') i Brunby (Luggude). Vanligare äro avvikelserna i *ovan*, *ovanför*. Även dessa hava visserligen *ö* men därjämte träffas *awwanför* Hörja (V. Göinge), *awwan*, *awwanom* Reslöv (Onsjö), Gårdstånga och Borlunda (Frosta), *öan*, *öanför*, *öanpau*, *öast* V. Göinge (Önnestad), Ö. Göinge, V. land. På samma område även *sköa* 'skova', *sköl* 'skovel'.

I Sydsåne, söder om den nämnda gränsen, äro normalformerna i större delen av området: *dawwen* 'duven', *hawwen* 'svullen', *kawwen* 'skämd', *klawwe* 'klove', *laww* 'lov', *lawwa* 'lova', *sawwa* 'sova', *skawwa* 'skorpa', *awwan* 'ovan'. Dessa former, som uttalas med *a*, förekomma i hela sydöstra hälften av Skåne till och med Ljunits och östra Torna samt dessutom i västra Torna och norra delen av Bara härad, omfattande socknarna Lomma, Uppåkra med Flackarp.

I södra delen av Bara (Burlöv, Tottarp, Nevitshög och Esarp) samt i norra delen av Oxie har utvecklingen resulterat i *äw*: *däwen*, *läw*, *läwa*, *säwa*, *äwan*, *äwor* (< *over*). Ett *läw* har för övrigt antecknats ända uppe i Värpinge utanför Lund.

Ännu längre söderut, i södra Oxie, Skytts och Vemmenhög, är uttalet *öw* med öppet *ä*: *döwen*, *köwne öw* 'svimma', *löw*, *löwa*, *löwe*, *söwa*, *söwe*. Utbytet av *äw* mot *öw* är icke isolerat i dessa ord. Det har drabbat även ord med gammalt *ä* framför *g*, *v*, t. ex. i Vemmenhög *löw* 'låg', *göwa* 'gåva', i Skytts *göwe*, *löw*, i Oxie *göwa* (Oxie, Särslöv, Sallerup), medan Bara i söder har *läw* (Wigforss s. 331), i norr *laww*, *gawwa*, *sawwor* 'sådor'. Dessa

former tillhöra även dialekterna i sydöst. Parallellismen mellan de båda ordtyperna omfattar för övrigt även norra Skåne, i det dessa ord här ha *ö*: *löv* 'låg', *göva* 'gåva', *köva* 'kåda', *sövor* 'sådor'. Nordgränsen för området med *ōw* i Oxie framgår av följande: från V. Klagstorp och Törringe uppges *löwe* 'lova' men från V. Klagstorp och Ö. Grevie även *lāw*.

I vissa delar av Skåne förekommer en form *trōva* 'trampa'. Från N. Åsbo anför sålunda Billing *trōva*, *trōvane*, *trōv*, *fatrōv* 'fotsteg på en vagn'. Wigforss ansätter som närmaste utgångsform *trova* av *trodha* (SHF, s. 274). Ordet kan givetvis icke skiljas från *trodha* utan är helt säkert en fortsättning av denna form. Liksom i norra Skåne *kåda* och *sådor* blivit *kōva*, *sōvor*, bör *trodha* ha kunnat bli *trōva*. Växlingen *d : v* föreligger ock i *glōv* (Harlösa), *glōv*, *glōvor*. Den vanliga utvecklingen av *trodha* är annars *trō*, *trō* eller *trōa*, *trōja* (Ö. Göinge, Frosta). Om dessa former se sid. 158.

Samma utveckling som i *trōva* kan föreligga också i ortn. *Lövestad*, uttal *lōvesta*, i Färs h. I NoB 1928, s. 23 not har jag antytt, att Falkmans härledning av namnet från *Hlodver* ej är fonetiskt orimlig. *Hlodver* skulle på fsk. blivit *Lodhir, *Lodher, och ortnamnet skrives 1440 *Loverstatha* Monumenta Scaniae hist. 3, s. 207, och 1488 *Lowitzstade* dars. 5, s. 65. Det däri ingående mansnamnet kan naturligtvis också ha varit *Lodhar, i vilket fall som helst bör det ha varit ett namn på *Lođ*-. I så fall är *Lövestad* den skånska formen för de svenska namnen på *Lodhar*- eller *Lodhir*-, t. ex.

(?) i *Lodarsthadum* Sv. Dipl. 1, s. 554 (1279), i *lodhirstadhūm* Sv. Dipl. 5, s. 633 (1347), i *Lodherstadhūm* Sv. Dipl. ns 3, s. 75 (1415), nu Lårstad i V. Stenby, Östergötland.

i *Lodherstom* Sv. Dipl. ns. 3, s. 102 (1416), i Kalmar s. i Uppland.

i *Ludherstom* Sv. Dipl. ns 2, s. 124 (1409), nu Lörsta i Nås i Uppland¹.

¹ Namnet *Lövestad* har oberoende av mig behandlats i ett föredrag i Filologiska sällskapet i Lund av Fil. lic. E. Bruhn.

I södra Frosta och norra Färs finns det ett smalt gränsbälte, i vilket *lōva*, *sōva* leva kvar, t. ex. Gudmuntorp (Frosta) *sōva* l. *sōva*, *lōva* l. *lōva*, Fränninge (Färs) *sava* 'sova'. Utvecklingen har sålunda varit i norr *ov* > *ōv*, i söder *ov* > *av* > *aww* etc.

Det är icke endast de kortstaviga orden med *v*, som intaga en särställning. Det har ovan nämnts, att detta även är fallet med ord som *tōvt*, *lōft*, och det gäller även om *skovl* och *gavel*, vilka i hela Skåne, även i södra delen, i regel ha *ö*-ljud. De vanliga formerna äro i norr och sydväst *skōvel*, *skōvl*, *gōvel*, *gōvl*, i sydöst fr. o. m. Ljunits och östra Torna *skōwl*, *gōwl*. (Andra mera lokala former finnas dock även, t. ex. *skōl* Villand, V. o. Ö. Göinge, *skāl* 'skyffel', *skāla* 'skyffla' Brunnby i Luggude, *skēyl*, *gēyl* Viken i Luggude). Den närmaste utgångsformen för *gōvl* är **gowl*, hur denna så har uppkommit.¹

Utvecklingen av *o* + *gh*.

Som förut nämnts, har i större delen av Skåne *u* normaliserats framför *gh*: *dūa*, *trū*, *rū stūa* o. s. v.

Endast i nordväst finnas former med *o*. I västra delen av Bjäre (V. Karup, Hov) finnes sålunda uteslutande *o*-uttal: *dō*, *dōa* (V. Karup), *stōa* (V. Karup, Hov), *ihō*, *lōe*, *rō*, *robōs* 'råghalm', men *flūa* 'fluga'. Längre österut, i socknarna Förslöv och Hjärnarp, förekomma dubbelformer, alltså *albō*, *ihō*, *lōe*, *trōspæjl* 'degspade', men också *hukommeli* 'minnesgod' (Hjärnarp), *rubās* 'råghalm' (Hjärnarp, Förslöv), *trū* (Hjärnarp) samt genomgående *dū*, *dūa*, *flūa*, *stūa*. Från N. Åsbo anföras dylika former av Billing Åsbomålets ljudl., s. 76, nämligen *lōe*, *albōe*. Från Brunnby (Luggude) ha antecknats *renbō* 'regnbåge', *rō* 'råg'.

Det sannolikaste är väl, att formerna med *o* utgå från äldre *o*. Det skulle sålunda finnas en lokal fördelning av gammalt

¹ Wigforss utgår från **gowl*, Swenning menar, att **gowl* är avljudsform till *gavel* och ty. *giebel*.

o och *u* framför *g*, beroende på att den nämnda tendensen att normalisera *u* framför *g* ej verkat i nordväst.

På *u*-området äro formerna med *u* av de förut nämnda orden enrådande, varför man ej av dem kan sluta sig till vilken utveckling ett kvarstående *o* här skulle ha fått. I Åsbomålets ljudl., s. 89, anför emellertid Billing ett gårdsnamn *Bāv*, uttalat *bōv*, i N. Vram, Luggude h., vilket tyder på att förbindelsen *o + gh* här blivit *ōv*, om ordet av Sahlgren¹ riktigt identifieras med *bogh(er)* 'båge'.

Ett stöd för att utvecklingen varit denna kan kanske hämtas från orden med gammalt *ōg*, såsom *plog*, *skog*, *bog*. Dessa utvecklas nämligen i Sydsåne parallellt med dem på *ov*, såsom *lova*, *sova*. De heta sålunda *skaww* 'skog', *plaww* 'plog', *barw* 'bog' resp. *skāw*, *plāw*, *bāw*, *skōw*, *plōw*, *bōw* med samma lokala fördelning mellan de olika formerna som *lawwa*, *sawwa* — *lāwa*, *sāwa* — *lōwa*, *sōwa* (se ovan). Det är därför sannolikt, att de åtminstone delvis utvecklats parallellt även i Nordsåne. *lova* och *sova* heta i Nordsåne *lōva*, *sōva* utom på ett gränsområde i Frosta och norra Färs, där även *lōva*, *sōva*, *sava* uppträda (se ovan). På samma sätt heter *skog* i större delen av Nordsåne *skōv*. Endast i nordöst (Villand, Östra och Västra Gøinge samt norra Gårds) har det formen *skō* (lokalt finns också *skā*, t. ex. Allerum i Luggude). Långre söderut i Gårds (Ö. Sønarslöv, Degeberga, Huaröd) heter det *skqv* eller *skōv* (Everöd, Köpinge). Till norra Gårds höra i detta fall Vä, Lyngsjö, Linderöd och V. Vram. I Bjäre är formen *skōv*, men därjämte uppträder liksom flerstådes *skō* i sammansättningarna *skobō* 'skogsbo', *skodūa* 'skogsduva'.

Orden *bog* och *plog* däremot ha i hela Nordsåne uttalet *bō*, *plō* utom på ett område i västra Harjager (Barsebäck, Hofterup), varifrån uppges *bōv*, *bōvsele* 'bogsele', *bōvträ* 'bogträ' m. fl., *faurabōv* 'fårbog', *plōv* 'plog', i södra Frosta, varifrån uppges *plōv* (norrut),

¹ Namn o. Bygd 12, s. 181 f.

plōv (söderut) liksom *sōva* jämte *sōva* 'sova', i Harlösa (Frosta) *plāv* och i Färs (Sövde och Röddinge) och ö. Torna (Revinge) *plāww*.

Mellan nordskånskt *skōv*, *plōv* och sydsånskt *skaww*, *plaww* finnas sålunda ett gränsbälte med övergångsformer. Sådana äro *plōv*, *plav* östra Frosta, *skav* Gärds. Utvecklingen torde sålunda ha varit denna: *ōgh* har i norr blivit *o*: *bō*, *plō*. Söder därom har *ōgh* förkortats till *ov*, vilket så på vanligt sätt i Nordskåne blivit *ōv*, i Sydsåne *aww*, *āv*, *ōw*. Sannolikt bör därför också utvecklingen av ett kortstavigt *ogh* ha varit densamma, om det av ett eller annat skäl ej deltagit i utjämningen *ogh* > *ugh* > *u*. Formen *bōv* av äldre *bogh* i Luggude är i så fall den väntade.

Utveckling till slutet *ø*.

I åtskilliga ord har utvecklingen resulterat i slutet *ø*. Denna företeelse har jag tidigare behandlat i en uppsats om »Lödde å» i NoB 1928, s. 20 f., varför framställningen här kan göras kort.

ø-ljudets kvalitet är densamma som i ord med *ø* av annat ursprung. I Nordskåne uttalas det sålunda som *ø*, utom i Bjäre, där det som kort även kan uttalas *u*. I Sydsåne är i väster uttalet *ø*, i öster från och med östra delen av Torna härad (ungefär en mil öster om Lund) och Ljunits är det *y*, om vokalen är lång. Om vokalen är kort, användes i östra hälften *u*, i väster däremot *y*. Det är givet, att det är svårt att angiva exakta gränser för sådana nyanser, som det här är fråga om, och att i gränstrakter alternativt uttal kan förekomma. Uttal med kort *u* förekommer sålunda alternativt ända upp i Villand och V. Göinge. Här användes den normaliserade beteckningen *ø*.

Denna utveckling till *ø* är ej inskränkt endast till de kortstaviga orden, utan den förekommer även i de långstaviga. Den står sålunda icke i samband med stavelsebyggnaden utan är framkallad av de omgivande konsonantljuden. I ovan nämnda uppsats i NoB ha därför även de långstaviga orden medtagits.

I de ursprungligen kortstaviga orden har utvecklingen överallt utom i sydvästra delen, Vemmenhög och Skytts, resulterat

i att vokalen förlängts. För övrigt förekommer kort vokal endast med starkt lokal begränsning. Orden anföras här med lång vokal, som är den i Skåne vauliga. Exempel:

Framför *dh*: *rǔskē* (< *ruǔsked) 'redskap, varmed träskor urholkas' (Albo), *lǔ* 'vårull', *lǔen* 'luden', *sǔ* 'köttspad', *trǔ* l. *trǔ* 'trampa' (se ovan). Längst i söder finnas även former med *d*: *lǔd* (Ljunits), *ludd* (Vemmenhög); jfr dars. *budd* 'bud', *budda* 'buda'. — Utvecklingen till *ǔ* har uteblivit i ordet *trǔ* i sydvästra delen av landskapet, omfattande Ljunits, Vemmenhög, Skytts, Oxie och södra delen av Bara härad. Det heter här *trǔā*, *trǔāa* 'göra spår i snön', *trǔālāv* 'trampinrättning på spinnrock' (Vemmenhög), *trǔāwelāv* (Skytts).

Framför *d* (< *t*): *brǔd* 'brott, brottsjö', 'halvrund vedklabb, som användes som viloplats för hävstången vid stenbrytning' (Färs), *benbrǔd* 'benbrott', *målbrǔd* 'målbrott', *tǔbrǔd* 'tjällossning', *Brǔdagra* ortn. i Frosta (jfr da. *brudager* 'en ager, som tages op hvert andet år, eller som nys er tagen op'), *Kvarnbrǔda* 'Kvarnbrodda' ortn. i östra Torna, *barbrǔda* 'barbacka', *Brǔda* ortn. i Slimminge o. Allerum (Luggude), *Brǔd* ortn. i Träne, *brǔde* 'gårdsgård', 'bråte', *brǔda* 'linbråka', *brǔda* v. 'uppföra gårds-gård', 'bråka' (lin), *trǔd* (till *tryta*) 'slut', *ta trǔd* 'ta slut', *arbes-trǔd* 'brist på arbete', *rǔden* 'rutten', *rǔde* 'röta'. Möjligen hör hit även *sprǔde* 'språte' på väv. I alla dessa föregås *ǔ* av *r*. Även efter *l* finns detta ljud: *flǔda* v. 'flotta' (stockar), *flǔdebro* 'flottbro', *oplǔd* 'övre delen av förkläde l. lintyg', *lǔda* 'lotta'. Samma vokal finns också i *klǔdra* 'kluddra', *slǔdra* 'sluddra', *plǔdra* 'pladdra', *plǔddra* (torv), *pǔgalǔdring* 'pojkvasker'. Kort vokal förekommer endast i sydväst samt på ett litet område i Luggude (Brunnby, Lerberget), där även ord som *mǔta*, *bǔta* ha kort *ǔ*: *rǔdden*, *brǔdda* 'linbråka' (Brunnby), *brǔdde* 'bråte', *brǔdd-sill* 'sill, som skadats av näten', *brǔdden* 'bruten', *rǔdden* 'rutten' (Lerberget) samt i Bjäre: *brǔdda*.

Övergången har i sydväst (Skytts, Vemmenhög, Oxie och södra delen av Bara) uteblivit i ordet *rutten*. Formerna äro där *rodden* (Skytts), *rodden* (Bara), *roddna* (Oxie), *roddne* (Skytts), *rodde*

'röta' (Vemmenhög). Även i V. Göinge (Hörja) finns *rāden* jämte *rōden*, *rōdna*. Med hänsyn till skrivningen *rōden* kan jämföras *frōne* 'murket trä närmast barken', *gomlösa* 'Gumlösa', *hōra* 'höra', *grōn* 'grön' i samma dialekt. Rent lokala former äro *brāde* (Torekov) och *flāde* (Lerberget).

Framför *n*: *halsbrōna* 'halsbränna', *halsprōnn* (Skytts).

Framför *l*: *sāl*, *sāla* 'skosula', *halsōla* 'halvsula', *sōla* 'sula på årder', *rosāl* 'sula som årorna vila på vid rodd' (Albo, Ingelstad). Övergången har uteblivit i orden *sāl*, *sāla* i östra hälften av Sydskåne från och med östra Torna och Ljunits. De uttalas där med slutet *å*-ljud. Kanske sammanhänger det med att orden i betydelsen 'skosula' äro lånade. I sydväst äro formerna *sōll* (Skytts), *sōlla* (Vemmenhög).

Framför *s*: *drōse* 'dråse', *frōsen* 'frusen' äro nordskånska. De sydskånska formerna äro *drōsse*, *frōssen*. Längst i söder finns även *blōss*, *blōssa* (Skytts, Vemmenhög, Oxie, Ljunits), vilka i övriga delar av landskapet heta i norr *blās*, *blāsa*, i söder resp. *blūs*, *blūsa*, *bloss*, *blossa*. Wigforss ansätter för *blōss* en utgångsform *blys* och skiljer det sålunda från de i större delen av landskapet förekommande, vilket är möjligt men kanske ej så tilltalande. Även *knōsla* (Frosta) har *ō*. Om dessa se anf. uppsats i NoB, s. 29.

Framför *b* ($\leq p$): *drōb* 'dropp' (Onsjö, Frosta), *tagdrōb* 'takdropp' (Gärds), *drōbflakk* 'droppfläck', en bar fläck i huvudet på barn (Albo), *drōbfri* 'droppfri' (Gärds). Längre söderut har vokalen delabialiserats: *tagdrāv* (Herrestad). Formerna äro i någon mån osäkra, då det i ä. da. även finns en form *dryp*. — *krōv* 'kryp' (Bjäre), *krōw* l. *kruvv* (östra Torna), *krūw* (Skytts), *krū* (Vemmenhög), *krivv* (Ljunits), *krāv* (Vemmenhög). Av båda orden finnas även former med *å*: *drāb* (Farstorp i V. Göinge), *krāb* (V. Göinge, Villand). Dylika former (men med öppet *å*) finnas även i Blekinge; se Swenning, Sv. landsm. 1928, h. 1, s. 193. — Även *snūbla*, som i norr heter *snābla*, uppträder med *ō*: *snōbla* (Bosarp i Onsjö, N. Rörum i Frosta), *snōvla* (Barsebäck i Harjager). Längre söderut delabialiserats *ø*: *snēvla* (Lomma, Uppåkra i Bara),

snivola (Burlöv, Tottarp i Bara, Vemmenhög, Ljunits). Denna utveckling synes vara inskränkt till västra hälften. Längre österut heter ordet *snobbla*, *snobbled* Färs (Sövde och Rödninge).

Som förut nämnts, är vokalen i regel slutet *ø*. Det förekommer dock ibland även öppet *ö*. Detta var fallet med *röden* i Hörja (V. Göinge), det är även fallet med följande ord i Färs: *bröde* 'gårdsgård' (Östraby o. Västerstad, Fränninge), *ælvabröd* 'häftig värk', eg. 'älvabrott' (Vollsjö), *allebröde* 'gårdsgårdsstör av al' (S. Åsum). Detta skulle kunna tyda på att utgångsformen här varit en annan än i andra trakter, i synnerhet som *rutten* i Vollsjö och S. Åsum heter *röden*. Så har jag ock fattat denna skillnad i min uppsats i NoB. Sannolikare är väl dock, att *ö* är sekundärt liksom i *grön*, *grönkål*, *grödahuwva* 'ett slags mössa', alla i Fränninge (Färs). Andra paralleller härtill äro följande ortnamn. *Brösarp*, 1) by i Vollsjö (Färs), 2) by i V. Göinge, kan givetvis ej skiljas från *Brössarp*, socken i Albo. Deras äldre skrivformer synas ock vara likartade. *Brösarp* i Vollsjö skrives *Brusarp* SRD 8, s. 461 (avskr. 1425) och uttalas för övrigt även *brössarp* (Tolånga, Åsum), och sockennamnet *Brössarp* skrives *brusathorp* Sv. Dipl. 4, s. 212 (1331), *Brusethorp* SRD 7, s. 257 (avskr. 1420), *Brusorp* dars., s. 256, *Brusarp* 1398, *Bröserop* 1481. Inga skrivningar med *o* finnas, varför det till grund ligande namnet väl ej kan vara annat än *Bruse*.

Brönnestad i Vemmenhög skrives 1392 *Brunstatha* och uttalas *brønnesta*, och *Brönnestad* i V. Göinge skrives likaledes *Brunstathe* Sv. Dipl. ns 1, s. 436 (1405), *Brunstathe* SRD 7, s. 257 (avskr. 1420) och uttalas *brönesta* (jfr *önesta* 'Önnestad'). Man skulle då vänta, att *Brönnestöv*, by i södra Frosta, uttalades med samma vokalljud, då även dess medeltidsformer ha *u*: *bruneslef* Sv. Dipl. 1, s. 43 (1085), *brunaszleeff* Sv. Dipl. 2, s. 108 (1291). Till grund ligger säkerligen personnamnet **brūnar*. Ort-namnet uttalas emellertid med öppet *ö*: *brönnestöv*. Enda anledningen härtill synes mig vara inverkan från det föregående *br*. Denna inverkan från *r* på en följande vokal är som bekant ganska nyckfull och sällan »ljudlagsenlig» i den meningen, att den är

undantagslös och konsekvent genomförd. Även geografiskt sett verkar den ojämnt.

Svårare är att i detalj avgöra, vilken vokal det är, som utvecklats till *ö*. Wigforss menar för sin del, att det är *o* och stöder sig härvid huvudsakligen på att motsvarande kortstaviga ord i såväl danska riksspråket som Sejerømålet ha former med *o*. Som ovan nämnts, kunna emellertid de kortstaviga orden icke skiljas från de långstaviga utan måste bedömas i samband med dessa, och bland dem finns det många, som icke gärna kunna ha haft *o* och som för övrigt i danska riksspråket ännu ha vokalen *u*. Detta gäller ord som *klødra* da. *kludre*, *slødra* da. *sludre*, *plødra* da. *pludre*, *pløddra* (torv) da. *pludder* 'mudder', *pågalødring* da. *ludring*, *lønta* 'småspringa' da. *lunte*, *lønta* sbst. da. *lunte*, *kløns* da. *klunse*, *løns* da. *luns* etc. Därtill kommer, att av åtskilliga hithörande ortnamn medeltidsformer föreligga, vilka utslutande skrivas med *u*. Detta gäller de förutnämnda *Brønnestad*, *Brønneslöv* och *Brösarp*. Även N. Rörum skrives äldst *Rutharumi* SRD 3, s. 444 (o. 1300); senare *Rytharum* SRD 4, s. 51, *Rytherum* Erslev Rep. 2, s. 353 (1390).

Remmarlöv, uttalat *Remmale*, i Harjager skrives äldst *Ruthmarlöff* sl. 1300-talet LDL (i SRD 3, s. 541), *ruthmerlef* 1346 Sv. Dipl. 5, s. 602, därefter *Rødmerlöff* 1494 SRD 7, s. 253, *Rodmerlöff* 1573 (enl. Falkman Ortn. i Skåne), *Rimmerlöff* 1624 (enl. Falkman). Av skrivningarna att döma skulle utvecklingen ha varit *u* > *ö* > *e*.

Löderup, uttal *løddarp*, i Ingelstad heter i äldre tid *Ludathorp* 1383 (enl. Falkman), *Ludethorp* SRD 3, s. 564, *Ludarp* dårs. s. 559, *Luddarp* Sv. Dipl. ns 2, s. 705 (1413), *Lydderup* jb. 1651, *Lyderup* jb. 1651, *Lødderup* 1569 Lunds stifts landebog. Att utgångsformen är *Lutathorp* bekräftas av formerna *Lutæthorp* SRD 4, s. 322, *Luderop* dårs., s. 394, *Luderup* dårs., s. 402, *Ludethorp* dårs., s. 512, *Lohtorp* dårs., s. 498, 516, namn på en nu nedlagd by i Rislev (Sjælland), samt av motsvarande ortnamn på gammalsvenskt område: *Luthathorp* Sv. Dipl. ns 3, s. 303 (1418), *Lutatorp* Sv. Dipl. ns 1, s. 46 (1401), båda i avskrift, nu

Lutarp i Småland; *lutetörp* 1546 jb., *Lutatorp* 1552 jb. m. fl., nu *Lutorp*, gård i Segerstads s., Västergötland. Se I. Lundahl, Falbygdens By- och gårdnamn, s. 68 ff. I ordet ingår mansnamnet *Lute*; jfr *Goskalk Luute* i Stockholms stads tänkebok 1524—1529 (utg. av L. Larsson), s. 49.

Medeltidsformerna av *Løddeköping* äro *Loddækøpingh* 1300-t. LDL (Liber daticus lundensis) utg. av Weeke, s. 213, *Luddø-køpinghe* sl. 1300-t., LDL, s. 33, *Luddekøpinge* 1334, Erslev, Testamenter, s. 71 avskr., *Luddokøpinge* 1379 dars., s. 148 orig., *Luddekøpinge* 1378 (avskr. 1429). Att det är *u*-formerna, som givit upphov till det moderna uttalet, kan direkt bevisas. Moderna former som *lödd*: *lodd*, *klödd*: *klodd*, *lödde*: *lodde* bilda nämligen den direkta fortsättningen av äldre *lodd*, *lodde*, *klodd*; *lödde* måste sålunda ha utgått från *ludde*.

Det är sålunda ställt utom allt tvivel, att det är *u*, som blivit *ø* mellan *l* och *dd*. Därom vittna ock de förut nämnda *klōdra*, *slōdra*, *plōdra*, *-lōdring*, *plōddra* och övergången *Luddarp* > *Løddarp*.

Även mellan *r* och *ns* är det *u* som palataliserats i *halsbrōna*. Detta framgår dels direkt av *Brunstathe* > *Brønnestad*, *bruneslef* > *Brønneslöv*, dels indirekt av en jämförelse med ordet *brunn*, vars moderna former i nästan hela landskapet förutsätta en utgångsform *bronn* (se ovan). Då *bronn* blivit *bronn*: *brönn* men *Brunstathe* med gammalt *u* blivit *brønnestad*, bör *halsbrōna* ha utgått från *halsbruna*.

För ord med *ø* mellan *r* och *s* gäller detsamma. Då *brusarp* blivit *brössarp*, bör även *druse*, *frusen* ha kunnat bli *drōse*, *drøsse*, *frōsen*, *frössen*.

Härmed förnekas givetvis ej, att även *o* kan ha blivit *ø* i vissa ställningar. Säkert är emellertid, att ett *ø* även kan härstamma från äldre *u*.

Utvecklingen av *u* och *o* i kortstaviga ord i Skånemålen är sålunda ganska klar. Om man bortser från förbindelserna *ugh*, *ogh*, *ov* samt orden med slutet *ø*, är den normala utvecklingen denna. I västra hälften av Nordskåne ända ned i Torna h. ha *u* och *o* sammanfallit i ett gemensamt *å*-ljud. I östra hälften, omfattande V. och Ö. Göinge, Villand och norra delen av Gärds, skiljas de båda ljuden fortfarande, i det fsk. *u* motsvaras av *å*-fsk. *o* däremot av *ö*. I Sydskåne hållas de likaledes i sär, fsk. *u* kvarstår här som *u*-ljud (i olika nyanser) och fsk. *o* som, van, ligen öppet, *å*-ljud, vilket dock i östra hälften från och med Frosta, Östra Torna och Ljunits i vissa ställningar blivit *ö*. Mot-svarigheten till fsk. *o* blir sålunda i öster dels *o* dels *ö*.

Lund.

Johan Palmér.

Västgötska vokalväxlingar, ortnamn och dialektgränser samt deras betydelse för lokalisering av språket i Äldre Västgötalagen.

I.

En i Arkivet XLIV tryckt uppsats »Dialekten i Äldre Västgötalagen ännu en gång» av J. Götling är dels ett försök att försvara de åsikter, som denne tidigare framställt i ett föredrag »Var är Äldre Västgötalagen skriven?» (Upps. Univ. Årsskr. 1921), dels en kritik av vissa partier i min avhandling »Studier över vokalväxlingar i Äldre Västgötalagen, I», 1925. Min avhandling är endast en del av min licentiatavhandling, vilken godkännts redan den 25 okt. 1920. Då jag av skäl, som här icke skola nämnas, lät trycka detta parti fem år senare, tog jag kännedom om vad som i detta ämne vidare publicerats, bl. a. Götling's ovan nämnda föredrag 1921. Hans muntliga framställning i maj 1920 kände jag icke till förut. Jag tyckte mig finna, att min framställning var hållbar, ehuru Götling framlagt meningar, som strida mot min uppfattning av vissa frågor. Helt naturligt måste jag då söka vederlägga hans åsikter, i den mån de stredo mot min uppfattning. Men jag fann ingen anledning att nämna de frågor, varom vi i stort sett synas vara ense, emedan syftet med Götling's undersökning är ett helt annat än mitt och emedan jag icke »lånat» några åsikter från hans framställning.

Därför följer bl. a., att jag knappast haft orsak att dröja vid och än mindre citera de tre rader, på vilka Götling i föredraget omtalar övergången ä > a frf r. Hans indignation över att jag icke tagit någon notis därom, synes mig skäligen omtiverad.

Innan jag övergår till den centrala frågan om växlingen a : æ framför r och Götling's försök att lokalisera språket i VGL I, skall jag punkt för punkt genomgå hans anmärkningar mot min framställning och söka rätta de fel, som Götling begått i uppsatsen i Arkivet¹.

Götling påstår, att jag tillskrivit »Hof en detaljkunskap om Västergötlands dialekter», och han tillägger, att Hof »helt enkelt

¹ Förkortas i det följande Ark. upps.

inte kunnat ha och inte heller haft» (s. 328) en dylik. Jag skriver, vilket underligt nog citeras av Götlind: »Han har intet att upplysa om några dialektgränser» (s. 35). Detta mitt uttalande borde varit svårt att missförstå. Min mening om Hofs »Dialectus Vestrogothica» är ju uppenbart just densamma som Götlinds.

Följande sidor (330—332) i Götlinds Ark. upps. utgöras av hans ortnamnsstudier, vilkas vederhäftighet och beviskraft jag skall belysa i följande avdelning. Hans metod i en och samma uppsats karakteriseras av hans diskussion av *fara* : *fera* (Ark. upps. s. 326—327) och *later* : *læter* (Ark. upps. s. 334). Han skriver:

»Så t. ex. hänger resonemanget om *lata* : *læta* : *leta* 'låta' (s. 46 ff.) helt och hållet i luften, då författaren ej tycks känna till, att nutida Västgötamål har både *lata* och *låta*. Det finns inte den minsta anledning att frångå Noreens och Kocks förklaring av *læta* som beroende på inflytande från en omljudd presensform *læter*, som dessutom hade stöd i preter. *læt*». I min bok läses (s. 46 ff.): »Visserligen utgöra landskapslagarna ej texter, i vilka språkets alla ord och varianter upptagits, men å andra sidan äro vi hänvisade nästan enbart till dessa för att genom dem bilda oss vår föreställning om det gängse språket under denna äldsta tid.»

»Om typen *lætæ* skulle vara att förklara genom inflytande från en omljudd presensform *læter*, så skulle väl denna omljudda presensform förekomma i fornvästgötska texter. I den äldre Västgötalagen finnes emellertid ej denna presensform utan endast *lætær* (4 ggr), och även i andra fornvästgötska texter synes den omljudda presensformen vara svagt representerad (Vidhemsprästen 3 spi *lætær* 1 g.; men Lydekinus endast 3 spi *later* 3 ggr). Att av de i den äldre Västgötalagen sällsynta formerna *fær*, *fælder*, *stænd(æ)r* och *tækær* sluta till en med dem analogisk form *læter* är ej tilltalande. Av dessa anledningar synes en förklaring av *lætæ* genom inflytande från en omljudd presensform mindre tillfredsställande.» Jag har alltså för *leta* i VGL I — men märk: endast beträffande denna text — sökt undvika förklaring genom inflytande från presensformen *læter*, vilken icke finnes i VGL I. Jag använder, med andra ord, samma metod, som Götlind för sitt fall funnit tillfredsställande och driver i sin polemik mot Palmér i Ark. upps. (s. 326). För att belysa, huru konsekvent Götlind är i sin metodik, uppställs följande ekvation: Götlind vill icke godtaga *fera*, emedan VGL I har endast *fara*. Jag vill icke godtaga *læter*, emedan VGL I har endast *later*. — Att ett varierande ä-uttal av ordet från senare tid finnes i Västergötland, liksom inom andra landskap, har jag ingen anledning att uppehålla mig vid. Jag hänvisar till mitt slutpåstående (s. 48): »Växlingen

vilas på en fonetisk grund, nämligen skillnaden i uttalet av kort och långt a-ljud, men den har i hög grad främjats genom ditto-grafiskt inflytande».

Götlinds huvuduppgift synes vara att visa, att min framställning av övergången ä > a framför r och r-förbindelser är felaktig. Till den ändan har han framdragit två ord ur min avhandling, nämligen *pärla* och *där* samt försett sin Ark. upps. med en karta belysande övergången ä > a framför rk. (Man må fråga sig: varför just rk?!).

»Med denna karta för ögonen», skriver Götlind, »blir det lättare att förstå, hur oriktig den förklaring är, som Wennström ger (s. 53) av fenomenet, att ä ej övergått till a i Holsljungamålets *pela* 'pärla'. Saken är enligt Götlind så enkel, att ett stort område har *pala* med övergång och ett annat *päla* utan övergång ä > a. Förmodligen skulle då Holsljungamålets *pela* tillhöra det senare området. Kartan är icke så tydlig, att jag vågar avgöra, om Holsljunga ligger inom Götlinds *vark*-område.

Men man behöver icke bläddra länge i Leanders Ordlista över Holsljungamålet för att få ett begrepp om att övergången ä > a framför r och framför med r bildade kakuminala konsonanter är mycket genomgripande. Det heter¹ *jarvør, fjälø, farj, färja, fal, fåla, fåskør* (färsk), *jåna* (gårna), *hårrø, håskåp*, (herrska), *jànø* (kärne), *mørj, mørkø, mørkeljør* (märklig), *marr, snatt* (snårt), *spjåna* (spjärna), *låna* (stjärna), *tåning, våd* (vård), *vådø, vådinna, vål* (värld), *vårja, vark* (värk), *vårka, vårma, vårme*, (värme), *vårpa* (värpa), *varrø* (värre), *vast* (värst), *vårva* (värva), *åtta* (ärta), *årva* (ärva), *arr* (ärr). Holsljungamålet tillhör alltså det stora område av Västergötland, som vi i detta sammanhang skulle kunna kalla »a-området». Framför r och framför kakuminala konsonanter förekommer a-ljud. Sådana former som *jån* (hjärna) och *kål* (kårl) visa, att a finnes även framför dentala konsonanter. Formerna böra väl förklaras så, att a uppstått framför r, som sedan förenats med följande konsonant till kakuminal, vilken därefter reducerats till supradental och dental. Övergår ä > a i alla dessa ord, väntar man samma övergång i *pärla* i samma dialekt, oberoende av ä-vokalens ursprung. Något egendomligt är Götlinds påstående: »Enligt Wennströms hypotes blir ju formen *pala* fullkomligt oförklarlig». Formen *pala* skulle ju enligt min framställning vara den »normala» med a-ljud framför supradentalt eller kakuminalt l-ljud.

¹ Jag betecknar här i fråga om Holsljungamålet kakuminalt d, n etc. med kursiverna *d, n* etc. Tungspets-r med antikva-r och tungrots-r med kursivt *r*. Lång vokal med längdstreck över den. Lång konsonant dubbeltecknas. Stockholms-e = kursivt *e*.

Nu förekomma emellertid i Holsljungamålet även sådana former som *pēla* (pärla), *ēla* (ärla), *ēligr* (ärlig) *ēna* (ärna), *mēla* (märsla), d. v. s. med stockholms-e framför dental. Jag tror, att dessa ljudförhållanden bero på att æ(e)-vokalen i vissa ord, t. ex. *ärna*, *ärlig*, ursprungligen varit lång, i andra ord blivit förlängd före den tid, då kort æljud i västgötska övergick till ä-ljud i denna ställning. Då vokalen var lång, ha de efterföljande konsonantljuden reducerats så fullständigt, att av r-ljudet intet spår finnes i den följande dentala konsonanten. Därför har r-ljudet ej kunnat omvandla föregående ljud. Detta är samma åsikt, som jag uttryckt i min avhandling s. 53: »Om det apikoalveolara ljudet (r + konsonant) reduceras och övergår till ett med r ej homorgant ljud, synes övergången æ > a hava uteblivit, t. ex. Holsljungamålet: *pēla* (pärla).»

Möjligen beror Göttings misstag i fråga om *pärsla* på att han icke tillräckligt noggrant sett upp med vad som verkligen står tryckt i min bok. Han har ej observerat, att *li päla* är tryckt med antikva mellan två kursiva vokaler. Vad detta betyder finnes angivet i min avh. s. 92. I varje fall har Göttings bristande noggrannhet spelat honom ett spratt i Ark. upps. s. 335, varest talas om *där*. Jag uppger icke alls, att Danells typordlista från Synnerby har såväl *der* som *dar*. Min framställning (s. 57) lyder: »I det nuvarande västgötamålet förekomma typerna *dēr* och *dār* (t. ex. Sy. I), och i sammansättningar förekommer även æ-ljud (t. ex. Holslj. *dæmmē* = därmed)». Parentesen »t. ex. Sy. I» — d. v. s. Danells typordlista — gäller endast och allenast formen *dār*. Av sammanhanget framgår tillräckligt tydligt, att jag diskuterar frågan, huruvida senare västgötskt mål i tal eller skrift uppvisar typer med e, a och æ av ordet *där*, d. v. s. om inom landskapet finnas belegg för en form *dēr*, en form *dār* och en form *dær*, former, som möjligen kunna tänkas återspegla växlingen *ḍar*: *ḍær*: *ḍer* i VGL I.

Härmed är jag inne på en viktigare fråga, nämligen mitt bruk av termen »det nuvarande västgötamålet», vilket kritiseras i Göttings Ark. upps. Götting skriver (s. 334): »Å sid. 57 har författarens bristande kännedom om det mål, han behandlar, spelat honom ett annat spratt. Han tycks tro, att en nutida växling a:æ:e förefinnes i ord som *där*, *därmed* o. d. inom samma mål. Till detta resultat har han kommit genom att sammanställa former från Skånings härad med former från Kind. Och å s. 55 säger han (Wennström): »Visserligen förekommer i det nuvarande västgötamålet hos några ord en växling æ:æ:e» ... Jag vet mig aldrig i en och samma dialekt ha iakttagit en sådan växling». — Jag instämmer i Göttings sista mening. Även jag känner ingen dylik växling inom något av västgötamålen. För

att övertyga sig om vad jag anser i fråga om en fonetisk växling a:æ:e, hade Götlind blott behövt vända ett blad. Å s. 58 skriver jag nämligen: »Sannolikt äro ar-typerna växelformer, som kunnat kvarstå, så länge vokalen var kort, men efter vokalförlängningen förlorat betingelsen för sin tillvaro. Att bestämma tiden för växlingens upphörande låter sig ej göra på grund av det bristfälliga materialet, men man torde kunna antaga, att växlingen æ:a i dessa ord följt den för andra ord gängse utvecklingen». Se för övrigt min framställning av *hær* s. 181

Varje noggrann läsare inser, att jag (s. 49—50) icke talar om något speciellt av de olika västgötamålen utan om språket i olika trakter av landskapet och under olika tider. Å s. 55 skriver jag: »Att i Äldre Västgötalagens a- och e-varianter till normalfornsvensk æ-form se en fonetisk växling i den fornvästgötska dialekten förefaller därför mindre tilltalande. Snarare är denna växling resultatet av en fortskridande ljudutveckling eller ett vittnesbörd om dialektblandning. Det visar sig nämligen, att e-varianterna oftast äro gamla, fonetiskt utdöende eller redan utdöda former, vilket framgår av deras successivt avtagande frekvens i fornvästgötiskan (jmf s. 15, 18).» Man må ej tillvita mig några andra meningar om »växlingen», än dem jag själv framlagt.

Lika meningslös som denna kritik är Götlinds något egenomliga fråga i Ark. upps. s. 334: »Hur mycket känner då förf. till av Västergötlands dialekter?», till vilken han fogat en upplysning om att landskapet har 31 häradar med ca 450 landskommuner, av vilka jag endast befattat mig med 15. För varje västgötaforskare är denna förebråelse i detta sammanhang mycket omotiverad. Jag förmodar, att Götlind lika väl som jag vet, vad andra forskare före oss redan klart och övertygande visat, nämligen att man utan vidare kan lämna ur räkningen stora delar av landskapet och många av de olika västgötamålen, då det gäller de frågor, som jag tagit upp till behandling.

Jag vill icke i detta genmäle upptaga plats med en redogörelse för på vilka grunder jag kommit fram till mitt resultat att närmare granska typordlistor från Skånings och Valle häradar. Skälen äro av både språklig och kulturhistorisk art. För att Götlind skall förstå, att jag — vid en tidpunkt, då jag omöjligt kunde känna till Götlinds åsikter, — icke gripit till typordlistor från dessa två häradar av rent godtyckliga skäl, bör det vara fullt tillräckligt med följande: Lagens dialekt skulle enligt Götlinds föredrag s. 81 vara att söka i ett område omfattande mellersta Viste och ett par socknar i västra delen av Barne häradar. Götlind borde själv ha modifierat sitt påstående med hänsyn till sin egen upplysning (s. 72) i samband med »gräns 6»: »Majoriteten av

skrivningarna ha dock ej æ utan a, och vi böra därför knappast söka vår lagdialekt på ett genuint område med æ (< a) framför r-förbindelse utan på ett övergångsområde». Denna Götlands »gräns 6» går ungefär från Vara till Borås. Väster om denna linje finnes ett stort æ-område (uttalet: stærk). Öster om linjen Vara-Borås finna vi a-uttal i sådana ord som arg, stark, skarp, arv. Enligt Götlands egna iakttagelser bör dialekten vara att söka snarare något öster om Vara än »några socknar väster om Vara», såsom Götland formulerat sitt påstående i Ark. upps. (s. 325). Kartan i Götlands Ark. upps. s. 333 för övergången *värk* > *vark* pekar ju även åt öster. Men jag ställer mig ett ögonblick i denna fråga på Götlands ståndpunkt och stannar därför i trakten kring Vara. Huru långt från den av Götland antagna trakten ligga nu de orter, från vilka jag särskilt undersökt typordlistor? Härjevad, Jung och Edsvära ligga blott fem fjärdingsväg ifrån Vara; till Saleby och Synnerby är avståndet därifrån ungefär två mil. Detta förhållande, som ju delvis stöder Götlands lokaliseringsteori, borde — så vitt jag förstår — snarare vinna Götlands bifall än hans överdrivna ogillande och komma honom att inse det relativa sanningsvärdet hos hans slutord i Ark. upps.

Emellertid är det ytterligare ett misstag av Götland, om han skulle tro, att jag sökt i samma mening som han i sitt föredrag (s. 63) lokalisera dialekten i VGL I. Jag har icke sökt ådagalägga, vilket västgötamål som är representerat i den gamla lagboken. Mitt syfte är — såsom jag redan antytt — ett helt annat och vida blygsammare. För en planlagd språklig och kulturhistorisk undersökning av Äldre Västgötalagens förhållande till fornnorska lagar, har jag sökt visa, att vissa egendomliga språkvanor i VGL I, vilka förefinnas även i vissa fornnorska lagar, kunna förklaras genom språket inom Västergötland. Jag har därför satt västgötskt språk som en motsats mot norskt eller fornnorskt språk. Då jag sökt följa vissa språkliga företeelser från VGL I genom tiderna ned till nutiden, har jag — liksom senare Götland — funnit det omöjligt att laborera med olika mål inom Västergötland. En allvarlig brist i Götlands bevisföring i hans föredrag är, att han nöjt sig med att konstatera nutida språkskick och moderna dialektgränser inom Västergötland, medan han i sin undersökning icke dragit in material från den tid, som ligger mellan VGL I och nutiden. I sin Arkivuppsats gör Götland ett försök att i ett bestämt fall — av mig kritiserat (min avhandling s. 34, nederst) — knyta samman det moderna språket med fornspråket. Efter att ha flyktigt berört Hofs ställning till växlingen a : æ övergår Götland direkt till ortnamnen för att bland dem söka finna de länkar, som saknas i kedjan. Nu finns det, som bekant, åtskilliga andra vittnesbörd om västgötskan under

nysvensk tid. En del av detta material är tillgängligt i tryck, såsom t. ex. i Svenska Landsmål och i »En västgötabok» 1919 utgiven av Johan Götling. Från medeltiden finnas även några västgötska diplom, t. ex. tryckta i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift. Även Nordbergs avhandling »Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300, I» (1926) kan lämna några bidrag. Detta språkmateriel låter sig dock icke inpressa inom några snäva dialektgränser. Vi få vara nöjda, om vi kunna konstatera, att den dialekt det representerar är västgötsk.

II.

Liknande svårigheter möta oss, då det gäller ortnamnen. Dessa svårigheter har Götling icke kunnat övervinna, då han från ett par ortnamn söker hämta de bevis för en övergång $a > ä$ framför r, vilka jag efterlyst (s. 34—35), när jag icke lyckats nå resultat, som kunna stärka hans teori.

Götlings bevis för en övergång (eller växling) $a > æ$ framför r under tiden mellan VGL I och det nuvarande västgötamålet utgöras av två ortnamn *Swerfwerebo* i Bjarke härad (från 1600-talet) och *Sterktier* (Starrkärr) i Ale härad (tidigast från senare hälften av 1500-talet). Två andra ortnamn *Härstorp* i Flundre härad och *Håla* i Gäsene härad lämna inga säkra bevis för övergången $a > æ$, vilket Götling själv tyckes inse. *Härstorp* skall nedan behandlas. Men *Håla* är som bevis så uppenbart svagt, att jag anser mig kunna förbigå namnet och Götlings konstruktioner. Detta namn uttalas nu med endast a-ljud, vilket ju alldeles icke stämmer med Götlings teori. *Svarvarebo* och *Starrkärr* ligga visserligen inom Götlings »gräns 6», d. v. s. ä-området, men från dessa orter till Vara-trakten, varifrån Äldre Västgötalagens dialekt enligt Götling skulle härstamma, är avståndet betydligt större än mellan Vara och t. ex. Edsvära, varifrån jag dristat mig hämta en del exempel. Att från en språklig företeelse i Bjarke eller Ale härader sluta till likartade förhållanden i Viste eller Barne bör från Götlings synpunkt vara metodiskt lika oriktigt som att jag sammanställt »former från Skånings härad med former från Kind», vilket förfarande Götling skarpt klandrat i Ark. upps. s. 335. Med mitt betraktelsesätt av västgötamålet som en enhet i viss mening och för mitt syfte är metoden där- emot användbar.

Därför skall jag här ytterligare söka belysa frågan a : æ framför r genom ortnamn från Väne, Ale, Bjarke, Flundre, Gäsene, Kullings, Ås, Vedens, Bollebygds och Vättle härader. Dessa härader eller delar av dem ligga inom det område, som Götling kallar ä-området. Inom detta område, som begränsas av Götling's »gräns 6», har i nutida mål a övergått till ä eller ett mellanljud mellan a och ä framför vissa r-förbindelser (se Götling's föredrag s. 72).

Först några ord om de två av Götling framdragna ortnamnen *Swerfwerebo* och *Sterkier*, vilka enligt hans mening skulle bevisa övergången eller växlingen a > æ framför r under tiden mellan VGL I och de moderna västgötamålen. *Swerfwerebo* visar, att övergången eller växlingen a > æ framför r i detta ord funnits under 1600-talet. Men huru förhåller det sig med STARRKÄRR? Götling anför å s. 331 åtskilliga æ-former av detta namn. Den äldsta formen, som han citerar, är *Sterkier* 1584. För den följande tiden t. o. m. 1811 anföras ytterligare en rad skrivningar med ä eller e, och slutligen nämnes, att äldre nutida dialektuttal är *Stärke*. Götling's slutsats blir: »Nu ha vi således nått tillbaka till 1500-talet, ty uppenbarligen hade i detta mål redan då inträtt en övergång a > ä framför rr». Mot denna undersökning med därav följande slutpåstående skulle intet vara att invända, om icke ortnamnet STARRKÄRR funnits på ännu ett ställe inom Ale härad. SOÄ II (Götling uppger felaktigt III) omtalar detta namn icke blott å s. 18—19 utan även å s. 114—116, vilket tycks ha undgått Götling. Jag är därför i tillfälle att komplettera hans undersökning med följande icke alldeles oväsentliga notiser. Under hela 1400-talet och 1500-talets första hälft förekomma endast a-former: *Starker* 1415, 1438, 1444 (SOÄ II s. 18), och enligt uttrycklig upplysning a-former under senare hälften av 1500-talet: 1550, 1564, 1584, 1594. Under 1600- och 1700-talen växla ä-skrivningar med a-skrivningar: t. ex. *Stärkier* 1605, 1715; *Sterkierr* 1660, 1715; *Starkerr* 1611; *Starrkärr* 1727. Efter denna lilla komplettering av namnformerna blir slutsatsen tydligen en helt annan än Götling's. Enligt min mening inträder beträffande detta ord övergången (växlingen) a > æ framför r allra tidigast under senare hälften av 1500-talet. Skall något påstående framställas om ortnamnets form under föregående tid, kan det icke bli annat än: under 1400-talet och första hälften av 1500-talet har detta ord uttalats med a-ljud, ej med æ-ljud. Det går alltså icke alls att bruka ortnamnet STARRKÄRR som ett led i bevisföringen, att övergången a > æ framför r i vissa moderna västgötamål skulle ha traditioner från VGL I.

Med mitt antagande, att övergången a > æ framför r i dessa mål börjat tidigast under slutet av 1500-talet stämmer ju

även fördelningen av formerna av SVARVAREBO. År 1602 skrives *Suarfuerebo*, och det tidigaste exemplet på æ-uttal är skrivningen *Suerffuerebo* från år 1605; övriga e-skrivningar 1608, 1631, 1635, 1680, 1692; *Swärwärebo* 1632. I övrigt förekomma a-skrivningar 1605, 1612, 1617, 1654, 1656, 1800, 1877, 1898. Emellertid utgör SVARVAREBO intet bevis för kontinuiteten av växlingen eller övergången a > ä under tiden 1600—1900. Från 1700-talet har Ortnamnskommittén icke upptagit något annat namn än Oxegården. Genom tillmötesgående från landsarkivarierna i Göteborg och Lund samt från Kammararkivet har jag fått en del uppgifter om namnet utöver Ortnamnskommittén. Vanligen förekommer Oxegården. Men i kyrko- och husförhörböcker från tiden 1732—1758 och 1797—1814 finnas inga e- eller ä-skrivningar, så vitt jag känner till materialet. Från slutet av 1700-talet påträffas *Svarfwarebo*, *Svarfbo*, t. ex. Stora Mellby sockens husförhörlängd 1797—1814 s. 240, 249. Från jordeböcker för Älvsborgs län dels i Kammararkivet, dels i Kammarkollegium äro följande former hämtade: *Swarfwarebo* 1700-1710, 1720, 1730, 1740, 1750, 1760; *Svarfwarebo* 1769; *Svarfwarebo* 1777, 1795; *Swarfwarebo* 1787. Härav framgår, att vi måste räkna med endast a-former under 1700- och 1800-talen.

Vi kunna nu göra en liten sammanfattning av hittills vunna resultat: icke ett enda av Götlands fyra ortnamn bevisar, vad som skulle bevisas, nämligen att övergången a > æ var »åtminstone påbörjad och kanske fullbordad på Äldre Västgötalagens tid» (Götlands Ark. upps. s. 328) eller att det finns ett samband mellan växlingen eller övergången a > æ i VGL I och de nuvarande västgötamålen.

Nu är det emellertid påtagligt, att frågan a : æ framför r i ortnamn blir alldeles för svagt belyst genom endast de två namnen STARRKÄRE och SVARVAREBO. För att icke skenet må bedraga, måste undersökningen omfatta ortnamnsmaterialen i sin helhet från häraderna inom »gräns 6». De frågor, som vi skola söka besvara äro:

1) Tyder ortnamnens vokalskick på en växling eller övergång a > æ eller på en helt motsatt övergång æ > a framför r? Om så befinnes vara fallet:

2) När har denna växling eller övergång inträtt och möjligen upphört?

3) I vilka trakter kan övergången a > æ eller æ > a konstateras? Av svaret på dessa frågor beror det 1) om Götlands »gräns 6» funnits i äldre tid och då haft samma riktning som nu och 2) om ortnamnen kunna brukas för att något så när fylla luckan mellan växlingen a : æ i VGL I och en liknande växling i det nutida västgötamålet. Båda dessa senaste frågor

äro av avgörande betydelse för Götlands försök att lokalisera språket i VGL I till en bestämd trakt av Västergötland.

Götland har i sitt föredrag sökt visa, att inom hans s. k. »gräns 6» a > æ framför vissa r-förbindelser i nuvarande västgötamål. Med denna utgångspunkt bör man ha rätt att beträffande ortnamnen vänta, att

1) »äldre» æ-ljud framför r kvarstår under ä- eller e-tecken;

2) »äldre» a-ljud övergår till æ-ljud eller »ett mellanljud mellan a och æ, ibland mer likt det förra (särskilt i områdets ytterkanter norrut) ibland mer likt det senare». Se Götlands föredrag s. 72! Denna växling eller övergång bör i skrift framträda på så sätt, att ä(e)-skrivningarna av ortnamnet äro flera än a-skrivningarna och yngre än eller samtidiga med dessa.

I följande undersökning ha därför icke medtagits ortnamn med »äldre» æ framför r, eller av r-förbindelse uppkomna andra konsonantljud, för så vitt dessa ortnamn äro kända med endast ä(e)-skrivningar under tidernas lopp. Däremot omfattar undersökningen sådana ortnamn, som förekomma med såväl a-skrivningar som ä(e)-skrivningar, vilka skrivningar ju kunna tyda på en fonetisk växling eller övergång a > æ eller æ > a. Likaså lämnas en översikt över de ortnamn, som skrivas uteslutande med a framför r och i nutida mål uttalas med a-ljud. Dessa ortnamn kunna nämligen också lämna bidrag till frågan om växlingen a : æ och Götlands teori om en övergång a > æ framför r. Dessutom upptagas även ortnamn, som i nutida mål uttalas än med æ-ljud, än med a-ljud eller skrivas med a men uttalas med æ och omvänt, om uttalet angivits i SOÄ med några landsmålsalfabetets tecken för dessa ljud eller på annat sätt markerats.

Även om ortnamnen kunna vara av värde för denna fråga a > æ, måste de dock brukas med stor försiktighet, vilket påpekats av flera ortnamnsforskare. Ett vokalskifte kan ha flera andra orsaker än fonetiska, t. ex. skrivvanor i ett kansli, skriftlig tradition och folketyologi. Ett exempel må vara nog för att belysa detta. I Väne härad finnes i Västra Tunhems socken ett HÄRVEDEN, SOÄ XII, s. 54. Ortnamnskommittén förklarar det av fornvästg. *häre* (hare) och best. form av *ved* (skog). Stavningsen *Häreveden* 1631 må jämföras med *Herreweden* 1629 och *Harfuen* 1654 samt *Harfveden* 1738, 1767 med *Härfheden* 1825 och *Harfheden* 1850.

I Ark. upps. har Götland (s. 331) snuddat vid en fråga, som har stor betydelse för uppfattningen och behandlingen av ä- och a-skrivningar i ortnamnen. Götland citerar ortnamnskommitténs åsikt om HÄRSTORP, SOÄ V, s. 28 f.: »Förra led är gen. av *Harald* i dess fsv. biform *Häreld*». Därefter tillägger han, dock

utan att närmare motivera sitt antagande: »Dialekten torde dock ej utesluta, att man utgår från Harald». I detta fall är jag benägen för att instämma med honom. Av metodiska skäl torde man nämligen böra betrakta de äldsta förekommande skrivningarna såsom fonetiskt betingade, om icke särskilda förhållanden tvinga oss att antaga, att dessa skrivningar äro rent grafiska. Därav följer, att den äldsta belagda skrivningen också motsvarar det äldsta kända uttalet. Och från detta bör undersökningen utgå. Finnes t. ex. i VGL I eller andra fornvästgötska skrifter blott en enda form av ett ord, får denna tolkas som normalform, om denna icke bestämt skiljer sig från västgötskt språkbruk.

Nu förekommer i Vidhemsprästens anteckningar ordet Harald med a-skrivning, vilket Götlind icke tycks känna till: *haralssun*. Detta namn ingår i två ortnamn, som här skola behandlas.

Götlind har själv pekat på HÄRSTORP i Flundre härad, Rommele s:n, SOÅ V, s. 28 f. I tiondelängd 1546 skrives *Harastorp*, i jordebokshandlingar 1550 *Harilstorp*. Jämte dessa två a-skrivningar finnas från senare tid övervägande e-skrivningar och fyra ä-skrivningar. Den tidigaste e-skrivningen förekommer i jordebokshandlingar 1564. Vid denna tid har alltså en växling eller övergång a > æ framför r inträtt i detta ord. Nutida skrift såväl som uttal har bevarat æ.

Det andra ortnamnet, som kan härledas från Harald, är HÄRSTAD, SOÅ XII, s. 52 i Västra Tunhems socken i Väne härad, vilket tycks ha undgått Götlinds uppmärksamhet. Äldst och flest äro e-skrivningar, tidigast *Heristada* 1540 i Skara stifts kyrkliga jordebok. Vid sidan av några ä-skrivningar förekomma blott två a-skrivningar: i tiondelängder *Harsta* 1655 och *Harstad* 1675. Namnet skrives och uttalas nu med æ.

Sammanställa vi med dessa båda namn de två av Götlind nämnda och av mig nyss behandlade SVARVAREBO och STARRKÄRR, bli dessa fyra ortnamn — så vitt jag förstår — de enda, som kunna anföras till stöd för Götlinds hypotes, att a övergått till æ framför r under vissa förhållanden. Emellertid är det för vårt syfte icke tillräckligt att visa, att en dylik övergång ägt rum. Lika viktigt är att fastställa tiden för övergången.

När har denna växling a : æ börjat inträda i dessa ortnamn? Svaret blir uppenbarligen detsamma som framkom genom ovanstående undersökning av ortnamnet STARRKÄRR: allra tidigast under senare hälften av 1500-talet. Detta betyder, att man saknar exempel på växlingen eller övergången a > æ i ortnamn under en tidrymd av omkring 300 år av 650-års-perioden mellan VGL I och vissa nutida västgötamål. Från fornvästgötsk tid har Götlind icke uppvisat en enda ordform såsom belägg

för en växling eller övergång $a > \text{æ}$ framför r, vilken enligt hans mening skulle ägt rum redan i fornvästgötskan.

För att ytterligare belysa frågan om tiden för denna övergång $a > \text{æ}$ skola ännu några ortnamn nämnas. Götling nämner i föredraget (s. 72), att i nuvarande västgötamål inom »gräns 6» *Arvid* uttalas *ærvīd*. I Kullings härad förekommer ARVIDSGÅRDEN såsom namn på tre gårdar, den ena i Herrljunga s:n, SOA VIII, s. 112—114, och den andra SVEN-ARVIDSGÅRDEN i Rödene s:n, SOÄ VIII, s. 214. Båda namnen uttalas nu med *æ*-ljud. Om den tredje, SVEN-ARVIDSGÅRDEN i Alingsås s:n, SOÄ VIII, s. 18, saknas direkt upplysning om uttalet. Namnet skrives med *a*. sedan 1685. Likaledes saknas uttalsuppgift om ARVIDSGÅRDEN i Ale härad, Skepplanda s:n, SOÄ II, s. 80, som alltid skrives med *a*, Endast *a*-uttal och *a*-skrivningar förekomma av ARVIDSGÅRDEN i Flundre härad, Åsbräcka s:n, SOÄ V, s. 62. I Väne härad finnes inom Vassända-Naglums s:n en gård ARVIDSTORP, SOÄ XII, s. 76. Detta namn uttalas nu med *a*-ljud. Samtliga ortnamn förekomma uteslutande med *a*-skrivningar, t. ex.: ARVIDSGÅRDEN i Herrljunga s:n skrives *Arffwetzg.* 1650 och *Arfwedzg.* 1685, 1725, *Arfvidsg.* 1700, 1877; SVEN-ARVIDSGÅRDEN i Rödene s:n skrives *Sven Ar(f)vidsg.* 1700, 1877, *Swen Arfwedsg.* 1725, 1737, *Suän Arwidzg.* 1716; ARVIDSTORP skrives *Arffvest,* 1567, 1640, *Arfvidst.* 1616, 1825, *Arvidstorp* 1725, 1877, *Arfvedst.* 1623, 1761, *Arvidstorp* 1660, *Arfvedstorp* 1680, *Arffuestorp* 1629, *Arfwest.* 1701. Ytterligare ordformer av ARVIDSTORP förekomma som namn på två laxfisken, men även dessa ha endast *a*-skrivningar. Även inom *As* härad finnas två ortnamn ARVIDSGÅRDEN, vilka båda skrivas och uttalas med endast *a*: ARVIDSGÅRDEN, nu Smedgården i Rångedala socken och ANDERS-ARVIDSGÅRDEN i Åspereds socken (SOÄ XIV, s. 108, 210). Namnet *Arvid* förekommer ej i VGL. I västgötska diplom är det vanligt; men i diplom, som jag granskat, har jag funnit blott *a*-skrivningar. Det är alldeles påtagligt, att de äldre formerna äro *a*-former, medan *æ*-formerna äro jämförelsevis unga.

Redan dessa fakta hämtade från ortnamnens skrivningar lämna tydliga svar på de nyss (s. 172) uppställda frågorna. En växling eller övergång $a > \text{æ}$ framför r förekommer icke blott — såsom Götling i föredraget visat i vissa nuvarande västgötamål — utan även i västgötamål under nysvensk tid. Men detta slags växling eller övergång har icke funnits i västgötamål under fornsvensk tid, så vitt man kan döma av ortnamns materialet. Denna övergång $a > \text{æ}$ framför r, vilken står i samband med ett liknande vokalskifte i vissa moderna västgötadialekter, uppträder i västgötskt språk tidigast under senare hälften av 1500-talet och har efter allt att döma intet samband med växlingen $a : \text{æ}$ (motsvarande normalfornsvenskt *a*) framför r i VGL I.

Sambandet mellan växlingen eller övergången $a > \text{æ}$ i ortnamn under ä. nysv. tid och de nutida västgötamålen är icke heller styrkt genom flera exempel än ortnamnen HÄRSTAD och HÄRSTORP, möjligen även STARRKÄRR. Övriga ortnamn från centrala delar av Västergötland och inom Götlands »ä-område», bl. a. SVARVAREBO, visa under nysv. tid ingen utveckling $a > \text{æ}$. Jag vidhåller därför fortfarande ang. Götlands hypotes den mening, som jag i min avhandling (s. 34—35) formulerat: »Några bevis för att övergången $a > \text{æ}$ framför r funnits i västgötskt språk under tiden mellan VGL I och det nuvarande västgötamålet hava ej heller framlagts av Götling. Intill dessa bevis föreligga torde man böra ställa sig avvisande mot Götlands teori».

*

En synnerligen viktig faktor för bedömandet av Götlands teori är dessutom hans »gräns 6». Denna kan enligt Götlands föredrag och den därtill fogade kartan konstateras i det nuvarande västgötamålet. Men skall denna gräns brukas för att lokalisera språket i VGL I, måste åtminstone ett försök göras att visa, att denna gräns existerat även under äldre tid. Detta har Götling icke ens försökt. Jag medger villigt, att svårigheterna för att draga en dylik gräns på grundval av äldre språkmaterial äro mycket stora. Forskningen får därför tills vidare nöja sig med mycket svaga bevis för eller emot en sådan gräns. Jag citerar vad jag i min avhandling anfört (s. 34): »Att fastställa dialektgränzers omfattning i äldre tid torde vara ytterst vanskligt. Men det är icke ens bevisat, att en dylik »gräns 6» funnits i fornvästgötska eller i det äldre västgötamålet». Och jag tillägger här, att även om en dylik gräns verkligen funnits i äldre tid, blir det mycket svårt — att ej säga omöjligt — att konstatera, genom vilka härader den har gått fram under olika tider.

På grundvalen av det material, som ortnamnen lämna, skall jag här göra några påpekanden angående »gräns 6» under äldre tider och — så gott jag förmår — visa, genom vilka trakter denna gräns möjligen har gått, i det jag samtidigt anför ortnamnens bevis för att den i äldre tid icke haft samma riktning som i de moderna västgötamålen och icke heller omslutit ett så stort område som Götlands »gräns 6».

Den av Götling dragna gränsen går från Vänersnäs efter en båge åt nordost, söderut över Vara—Herrljunga—Varnum—Borås och därifrån nästan rakt åt väster till trakten något norr om Göteborg. »Ä-området» omfattar alltså ungefär av Skaraborgs län delar av Åse, Viste och Barne härader samt av Älvs-

borgs län Väne, Flundre, Ale, Bjarke, Kullings, jämte delar av Gäsene, Ås, Vedens, Bollebygds och Vättle härad. Tyvärr kan den följande framställningen bygga endast på den redogörelse för ortnamnen i Alvsborgs län, som föreligger utarbetad av Ort-namnskommittén.

Om denna »gräns 6» i äldre tid gått, där den nu går, skulle detta i överensstämmelse med Götlands teori betyda, att vi inom hela detta område bland vissa ortnamn skulle kunna konstatera en växling eller en övergång $a > \text{æ}$ framför r. En dylik övergång ha vi emellertid kunnat iakttaga blott hos två ortnamn: HÄRSTORP och HÄRSTAD. För att Götlands teori skall komma i sin bästa belysning, medtagas även STARREKÄRR, som finnes på två ställen, ehuru Götland blott upptäckt ett, samt STARREKÄRR i Vassända-Naglums s:n i Väne härad (se nedan s. 185). Dessa ortnamn skrivas dock med a och uttalas nu med æ. Förbinder man på en karta medelst en linje dessa platser, får man en gräns, som löper parallellt med Göta älv ungefär en halv mil öster om floden.

Huru förhåller det sig då med ortnamnen inom hela den övriga delen av det område, som inneslutes av »gräns 6»? Svaret blir: Med undantag av SVARVAREBO i St. Mellby socken i Bjarke härad, vilket ortnamn visar en växling $a : \text{æ}$ under 1600-talet, finnes inom hela övriga ä-området icke ett enda ortnamn, som visar en övergång $a > \text{æ}$ framför r bestyrkt genom yngre ä(e)-skrivningar.

Sålunda förekomma uteslutande a-skrivningar och att döma av SOÄ endast a-ljud i följande ortnamn, vilka här äro ordnade häradsvis. Årtalet anger den tidigaste a-skrivningen. Då jag icke gjort någon skillnad mellan lång och kort vokal, kunna icke alla dessa ortnamn tjäna som bevis emot en övergång $\text{ä} > \text{æ}$. Jag har icke här kunnat ge mig in på en historisk undersökning av vokalernas kvantitet. Trots detta, tror jag, belysa följande ortnamn rätt väl teorien $a > \text{æ}$.

Ale, SOÄ II: LARSGÅRDEN, s. 8, 1629; LARSERED, s. 10, 1564; GARNSTAD, s. 78, 1698; BARSJÖN, s. 170, *Bahlsjön* 1709, *Bar sjön* 1771; ARKASJÖN, s. 171, 1806; VARAKÄRR, s. 173; VALEGARDE, s. 140, *Walegerde* 1564, *Uarregerde* 1567; SVARTEVATTNET, s. 152, 156, 170; KVARNMADEN, s. 170; ARVIDSGÅRDEN, s. 80.

Bjarke, SOÄ III: LARSGÅRDEN, s. 2, 1719; KVARNEBACKEN, s. 6, 1675; LILLA och STORA KVARNSJÖN, s. 60, 61, 1766; SVARTSJÖN, s. 61; KARLSTA LUNDE, s. 62, namnet givet efter krogen *Carlstad* 1686.

Bollebygd, SOÄ IV: HARATJÄRN, s. 92.

Flundre, SOÄ V: MARKEDALEN, s. 36, 1586; ARTORP, s. 38,

1486; KARSTORP, s. 50, 1573; SNARTORP, s. 56, 1540; ARVIDSGÅRDEN, s. 62; SVARTEVATTNET, s. 69; SVARTETJÄRN, s. 71, 1708.

Gäsende, SOÄ VI: GALSTAD, s. 12, *Gasta* 1550, *Garstadt* 1560, *Galsta* 1572; KARTÄCKER, s. 128, 1550; BARNEGÅRDEN, s. 148, 1690; MARSTORP, s. 200, 1545.

Kulling, SOÄ VIII: MARBOGÅRDEN, s. 6, 1615; STARABO, s. 50, 1653; KARSTORP, s. 60, *Karlstorpe* 1480, *Karstorp* 1546; VAREGÅRDEN, s. 74, 1546; SVEN-ARVIDSGÅRDEN, s. 18, 1685; ARENTORP, s. 118, 1550; MARBOGÅRDEN, s. 124, 1685; ÅREBERG, s. 160, 1546; ARLID, s. 176, 1546; LARSBO, s. 234, 1546, LARSTORP, s. 206, 246, 1546; TARSLED, s. 246, 1393; GALSTAD, s. 250, *Garstad* 1546, *Galstada* 1550; VARSJÖN, s. 273, *Lille Wardsjön* 1792, (*Stora Vahr-Sjön* 1783; HAREKLÄTTEN, s. 274, SVARTÅN, s. 277; VAREMOSSEN, s. 278, 1760; VARASKOGEN, s. 281; VARSJÖN, s. 295, 1789; SVARTHALL, s. 170, 1567.

Veden, SOÄ XI: AETA, s. 38 (jfr s. 143, 147), *Alte* 1420, *Artta* 1545; WARPLIDEN 1778 (nu: SKOGEN, s. 54); HARALD SGÅRDEN, s. 66, 1646; SVARVHULT, s. 80, 1791; VARPALYCKORNA, s. 126, *Warpekärret* 1787; VARNASJÖ, s. 143, 1787; KVARNSJÖ, s. 149, 1713.

Väne, SOÄ XII: ARTORP, s. 10, 1540; ÅRTORP, s. 42, 1550; LARSGÅRDEN, s. 32, 1719; LARSGÅRDEN, s. 50, 1700; GARTEGÅRDEN, s. 50, 1613; HAREGÅRDEN, s. 52, 1675 (namnet efter Carl Hare), KARTEN, s. 56, 1550; KVARNTORP, s. 56, 1675; KVARNMOSSEN, s. 172, 1772; VARGÖN, s. 70, 1567; VARGÖN, s. 161, 1654; ARVIDSTORP, s. 76, 1567; GARNVIKEN, s. 80, 1567; SNARMOSSEN, s. 166, 1826; KVARNSJÖN, s. 157, 1826; SVARTVATTNEN, s. 157.

Vättle, SOÄ XIII: KVARNKÄRE, s. 76, 1654.

Ås, SOÄ XIV: ARVIDSGÅRDEN, s. 108, 1810; HAREKULLA, s. 204, 1546; ANDERS-ARVIDSGÅRDEN, s. 210, 1645. De båda sistnämnda ortnamnen ligga möjligen utom »gräns 6».

Några av ovanstående ortnamn äro av särskilt intresse. Götling säger i Ark. upps. s. 328, att han ämnar söka visa, att övergången a > æ var »åtminstone påbörjad och kanske fullbordad på Äldre Västgötalagens tid». Detta visar man icke genom att anföra ett eller annat exempel hämtat från ortnamn inom »ä-området», såvida man icke menar, att de fåtaliga exemplen äro representanter för större grupper. Jag antager därför, att Götling menar, att HÄRSTORP och *Suerfuerbo* m. fl. æ-former av SVARVAREBO äro typer för en i andra liknande ortnamn föreliggande övergång a > æ inom det s. k. »ä-området». Är detta icke hans mening, bevisa ju hans anförda ortnamn — blott två enstaka exempel — icke, att hans »gräns 6» under äldre tid haft samma riktning som i det nuvarande västgötamålet. Förekomma a-skrivningar av med HÄRSTORP och SVARVAREBO etymologiskt besläktade ortnamn inom »ä-området», äro dessa a-skriv-

ningar ett bevis mot såväl en övergång $a > \text{æ}$ som ett »ä-område» med samma utsträckning som Götlands »ä-område» inom »gräns 6».

Ett bidrag till frågan om var »gräns 6» gått i äldre tid lämnas av HARALDSGÅRDEN och SVARVHULT. Namnet Harald ingår i HALLESGÅRDEN i Gäsene härad, Grude s:n, SOÄ VI, s. 42. Ordet uttalas nu med a-ljud och har följande skrivningar: *Haraldsg.* 1620, 1825, *Harilzg.* 1620, *Harallds g.* 1640, *Harelsg.* 1645, *Hallesgården* 1910. I Vedens härad finnas två gårdsnamn HARALDSGÅRDEN. Av HARALDSGÅRDEN i Borgstena socken, SOÄ XI, s. 2, må anföras följande skrivningar: *Haraldsg.* 1685, 1877, *Haralsg.* 1799; *Häraldsg.* 1886, 1687. Om dessa två ä-skrivningar icke bero på skrivfel, visa de, att mot slutet av 1600-talet uttalet vacklat mellan a och æ i detta ord och möjligen i denna trakt. Senare har emellertid a-ljudet stabiliserats. Nutida uttal har a-ljud. Detta är även fallet beträffande HARALDSGÅRDEN i Sandhults socken, SOÄ XI, s. 66. Men av detta ord finnas endast a-skrivningar: *Haralds g.* 1646, *Haraldsg.* 1690, 1877, *Haralsg.* 1761. Även namnet SVARVHULT i Sandhults socken, Vedens härad, SOÄ XI, s. 80, förekommer med endast a-uttal och endast a-skrivningar: *Svarfhult* 1791, *Svarfhult* 1815, 1877. I detta sammanhang kan det vara skäl att erinra om det av Götling såsom stöd för hans teori anförda SVARVAREBO från Bjärke härad, Stora Mellby socken, SOÄ III, sid. 54. Mot den bakgrund, som bildas av ovan anförda a-skrivningar framför r av ortnamn från olika delar av området inom Götlands »gräns 6» är det kanske möjligt att finna en förklaring till det förhållandet, att e-skrivningarna av SVARVAREBO förekomma endast under 1600-talet (1605—1692) men varken på 1500-talet eller under 1700- och 1800-talen. Växlingen eller övergången $a > \text{æ}$ framför r har påtagligen inom större delen av »ä-området» inom gräns 6 icke förekommit. Under 1600-talet har skriften vacklat. Kanske beror detta på ett mellan a och æ vacklande uttal, vilket under 1700-talet resulterat i a-ljud och a-tecken. SVARVAREBO skrives med a både under slutet av 1700-talet och hela 1800-talet. Men mera troligt är, att æ-skrivningarna av SVARVAREBO uppkommit genom inflytande från en rakt motsatt ljudövergång, nämligen $\text{æ} > a$, varom mera nedan.

Slutligen skall jag i samband med a-skrivningarna även nämna något om några med varandra besläktade ortnamn i Vedens härad: ARTA, ARTUSKOG, ÅRTINGEN samt LILLA och STORA ÅRTESJÖN. ARTA, SOÄ XI, s. 38, uppvisar endast a-skrivningar: *Alte* 1420, *Artta* 1545 m. fl. ARTUSKOG, SOÄ XI, s. 147, förekommer 1689 och redan hos Vidhemsprästen under formen *artuscoghær* samt 1787 skrivet *Artie*. Varken ÅRTINGEN eller ÅRTESJÖN, SOÄ XI, s. 152 bevisa något om den av Götling antagna övergången

a > æ. Ortnamnskommitténs förklaring vid ÄRTINGEN, SOÄ XI, s. 143, 144, lyder efter konstaterandet av fsv. *Alte* som utgångsform: »Då tjockt l-ljud i ställning före t i dial. uttalet sammanföll med r (och detta, att döma av naturnamnet Artuskog i Fristads s:n, redan i fsv. tid), kom ordet att missuppfattas ss. varande *Arten* ... och då nu riksspråkets *ärt* i dial. uttalas *art* bildades formen *Ärtingen* i avsikt att erhålla ett bättre uttal». ÄRTESJÖN uttalas nu med a-ljud och från äldre tid finns skrivningen *Arta siön* 1692. Detta talar snarast för en övergång æ > a.

Jämte dessa ortnamn med framför r bevarat a-ljud finnas åtskilliga andra, vilka äro tydliga exempel på en övergång, som är rakt motsatt den, man enligt Götlands teori har anledning att vänta. I stället för övergången a > æ (Götlands teori) inträffar en övergång æ > a framför r, vilken är väl bekant såväl från fornvästgötskan som från många nutida västgötamål. Därmed är icke sagt, att æ i alla ord framför r övergått till a-ljud. Det är endast en tendens, rakt motsatt och väsentligt mera genomgripande än den av Götland antagna övergången a > æ, som kan påvisas. I min avhandling har jag sökt göra troligt, att det är denna övergång æ > a framför r, som förekommer i VGL I, medan växlingen a : æ för normalfornsvenskt a måste för Äldre Västgötagens vidkommande förklaras på ett annat sätt, än Götland försökt genom sin teori om en övergång a > æ framför r.

Icke mindre än 31 ortnamn finnas inom »gräns 6», vilka äro ovedersägliga bevis för övergången æ > a framför r, emedan dessa ord finnas redan i Västgötagarna, hos Vidhemsprästen eller i Lydekini excerpter. Utgångspunkten för mitt resonemang är den samma som Götlands i fråga om Sandströms teori fsv. ö > u i föredraget s. 65. De ifrågavarande ortnamnen äro KVARNBÄCKEN m. fl. ortnamn, i vilka ordet kvarn ingår; FALSKOG; MARSJÖN; MARKEDALEN; HAREKLÄTTEN; HARÅS m. fl. ortnamn, i vilka ordet hare ingår.

1. Som Götland själv påpekat i Ark. upps. s. 329, har VGL I *kuarn*. Även Lydekini excerpter ha endast æ-form av detta ord. Formen *kuarn* är alltså fornvästgötsk, och även ortnamnen visa, att det är berättigat att taga æ-formen till utgångsform. Om dessa ortnamn nu uttalas med annan vokal än a, lämnas särskild uppgift om uttalet. Saknas uttalsuppgift här nedan betyder detta alltså, att endast a-uttal förekommer. Belägen äro:

Ale härad, SOÄ II: KVARNTORP, s. 8, i Ale-Skövde s:n: *Quernnetorp* 1592; andra e-skrivningar 1546, 1550, 1564, 1586, 1578, 1584, 1590; ä-skrivningar saknas; *Quarnet*. 1571; andra a-skrivningar, 1594, 1600, 1654, 1685, 1713, 1767, 1877. Uttalas nu med æ-ljud. — HÅLAN, förr KVARNDALEN, s. 6, i Ale-Skövde s:n: *Quernedall* 1603; andra e-

skrivningar 1605, 1619; ä-skrivningar 1632, 1640; *Quarnedall* 1602, 1629; andra a-skrivningar 1611, 1624, 1634, 1650, 1690, 1877.

Bjärke härad SOÄ III: KVARNEBACKEN, s. 6, i Erska s:n: *Qvarnebacken* 1675; endast a-skrivningar 1612, 1685, 1711, 1756, 1839, 1877. — KVARNEBACKEN, s. 50, i Stora Mellby s:n: *Qvernebacken* 1645; ä-skrivningar saknas; *Qvarnebacken* 1632; andra a-skrivningar 1635, 1654, 1665, 1777, 1815, 1877. — LILLA och STORA KVARNSJÖN, s. 60, 61 i Erska s:n; endast a-skrivningar 1766.

Gäsene härad, SOÄ VI: MUNKAKVARN, s. 154, i Närunga s:n *Muncka quarn*(en) 1566, 1572, andra a-skrivningar 1590, 1610; *Munkequärnen* 1600. — KVARNEGÄRDE, s. 174, i Örnunga s:n, *Quernagerde* 1545, andra e-skrivningar 1550, 1566, 1580; ä-skrivningar 1552, 1600; *Quarnagerde* 1560, 1572, andra a-skrivningar 1590, 1610, 1620, 1640, 1651, 1685, 1687, 1688, 1715, 1825. Uttalas nu med a- eller æ-ljud.

Kullings härad, SOÄ VIII: KVARNABO, s. 186, i Långareds s:n, *Quernebode* 1549; andra e-skrivningar 1572, 1580, 1600; ä-skrivningar saknas; *Quarnabo* 1565; andra a-skrivningar 1567, 1574, 1579, 1582, 1584, 1593, 1610, 1615, 1629, 1640. Uttalas nu med æ-ljud. — HEDESKVARN, s. 220, i Siene s:n: *Hedis quern* 1550; andra e-skrivningar 1572; ä-skrivningar saknas; *Hedes quarn* 1567; andra a-skrivningar 1629, 1654, 1656, 1695, 1700, 1798, 1825, 1835, 1854, 1877. — KVARNSJÖN, s. 271, i Alingsås s:n: *Qvarnsjön* 1792, endast a-skrivningar. Uttalas nu med a- eller æ-ljud. — KVARNEMOSSEN, s. 48, i Bergstena s:n: *Qvarnemåsen* 1787, endast a-skrivningar.

Vedens härad, SOÄ XI: KVARNHOLMEN, s. 70, i Sandhults s:n, *Qvernholmen* 1532; andra e-skrivningar 1554, 1574, 1577, 1580, 1582, 1635; *Qvärnhollmen* 1685, 1688; *Quarnnhollom* 1545; andra a-skrivningar 1546, 1566, 1571, 1583, 1589, 1605, 1715, 1877. — KVARNSJÖ, s. 149; i Sandhults s:n: *Qvarnasiön* 1713; endast a-skrivningar.

Väne härad, SOÄ XII: KVARNBACKEN, s. 56, i Västra Tunhems s:n: *Qvarnebacken* 1640; endast a-skrivningar 1645, 1825, 1877. Uttalas nu med a- eller æ-ljud. — KVARNTORP, s. 56, i Västra Tunhems s:n: *Qvarnet*. 1675; endast a-skrivningar 1680, 1681, 1692, 1706, 1767, 1795, 1877. — KVARNEMOSSEN, s. 172, i Vassända-Naglums s:n: *Qvarn-måsen* 1772; endast a-skrivningar. — KVARNSJÖN, s. 157, i Västra Tunhems s:n; endast a-skrivningar. — KVARNTORP, s. 88, i Vassända-Naglums s:n: *Qvernet*. 1587, 1593, 1605; *Qvärnt*. 1701; *Qvarnetörp* 1600; andra a-skrivningar 1567, 1609, 1616, 1620, 1685, 1877. Aldre uttal med æ-ljud, yngre med a-ljud.

Vättele härad, SOÄ XIII: KVARNAKULLEN, s. 32, i Bergums s:n *Qvarnkullen* 1822; endast a-skrivningar 1825, 1877. Uttalas nu med æ-ljud. — KVARNKÄRE, s. 76, i Stora Lundby s:n: *Quarnekieir* 1654; endast a-skrivningar 1656, 1685, 1695, 1700, 1815.

Ås härad, SOÄ XIV: BROGÅRDEN, s. 158, i Varnums s:n: *Qvernen* 1542; andra e-skrivningar 1548, 1682, 1675, 1685; ä-skrivningar

1549, 1567; *Qvarna* 1545; andra a-skrivningar 1548, 1582, 1586, 1616, 1650, 1670, 1685, 1686, 1688, 1690, 1737, 1761, 1777, 1825, 1877.

2. I ortnamnet *FALSKOG* i Rångedala s:n Ås härad SOÄ XIV, s. 100, ingår enligt Ortnamnskommittén fsv. *färd*, i dial. *ful*. I VGL I, Lydekini excerpter och Vidhemsprästens auteckningar finns ordet *ferþ* regelbundet skrivet med æ-tecken, vilket uppenbart anger æ-uttal. Denna äldsta form återspeglas i e-skrivningarna av ortnamnet: *Feleskog*, 1565, *Ferdiskog* 1570, 1600 och *Feleskogh* 1610. Följande a-skrivningar äro upptagna: *Falaskog(h)* 1540, *Faleskog* 1542, 1689, övriga a-skrivningar: 1547, 1567, 1574, 1582, 1644, 1650, 1665, 1689, 1777, 1796, 1877. Namnet uttalas nu med a-ljud.

3. *MARSJÖN* i Rångedala s:n Ås härad, SOÄ XIV, s. 223, förekommer med ä-skrivningar — utom i ett par uppslagsverk från senare tid — *Määrsjö* 1648, *Mär Sjön* 1784 samt med a-skrivningarna *Marr siö* 1644; andra skrivningar: 1644, 1646, 1654, 1656, 1683, 1711, 1725, 1729, 1758, 1782. A-formen är uppenbarligen en yngre form. VGL I känner ordet endast med æ-form *mææ*. Namnet uttalas nu med a-ljud.

4. I Kullings härad, Alingsås socken, förekommer ett hemman *MARKEDALEN* SOÄ VIII, s. 26, vilket namn nu uttalas dels med a-, dels med æ-ljud. Ortnamnskommittén anser förra leden »vara ordet *märke* (i vgt. dial. *marke*), troligen avseende ett gränsmärke». Ordet *märke* förekommer i VGL I två gånger, båda gångerna med æ-form, samt i Lydekini excerpter en gång, skrivet *merki*. I fornvästgötskan har ordet tydligen uttalats med æ-ljud. Ortnamnet uppvisar följande skrivningar *Merckadall* 1567, *Merckedaalen* 1629; ä-skrivningar 1711, 1725, *Marckadall* 1565; andra a-skrivningar 1572, 1594, 1620, 1682, 1640, 1650, 1665, 1690, 1737, 1877.

5. I många ortnamn ingår ordet *hare*. Detta ord förekommer i VGL I med æ-form, *hææ*. Av de moderna ortnamnen skrivnas numera några med ä, andra med a. Men alla uttalas i nutida mål med a-ljud; två namn *HARABERGET* och *HÄRVEDEN* kunna dock uttalas med antingen a- eller æ-ljud.

Bollebygds härad, SOÄ IV: *HARATJÄRN*, s. 92, i Töllsjö s:n.

Kullings härad, SOÄ VIII: *HAREKLÄTTEN*, s. 16, Alingsås s:n: *Hareklätten* 1825, 1877 (jfr sid. 274). — *HARABERGET*, s. 287 och *HARABORDET*, en gråstenshäll, s. 287, båda i Herrljunga socken, möjligen något utom »gräns 6».

Vättele härad, SOÄ XIII: *HARÅS*, s. 94, i Skallsjö s:n: *Herås* 1608; inga ä-skrivningar; *Haråssen* 1608, *Harås* 1660, 1877; andra a-skrivningar 1675, 1690.

Ås härad, SOÄ XIV: *HAREKULLA*, s. 204, i Äspereds s:n, möjligen något utom »gräns 6», endast a-skrivningar: *Harakulla* 1567, *Harakolle* 1546; andra a-skrivningar 1554, 1582, 1584, 1588, 1600, 1604, 1632, 1683, 1725, 1805, 1815, 1877.

Ä-skrivningar finnas i följande ortnamn, i vilka ordet hare ingår:

HÄRVEDEN i Väne härad, Västra Tunhems s:n, SOÄ XII, s. 54 uttalas nu med a- eller æ-ljud och har i äldre tid följande skrivningar: *Hereweden* 1566; andra e-skrivningar 1567, 1573, 1576, 1587, 1605, 1616, 1640, 1665, 1684, 1737 (*Herre-* 1567, 1586, 1629, 1645, 1686, 1759); ä-skrivningar 1631, 1697, 1719, 1756, 1767, 1815, 1825, 1877; *Hareweden* 1590; andra a-skrivningar 1600, 1654, 1711, 1738, 1767, 1850.

HÄRKLÄTTAN i Flundre härad, Åsbräcka s:n, SOÄ V, s. 62: uttalas nu med a-ljud och har i äldre tid följande skrivningar, *Hereklett* 1564; andra e-skrivningar 1566, 1600, 1605, 1619, 1689; (*Härre-* 1564, 1571, 1670, 1715, 1725, 1857; *Herre-* 1566, 1568, 1573, 1578, 1586, 1594, 1605, 1670, 1675, 1777, 1867, 1877, 1886); *Häraklette* 1552; andra ä-skrivningar 1611, 1660, 1665, 1725; *Haraklett* 1550; andra a-skrivningar 1564, 1568, 1571, 1574, 1576, 1578, 1581, 1586, 1590, 1611, 1624, 1629, 1682, 1684, 1640, 1650, 1777.

I detta sammanhang må även nämnas HÄRENE i Kullings härad, Södra Härene s:n, SOÄ VIII, s. 138, ehuru *Hær-* är av mycket oviss härledning. Möjligen är förleden den samma som i det ortnamn *Hæru*, som förekommer i Vidhemsprästens anteckningar. I nutida mål uttalas *Härene* *Hæra*. Förra leden kan möjligen vara ordet hare, men Ortnamnskommittén hänvisar även till andra förklaringar. *Herenä* 1409, *Herene* 1546; andra e-skrivningar 1482, 1540, 1548, 1567, 1574, 1580, 1582, 1584, 1593, 1615, 1620, 1650, 1690, 1811; *Härene* 1886; andra ä-skrivningar 1421, 1431, 1540, 1547, 1548, 1550, 1572, 1590, 1640, 1654, 1656, 1689, 1690, 1793, 1870, 1877; a-skrivningar saknas.

Det är alldeles påtagligt, att alla dessa ortnamn, av vilka de flesta numera skrivs med a-tecken och uttalas med a-ljud, någon gång även æ-ljud, och som i fornvästgötskan ha tydliga motsvarigheter med æ-form, icke kunna stödja Götlands teori om en övergång a > æ framför r. De peka på en helt annan övergång, nämligen æ > a. De kunna knappast förklaras med mindre man antar, att övergången æ > a framför r ägt rum inom större delen av det område, som omslutes av Götlands »gräns 6». Sammanställas dessa vittnesbörd med resultatet från ovanstående (s. 171—177) undersökning av ortnamnen STARRKÄRR, HÄRSTORP, HÄRSTAD och SVARVAREBO, torde det vara möjligt att något så när fastställa, var »gräns 6» har gått under 1600-talet. Den har gått ungefär en halv mil öster om och parallellt med Göta älv. »Ä-området» av Västergötland var — att döma av dessa fakta — på 1600-talet endast en smal remsa utmed älven och icke på långt när så vidsträckt som i nuvarande västgötamål enligt Götlands karta.

Innan jag övergår till de ortnamn, i vilka ett äldre æ är bevarat i nutida skrivning eller uttal, ehuru tendensen æ > a

under en period gjort sig starkt gällande, skola nämnas några andra ortnamn med a-skrivningar, vilka möjligen kunna sättas i förbindelse med äldre æ-skrivningar. HALLORSTORP i Kullings härad, Hols s:n, SOÄ VIII, s. 120, innehåller enligt Ortnamnsskommittén »urspr. gen. av det fsv. namnet *Härlögh*, -*logh*, -*lugh*, senare på mångfaldigt sätt omtytt». *Herlöst*. 1546; andra e-skrivningar 1547, 1550, 1567, 1572, 1574, 1587, 1600; *Hallorstorp* 1640; andra a-skrivningar 1578, 1579, 1580, 1610, 1629, 1632, 1665, 1744, 1825, 1840, 1877, 1895. Utvecklingen æ > a är uppenbar.

Om ursprunget till a-vokalen i följande ord kan råda någon tvekan. I äldre västgötska finnas motsvarigheter till ord, som ingå i några av dessa ortnamn. Och dessa äldre västgötska ord förekomma med æ-tecken. SVARTEGÅRDEN i Kullings härad, Tumbergs s:n, SOÄ VIII, s. 250, uttalas nu med a-ljud och har följande skrivningar: *Swerteg*. 1650, 1690; *Swärteg*. 1685, 1777; *Svarteg*. 1680, 1877. Ortnamnsskommittén upplyser: »F. led innehåller ett dial. ord *svärta* 'järnhaltig myrjord', som ingår i flera västgötska ortnamn. *Svårt* har senare ersatts av *svart*». — VARVHULT i Vedens härad, Sandhults s:n, SOÄ XI, s. 82, uttalas nu med a-ljud och skrives: *Hueruolt* 1545, *Huerfholt* 1631, *Huerfhult* 1635; *Hwarholt* 1546, *Hwarfholt* 1566, 1640, *Hvarfhult* 1571, 1877, *Hwarfholt* 1711. I ordet ingår *varv* 'krets, krök'. Med detta namn torde ortnamnet *hwærwi* (Hwærf, Varvs s:n) i Vidhemsprästens anteckningar kunna jämföras. — SKOGEN i Vedens härad, Fristads s:n, SOÄ XI, s. 54, kallas *Warpliden* 1773, *Varpeliden* 1777. I samma härad finnes i Vänga s:n, SOÄ XI, s. 126, en äng, VARPALYCKORNA, kallad *Warpekärret* 1787, 1877, *Warpekierrret* 1789. Ortnamnsskommittén härleder dessa namnformer av fsv. dial. *varp* hopkastad sten- och rishög. — En utvidgning av Göta älv i Väne härad, Trollhättans s:n, SOÄ XII, s. 152, nämnes *Hajoma werp* 1714; eljest uteslutande a-skrivningar; HAJUMSVARP uttalas nu med a-ljud. Dess etymologi är fsv. *varp* med betydelsen notvarp. Kanske är det icke alldeles omöjligt att i *værpplæ* (værpil) i VGL I se en bildning på æ motsvarande ett fornvästgötskt *værp: *væropa*. — I varje fall visa de ortnamn, i vilka varv eller varp ingår, ingen utveckling a > æ framför r i nysvensk tid. — Ortnamnsskommittén förklarar VARNUM i Ås härad, Varnums s:n, SOÄ XIV, s. 162, av fsv. *hwärn* (i dial. *varn*) med betydelsen kittel, skål. De äldsta skrivningarna äro ä-skrivningar; *Hwärnemh* 1288; andra ä-skrivningar 1398, 1561; *Hwerneme* 1420; andra e-skrivningar 1542, 1545, 1551, 1567, 1574, 1592, 1610, 1616, 1629; *Hwarnem* 1486; andra a-skrivningar 1540, 1548, 1549, 1554, 1555, 1604, 1610, 1622, 1656, 1810, 1877. Namnet uttalas nu med a-ljud.

Av alldeles särskilt intresse är det, att just det ord stark: stärk, som Götlind valt som beteckning på sin »gräns 6», saunolikt

föreligger i ortnamnet STARKEKÄRR i Väne härad, Vassända-Naglums s:n SOÄ XII, s. 98. Ortnamnskommittén skriver härom: »Under den, visserligen osäkra, förutsättningen att gårdens urspr. namn är det på 1500-talet anträffade *Stärkebo*, där f. led. väl är gen. av det i fnord. tid som tillnamn mycket vanliga *Stärke*, biform till *Starke* (best. form av *stark*, fsv. även *stärk* ss. ännu i danskan), kan man tänka sig, att en gång där bredvid liggande kärr — gården ligger sankt vid Götaälv — i överensstämmelse därmed fått heta *Stärke(bo)-kärr*, varpå kärrets namn kan hava kommit att med tiden uttränga gårdens. Jfr dock *Starrkärr* i Starrkärrs s:n, Ale hd». Skrivningarna av gårdsnamnet äro: *Starckebo* 1573, 1576; andra e-skrivningar *Sterk(i)erbo* 1609, 1640; *Sterkerebo* 1629, 1632; *Sterkekierr* 1650, 1715, *Sterckekier* 1684, 1700 (*Sterkierr* 1694, 1795, *Sterekierr* 1737, 1761, *Sterrkärr*, 1805, 1877); ä-skrivningar: *Stärkierbo* 1605, *Stärkekiärr* 1645, 1719, *Stärkekärr* 1775; a-skrivningar: *Starkernn* 1583, *Starckekier* 1590, *Starkierbo* 1600, *Starckekier*, 1684, *Starckekärr* 1866 (*Starchier* 1600). I Vidhemsprästens anteckningar förekommer adj. *starkær*, 1 g. Ortnamnet uttalas nu med a-ljud: Starkekärr. Är Ortnamnskommitténs härledning riktig, föreligger alltså i ortnamnet en utveckling fornvästgötskt a (*starkær*) > växling a : æ(: e) (a 1583—1600; ä 1605—1775; e 1573—1715) under 1600- och 1700-talen > a under 1800-talet. D. v. s. för att tala med Götling, ortnamnet visar övergången a > æ framför r. Men — måste vi tillägga — denna övergång förekommer endast under slutet av 1500-talet samt 1600- och 1700-talen, och varken förr eller senare. Således är detta ortnamn icke alls ägnat att fylla mera än 200 år av den gapande luckan på 650 år mellan växlingen a : æ i VGL I och en liknande växling eller övergång i nutida västgötamål. Det är emellertid knappast troligt att *Stärkekärr* m. fl. äldre ä- och e-skrivningar bero på en ljudutveckling a > æ framför r. Ä-vokalen kan ju bero på en gammal växling *stærker* : *starker*, vilken framkallats av i-omljud och analogi.

Betraktas ortnamnet STARKEKÄRR såsom uppkommet av Starr- (jfr Starrkärr i Starrkärrs s:n, Ale hd), blir slutsatsen i huvudsak den samma, dock med den väsentliga nackdelen för Götling, att formerna och uttalet av STARKEKÄRR under 1800-talet blir ett indicium mot Göttings teori a > æ, för vilken han sökt ett stöd i ortnamnet STARKEKÄRR. Med ett enda så svagt belägg som STARKEKÄRR — vilket till på köpet motsäges av a-formerna i STARKEKÄRR kan kontinuiteten av växlingen eller övergången a > æ ej anses bevisad.

De av mig antecknade ortnamn inom »gräns 6», vilka bevarat äldre æ, ehuru tendensen æ > a under en period är mycket märkbar, äro följande:

ÅRTEBRÄCKAN, Bjarke härad, Erska s:n, SOÄ III, s. 12, ut-

talas nu med æ-ljud och har övervägande ä- och e-skrivningar, t. ex. *Artebräch* 1549, men skrives *Artebräcke* 1640, *Artebräckan* 1654, *Artebräckia* 1706. I namnet ingår *ärta*.

HÄRADSVAD, Gäsene härad, Närunga s:n, SOÄ VI, s. 144, uttalas nu med æ-ljud och har övervägande ä- och e-skrivningar, t. ex. *Hersdzwad* 1525, men skrives *Hariswad* 1590, *Haradzwad* 1675. Förra leden är gen. av *härad*, som i VGL I vid sidan om den normala æ-formen har ett betydande antal a-varianter.

NÄRSBO, Kullings härad, Odenäs s:n, SOÄ VIII, s. 256, uttalas nu med æ-ljud och har övervägande ä- och e-skrivningar, t. ex. *Närisboda* 1540, och blott en a-skrivning *Narisbo* 1620. Ort-namnskommittén härleder namnet av ett fsv. *Näri(r)*, bildat av det gamla ordet *nar* 'trång, smal' (sid. 272).

LÄRKESKOG, Kullings härad, Alingsås s:n, SOÄ VIII, s. 275, LÄRKEMOSSEN och LÄRKEHUVUD, Bergstena s:n, SOÄ VIII, s. 277, ha ä- och e-skrivningar, dock förekommer från 1600-talet en a-skrivning *Larkeskogen*. I Vidhemsprästens anteckningar finnes *läriky scoghær*. »F. led. är urspr. fsv. gen. av *lärikia* 'lärka'».

LÄRKEBO, Väne härad, Norra Björke s:n, SOÄ XII, s. 4, uttalas än med a-, än med æ-ljud och har övervägande ä- och e-skrivningar; dock finnas två a-skrivningar *Larechebodh* 1583, *Larkebodh* 1602. Namnet härledes från fsv. *lärikia*.

LÄRKA, Väne härad, Västra Tunhems s:n, SOÄ XII, s. 58, har endast ä- och e-skrivningar. Det härledes från västgötska dial. ordet *lärka* med bet. 'liten låda' snarare än från fågelnamnet.

SKÄRKHULT, Vedens härad, Sandhults s:n, SOÄ XI, s. 78, uttalas nu än med a- än med æ-ljud och har övervägande ä- och e-skrivningar t. ex. *Skierckeholt* 1545 jämte en a-skrivning *Skierckhult* 1715. Det är bildat till älvsnamnet *Skärka* 'den larmande'.

LÄRJE, Vättele härad, Angereds s:n, SOÄ XIII, s. 10, och LÄRJEÄN, s. 116, ha övervägande ä- och e-skrivningar, t. ex. *Lerria* 1463, samt två a-skrivningar *Larie* 1611, 1815. I namnen ingår dial. ordet *lerja*, *lärja* 'lergrund'.

TÄRBY, Ås härad, Tärby s:n, SOÄ XIV s. 152, uttalas nu med a-ljud, men uppvisar i äldre tid övervägande ä- och e-skrivningar, t. ex. *Tärby* 1380, 1877, *Thiäräby* 1409, jämte tre a-skrivningar *Tarbij* 1582, 1632, *Tarby* 1724. Namnet, vars äldsta och ojämförligt vanligare form *Tärby* är oklar, är bildat till *tjära*, som finnes två gånger i VGL I *tjæru*, *tyæru*.

VÄRSLEBACKEN, Ås härad, Toarps s:n, SOÄ XIV, s. 148, uttalas nu med a-ljud och har följande skrivningar: *Vässlebacken* 1795, 1825; *Wasslebacken* 1811, 1826, *Vasslebacken* 1877. Namnet är bildat till västgötskt dial. ord *värsel*: *varsel* 'källsprång'.

Sedan jag sålunda gått igenom äldre skrivningar av ortnamn, som kunna belysa frågan om »gräns 6» och Götlands

teori om en övergång $a > \text{æ}$ framför r , lämnas här några meddelanden angående vissa ortnamns rent nutida uttal, vilket är av intresse för bedömandet av tiden för växlingen eller övergången $a > \text{æ}$.

Följande ortnamn¹ skrivs med ä -tecken men uttalas nu med a -ljud eller uppvisa i nutida uttal en växling mellan æ och a -ljud: FÄRDSLE $\text{æ} : \text{a}$; Ale härad, Skepplanda s:n, SOÄ II, s. 78; HÄRKLÄTTAN a ; Flundre, sid. 62; 183; KÄRRSJÖN a ; Flundre härad, Upphärads s:n, SOÄ V, s. 71; GÄRSABO a ; Gäsene härad, Vesene s:n, SOÄ VI, s. 198; JÄRN $\text{a} : \text{æ}$; Kullings härad, Långareds s:n, SOÄ VIII, s. 184; GÄRSTORP $\text{a} : \text{æ}$; Vedens härad, Borgstena s:n, SOÄ XI, s. 6; SKÄRKHULT $\text{a} : \text{æ}$; Veden, s. 78; 186; LÄRKEBO $\text{a} : \text{æ}$; Väne, s. 4; 186; GÄRDHEM $\text{a} : \text{æ}$; Väne härad, Gärdhems s:n, SOÄ XII, s. 10, 14; HÄRVEDEN $\text{a} : \text{æ}$; Väne, s. 54; 183; HERMANSTORP $\text{æ} : \text{a}$; Väne härad, Vassända-Naglums s:n, SOÄ XII, s. 82; SKÄRMOSSEN $\text{æ} : \text{a}$; Väne härad, Väne-Åsaka s:n, SOÄ XII, s. 175; TÄRBY a ; Ås, s. 152; 186; GÄRDE a ; Ås härad, Tärby s:n, SOÄ XIV, s. 154; VÄRSLEBACKEN a , Ås, s. 148; 186.

Följande ortnamn¹ skrivs med a -tecken men uttalas nu med æ -ljud eller uppvisa i nutida uttal en växling mellan a och æ -ljud; KVARNTORP æ ; Ale, s. 8; 180; STARRKÄRR $\text{æ} : \text{a}$; Ale, s. 18, 102, 114; 171; MARKEDALEN $\text{a} : \text{æ}$; Kulling, s. 26; 182; ARVIDSGÅRDEN æ ; Kulling, s. 112; 175; SVEN ARVIDSGÅRDEN æ ; Kulling, s. 214; 175; KVARNABO æ ; Kulling, s. 186; 181; KVARNSJÖN $\text{a} : \text{æ}$; Kulling, s. 271; 181; HARABERGET $\text{a} : \text{æ}$; Kulling, s. 287; 182; KVARNBACKEN $\text{æ} : \text{a}$; Väne, s. 56; 181; STARVÅN $\text{a} : \text{æ}$; Väne härad, Norra Björke s:n, SOÄ XII, s. 147; KVARNAKULLEN æ ; Vättle, s. 32; 181. KVARNEGÄRDE $\text{a} : \text{æ}$; Gäsene, s. 174; 181.

Dessa fakta bevisa ovedersägligen, — så vitt man kan döma av ortnamnen — 1) att den av Götling antagna övergången $\text{a} > \text{æ}$ framför r inom Götlands ä -område icke ägt rum förrän tidigast under det senaste århundradet och i äldre tid finnes inom ett mycket begränsat område; samt

2) att »gräns 6» i äldre tid haft en helt annan riktning än i nutiden. Ä -området omfattade ända intill senaste tid blott en smal remsa av Västergötland utmed Göta älv.

¹ De flesta av dessa ortnamn äro här förut behandlade. Därför utsätts endast uttalet — varvid icke skilts mellan långt och kort, "öppet" eller "slutet" ljud — häradet och sidan i SOÄ; kursiv siffra hänvisar till den sida i denna uppsats, på vilken ortnamnets skrivningar citerats. För icke förut behandlade ortnamn utsättes även socknen och delens n:r i SOÄ, vilket innebär, att ordet i SOÄ förekommer med endast ä - eller e -skrivningar, resp. a -skrivningar.

För att slutligen visa, att övergången æ > a framför r ägt rum i ortnamn utanför »gräns 6», anföras följande exempel:

BARKEMAD, Gäsene härad, Eriksbergs s:n, SOÄ VI, s. 28, skrivs med a 1815, 1825, 1877 men *Bärkemaden* 1805.

Fyra ortnamn äro bildade till 'hare'. **HARÅS**, Bollebygds h:d, Björketorps s:n SOÄ IV, s. 12, uttalas nu med a-ljud och skrivs *Heerås* 1605; andra e-skrivningar: 1619, 1629; *Haerås* 1610, *Harås* 1600; andra a-skrivningar 1632, 1675, 1877. **HARAGÅRDEN**, Gäsene härad, Alboga s:n, SOÄ VI, s. 4, uttalas nu med a-ljud och har endast a-skrivningar, t. ex. *Haregården* 1647. **HALLANDA**, Gäsene härad, Broddarps s:n, SOÄ VI, s. 26, uttalas nu med a-ljud och skrivs *Härlandä* 1844; andra ä-skrivningar 1715, 1825, 1877; *Herlande* 1533; *Hallerne* 1442; andra a-skrivningar 1505, 1524, 1536, 1539, 1544, 1561, 1562, 1572, 1622, 1633, 1685, 1687, 1700, 1727, 1797, 1852, 1877. **HÄRNA** i Ås härad, Härna s:n, SOÄ XIV, s. 62, något utanför »gräns 6»: *Heerna* 1540, andra e-skrivningar: 1542, 1591, 1644, 1670. *Härrnna* 1582, andra ä-skrivningar 1600, 1604, 1877. *Harnna* 1632. Av namnet förekommer ett äldre a-uttal och ett yngre æ-uttal.

KÄRREGÅRDEN, Gäsene härad, Hudene s:n, SOÄ VI, s. 76, uttalas nu med æ-ljud och skrivs *Kiarreg.* 1620, 1761, eljest alltid med ä eller e.

HERRLJUNGA, Kullings härad, Herrljunga s:n, SOÄ VIII, s. 108. Förra leden, som säkerligen är fsv. gen. (*hæriar*) av *hær* i bet. 'folkskara', uttalas nu *hær-* eller *hæl-*; något äldre är uttalet *hal-*. Oftast skrivs namnet med e, t. ex. *Heriälungum* 1293, några gånger med ä, t. ex. *Härlywng* 1499, *Härliunga* 1532, 1761; följande a-skrivningar finnas: *Harlywng* 1520, *Harliunga* 1635, 1690, *Halljunga* 1824.

HJÄRTTORP, Gäsene härad, Öra s:n, SOÄ VI, s. 206, i vilket namn torde ingå »fsv. gen. *Hiarta(r)* av ett maunsn. *Hiort* (urspr. samma ord som djurnamnet)», uttalas nu med æ-ljud men har ett något äldre uttal med a-ljud. Namnet skrivs *Hie-* eller *Hä-* sedan 1545. En gång förekommer *Jart.* 1736. I Vidhemsprästens anteckningar påträffas *hiarttursnæs* 2 ggr, *hiarttæhouod* 1 g., *hiættæhofæ* 1 g., vilka skrivningar möjligen kunna belysa motsvarande vokalskifte.

SVERKELSTORP, Gäsene härad, Norra Säms s:n, SOÄ VI, s. 192, uttalas endast med a-ljud. För att lättare bedöma uttalets förhållande till stavningen anföras samtliga skrivningar. *Svärkilstorp* 1471, 1500; andra ä-skrivningar 1507, 1568, 1685, 1700, 1725, 1805. *Sverkilstorp* 1550, 1877; andra e-skrivningar 1545, 1560, 1590, 1600, 1640, 1660, 1815; *Swarkelst.* 1706. Enligt Ortnamnskommittén är f. led. »gen. av namnet *Sverker*». Detta namn finnes i Vidhemsprästens anteckningar *Swærkir* med æ 3 ggr, *swarkir* med a 2 ggr, alla fem formerna på s. 301—303 i Schlyters upplaga.

Uttalet av detta ord växlade uppenbart redan i fornvästgötskan mellan æ och a.

Efter denna undersökning av ortnamnen torde man icke — med stöd av ortnamnen — kunna påstå, att »gräns 6» i äldre tid gått, där den nu går enligt Götlands undersökningar av nutida västgötamål. Möjligt är, att »gräns 6» under 1600-talet gått i trakterna vid Göta älv. Men det torde härmed vara bevisat, att hela den övriga mångdubbelt större delen av Götlands s. k. »ä-område» efter ortnamnens vittnesbörd är ett »a-område», som icke genom någon Götlands »gräns 6» skilts från utan omedelbart sammanhängt med det från nuvarande västgötamål kända »a-området». Inom hela detta stora område kunna vi iakttaga många fall av fullständig övergång æ > a framför r och åtskilliga exempel på en tendens till denna övergång, som är väl bekant från såväl VGL I som nuvarande västgötamål och bevisad även för den tid, som ligger mellan VGL I och nutida västgötamål. Däremot lämna ortnamnen inom detta område intet stöd åt Götlands teori om en övergång a > æ.

III.

Som redan framhållits, finnes det utom ortnamnen en del språkligt material, som kan belysa frågan om »gräns 6» och den efterlysta övergången a > æ framför r. Detta bör icke vara en gammal västgötaforskare alldeles obekant, och dock har Götling — så vitt jag kan se — bland detta material icke sökt några bevis för sin teori.

Att draga några säkra slutsatser angående så speciella frågor som vokalväxlingar i en dialekt ur gamla diplom från medeltiden och början av nya tiden är mycket vanskligt. I de flesta fall torde det vara omöjligt att avgöra, vilka diplom, som äro västgötska i den meningen, att språket representerar västgötamål. Lagmannen Ture Jönsson, Gustav Vasas samtida, har alldeles säkert haft flera olika skrivare från olika landskap. Eljest kan man knappast förklara, att språket i somliga av hans skrivelser beträffande såväl ljud- som formlära, klart skiljer sig från språket i andra. Att med ledning av språket i dylika gamla urkunder bestämma var en språklig gräns gått inom ett landskap är tydligen omöjligt. Men att påvisa en växling eller övergång torde ej vara omöjligt — om nämligen denna övergång verkligen funnits i språket under denna tid. Jag har därför icke ansett denna fråga värd en grundligare utredning från min sida utan nöjt mig med att genomgå ett antal handlingar, vilka förefalla vara avfattade på västgötskt språk. Emellertid har jag icke kunnat

finna några säkra exempel på den av Götling antagna övergången $a > \text{æ}$ framför r, ehuru jag genomgått många »västgötska» urkunder i »Äldre handlingar rörande Västergötland», tryckta i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, andra delen, häftena 1—10, 1901—1909.

Bland material från senare västgötskt språk skall jag uppehålla mig vid de uppteckningar, som N. L. Hallender gjort på västgötamål. Enligt Götling minnesteckning »Folkmålsdiktaren N. L. Hallender» i »En västgötabok, utgiven av Johan Götling», Sala 1919, har Hallender skrivit de förnämsta litteraturalstren på västgötamål. Som bekant, har Hallender även hopbragt en stor ordsamling från Barne härad (omkring 23,400 ord), vilken sedermera kontrollerats av G. Danell, J. Sandström och A. Kloo (Redogörelse för undersökningen av Västergötlands folkmål år 1905; i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, andra delen, häftena 6 och 7). Enligt Götling representerar Hallenders ordsamling målet i Ryda församling, där Hallender växte upp och länge vistades. Ryda ligger inom det s. k. »ä-området», som begränsas av Götling »gräns 6». Följaktligen böra vi hos Hallender påträffa utomordentliga bevis för Götling teori $a > \text{æ}$ framför r, om denna hans teori är riktig och om »gräns 6» under senare hälften av 1800-talet gått där den — enligt Götling undersökningar — nu går. Jag har icke haft tillgång till Hallenders ordsamling, men jag tror icke, att jag tager miste i mitt antagande, att ordsamlingen och Hallenders berättelser på folkmål från Barne härad överensstämma med varandra beträffande vokalskiftet $a : \text{ä}$. Redan dessa berättelser visa tydligt, att Hallender icke känner till någon övergång $a > \text{ä}$ framför r. Vittnar dessutom i fråga om växlingen $a : \text{ä}$ Hallenders stora ordsamling på samma sätt som hans berättelser emot Götling teori, falla flera av Götling hypoteser på detta Hallenders vittnesmål. »Gräns 6» har på 1800-talet icke gått, där den nu går. Övergången $a > \text{ä}$ framför r är intill slutet av 1800-talet okänd i denna trakt. Hur skall man då längre — som Götling stödande sig på att i VGL I finnes en övergång eller växling $a > \text{æ}$ — kunna påstå, att målet i trakten väster om Vara representerar Äldre Västgötalagens språk?

Hallenders i Svensk Folktidning 1882 och 1883 tryckta berättelser på Barne härads landsmål har jag genomgått. I dem finnes icke ett enda exempel på någon övergång $a > \text{ä}$. Däremot lämna de det allra tydligaste bevis för en alldeles motsatt ljudövergång, vilken jag tidigare belyst i min avhandling. Normalfornsvenskt ä har i detta västgötamål övergått till a framför r. Bland de hundratals exemplen må här

anföras:¹ 1882: 24 dar, dädarina, harra (herrar), fjarde, varre; 25 posebararn; 41 Darrafar, harrans, hjartat, bejart (begärt), kjarina, varkan (verkan), varscht (värst), vala (världen); 1888: 1 tannevarck; 2 tvarschover, likfala (likfärden), andevala, harliheta; 3 stadsfal, barare (bårare), mara (mårren), harlia (hårligt); 4 bara (båra); 19 kjarlek, kössevarcket, lara (lära). — Vidare skola nämnas sådana former som t. ex. ss: 1 varjarr och ss: 19 starker, som ju dock enligt Götling skulle i denna trakt uttalats med ä-ljud.

Vilka bevis finnas nu för Götlingens »övergång a > æ», »gräns 6», och »lokaliseringen av VGL I» utöver dem, som lämnas av nutida västgötamål? Svaret torde bli — inga. Några ortnamn inom »gräns 6» visa under en kort tidrymd en utveckling a > æ i närheten av Göta älv. I övriga delar av det nutida »ä-området» visa ortnamnen en växling eller övergång æ > a. Västgötakunder från äldre nysvensk tid visa ingen övergång a > æ. Uppteckningar från 1700- och 1800-talen på västgötamål visa ej heller en övergång a > æ, utan tvärtom æ > a liksom ortnamnen.

»Gräns 6» har säkerligen i äldre tid gått genom andra trakter än nu. Ortnamnen tillåta oss att draga den en halv mil öster om Göta älv, och Hallenders berättelser förbjuda oss att draga den så långt åt öster, som Götling gjort med stöd av nutida ljudförhållanden.

Skola Götlingens övriga teorier om lokaliseringen av språket i VGL I sättas i relation till »gräns 6», måste till följd av 1800-talets vokalskick lagens dialekt flyttas ännu längre åt väster, men på grund av ortnamnens vokalskick flyttas »gräns 6» i äldre tid ända bort till Göta älv. Det är tydligen alldeles omöjligt att tillmäta en så flytande, ja, i landets centrala trakter under äldre tid fullkomligt okänd gräns någon betydelse för lokalisering av VGL I.

IV.

För att av växlingen a : æ : e i VGL I draga några säkra slutsatser, som kunna tillåta en lokalisering av språket i VGL I, fordras — synes det mig — först och främst grundlig kännedom om vokalskicket i VGL I. Det är icke tillräckligt att känna till blott nutida västgötamål. Götling har talat om min »bristande kännedom» om de nutida västgötadialekterna. Jag lämnar åt läsaren att avgöra, huru mycket Götling känner till om vokalskicket i fornvästgötiskan. »Det mål, som ligger bakom den

¹ Årtal och nummer hänvisa till Svensk Folktidning. Hallenders kursiva typer ha här satts med vanlig antikva.

handskrift, vars språk han behandlar», är nämligen icke det nuvarande västgötamålet utan fornvästgötskan.

Hans metod i föredraget kan i korthet karakteriseras på följande sätt: man konstaterar dialektgränser i nutida västgötamål; därefter tar man ett typord och slår upp detta i VGL I, t. ex. hovop, fara, och konstaterar dess former, varefter man omedelbart drar sina slutsatser. Vart det kan leda, att man icke undersöker språket mellan VGL I och nutiden, har jag ovan visat. I det följande skall jag söka visa, huru viktigt det är, att man i fråga om växlingen a:æ överblickar hela det fornvästgötska materialet och icke på måfå eller godtyckligt tar fasta på ett ord här, ett annat där för att sedan av dessa draga några slutsatser.

Götlind nämner Kocks teori ar > ær från Svensk Akcent I, s. 138. Först må då framhållas, att Kock vid författandet av Svensk Akcent (1878) icke kunde förfoga över samma bearbetade material som stått Götlind till buds 1920, och att Kock i sitt senaste stora verk Svensk Ljudhistoria icke tagit upp sin tidigare åsikt. Om Götlind gjort sig mödan att sammanställa språkformer från VGL I—IV, hade redan detta kastat ett skarpare ljus över hans teorier. Hade han gått ett steg längre och jämfört växlingen a:æ för normalfornsvenskt a med växlingen a:æ för normalfornsvenskt æ, hade hela frågan kommit i en helt annan belysning.

Då Götlind söker förklara *låta* 'låta' i VGL I genom analogi från en omljudd presensform *låter* är hans förklaring för detta ord visserligen felaktig. Men detta visar dock, att han känner till, att man sedan gammalt brukar förklara åtskilliga fornvästgötska former såsom beroende av den franträdande roll som i-omljudet spelat i fornvästgötskan. Jag hänvisar till Kocks och Norens arbeten! Efter dessa har jag gjort en sammanställning av omljudda former av ord i VGL I.

Om Götlind nu själv ville använda denna enkla förklaring för æ-varianterna, skulle de flesta ord i VGL I med växlingen a:æ för normalfornsvenskt a framför r, vara ur räkningen. Jag skall icke tynga denna framställning med några belägg. Sådana finnas bl. a. i min avhandling, i vilken jag sökt ställa in æ-varianterna framför r i ett större sammanhang och följaktligen upptagit även andra förklaringar. Jag skall blott påpeka, att Götlind knappast kunde valt sämre exempel i sitt föredrag (s. 71). *Mærkær* föreligger i VGL I med 13 æ-varianten, av vilka en enda är dp. *mærkum*, medan de övriga 12 representera nominativ och ackusativ plur. I sing. finnes ds. *mærk* en gång, eljest alltid a. Varken dessa æ-varianten eller æ-varianterna *ærv* och *særgheþar* ha, som Götlind tycks tro, »vållat språkmännen mycken möda

att förklara! Se t. ex. Noreen Aschw. Gr. 1904 § 435, § 63: 3, § 389: 1 samt § 546, anm. De kunna helt betraktas som omljudsformer, även om vissa andra förklaringar också kunna tillämpas. För övrigt hänvisar jag till Noreen, Aschw. Gr. § 117 samt Kock, Svensk Ljudhistoria. Det finns inte den minsta anledning att frångå Noreens och Kocks förklaring, så länge det blott är fråga om att tolka æ-varianterna framför r. Götlands teori om en övergång $a > æ$ framför r i VGL I är alltså fullständigt överflödig.

Att Götlands hypotes icke har något stöd i västgötskt språk mellan VGL I och det nutida västgötamålet, har jag förut visat. Att den är oriktig för fornvästgötskans vidkommande bekräftas av a-varianterna till normalfornsvensk æ-form i VGL I. I VGL I finnas flera ord med a-varianten framför r och flera æ-varianten ännu ord med æ-varianten och æ-varianten framför r. Detta framgår av statistiken i min avhandling. Möjligen har Götland haft på känn, att hans teori icke passade så helt med vokalskicket i VGL I. I föredraget har han nämligen gjort en liten parentetisk invändning (s. 72). »Visserligen förekommer en alldeles motsatt — och vida mer bekant — övergång av $ä > a/r$ i en stor del av Västergötland ... Men det finns även ett område, där inte bara ä i regel står kvar i detta fall utan även a går över till æ (eller a) framför vissa r-förbindelser.» Man bör icke utan vidare bortkasta en så viktig företeelse som övergången $ä > a/r$ utan att ha undersökt dess frekvens i VGL I. Man kan icke nöja sig med att citera några på måfå valda ord i VGL I, såsom *baræ*, *garæ*, *harap* och *varæ*, och därpå med en handvändning förklara a-varianten i dem genom en hänvisning till ett mellanljud mellan a och ä.

Räknar man i VGL I bort de æ-varianten, som kunna förklaras genom omljud, återstår ett mycket litet antal ord och ett ringa antal æ-varianten som belägg för Götlands teori, nämligen *hwært*, *hwærtti*, *kuær*, *sær*, *særghæpar*, *særæmalum*, *væræ* = 'varsko'. Alla ha blott en enda æ-variant utom *sær*, som förekommer 7 ggr; *sær* har uppstått genom en förväxling med pron. refl. ds. *sær* i ställningen *firi sær* (min avhandl. s. 45). Det är påtagligt, att dessa æ-varianten i VGL I äro rent sporadiska. Ifrågavarande ord förekomma varken i Vidhemsprästens anteckningar eller i Lydekini excerpter med æ-varianten, utan endast med a-skrivningar. Ett undantag utgör adv. *kvar*. I Vidhemsprästens anteckningar finns blott *quært* 1 g. (inga a-skrivningar). I Lydekini excerpter skrives *quær* 1 g. men *quar* 7 ggr. Ytterligare kan mot Götlands teori anföras, att i Vidhemsprästens anteckningar förekomma *arf*, *arwi*, *arwær* och *mark* uteslutande med a-skrivningar; *garþær* skrives en gång *gærd*, eljest alltid med a. I Ly-

dekini excerpter förekomma följande ord med endast a-form: *arf*, *garþær* och *mark*; *arwi* skrives med a ll ggr, *æruæ* l g. Sjöros har i Studier över fornvästgötska lagtexter SNF XIII, 2 s. 49 framhållit att »I Lyd. finnes blott 1 hithörande ord *ærvæ* ns. eljes alltid a». Däremot finnas i Lydekini excerpter följande a-varianter till normalfornsvenskt æ: *haræþe*, *haræþe*, *haræhøþingi*, *swar* (swæriæ), *þar*, *fiarþung* (så ock i VGL I) och *skiutægiard*. I Vidhemsprästens anteckningar förekomma följande a-varianter: *fiardþæ*, *fiardþungxhæræþ*, *forwarkæ*, *giardīnæ*, *giarninggin*, *hiartæ* *haweskæ*, *Swarkir*, *þar*. Att på detta material bygga en teori om en övergång a > æ framför r i fornvästgötskan är tydligen omöjligt.

I detta sammanhang anser jag det lämpligast påpeka, att denna framställning icke på någon punkt avviker från det resultat ang. Götlands teori, som jag kommit till i min avhandling s. 34—35. Min metod i detta fall var i avhandlingen att medtaga alla æ-varianter framför r, alltså både rena omljudstyper, t. ex. *ærv*, och æ-varianter, som kunna bero på att ursprungligt e utvecklat till æ, t. ex. 3 spi *værþær*. Med denna metod skulle nämligen Götlands teori komma i sin mest fördelaktiga belysning, och det kunde icke bero på felaktigheter i metoden, om resultatet av undersökningen icke bekräftade hans teori.

Skall man tala om någon övergång framför r i fornvästgötskan, blir det uppenbarligen icke a > æ utan æ > a. Det är denna övergång æ > a framför r, som jag belyst i min avhandling, vilken icke funnit nåd för Götlands ögon, emedan min teori icke passar för hans lokaliseringsförsök.

V.

För envar bör det efter denna undersökning vara klart, att man icke kan lokalisera språket i VGL I såsom Götling gjort genom att fixera en »gräns 6» i det nuvarande västgötamålet. Jag kan således nu lika litet som tidigare rätta mig efter den anvisning, som Götling i sin andra uppsats givit följande form: »Att det område, där ä > a framför r ligger i en annan del av landskapet, än där lagen efter vad jag på många och icke godtyckliga skäl sökt fastslå, tager Wennström icke hänsyn till» (s. 332). Tvärtom, jag har all anledning att ställa mig skeptisk mot hans lokaliseringsförsök. Det har visat sig, att vokalskicket i VGL I är ett annat, än Götling tror, att ortnamnen icke bevisa en övergång a > ä framför r, att västgötsk skrift från nysvensk tid är lika främmande för denna företeelse och att »gräns 6» i äldre tid icke har gått, där den nu — enligt Götling — går.

En fråga, som jag här icke kan gå närmare in på, framställer sig osökt: Är i Götlands föredrag bevisföringen beträffande hans övriga gränser lika godtycklig och löslig, som beträffande »gräns 6»? Om ett par gränser, nämligen »gräns 4» (*hu* o. likn. sydväst, *ho* o. liknande nordost om gränsen; för 3. pers:s personliga pron. fem. hon) och »gräns 5» (negerande prefixet *o-* i t. ex. olika: *u* över sydvästra, *o* över nordöstra området) har Götling själv erkänt, att de måste tagas »med stor reservation» och behandlas »med stor försiktighet» (Första uppsatsen s. 70, 71). Tillsammans med »gräns 6» bilda »gräns 4» och »gräns 5» ett gränsknippe, som hindrar oss att förlägga språket i VGL I öster ut från Vara ända bort till »gräns 9» (»bindevokalen» *a* förekommer i centrala och sydöstra delarna av landskapet; *ə* inom ett västligt område). Om denna »gräns 9» säger Götling (s. 75): »Det är mycket vanskligt att dra en sådan gräns, då det som man kan förstå, finns ett rätt brett övergångsområde, där bägge vokalerna finnas, antingen så att *-a-* och *-e-* växla i samma ord eller — vilket är vanligare — så, att *-a-* uppträder i en del fall och *-e-* i andra». Omedelbart förut har Götling i detta sammanhang framhållit, att »det i alla händelser ej kan bli tal om annat än en mycket vag gräns». Bortfalla dessa gränser 4, 5, 6 och 9 kunna vi praktiskt taget förlägga målet i VGL I så långt norrut i landskapet som helst. Det är metodiskt förkastligt att först framföra en reservation av rätt kraftig art och därpå slunga alla betänkligheter över bord. Det är detta Götling råkat göra, då han förklarar, att hans gränser 4, 5, 6 och 9 äro fakta, som vi måste röra oss med, och icke lösa hypoteser utan någon som helst beviskraft. Det är med stöd av sådana »fakta» som han förmenar mig rätten att tillmäta det nuvarande målet i Skånings och Valle härader en viss betydelse för min undersökning, som dock icke avser att lokalisera språket i VGL I. Götling vill lokalisera språket till Viste och Barne härader. Närmast öster om dem ligger Skånings härad med bl. a. följande socknar: Jung, Härjevad, Saleby, Synnerby, Marum, Åsaka och Skara. Sat sapientii!

Innan jag lämnar Götlands lokaliseringsförsök, vill jag framhålla, att själva uppgiften att lokalisera språket i VGL I inom några snäva dialektgränser i Västergötland, ter sig för mig främmande och egendomlig. Att dialektskillnader finnas inom ett och samma landskap i våra dagar, ha vi vetat länge. Men är det verkligen tänkbart, att man skall kunna uppvisa några dialektgränser inom det språk, som på 1200-talet talades i det då glest befolkade Västergötland. Jag tror, att landsmålsforskarna ha andra och viktigare uppgifter.

Kunna vi i de moderna dialekterna och i handlingar från

äldre tid finna motsvarigheter till språkliga egendomligheter i de gamla landskapslagarna, få vi vara nöjda. Det är detta jag försökt i min avhandling, och jag tror mig fortfarande kunna fasthålla vid de resultat, som jag vid min undersökning kommit till. Växlingen a : æ framför r i VGL I har många olika orsaker. Att a i denna ställning icke övergått till æ på grund av ett följande r-ljud synes mig ytterligare bevisat genom föreliggande uppsats. Min nu gjorda undersökning av bl. a. ortnamnen och västgötskt språk under nysvensk tid vittnar tydligt om att den teori om en övergång æ > a framför r, vilken jag framlagt i min avhandling, är riktig. Växlingen a : æ framför r i VGL I är — jag frånräknar omljuds-æ — vanligare, då vokalen motsvaras av normalfornsvenskt æ, än då den motsvaras av a. Växlingen eller övergången æ > a framför r kan iakttagas hos flera ortnamn och inom större områden av Västergötland än övergången a > æ. Övergången æ > a förekommer vidare i »västgötska» dokument, i uppteckningar från nysvensk tid samt i det språk, som nu talas inom stora delar av det centrala Västergötland.

Möjligen har den framställning, som ovan givits av ortnamnens vokalskick, något självständigt värde. Att något för vetenskapen värdefullt skulle kunna framgå ur en polemik om de övriga frågor, som Götling tagit upp i sin kritik och som jag ovan en efter en nödgats dröja vid, vågar jag betvivla.

Lund i mars 1929.

Torsten Wennström.

On Ari's Chronology.

Ari inn Fróði may be regarded as the father of Icelandic chronology. Sæmundr, of course, had already computed the successive reigns of Norwegian kings; for this *Noregs konungatal* in *Flateyjarbók* furnishes ample proof. But Ari was the first to synchronize northern events and world history, thus rendering possible the use of anno domini notation for the earliest history of the north. Unfortunately the chronological data as supplied by Ari are subject to a certain doubt, especially those referring to the reign of king Harald Hárfagri. Many scholars believe now that this reign was ante-dated by Ari by twelve or more years. And should their objections prove sufficiently justified, then the flight of Harald's son Eiríkr Blóðøx to England, and the return to Norway of his young son Hákon Aðalsteinsfóstri must also be placed at a considerably later date than is done, for instance, by Snorri and the *Egils Saga* (c. 59), who, not unlike other early Icelandic chronicles, founded their chronological system on Ari's scheme.

Professor Halvdan Koht ventured the first attack on Ari's computations¹. He tried to establish an independent chronology for the earliest centuries of Norwegian history, founded on the very sound principle that three generations fill up a century. Calculating backwards from A. D. 1000, the year of king Olaf Tryggvason's death, and from a few other dates in the tenth century that admit of no doubt, he arrived at the conclusion that neither Harald's birth can be dated in 852 nor the battle of Hafsfjord in 872, as twelfth century tradition would have us believe. However, generation computation does not lead towards the exactness and precision required in historical research. Exceptions

¹ *Innhogg og Utsyn*, 1921, p. 34 sqq. See also *NHT.*, 5 R. VI, 146 sqq., and 5 R., VII, 425 sqq.

from the rule can never be said to be precluded, and any particular case may represent such an exception.

Among those who raised objections against Koht's theory were Finnur Jónsson¹ and J. Schreiner². There was no reason, they said, why the traditional chronology should not be accepted. And, as a matter of fact, why should a venerable Icelandic tradition deserve less credit than generation computation, which can only derive a certain value from the facts that support it? Schreiner even took the trouble to show through an investigation into seventeenth century pedigrees that in many cases the number of years for three successive generations differs considerably from a hundred. But Schreiner's arguments are less strong on the positive than on the negative side³. If Harald Hárfagri did not die until 945, as is believed by Koht, than Eiríkr Blóðøx cannot have landed in England during the reign of Æðelstān, who was succeeded by his brother Eadmund in 940. Still all Icelandic sources agree in representing king Æðelstān, and not Eadmund, as Eirík's host. Now this general concordance has no meaning whatever, these authorities being dependent upon one another. If Schreiner rejects the possibility that in Icelandic tradition the famous king Aðalsteinn should have superseded his less illustrious brothers, then one feels inclined to ask why this should be so particularly improbable. In all branches of legendary history we see kings of high fame take the places of obscurer princes. Besides, there is a striking inconsistency prevailing in our sources with regard to Eirík's flight to England. The Egilssaga (c. 59) makes him plunder king Æðelstān's country, the king meets him, and they are reconciled upon the condition that Eirík shall defend Northumberland against invasions from Scotland and Ireland. Snorri (Hák. saga

---

¹ NHT., 5. R., VI, 1 sqq.

² NHT., 5. R., VII, 161 sqq.

³ This does not apply to the second portion of his paper, which deals with the causes of the colonisation of Iceland. This subject does not concern us here.

góða, c. 3) takes much the same view. Fagrskinna, on the other hand, makes the English king invite Eiríkr and promise him hospitality, provided he should not oppose his brother Hákon (c. 6). The whole story of Eiríkr in England receives a legendary character, and no theory can be built upon Ædelstán's figuring in it, if there is reliable evidence against it. It may as well have been Eadmund who received Eiríkr.¹

The strongest position against traditional Icelandic chronology is that taken by Dr. Wieselgren². He transferred the conflict from the more or less misty fields of generation computation to the realm of facts. Among his arguments two are of exceptional importance. First there is the year of Eiríkr Blóðøx' escape from Norway to England. He is not mentioned in the Saxon Chronicle until A. D. 948. In that year king Eadred devastated Northumberland, because the inhabitants (mostly Norsemen) had taken Eiríkr for their king. In 954 he was expelled once more. If Harald Hárfagri died as early as 932 or 933, how could his son Eiríkr have been dwelling in England for some fifteen or sixteen years, without ever appearing in the public eye? His sudden activity in Northumberland in 948 points clearly to 945 as the approximate year of Harald's death.

Still stronger is the argument borrowed by Wieselgren³ from the Egilssaga. This saga contains a description of a battle at Vinheiðr, where Egill was present; this can only be the battle of Brunanburh, which must be dated in 937. From the underlying chronology of the saga it may be inferred that this battle

---

¹ In the same paper Schreiner still accepts the traditional year for the battle of Hafrsfjord (p. 173: »Likeledes lar det sig med visshet avgjøre at slaget i Hafrsfjord har stått ca. 872»). In his book *Olav den Hellige og Norges samling* (Oslo, 1929, p. 34), however, he changes his view: Ifølge tradisjonen stod slaget i Havsfjord i 872, men det kan neppe være riktig. Kampen foregikk nærmere år 900».

² See P. Wieselgren, *Författarskapet till Eigla*, Lund 1927, especially p. 144 sqq.; and [Svensk] *Historisk Tidskrift* 1929, p. 35 sqq.

³ S. H. T. 1929, 36 sqq.

and Egil's involuntary meeting with Eiríkr at York, where his art saved his head, were separated by an interval of eleven years. Thus this meeting happened in 948, and a new argument is obtained to date Harald's death in 945. There is no possibility to escape from Dr. Wieselgren's subtle but imperative reasoning.

The only possible conclusion is obvious. Ari's chronology is incorrect. Later Icelandic authorities, such as Landnámabók, Snorri, Fagrskinna etc., all borrow his system, though sometimes with slight variations. Thus Ari may be held responsible for the error which lies at the bottom of early Icelandic chronology. One question remains: how is this fundamental error in Ari's *Libellus* to be accounted for? Ari was a very conscientious historian, and he had first class information at his disposal. An incorrect statement in his work means more than a simple inaccuracy. It must have sprung from some reasoning or other that was adopted by Ari or his informers on account of certain apparent, though not real, merits. This reasoning will only be revealed through a careful study of what remains of Ari's work.

For the earliest events of Icelandic history Ari follows two different chronological systems. One of these is founded on the year of the martyrization of St. Edmund, king of East-Anglia, which is dated by the English sources (*Saxon Chronicle*, Asser, *Passio sancti Edmundi*) A. D. 870. Ari knew the *Passio* and adopts the same year for the beginning of the colonisation of Iceland. The other system is an attempt to synchronize Icelandic history and various events from the reign of king Harald Hárfagri. It constitutes a part of a larger system, as appears from the later references to the reigns of Olaf Tryggvason and Saint Olaf. The reigns of Norwegian kings were adduced in order to establish a chronological basis for the events in Iceland, where such a central point was lacking.

In the opening chapter of the *Libellus* Ari states that Ingólfr settles down in Iceland in the year of St. Edmund's death. This means that according to the first system the colonisation of Iceland was started in 870. In the same way we are

told in ch. 3 that Hrafn Hæingsson is made law-speaker sixty years after the martyrization of Edmund. He was the first man to occupy this supreme function in the Freestate after Ulfjótr the legislator, and henceforth the number of the population remained stationary. The year 930 for the end of the colonisation period is obtained by calculating from St. Edmund's death onwards. Even in the later portions Ari recurs to this same chronological system. Olaf Tryggvason is said to have fallen 130 years after St. Edmund's obit (Lib. 7, 18), and bishop Gizur's death is dated 250 years from the same event (Lib. 10, 15). Obviously the starting-point for these later calculations is the fact that St. Edmund's martyrdom and the settlement of Ingólfr are supposed to coincide in 870. This doctrine must have been part and parcel of Icelandic tradition. Ari used it in order to establish a chronological link between the earliest Icelandic events and *anno domini* notation, which the reigns of Norwegian kings did not afford. After 930 Ari finds himself in possession of other chronological data, such as the number of years of the successive lawspeakers. No doubt he arrived at the year 930 for the end of the colonisation period by adding the years of these lawspeakers and calculating backwards from A. D. 1030, when both St. Olaf and Skapti Þorodsson lögsgumaðr died (Lib. 8, s. 4)¹. Hence he concluded that the colonisation period lasted sixty years. When he recurs to the chronological system according to St. Edmund's death for the establishment of the exact year of Olaf Tryggvason's and bishop Gizur's obit, his only object is to synchronize the various systems. This appears clearly from the last passage (Lib. 10, 45), which is obviously intended to bring all the systems into accordance with one another.

Ingólfr's settlement is also synchronized with the age of king Harald Hárfagri. According to Lib. 1, 2 Ingólfr made his first expedition to Iceland when king Harald was sixteen years old, but he did not fix his residence in the new home until a few

---

¹ See Sigurður Nordal, *Vaka*, 3 (1929), 113.

years (*fjóm vetrum*) later. Thus the definitive colonisation would be dated in Harald's nineteenth or twentieth year. The end of the colonisation period falls within one or two years before the king's death, *at tólu spacra manna* (Lib. 3, 4). This addition shows that the latter dating is not based on tradition but on the learned men's calculations. It can furnish no clue as to the origin of Ari's chronology. On the other hand, there is as yet no reason why the tradition attributing to Harald the age of sixteen years at the time of Ingólf's first expedition and thus of eighteen or nineteen years at the moment of the colonisation should not be regarded as ancient and genuine.

In Ari's *Libellus* there is no trace of inconsistency between the two systems, they agree perfectly with one another. From the statement that the colonisation period ends one or two years before Harald's death, it appears that Ari dated the end of the king's lifetime in 932. According to Lib. 1, 5 king Harald attained the age of eighty years; so Ari believes him to have been born in 852. Consequently he was sixteen years old in 868, what yields a suitable date for Ingólf's first voyage to Iceland. Each of the two chronological systems is consistent in itself and an absolute harmony prevails between them.

Ari's chronology would seem to be blameless. Unfortunately its excellence is only apparent, not real. The recent investigations already mentioned have entirely upset the years of Harald Hárfagri as suggested by Ari. The evidence afforded both by the Saxon Chronicle and the *Egilssaga* makes it necessary that he flourished some twelve or thirteen years later than Ari would have us believe. The congruity of Ari's chronology is the result of calculations, it is not founded upon facts and genuine historical tradition. Either Ari or his informers are responsible for the error which modern research has detected in his work. His chronological theory deserves a closer study and a severer criticism than its apparent smoothness would seem to justify. It must be possible to discover the reasoning which led him to-

wards a wrong conclusion as to the historical sequence of events in the ninth century.

Accepting the year 870 both for the death of St. Edmund and the colonisation of Iceland, we cannot admit with Ari that king Harald was sixteen years of age when Ingólfr visited Iceland for the first time, nor that he died one or two years after the foundation of the Icelandic Freestate. If Ingólfr sailed a few years before St. Edmund's death, Harald Hárfagri's lifetime is antedated by Ari by twelve or more years. Thus, for some reason or other, he synchronizes the two systems in a wrong way, and then one error involves the other. There was a tradition that attributed to Harald the age of eighty years at the moment of his death. Once Ari had made him sixteen years old in the year of Ingólfr's first voyage northwest, he could only enter his obit one or two years after Hrafn Hæingsson had been made law-speaker in 930.

What requires a closer investigation at present is the origin of the chronological system according to St. Edmund's death. Is there sufficient support for the assumption, suggested by Ari, that Ingólfr settled down in Iceland in exactly the same year when Ívarr Ragnarsson slew the saintly king of East-Anglia? Before dismissing Ari's chronology of Harald as erroneous, we shall have to examine the credentials of the St. Edmund system. In itself it cannot be said to be altogether impossible that Ingólfr did sail to Iceland when Harald was sixteen years old, even though the other system makes the impression of having the better claims. In that case Ingólfr's first voyage must be assigned to the year 881, and the earliest colonisation to 883 or 884. Then Ari would have post-dated the martyrization of St. Edmund by some thirteen or fourteen years. The evidence in favour of both systems must be duly weighed before it can be held safe to espouse one of them.

Ari's authorities for the two systems are not in all respects valued equally by him. When synchronizing the events connected with the colonisation of Iceland and the years of king Harald,

he gives his statements as absolute historical truth. This is the meaning of *sannlega* in Lib. 1, 2: *Ingólfr hét maðr norðinn, es sannlega es sagt at føre fyrst þáþan til Íslands, þá es Haralldr enn hárfugre vas .xvi. vetru gamall.* That Háralf was sixteen years old when Ingólfr visited Iceland for the first time, is a fact that for Ari admits of no doubt. The reason is obvious. The chronological system based on the years of Harald Háralfgrí is not derived from popular tradition but from the information and calculations of learned men, as appears from Lib. 3, 4: *þat vas .lx. vetru epter dráp Eadmundar conungs, vetre eþa tveim áþr Haralldr enn hárfugre yrþe dauþr, at tolo spacra manna.* To Ari what the learned men say is truth. For they do not repeat what others said before them; their statements are supported by critical reasoning. *Spakir menn* are those able to control their observations by calculations of an exact character. Thus in Lib. 4, 1 the *spakir menn* discover that the solar year should have more than 364 days (*þá es ener spocasto menn á lande hér höfþo talet í tveim misserom fióra daga ens fiórþa hundraþs*), and 10, 2 they are quoted as authorities for the exact number of years of the successive law-speakers. Ari reverences them profoundly and believes in their learning and wisdom. Whatever they declare is *sannlega sagt*.

For the chronological system based on St. Edmund's death it is different. Here Ari quotes a written source, the *Passio sancti Edmundi* by Abbo Floriacensis (Lib. 1, 1: *at því es ritet es í sögo hans*). The English form of the name used by Ari (*Eadmund*) shows that Ari or one of his informers knew the *Passio*, and that it served as a source of the first chapter of the *Libellus*. There the bloody deed was ascribed to Ívarr son of Ragnarr Loðbrók, there A. D. 870 (*.dcccclxx. vetru epter burþ Cristz*) is given as the year of the king's martyrization. However, the statement that Iceland was colonised in the same year, could not be found in the *Passio*; for this Ari must have availed himself of different authorities. This is exactly what is stated in the opening phrase of Ari's first chapter, which is a wonder of diplo-

matic subtlety. The long parenthesis of four lines in Golther's edition, where the authorities for the Libellus are enumerated, is cleverly intercalated between the words *í þann tíð* and *es Ívarr Ragnars sonr loþbrócar lét drepa Eadmund enn helga Engla conung*. Through this the writer of the Libellus wanted to show that for the very important fact of the synchronization of St. Edmund's death and Ingólf's settlement he relies upon these authorities. What precedes (*Ísland bygðesc fyrst ýr Norvege á doðum Harallz ens hárfagra*) was generally known and needed no illustration from any particular sources. What follows could be confirmed from the Passio. For the chronological equation of an event from English and one from Icelandic history satisfactory evidence was required. The more so as it was to be considered as the foundation-stone of Ari's chronology and the link between Icelandic history and anno domini notation.

Three authorities appear on the platform, each of whom has his special qualifications, which are very carefully estimated. First there is Teitr, the writer's fosterfather, the man *es ec cunna spacastan*. Next comes Þorkell Gellsson, Ari's maternal uncle, *es langt munþe fram*. And then there is Þóríþr, daughter of Snorri goði, *es bæþe var margspök oc ólíúgfróþ*. It is manifest that Ari did not want to distribute his praise indiscriminately. He might have comprehended these three authorities in one phrase and dismissed them together with the same words of commendation. This is, however, what he did not do, and thus every word has its own story to tell. Of course, Ari would not pronounce any thesis without the support of the learned men. Therefore he quotes Teitr, son of bishop Ísleifr, who is one of the *spakir menn*. Þóríþr also is *margspök*. But in this case learning would not do. Everybody could see that for dating Ingólf's settlement in the year of St. Edmund's death computation must be of little avail. Here tradition had to come in. Thus another quality of Þóríþr is emphasized: she is also *ólíúgfróþ*, her memory does not deceive her. This is exactly what has been asserted about Þorkell in the preceding phrase: *es langt munþe fram*.

When comparing the information supplied by Teitr with that derived from Þorkell in the Libellus, it strikes us that Teitr furnishes the details on the introduction of christianity, and historical data of a more or less scientific character besides. From Teitr Ari hears the story of priest Þormóð's coming to the Vestmannaeyjar (Lib. 7, 6) and of the adoption of christianity by the althingi (Lib. 7, 18); he explains the origin of Ulfljóts law (Lib. 2, 5) and gives the names of the foreign bishops with their respective number of years (Lib. 8, 1). Þorkell Gellsson, on the other hand, is cited as an authority on matters of a more general character, and never without a certain reserve. He knows why men sailing from Norway to Iceland are obliged to pay a certain amount of money to the king (Lib. 1, 5), and here his knowledge takes him back to the days of Harald Hárfagri; but when recording the age attained by that king, Ari dares not reproduce Þorkel's evidence without adding a careful *svá es sagt*. And when telling the story of the discovery of Greenland (Lib. 6, 4), which he also heard from Þorkell, Ari expressly adds that his uncle derived this information from a man who had been there himself. The distinct services rendered to Ari by his different informers, and the words he chooses to acknowledge them, are very characteristic of the method followed in compiling the Libellus.

Oral tradition from past centuries had come down to Þorkell and to Þóriþr. It preserved the memory of St. Edmund's martyrization and connected it with Ingólf's migration to Iceland by dating both events in the same year. Learning and critical control, represented by Þóriþr herself and by Teitr, do not oppose this venerable doctrine. The combined opinions of Teitr, Þorkell and Þóriþr are deemed sufficient evidence by Ari for the fact upon which he is going to build his whole chronological structure. He proffers his theory as it is *at ætton oc tólo þeira*. Here is another couple of words which claims a moment's attention. It confirms our interpretation of the parenthesis under consideration. *Tala* is the typical word for the activity of *spakir menn* (Lib. 3, 4: *at tólo spakra manna*); so *at tólo* refers to them.

On the other hand the words *at ætlan* are intended to introduce the data furnished by the representatives of popular tradition.

Evidently Ari makes a difference as to the origin of his two chronological systems. That based on the years of Harald is speculative and is announced as the outcome of critical reasoning only. The other system, which takes its starting-point from the year of St. Edmund's death, although in no way contrary to reason, is founded on tradition, and that the best and most reliable available at Ari's time. It is manifest which of the two sources of information Ari himself values most. What he hears from *spakir menn* is *sannlega sagt* and requires no further comment. But the data derived from tradition are proffered in very careful words with a circumstantial identification of the authorities and the fiat of critical learning; here he judges diffidence natural and meets it with due respect. He would have been surprised, had he seen that the attitude of modern criticism is in direct opposition to his.

The computation of the learned men, which connected Icelandic history and king Harald's years, has been proved to be incorrect by modern research. On the other hand, we have every reason to rely upon the tradition that dated Ingólf's settlement in Iceland and St. Edmund's death in the same year. To Þorkell and Þórirr it must have come down straight from the first settlers, for with them it could easily arise. One of the men who received land in the south-west at the hands of Ingólfr himself was Þórðr Skeggi¹. About him Landnámabók tells us that he had first taken land at Lón in the east, but after ten or fifteen years, when learning that his *Þudvegissúlar* had been found in the Leiruvágr, he moved west after having sold his land to Ulfjótr. He built a farm, called Skeggjastaðir, between Ulfarsá and Leiruvágsá, in the present Kjósarsýsla, and dwelt there *at ráði Ingólfs*. He was a man of high descent and there is every reason to believe that Ingólfr befriended him. The distance

---

¹ See Landnámabók, c. 11.

between the two farms was not long. Þórð's wife was Vilborg, daughter of an English king Oswald and of Ulfrún (Wulfrún) in óborna, who herself was the daughter of king Edmund of East-Anglia. Evidently the tradition that identified the year of St. Edmund's death with that of Ingólf's settlement originated in conversations between Ingólfr and Vilborg. She remembered the number of years that had passed since her grandfather's death, of which her mother often told her; he could easily calculate how many winters he had seen passing in his new home. The two numbers were the same. Among the ancient Germanic nations the sense for chronological calculation was common both to Anglo-Saxons and Icelanders. Nothing is more natural than that the striking coincidence, about which Ingólfr and Vilborg agreed, was remembered by the next generation, and thus a tradition arose, which was transmitted during the tenth and eleventh centuries until it came down to Þorkell and Þóriþr, from whom Ari heard it. If ever a tradition was well-founded, it is this one. For Ari's learned mentality it is characteristic that he thinks it necessary to corroborate it by referring to the computation of Teitr, his fosterfather, and even so there is more reserve in his words than in the next phrase, where king Harald is stated to have been sixteen years of age at the time of Ingólf's migration. There his only authority is Teitr with his chronological calculations, which to him mean truth. To us, however, a tradition of so ancient origin and of so genuine extraction carries far more weight than the mere speculations of learned eleventh century Icelanders. We prefer to hear the earliest colonists speak themselves.

The synchronization of king Edmund's martyrdom and Ingólf's settlement must be correct. The calculation of the years of Harald Hárfagri is also correct in itself. Only the chronological link established by Ari between the two systems is wrong. The king cannot have been sixteen years of age in the year of Ingólf's first visit to Iceland. The question remains as to the cause of this error.

There is a striking difference in Ari's expressions at the two occasions where he refers to the chronology of king Harald. Let us compare Lib. 1, 2 (*Ingólfr hét maðr norðinn, es sannlega es sagt at føre fyrst þá þan til Íslanz, þá es Haralldr enn hárfagre vas .xvi. vetra gamall, en í annat sinn fóm vetrom síþar*) and Lib. 3, 4 (*þat vas .lx. vetra epter dráp Eadmundar conungs, vetre eþa tveim áþr Haralldr enn hárfagre yrþe dauþr, at tþlo spacra manna*). Ari who is so anxious to choose the right words, whenever estimating the exact value of his authorities, must have his reasons to distinguish that which is *sannlega sagt* from information supplied *at tþlo spacra manna*. The latter expression is clear in itself. It denotes chronological statements obtained by means of computing. The *spakir menn*, who knew that Harald died at the age of eighty, and who, for some reason or other, dated the year of his birth in 852, arrived at the conclusion that his obit must be placed in 932, that means one or two years after the end of the Icelandic colonisation period. This interpretation is confirmed by the philosophical doubt which appears from the expression *vetre eþa tveim*.

On the other hand, the words *sannlega es sagt* do not allude to a similar eleventh or twelfth century calculation. *Sagt* can only point to an existing tradition, and *sannlega* indicates that this tradition was communicated to Ari by learned men, who held it to be true and reliable themselves, not by a man like his uncle Þorkell. How then is it to be explained that these *spakir menn*, who used to control their sayings before accepting any responsibility, did not shrink from supplying Ari with an erroneous chronology? What is essential in the chronological tradition under consideration, is the number sixteen. By using the expression *sannlega sagt* in stead of *at tþlo spacra manna* Ari declares that in this case the number was not the outcome of speculations, but part and parcel of historical tradition as current among *spakir menn*. Something must have happened that concerned both king Harald and the settlers, when the king had attained the age of sixteen. There can be no mistake

in this number. It was handed down by a tradition which had been adopted by Teitr himself. But the *spakir menn* erred when they took this happening to be Ingólfr's first voyage north west. The number sixteen must refer to some other event.

It may be safely accepted with Wieselgren¹ that Harald Hárfagri was born in 865 and died in 945, although a certain margin must be left open. Thus he was sixteen in 881. At once the origin of Ari's statement about Harald's being sixteen in the year when Ingólfr sailed to Iceland becomes manifest. Wieselgren dates the battle of Hafrsfjord in 884, Koht² in 885 or even 890. In the tradition underlying Ari's chronology of king Harald the year of this battle and that of the original settlement of Iceland were mixed up. It is highly probable that from the outset there was a tradition existing about Harald's age at the time of the battle of Hafrsfjord. If in that tradition the age originally assigned to the king in the year of that famous conflict was nineteen years — what would probably be historically correct³ —, this age of nineteen years for king Harald could be easily transferred in the course of time from the battle of Hafrsfjord to Ingólfr's settlement in Iceland. Henceforth the age of Harald was said to have been nineteen in the year of the colonisation. For the *spakir menn* a very simple calculation would suffice to fix the king's age at sixteen when Ingólfr made his first voyage to Iceland. For according to Landnámabók c. 6, 7 the year of the definitive settlement is separated from that of the first visit by three years; this is at least a possible interpretation of that passage. One winter Ingólfr and Hjørleifr pass in Iceland. Then they return to Norway, and *eptir þat varði Ingólfr fé þeira til Islandz ferðar, en Leifr fór í*

¹ [Svensk] Hist. Tidskr. 1929, p. 63.

² Innhogg og Utsyn, p. 99; N. H. T., 5 R., VII, p. 430.

³ Cf. Fagrsk., 2, where Harald is said to have been *mæir en tvítugr at alldri*, when he had his hair cut by Rognvaldr Mørjarl. This happened probably one or two years after the battle of Hafrsfjord, when the king was absolutely sure that *gullduz skattar hit æfru sem et ytra*.

vestrvíking. It is not expressly stated, but may be accepted that Hjørleifr did not sail to Ireland in the same summer when he had just returned home. Similar expeditions craved more preparation than that. So one winter was spent in Norway; this is at least what the *spakir menn* assumed. The next winter, after Hjørleifr's return, passes in preparations for the emigration; Ingólfir sacrifices to the gods and learns that destiny marshals him to Iceland. Then the two fosterbrothers start on their journey. Thus three winters passed from Ingólf's first to his second sailing, and if king Harald was supposed to be nineteen winters old at the time of the definitive settlement, the number of his winters must have been sixteen during Ingólf's first voyage. This tradition, which is built on a historical error, the supplanting of the battle of Hafrsfjord as the event of Harald's twentieth year by Ingólf's definitive settlement in Iceland, must be ancient. It did not arise with Teitr or any other learned man of Ari's time. With them the error would be difficult to account for, nor do Ari's words *sannlega sagt* point to this. Here we have before us a comparatively old tradition, say of the tenth century, which was accepted by Ari's *spakir menn* (hence: *sannlega sagt*). It confirms our inference from Ari's chronological system based on the death of St. Edmund, that even in the remotest period it was customary for the Icelanders to discuss chronology and to compute the number of years which separated various historical events. In this case, in order to establish the age of king Harald in the year of Ingólf's first visit to his future home, three winters were abstracted from the nineteen years that were ascribed to him at the time of the first colonist's second voyage. Unfortunately this latter assumption was based on erroneous grounds; the number nineteen for the king's age belongs to the year of the battle of Hafrsfjord, not of the colonisation of Iceland.

This fundamental error of Ari's chronology of king Harald requires a further explanation. As appears from the *Landnámabók* Icelandic tradition regarded the colonisation as a consequence

of the battle of Hafrsfjord¹. This conflict was the outstanding event in Harald's struggle for centralisation, and in many families the tradition was cherished that it was king Harald's desire of power that drove their ancestors away. Thus it would be only natural that the conception arose that the colonisation did not begin until after the battle of Hafrsfjord; at any rate, the two events could be easily dated in the same year, owing to the theory that regarded the battle of Hafrsfjord as the cause of the colonisation. The tradition that Harald Hárfagri was nineteen years old at the time of that battle led the tenth century synchronizers towards the conclusion that he must have had exactly the same age at the beginning of the colonisation, and to them the latter was the more important event. They allowed three years for the time that passed between Ingólf's two expeditions, and thus attributed to Harald the age of sixteen in the year of Ingólf's first visit to Iceland. This tradition was transmitted to Ari by the *spakir menn*, who had probably tested it (cf. *sannlega sagt*) and found it reliable. Of course they were mistaken. They did not realise that, although on the whole Harald's *ofríki* may be looked upon as one of the chief causes of the emigration²,

¹ The same conception prevails in the opening portion of the Egilssaga. C. 23 Ketill Hæingr is said to emigrate to Iceland after having avenged his friend Þórólfr Kveldulfsson, who had been killed by king Harald five winters after the battle of Hafrsfjord. Yet (Eg. 23, 6): *fám vetrum áðr hófðu þeir Ingólfr ok Hjørleifr farit at byggja Island. Fám vetrum* can hardly denote a number of nineteen years. The sagamaðr dates Ingólf's migration after the battle of Hafrsfjord.

² Fortunately there is a return among scholars to this view, which had been attacked by H. Koht (Innhogg og Utsyn, p. 99), Yngvar Nielsen (N. H. T., 4 R., IV, p. 1 sqq.) and Finnur Jónsson (Norsk-Isl. Kultur- og sprogforhold i 9. og 10. årh., Khvn. 1921). The argument adduced by J. Schreiner (N. H. T., 5 R., VII, p. 190 sqq.) in favour of the common Icelandic tradition prompted even P. Wieselgren (S. H. T. 1929, p. 65) to declare »at utvandringen trots alt skulde (åtminstone indirekt) bero på Haralds ofríki». Prof. Koht (N. H. T., 5 R., VII, p. 435) promises a new theory on this topic, but he admits that among the colonists there was a number of

it made itself felt before the battle of Hafrsfjord, so that, even accepting the incorrect view that there were no emigrants but those flying before king Harald, there would never be sufficient grounds to date the colonisation from that battle. The same fundamental historical error re-occurs in Landnámabók c. 8, where, however, the settlement of Ingólfr is dated in 874, in stead of Ari's 870, thus allowing a few years to elapse between the battle of Hafrsfjord and Ingólfr's second voyage, perhaps in order to date the first voyage, too, after that battle. At any rate the conception that dated the colonisation from the battle of Hafrsfjord proves to be very ancient, much older than Ari's time. In its most primitive form (»Harald was nineteen years old, when the battle of Hafrsfjord was fought, and *consequently* also in the year of the definitive settlement») it was known to Ari and his informers. They believed in it and adopted it as a foundation for their chronological system. In this connection it should be noticed that Ari's silence about the battle of Hafrsfjord is of no importance. Whatever arguments may be derived from the Libellus, they should never be an *argumentum ex silencio*. The Libellus is only meant as an addition to the earlier Íslendingabók, and there is every reason to believe that the battle of Hafrsfjord was recorded there.

So here I disagree from Wieselgren, who in the paper already quoted (p. 61 sq.) rejects the opinion that the tradition, which connected the colonisation of Iceland with the battle of Hafrsfjord, should have been known to Ari. Although accepting the possibility that even in Ari's days Harald Hárfagri was some way or other supposed to have caused the exodus of so many prominent men among the Norwegian people, he denies that to

---

vikings, »og slike folk kunde ikkje kong Harald tôle i lande». This, in fact, also points to one of the many aspects of a king's *ofríki*, however justifiable it may appear in this case. That some of the settlers had different reasons to emigrate, will be readily admitted by all scholars who date Ingólfr's settlement in 870, when king Harald was only five or six years old.

Ari and his informers the migration was the direct effect of the battle of Hafrsfjord. I attempted to prove in the present paper that the tradition according to which the settlement of Iceland is a consequence of that armed conflict must be held responsible for the very mistake upon which Ari's wrong chronology of Harald Hárfagri is built. Thus this tradition must have been known to him and his informers, and even a long time before. Besides, it would be very difficult to represent the opposite as acceptable. Both Landnámabók and some of the best saga's make the battle of Hafrsfjord prominent among the causes of the exodus. How should this notion have become so general, if it were but a fake of comparatively recent origin? How could a historical connection be established between the colonisation of Iceland and king Harald, if not through the battle of Hafrsfjord? It never passed out of memory that there were other causes besides, and that in certain cases the emigrants left the old country in perfect harmony with the king. Of this Landnámabók and the saga's furnish ample proof, and it is only natural, once the exodus had started, that the autocratic king preferred to see a certain number of his adherents emigrate to the new country, along with the numerous enemies who sought their way thither. This was not unknown to Ari either, although this point is pressed too far by those who, like Wieselgren, discern a particularly friendly disposition towards the king in Ari's first chapter. But this would never justify the assumption that Ari and his informers imputed the emigration from Norway during Harald's reign to altogether different motives from Landnámabók and current Icelandic tradition. The common view is at the bottom of their whole chronological system and even led them towards a pitfall, which proved fatal for the study of early northern history during many centuries.

The combination of the two chronological systems, based on St. Edmund and Harald Hárfagri respectively, consolidated Ari's erroneous theory. As Ingólfr was supposed to have established his home in Iceland in the year of St. Edmund's death

(or A. D. 870), his first visit to the new home must be dated in 867 or 868. In that year king Harald must have attained the age of sixteen, for tradition would have him eighteen or nineteen years old at the time of the battle of Hafrsfjord. And this battle was wrongly dated in the year Ingólf's settlement, the emigration generally being regarded as a flight before the king's *ofríki*. If Harald was sixteen in 867 or 868, then he was born in 851 or 852, and, as he was said to have lived until his eightieth year, his death must be dated in 931 or 932, *vetre eþa tveim* after the end of the colonisation period. Thus the reign of Harald Hár-fagri was antedated by Ari by some fourteen or thirteen years, an error, which was readily accepted by Landnámabók and Snorri himself. In the reigns of later Norwegian kings similar mistakes do not re-occur in the Libellus, both the number of years of the successive *logsgumenn* and *anno domini* notation furnishing Ari with a reliable base for chronological computation. The thirteen years that could not be accounted for vanished from Ari's chronology of Norwegian kings in the course of the tenth century.

Utrecht

A. G. van Hamel.

Cruces Eddicæ. II¹.

Hymiskviða 37. 5.

Tor og Ty er på hjemveien fra sitt besök hos jotnen Hyme som har måttet utlevere sin bryggekjel. De har hentet bukkene som Egil har hatt i forvaring (str. 7), og kjører så hjemover (str. 37):

<i>Förut lengi,</i>	<i>var 'sciṛ' skökuls</i>
<i>áðr liggja nam</i>	<i>skakkr 'abani',</i>
<i>hafr Hlórriða</i>	<i>en því inn lævisi</i>
<i>halfdauðr fyrir;</i>	<i>Loki um olli.</i>

I denne strofe er der to ord som fortolkerne ikke har kunnet finne sig til rette med: 'sciṛ', d. e. *skirr*, i linje 5, og 'abani', d. e. *á banni*, i linje 6. Her er ordene gjengitt efter Codex Regius. Det annet håndskrift, Codex Arnarnagnæanus, har kun ubetydelige avvikelser i rettskrivningen: 'skiṛ', og 'a bani' (i to ord).

De to ord i linje 5 og 6 har været adskillig drøftet². Der er enighet om at tolkningen av det ene ikke synes å kunne influere på tolkningen av det annet, og i overensstemmelse hermed mener også jeg å turde se bort fra 'abani' når jeg nu søker å gi en ny forklaring av det forvanskede ord i linje 5.

Det tør betraktes som sikkert at 'sciṛ' *skökuls*, »skoklens 'sciṛ'», betegner bukken som er nevnt tidligere i strofen. I denne kenning angir det bestemmende ord med all ønskelig tydelighet at 'sciṛ' er en betegnelse for dyr eller befordringsmiddel. Men ikke for hest (*skær*), som det er almindelig å anta; »skoklens

¹ Jfr. bind 39 (1923) s. 303 ff.

² Se Gering's Edda-utgave av 1922 og hans kommentar (1927—30). — Også i det følgende undlater jeg som regel å henvise til den eldre litteratur i emnet, idet tilstrekkelig veiledning derom finnes i de nevnte arbeider av Gering.

hest» er i og for sig ubrukelig som kenning, ikke minst til omskrivning av bukken som er spent i skokler¹.

Det forvanskede 'scir' må være en betegnelse for dyr (eller befordringsmiddel) i almindelighet, således at det i forbindelse med *skokuls* kan bli en omskrivning for trekkdyr. Den spesielle betydning »bukk» tør man ikke anta, da skoklen ikke kan brukes spesialisierende til opnåelse av en kenning for dette dyr; det er jo bare undtagelsesvis at bukken er spent for vogn. Heller ikke er det nødvendig at bukken er kalt »bukk» på dette sted; to linjer tidligere tales om »Hlorride's bukk», og det er da bare naturlig at der i linje 5 er brukt et mindre spesielt ord.

Når vi i 'scir' søker en betegnelse for dyr (eller befordringsmiddel), er der intet til hinder for at vi får å gjøre med dyr (eller befordringsmiddel) — av ubestemt art (gjeldende hest eller bukk eller hvad annet det kan være) — som anvendes i et bestemt öiemed, til en bestemt slags befordring. Ved disse bemerkninger er begrunnelsen gitt for en rettelse som grafisk ligger overordentlig nær: *skjótr skokuls*, »skoklens dyr (befordringsmiddel)». I de to håndskrifers forelegg er *sciotr* (eller, med oversprunget *o*, *scitr*) blitt misopfattet som *scirr*, idet jo bokstavene *τ* og *r* er innbyrdes meget like, og dette er så på vanlig måte blitt skrevet *scir*.

Skjótr m. betyr, således som Hertzberg i sitt glossar til »Norges gamle Love» gjengir ordet, »skyds, saavel om selve reisebefordringen som om befordringsmidlet (= *reiðskjótr*; jfr. *reiðskjóti*).» Også *fararskjótr*, *-skjóti* m. »befordringsmiddel» (bl. a. om båt) fortjener her å anføres. Ganske særskilt brukes *skjótr* om hestebefordring — befordring ved **skjótshestr*, skysshest —, og i sammenheng dermed må ses gammelsvensk *skiüt* n., svensk dial. *skjut* og eldre dansk *skjud* »hoppe»². Selvfølgelig har vi

¹ Med rette tar R. Meissner (Die Kenningar der Skalden s. 111) intet hensyn til denne konjunktur. Han opfører bare: "Ziege: *brums birkihind* [Eyvindr skáldaspillir, Skjald. B I] 65, 12, 3; *brum*, Knospen an Sträuchern und Bäumen; *birki-* zu *birka*, die Rinde abziehen."

² Gl.sv. *skiüt* n. opføres i Schlyter's glossar i betydningene: "1) häst till skjutsning, skjutshäst. 2) sto." Det bemerkes dertil

ved hestebefordring i gammel tid så godt som alltid å tenke på ridehester.

Av de steder i den gamle litteratur hvor *skjótr* forekommer, bör her særskilt fremheves Olav den Helliges saga kap. 2 (Heimskringla II 3 f.), hvor Olav saler en bukk til ridehest for sin stefar Sigurd Syr: »þat var eitt sinn, at Sigurðr konungr vildi riða af bæ, þá var engi maðr heima á bænum; hann kvaddi Ólaf, stjúpson sinn, at sōðla sér hest. Ólafr gekk til geitahúss, tók þar bukk þann er mestr var, ok leiddi heim ok lagði á sōðul konungs; gekk þá ok segir honum, at þá hafði hann búit honum reiðskjóta.» På det tilsvarende sted i Fornmanna sögur IV 35 (AM. 61 fol.)¹ står der: »hann fór síðan ok sōðlaði honum fararskjót; hann segir honum, at búinn var skjótrinn.» — Gustav Storm oversetter Heimskringla-stedet: »sagde til ham, at han havde gjort skydsen rede for ham», Emil Olson: »underrättade Sigurd, att han hade gjort i ordning en ridhäst åt honom.»

Vårt resultat blir altså at der i Hymiskviða 37 foreligger en keuning for »trekkdyr (spent for vogn)», *skjótr skokuls*, egentlig: dyret (ridehesten) som tjener til befordring og som karakteriseres, ikke ved sal, men ved skokler. Nærmest å sammenligne blir *sōðuldýr* (Guðr. II 4; Ólafr inn helgi, Skjald. B. I 210, 1) og *raukn bitluð* (pl., Helg. Hund. I 51). Den sistnevnte betegnelse for »(ride)hest» fortjener særskilt oppmerksomhet i vår sammenheng, idet *raukn* »trekkdyr» i betydning står nær *skjótr*: begge betegner et dyr som har sin spesielle anvendelse, og like som »trekkdyr med bisset» kan bli brukt om »ridehest», således kan »skoklens *skjótr* (ridehest)» bli jevngodt med »trekkdyr».

at "till skjutsning vanligen användes de minst dyrbara hästarne, och då sådana i allm. voro ston, har o[rdet] s. af denna anledning kommit att öfvergå till den oftast förekommande bem. af sto." — Jfr. om *skjótr* o. s. v., foruten de kjente etymologiske ordböcker, Björn M. Ólsen, Arkiv 39 s. 107.

¹ Jfr. Den store saga om Olav den hellige ved O. A. Johnsen og Jón Helgason (Oslo 1930 ff.) s. 32. Fremdeles Flateyjarbók II 12; Ólafs saga hins helga (1849) s. 5 f. (ny utg. 1922, s. 7).

Der er her intet hensyn tatt til det ikke sikkert forklarte *bituls*... 'scokr' (hest) i Atlakviða 28: "den som 'skaker', ryster, bislet" ifølge Sveinbjörn Egilsson, Gering og Neckel; "bislets skib [skokkr]" Meissner; "synes at være kenning for 'hest', men ordet er vist her forvansket" Finnur Jónsson. Teoretisk tenkelig var nok — i overensstemmelse med Meissner's opfatning av stedet i Atlakviða — en konjunktur *skokkr skokuls* "skoklens skib", d. e. trekkdyret; jfr. *rastar knørr* "veiens skib" = hest (Sigvatr 14, 2, Skjald. B. I 254). Men et sådant billede vilde visstnok passe mindre godt til *skakkr* "halt", om bukken, og dessuten er det uvisst om 'a bani' kunde forlikes dermed. (Heller ikke *skókr skokuls "skokle-rysteren", om trekkdyr, synes å kunne anbefales.) Om det mulig mindre heldige med hensyn til halvrim og den av vokalene bårne melodiføring tør jeg ikke uttale mig. — Til den annen side er det kanskje ikke overflødig å bemerke at *bituls*... 'scokr' i Atlakviða ikke godt kan være en forvanskning av *bituls skjótr*. Visstnok kan *skjótr* gjengis ved "befordringsmiddel", d. e. hest eller skib. Men det brukes så hyppig om (ride)hest at man ikke tør se bort fra at *skjótr* i det vanlige talesprog har været følt som et ord for "hest".

Lokasenna 39. 5.

Loke har minnet Ty om at Fenre har slitt hans høire hånd av, og Ty svarer:

<i>Handar em ek vanr,</i>	<i>ulfgi hefir ok vel,</i>
<i>en þú hróðrs-vitnis,</i>	<i>er 'i bondom' skal</i>
<i>þol er beggja þrá;</i>	<i>biða ragnarøkers.</i>

I linjeparret 4—5 må foreligge en feil da allitterasjon her mangler. De rettelser som er foreslått, drøftes ganske inngående av Gering i hans Edda-kommentar (og av dennes utgiver B. Sijmons), og Gering finner selv rettelsen *i járnum (i iþrnum) »i jern»* — istedenfor 'i bondom' i håndskriftet (Cod. Reg.) — mest sannsynlig. Dette er også den eneste konjunktur til stedet som Neckel anfører i sin utgave. Mot Gering's rettelse taler dog at *járn* i betydningen *þond, fjotrar, høpt* (str. 37) aldri ellers forekommer i poesi. Heller ikke behøver hans utgangspunkt å være riktig: at det er et ord for »bånd, lenker» som er blitt forvansket ved feilminne.

Der er intet i veien for å anta at feilminne kan ha ytret sig på den måte at der i linje 5 i stavelsene x $\perp$ x er innkommet

en helt ny mening. Spørsmålet blir i tilfelle om vi har midler til å avgjøre i hvilken retning løsningen skal søkes.

I Lokasenna finner vi ofte at en vending går igjen fra en strofe i en følgende, uforandret eller noget variert. Nu har vi en næsten fullstendig parallelisme mellem 39. 4—6 og 41. 1—3:

*ulfgi hefir ok vel,
er 'i bondom' skal
biða ragnarøkrs.*

*ulf sé ek liggja
árósi fyrir,
unz rjúfask regin.*

Men da ikke 'i bondom' i 39. 5 er feilminne for en stedsangivelse som har svart til *árósi fyrir* i 41. 2?

Den lokale situasjon som der hentydes til i str. 41, er åpenbart en holme eller ø ut for en elvemunning, — det kan være en elvs utløp i havet, eller vel snarere i en innsjø. Dikteren kan ha tenkt sig beliggenheten av denne holme eller ø således som situasjonen er skildret i Snorra Edda I 110: »þá fóru æsirnir út í vatn þat er Ámsvartnir heitir, í holm þann er Lyngvi er kallaðr, ok kolluðu með sér ulfinn . . .»

Da kan det bli mulig å rette linje 5 til *er í vatni skal*, eller *er í Ámsvartni skal*. Den første rettelse blir dog mindre god på grunn av allitterasjonen; man vil heller la substantivet *ulf* bære stavrimet i linje 4 enn adverbiet *vel* (: *vatni*). Den siste rettelse kan visstnok forsvares i metrisk henseende (jfr. den parallelt bygde verslinje 52. 2: *vartu við Laufeyjar son*), og navnet *Ámsvartnir* kan synes å være godt samstemt med *-økrs* »mørke». Men en så spesiell stedsangivelse vilde sikkert virke påtrengende og føre oppmerksomheten på avveier. Derfor turde løsningen bli denne, at 'i bondom' er feilaktig kommet inn¹ istedenfor en appellativisk stedsangivelse (som har begynt med vokal), og det som da ligger aller nærmest, må bli *í eyju*, »på øen (ut for en elve-ø).»

Ty hentyder altså til Fenresulven, sønnen som Loke har mistet,

¹ Merk uttrykket *þar liggir hann í bondum til ragnarøkrs*, om Loke (Sn. E. I 184).

*er í eyju skal
bíða ragnaröks,*

og Fröi tar straks, i str. 41, op samme emne. Det er poetisk virkningsfullt at stedsangivelsen som gjelder ulven (*árósi fyrir*), nu bare varieres, mens opmerksomheten avgjort rettes mot det ord som antyder Loke's egen skjebne: snart kan også han vente å bli bundet:

<i>Ulf sé ek liggja</i>	<i>því mundu næst,</i>
<i>árósi fyrir,</i>	<i>nema þú nú þegir,</i>
<i>unæ rjúfask regin;</i>	<i>bundinn, þolvasmiðr.</i>

Og endelig i str. 49 tales der rent ut, og et nytt trekk kommer til. Skade forutsier Loke at han selv skal bli bundet — med en annen sønns tarmer:

*þvíat þik á hjörvi skulu
íns hrímkalda magar
gørnum binda goð.*

Þrymskviða 28. 6.

Tor, klædt som brud i Fröia's sted, tar kraftig for sig av mat og drikke, men Loke, den kloke »terne», finner på en undskyldning (str. 26):

<i>Sat in alsnotra</i>	<i>»Át vætr Freyja</i>
<i>ambótt fyrir,</i>	<i>átta nóttum,</i>
<i>er orð um fann</i>	<i>svá var hon óðfús</i>
<i>við jötuns máli:</i>	<i>í jötunheima.»</i>

Og da brudgommen blir skremt av brudens barske blikk, har Loke igjen et svar på rede hånd (str. 28):

<i>Sat in alsnotra</i>	<i>»Svaf vætr Freyja</i>
<i>ambótt fyrir,</i>	<i>átta nóttum,</i>
<i>er orð um fann</i>	<i>svá var hon óðfús</i>
<i>við jötuns máli:</i>	<i>í jötunheima.»</i>

Følger man håndskriftets — Cod. Reg.s — overlevering, blir det nødvendig å anta at *vætr* allittererer med *átta* i begge strofene, og at fölgelig *vætr* har været sterkere betonet enn *át*

og *svaf*. Begge deler forekommer mig meget betenkelig. Det bør nevnes at vi i Lokasenna 15. 6 möter *vætr* i svakt betonet stilling efter et verbum som begynner verslinjen: *hyggsk vætr hvatr fyrir*.

Med Löffler (Studier i nordisk filologi IV, 1, Helsingfors 1913, s. 105 ff., jfr. V, 5, Anm. s. vi f.), som minner om dette sted i Lokasenna, er jeg enig i at en feil må foreligge ved det annet *átta*. Både i str. 26 og i str. 28 er brukt talltegnet VIII, på det siste sted i en sterk forkortning av den omgivende tekst som er en gjentakelse fra str. 26: »Sat in. al. s. a. f. s. m. svaf vętr freyia VIII. n. s. v. i. i. h.» (det siste = »VIII. nottom *sva* var hon op fvs í íotvn/heima» i str. 26). Vi ser at skriveren i str. 28 har arbeidet mindre omhyggelig, og en feil kan da lett ha inn sneket sig ved talltegnet når *átta* var i friskt minne fra den tidligere strofe.

Likesom Löffler søker jeg i str. 28 et tallord som allittererer med *svaf*. Mn hans konjunktur *sjau* — også foreslått av Neckel, med spørsmålstejn — tilfredsstillter ikke, da man venter en stigning fra *átta* til et høiere tall. Kanskje har man også lov til å gjøre den rasjonalistiske bemerkning at det er i sin orden når dikteren lar søvnløsheten strekke sig over en lengere tid enn fasten. Det kann enn videre mulig fortjene opmerksomhet hvorledes forholdet i den nevnte henseende stiller sig i den yngre diktning som antas for avhengig av Þrymskviða.

Den danske og den svenske Tors-vise har bare en motsvarighet til Þrymskviða 26 (*át vætr* o. s. v.) — ikke også til str. 28 (*svaf vætr* o. s. v.) —, nemlig henholdsvis¹:

»I otte dage haver hun ikke ædet,
så haver hun stundet hjem til din.»

»Hon har ej ätit i fjorton dagar,
så har hon längtat hit.»

¹ Se Sophus Bugge og Moltke Moe, Torsvisen i sin norske form, Christiania 1897; jfr. B. Sijmons i Gering's Edda-kommentar I s. 309 ff. — I den norske Tors-vise som er ufullstendig bevart, finnes nu intet tilsvarende til den citerte danske og den svenske strofe.

Derimot har de islandske Þrymlur (Rímnasafn ved Finnur Jónsson I 278 ff.), som står det norrøne dikt nærmere, motsvarigheter både til str. 26 og til str. 28. Men rekkefølgen er byttet om. Det er ved Tor's (»Fröia's») ankomst til Trym det sies:

»Því eru öndótt augu Freyju?
ekki lízt oss bragð á meyju» (II 22).

Dertil svarer Loke:

»Ekki svaf hún um átján dægr»,
Óðins talaði þrællinn slægr,
»svo var hún hingað Freyja fús,
fari nú menn og tjaldið hús» (III 2).

Da jotnene så adskillig senere ved bordet undrer sig over brudens matlyst, sier Loke:

»Fastað hefr hún fjórtán nætr
Freyja sjálf og halrinn mætr;
drósin hvorki drakk né át,
drjúgmjög er hún nú orðin kát» (III 13).

Vi merker oss her at der er brukt et høiere tall hvor den lange nattevåken omtales. Men intet er gjort for at de to tall, som er adskilt fra hinannen ved hele 11 strofer, kan optrede i virkningsfull innbyrdes motsetning.

Det vil da være forsiktigst ikke å søke noget som helst holdepunkt i Þrymlur for bedømmelsen av str. 28 i Þrymskviða. Men utelukket er det allikevel ikke at *átján* og *fjórtán* i rimene gjemmer på en tallvariasjon fra Edda-diktet.

Stiller man sig på det standpunkt at man finner en tekstrettelse nødvendig i Þrymskviða 28, og at *átta* her må være feil for et høiere tall som har allitterert med *svaf*, blir bare én løsning tenkelig. Der er en stigning fra 8 til det dobbelte:

svaf vætr Freyja
sextán nóttum.

Tallvariasjonen 8:16 minnes jeg ikke å ha støtt på ellers i gammel eller nyere diktning. Den blir visstnok å opfatte således at dikteren selvstendig har valgt sine tall uten noget for-

billede i annen diktning (jfr. dog *átta nætr* i Grímnismál 2 og Helreið 12). Visstnok er det riktig hvad Sijmons (i Gering's kommentar) sier i anledning av Löffler's konjektur, at »der dichter die buchstäblichen wiederholungen liebt.» Men dikteren kan ha sett sig nødt til å gjøre brudd på den enkelhet og gjenneusiktighet som er et av diktets hovedfortrin, fordi en ordrett gjen-tagelse av *átta nóttum* i str. 28 av ham føltes som en umulighet. Kanskje har diktet i poetisk henseende tapt herpå. Dette er forøvrig et spørsmål som vi der tilhører en annen tidsalder, bør være varsomme med å uttale oss om.

Til slutt bør tilføies nogen ord om muligheten av en alliterasjon av *v*- og vokal. Spørsmålet har været inngående drøftet¹, til den ene side av Gering, som antar en sådan alliterasjon, og til den annen side av Mogk, Erik Noreen og Löffler, som med større eller mindre bestemthet uttaler sig herimot. Under den førte diskusjon er de 20 eksempler (17 i Edda-dikte og 3 i skaldedikte) som Gering vilde konstatere i 1887, svunnet inn til 6 Edda-eksempler som Gering i 1910 betrakter som »absolut sicher».² Þrymskviða 26 og 28 (*vætr*: *átta*) hører til disse 6 eksempler. De andre 5 er: Tre steder i Lokasenna (*orði*: *vinr*, str. 2; *Vidurr*: *ulfs*, str. 10;

¹ De viktigste innlegg er: H. Gering, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur XIII, 1888, s. 202 ff., jfr. B. Sijmons i hans og Gering's Edda-utgave, Einleitung (1906) s. CLXXV; E. Mogk, Indogermanische Forschungen XXVI, 1909, s. 209 ff.; Gering, Zeitschrift für deutsche Philologie XLII, 1910, s. 233 ff.; Erik Noreen, Studier i nordisk filologi III, nr. 5, 1912; Fr. Löffler, smst. IV, nr. 1, 1913, s. 26 f., 102 ff.

² Dertil kommer et eksempel som man mener å kunne konstatere i Karlevi-stenens dróttkvætt-strofe, i verslinjen **untils: iarmun. kruntaR**, av Wimmer tolket *Vandils jormungrundar* (derimot *Yndils*, av et ellers ikke påvist sjökongenavn *Yndill*, ifølge Söderberg og Sophus Bugge). Jeg tør ikke med bestemthet uttale mig om **untils**, men vil bare peke på denne ene ting: runen **u** i dette ord har en form som ellers ikke forekommer i denne lange innskrift, idet **bi**-staven går ut fra hovedstaven et godt stykke nedenfor runens topp (og dessuten er avbrutt på midten ved en ujevnhet i stenen). Det metrisk avstikkende er altså merkelig nok tillike avstikkende i grafisk henseende.

ónu : *verr*, str. 36), Guðr. II 19 (*Valdarr* : *Jarizleifi*) og Oddr. 16 (*óslmey* : *verða*).

Jeg er prinsipielt enig med Erik Noreen i hans forsök på å finne sig til rette med disse tekstoverleveringer enten ved å anta feil eller ved å inurømme muligheten av »formel- eller citatartade uttryck, övertagna från äldre tid, då *v* ännu kvarstod före *o* [det siste sagt i anledning av Lok. 2 og 36]». ¹ Men i enkelt-heter kan jeg nok være tilbøielig til å gå andre veier, således fremfor alt ved det sted i *Þrymskviða* som jeg i det foregående har behandlet. Noreen uttaler herom: »Kan man ej våga anta, att skalden för att kunna bibehålla parallellismen mellan verserna [26 og 28], avstått från allitteration i den senare?» ²

Mens jeg intet har å föie til Noreen's bemerkninger til Lok. 2 og 36, vil jeg derimot benytte leiligheten til å uttale nogen formodninger om de gjenstående tre av Gering's »sikre eksempler».

I Lok. 10 kunde jeg tenke mig:

[Upp] *rístu þá, Viðarr!*
ok lát ulfs fœður,

istedenfor Noreen's forslag: . . . *lát vitnis* (eller *vargs*) *fœður*. For det metriske kunde jevnføres Lok. 53. 1 (som inntar en lignende plass i diktets opbygning som str. 10. 1): *Heill ver þú nú, Loki*. Ellers forekommer dog i Eddaen *upp rístu* bare i *Völundarkviða*

¹ I vesentlig samme retning går også Finnur Jónsson's uttalelse (*Hávamál*, Köbenhavn 1924, s. 33 f.): "At den slags rim i det (9. og) 10. årh. har været sjældne, er forståeligt — måske kun en efterligning af tidligere udtale, der var forsvunden eller ved at være det (jfr. *v* i forlyd foran *r*), men helt at nægte deres tilværelse i denne tid lader sig ikke gøre". Jfr. R. C. Boer i hans *Edda-utgave* II s. 101 f.

² J. de Vries, *Over de dateering der þrymskviða* (*Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* XLVII, 1928, s. 271 f.), mener at den manglende allitterasjon i *Þr.* 28 er et vidnesbyrd om at diktet er meget ungt, fra begynnelsen av 13de årh. og forfattet i Norge under innflytelse fra folkevisediktningen. Jeg kan ikke dele denne opfatning, men har ikke her anledning til å gå nærmere inn på spørsmålet om *Þrymskviða*'s alder.

(str. 39.1) hvor versemålet er et annet, mens *ristu* (uten *upp*) hører hjemme i *ljóðaháttur* (Skirn. 1.1, Atlakv. 10.1).

Guðr. II 19.1 *Valdarr Dønnum*, hvorom Noreen ikke uttaler sig, er utvilsomt riktig oppfattet av Gering når han i tilslutning til eldre forskere bemerker: »Der unerklärliche dativ ist dem schreiber wohl in der erinnerung an die in der Herv. saga c. 12 erhaltene katalogstrophe (Edd. min. s. 105; Sk. B II, 270 str. V, 1): (*ár kvöþo ráða*) *Valdar Dønom* in die feder geraten». Men når han fortsetter: »ursprünglich lautete die halbzeile vielleicht: *Valdarr danske*, nærer jeg alvorlige betenkeligheter, da jeg gjerne istedenfor *Dønnum* vil få frem et ord som danner regelmessig allitterasjon med *Jarizleifi*. Utgangspunktet for en lösning synes *þriði* i linje 3 å fremby. Der opregnes 4 personer. Foran *Eymóðr þriði* går *Valdarr . . . með Jarizleifi*. Nu er jo det vanlige uttrykk i sådanne opregninger: *einn hét* (eller *var*) *Valdarr, annarr Jarizleifr, þriði Eymóðr*, o. s. v.; jfr. *Völuspá* 20: *Urð hétu eina, | aðra Verðandi, | . . . | Skuld ina þriðju*. Derfor vil jeg foreslå å lese *einn* sist i linje 1; men om det tonelette lille ord som må antas mellem *Valdarr* og *einn* skal jeg ikke uttale mig her hvor jeg ikke kan gå inn på tekstens videre sammenheng. Altså:

*Valdarr . . . einn
með Jarizleifi,
Eymóðr þriði
með Jarizskári.*

I Oddr. 16.3.4 er et forvansket ord visstnok heller å søke i *verða* enn i *óskmey* (rettet til *valmey* av Finnur Jónsson, til *skjaldmey* av Vigfusson og Golther). Man kan gjette på:

*En hann Brynhildi
bað hjalm geta,
hana kvað hann óskmey
heita skyldu.*

Jfr. Helr. 7: *Hétu mik allir | i Hlymdolum | Hildi und hjalmi |
hverr er kunni.*

Magnus Olsen.

Hallands Runstenar.

I fråga om inskrifter med runor intar Halland en ganska egendomlig ställning. De allra flesta svenska runstenarna med yngre runor förutsätta ju danskt inflytande, och detta gäller ingalunda minst västra Sveriges inskrifter. För t. ex. Västergötlands vidkommande låge det då närmast till hands att antaga, att detta inflytande åtminstone delvis kommit över Halland och då snarast genom de halländska floddalarna, som den tiden voro betydande internationella trafikpulsådror; Lagastigen och Nissastigen ledde upp mot Jönköping, under det att Åtravägen och Viskavägen förbundo Västerhavet med Västgötaslättens urgamla kulturcentrum. Detta har påpekats av Otto v. Friesen (Runorna i Sverige, s. 53), och han framhåller, att »det torde företrädesvis vara dessa kulturvägar över land, som runstensmodet följde». Resonemanget i och för sig låter mycket troligt, men för Hallands vidkommande kan dess riktighet ej påvisas, ty egendomligt nog är Halland, när det gäller inskrifter med runor alldeles förvånande fattigt. När det är fråga om resta stenar utan inskrift, bautastenar, torde väl endast Bohuslän överträffa Halland, men av stenar med inskrift, d. v. s. runstenar, finnas endast fyra helt eller delvis i behåll, och alla dessa fyra äro från relativt sen tid.

Hallands äldsta runminnesmärke är en guldraketeat, som anträffats i Fjärås, alltså i nordligaste delen av landskapet. Då den emellertid faller utanför ramen för denna uppsats, nöjer jag mig med att beträffande densamma nämna, att den intressanta inskriften, vilken för övrigt är identisk med den skånska Väsbybraketeatens, utförligt behandlats av v. Grienberger i Arkiv XXIX, Ivar Lindquist i Festskrift till Hugo Pipping och av Erik Noreen i Acta Philologica Scandinavica I. Beträffande en 1928 i Veinge anträffad bildsten, vilken upptager bilden av ett skepp med mycket ålderdomlig struktur och fyra tecken, vilka kanske kunna vara runor, hänvisar jag till Victor Evald i Vår

Bygd 1929. Jag kommer ej heller att syssla med runskriftens halländska epigoner, som representeras bl. a. av ett gammalt allmogeskåp å Varbergs Museum och vartill väl även får räknas en 1926 å Varbergs fästning upphittad flintskärva, å vilken två runor äro inristade. Något utförligare redogörelse för dessa runföremål finns i min uppsats »Hallands Runminnesmärken» i Vår Bygd 1930 och där citerad litteratur.

Hallands runstenar äro, som redan nämnts, fyra till antalet. Alla äro från kristen tid, och egendomligt nog höra alla hemma i Halmstads härad i fyra intill varandra gränsande socknar. Den första gång, vi i litteraturen möta någon av dessa stenar, är i Worms Monumentorum Danicorum libri sex, där runstenen från Holm finns avtecknad och beskriven. Denna sten möter vidare i Peringskölds utgivna Monumenta och i en lundensisk disputation »de Hallandia» 1751, författad av en hallänning vid namn Johan Grimbeck. Bautil upptager endast stenen från Kvibille kyrka. J. Richardsons halländska monografi Hallandia antiqua et hodierna 1750—1754 upptager förutom dessa båda stenar även Getinge-stenen, och så är även fallet med Bexell, Hallands historia och beskrivning 1818, och Liljegrens Runurkunder. Den fjärde stenen, den från Vapnö, är så vitt jag kan se, aldrig publicerad. I senare tids litteratur förekomma stenarna ej, ej ens i Wimmers stora runverk, fastän man skulle kunna tycka, att de med samma rätt som Skånes runstenar bort vara med i nämnda verk. Kortfattade beskrivningar över stenarna finnas i Brusewitz' och Hofbergs reseberättelser till Vitterhetsakademien över antikvariska resor i Halland, företagna 1858 och 1876. Jag har 1929 och 1930 undersökt de fyra stenarna och därvid gjort de iakttagelser, som jag nu skall framlägga.

I. Getinge kyrka.

I Getinge kyrkas södra mur sitter en runsten inmurad i en grund nisch omedelbart intill det tredje fönstret från tornet 112 cm. över marken. Dess nuvarande längd är 144 cm. och bredden är 43 cm. Inskriften har blivit illa åtgången av tidens

tand, och man kan ej säga, att stenen blivit behandlad med någon större pietet. Den finns avbildad i Richardsons *Hollandia antiqua etc. tabula XXI*, och med ledning av denna avbildning kan man konstatera, att stenens vänstra parti blivit avslaget, varigenom ett 20-tal runor tyckas ha gått förlorade. Vid senare reparationer av kyrkan har stenen täckts av mycket besvärliga murbrukspartiklar, och det vore synnerligen önskvärt, att den så snart som möjligt toges ur muren och bleve föremål för en omsorgsfull rengöring, detta så mycket mer som stenen enligt uppgift av Richardson s. 188 är försedd med inskrift även å någon av de inmurade sidorna. Någon gång mellan 1740 och 1750 skulle man reparera kyrkan, och då togs stenen ut, varvid en ny del av inskriften upptäcktes. Dåvarande kyrkoherden, magister Daniel Lindhult, ritade av den nyfunna inskriften men hade olyckligtvis förlorat ritningen redan när Richardson gjorde förarbetena för sitt verk. Givetvis gör denna omständighet det ännu önskvärdare, att stenen snarast möjligt tages ur kyrkväggen.

När stympningen av stenen skett, är mig obekant, men troligast är väl, att det skett någon gång på 1800-talet. Bexell, som på ett par ställen omtalar stenen, nämner ej något om, att den skulle vara defekt. A. Carling i sin hembygdsbok om Getinge s. 71 uppger, att stympningen skulle ha skett vid det nyssnämnda tillfället på 1700-talet, då stenen var uttagen ur muren, men om så skulle vara fallet, förefaller det mycket underligt, att varken Richardson eller Bexell på något som helst sätt antyda, att stenen var sönderslagen och inskriften ej längre fullständig. När Brusewitz 1858 besökte Getinge kyrka, syntes en betydligt mindre del av stenen än nu. Av stort intresse är den inventarieförteckning från Getinge kyrka, som inlämnats till Vitterhetsakademien i augusti 1830. Här heter det: »Runstenar finnas tvenne i Kyrkomuren å södra sidan. På den ena, som upptäckes i gamla muren, ej långt från Tornet läses Ronir Tani Raitadan I Funa Girdi Asallar Berkiaut Fori Haidwina Kunu. På den andre, som fordom legat i Wapenhuset, men nu är insatt i den nybyggda muren står ». Den underliga läsningen av den längre inskrif-

ten är tydligen hämtad från Richardson, men tyvärr kan man väl ej taga dess anförande in extenso som ett bevis för att stenen vid denna tid varit oskadad, utan det är minst lika troligt, att man vid förteckningens upprättande utan vidare skrivit av Richardson och ej verifierat hans läsning. Å andra sidan är det ej möjligt att avgöra, huruvida det ovannämnda fragmentet härrör från en annan, numera okänd sten eller utgör en del av det saknade partiet av den större stenen. Visserligen stämma ej tecknen med Richardsons läsning, men denna är efter allt att döma synnerligen otillförlitlig, ja fullständigt felaktig från början till slut. Den enda slutsats vi med någorlunda visshet kunna draga är, att någonstädes i Getinge kyrkas sydmur finns antingen ett fragment av den förlorade delen av den större stenen eller också ett fragment av en annan hittills okänd sten. Vad inskriftens betydelse angår, kan denna, även om tecknen äro korrekt återgivna, ej bestämmas med någon som helst säkerhet; därtill äro tecknen för få och möjligheterna för deras inbördes gruppering för många.

De runor, som nu finnas kvar på Getinge-stenen, äro uppdelade på två serier. Den ena läses i underkanten till höger, den andra och mera omfattande med upp- och nedvända runor börjar ungefär mitt på stenen och löper någorlunda rakt mot dess vänstra kant, där den enligt Richardson svängt till höger och strax slutat. Spår av de sista runorna finnas i övre vänstra hörnet.

Jag nämnde nyss, att inskriptionen på stenen blivit illa medfaren av tidens tand, och efter Richardsons, Bexells och Liljegrens läsningar att döma har den redan på dessa författares tid varit dålig. Richardson och väl i direkt anslutning till honom Bexell läsa: »Ronir tani raitadan i funa girdi Asallar Berkiaut fori Hajdwina kunu» och översätta: »Runor dessa ristade i Funagård Asallar Berkiaut för Hajdwina kvinna». Så kan det ju av språkliga skäl ej ha stått på stenen. En helt annan läsning ger också Liljegren i Runurkunder s. 178. Han läser: »Fori Heip vina kunu. Roir leti raita þan ifun a kirþi a Sallaþbiarki a ut —», tyvärr utan att lämna någon översättning. Även denna läsning är värdelös. Teckningen i Fullständig Bautil förefaller med hänsyn till konturerna vara kalkerad på Peringskölds eller

Richardsons bild, under det att inskriptionen ändrats på nyssnämnda sätt. Slutligen må nämnas, att Brusewitz har en avvikande läsning — även denna fullständigt omöjlig. Ett tjugotal runor ha kanske stått på det avslagna stycket, och orden »Fori — kunu» äro synnerligen illa medfarna, varför utsikterna till att rekonstruera inskriften i dess helhet för tillfället torde vara ganska små. Emellertid är jag böjd att liksom Liljegren antaga, att första ordet, Richardsons Ronir, Liljegrens eget Roir, skall vara ett egennamn. De tre första tecknen äro fullt tydliga *ran*. Därpå följer bistaven av ett *t* och så ett fullt tydligt *r*, alltså *rantr*. *Rand*, sköld, uppträder i de germanska språken ofta som första led i sammansatta egennamn. I isländskan förekomma bland annat Randólfr, Randvér och Randvidr. Hos Saxo möter den latiniserade formen Randus en gång, och från Slesvig och Jylland ha vi de två ortnamnen Randmark och Randböl (tidigare Randæböö), vilka innehålla namnet Rande, jfr fht. Rando (Steenstrup i NoBII, s. 129). Från Sverige kan anföras det i Uppland, Västmanland och Närke flera gånger mötande gårdnamnet Randestad (t. ex. skrivningarna randastum 1312, Randistadum 1343, Randasta 1404 och Randirstom 1420). Ej hithörande är däremot Rendsborg i Slesvig, vilket namn visserligen 1532 skrives Randersborge (Dipl. Norv. 13, 652) och på 1400-talet Rendesborch, Rendesborgh, ty av en form från 1100-talet framgår, att det namn vi här ursprungligen haft är Reinhold. Ej heller Randers i Jylland hör hit, då vi här ha ett gammalt Randaros, d. v. s. floden Rands mynning. Något tvivelaktigt är ett i Dipl. Norv. 13 (1303) mötande Gunnar Rander, där Rander snarast förefaller vara ett tillnamn, och vars ursprung därför kan vara tämligen ovisst.

Ett belägg för ett hithörande namn torde väl emellertid föreligga i det halländska sockennamnet Ränneslöv i Höks härad, vilket 1351 skrives Randersleef, 1408 Randerslöf, 1410 Randirsleff och 1435 Randeslöffe. Först under 1500-talet möta enligt Bexell former med e.¹

¹ Utvecklingen Randersleef-Renneslöv tycks knappast kunna förklaras ljudlagsenligt. Enligt Wigforss, Södra Hallands Folkhäl, övergår

Namnet Randersleef är av så mycket mer intresse, som vi här ha en form, som kommer Getinge-stenens *rantr* mycket nära. Givetvis hade man även i det senare fallet väntat sig en tvåstavig form, men man måste alltid räkna med möjligheten av dels att ett tecken kunnat uteglömmas (felfrekvensen i runinskrifter är ju, som v. Friesen visat, ingalunda obetydlig), dels att den numera otydliga t-runan måhända varit en binderuna och sålunda kunnat beteckna ljudföljden *ta*. Namnet skulle då rätteligen läsas Rantar d. v. s. Randar. Att ett dylikt namn verkligen varit i bruk i Halland, visas enligt min mening till fullo av Rander i Randersleef. I fornhögtyskan möter detta namn under formerna Ranthar och Randheri (Förstemann, Altd. Namenbuch), och angelsachsiskan har Randhere (Searle, Onomasticon anglosaxonicum); i nyhögtyskan finns Ranter, Renter (Förstemann). Andra sammansättningsleden utgöres av det både som första och andra led i egennamn synnerligen ofta mötande urg. *harjaz*, vilket t. ex. finns i de ännu i dag hos oss brukliga namnen Einar, Ivar, Ragnar.

Efter detta namn följa delvis otydliga spår av tre huvudstavar. Richardson har här antagit fyra tecken, vilket emellertid av utrymmeskäl knappast är troligt. Enligt avbildningen hos Richardson är det första tecknet ett *l*, fastän författaren utan någon som helst motivering läser *t*. Tänkbart, kanske troligt är, att här stått *lit* = *lät*, vilken form ju är mycket vanlig i denna ställning i runinskrifter.

Härefter följa *rai*, så en defekt huvudstav och så ett *a*. Om

---

äldre ä framför nasal konsonantförbindelse till o eller å-ljud men aldrig till ä-ljud. Ex. *non* = rand, just i Ränneslöv heter ordet *nan*, *nonad* = randig o. s. v. Man skulle kanske kunna tänka sig analogiöverkan. Det har kommit en tid, då man ej längre hade klart för sig, att förleden i namnet var ett gammalt personnamn och i anslutningen till växlingen rand: ränder, land: länder o. s. v. börjat bruka ä även i sockennamnets tvåstaviga förled. I grannförsamlingen Skummeslöv ligger en gård vid namn Rännesäs, (Ren)denæs 1436, Renness 1471, och kanske har detta och liknande namn bidragit till utvecklingen a > æ i Ränneslöv.

man i enlighet med Richardson läser det ofullständiga tecknet som *t*, erhålles *raita* = rätta, uppresa, vilket ord är väl känt från svenska inskrifter och även förekommer på Bodilskerstenen IV från Bornholm, vilken sten emellertid efter flera tecken att döma är svensk. En annan möjlighet finns beträffande tolkningen av detta ord. Det förmenta t-tecknet behöver nämligen ej vara defekt utan har kanske aldrig varit större än vad det nu är. I så fall ha vi ett sent *s* (jfr Wimmer-Lis Jacobsen, De Danske Runemindesmærker s. 23, 189 och 205). Ur betydelse-synpunkt passar detta tecken t. o. m. bättre än *t*, ordet blir *raisa* = resa, som bekant det vanligaste av de verb, som förekomma på runstenar.

Jag läser sålunda inskriftens början *rant(a)r lit raita* eller *raisa*, d. v. s. Rander lät uppresa. Härefter bli tecknen ånyo otydliga. Man väntar sig onekligen ett ord för sten, och det är mycket troligt, att vi här ha ett dylikt. Det första tecknet är antingen en defekt huvudstav eller just ett sådant sent *s*, som vi alternativt antagit i samband med det föregående ordet i inskriften. Av de följande tre tecknen ses numera endast huvudstavarna, d. v. s. den sista huvudstaven torde, om jag har rätt i mitt antagande, ha varit ett *i*, varför man ej väntar sig mera. Omedelbart härefter följer ett *n*. Många omständigheter tyda sålunda på att vi här ha att läsa *stain* = sten(en). Härefter följer ett ej fullständigt bevarat tecken omedelbart intill stenens kant, vilket efter allt att döma varit ett *p*. Kanske ha vi haft ett *pina* eller något dylikt, men därom veta vi intet, ty nu vidtager det förlorade partiet. Teckenföljden *ifun* hos Richardson och Liljegren skulle, som professor Emil Olson för mig framhållit, kunna tänkas representera ett *iftr* eller *ifir*. Inskriften har så enligt de gamla avbildningarna svängt i en båge uppåt, och i övre vänstra hörnet på det bevarade stycket upptäckas de två sista runorna, ett *a* (el. *n*?) och en huvudstav. Otto v. Friesen anser, enligt en uppgift meddelad av A. Carling »Getinge» s. 71, att slutorden i den längre raden betyda »Gud frälse själen». I stället för Richardsons Berkiaut bör man då läsa *berki aut* =

= bäрге själen, ett från andra runinskrifter väl känt uttryck. *Aut* = *ont* = ande(n), själ(en) förekommer med denna skrivning bl. a. i två östgötska inskrifter, stenarna från Kimstad och Skartena (Brate, Östergötlands runinskrifter n:r 161 och 163).

Återstår så den mindre serien nere i högra hörnet. Runorna äro här om möjligt ännu värre medfarna än på huvudpartiet. Läsningarna av typen »Fori Hajdwina kunu» kunna ej heller accepteras, men vad här verkligen stått, är mig ej möjligt att för närvarande fastställa. Vissa runor kunna emellertid identifieras. Serien tycks börja med *t*, åtföljt av ett *o*. Så följer ett *i* eller möjligen *k*, varpå komma *h* och *a*. Av övriga tecken synas endast obetydliga rester med undantag för ett *p*. Vad innehållet beträffar förefaller det troligast, att det utgjorts av en i förhållande till den övriga delen av inskriften självständig sats, t. ex. uppgift om vem som huggit stenen.

Tilläggas bör slutligen, att skillnaden mellan orden i inskriften markeras av punkter, vilket de, som förut sysslat med stenen, ej observerat eller tagit hänsyn till.

Som av ovanstående framgår, är det ej hela inskriften som jag här försökt att tolka, och att mitt förslag har osäkra punkter skall villigt erkännas. Dess styrka ligger i att jag i motsats till de äldre läsningarna erhållit språkligt och så att säga stilistiskt acceptabla former.

Men Getinge-stenen har inte bara sina runslingor; den är även synnerligen rikt utrustad med ornament av olika slag, vilka åtminstone för en nutida betraktare förefalla rätt nyckfullt placerade. Att de äro av sent ursprung framgår av deras degenereerade former. Under huvudinskriften framträder rätt tydligt ett fabeldjur, vars utseende tyder på en viss släktskap med en del bilder på västgötska och bohuslänska stenar. Det treuddiga ornamentet i stenens övre kant är en s. k. triquetra, ett symboliskt tecken, som bl. a. förekommer på två gamla dörrar från Götlunda och Versås kyrkor i Västergötland, vilka också äro försedda med runinskrifter (Thorin, Västergötlands runinskr.) Vidare märka vi två korsfigurer. En motsvarighet till det mindre korset före-

kommer t. ex. på den bekanta kyrkklockan från Saleby. Slutligen finns på Getinge-stenen längst till höger ett ornament, vars huvudparti närmast liknar en blomma. Även härvidlag finnas motsvarigheter hos västgötska stenar, nämligen gravhällarna från Vårdkumla (Bautil 977, jfr Antikvarisk tskr. III s. 121 och Brate, Runversar s. 300) och Södra Ving (Thorin 112), vidare två i Bautil (n:r 942 och 943) avbildade stenar från Valtorps kyrkogård. Även Bautil n:r 946 har liknande utsmyckning. Dessa »bladornament» påminna till hela sin uppbyggnad starkt om motsvarande figur på Getinge-stenen. De västgötska stenar, som ha dessa ornament, äro emellertid mycket sena; alla äro av den typ, som på Södra Ving-stenen kallas *hualf*, d. v. s. överdelen är facetterad i tre ytor. Samma sten har förutom runinskriften en parallelltext med majuskler. Att Getinge-stenen är från kristen tid framgår ju med full evidens av de kristna symboler, som finnas ristade på densamma. Ornamenten peka långt fram i tiden, och äldre än från 1200-talet kan stenen ej vara.

II. Vapnö herrgård.

Detta runstensfragment omtalas första gången 1876 i Hofbergs reseberättelse till Vitterhetsakademien. Det fanns då i södra yttre väggen å bränneriet. Enligt uppgift av fru H. Staël v. Holstein togs stenen ut för ett trettiotal år sedan och fördes så till corps de logiets hall, där den numera förvaras. Förrän stenen användes som byggnadsmaterial, tycks den enligt Hofberg ha tjänstgjort som grindstolpe. På hans tid hade den nämligen ännu på mitten en järnkrampa med ring, vilken numera är avlägsnad. De runor, som finnas i behåll, äro mycket tydliga; en del av tecknen äro visserligen defekta men fullt säkra. I sitt nuvarande skick lyder inskriften ... *raistu : stin : afti* ..... *iſtr : hialmbi : saul : ho* ..., d. v. s. . . . reste stenen efter . . . Kristus hjälpe själ hans. Då första satsens predikat står i pluralis, måste det ha föregåtts av minst två egennamn, namnen på dem, som reste stenen. Efter *afti* . . . har så den dödes namn kommit, eventuellt åtföljt av någon apposition. Därpå ha de förlo-

rade tecknen för *k* och *r* i *kristr* = Kristus kommit. Det följande ordet *hialmbi* är något underligt stavat, så till vida som m förefaller inskjutet av godtycke eller misstag. Något mera vanligt förekommande inskott föreligger i varje fall ej. Fsv. væmpte, væmpter och anal. væmpna förklaras bäst med Noreen Aschw. Gram. § 337 såsom metathesis pn—mp. En stavning avvikande från det normala möter också i inskriftens sista ord, *ho(ns)* för hans. Det gamla tecknet för nasalerat *a* hade med tiden övergått till att beteckna *o*, men ibland tycks man framför *n* alltjämt ha låtit det beteckna *a*. Den här å Vapnö-stenen förekommande sent utvecklade formen har jag ej lyckats påträffa någon annanstans i en ställning, där dess ljudvärde väl närmast varit *a*. Formen *saul* = själ är känd från svenska ristningar, däremot finns den ej inom det gamla danska språkområdet mer än här.

Vad själva runtecknen på stenen beträffar, betecknar † *a*, i diftongerna *ai*, *au*, *ia*, under det att † betecknar *æ* i *æfti*. Denna sena differentiering kan också iakttagas på stenen från Holm. Av yngre typ äro också tecknen för *n* och *t*. Äldre än från 1100-talet kan stenen ej vara.

Även i detta fall ha vi sålunda att göra med en gravsten från kristen tid. De förlorade styckena kunna med en viss sannolikhet antagas befinna sig kvar i någon av Vapnö's massiva stenmurar.

III. Kvibille kyrka.

Den bäst bibehållna och utan tvekan ståtligaste av Hallands runstenar är den, som sitter inmurad omedelbart ovanför marken i Kvibille kyrkas sydmur. Stenens största längd är 167 cm., dess största bredd 78 cm., runornas höjd c:a 8 cm. Inskriften är till största delen väl bevarad. Den äldsta avbildning, jag känner, är den i Peringskölds Monumenta IX, vilken sedan upptagits i Bautil, där stenen har nummer 1080; någon annan halländsk runsten finns ej i detta verk. Richardson meddelar en i stort sett överensstämmande bild. 1830 var stenen enligt en

inventarieförteckning från detta år täckt av rapping, men denna torde snart nog ha avlägsnats. Största delen av inskriften är synnerligen tydlig och lättläst; 4 à 5 runor i början av nuvarande övre raden äro otydliga, och i undre raden är ett stycke omfattande en hel och två halva runor avslaget, men tecknen här låta sig lätt rekonstrueras. Richardson och i anslutning till honom Bexell läsa: »Ifi auk þurkuttr þir lagþu stin iptr jarjat guþ hialbi sol hans» och översätta: »Ifi och Turgutr de lade stenen efter Jarjat, Gud hjälpe själ hans». Liljegrens läsning i Runurkunder s. 196 avviker i några punkter. Den viktigaste avvikelserna är, att han läser stenens sista namn som Karlak i stället för Jarjat. Brusewitz läser namnen som resp. æfi = Eva, thgrtu = Thorgerd och girlak = Gerlach!

Det första namnet på stenen, *Ifi*, är av visst intresse. Av den översta bistaven i *f*-runan kunna numera endast svaga spår återfinnas, men att vi här verkligen ha *f* och ej *k* eller *g*, framgår tydligt vid jämförelse med de senare tecknen, av vilka ej mindre än fem förekomma i inskriften. Hos dessa går bistaven ej i något fall ut från huvudstaven nedanför, däremot ofta något ovanför dennas mitt, under det att *f*-runans nedre bistav tydligt utgår nedanför huvudstavens mitt. Ännu ett *f* finnes på stenen, vilket på grund av dess plats i en skarp sväng av runslingan erhållit en något mera dekorativ form. *f*-runor av denna typ förekomma endast i sena inskrifter. Det sålunda erhållna egennamnet *Ifi* är kanske även känt från annat håll.

År 1907 framdrogs av Ebbe Tuneld (E. Tuneld, Skånska runstensstudier i Hist. tidskr. f. Skåneland 3) ur Håstads kyrkogårdsmur ett fragment av en runsten, vilken alltsedan 1700-talet varit okänd. Fragmentets inskrift lydde: *branti . . . . . (u)ba faþur sin ... (b)a*. Inskriften kunde emellertid kompletteras med hjälp av två teckningar, som 1744 gjorts av en Nic. Wessman. Enligt dessa teckningar lyder inskriften i sin helhet: »Branti karþi kubl þusi uftir kuba faþur sin ifi filaki ikuba», d. v. s. »Brante gjorde detta kummel efter Gubbe, sin fader, tillsammans med I. Inggubbes kamrat». Beträffande namnet *Ifi*

antager Tuneld felaktig återgivning från Wessmans sida. Tuneld känner ej namnet från något annat håll, och framhåller, att det ej kan vara ett kortnamn till Ivar, då de danska runinskrifterna alltid mycket noga skilja mellan *f* och *u*-runorna. Han anser, att svårigheterna lösas bäst, om man antar, att *f*-runan hos Wessman står felaktigt för en *k*-runa. Namnet blir då *Iki* d. v. s. Inge. Av samma åsikt som Tuneld är Lis Jacobsen i sin upplaga av Wimmer: De Danske Runemindesmærker.

Naturligtvis kan man ej helt avvisa den möjligheten, att Wessman två gånger upptecknat ett *f* i stället för ett *k*. Emellertid ha vi ju funnit formen *Ifi* verkligen belagd här på Kvibillestenen, och vi ha under dylika omständigheter ej rätt att utan vidare antaga felaktig återgivning av inskriften på Håstadstenen. En omständighet, som kanske i någon mån talar för att Wessman återgivit tecknet rätt är, att det *f*, vi ha i behåll i *fapur* på Håstadstenen, är av liknande typ, som Kvibillestenens, d. v. s. nedre bistaven går ut från huvudstaven betydligt under dennas mitt. Tyvärr har fragmentet ej någon *k*-runa i behåll, varför man ej kan göra samma jämförelse som beträffande Kvibillestenen.

När det gällt att identifiera detta *Ifi*, har jag ej såsom fallet var med Getinge-stenens namn haft någon hjälp av ortnamn. De tämligen talrika och även i Halland representerade ortnamnen på *Ive*-höra ej hit, utan vi ha här, såsom Jöran Sahlgren visat i Sv. Landsmålen 1912, att göra med det gamla ordet för idegran i gen. plur. *iwa*.

På nordiskt område är elementet *if*-mycket sällsynt. De hithörande namnen ha behandlats av Hjalmar Falk i en uppsats: »Die altnordischen Namen der Beizvögel» i Germanica, festskrift till E. Sievers, 1925, s. 242 ff. I Haukapula i Snorres Edda förekomma bl. a. falknamnen *ifill*, *ifli* och *ifjungr*; det sista uppträder även som björnnamn. Elementet *if*-möter även i *ifrodull*, poetiskt namn för solen, *ifngr* = huvudbinda och det från Vafprúdnismál kända flodnamnet *Ifng*. Från västgermanskt område anför Falk följande ord som hithörande: *fht*.

ebah, ebahevi, ags. *ifeg, ifegn* allt = Epheu d. v. s. murgröna. Herbert Peterson i I.F. 23 för dessa ord till en ieur. rot *ibh* = slingra, kröka o. d. För falknamnen antar Falk stammen *ibja-* och anser, att den troligaste betydelsen är kastrem, d. v. s. namnen skulle snarast anspela på den rem, varmed jaktfalken fasthölls. Björnnamnet skulle syfta på den fångne björnens halsband. Flodnamnet *Ifngs* betydelse blir ungefär »den slingrande». Alla dessa sammanställningar anses emellertid vara synnerligen osäkra. Walde, Vergleichendes Wörterbuch, betecknar Petersons förslag som »unglaubhaft». Överhuvud förefalla dessa namn att fortfarande bjuda på åtskilliga gåtor, och något, som skulle tyda på att vi skulle ha detta element *if-* i det å Kvibillestenen föreliggande namnet har jag ej kunnat finna. Närmare till hands vid en förklaring torde lånevägen ligga. Förstemann, Alt-deutsches Namenbuch, **anf**ör under uppslaget Iv formerna *Ivo, Juuo, Juo, Yuo*, nht. *Iwe*. Från frisiskan finns en massa belegg enligt Dijkstra, Friesch Woordenboek IV. Naamlijst t. ex. *Ivo, Yvo, Yve, Ive, Iwo* o. s. v. Searle, Onomasticon anglo-saxonicum har formerna *Iva* och *Ivo*. Nu anse ju som bekant O. v. Friesen (Rö-stenen) m. fl. att en mycket stor del av våra från urnordisk tid kända personnamn ha inlånats från västgermanskan, och dessa lån ha säkerligen ej varit begränsade till urnordisk tid utan fortsatt långt fram i tiden. Ivar Lindquist menar t. ex. i Acta Philologica III, 308 f. att den stora och i de nordiska språken vanliga gruppen av namn på *Frid-* så gott som helt och hållet importerats från västgermanskt område. Det skulle därför kunna antagas, att även *Ifi* på detta sätt inlånats, i så fall väl närmast från frisiskan, dels emedan namnet där tycks ha varit synnerligen vanligt och dels emedan de nordiska språken just från frisererna, som en lång tid behärskade handeln på Norden, inlånat så många kulturord och egennamn.

Ivo etc. förklaras av Förstemann såsom avlett av någon sekundärstam, exempelvis till ett *Idwald*, liksom *Ebo* bildats till *Edbald*. Emellertid kan det ej förnekas, att man i så fall på Kvibille-stenen närmast väntat sig **u**-runan och ej **f**-runan,

liksom fallet är i *Ivar*. Danmarks inskrifter hålla, som Tuneld påpekat, noga i sär *u*- och *f*-runorna. Nu skulle *f*-runan i *Ifi* kunna förklaras därigenom att ordet på nordisk botten ej blivit fullt korrekt återgivet. Det är bekant, att inte minst egennamn ofta bliva misshandlade vid överförandet från ett språk till ett annat.

Emellertid finns ännu en utväg. Namnet är tydligen ett kortnamn, men det behöver ej vara bildat till ett *Idwald*, utan dess ursprungliga form kan ju ha varit ett tvåstavigt namn, vars andra led börjat med *f*, fastän vi här ej ha fullt lika god tillgång på exempel som i förra fallet. Hos Förstemann anträffas dock *Iffo*, vilket förklaras snarast böra härledas ur ett *Idfrid*.

Friesche Naamlijst upptager flera hithörande former, *Yf*, *Yff*, *Yffe*, *Yffa*, *Iff*, vilka i modern frisiska motsvaras av *Ief*, *Yef*. Searle upptager formerna *Yffe*, *Yffi* och *Iffi*. Vi ha här ett namn, som i nordiska runinskrifter fullt korrekt skulle återgivas med *Ifi*; dubbelskrivning av ljud förekommer som bekant i regel ej i runinskrifter. Med hänsyn till att motsvarande kortnamn är väl belagt i de västgermanska språken och till att vi från de nordiska språken ej känna något **Idfridr* passar låneteorien bäst. Rent teoretiskt kan det emellertid även tänkas, att man på nordisk botten kunnat bilda *Iffe* till **Idfridr*, liksom man väl bildat *Tubbe* till *þorbjörn*.

Efter *Ifi* följer i inskriften *auk þurgutr*. I detta namn är ett stycke avslaget, vilket omfattat halva bistaven av ett *u*, ett helt *r* och huvudstaven av ett *g*. Härefter följer *þer lagþu stin*. I *lagþu* ha vi liksom i *þurgutr* det relativt sena stungna runtecknet för *g*, vilket ej har observerats av dem, som gjort teckningarna i *Bautil* och hos *Richardson*.

Som redan nämnts, äro fyra à fem runor i övre radens början otydliga på grund av slitning och ha tydligen varit det redan på 1700-talet. I det ord, som i de ovannämnda verken läses *iftr* ses av de två sista tecknen numera endast två huvudstavar. Utrymmet tycks här ej medgiva en *t*-runa, varför jag i stället läser *ifir* = över. Påpekas bör dock, att ej heller hos det sista tecknet

några spår utöver huvudstaven äro synliga. Jag har sedan konstaterat, att Brusewitz föreslagit samma läsning av detta ställe.

Härefter följer namnet på den döde. Richardson och Bexell läsa *Jarjat*, vilket namn från början verkar synnerligen egenomligt. När man så ser, att namnet delvis faller inom stenens otydliga parti, stegras misstankarna beträffande en felläsning. Liljegren har ej heller varit nöjd med denna form. Han läser *Karlak*, och att namnet verkligen slutar på *-lak* är fullständigt evident. Att det närmast föregående tecknet är ett något misslyckat *r*, betvivlar jag ej. Däremot tror jag, att även Liljegren läst ordets två första tecken fel. Det andra tecknet kan ej ha varit ett *a* eller *i*. Helt nära huvudstavens översta del märkas tydliga spår av en bistav, och längre ner mellan huvudstaven och *r*-runan finnas några fördjupningar. Allt tyder sålunda på att det stått ett *u*. Återstår så det första tecknet. Här finns i behåll en något defekt huvudstav och en därifrån utgående mycket starkt svängd bistav, vilken emellertid ej med säkerhet kan följas längre upp än i höjd med huvudstavens mitt. Liljegren har läst *k*, vilket emellertid är ytterst otroligt, då detta *k* i så fall skulle synnerligen kraftigt avvika från inskriftens övriga *k*:n. Jag antar, att bistaven gjort en lika kraftig sväng tillbaka till huvudstaven, varvid vi erhålla tecknet *þ*. Namnet på den döde blir då *þurlak* = Torlak, ett namn, som särskilt i västnordiskan var mycket vanligt och även förekommer i samma form som på Kvibille-stenen på ej mindre än tre danska stenar.

Av den övriga delen av inskriften *kup hialbi sol hans* vill jag endast fästa uppmärksamheten på formen *sol* = själ. Som vi redan sett hade Vapnö-stenen *saul*. Dessa två former äro de enda beläggen från danskt språkområde på den i motsvarande runsvenska några gånger förekommande, enligt Brate från fornengelskan inlånade formen för ordet själ. Annars använder danskan huvudsakligen formerna *siol*, *siul* och *sil*.

Inskriften i sin helhet kommer sålunda att lyda: *ifi : auk : þu(r)gutr : þer : lagþu : stin : ifiþ : þurlak : kup : hialbi : sol : hans*.
Översättning: »Iffe och Torgut de lade stenen över Torlak.

Gud hjälpe hans själ.» Det framgår av inskriften, att stenen ej, såsom vanligen var fallet med runstenar, rests till minne av den avlidne utan fastmera lagts över hans ben, vilket även detta visar, att stenen är tämligen sen. Ett ytterligare tecken härpå är *ifir* = över i stället för *iftr* = efter. Stungna runor användas, *f*-runan har en sen form, men å andra sidan betecknas *a*-ljudet genomgående med *ȳ*. Jag skulle vara böjd att datera stenen till början av 1100-talet.

IV. Holms kyrka.

Runstenen från Holm är den av Hallands runstenar, som mest uppmärksammats och beskrivits. Den finns redan i Ole Worms *Monumentorum Danicorum libri sex* och bland Peringskölds outgivna *Monumenta*. År 1751 disputerade i Lund en Varbergsbo J. Grimbeck för Sven Bring över en avhandling »De Hallandia». Här heter det bland annat i svensk översättning: »I vilka konster förutom skickligheten i segling de gamla hallänningarna voro framstående, är ej fullt klart. Synnerligen sällsynta äro litterära minnesmärken, vilka tiden skonat, och om jag ej misstager mig mycket, har hela Halland endast en runsten att uppvisa. Detta minnesmärke finns i Holm, som ligger utanför Halmstad.» Grimbeck har tydligen ej haft kännedom om den då nytkomna Bautil, vilken ju från Halland upptager Kvibillestenen. Den äldsta och från de övriga starkt avvikande avbildningen är Worms från 1643, vilken är helt missvisande, men för övrigt får det erkännas, att Worm behandlar inskriften med en viss kritik, som saknas hos övriga äldre författare. Sålunda fastslår han, att stenen i fråga är från en sen tid. Peringsköld har en relativt god bild och meddelar en för tidens historiska spekulationer rätt betecknande uppsats, vari den på stenen nämnde Enar identifieras med Einar från Hordaland, en av kämparna från slaget vid Svolder enligt Snorre. Denna »utredning» går sedan igen hos Kilian Stobeus, Grimbeck, Bexell och Brusewitz.

Enligt Worm skall stenen ha anträffats på ett ställe, där

ruiner funnits efter ett åt S:t Nikolaus helgat kapell. Sedan har den haft växlande öden. På Worms tid fanns den »in domo rustici cujusdam in pago Holm», och enligt uppgift hos Grimbeck anträffades den verkligen 1714 vid en bondgård, liggande nästan helt nedsjunken framför en boddörr. Den fördes så till kyrkans vapenhus, och 1873 flyttades den därifrån till Statens Historiska Museum, där den nu förvaras.

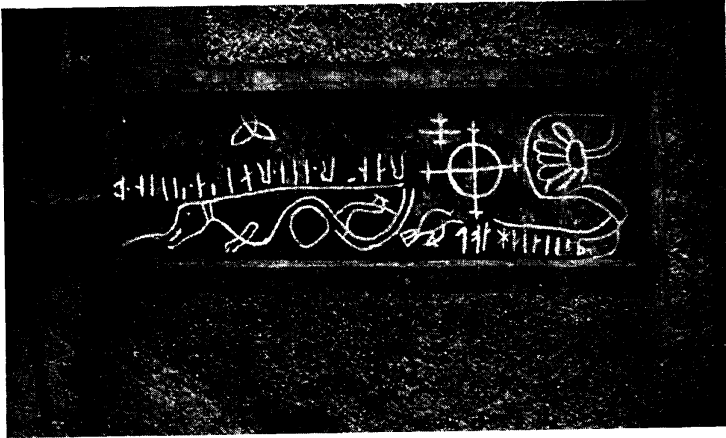
Stenen är mycket sen och anses vara gavelpartiet av en gravkista. Å ena sidan är inhugget ett patriarkalkors och å den andra ett ornament, vilket tydligen skall vara en lilja. Beträffande ornamentiken anmärker Brusewitz: »Det dubbla korset (crois(!) de Lorraine) synes vid första ögonkastet antyda en biskops eller annan andeligs graf men torde rätteligen böra anses som en avbildning av Christi kors, stående neder i Golgata och försedd ovanför med den välbekanta inskriften INRI. Liljan på motsatta sidan är en sinnebild av christelig renhet».¹ Inskriften löper på den uppåt avrundade stenens kant och lyder enligt Peringsköld, Grimbeck och Bexell: »Hiar ligar Ännar Arnbiornar sun guþ». Worm hade läst »Her liger» och »guþen», d. v. s. $\text{†} = \text{æ}$, vilket är riktigt, då a i inskriften representeras av † . Richardson och Liljegren läsa Arnbiornar och guþan. Då ett *guþan* var fullkomligt omöjligt att inpassa i sammanhanget, lät denna version från början synnerligen misstänkt, och vid av mig företagen undersökning visade det sig, att den förstnämnda författaregruppens läsning var i stort sett riktig. De tre första tecknen i inskriftens andra ord äro numera skadade, i det att deras överdel avslagits, men någon anledning att betvivla, att vi här haft *lig* förefinns ej. Inskriften lyder: *hiar : ligær : ennar : arnbiornar : sun : guþ*. Översättningen blir: »Här liger Enar, Arnbjörns son. Gud (hjalpe själen» eller något

¹ Från relativt sen tid stammande runstenar, utsmyckade med liljeornament, äro kända från flera andra håll, t. ex. från Saleby i Västergötland (Hugo Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad s. 401 ff.), Köping på Öland (Söderberg-Brate: Ölands runinskrifter n:r 47), och Mulde på Gottland (Pipping: Om några gotländska runinskrifter s. 62).

dylikt). Då som ovan nämnts, stenen torde ha utgjort gavelpartiet till en gravkista, kan det mycket väl tänkas, att inskriptionen haft någon fortsättning på ett numera förlorat parti. Runornas form och ljudvärde visa, att stenen är sen, och det samma framgår av inskriftens formulering; inledningsorden »här ligger» äro en översättning av det latinska »Hic iacet», som så ofta förekommer på gravstenar. Ennar = Enar är den östnordiska motsvarigheten till det västnordiska Einar, vilken form i senare tid inlånats i vårt språk och nästan trängt ut den svenska formen. Det, som här framför allt väcker vår uppmärksamhet, är det dubbeltecknade *n*-ljudet. Att vi här ha två *n* utskrivna, beror kanske snarast på felskrivning, *n* i stället för *a*, men man kan också tänka sig, att stenen är från så sen tid, att andra litterära minnesmärken kunnat påverka stavningen. Så vitt jag kunnat se, förekommer dubbelskriven konsonant endast ytterligare två gånger i Danmarks runinskrifter; den ena gången å gravstenen från Gæssingholm (Wimmer-Jacobsen 189), som har *syll* = säll och andra gången på en kista av ekträ från Pjedsted (W—J. 221) som har namnet *gunni*, där dock *n*-ljudet betecknas med endast en runa, vilken emellertid stungits för att beteckna konsonantlängden. Båda dessa inskrifter dateras till c. 1250. Som exempel från Sverige kan nämnas stenen från Ugglum i Västergötland (Brate, Runverser n:r 132), vilken bland annat har namnet *gunnarr*, stenen från Vårdkumla i samma landskap (Runverser n:r 131), vilken har namnformerna *hiþinn* och *enarr*, och den östgötska stenen från Skeppsås (Brate, Östergötlands runinskrifter n:r 39), vilkens inskrift för övrigt börjar på samma sätt som Holm-stenens, *ehr ligr brutte* d. v. s. Brodde. Holms *ligær* representerar genom sin svarabhaktivokal ett mera framskridet stadium än Skeppsås' *ligr*. Holm-stenen torde därför kunna dateras till 1200-talet och snarast till dess senare hälft.

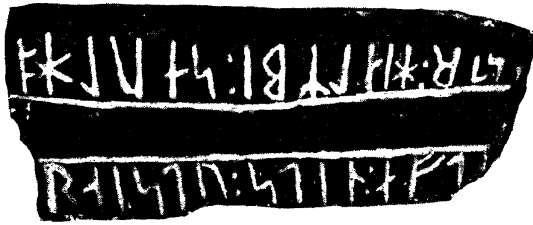

Det språkmaterial, som Hallands runstenar lämnar oss, är ju synnerligen begränsat, och några redan här framträdande dialektiska särmärken torde det vara minst sagt vågat att söka fast-

GETINGE.

Foto förf.

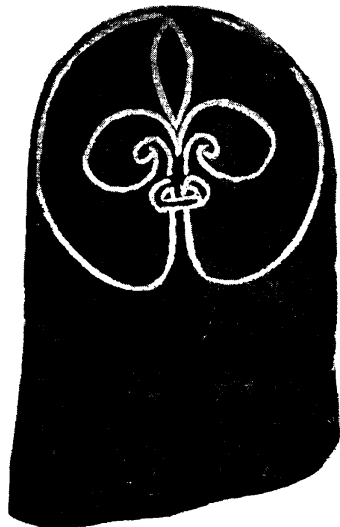
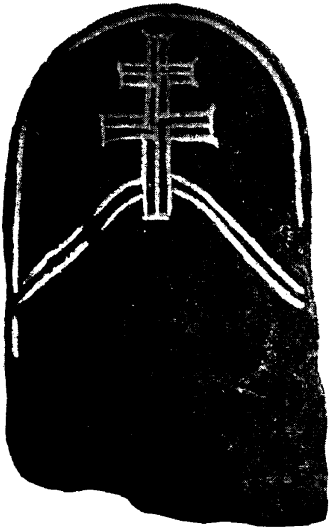
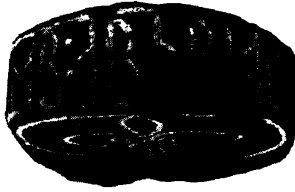
VAPNÖ.

Foto förf.

KVIBILLE.

Foto förf.

HOLM.

Foto St. hist. mus.

ställa. Emellertid kunna några avvikelser från de danska sterna antecknas, vilka avvikelser återfinnas i svenska inskrifter. Detta skulle ju kunna bero på att halländskan i vissa fall intog en mellanställning mellan danskan och svenskan, men de från danskan avvikande formerna kunna ju lika gärna ha kommit till genom att ristaren varit svensk eller inhämtat sina kunskaper i Sverige. I varje fall tycks mig Getinge-stenens ornamentik tydligt peka i riktning mot Västergötland. Ett hithörande fall skulle samma stens *raita* vara, om denna läsning är riktig, vilket emellertid är mycket osäkert. I betydelsen uppresa förekommer detta verb inom det danska språkområdet ej mer än en gång, nämligen på Bodilsker-stenen IV från Bornholm, vilken sten emellertid allmänt betraktas som svensk.

Säkrare är avvikelserna, när det är fråga om ordet själ. Vi ha här två former belagda, Vapnö: *saul* och Kvibille: *sol*. Ingen av dessa former är påvisad i danska inskrifter. Brate anför visserligen i sin monografi över ordet själ (Uppsala-studier tillägnade Sophus Bugge, 1892) en form *solu* från Bornholm, men enligt Wimmer-Jacobsen står här *siolu*, och ett av Brate anför *söll* översättes bäst med säll. I Sverige finns däremot *au*-typen åtminstone fem gånger, därav två gånger i Västergötland och tre gånger i Östergötland. *o*-typen anträffas två gånger i Södermanland. Brate förklarar formerna *sal*, *saul*, *sol* såsom härrörande från fornengelska former, under det att *siol*, *siul*, *sial* enligt honom återgå på fornlågtyska former. Ordet är alltså ett minnesmärke från de första kristna missionärernas tid och ett vittnesbörd om konkurrensen mellan de tyska och engelska kyrkorna. *o* i *sol* är enligt Brate sannolikt att uppfatta som tecken för *a*. Jfr Kvibille-stenens *purgutr* med *sol*, vilket visar, att *o*-ljudet här tecknas med *u*-runan. Jfr även Vapnö-stenens *ho(ns)* i stället för *hans*. Formen *sol* föres tillbaka på det fornengelska *sawol*, under det att *saul* härledes ur fornengelskt *sawol*. Brate antar, att denna forms uttal slutit sig så nära till det fornengelska uttalet som möjligt och sålunda varit *sawul* eller *saul*. Detta förslag är acceptabelt, men det förefaller dock enk-

lare att låta *au* i *saul* och *o* i *sol* representera ett och samma ljud, vilket väl emellertid knappast torde ha varit det av Brate föreslagna *a*-ljudet utan snarare ett öppet *å*-ljud. Något vokalljud direkt motsvarande engelskans i detta ord har väl ej funnits, och så har det helt naturligt uppstått en viss osäkerhet, när det gällt att återgiva det engelska lånet; ibland har man fattat den engelska vokalen närmast som *a*, ibland åter närmast som *å*. Däremot har ljudet varit tydligt skilt från *o*, som ju vanligast skrives med *u*-runan, vilket visas av motsättningen *purgutr: sol*. Jag vill med detta ha sagt, att man ej nödvändigt behöver med Brate antaga olika engelska utgångsformer, utan den skiftande ljudbeteckningen kan lika väl bero på en viss osäkerhet beträffande identifieringen av det engelska ljudet.

Axel Kock har i Svensk Ljudhistoria II, 933 förklarat alla de skiftande formerna som inhemska utveckling, men även om man ej med Brate bör förklara alla former av ordet själ som införda av engelska eller tyska missionärer, kan det ej förnekas, att Brates hypoteser väl ansluta sig till kända historiska förhållanden och lämna en tilltalande förklaring av åtskilliga av ifrågavarande ords mångskiftande former.

Har v. Friesen rätt i sin förmodan, att inskriften innehåller ett *berki aut*, så skulle ej blott *aut* utan även *berki* representera former, som annars endast påträffas i Sverige, däremot ej i Danmark.

Till slut vill jag nämna några ord om ett par i litteraturen mötande uppgifter angående halländska runinskrifter, vilka torde få uppfattas som mystifikation.

Den äldsta kända redogörelsen över fornminnen i Halland är författad av Chytræus Wejanus (det senare namnet syftar på mannens födelseort, Vä vid Kristianstad), som på 1580-talet var rektor i Halmstad. Hans skrift är tryckt hos Lagerbring, *Monumenta scanensia* I. Lund 1748. Den enda runstenen, han känner från Halland, skulle finnas i Hunestad utanför Varberg. I

svensk översättning lyda hans ord: »Vid densamma byn (Hunestad) påträffas ett stenblock med den gotiska inskriften Huneher». Sedan har Richardson letat efter runinskriften, men ej kunnat anträffa den, varför han menar, att Chytræus grundat sin uppgift på andras berättelser och så meddelat en ren felaktighet. Så behöver emellertid ej vara fallet, ty Richardson har utgått ifrån, att inskriften skulle finnas på den sten, som på hans tid stod på toppen av den s. k. Hunehög, under det att Chytræus, som vi ovan sett, ej närmare angiver »runstenens» plats.

En annan »runinskrift», som tilldragit sig en hel del intresse från äldre tiders fornminnesforskare, skulle finnas på en klipp-häll å Skipås ägor i Steninge socken. Enligt Bexell avtecknades inskriften 1733 på begäran av ärkebiskop Jacob Benzelius, och Bexell återger den mystiska läsning, som då erhöles. Richardson meddelar en avbildning (tabula XX) men förklarar, att runorna äro »av Bergets drypande så uhtgångne, at the nu mehra äro oläselige». Bexell II, s. 155 uppger inskriftens längd till tre alnar och runornas höjd till en fjärdedels aln men till-lägger, att »tiden har under loppet av århundraden med tung hand utplånat dessa runor, och den kommande fornforskaren skall snart icke mer igenfinna minsta liknelse till runa på det ställe, där de fordom inhöggos». Ännu Brusewitz förklarar 1858 med bestämdhet, att vi här ej ha en »lusus naturæ», Hofberg däremot anser det hela vara en naturbildning, »en horisontal gång av någon spröd bergart i gneisen». Richardson nämner s. 236 f. Skipås-ristningen i sammanhang med det »Blekingska Runeberget», och våra dagars runforskning gör klokast i att från sin ståndpunkt vidhålla jämförelsen.

Lund.

K. G. Ljunggren.

Altnordische Lehnwortstudien¹.

I.

Die Bedeutung des Einflusses der deutschen Sprache auf den Norden ist noch nicht klargelegt, wenn bloss die Zahl der deutschen Lehnwörter in den skandinavischen Sprachen festgestellt wird. Das hat schon E. Tegnér in seinem bekannten Aufsatz in dieser Zeitschrift (N. F. I, 155 ff., 303 ff.) mit Nachdruck betont. Mag die Anzahl von Wörtern, die durch ihre Lautform als Fremdlinge gekennzeichnet sind, auch noch so gross sein, die Tiefe, die Breite und die Höhe der sprachlichen Einwirkung ist damit noch nicht bestimmt.

Wie tief das Deutsche in das Gefüge skandinavischer Sprachen eingriff, hat Tegnér a. a. O. an sog. »inneren« Entlehnungen aus dem Deutschen gezeigt und, vielleicht noch aufschlussreicher, an einer Reihe von Formwörtern und syntaktischen Eigenheiten deutscher Herkunft, die den nordischen Sprachbau umgestaltet haben.

Diese Feststellungen Tegnér's mögen es gewesen sein, die die Meinung hervorriefen, jene Durchsetzung der skandinavischen Sprachen mit deutschen Eigentümlichkeiten entstamme einer «Mischsprache», die sich in dem Durcheinander von Skandinaviern und Deutschen zumal während der Hansazeit entwickelt habe — eine sehr folgenschwere These, mit der wir uns in dieser Untersuchung auseinanderzusetzen haben.

Die Hansa und andere geschichtliche Mächte brachten während langer Zeiten grosse Massen von Deutschen nach Skandinavien, und viele siedelten sich hier dauernd an. (Vgl. zuletzt N. Ahnlund, (Sv.) Hist. Tidskr. 1929, S. 1 ff., Wessén, Nord. Tidskr. 1929, 265 ff. und Hellquist, Of. 561 ff.). Die Grösse des sprachlichen Einflusses zeigt uns, dass jene einen Strom deutschen Sprachgutes vermittelt haben. Erleichtert wurde dies durch die Verwandtschaft der beiden Sprachen. Es wurde den Einheimischen verhältnismässig leicht, sich mit den Fremden zu verständigen.

¹ Einige öfter gebrauchte Abkürzungen: Lw. = Lehnwort; F. Fischer = Frank Fischer, "Die Lehnwörter des Altwestnordischen" (= Palaestra, Bd. 85); Hellquist Of. = E. Hellquist "Det svenska ordförrådets ålder och ursprung"; Olson App. = Emil Olson, "De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan". Die Titel der schw. Literaturdenkmäler sind mit den in Söderwalls "Ordbok" gebrauchten Abkürzungen bezeichnet.

In der Tat liegt da die Annahme sehr nahe, die Hauptmasse sprachlicher Einwirkungen sei durch einen solchen relativ losen sprachlichen Kontakt zwischen Gebenden und Nehmenden vermittelt worden, durch eine Sprachform also, die man »Verständigungssprache» nennen kann, oder vielleicht noch deutlicher, mit einem von H. Schuchardt geprägten Ausdruck: »Notsprache».

Es seien hier ein paar Ausserungen über diese Frage angeführt. W. Cederschiöld in seiner Dissertation »Studier över genusväxlingen i fornvästnordiskan och fornsvenskan» (Göteborgs Kgl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar 1912) S. 107, sagt über die nnd. Lww. im Aschw.: »De ... ha från början kommit i kurs bland folk, som hade ringa språkkunskap ... De ha väl antagligen från början förekommit i den rotväliska, som resande och i Sverige bosatta nordtyska köpmän och hantverkare och deras biträden, legoknektar etc. talade, när de skulle försöka göra sig begripliga för svenskarna, och sedan kommit i bruk bland »garparnas» svenska kolleger, köpstädernas borgare». — In ähnlichem Sinne spricht sich D. A. Seip in einem Aufsatz »Om vilkårene for nedertyskens innflytelse på nordisk» aus (Skrifter, utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, Bd. 175, [1924] S. 472 f.: »Det er ikke rimelig at noe stort antall av den hjemlige befolkning i byer som Bergen, Oslo eller Tønsberg — for å holde oss til Norge — virkelig kunde tale nedertysk. Derimot lå nedertysken morsmålet så nær at de fleste mennesker uten videre kunde forstå en hel del av det fremmede idiom. For å gjøre forståelsen lettere har begge parter sikkert grepet til å bruke en rekke dagligtaleord av det fremmede språket».

Auch E. Wessén zeichnet das Bild des deutschen Einflusses auf das mittelalterliche Schwedische mit ähnlichen Linien (Nordisk Tidskrift 1929, S. 268): »En icke ringa del av de där (in Stockholm) bosatta voro främlingar, som lärt sig landets språk, men på ett mer eller mindre ofullkomligt sätt, så att de uppblandade det med tyska ord och uttryckssätt, delvis också brukade det med tyskt uttal och tysk ordböjning. Man får väl antaga, att snart sagt alla människor i det gamla Stockholm förstodo båda språken och talade dem båda mer eller mindre ledigt och flytande. Eller rättare sagt: de blandade dem ständigt med varandra. Den inflyttade hanseatiske köpmannen hade visserligen plattyska till sitt modersmål, men han måste för sin dagliga verksamhet nödtorftigt lära sig landets språk ... (S. 272): Vi ha stor anledning att tro, att det främmande inflyttandet har sträckt sig jämväl till ordens böjning och till uttalet. Då fornspråkets rika formsystem mot medeltidens slut upplöses och förenklas, har man med skäl sökt en av orsakerna i att de inflyttade tyskarna aldrig kunde lära sig att rätt bruka de gamla kasusformerna

och ändelserna; deras förenklade ordböjning smittade efterhand av på landets egna barn. Naturligtvis får man också tänka på den väldiga importen av lånord, som svårligen kunde anpassa sig efter den inhemska ordböjningen.»

Wessén nimmt damit für die Hanszeit sprachliche Verhältnisse an, die sich der alten Sprachenmischung in England vergleichen liessen, wo Angelsachsen und Dänen in Verbindung traten. O. Jespersen hat die Vermutung ausgesprochen, dass sich diese beiden Stämme bei ihrem sprachlichen Verkehr an das ihren Sprachen Gemeinsame hielten, während man das Trennende — darunter die flexivischen Elemente — vernachlässigte, so dass es in Verfall geriet. »As the Danes and the English could understand one another without much difficulty it was natural that many niceties of grammar should be sacrificed, the intelligibility of either tongue coming to depend mainly on its mere vocabulary. So when we find that the wearing away and levelling of grammatical forms in the regions in which the Danes chiefly settled was a couple of centuries in advance of the same process in the more southern parts of the country, the conclusion does not seem unwarrantable that this is due to the settlers who did not care to learn English correctly in every minute particular and who certainly needed no such accuracy in order to make themselves understood.» (Jespersen, Growth and Structure of the English Language, 4. Aufl. [1923], S. 80 f.). Die Verhältnisse in der Hanszeit unterscheiden sich von den hier bei Jespersen geschilderten gewiss darin, dass dort sowohl das Deutsche wie auch das Nordische zu viel »Hinterland« hatte, als dass die Sprache der Mischungsgebiete alles hätte überschwemmen können. Aber wenn die Sprache sogar innerhalb des schwedischen »Hinterlandes«, innerhalb der nordischen Sprachgemeinschaft, durch das Deutsche zersetzt worden sein soll, so wird man geneigt sein, für jenes »Mischungsgebiet« selber eine höchst zerrüttete Sprachform anzunehmen.

Das Gemeinsame der angeführten Äusserungen ist die Annahme, dass der Einfluss des Deutschen auf das Nordische im Mittelalter in wesentlichem Masse durch eine *Mischsprache* vermittelt worden sei. Dieser Begriff bedarf noch einer kurzen Erörterung.

Bei dem Wort »Rotwelsch«, das W. Cederschiöld a. a. O. gebraucht, oder bei »Mischsprache« kann man entweder an eine Sprache denken, die bloss »besonders viele« fremde Wörter aufgenommen hat. So haben Noreen-Pollak, Wissenschaftliche Betrachtung der Sprache, S. 18, ihr Wesen definiert. Oder aber man kann unter einer »Mischsprache« eine Sprachform verstehen, deren inneres Gefüge durch das Eindringen fremden

Sprachgutes gelockert oder doch beeinflusst ist. Nicht nur die Masse nhd. Lehnwörter im späteren Altschwedischen scheint dieses zu einer solchen Mischsprache zu stempeln — nach Hellquist lässt sich mit dieser bunten Mischung innerhalb unseres Sprachstammes fast nur das Albanesische vergleichen (Svenska språkets älder och ordförråd, 1930, S. 567) — sondern auch das innere Gefüge der Sprache ist mit deutschen Elementen durchsetzt, wofür u. a. die von Tegnér (a. a. O. 303 ff.) und Hellquist (a. a. O. 669 ff.) gesammelten Formwörter deutscher Herkunft Zeugnis ablegen.

Nun hat der deutsche Einfluss das Schwedische, wie es innerhalb der schwedischen Sprachgemeinschaft gewisser schwedischer Kreise gesprochen wurde, zu einer »Mischsprache« gemacht — wenigstens für eine gewisse Zeit — und so wird man zu der Annahme geneigt sein, noch viel chaotischerer Art müsse diejenige Sprache gewesen sein, die zwischen den beiden Sprachgemeinschaften, der nordischen und der deutschen, vermittelt hatte. Denn es wird, um hier zur Klarheit zu kommen, notwendig sein, zu unterscheiden zwischen den Sprachen *innerhalb* dieser beiden Sprachgemeinschaften und jenem fraglichen Idiom, das die Verbindung zwischen ihnen hergestellt haben soll (vgl. besonders W. Cederschiölds oben angeführte Worte).

Hugo Schuchardt hat zwischen individueller und traditioneller Sprachmischung zu unterscheiden gelehrt (vgl. Windisch »Zur Theorie der Mischsprachen und Lehnwörter«, Berichte d. kgl. sächsischen Ges. d. Wiss. 1897, S. 103). Es muss während der Hauszeit innerhalb des Nordischen eine solche traditionelle, mit deutschen Elementen untermischte Sprache gegeben haben, deren sich Skandinavien auch im Verkehr untereinander bedienten. Es fragt sich aber, ob es daneben eine andere, noch viel buntere traditionelle Mischsprache gegeben habe, deren sich die Skandinavier und Deutschen im gegenseitigen Verkehr bedienten und von der jene binnenskandinavische Mischsprache nur ein abgeschwächter Ableger war? Das Bild eines solchen traditionellen Rotwelsch scheint bei einigen der oben angeführten Äußerungen im Hintergrunde zu stehen, ohne doch freilich ganz klar umrissen und gefasst zu sein. Die Voraussetzungen des deutschen Sprachinflusses sehen wesentlich anders aus, wenn neben den beiden Sprachgemeinschaften, der einheimischen nordischen und der deutschen, auch noch eine dritte, eben jenes traditionelle Rotwelsch, angenommen wird, als wenn wir statt dessen — und das ist etwas ganz anderes — nur damit rechnen, dass die fremde Sprache im Munde der Zweisprachigen, also das Deutsche im Munde der Skandinavier und das Nordische im deutschen Mund, nur selten ganz »perfekt« war und sich in allen anderen Fällen

einer »Mischsprache« näherte. Die aber war dann natürlich bei den Deutschen eine völlig andere als bei den Nordleuten: denn die Grundstruktur gab da jedesmal nur die *eine* Sprache her; mit anderen Worten: die einen sprachen ein nordisch gefärbtes Deutsch, die anderen ein deutsch gefärbtes Dänisch, Schwedisch, Norwegisch. Das »deutsch gefärbte Schwedisch« etwa konnte gesprochen werden: 1) von Deutschen, wenn sie schwedisch sprachen; 2) von Schweden, die so viel deutsch zu reden gewohnt waren, dass ihnen auch im Verkehr mit ihren Volksgenossen deutsche Wörter und Wendungen entschlüpfen. Diese beiden Arten eines deutschgefärbten Nordisch wird es zur Hanszeit ohne Zweifel gegeben haben und sie haben auf die Weiterentwicklung der skandinavischen Sprachen stärksten Einfluss ausgeübt, sind also auch »traditionell« geworden. (Das nordisch gefärbte Deutsch hingegen hat wenige historische Spuren hinterlassen). Diese Idiome aber sind durchaus nicht identisch mit jenem hypothetischen, zwischen dem Nordischen und Deutschen stehenden traditionellen »Rotwelsch«. Aber freilich kann man das so vieldeutige Wort »Mischsprache« auch für jenes deutsch gefärbte Nordisch verwenden.

Ist es nun aber richtig, dass jener quantitativ ungeheure Einfluss des Deutschen sich in mehr oder weniger chaotischen Formen vollzog? War das Mittel der Verständigung zwischen beiden Kulturen wirklich ein »Rotwelsch«, ein Gestammel? Diese Frage ist gewiss wichtig genug. Denn von der *Höhe* des sprachlichen Kontaktes hängt völlig die Möglichkeit eines höheren kulturellen und geistigen Einflusses ab. Über die Höhe der sprachlichen Verständigung aber sagt uns die bloße Zahl, die Masse der Entlehnungen noch sehr wenig. Besonders Namen von konkreten Dingen und auch sonstige handgreiflichere Ausdrücke können schon auf einer sehr primitiven Stufe sprachlicher Verständigung weitergegeben werden. Gerade um die sog. »Kulturwörter« zu vermitteln, genügt schon ein sprachlicher Kontakt, der nur wenig über die Zeichen- und Gebärdensprache hinauszugehen braucht.

Die oben angeführten Äusserungen bewerten jene sprachliche (und geistige) Gemeinschaft zwischen Skandinaviern und Deutschen, durch die der Hauptstrom deutscher Lehnwörter nach Skandinavien kam, nicht eben hoch¹. Ein Beweis für diese sehr bedeutsame

¹ Wessén hat a. a. O. 268 darauf hingewiesen, dass die in Schweden aufwachsenden Nachkommen der deutschen Einwanderer vermutlich vorwiegend schwedisch sprachen (als "väsentligen svenskspråkiga"), aber doch viel Deutsches in ihr Schwedisch einfügten. Wenn eine solche Svezisierung der jungen Generation in der Hanszeit auch viel-

Lehre ist freilich nicht erbracht worden. Es soll hier der Versuch gemacht werden, die *Art* der Einbürgerung des deutschen Sprachgutes im alten Skandinavien ins Auge zu fassen, oder, wie man auch sagen könnte, neben der bekannten Quantität des deutschen Einflusses auch seine Qualität zu erörtern.

Die oben zitierten Forscher schreiben dem sprachlichen Kontakt zwischen Skandinaviern und Deutschen im Mittelalter einen Charakter zu, der am treffendsten durch den von H. Schuchardt geprägten Ausdruck »Notsprache« zu kennzeichnen wäre (s. Schuchardt-Brevier, hgg. von L. Spitzer, S. 136 ff.). Das wesentlichste Merkmal einer Notsprache (oder »Verständigungssprache«, wie man vielleicht auch sagen könnte) scheint mir zu sein, dass da die Sprache bloss ein Mittel sein soll, um die notwendige Verständigung zu ermöglichen. Hingegen wird hier kein Wert auf *Sprachrichtigkeit* gelegt. Man will die fremde Sprache nicht »vollkommen« beherrschen, sondern man begnügt sich damit, sich in ihr verständlich zu machen. Was zu diesem Zwecke nicht erforderlich ist, wird vernachlässigt, z. B. die Regeln der Wortstellung, falls diese nicht zur Eindeutigkeit unerlässlich sind (wie etwa dort, wo Subjekt und Objekt nur durch ihre Stellung im Satz unterschieden werden), die Kongruenz, soweit sie entbehrt werden kann u. s. f. Je weniger also ein Element der Sprache zur blossen Verständigung notwendig ist, desto mehr wird es in der Notsprache dem Verfall ausgesetzt sein. Dazu kommt selbstverständlich noch ein zweites: die Erfahrung lehrt, dass verschiedene Eigenheiten der Sprache verschieden schwer zu erlernen sind. Jeder, der Sprachen gelernt oder gelehrt hat, weiss das. Und es ist nur natürlich, dass in jeder Notsprache, und nicht nur in ihr, solche Schwierigkeiten am ersten vereinfacht werden, besonders wenn sie zur blossen Verständigung nicht notwendig sind.

Wollen wir also untersuchen, ob der Kontakt zwischen zwei Sprachgemeinschaften auf der Stufe roher Primitivität stand, oder wie hoch er sich darüber erhob, so werden wir das Verhalten gerade derjenigen Teile der Sprache zu beobachten haben, die eine Notsprache zuerst vernachlässigen müsste. Je weniger zur blossen Verständigung erforderlich und je schwerer erlernbar ein

---

leicht nicht gerade in der ersten Generation erfolgte, so muss doch gewiss dieser Übergang in all den schwedischen Familien deutscher Herkunft irgendwann eingetreten sein. Sprachgeschichtlich wesentlich ist dabei, dass es da einen Stamm zweisprachiger Menschen gegeben haben muss, die beide Sprachen nicht nur notdürftig, sondern gewiss gut beherrschten. Die Frage wird nur sein, ob und wie weit solche "hohe" Zweisprachigkeit auch über diesen Kreis von Deutsch-Schweden hinaus verbreitet war.

Zug der Sprache ist, desto besser eignet er sich als ein empfindlicher Indikator für eine solche Untersuchung.

Es ist sehr begreiflich, dass die flexivischen Elemente der Sprache dabei besonders betroffen werden, nicht am wenigsten bei nahe verwandten Sprachen, wo eben sie vielleicht am stärksten oder doch am auffallendsten different sind. Was Jespersen a. a. O. über die Abschleifung des Englischen vermutet, würde man an sich gewiss auch für den Norden für wahrscheinlich halten können. Eine Prüfung des Materiales aber lehrt, dass hier die Dinge anders lagen.

Ich habe für die folgende Untersuchung aus verschiedenen Gründen als Kriterium das grammatische *Genus* in den alten nordischen Sprachen gewählt. Bei kulturellen Verhältnissen, wie die oben zitierten Forscher sie angenommen haben, musste das grammatische Genus vielleicht am allerstärksten in Verfall geraten. Jeder weiss, wie schwierig es ist, sich das Genus fremder Substantiva anzueignen, wenn nicht ihr natürliches Geschlecht oder aber ihre Form Aufschluss über ihre Zugehörigkeit zu einer Genusgruppe gibt (wie etwa bei den lat. Fem. auf *-a* usw.) Bei den mnd. Substantiven, die ins Nordische eindrangen, war das Genus in den allermeisten Fällen aus der Form des Stammes nicht ersichtlich. Nun pflegt in solchen Fällen auch derjenige relativ unsicher zu sein, der eine Sprache ziemlich beherrscht und sie beherrschen will. Bei einer Notsprache aber wäre gerade dieses Gebiet am ersten verlottert, man hätte das deutsche grammatische Genus bei allen Wörtern, die kein natürliches Geschlecht hatten, tatsächlich nicht bewahrt, und wenn sie sich dann aus irgendwelchen Gründen, z. B. in Anlehnung an Begriffsverwandte, an irgend eine schwedische Genusgruppe angeschlossen hätten, so wäre, nach der mathematischen Wahrscheinlichkeit, nur etwa ein Drittel der Substantiva gerade derjenigen Genusgruppe zu gefallen, zu der sie im Deutschen gehört hatten.

Eine Untersuchung, die sich aus dieser sehr einfachen Überlegung ergibt, wird freilich noch eine beträchtliche Reihe von Faktoren zu berücksichtigen haben, wenn sie eine klare Antwort auf die oben gestellte kulturgeschichtliche Grundfrage geben will. Von allen diesen Faktoren wird im Verlaufe dieser Arbeit noch zu sprechen sein.

Es werden sich übrigens, was gleich hier bemerkt sei, aus einer solchen Untersuchung noch einige andere Einsichten ergeben. Vor allem wird die Prüfung des Materiales erweisen, ob und inwieweit wir in dem grammatischen Genus von Lehnwörtern über die lautlichen Kriterien hinaus noch ein weiteres Merkmal gewinnen, das uns über die schwierige Frage nach dem Einflusse der so nah verwandten kontinentalgermanischen Dialekte

auf die nordischen Aufschluss geben kann. Auch dürfte uns eine solche Untersuchung manches über die Wege des deutschen Spracheinflusses verraten und u. a. auch das oft erörterte Problem beleuchten, ob der Strom des deutschen Einflusses auf die nordischen Sprachen zu einem wesentlichen Teil über Dänemark ging oder sich unmittelbar in die nördlichen Länder ergoss.

Das grammatische Genus der deutschen Lehnwörter im Norden ist von W. Cederschiöld im Anhang seiner oben genannten Dissertation »Studier öfver genusväxlingen i fornvästnordiskan och fornsvenskan» (Göteborgs Kgl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar, 1912), S. 103 ff., flüchtig behandelt worden. Er bespricht zunächst die gelehrten (lat. und griech.) Lww. und meint, dass fast die Hälfte dieser Wörter auf Grund von Anschluss an einheimische Wörter anderes Genus erhalte. Er beruft sich dabei auf eine Arbeit von Söderwall »Om främmande ords behandling i fornsvenskan» (Lunds Universitets Årsskrift 1866), die S. 14 f. auch die Genusverhältnisse behandelt, und er teilt mit, dass von den dort besprochenen Wörtern 35 ihr Genus beibehalten, während 46 es ändern. Er kommt für die gelehrten Lww. zu dem Schluss (S. 107.): »Så länge de ännu äro relativt sällsynta och bibehålla sin främmande form, bevara de också grundspråkets genus. Men ganska snart bli de försvenskade, och då tycks det huvudsakligen bero på de inhemska förebilderna, om de komma att bevara sitt genus eller att förändra det.»

Er wendet sich hierauf den ndd. Lww. zu (S. 107 f.): Für das Altwestnordische hat er das in Frank Fischers Buch »Die Lehnwörter des Altwestnordischen» (Palaestra 85) gesammelte Material herangezogen und findet, dass davon 69 % das ndd. Genus beibehielten, während 31 % es änderten. Die Erhaltung des Genus aber sei oft »rein zufällig» und in Wahrheit durch einheimisch nordische Analogien bestimmt. »Att t. ex. *konst*, *lukt*, *makt*, *prakt*, *tykt*, *vekt* m. fl. äro fem. i fvn., beror uppenbarligen icke på att motsvarande lågtyska ord äro femininer utan på att de ansluta sig till den stora gruppen av fvn. femininer på *ti* och *ifa*. Att t. ex. *lepr* blivit neutrum, beror troligen på att den inhemska synonymen *skinn* har detta genus: att *lakan* blivit neutrum, beror på att fvn. konkreter på *-an* äro neutrala o. s. v. Och i många fall stämma de båda språkens genus alls icke. Mlt. *hope* m. »hopp», *mate* f. »värdering», *wöker* m. »ocker» motsvaras av de fvn. neutrerna *hop*, *mát*, *oker*, därför att korta verbalabstrakta i allmänhet äro neutrala i fvn. Typiskt är, för att återvända till fornsvenskan, att alla de lågtyska lånorden på *-eri* och betonat *-i*, som utgå från mlt. femininer, i fsv. och nysv. på grund av betydelseanalogier blivit neutrala, t. e. fsv. *fiskeri* n., *röveri*

n., *slöseri* n. »skräp», *klärkeri* n., *kompani* n., *parti* n., *byfoghati* n. m. fl. ...

Stundom bli lånord genom folketyologi ombildade och kunna därigenom komma att ändra genus .....

Om lågtyskans genus har haft inflytande på fornsvenskans och fornvästnordiskans, bör detta visa sig däri, att ett lånord bevarar grundspråkets genus även i sådana fall, där starka inhemska analogier sträva att förändra det. Något sådant fall har jag trots ett ganska flitigt sysslande med lånord icke påträffat.» Auch für das Altschwedische nimmt C. also Ähnliches an wie für das Altwestnordische und er schliesst mit den Worten: »Att känna till genus — de visste säkerligen ej, vad genus var — i de hatade »garparnas» språk kan aldrig ha varit något att skryta med för en svensk borgare.»

W. Cederschiölds Methode wie sein Material bedürfen einer Nachprüfung.

Es geht nicht an, bei Übereinstimmungen im Genus zu behaupten, sie seien durch schwed. Synonyma oder nordischen Systemzwang veranlasst, aber »offenbar» nicht durch das mnd. Genus: denn dies festzustellen ist unmöglich. Aufschlüsse können uns vielmehr nur die Abweichungen geben. Dabei ist der Einfluss von Systemzwang in gewissen Fällen ohne weiteres zuzugeben. Nur folgt hieraus nicht, dass die Lww. ihr Genus nicht in der Regel beibehielten. Denn dem Systemzwang und der Analogie sind ja auch die Erbwörter unterworfen, und zwar umso stärker, je weniger häufig sie sind. Kein Wunder, wenn für Lehnwörter dasselbe gilt und wenn gerade sehr charakteristische Gruppen, wie die neutralen nordischen Verbalabstrakta auf urg. -a, die Feminina auf an. -t und auf an. -a, starke (wenn auch nicht unwiderstehliche!) Angleichungskraft zeigen. Auch bei volksetymologischer Umbildung von Lww. wird man Genuswechsel genau so selbstverständlich finden wie bei Erbwörtern.¹

¹ Weniger überzeugend scheint mir hingegen die Berufung auf das Genus von Synonymen zur Erklärung von Genuswechsel, welche Söderwall a. a. O. S. 13 vorschlägt und mit der C. in seiner ganzen Untersuchung auch bei Erbwörtern ständig arbeitet. Um den Genuswechsel so zu begründen, müsste man doch erst zeigen, dass in weiterem Umfang bestimmte Bedeutungsgruppen an bestimmte Genera gebunden sind oder sie wenigstens bevorzugen; denn dann wäre ein solcher Systemzwang begreiflich. Dies tut aber C. nicht. Nun hat E. Tegnér in seiner Arbeit "Om genus i svenskan", S. 313 ff., ja eine Reihe von solchen Bedeutungsgruppen aufgezeigt, die ein bestimmtes Genus begünstigen. Das tut aber bei weitem nicht jede

Wenn endlich C. Fälle vermisst, wo Lww. ihr ursprüngliches Genus auch dort beibehalten, wo »starke einheimische Analogien es zu verändern streben«, so können auch hierfür im folgenden ziemlich viele Beispiele aufgezeigt werden.

C. hält es für »a priori unwahrscheinlich«, dass die deutschen Lww. im Nordischen ihr Genus bewahrten. Ehe wir jedoch seine Beweisführung näher betrachten, sei es erst noch erlaubt, zunächst einmal das Material anzusehen, auf das er sich stützt.

Das Zahlenverhältnis der Fälle mit erhaltenem Genus gegenüber denen mit geändertem gibt C. an als 35: 46 für die Belege in Söderwalls oben genanntem Aufsatz, 69: 31 für die mnd. Lww. bei F. Fischer und 50: 50 für die ags. ebenda. Diese letzten haben deshalb weniger Bedeutung, weil im Englischen das Genus ja bekanntlich schon in verhältnismässig früher Zeit ins Wanken geraten war (vgl. Glahn, Anglist. Forschungen H. 53). Die beiden anderen Angaben aber haben wir nun zu untersuchen. Dabei seien jedoch einige Bemerkungen vorausgeschickt:

Von der Untersuchung müssen von vorne herein alle solchen Wörter ausgeschlossen bleiben, über deren Genus aus inneren Gründen keine Sicherheit herrscht. Es sind dies Wörter, die infolge ihrer Bedeutung nie oder nur selten mit dem Artikel oder in Kongruenz mit andern »genusbestimmten« Wörtern gebraucht werden. Hierher gehören z. B. die Namen von Chemikalien und anderen Stoffen. Bei Wörtern dieser Bedeutungsgruppe steht das Genus in auffallend vielen Fällen nicht fest. So gibt etwa Söderwalls »Ordbok« (und die Wörterbücher anderer Sprachen in ganz ähnlicher Weise!) bei ausserordentlich vielen von diesen Stoffnamen kein Genus an. Dies beruht selbstverständlich nicht auf einem Zufall, auch nicht etwa auf einem Mangel an aschw. Belegen, sondern eben darauf, dass die Belege das Genus gerade hier sehr häufig nicht verraten. Dies aber hat seine Ursache wiederum darin, dass Wörter dieser Art nur relativ selten »genusbestimmt« gebraucht werden, was natürlich eine mehr oder weniger grosse Unsicherheit des Genus zur Folge haben musste — und dies nicht etwa nur beim Gebrauch des Wortes innerhalb der heimischen Sprachgemeinschaft, sondern nicht minder bei der Entlehnung.

So geht es z. B. auch mit manchen Massbezeichnungen, die meist zusammen mit indeklinablen Zahlwörtern vorkommen (nur

---

Bedeutungsgruppe. Wo nun die Wörter einer Bedeutungsgruppe verschiedene Genera zeigen, wird sich der Genuswechsel eines näheren oder entfernteren Synonyms (und C. zieht häufig sogar Wörter von nur annähernd ähnlicher Bedeutung heran) nicht einfach als Anlehnung an irgend eines jener Wörter "erklären" lassen.

»1« ist jetzt »genusbestimmt«), ferner mit solchen Substantiven, die immer oder meistens in stehenden Wendungen vorkommen, aus denen das Genus nicht hervorgeht, z. B. nhd. »auf Borg geben, nehmen« usw. (natürlich soweit es sich nicht um Substantiva handelt, deren Genus durch die Form, etwa ein Suffix, oder die Bedeutung eindeutig festgelegt ist). — So gewiss es durch die Bedeutung des einzelnen Substantivs bedingt ist, ob es öfter oder seltener mit dem Artikel (oder in Kongruenz mit anderen »genusbestimmten« Wörtern) gebraucht wird, so gewiss hängt auch von dieser relativen Häufigkeit die Sicherheit ab, mit der das Wort sein Genus festhalten wird (vgl. hierzu auch Tegnér, Genus, S. 314 Anm. u. 456 f.; Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte, 5. Aufl., § 183). Dieser Gesichtspunkt muss also bei den folgenden Erörterungen beachtet werden.

Betrachten wir nun zuerst die von Söderwall a. a. O. S. 14 angeführten antiken Lww. im Aschw. und Awn., so zeigt es sich, dass allerdings eine Reihe von ihnen vom lat. Genus abweicht, dies aber z. T. in Übereinstimmung mit anderen Sprachen, u. zw. Nachbarsprachen des Nordischen. Dies beweist nun nichts anderes, als dass diese Wörter eben nicht direkt aus dem Lat., sondern von jenen Nachbarn übernommen wurden: vorausgesetzt, dass — wie unten gezeigt werden soll — auch Lww., die aus jenen Nachbarsprachen stammen, ihr Genus bei der Übernahme in der Regel beibehielten. Wir hätten damit ein Kriterium gewonnen, das uns über die Herkunft von Lww., bezw. über den Weg von Wanderwörtern, auch in solchen Fällen Aufschluss geben kann, wo lautliche Kriterien uns im Stiche lassen. Warum solche Neuerungen in den Nachbarsprachen aufgetreten sind, das zu untersuchen fällt nicht in den Rahmen dieser Betrachtung. Aber es sei darauf hingewiesen, dass, gerade je auffallender und schwieriger zu erklären eine Neuerung ist, die Beweiskraft für die Zusammengehörigkeit der geneuerten Formen und somit für den Weg eines Wortes nur desto grösser wird.

Wir prüfen nun zunächst die einzelnen Zahlenangaben W. Cederschiölds, an erster Stelle seine Behauptung, dass von den Lehnwörtern, die Söderwall in dem genannten Aufsatz »Om främmande ords behandling i fsv.« nennt, 35 ihr Genus beibehalten, während 46 es ändern.

Zu den einzelnen von Söderwall a. a. O. angeführten Wörtern sei Folgendes bemerkt:

1) Das M. von aschw. *kroppur* "Körper" braucht nicht durch den Einfluss von *likami* m. erklärt zu werden, da es nicht aus lat. *corpus* stammt, sondern ein einheimisches M. ist (s. Hellquist Et. Ob. s. v.).

2) *lektari* m., "Lehrpult", lat. *lectorium*, entspricht einem mhd. *lekter* m.; vgl. auch u. No. 38.

3) *krisma* f., zu griech. *chrisma* n. Daneben isl. *krismi* m. (F. Fischer s. 53), das entweder eine Neubildung zu einem im gen., dat., acc. sg. (indeclinabel) gebrauchten *krisma* nach dem Vorbild der nordischen *an*-Stämme ist oder mit mhd. *krisme* m. zu vergleichen ist. Das schwed. F. auf *-a* erklärt sich natürlich durch Anlehnung des Fremdwortes an die nord. *-ön*-Stämme, vgl. auch nschwed. *delta*, *prisma*, die neben N. auch F. zeigen.

Unter Söderwalls Beispielen für "erhaltenes Genus" sind hervorzuheben:

4) *mur* "Mauer", das im Nord. M. ist wie im Lat. und Ags., während das Deutsche F. zeigt, und zwar schon ahd. und andd. (Grimm Wb. s. v.); nur das Mndl.¹ hat *muur* m. neben *mure* f., s. Franck, Et. Wb. s. v. Obgleich sich das neue deutsche F. bis ins Afries. hinein erstreckt, so liegt doch der Gedanke nahe, dass das ndl. M. nicht eine zufällige Rückverwandlung des deutschen F. ist, sondern auf alter Tradition beruht und auf das lat. M. zurückgeht. Dergleichen Fälle, wo lat. Lww. im Deutschen verraten, dass die niederrheinischen Formen aus einer besonderen Entlehnung aus dem Westen stammen, sind nichts Unerhörtes: so weist z. B. mndl. *ketene* "Kette" auf Entlehnung vor der roman. Inlauterweichung hin, während ndd. *kede*, *kedene* (und das ahd. *ketina*, das offenbar hd. Lautverschiebung hat) aus dem vulgärlat. *cadena* stammen. Ähnlich auch ndl. *krijt*, ndd. *krüte* "Kreide", s. Kluge, Et. Wb. s. v. So mag das nord. *mur* m. vielleicht auf eine nordwestdeutsche Tradition hinweisen. Wie weit sich diese Maskulinform im Deutschen erstreckte, wird sich nicht feststellen lassen (einmal as. *mür* st. m.?, s. Sehrt, Wb. zum Heliand 401 b.). — Das ags. *mur* m. ist nach Grimms Wb. s. *Mauer* selten. — Dagegen wäre dän. Vermittelung des aschw. M. denkbar. Im Aschw. erscheint das Wort übrigens als F. in Bir. 4: 87 (zweimal), was wohl auf sekundärem deutschem Einfluss beruhen wird.

5) *orgha* f. "Orgel", auch neunorw. *orga*, wogegen mnd. *organ*, *orgen* n., isl. *organ* n., lat. *organum*. Ich möchte nicht mit Söderwall a. a. O. S. 14 auf Entlehnung der aschw. Form aus afranz. *orgue* schliessen, sondern eher vermuten, dass die Formen ohne *-n* dadurch entstanden sind, dass man das *-n* in *organ* fälschlich als Artikel auffasste. Ähnliche Fälle bei Hellquist, Et. Ob., s. *tallrik* und *sate*. Damit wäre auch der Übertritt vom N. zum F. erklärt. — Der Übergang kann sich schon auf dänischem Boden vollzogen haben, wo adän. *orge* und *orgen* nebeneinanderstehen.

6) *altare* "Altar". Aschw. erscheint *altare* als m. und n., daneben

¹ Vgl. u. Fussnote zu No. 44.

altara n. (und ein einziges Mal m.), im Isl. *altari* m. und n., *altara* n. Das nordische Doppelgenus hat sein Gegenstück im mnd. *altar*, *alter*, m. und n., afries. *altare*, *alter* m. und n. (Wadstein, Skrifter utg. av Hum. Vet.-Samf. i Upsala 21: 3, S. 11). Bemerkenswert ist, dass sich dieses Wort, das sich mit seiner Endung *-are* zu der Gruppe der nordischen M. auf *-are* stellte, doch neben dem maskulinen Gebrauch auch das neutrale Parallelgenus bewahrt hat und so "starken einheimischen Analogien" (vgl. o. S. 257) Widerstand geleistet hat. Dass zwischen der ursprünglichen Form auf *-are* und dem bewahrten ursprünglichen neutralen Genus für das nordische Sprachgefühl eine Spannung bestanden haben muss, ist ohne weiteres einzusehen und wird m. E. dadurch bestätigt, dass im Aschw. und Aisl. eine neue Form, *altara* n., gebildet wird, in der jene Spannung beseitigt ist, u. zw. — bemerkenswert genug — durch eine Änderung der Form und nicht des Genus, welches vielmehr beibehalten wird. Wir haben hier das erste Mal einen Fall vor uns, wo sich bei einer Spannung zwischen Form und Genus das letztere als das stärkere erweist und eine Änderung der Form bewirkt.

7) *brev* "Brief", n. wie lat. *breve* n. Im Deutschen hingegen scheint das Wort (ausser an 1 Stelle im Mnd. Wb.) nirgends N. zu sein. Das nord. Wort scheint also nicht, wie F. Fischer S. 57, 59 annimmt, aus dem Deutschen, sondern direkt aus dem (Kloster-)Latein entlehnt zu sein.

8) *pund* n. "Pfund", stammt nicht direkt aus dem Lat., sondern, wie der Vokal und die Bedeutung zeigen, aus dem Deutschen.

Von den Wörtern mit geändertem Genus, die Söderwall anführt, teilen mehrere das neue Genus mit Nachbarsprachen:

9) aschw. *frukt*, *frykt*, "Frucht", zeigt durch sein F. wie durch die Nebenform mit *-y-*, die sich zum umgelauteten deutschen gen., dat. sg. und dem pl. stellt, Entlehnung aus Deutschland (über isl. *fruktr*, *fryktr* m. s. u.).

10) *advent*, *adventa* f. und n. (s. Söderwall Ob. II 1187) "Advent". Das Lat. scheint nur das M. *adventus* zu kennen und kein Gegenstück zum aschw. F. und N. zu haben. Dagegen erscheint im Mnd. *advente* m., f., (n.), s. Lasch-Borchling s. v. Der Zusammenhang des aschw. F. und N. mit dem deutschen ist umso wahrscheinlicher, als das lat. *adventus* m. ja ein sehr häufig vorkommender kirchlicher Ausdruck war. Das F. und N. musste also wohl fest verankert sein, um sich halten und dem lat. M. Widerstand leisten zu können.

11) *konvent* f. und n., *konventa* f., "Klosterkonvent", dazu isl. *konvent*, *konventa* f., *konventi* n. (F. Fischer, S. 70.). Weder das nord. F. noch das N. hat im Lat. ein Vorbild (lat. *conventum* n. bedeutet "Übereinkunft", *conventa* f. "Verlobte"). Die nord. Femininformen *konvent*, *konventa* legen den Gedanken an Beeinflussung durch den kirchlichen Terminus an. *advent*, *adventa* f. (s. o. Nr. 10) nahe.

Dagegen stellen sich die neutralen Formen, die im Aschw. wie im Isl. auftreten, zu dem im Mndl. sehr häufig belegten *konvent* n. (neben m.). Übrigens erscheint das Wort auch im Mengl. gelegentlich als N., doch herrscht in England die Formen ohne -n (*covent* u. dgl.) vor, die im Norden ohne Entsprechung zu sein scheinen. — Es ist beachtenswert, dass auch bei diesem Wort, einem terminus technicus der Klostersprache, das lat. M. keine Korrektur des eingebürgerten Genus zu bewirken vermochte. — Sachlich spricht nichts gegen eine solche ndl. Beeinflussung, da skandinavische Klöster verschiedener Orden (Dominikaner u. a.) enge Beziehungen zu Holland (und Belgien) hatten [freundliche Mitteilung von Frl. fil. dr T. Schmid, Stockholm].

12) aisl. *korduna* f., "ein feines Leder", gegenüber afrz. *cordouan* m., ist Stoffname und hat als solcher wenig Gewicht (s. o.).

13) *leon*, *leion* "Löwe", nach Söderwall Ob. s. v. zwischen M., F. und N. schwankend, gegen lat. *leo* m., zeigt durch sein -n, dass es zu einer Form mit roman. -n gehört, vgl. frz. *lion*, afrz. *leon* neben *lion*, s. Schwan-Behrens, Afrz. Gramm., 11. Aufl., § 84 A, und z. B. mndl. *leoens*, *lioens*. Das Aisl. hat *leo*, *leon* m. und n. — Bei diesem Lw., das gewiss keine volkstümliche Entlehnung und daher auch etwas anders zu bewerten ist als diese (worüber unten mehr), ist offenbar die Form unverändert übernommen und das Genus hat sich nach ihr gerichtet. Den neutralen Charakter der Endung -on im An. erweisen aschw. *hálghon* n. (meist Pl.), "die Heiligen", aschw. *syskon* n. (neben *syskin*, *syskan*, *syskun* n.) "Geschwister", die beide N. sind. — Hier also liegt einer der Fälle vor, wo sich das Genus nach der Form gerichtet hat.

14) *pantir* n. "Panther", lat. *panther* m., *panthera* f. — Das Genus stimmt zum ndd.: Schiller-Lübben haben *pantér* n. Wie die Form der zweiten Silbe zeigt, ist das Wort im Mnd. umgestaltet, u. zw. wohl volksetymologisch nach *dér* "Tier". In der selben Richtung zeigen auch die aschw. Formen *panteer* Al, RK1, *pantyr* Iv. 248 (Cod. B), *pantihr* ib. (Cod. C), *pantiwr* ib. (Cod. A), im Reim mit *diwr*; diese sind wohl eine Art von Übersetzungsentlehnungen jenes mnd. *pantér* (woneben auch *panteldér*). Vgl. übrigens auch mhd. *pantier* n.

15) *present* n., "Geschenk", gegen frz. M. — Schiller-Lübben geben kein Genus an. Mndl. n., ebenso mhd. n. neben m. und f., nhd. n.

16) *to(u)rney* n., "Turnier", afrz. m., aber mnd. und mndl. m. und n.

17) *vers* n., "Vers"; dieses N. ist aber auch mndl., mnd., mnd. (*versche*), ags. und afries. herrschend. Im Ahd. m. und n., isl. *vers* n., *versi* m. (F. Fischer S. 66).

18) *porter* m., "Tür". Mhd., mnd., mndl. f. wie lat. *porta*. Dagegen ist ae. *port* m. — Isl. *port*, "Tür" ist N. Das von F. Fischer

S. 49 angezogene ae. *port*, das m. und n. ist, bedeutet hingegen nicht "Tür", sondern "Hafen". Sollte hier Vermischung eingetreten sein? — Auch awn. einmal M., s. F. Fischer S. 49.

19) aschw. *kamare*, *kamar*, *kamer* m. "Kammer", (nur in der jungen Bedeutung "Kammer des Gewehrs, in der das Pulver entzündet wurde" ist die Form im 16. Jh. n.); ausserdem aber einmal *kamara* n. Dazu isl. *kameri*, *kamri* m., "Kammer", *kamarr* m., "Abtritt". — Das M. der nordischen Formen kann nicht primär durch einen Einfluss der nord. M. auf *-are* erklärt werden, da ja auch die so häufige Form *kamar* (*kamer* usw.), isl. *kam(e)ri* M. ist. Im Deutschen hat das nord. M. keine Entsprechung, da das deutsche Wort ebenso wie lat. *camera* stets F. ist. Hingegen erscheint das Wort im Ndl. als m. und f.: mndl. *camer(e)* f. "en m., zoo als nog heden in Wvlaamsche tongvallen", s. Mndl. Wb. s. v. Zu dieser Übereinstimmung des Nordischen mit dem Ndl. vgl. auch die Bau-Ausdrücke *mur* und *tighl*. — Das aschw. N. *kamara* (wozu später noch *kamer* n., "Gewehrkammer") stellt sich zum adän. *kamare*, *kamer* n. Über die Neutralendung *-a* und ihre Beziehung zum Dänischen wird im weiteren noch zu sprechen sein.

20) aschw. *skole*, "Schule", isl. *skóli*, beide M. im Gegensatz zum lat. und deutschen F.; vgl. F. Fischer S. 54, der auf ae. *scól* verweist. Dieses ist jedoch nach Bosworth-Toller s. v. *scólu*, *scól* F. Auch das ndd. Wort scheint nur F. zu sein. Dagegen hat das Mndl. neben *schole* f. (und n.) auch ein M. *school* (s. Mndl. Wb. s. *schole*) und daneben in der gleichen Bedeutung *schoel(e)*, s. Franck, Et. Wb. s. v. *School* I. Nun könnte ja allerdings der nom. *skóli* eine Neubildung zu einem (indeclinabel gebrauchten) gen., dat., acc. *skola* sein, vgl. *penni* und *krismi*, No. 23 resp. 47. Denkbar wäre natürlich auch ein sekundärer Übergang von der nord. *-ôn*-Klasse zur *-an*-Klasse, wie er ja auch bei einheimisch nordischen Wörtern bisweilen vorkommt, vgl. Noreen, Aschw. Gramm., § 416, Anm. 3, § 423, Anm. 3, Olson, Appellativa S. 196, Fussnote 3. Doch ist dieser Klassenwechsel im Aschw. meist relativ jung. — Dass hier das M. *skole* sich nicht erst innerhalb des Nordens aus einem F. entwickelt hat, sondern wirklich mit dem neugebildeten ndl. M. in Verbindung steht, dafür spricht nun aber auch die anorw. Nebenform *skúli* m. (Aisl. Gr., 4. Aufl., § 166, Anm. 2), mit *-ú-*, während ja die normale Entsprechung eines as., mnd. *-ô-* an. *-ô-* ist. Dazu auch neunorw. *skule*. Die geschlossenere Aussprache, die diesen norwegischen Formen zugrunde liegt, erscheint nun auch im Ndl. schon in alter Zeit (vgl. PGr., 2. Aufl., I. S. 824; Franck, Mndl. Gr., 2. Aufl., § 29.). — Neben solcher Entlehnung aus dem Nordwesten des deutschen Sprachgebietes mag natürlich auch gelehrt lateinische gewirkt haben. — Wegen der ndl. Beziehungen s. o. No. 11, s. *konvent*.

21) isl. *pistill*, *pistoli* m. "Brief, Epistel", stellt sich nicht zu lat. *epistola*, sondern zu ae. *pistol*, nach Bosworth-Toller m.

22) isl. *ampullr*, *ampoli*, m., *ampull*, *ampulli*, *ampli* m., *ampulla* f., dazu aschw. *ampul* m., *ampla* f. "Wasserbecken", aus lat. *ampulla* f. — Das M. von aschw. *ampul* m., aisl. *ampullr* m. usw. ist eine gemeinnordische Neuerung. Anord. konnte die Fremdform *ampul* sich ja am ehesten den häufigen M. auf *-ul* (aschw. *ankul*, *axul* usw.) anschliessen. Im Aisl. entsprach dem *ampull* m., *ampullr* m. — Die von F. Fischer S. 67 neben der lat. Form *ampulla* f. genannten Parallelformen (*ampulli*, *ampullr*, *ampli*, *ampull* — dazu *amp(o)li*, das sich wie *penni* erklären mag) haben trotz des Schwankens der Lautform doch das mask. Genus gemeinsam. — Das Wort dürfte übrigens kaum durch volkstümliche Entlehnung nach dem Norden gekommen sein, sondern eher aus dem Klosterlatein stammen.

23) isl. *penni* m. "Schreibfeder", zu lat. *penna* f. Vgl. o. *krismi* und W. Cederschiöld a. a. O. S. 106. Die Neubildung eines solchen Nominativs ist leicht verständlich, wenn die lat. Form. im gen., dat., acc. sg. gebraucht, allerdings nur dann, wenn sie als indeklinables Fremdwort angewendet wurde. — Auch aschw. *pänne* m.

24) aschw. *kors* n., "Kreuz", stellt Söderwall a. a. O. zu lat. *crucea* f. Die Verhältnisse bei diesem Wort liegen jedoch recht schwierig, vgl. Reinius, Språkvetenskapliga sällskapets i Upsala förhandlingar, 1897—1900, S. 60 ff. und die dort genannte ältere Lit. Das N. des schwed.-dän. Wortes gegenüber dem M. von isl. *kross* (das F. Fischer S. 19 für ein irisches Lw. hält) spricht auch gegen die unmittelbare Zusammengehörigkeit dieser beiden Formen, der ostnordischen und der isländischen. Dagegen stimmt das ostnordische N. zum Genus der kontinentalgerm. Formen. Ein Zusammenhang des dän.-schwed. N. mit den deutschen Formen von "Kreuz", etwa mit mnd. *kruce*, *kruse*, ist deshalb kaum möglich, weil der nnd. Vokal nicht zum nordischen stimmt und auch eine Metathese nach der nnd. Länge nicht hätte eintreten können. — Hingegen darf hier auf ein von Schmidt-Petersen, Wb. und Sprachlehre der nordfriesischen Sprache (1912), genanntes neunordfries. *kōrs*, *koos* n. "Kreuz" hingewiesen werden. Ist dieses aus dem Dänischen entlehnt? Soviel ich sehen kann, ist es nicht undenkbar, dass diese Form, deren Entstehung aus nordischen Lautverhältnissen kaum erklärbar ist, sich auf friesischem Boden entwickelt hätte und ihrerseits die Quelle der ostnordischen Formen darstellte. Im Altfriesischen ist nämlich neben *kriocce*, *kriose* n. auch *krus* belegt. Die Quantität des Vokals geht aus dem afries. Beleg nicht hervor, doch zeigt das moderne nordfries. *krütz* (Outzen), *krús* n. (Jensen, Wb. d. nordfries. Spr. der Wiedingharde, 1927), *krús* n. (Dijkstra) Kürze des Vokals. Ten Doornkaat Koolman II. 387 führt u. a. folgende Formen an: nfries. *krütz*, *krötz*, *kross*, *korss*. Die vorletzte dieser

Formen, *kross*, kann jedenfalls nicht als nordische Lehnform betrachtet werden, da weder westnordische (so wenig wie englische) Herkunft dieser Form noch auch umgekehrte Metathese angenommen werden kann. Sie scheint also beweisend für die innerfriesische Entwicklung unserer Formen. Es ist noch die Tatsache zu vergleichen, dass nach Siebs, *Gesch. d. fries. Spr.* (PGr, 2. Aufl., I.) § 65, im Nordfries. in der Lautverbindung *-rjo-* in Hauptsilben das *-j-* resorbiert wurde, so dass die afries. Normalformen *krioce*, *kriose* hier ein **kroce*, **krose*, ergeben konnten. Wenn nun neben einem afries. **krūs* n. ein **krös* bestand, so wären unsere Formen erklärt: einerseits neunordfries. *kōrs*, *koos* [mit sekundärer Dehnung des *-o-* (Siebs a. a. O. § 30, Anm. 3)], andererseits auch die ostnordischen Formen mit Metathese: denn die ist im Afries. sehr häufig, gerade wenn die Wurzel auf *-s* endet (Siebs a. a. O. § 100; Steller, *Abriss d. afries. Gr.* § 29, Anm. 2). So können wohl fries. Lautentwicklungen das schwierige ostnord. *kors* am ehesten erklären. Dass ein wesentlicher Teil der ältesten christlichen Terminologie durch die Friesen nach Schweden und Skandinavien gebracht worden ist, das hat ja schon Wadstein, der unser Wort allerdings nicht nennt, in seinen verschiedenen Arbeiten über friesische Einflüsse im Norden wahrscheinlich gemacht; vgl. auch Hellquist, *Ordförråd* 802 ff.

25) *bik* n. "Pech", ist nicht zu lat. *pix* f., sondern zum deutschen N. zu stellen. Den auffallenden Anlaut hat das Awn. mit dem Ostnord. gemein.

26) aschw. *mynt* n., f., "Münze", geht nicht direkt auf *moneta* zurück; der Umlaut des Vokals stimmt zu den deutschen, ags., isl. Formen. Isl. *mynt* ist F. wie das deutsche Wort, dagegen ae. *mynet* N. wie aschw. *mynt*. Kann man hier auf einen kulturhistorischen Zusammenhang von England und Schweden einerseits, Deutschland und Island andererseits schliessen? (Auch dän. *mønt*, norw. *mynt* ist f., resp. comm.). Gerade bei diesem Worte erklärt sich der Übertritt vom F. zum N. so leicht, dass er an verschiedenen Stellen unabhängig eingetreten sein kann. Wenn nämlich das Wort als Kollektivum gebraucht wurde, so konnte ein kollektiver Sg. sehr wohl als neutr. Pl. aufgefasst werden, zu dem dann ein neuer Sg. gebildet werden konnte. Im Aschw., wo das Wort nach Söderwalls Ob. als N. und F. erscheint, ist der kollektive Gebrauch belegt, z. B. wohl *vm rikom ok vällöghom konunge offradhis oc presenteradhis mang mynt* (Bir. 2: 154). [Auch das neue Neutrum wird kollektiv gebraucht: *vm nakar herra giordhe sik krono ... aff thy mynte ... som honum presenteradhis* (Bir. 3: 133).] Von solchen Fällen könnte dann das N. auch auf die anderen Bedeutungen übertragen sein; auch *mynt* als "Münzwerk" erscheint als N., daneben aber auch noch als F. (in HSH 19: 15 (1497) 2 mal), vgl. aber mnd. *munte* f. "Ort, wo man Münzen schlägt". — Obwohl aber das N. hier leicht eine

innerschwedische Entwicklung aus dem kollektiv gebrauchten F. sein könnte (ähnlich wie bei *kreatur* n., s. u. No. 28 und Cederschiöld a. a. O. S. 40), so sprechen doch gerade bei diesem Wort gewichtige sachliche Gründe für einen Zusammenhang mit dem englischen N. Das schwed. Münzwesen hatte alte Beziehungen zu England. Olaf Skötkonung hatte einen englischen Münzmeister, s. Hildebrand, *Sve-riges Medeltid* 782. (Hinweis von fil. dr T. Schmid).

27) *ankare* n. (*ankara, ankar, anker, akkare, akkiäre, akkiär* n.) "Anker", gegen lat. *ancora* f. Das N. ist umso auffallender, als der Ausgang an die an. M. auf *-ari* erinnert (denen sich das Wort auch an verschiedenen Punkten in der Form angeschlossen hat, [ohne doch deshalb M. zu werden!], z. B. nschw. *ankare* n., eine Form, die im Aschw. nur neben anderen auftritt). Aisl. *akkeri* n. Das Wort wurde früher allgemein als Entlehnung aus dem Ags. angesehen (Noreen, *Vårt språk* III, 435; F. Fischer S. 46; A. Bugge, *Vikingerne* II, 147 f.; Ders., *Vesterlandenes Indflydelse paa Nord-boernes ydre Kultur* 199 f., auch Hj. Falk, *An. Seewesen*, WuS. IV, 78). — Während lautliche Kriterien hier nichts Bestimmtes über die Herkunft des nord. Wortes verraten, gibt wieder das Genus einen Fingerzeig. Wie schon Wadstein, *Fries. Lw.* im Nordischen (Skrifter utg. av k. hum. Vet.-samf. i Uppsala, 21, 3) S. 7, gesehen hat, ist das ags. Wort nur als M. belegt, während das Nordische das auffallende N. mit dem Ndd., Ndl. und Fries. gemeinsam hat. Auch im Mndl. ist das Wort nach Vries-Kluyver, *Mndl. Wb.*, neutral. — Wie die awn. Form mit *-kk-* zeigt, ist die Entlehnung alt, was aber nicht gegen deutsche, bezw. friesische Herkunft spricht.

28) *kreatur* n. neben f., "Geschöpf", gegen lat. *creatura* f. erklärt sich nach Cederschiöld a. a. O. S. 40 als Kollektivum (vgl. o. s. *mynt*). Das neue N. findet sich auch im aisl. *kraty* n. (F. Fischer S. 79). Die Endsilbe zeigt Palatalisierung, die im Aschw. nicht belegt ist. Man wird aber die isl. Form nicht von der aschw. trennen wollen, da sie ja die Neuerung des Genus gemeinsam haben. Dabei ist daran zu erinnern, dass lautliche Parallelförmigkeiten mit und ohne Palatalisierung auch in mhd. *creatiur(e)* f. und *creatur(e)* f. belegt sind und ähnlich auch in mndl. *creature* und *createure* (Mndl. Wb. s. v.).

29) aschw. *tavel, tafl* n., "Spiel(brett)", auch adän. *tavl* n., isl. *tafl* n., nicht zu lat. *tabula* f., sondern zu ags. *tafl* n., ahd. *zabal* n. (Graff 5, 579) zu stellen. Auch im Mnd. ist in *worptafel, wartafel* n., "Spielbrett", dieses Genus erhalten, während mnd. *tafel(e)*, "Tafel, Platte", f. ist wie auch mhd. *tafel(e)* f., "Tafel, Gemälde", aschw. *tafta* f. (in ähnlicher Bed.) usf., die ohne Zweifel eine jüngere Schicht darstellen. Das alte N. in der Bed. "Spielbrett" hingegen ist eine west- und nordgerm. Neuerung. Sollte das N. aus England nach Skandinavien gekommen sein (was nicht angenommen werden muss), so müsste das vor der "Aufhellung" des ags. *-a-* geschehen sein.

30) *tighl*, *teghil* usw. n., "Ziegel", isl. *tigl* n. — F. Fischer S. 51 verweist auf ags. *tizele* f. Schiller-Lübben (und Lexer) kennen das Wort nur als M. Nur mndl. *tegel* erscheint als M. und N. (Mndl. Wb.). Da das Mndl. nun auch Formen besitzt, die entsprechend dem Nord. -i- haben (*tichel*, Franck, Mndl. Gr. §§ 90, 100), so werden hier Zusammenhänge vermutet werden dürfen. Freilich ist auch hier die Möglichkeit vorhanden, dass das N. sich in Schweden aus einem (allerdings nicht belegten!) älteren F. in Fällen kollektiven Gebrauches entwickelt hätte, vgl. o. *mynt* und *kreatur*. Doch wird man hier aus der Übereinstimmung von Lautform und Genus mit dem Ndl. um so eher auf ndl. Herkunft von *tig(h)l* n. schliessen, als die Geschichte der Architektur, wie mir Herr Prof. A. Hahr, Uppsala, freundlich mitteilt, mit holländischer Herkunft des skandinavischen Ziegelbaus rechnet (vgl. übrigens die Bau-Ausdrücke *mur* und *kamar*).

31) *ävintyr*, "Abenteuer", n. (und selten f.?), gehört nicht direkt zu dem frz. F., sondern zu den deutschen neutralen Formen (woneben auch f.), wie auch die Palatalisierung des Anlautes zeigt, der sich wohl kaum nach F. Fischer S. 86 und Jessen, Et. Ob., durch Anknüpfung an *even*, sondern wie frühhd. *Ebenteuer*, mnd. *eventur*, als deutscher Palatalumlaut erklärt (vgl. Behaghel, Gesch. d. dt. Spr., 5. Aufl., § 256, 5). Isl. erscheint jedoch neben dem N. auch ein seltenes M. (F. Fischer S. 86), bei Fritzner nur dreimal, s. auch u. im II. Teil.

31 a) *kompani* n. Die ganze beträchtliche Reihe von mnd. Lww. auf betontes -i ist im Nord. n. im Gegensatz zum deutschen F. Hierüber s. u. im III. Teil.

32) *banner* n., "Banner, Panier", frz. *banniere* f. Das N. ist im Aschw. gut belegt, vielleicht 1 mal m. (Bir. 3: 390 "j ... *läggin nidhir min baner* (vexillum)", falls hier nicht pl. n. vorliegt). Mnd. ist das Wort nach Schiller-Lübben m., f. und n.

33) isl. *port* n., "Tür", lat. *porta*; s. o. No. 18 s. *porter* m.

34) isl. *stræti* n., "Strasse", adän. *strætæ*, aschw. *sträte* n. neben *strata* f. Dazu F. Fischer S. 51 "ae. *stræt* f., *i stræte* (danach an. *stræti* n., Bugge, Beitr. 24, 458)". Ausser im Ae. erscheint aber der palatalisierte Stammvokal auch im (zweisilbigen!) afries. *stréte* (s. auch Wadstein, Fries. Lw. S. 16). Alle jene Formen aber scheinen durchgehends F. zu sein. Da das Wort nun aber auch im älteren Dän. als N. belegt ist, s. B. *bystræde* 1443 (s. Kalkar I., 562 b, s. *Flod* 1.) *hærstræde* 1480 (Kalkar s. v.), so ist dänische Herkunft dieser gemeinnordischen Neuerung sehr wahrscheinlich.

35) *latin* n.?, neben *latina* (sc. *lingua*). Vgl. mhd. *latin* n. neben *latine* f. — Die normale Bezeichnung der Sprachen sind im An. schwache F. auf -a, vgl. z. B. *ebrezka*, *latina*, *þyska*, *valska*, aber auch schon awn. *norræna* "die norröne Sprache".

36) *altari* m. und n. wie mnd. *altar*, *alter*, s. o. No. 6.

37) *psaltari* m., "Psalter", kann eine Übertragung des mnd. *psalter* m. oder eine nord. Weiterbildung des lat. N. *psalterium* sein.

38) *lektari* m., "Lehrpult", stammt entweder direkt aus dem lat. *lectorium* und hat die Endung *-ari* wie die eben genannten kirchlichen Ausdrücke erhalten oder es ist eine Übertragung eines mnd. *lekter m. (vgl. mhd. *lekter* m.).

39) *källari* m., "Keller", stammt nicht aus dem Lat., sondern ist, wie auch der Anlaut zeigt, deutsches Lw. aus mnd. *keller*, as. *kelleri* oder afries. *keller* m.

40) isl. *bikarr* m., "Becher", lat. *bicarium* n. Die aschw. Formen des Wortes, *bekar*, *beker*, *bäker*, *bekare*, die neben *bikare*, *bigare* usf. stehen, stimmen im Vokal zur mnd. Form *beker*, neben der auch and. *bikeri* erscheint. Hier zeigen die nord. Formen in lehrreicher Weise, dass nicht die Lautgestalt es war, die das Genus hervorgerufen hat: denn von den zahlreichen maskulinen Parallelförmern zeigt ja nur ein Teil die typische Maskulin-Endung *-are*. Das M., das zum deutschen Genus stimmt, ist also hier unzweifelhaft das Primäre gegenüber der sehr stark schwankenden Lautform. — Neben den ganz regelmässigen Maskulinformen tritt aber im Aschw. auch sporadisch ein neutrales *bikara* auf. Zu seiner Erklärung bedarf es aber nicht der komplizierten Annahme von W. Cederschiöld a. a. O. S. 75 ("uppkommen ur oblika kasus sing. av *bikare* m. under inflytande av någon synonym med neutralt genus, t. e. horn"). Die aschw. Neutralformen sind wohl vielmehr als Danismen zu betrachten und zum adän. N. *bægere* zu stellen. Eine Bestätigung dieser Annahme sehe ich in den sehr häufigen (maskulinen) aschw. Nebenformen *begär*, *böger*, *bigare*, *beghare*, *begare*, *bägare*, *byghare* usw., deren *-g(h)-* im nschw. *bägare* weiterlebt. Ich sehe in dieser Veränderung des Gutturals einen Beweis für (teilweise!) dänische Vermittelung des Wortes (s. auch Lidén, Ark. 27, 260) und kann sie nicht mit A. Kock, Sv. akc. 1, 120, Fsv. lj. 36, Noreen, Aschw. Gramm. § 267, für eine inner-schwedische Entwicklung halten, u. zw. umso weniger, als ja hier wiederum Lautgestalt und Genusform in der selben Richtung zeigen, diesmal, indem beide für teilweise dänische Vermittelung sprechen.

41) *mantul*, "Mantel", m. wie im Deutschen. Übrigens liegt nach Kluge, PGr., 2 Aufl., I, 340, eine lat. Form *mantilus, *-ulus* m. zugrunde.

42) *punkt* m., aschw. *punkter*, geht nicht auf lat. *punctum*, sondern wie deutsches *Punkt* m. auf lat. *punctus* zurück (Cederschiöld a. a. O. 106 und Du Cange s. v.).

43) *spitali*, "Spital", im Aschw. m. und n. (isl. m., s. F. Fischer S. 65), wie das nnd. Wort, zu dem sich ja auch die Form stellt.

44) isl. *kastali* m., "Kastell", aschw. *kastel* m. (3 mal in Iv.) und n. (in Bo., MP., Di.), *kastelle* m. (2 mal in Iv., 1 mal in Di.), *kastale* n. (1 mal) und *forkastel* m. (FM, 1508). Im Aisl. dagegen nur

als M. belegt (F. Fischer S. 48). — Für das Ae. scheint nur M. belegt, für das Mnd. N., für das Mndl. hingegen M. und N.¹

45) *speghil* m., "Spiegel", worauf auch der Guttural weist, aus dem deutschen M., nicht aus lat. *speculum*; (mlat. *spëglum* n.).

46) *kupar*, *kopar* m., "Kupfer", isl. *koparr* m. — Das ganze Nordische zeigt hier eine Abweichung vom Lat. und vom Deutschen, das schon in den ältesten Belegen ganz vorwiegend N. zeigt, während dialektische M.-Formen hier nur vereinzelt nachzuweisen sind, nach DWb. s. *Kupfer* I, d, in Luxemburg und Österreich. Hildebrands Bemerkung im DWb. s. v., das M. des Wortes im Norden sei "begreiflich aus der Endung", trifft nicht zu, da das Wort (dessen -er im Deutschen kein M. hervorgerufen hat) sich ja nicht an die nord. M. auf -ari angeschlossen hat. In der Form kann der Grund des Genuswechsels kaum gelegen haben, vgl. isl. *sumar* n. (nur 1 mal m., s. Aisl. Gr., 4 Aufl., § 362, wie allerdings im Aschw. durchgängig), während andererseits die zweisilbigen M. auf -ar keine grosse Klasse bildeten (s. Aschw. Gr. § 384). Systemzwang dürfte also kaum vorgelegen haben? — Das M. ist umso schwerer zu begreifen, als die anderen an. Bezeichnungen von Metallen (*gull*, *járn*, *silfr* und auch das Synonym *eir* "Kupfer") in Übereinstimmung mit dem Deutschen Neutra sind (ebenso im Sskr., Aw., Lat. und dem ganzen Germ., s. Schrader, Reallexikon, 2. Aufl., 2, 63). Es sei jedoch darauf hingewiesen, dass Kluge, Urgermanisch, 3. Aufl., § 18., d.), ohne die nord. mask. Formen zu erwähnen, eine uralte Entlehnung aus lat. *cuprus m. (> hd. *kupfer*) neben vulg.-lat. *cupro* n. (> ags. *copor*) annimmt, wobei er an die nhd. dial. mask. Formen erinnert. Allerdings müsste dann Vermischung eingetreten sein, da das deutsche N. im Stamme meist -u- zeigt, das nordische M. hingegen -o-.

47) *krisma* f. zu *chrisma* n. Genuswechsel wegen der Form (s. o.).

48) *lilia* f., "Lilie", wie auch ahd. *lilja* f. usw. zu mlat. *lilia* f.

49) *biblia* f., "Bibel", zu beurteilen wie *lilia*: mhd. *biblie* f., mlat. *biblia* f.

50) *pära* f., "Birne", stammt nicht direkt aus lat. *pirum*. Der Vokal stellt sich zu den ags., ndl., ostfries. Formen (s. Kluge, Et. Wb. s. v.). Der Genuswechsel stammt wohl schon aus dem Romanischen (Kluge, Et. Wb. s. *Pflaume*), vgl. u.

¹ Bei Schlüssen hieraus ist jedoch — was ausdrücklich für alle ähnlichen Fälle gesagt sei, wo hier auf das Mndl. Bezug genommen wird — zu bedenken, dass die mndl. lexikographischen Hilfsmittel dem Mnd. Wb. von Schiller-Lübben weit überlegen sind. (Das neue grosse Mnd. Handwb. von Lasch und Borchling war beim Abschluss dieser Arbeit erst bis *edele* erschienen). So kann es natürlich besonders leicht sein, dass es auf blossem Zufall beruht, wenn Formen, die im Mndl. belegt sind, bei Schiller-Lübben fehlen.

51) aschw. *olia* f., isl. *olea*, *olia* f., "Öl", entspricht nicht sowohl mnd. *olie*, *oli*, das bei Schiller-Lübben nur als M. belegt ist, als vielmehr mndl. *olie*, das m., f. und n. ist (s. Franck, Et. Wb. s. *olie*), wozu sich mndl. *olie* f. (s. Vries, Ndl. Wb. s. v.) und nfries. *oalje* f. (s. ib.) stellen. Dieses F., das auch isl. *olea*, *olia* zeigt und das nach Kalkar auch im älteren Dän. neben (seltenerem?) N. auftritt, wird nicht mit Falk-Torp (s. *Olje*) direkt von einem lat. *olea* "Ölbaum" abzuleiten sein. Genuswechsel auf dänischem Boden wäre ja denkbar (darüber s. u.). Da es sich jedoch hier um ein recht altes Lehnwort handelt, ist diese Erklärung nicht eben sehr wahrscheinlich. Eher würde ich einen Zusammenhang mit dem kontinentalen F. annehmen wollen, vor allem mit dem friesischen. Zum nfries. *oalje* f. stellt sich Richt-hofens einziger afries. Beleg, der Dativ (*fan*) *olia*, der zu einem Nominativ *olie f. gehören kann. Vermutungsweise, ohne jedoch das Genus zu berücksichtigen, hat Wadstein (Hum. Vet.- Samf. i Uppsala 21: 3, S. 15) friesische Vermittelung des Wortes angenommen.

52) *kyrka* f. "Kirche" ist, aus welchem Dialekt es auch stammen möge, doch jedenfalls aus einem germanischen F. ins Nordische übergegangen.

Dies also ist das Material, aus dem W. Cederschiöld seine summarische Behauptung ableitet: »Det tycks, som om dessa länord nästan lika ofta på grund av anslutning till inhemska ord finge annat genus!»

Bei einer genaueren Sichtung lassen sich (nach Ausschluss von Wörtern, deren Genus aus inneren Gründen nicht sicher feststeht (s. o.), wozu unter den vorliegenden nur *korduna* gehört), folgende Gruppen unterscheiden:

I. Das genuerte Genus stammt schon aus der Vermittlersprache. Darunter sind:

1) eine Reihe von Wörtern, bei denen Veränderungen der Form oder auffallende Bedeutungsänderungen die Herkunft aus jenen Nachbarsprachen (resp. die Vermittlung durch sie) bestätigen; nämlich: *pund*, *frukt* (*frykt*), *pistill*, *bik*, *ävintyr* (als N.), *bikar* (*beker*, *bäker* usw. als M.), *spitali*, *speghil*. Hierher sind auch einige Wörter zu stellen, deren schwed. Form als Übertragung gewisser fremder, im Deutschen weitergebildeter Formen zu verstehen ist: *pantiwr* n. zu mnd. *pantër* n.; *källari*, *lektari*, *psaltari* m., *altari* m. und n. nicht zu den lat. Grundwörtern, sondern zu den entsprechenden M. auf mnd. -er, resp. as. -eri (vgl. Wilmanns, Deutsche Gr. II. §§ 221, 227).

2) Bei andern Fremdwörtern, über deren Schicksale lautliche Kriterien nichts aussagen, erlauben die Genusverhältnisse umso sicherer einen Schluss auf die Zusammengehörigkeit von Formen mit gemeinsamem neuen Genus, je schwieriger dieses zu erklären

scheint. Aber auch hier sind natürlich Schlüsse ex silentio nicht zuverlässiger als sonst. Mit diesem Vorbehalt darf auf folgende Zusammenhänge hingewiesen werden: Zum Ndd. stellen sich: *advent* f. und n., *torney* n. (mnd. und mndl. m. und n.), *ankari* n. (auch fries. und mndl.), *banner* n. (mnd. m., f., n.), *kyrka* f. (auch ags. und afries.). — Übereinstimmung mit dem Ndl. zeigen (s. doch o. Aum. zu No. 44): *mur* m. [?] (ags. m. selten), *konvent* n., *present* n., *kamar* m., *tighl* n., *skole*, *skule* m., (*olia* f., s. u.). — Im Ags. haben Entsprechungen: *porter* »Tür« m., *tavil* n., (dieses aber auch deutsch belegt), *kastali* usw. m. (mndl. m. und n.); ferner *mynt* n. Friesischer Herkunft scheinen zu sein *kors* n., (*ankare?* n.) und *olja* f. (doch auch ndl. f.). Die Nebenformen *kamara* n. und *bikara* n. stellen sich zu dän. N., ebenso wohl *stræte* n.

Direkt aus dem Lat., ohne deutsche oder ags. Vermittelung, dürften stammen: *brev* n., *penni* m., *amp(o)li* usw. m., (*krismi?*), und zwar werden diese letzteren zuerst als Fremdwörter gebraucht worden sein, vgl. u. s. III. — Sehr weit verbreitet ist das N. von *vers*. Auf lat. M. mögen zurückgehen *mantul* m. und *punkt* m.

II. Schwierig oder unmöglich ist es, festzustellen, wo und wann der Genuswechsel stattgefunden hat, wenn dieser aus inneren Gründen so nahe lag, dass er auch an verschiedenen Stellen unabhängig eintreten konnte, weshalb hier Schlüsse auf die Ausbreitung wenig zuverlässig sind. — So konnte Genuswechsel leicht eintreten:

Aus formalen Gründen dort, wo ein Wort in verschiedenen Sprachen an eine Gruppe mit bestimmt ausgesprochenem Charakter erinnerte, die ein bestimmtes Genus hatte. So lag überall, wo F. auf *-a* vorhanden waren, der Anschluss an sie nahe bei *chrisma* (n. sg.), *lilia*, *biblia*, *kyrkia* (n. pl.).

Eine Gruppe, die aus syntaktischen Gründen leicht einem Genuswechsel ausgesetzt sein konnte, bilden die Wörter, die in kollektiver Bedeutung angewendet werden konnten. Wo das Wort ohne Kongruenz mit einem Verbum, Artikel, Pronomen oder Adjektiv stand, gab der Satz keine Sicherheit darüber, ob ein Sg. oder ein Pl. vorlag. Zu einer solchen, fälschlich als Pl. aufgefassten Form konnte dann ein neuer Sg. gebildet werden — oder umgekehrt. Dies kommt besonders dort in Betracht, wo die idg. Gleichheit von Nom. Sg. f. und Nom. Pl. n. erhalten ist. So erklärt sich das N. von *kreatur* (und möglicherweise das von *mynt*). Auch von dem umgekehrten Vorgang, dass ein neutr. Pl. fälschlich als kollektiver f. Sg. aufgefasst wurde, dürfte unser Material Spuren aufweisen: *påra* »Birne« geht auf lat. *pirum* zurück. Der Übertritt vom N. zum F. dürfte schon im Roman. eingetreten sein und hat hier seine Seitenstücke in dem Übergang von *cerasum*, *pomum*,

morum, *prunum* zum F. (s. Kluge, Et. Wb. s. *Pflaume*). Auch dieser Übergang wird sich in jener Weise erklären.

III. Bei einer dritten Gruppe endlich erklären nord. Sprachverhältnisse den Übergang so gut, dass wir annehmen dürfen, dass dieser erst nach der Entlehnung auf nordischem Boden eingetreten ist. So bei *orgha* durch falsche Ablösung des -n. Ferner bei lat. Wörtern auf -a, die sich dem Gen., Dat., Acc. Sg. der nord. -an-Stämme anschlossen. Die (roman.?) Form *leon wurde N. wegen ihres Ausganges auf -on.

Von den »46 Formen«, auf die sich C. bei seiner Behauptung beruft, dass Lww. bei ihrer Entlehnung ins Schwed. ihr Genus ebenso oft änderten, als sie es beibehielten, bleibt also bei näherem Zusehen kein halbes Dutzend, deren Genus nicht mit dem Ndd. (Ndl.) übereinstimmte oder deren Genuswechsel sich nicht leicht aus besonderen Verhältnissen erklärte. Schwierigkeiten machen nur etwa *kompani* n. (und die anderen auf betontes -i, worüber unten mehr!), *koppar* m. und isl. *port* »Tür« n.¹) Aber auch bei Erbwörtern liegt ja bisweilen Genuswechsel vor, dessen Grund nicht angegeben werden kann. So berechtigt denn das bisher besprochene Material ganz gewiss nicht zu dem Schlusse, den C. daraus ableitet, dass Genuswechsel bei der Entlehnung deutscher Substantiva ins An. ebenso oft eintrat, als das Genus gewahrt blieb: das hiesse ja, dass es in der Tat auf Zufall beruhte, welchem Genus sich ein Lw. anschloss, oder dass dies zum mindesten nicht von dem deutschen Genus abhing.

Es darf vielleicht gleich hier eine Bemerkung bezüglich des Altdänischen eingeschoben werden. Die Verhältnisse im Dänischen wurden in dieser Untersuchung nicht überall herangezogen. Die Genusverhältnisse können in der Frage, inwieweit das Adän. dem Aschw. und Awn. deutsches Sprachgut vermittelte, in beschränktem Masse Aufschluss geben, und zwar deshalb, weil im Dänischen, besonders in den westlichsten Gegenden, früh ein starker Verfall des Genus eingetreten war. In jütischen Dialekten war nach Falk und Torp (*Dansk-Norskens Syntax*, S. 55) das Gefühl für grammatisches Geschlecht bereits um 1200 ausgestorben und im Westdänischen ist in der Reformationszeit *den* als Commune-Form statt *han* und *hun* üblich. (Vgl. Tegnér, *Genus*, S. 421 ff.). Dementsprechend herrscht auch im Dänischen eine beträchtlich grössere Unsicherheit und Veränderlichkeit im Genus als im Awn. und Aschw., wo die Genusunterschiede infolge der besseren Erhaltung der Flexionsformen zäher gewahrt erscheinen. Aus diesem Grunde darf, wo das Aschw. und Awn.

¹ Ferner die Nebenformen awn. *ampullr* m. (s. aber o. No. 10), *ävintyr* m. (darüber s. u.).

im Genus zum Deutschen stimmen, das Dänische aber abweicht (was oft der Fall ist), hieraus noch nicht geschlossen werden, dass das Dänische hier nicht vermittelt hätte, da ja im Dänischen der Genuswechsel auch erst nach einer solchen eventuellen Vermittlung eingetreten sein könnte. Solche Schlüsse ex silentio wären hier noch unzuverlässiger als sonst. Soviel allerdings kann mit Sicherheit geschlossen werden, dass deutsche Lww., die im Nordischen ihr ursprüngliches Genus gewahrt haben, nicht über Jütland, in stetigem Vordringen, sozusagen über den »Landweg«, nach Skandinavien gekommen sein können, nachdem im Westdänischen der Genusverfall eingetreten war.

Andererseits aber ist es natürlich kein Beweis für dänische Vermittlung, wenn ein Lw. im Deutschen, Adän., Aschw. und Awn. das selbe Genus zeigt. Nur diejenigen Lww., die im Nordischen anderes Genus haben als im Deutschen, gestatten etwas zuverlässigere Schlüsse. Deshalb werden dort, wo das Nordische eigene Wege gegangen ist, die dänischen Entsprechungen zum Vergleich herangezogen werden. Wo das Adän. mit den anderen nordischen Sprachen gemeinsame Neuerungen zeigt, dort wird man — sowohl wegen der geographischen und der politisch-historischen Stellung Dänemarks wie auch deshalb, weil Veränderungen des Genus im Dän. am leichtesten eintreten konnten — den Herd jener Neuerungen und den Ausgangspunkt der betreffenden Wörter für ihr weiteres Eindringen in Skandinavien auf dänischem Gebiet vermuten dürfen. Hingegen ist es wieder kein zuverlässiger Beweis gegen dänische Vermittlung, wenn das Aschw. und Awn. gemeinsame Neuerungen aufweisen, das Dänische dagegen zum Deutschen stimmt: denn in solchen Fällen kann das Dänische nachträglich vom Deutschen weiter beeinflusst worden sein (z. B. dän. *kobber* »Kupfer« n. wie im Deutschen, wogegen aschw., awn. *koppar(r)* m.).

So erlauben bei den bisher besprochenen Wörtern nur in einigen Fällen die dänischen Entsprechungen sichere Schlüsse bezüglich der Vermittlung. *Mur* belegt Kalkar als m., f. und n. Da das N. im übrigen Norden überhaupt nicht erscheint und das F. auch nur ein einziges Mal im Aschw., so scheint es unsicher, ob man das nordische M. für eine aus dem Adän. übernommene Neuerung halten darf, da es ja auch ausserhalb Skandinaviens erscheint. Adän. Vermittlung aber ist natürlich möglich. Aschw., nnorw. *orga* f. entspricht bei Kalkar *orge(n)* comm. Jene Formen auf -a aber können sehr wohl direkt aus aschw. *organ* entstanden sein (s. o.); *brev* hat auch im Dän. das lat., nicht das deutsche Genus. *Advent* ist bei Kalkar nicht belegt (ndän. n.). Aschw. *kamar* entspricht bei Kalkar *kammer*, comm. und n. (ndän. n.), s. o. *Kors* ist n. (s. o.), *akker*, *anker* n., *mønt* f., *kreatur* ist n., daneben

aber nach einem Belege Kalkars noch im 16. Jh. auch kollektives F. *Tafel* bezeichnet er als comm. (doch ndän. *Taffel* n.). *Sträde* ist ndän. n., *olæ* f., selten n.

Von allen diesen Wörtern deutet das Genus nur bei *kreatur* n., *stræte* n., (*kors* n.?), ferner teilweise bei *bikar* und *kamar* (den Neutralformen *bikara*, *kamara*), möglicherweise bei *orga(n)* auf dän. Vermittelung. — Über die Gruppe der Neutra auf betontes -i wird noch zu sprechen sein.

Aus den genannten Gründen werden im folgenden die dänischen Entsprechungen nur in den oben gekennzeichneten Fällen herangezogen werden. Doch wird die Frage der dänischen Vermittelung im weiteren noch etwas ausführlicher zu erörtern sein.

Wir haben nunmehr die zweite Zahlenangabe zu prüfen, auf die C. seine Behauptungen aufbaut. Er gibt an, dass unter den von Frank Fischer a. a. O. gesammelten mnd. Lww. im Awn. 31 % ihr Genus geändert hätten. Auch hier ist Kontrolle nötig. F. Fischer führt Kapitel IV. (S. 26 ff.) unter den mnd. Lww. 127 Substantiva an. Von diesen haben allerdings mehrere anderes Genus als im Mnd., manche jedoch nur scheinbar. Zu Bemerkungen in dieser Hinsicht geben nur die folgenden Anlass:

buþkr, m., "Dose", aus mnd. *bodik*, dessen Genus bei Schiller-Lübben nicht ersichtlich ist; jedoch mhd. *botech* m. Auch aschw. m.

bunki m., "Warenstapel, Ladung", aus mnd. *bonk*, *bonik* m.? Kann wie aschw. *bunke* m. einheimisch nord. sein. S. Olson, Appell. S. 209.

dår n., "Spott", zu *dåra* "betrügen, zum Narren haben" = mnd. *bedören*, ist wohl nordische Neubildung, u. zw. nach dem Muster der nordischen neutralen Verbalabstrakta, deren Zahl ja ausserordentlich gross ist.

doppa f., "Metallknopf", zu mnd. *doppe* m. Dieses Wort ist in den mnd. und mndl. Wbb. nur als m. belegt. Es gehört etymologisch zu nhd. *Topf*, das neben regelmässigem M. auch in verschiedenen Dialekten und in verschiedenen Bedeutungen F. ist, s. DWb. XI 814 ff., bes. 817, 819, 823. Ein in der Bedeutung dem an. genau entsprechendes mnd. oder mndl. F. scheint allerdings nicht belegbar. — Das von F. Fischer S. 28 dazu gestellte an. *doparr* m. "Helmknopf" (*Þiðr* s., hapax leg.) scheint kein deutsches Gegenstück auf -er, -ar oder dgl. zu haben. Ist der Beleg verderbt?

dúkr m., "Tuch", daneben *dýki* n., "Stück Zeug". Nord. *dúk* ist wohl nicht (mit Kluge, Et. Wb. s. v.) als Ablautform zu mnd. *dók*, ahd. *tuoch* usw. anzusehen, sondern, schon wegen der Bedeutung, als deutsche Entlehnung aufzufassen, wie dies auch Falk-Torp, Hellquist, Et. Ob., tun. Das M. steht im Einklang mit dem mnd. und mndl. Genus. Die Wiedergabe des germ. -ō- durch nord. -ū- fällt auf,

wenn sie auch nicht ohne Gegenstücke ist, vgl. o. No. 20 s. *skóle*, *skúle*, ferner Noreen, Aisl. Gramm., 4. Aufl., § 166, Anm. 2; Seip, Länneordstudier, S. 90 und Fussnote. — Als Quelle des stark geschlossenen Vokals kommt wohl vor allem das Ndl. in Betracht, s. o. No. 20 s. *skóle*. Dies wird nun ausser durch die Lautform auch durch das Genus wahrscheinlich gemacht, denn mndl. erscheint *doec*, *douc*, *duec*, *doeke* als m. und n., während mnd. *dök* nur als m. vorzukommen scheint. Die Form *dýki* n. braucht dann nicht mit Seip a. a. O. als nordische Weiterbildung angesehen zu werden. Geht die mndl. zweisilbige Form auf *-e* auf ein altes ja-Neutrum zurück? Die mndl. Schreibung *duec* könnte wohl eine Umlautsform bezeichnen (vgl. Franck, Mndl. Gramm. § 36). — Übrigens kommt *duk* mit *-u* auch in fries. Dialekten vor (Siebs, PGr., 2. Aufl., I, S. 1222), vgl. neunordfries. *duk* n., s. Schmidt-Petersen, Wb. und Sprachlehre d. nordfries. Spr., S. 24. Dazu afries. *duck*, s. Hellquist Of. 805. Sachlich wäre ja fries. Entlehnung sehr wahrscheinlich, wie die von Wadstein a. a. O. zusammengestellten fries. Textilausdrücke im An. zeigen.

dust n. neben *dusti* m., "Staub", aschw. nach Söderwall Ob. "n?", neudän. *ikke en dust*. Das Wort, das auch in den neunord. Dialekten üblich ist, braucht nicht aus mnd. *dust* m. entlehnt zu sein, sondern kann sehr wohl einheimisch nordisch sein, s. Falk-Torp s. v. und Olson, App. S. 311.

fangelsi n., "Gefängnis", zu mnd. *vengnisse* n. mit einer im Ostnord. sehr häufigen Umgestaltung der Form (vgl. Tamm, Tränne tyska ändelser 16 ff.)

(*hanki* m., *hønk* f., "Handgriff, Klampe", vielleicht zu mnd. *hank*, dessen Genus aus den Belegen jedoch nicht ersichtlich ist; vgl. aber mnl. *hanc* m., *hange* f. Aschw. *hanker* m. Übrigens kann das Wort auch einheimisch nordisch sein, s. Olson, App. S. 137 f.)

hinkr n., "das Zaudern", ist kaum direkt aus dem Mnd. übernommen, sondern eher eine nord. Neubildung zum Vb. *hinka*, mnd. *hinken* (zur Bildung F. Fischer. S. 31).

hóf n., "Gastmahl", zu mnd. *hof* m. und n. Dieses ist zwar in den mnd. Wbb. nicht in der Bedeutung "Gastmahl" belegt, doch erscheint diese bei mhd. *hof*. Aschw. n. — Übrigens ist *hof* n. in der Bedeutung "Gård" und "Gotteshaus" einheimisch nordisch, wie zahlreiche Ortsnamen bezeugen, s. Hellquist, Et. Ob. s. *hov* 3.

hop n., "Hoffnung", zum nordischen Vb. *hopask*, nicht direkt aus mnd. *hope* m.

iarteign, *-tegn*, *-tein* f., später auch *-teikn*, "Wahrzeichen, Wunder"; aschw. *iärtekn*, *-teghn*, *-tíkn*, *-tíghn*, *-tekne*, *-teghne* usw., n. und vielleicht einmal (Bu 6) f. Ob das Wort Lw. sei, ist umstritten, s. F. Fischer S. 32, Falk-Torp s. *jertegn*, Hellquist Et. Ob. s. *järtecken*, vgl. auch Karsten, Kluge-Festschrift 65 ff., Collinder, Acta

philologica scandinavica 1928, 203 ff., Karsten ib. 1930, 193 ff. Collinder ib. 1931. — Der Anlaut des Wortes verhält sich zu mnd. *wárteken* wie spätan. *jurt* zu mnd. *wurt*, s. Falk-Torp s. *Urt* I und F. Fischer S. 32. Die auffallenden Formen des zweiten Teiles, die nur in diesem Kompositum, nicht im Simplex, vorkommen, hat Noreen auf urgerm. Wechselformen zurückgeführt, einerseits auf einen Wechsel $3 : kk$ (vgl. isl. *tega* "zeigen": *teikn* "Zeichen", Aisl. Gr.⁴ § 318, 5), ferner grammatischen Wechsel $h : 3$ (ib. § 317, 3, a). Wenn man den Wechsel des Vokals durch Ablaut erklären wollte, so bliebe doch die häufigste awn. Form, *-tegn*, unklar. Falls die Formen nicht einheimisch nordisch sind (s. bes. Collinder a. a. O.), sondern aus Deutschland entlehnt wären, so würde jedenfalls die gemeinnordische Neuerung des Anlautes für dänische Vermittelung sprechen (adän. *jer(n)tegn*). Dann aber bliebe zu erwägen, ob nicht auch das *-g-*, das awn. *-e-* (und vielleicht auch die awn. Form *-tein*?) dänischer Herkunft sein könnte. Die aschw. Formen mit *-i-* erklärten sich als Kürzungen aus *-ē-* (in Semifortissilbe; vgl. Kock, Sv. Ijudh. § 217 ff.); zum (seltenen) isl. *iartign* könnte isl. *lyritr*, "gesetzliches Verbot" (zu *réttr* "Recht"), verglichen werden. — Chronologisch scheint diese Auffassung nicht unmöglich. *Jartegn* begegnet zwar schon in den eddischen *Fjolsvinsmál* (Str. 46), aber bloss in Papierhss. — Natürlich konnte jederzeit das einheimische *teikn* n. (aschw. *tekn*) als Grundwort eingesetzt werden, das selbst "Wahrzeichen, Wunder" bedeutete. Für die hier vermutete dän. Vermittelung würde auch das Genus sprechen, denn dän. *tegn* ist nicht nur n., sondern auch comm. Für die Frage, ob die Formen einheimisch nordisch sind, wird die Beurteilung von finn. *teika* entscheidend sein (s. Karsten und Collinder a. a. O.), über die mir keine Entscheidung zusteht. Jedenfalls aber wird das F. des Wortes, auch falls es Lw. sein sollte, nicht awn. Genuswechsel im Sinne W. Cederschiölds aufweisen. Ist es aber echt nord., so vgl. zum F. got. *taikns* f.

kass, *kassi* m., "Kasten, Korb", stellt F. Fischer zu mnd. *kast*, *kass*, *kaste* f. und m., "Aufbewahrungsort". Im Mnd. sind hier jedoch wohl zwei verschiedene Stämme zu trennen, germ. *kast-* und eine Entlehnung aus afrz. *casse*. Das nordische *kasse* hingegen ist nach Falk-Torp Et. Wb., s. v., einheimisch, nach Hellquist, Et. Ob. s. v., slavisch.

kjarni m., *kirna* f., "Butterfass". Hellquist Et. Ob. s. *kärna* 1 hält Entlehnung aus dem mnd. *kerne* f. für unwahrscheinlich.

kippa f., "Korb", zu mnd. *kipe* f.

kippi n., "Bündel", ist nach Falk-Torp (s. *Kippe* II) nicht aus mnd. *kip* "Packen Felle" (bei Schiller-Lübben ohne Genus) entlehnt, sondern urverwandt.

klót n., "Schwertknauf", aschw. n., dazu u. a. nnorw. *klot* m. "Klumpen" usw. Für die mnd. Entsprechung *klót* "Kugel" geben Schiller-Lübben als Genus nur M. an. Nach Grimms Wb. jedoch

erscheint *Kloss* (und *Klotz*) als M. und N. Vgl. auch mhd. *klöz*, m. und n., "Klumpen, ... Schwertknauf".

kram n., "Kaufmannsware", aschw. n., entspricht zwar bei Schiller-Lübben *kram* m., doch ist auch das deutsche Wort bisweilen n. (s. Grimms Wb. s. v. I. c. B.). Vgl. mndl. *crâme*, *craem*, m., f., n.

krásir pl. f., "Leckerbissen", dürfte kaum Lehnwort sein, vgl. Hellquist, Et. Ob. s. *kräsen*.

krydd n., "Gewürz"; dazu aschw. *krydde* n. (aschw. *krydda* f. ist wohl eine jüngere innerschwedische Entwicklung, da das F. nach Söderwall Ob. s. v. im Aschw. nur einmal 1406 belegt ist). Das an. Genus stimmt zum N. des mnd. *krüt*, *krüde*, zu dem das nord. Wort allgemein gestellt wird. Der palatalisierte Vokal stammt wohl aus dem deutschen umgelauteten Plural, der auf altes *-ir* endete (vgl. Braune, Ahd. Gramm. § 197, Lasch, Mnd. Gramm. § 373). Mnd. *cryde* ist einmal belegt im Visbyer Stadtrecht (Lasch, Mnd. Gramm. § 45, Anm. 2). — Zur Änderung der Quantität vgl. F. Fischer S. 21 s. *stедda*, der auf Boer, An. Sagabibl. VIII, S. 168, Str. 32, Anm., verweist, wo B. darauf aufmerksam macht, dass ndd. intervokalisches *-d-* durch an. *-dd-* oder aber *-ǣ-* wiedergegeben werden musste, da das An. kein intervokalisches einfaches *-d-* besass.

lakan, *lak* n., "Zeug", zu mnd. *laken*, nach Schiller-Lübben "meist n."

lykka, *lukka* f., "Glück", zu mnd. *luck*, das im Deutschen nur als N. erscheint. Auch aschw. *lycka*, dän. *lykke* sind wie das awn. Wort f. Den Ausgangspunkt der nordischen Neuerung wird man hier im Dänischen suchen dürfen, wo sie auch in formaler Hinsicht am leichtesten eintreten konnte.

mát n., "Schätzung", *máti* m., "Art"; dazu aschw. *mat* n., "Mass", *mata* f. und *mate* m. Das N. ist nach Hellquist Et. Ob. s. *mätt*, Olson, Appell. S. 154, einheimische nordische Bildung. Das aschw. F. stellt sich direkt zum mnd. *máte* f., während das M. keine mnd. Entsprechung hat, wogegen aber mndl. *mate* m. (s. Mndl. Wb. 4, 1216).

okr n., "Wucher", nicht direkt aus mnd. *wóker* m., sondern zum an. Vb. *okra*.

pakki m., "Leinwandpacken", aschw. *pakke* m. Mnd. *packe*, bei Schiller-Lübben ohne Genus, nach Lübben-Walter f.; mnd. *packe* f. und *packen* m. (Schambach). Vgl. auch nhd. *Pack* m.

pantr m., "Pfand", aschw. *panter* m. Die deutschen Wbb. (Grimm, Weigand, Heyne, Kluge) kennen das Wort nur als N. Dagegen hat das Mndl. neben dem N. auch ein maskulines *pant* (s. Mndl. Wb.). Nach Kalkar ist das adän. Wort comm. und n.; ndän. n.

pladar, "Ahorn"; das Genus ist aus dem einzigen Beleg nicht ersichtlich.

plag n., "Art und Weise", zum Vb. *plaga* "ausbilden, ... gewöhnt sein."

pústr m., "Ohrfeige", stellt F. Fischer gegen Falk-Torp (s. *pust*) zu mhd. *bûz*, *biuz* m. "Schlag". Doch ist diese Zusammenstellung weniger ansprechend als die von Falk-Torp a. a. O. vorgeschlagene, die an mnd. *pust* m., "Blase", *puster* m. "Blasebalg" erinnern.

rykkr, "Ruck", awn., aschw. m., erst nschw., ndän. n. geworden, ist wohl kaum Lw., sondern nordisches Erbwort, s. Olson, Appellativa S. 345.

skari m., *skor* f., "Schar", zu mnd. *schare* f., *schar* m. und *schare* n. Die Form *skor* ist übrigens wohl einheimisch nord. und zeigt nur entlehnte Bedeutung.

skerfr m., "halber Pfennig", aschw. *skärf(er)* n. und m.; im Mnd. und Mhd. als N. belegt, nach Grimms Wb. s. *Scherf* jedoch auch m. Dazu aisl. *skarfr* im Lied von der Hunnenschlacht (F. Fischer S. 186) zu mnd. *scharf*, mit dem mnd. Übergang von *-er-* zu *-ar-*. Man wird also wohl eine mnd. Form mit M. ansetzen dürfen. Auch mndl. *scherf*, *scharf* ist m. und n.

skimpi m., zu mnd. *schimp* m., "Spiel, Scherz".

skrá f., "Urkunde, Buch, Gesetzbuch", ist nach Falk-Torp, Et. Wb. (s. *Skraa* III), einheimisch nordisch.

skytta, "Schütze", ist M. wie im Deutschen.

slangi m., "Schlange", aschw. *slange* m., aus mnd. *slange* m. und f.; auch mhd. m.

slekt f., "Familie, Art, Lebensart", mnd. *slecht* n. Vgl. aschw. *släkt* f. und n., *släkte* n.; adän. nach Kalkar *slægt(e)*, *slæg*, *slæt*, als F. und N. — Das nord. F. ist sicher durch das Vorbild der F. auf *-t* und besonders den Einfluss der zahlreichen femininen mnd. Lww. auf nord. *-kt* hervorgerufen (wobei allerdings mnd. *slacht(e)* f., "Art", mitgewirkt haben könnte). Sehr bemerkenswert aber ist die im Aschw. noch häufige Form *släkt* n., die das aus dem Deutschen übernommene N. vereinigt mit der Form auf ausl. *-kt*, welche sich mit den nord. F. auf *-t* (Olson, Appell. § 73) und den vielen deutschen femininen Lww. auf aschw. *-kt* assoziieren musste. Hier lag sicher auch eine Spannung zwischen Wortform und Genus vor (vgl. o. No. 6 *altare* und No. 40 *bägare*).

slentr n., "Müssiggang", wohl nordische Neubildung, vgl. mnd. *slenteren*. Im An. hapax legomenon.

spraki m., "Gerücht, Kundschaft", nur zweimal in der Sverris-saga. F. Fischer S. 40 stellt es zu mnd. *språke*. Dies scheint allerdings nur F. zu sein. Doch weicht die Bedeutung des awn. Wortes von der des mnd. F. erheblich ab, da dieses nach Schiller-Lübbers "Sprache, Wortschatz, Gespräch, Unterredung, Anspruch, Klage" bedeutet. A. Torp, Nynorsk Et. Ob. s. *sprakk* n. hält an. *spraki* für einheimisch nordisch. Falls das nicht richtig sein sollte,

gehörte es wohl am ehesten zu mnd. *sprōke* m. "Gerede, Erzählung, Spruch, Ausspruch". Das *-a-* in aisl. *spraki* ist dann als *-á-* (gespr. *ö*) aufzufassen. Bezüglich der Quantität des Vokals (dessen Länge erst sekundär sein kann) vgl. Franck, Et. Wb. d. ndl. Taal s. *Spreuk*. — Die Wiedergabe eines mnd. *-ō-* durch nord. *-a-* ist begreiflich genug: im Aisl. bezeichnet *á* ja schon seit 1250 den offenen *ø*-Laut (Noreen, Aisl. Gr., 4. Aufl., § 107) und im Aschw. wird seit 1400 mnd. *-ō-* in Lehnwörtern durch *-aa-* wiedergegeben (Noreen, Aschw. Gr. § 110). So erscheint im Schwed. das mnd. *sproke* "Spruch" höchstwahrscheinlich in *ordspråk*, das schon in den ersten Belegen (Bibel 1541) *-ä-* zeigt, und ist gelegentlich als Simplex belegt (1591, s. Hellquist, Et. Ob. s. *språk*). Das N. dieses Wortes ist sicher beeinflusst durch das aus mnd. *sprāke* f. entlehnte schw. *språk* n., dän. *sprog* n. "Sprache", dessen Genus wiederum durch das der neutralen nord. Verbalabstrakta bestimmt sein wird, von dem noch die Rede sein soll.

strip n., "gestreifter Stoff". In den nnd. Wbb. finde ich keinen entsprechenden Beleg. Über das N. der an. Zeugnamen s. u.

taufr, *tofr* n. pl., *taufrar* m. pl., *taufrir* f. pl., "Zaubermittel, Zauberei". Die Vokalisation spricht eher gegen Entlehnung, da der Wechsel *au*:*o* sich noch am ehesten nach nordischen Lautgesetzen erklärt (Noreen, Aisl. Gramm., 4. Aufl., § 98, 1). Das M. wie das N. hat übrigens im Deutschen Gegenstücke: mnd. *töver* m. (nur spärlich belegt); aber mhd. *zouber* st. n. und m. Das an. F. *taufr* ist bei Fritzner nur ein einziges Mal belegt, während N. und M. häufiger sind. — Vgl. auch Marstrander, Avh. utg. av det Norske Vid.-Ak., 1925, II, S. 14 f.

-vista f., "Wiesel", ("nur einmal in gelehrter Prosa belegt"), ist doch kaum Lw., vgl. schwed. *vestla*, dänisch *väsel*.

örlygi n., "Kampf", zu mnd. *orloge* usw. n.

Der Rest der von F. Fischer in Kap. IV angeführten Lww. hat keinen Genuswechsel. Das Genus ist also gewahrt bei den folgenden aisl. Substantiven: *angist* f., *armépa* f., *biláti* (und Nebenformen) n., *bupkr* m., (*bunki* m.), *dammr* m., *dokka* f., *duggari* m., *dúkr* m. und *dýki* n., *ers* n., *fangelsi* (mit Formänderung) n., *flygill* m., *föþr* n., *frú* f., *frygþ* f., *gáfa* f., *gígia* f., *greifi* m., *hanzki* m., *herra* m., *hind* f., *hóf* n. (?), *hofferþ* f., *hópr* m., *ilka-föþr* n. zu *ilki m. »Iltis«, *innsteri* n. pl., *ísarn* n., *iurt* f., *karfi* m., *kippa* f., (*kippi* n.?), *klót* n., *knapi* m., *konst* f., *kragi* m., *kram* n., *kranz* m., *krydd* n., *lak(an)* n., *leþr* n., *lén* n., *léna* f., *lest* f., *list* f., *lukt* f., *-makari* m., *mak* n., *makt* f., *máti* m. (?), *orlof* n., *pudda* f., (*pakki* m.?), *pantr* m., *pors* m., *pottr* m., *prakt* f., *pústr* m. (?), *reisa* f., *reyfari* m., *riddari* m., *rokkr* m., *roskering* m., *rosenkranz* m., *skalkr* m., *skáp* n., (*skari* m.?), *skelmir* m., *skerfr* m. (?), *skimpi* m., *skraddari* m., *skúta* f., *skytta* m., *skókia* f., *slangi* m., *slípari* m., *smelt* n., *sniddari* m., *iarn-spaði* m., *spar(r)* m., *spraki* m. (?),

stamp m., *stumpr* m., *synþ* f., *týgi* n., *tykt* f., *undirdáni* m., *úrr* m., *vallari* m., *vekt* f., *visundr* m., *þenari* m., *þerna* f., *ðru* f., *ørlygi* n.

Diesen Substantiven mit bewahrtem Genus — es sind gegen 90 an Zahl — stehen nun die folgenden Wörter mit Genuswechsel gegenüber:

a) Eine Reihe von Verbalabstrakten (*dár*, *hinkr*, *hop*, (*mát?*), *plag*, *slenstr*), deren fast geschlossener Übertritt zum Genus der nordischen neutralen Verbalabstrakta für jene Periode eine kräftige Produktivität dieser Gruppe bezeugt.

b) Einige isolierte Substantiva, deren nordisches Genus im Deutschen kein Vorbild hat: *doppa* f. »Metallknopf«, *iarteign* f. »Wahrzeichen«, *lykka* f. »Glück«, *slekt* f. »Familie«.

Unter diesen ist *lykka* f. gemeinnordische Neuerung, wohl vom Adän. ausgehend. Dänischer Herkunft kann auch das F. von *iarteign* sein, falls es Lw. ist (ebenso die Stufe seines Gutturals). Bei *slekt* kann das F. an verschiedenen Punkten unabhängig durch das -t veranlasst worden sein. Bei den übrigen ist dänische Vermittelung möglich, doch nicht nachweisbar.

Übrigens steht es um Cederschiölds Behauptung, dass bei der Übernahme aus dem Mnd. ins Nordische 31 % der Lww. ihr Genus geändert hätten, auch nicht besser, wenn wir die von F. Fischer im IV. Kapitel (S. 56—66) gesammelten »niederdeutsch-lateinischen Lww.« zuzählen. Unter den dort genannten Substantiven geben nur die folgenden Anlass zu Bemerkungen bezüglich ihres Genus:

alpandýr n., "Elefant", ist volksetymologisch umgebildet wie mnd. *elpendér*.

áma f., "Ohm", erscheint auch im Deutschen als F. neben M. und N. (s. Grimms Wb. s. v.). Aschw. n.

armbrysti n. und f., "Armbrust". Bei Schiller-Lübben nur als N. belegt; mhd. aber neben n. auch schon sporadisch f. Aschw. *armborst* usw. n., adän. *armbø(r)st* n.

bisund f., "Byzantiner" (Münze); im Deutschen nur M. Aschw. *bisanter?* m.? Die schwed. Münzennamen bilden, wie Tegnér, Genus 317, betont hat, eine der Bedeutungsgruppen, die ein bestimmtes Genus, jetzt Genus reale, bevorzugen.

blat, "Seidenstoff", n. als Zeugname, s. u.

bréf n. wie im ganzen Nordischen. S. o. No. 7.

bréferr, *bréfari* m., "Brevier", entsprechend mhd. *brevierer* m. oder unabhängig von deutschen Vorbildern umgestaltet? Vgl. aber auch mlat. *breviarius* m.

bukram n., "Buchara-Stoff", zu mnd. *bukram* m. Im Nordischen N. wie so viele Zeugnamen. Hierüber s. u.

dekor m., "Zehn (Felle)", mlat. *decuria* f., mnd. *deker*; im Deutschen schwankt das Genus zwischen M. und F. (s. Grimms Wb. s. *Decher*). Aschw. m.

dikt n., *diktr* m., "Arbeit, Aufsatz". Nach Franck, Et. Wb. s. *Dicht* ist das Wort im Mnd., Mndl., Afries. N., dagegen ags. M. (N?). Kalkar belegt das Wort als comm. Über aschw. *dikt* f. s. u. im III. Teil.

edik n., "Essig", zu mndl. *edik* m., während Schiller-Lübben für das Mnd. *etik* m. belegen. Da jedoch daneben ein gleichbedeutendes as. *ekid*, ags. *aced*, beide m. und n. (s. Franck, Et. Wb. s. *azijn*), existierte, so darf man vielleicht auch eine dem nordischen Wort völlig entsprechende Form im Nord(-west)-deutschen annehmen. Dän. *eddike* comm.; über aschw. *ätik(i)a* f. s. u. im III. Teil.

form n., "Form, Art, Bild". Das N. ist im Awn. ziemlich häufig belegt; es scheint weder im Deutschen noch in den anderen nordischen Sprachen Entsprechungen zu haben (nach Grimms Wb. neben dem F. im Deutschen bisweilen M.; aschw. *forma* f., selten *form* m.; dän. comm.).

fruktr, *fryktr* m., "Frucht", auch aschw. selten *frukter* m. neben häufigerem *frukt* f. Das M. braucht nicht aus dem Lat. zu stammen, sondern kann sich zu as. *frukt* m. stellen, das wie as. *gast* flektierte (Holthausen, As. Elementarbuch § 297). Das -y- stammt dann aus dem Pl. oder dem F. (s. o.). Hier liegt also Doppelentlehnung vor.

galig n., "Galganawurzel", aus mnd. *galigan* m. Den Genuswechsel erklärt wohl die Verwendung als Stoffname (s. o.).

kamarr m. hat ein Gegenstück im mndl. M. (s. o.).

kerti n., "Kerze", nach Falk-Torp s. *Kjerte* schon um 950 aus dem Ndd. entlehnt, zu mnd. *kerte*; doch scheint das Wort im Deutschen nirgends als N. nachweisbar. Dän. *Kerte* ist comm.

kiriäll m., "Kyrieleis", entweder entsprechend mhd. *kiriäl* (bei Lexer ohne Genus) oder im Norden selbständig verkürzt.

korf f., "Korb"; nach Grimms Wb. s. v. ist das Wort im Dän., Norw., Isl. F., dagegen an., schwed. dial., mnd., mndl. M.; nach Rydquist, Sv. spr. lagar, 3, 103 b, ist schwed. *korg* m. und f. Dieses Schwanken zwischen M. und F. zeigt sich jedoch auch bei lat. *corbis* (s. Georges, Lat.-deutsches Schulwb. s. v.) und dies mag vielleicht für die Annahme sprechen, dass das Wort aus dem Lat. entlehnt ist.

kostr m., "Kosten, Aufwand, Lebensmittel". Das entsprechende deutsche Wort, das zu mlat. *costare* gehört, ist mnd. nur als *koste* f. belegt, jedoch mhd. als f. und m., mndl. als m. und f. — Nun besass das An. ja aber schon ein einheimisches *kostr* m. "Wahl" usw. (= got. *kustus*); man könnte *kostr* als "Kosten" usw. auch als "Bedeutungsentlehnung" des an. Wortes bezeichnen (wie denn auch Fritzner alle Bedeutungen des Wortes unter einem Stichwort vereinigt). Von einer "Erhaltung" des deutschen Genus kann also hier

eigentlich nicht gesprochen werden, da volksetymologische Anlehnung des Lehnwortes an das einheimisch nordische vorliegen wird.

krús f., "Gefäß", nach F. Fischer aus dem Mnd. Vgl. mhd. *krús* f. Hingegen aschw., nschwed., dän. *krus* n. zu mnd. *krús* m., n., mndl. *krós* m., n., s. Franck, Et. Wb. s. *kroes* I. Nach Grimms Wb. 5, 2093, I, f, γ, auch mecklenburgisch n.

kvinterni n., "Laute", mhd. *quinterne* f.; bei Fritzner nicht genannt; bei F. Fischer nur ein Beleg (Sigurparsaga þogla). Kaum ein volkstümliches Lw. Haben nord. N. auf *-erni* (*faðerni*) eingewirkt? Oder vielleicht eher aisl. *kvaterni* n., "Heft" = mlat. *quaternum* (F. Fischer S. 71)?

kukl n., "Zauberei", ist wohl mit F. Fischer S. 61 als nordische Neubildung zu betrachten, die zu an. **kukla* vb., *kuklari* "Gaukler" = mnd. *kokeler* gehört.

kēta f., "Kette", gehört nicht zu mhd. *keten* (mit hd. Lautverschiebung, vgl. mnd. *kedēn*), sondern zu den im Holländischen belegten Formen mit *-t-*, die aus dem Romanischen vor dessen Inlauterweichung entlehnt sein müssen (s. Kluge Et. Wb. s. v.), und zwar zu einem mndl. **kete* f., das sich zu mndl. *ketene* ebenso verhält wie mnd. *kede* f. zu *kedene* f.

legill m., "Fässchen", zu mnd. **legel*; vgl. mndl. *lagel(e)*, *legel(e)* m., f., n. Haben die nord. M. auf *-ill* (*lykill* u. dgl.) eingewirkt?

lektari m., zu lat. *lectorium*, s. o. No. 38.

mark(n)ap̄r m., "Markt", mnd. *market*, nach Schiller-Lübben "gewöhnlich n., selten m." Aschw. *marknaper* m., bei Kalkar ohne Genusangabe, ndän. n. — Auf ein vulglat. **marcatu*s (neben *mercatus*) m. weist ja auch das hd. M. hin. Vgl. auch u. im III. Teil.

messing n., "Messing", aschwed. m. und f. ("?"), adän. n.; nhd. n. (und m.), mhd. m., mnd. *missink* m. Nndl. n., und ebenso schon mndl., vgl. Mndl. Handwb. s. *messinc*. Nach Fritzner s. *messing*, *massing* erscheint das Wort auch als F., das möglicherweise auch im Aschw. belegt ist, im Deutschen aber nicht.

morte(e)l, "Mörser", bezeichnet F. Fischer S. 62 nach Fritzner als n., was jedoch — wenigstens durch dessen Belege — nicht festzustellen ist. Nschw. *mortel*, aschw. *mortare* scheinen wie das deutsche Wort M. zu sein.

müll m., "Maultier" = mnd. *mül* m.

olea, olia f., "Oel", auch aschw., nschw. *olia* f., s. o. No. 51.

panzari m., "Panzer", aschw. n. neben m.; mhd. n., mnd. m. und n., vgl. auch Franck, Et. Wb., s. *panser*.

paradis(i) f., "Paradies", aschw. nur n. wie auch im Deutschen (mnd. auch m.). Dagegen älter dänisch nach Kalkar comm. (f.) neben n. F. Fischer vermutet (S. 62), dass hier Anlehnung an *dis* f. vorliege. Dänische Vermittelung der awn. Form ist mir eher wahrscheinlich.

penni m., "Feder", zu lat. *penna*. Vgl. o. No. 23.

pila f., "Pfeil, Speer", recht auffällig, da das As., Mnd., Mndl., Ags. nur *pil* m. zu kennen scheinen. Aschw. ebenfalls regelmässig m., nur ein einziges Mal *pila* f. (BiRK 347, aus d. J. 1490), vielleicht ein Danismus. Denn auch adän. *pil* nach Kalkar f.

pill m., "Weide", wenn wirklich mit Falk-Torp (*pil* II) zu dem vorigen zu stellen, hätte dagegen sein deutsches Genus gewahrt. Aber aschw. *pil*, "Weide", f. Nach Kalkar "comm".

pilz n., "ein Kleidungsstück", mnd. *pils* m.; daneben aisl. *piliza* f. "Mantel" entsprechend ae. *pīlece*, *pylce* f. (s. F. Fischer S. 49). Zwar ist das awn. N. nach F. Fischer S. 139 hapax legomenon, doch nisl. *pils* n.

pinni, *-pinnr* m., "Stift, Pflock", gegen mlat. *pinna* erklärt sich vielleicht nicht wie *penni* usw. aus dem lat. Fremdwort, sondern ist zu mndl. *pin(ne)* m. zu stellen (s. Franck, Et. Wb. s. *pen* II).

plástr m. und n., "Pflaster". Im Ndd., Mndl., Aschw., Nschw., Ndän. stets n. Nach Kalkar comm. — Aber auch im Awn. ist das N. das Normale, während das M. nur in 1 Belege Fritznerns erscheint: *plástr görr af mintu ... þat er gott víþ óþs hunds bit*, wo *görr* für *gört* verschrieben sein kann (oder es könnte auch das -r von *plástr* als Endung missverstanden worden sein).

presenta f., "Gabe", mlat. *presentia* f., mhd. m., f. und n., vgl. o. No. 15.

simili n., "Weizenmehl" (daneben einmal *similia* f., "vielleicht direkt aus dem Lat.", F. Fischer S. 64). Auch im Deutschen erscheint das N. neben dem F. hie und da in den Maa. (s. Grimms Wb. s. *Semmel*). Zum deutschen F. stellen sich aschw. *semba* f., älter dän. *simle* f. (Kalkar).

skenill m., "Schemel", daneben *skefill* m., mnd. *schemel* m., lat. *scamellum*, *scabellum* n.

skúli m., "Schule"; vgl. o. No. 20.

sóli m., "Schuhsohle", mnd. *sole*, wie es scheint, nur F., vulg-lat. *sola*, lat. *solea* f. Wenn es überhaupt Lehnwort ist, was umstritten ist, zu erklären wie *penni* usw.? Aschw. *sula*, *sola*, nschw. *sula*, *såla* stellen sich zu den übrigen fem. Formen.

tabúr n., "Trommel", mnd. *tabúr*, bei Schiller-Lübben ohne Genusangabe, mhd. *ta(m)bur* m. und f. Nach Kalkar n. und comm.

taferni(-shús) n., "Wirtshaus", mlat. *taverna* f., ebenso mnd. *taferne* f. Dagegen auch aschw. *tavärne* n. (und f.?). Bei Kalkar nicht belegt. Vgl. o. *kvinterni* n. (*kvaterni* n.) und die nord. *faderni*, *móðerni* n.

tapit, *tepet* n., "Teppich", entspricht dem deutschen *Tapet* n. (s. Heyne, Wb., s. v.).

tortiss m., "Fackel", neben häufigerem *tortis* f., stellt sich vielleicht gegenüber mnd. *tortise* (f.?) zu mlat. *tortisius* m.

triza f., "Schraube", zu mnd. *tritze*, bei Schiller-Lübben ohne Genusangabe.

vers n., *versi* m., "Vers"; das N. begegnet auch noch in einer Reihe von anderen germ. Dial., s. o. No. 17.

vill m., "Nonnenschleier", entspricht mhd. *wil* m. Aschw. *vil* n. und m., dazu mnd. *wël*, *wil* n., mndl. *wiel* m. und n. Kalkar s. *vil* gibt kein Genus an, aber einen Beleg: *din viiel*.

Mehrere von diesen Wörtern, deren Genus von dem des Lat. (resp. Mlat.) abweicht, stimmen mit dem Mnd. (Mndl.) im Genus überein (oder das [neue] Genus ist auch im Mhd. belegt und darf auch für mnd. Dialekte vorausgesetzt werden). So bei *alpandýr*, *altari*, *ama*, *armbrysti*, *dekor*, *dikt* (ags.), *edik*(?), *fruktr*, *kamarr*, *krús*, *kættu*, *legill*, *lektari*, *marknaþr*, *messing*, *mortel* (als m.?), *múll*, *olea*, *panzari*, *pill*, *pinni*, *plástr* (als n.), *presenta*, *simili*, *skemill*, *skóli*, *tapit*, *vers*, *vill*. — Einige andere entsprechen im Genus am nächsten dem Lat.: *bréf* n., *bréferr*, *-ari* m., *korf* m. und f.(?), *tortíss* m.; diese mögen durch das Klosterlatein wenigstens im Genus »korrigiert« sein. — Andere erklären sich leicht als Weiterbildungen innerhalb des Nordischen, so *penni*, (*soli*?), vielleicht auch *papreimr* m., »Hippodrom«, nach Bugge an *heimr* angeknüpft (vgl. aber auch mhd. *poderám* m.; s. F. Fischer S. 62). *Kukl* dürfte nordische Bildung sein. *Kirjall* m. kann nordische Verkürzung sein. *Bukram* n. wie viele nord. Zeugnamen; *galig* ist Stoffbezeichnung. Es bleiben somit als Rest folgende Wörter mit abweichendem Genus: *bisund* f., *form* n., *kerti* n., *kvinterni* n. (nur einmal), (*messing* f.?), *paradís* f., *píla* f., *pílz* n., (*soli* m.?), *tabúr* n., *taferni* n. Von diesen sind *bisund*, *form*, *kerti*, (*kvinterni*, *pílz*) bezüglich des neuen Genus auf das Awn. beschränkt, während sie in den anderen nordischen Sprachen, soweit sie belegt sind, im Genus zum Deutschen stimmen. Auch *soli* ist als M. nur im Awn. belegt, während das Schwed. zum deutschen F. steht, wogegen das dän. *såle* in den Belegen Kalkars kein Genus erkennen lässt; ndän. *Saal* ist comm. — *Paradís* f. und *píla* f. stimmen in der Neuerung zum Adän. und werden von dort ausgegangen sein, ebenso *tabúr* n. *Taferni* teilt das neue N. mit dem Aschw. (vielleicht auch *messing* f.?).

Der Rest der von F. Fischer in Kap. 7 angeführten »ndd.-lat.« Lehnwörter hat also das deutsche Genus im Norden beibehalten, nämlich die folgenden:

abbadís f., *abbáti* m., *alpandýr* n. (Volksetymologie!), *altari* m. und n., *ama* f., *amatisti* m., *ametta* f.(?), *armbrysti* n. und f., *beia* f., *bikarr* m., *bréferr*, *bréfari* m., *byssa* f., *dekor* m., *dikt* n., (*diktr* m., s. o.), *diopfull* m., *edik* n.(?), *elefantr* m., *eremiti* m., *falki* m., *fals* n., *fóguti* m., *fruktr*, *fryktr* m., *galeiþ* f., *glefia* f., *grípr* m., *hlebarþr* m., *insigli* n., *kamarr* m.(?), *kárína* f., *keisari* m., *keykimeistari* m., *kiallari*, *kellari* m., *kirmessa* f., *klukka* f., *koppr* m.,

kórr m., (*kostr* m.), *krús* f., *kæta* f., *legill* m., *leikr* m., *lektari* m.(?), *lektia* f., *lina* f., *manga* f., *mark(n)apr* m., *meistari* m., *messing* n.(?), *mintu* f., *mirra* f., *morsel* n., *múll* m., *mynt* f., *oleu* f., *organ* n., *páfi* m., *pallaz* n., *panna* f., *panzari* m., *pappír* n., *parþi* m., (*pill* m.?), *pilagrímur* m., *pilárr* m., *pína* f., *pinni* m., *-pinnr* m., *pípa* f., *pitenz* f., *plága* f., *planka* f., *plástr* n. (und m.? s. o.), *plata*, *plátu* f., *portinhérr* m., *presenta* f., *prócessia* f., *prófenda* f., *regla* f., *rósa* f., *simili* n. (und *similia* f.), *skemill* m., *skúli* m. (s. o.), *skyrbjúgr* m., *spemill* m., *spitall*, *spitali* m., *strúz* m., *tapit* n., *termin* m., *tónn*, *tóni* m., *vers* n. (*versi* m.), *vill* m., *plmusa* f.

Auch diese »nnd.-lat.« Lehnwörter mit bewahrtem Genus, von denen allerdings ein paar problematisch sind, belaufen sich auf etwa 90. Zieht man davon als nicht beweisend das Dutzend Wörter mit natürlichem Genus und das volksetymologisch umgedeutete *alpandýr* ab, so bleiben doch noch mehr als 75 Fälle mit bewahrtem Genus über.

Man sieht also, dass die Angabe W. Cederschiölds, dass von den mnd. Lww. in An. 31 % ihr Genus geändert hätten, auch für diese »nnd.-lat.« Lww. nicht zutrifft. Dabei ist noch zu bedenken, dass es durchaus nicht mit voller Sicherheit festzustellen ist, ob die Wanderwörter, die anderes Genus zeigen als im Mnd. und Mndl., wirklich durch das Deutsche vermittelt wurden, während bei Entlehnung etwa direkt aus dem Frz. die Bedingungen für die Erhaltung des Genus wesentlich andere waren, und ebenso bei gelehrt-literarischer Übernahme von Fremdwörtern, zu denen unter den besprochenen z. B. *form* n., *paradís* f. und vielleicht auch das hapax legomenon *kvinterní* n. gehören werden.

Bei der Beurteilung der Frage, inwieweit mlat. und romanische Lehnwörter dem skandinavischen Norden durch das Deutsche (Ndd. und Ndl.) vermittelt worden sind, werden uns die Genusverhältnisse in gewissem Ausmass Aufschlüsse geben können, auch wo lautliche Kriterien versagen. Es wird aber dabei besser nicht von dem Verhalten der eben besprochenen »nnd.-lat.« Lehnwörter, die F. Fischer im 7. Kapitel seines Buches (S. 56—66) zusammengestellt hat, auszugehen sein. Denn ob alle diese hier genannten lat. Lww. des Awn. und nur gerade sie wirklich durch das Ndd. vermittelt worden sind, wie F. Fischer bei seiner Einteilung annimmt, das lässt sich ja nicht mit voller Sicherheit beweisen. Hingegen wird aber der Schluss zuverlässiger sein, dass die lat. Lww., die im Ndd. fest eingebürgert waren, sich bei der Entlehnung ähnlich verhalten haben dürften wie die einheimischen, echt nnd. Wörter. Die überraschend gute Erhaltung des Genus dieser letzteren nun bei der Übernahme ins Awn., die wir oben feststellen konnten, wird uns also Ähnliches auch für

die im Ndd. heimisch gewordenen und von dort nach Skandinavien weitergewanderten lat. und roman. Lww. erwarten lassen.

Von den bei F. Fischer in den Kapiteln III., V., VI., VIII. und IX. des ersten Teiles genannten Lww. des Awn., die als englische, resp. slavische, englisch-lateinische, mittellateinische und romanische Lehnwörter angegeben werden, scheinen nach Ausweis der Genusverhältnisse wenigstens einige wahrscheinlicher oder möglicher Weise aus Deutschland zu stammen, resp. durch das Deutsche vermittelt zu sein.

Statt englischer Herkunft ist vielleicht deutsche wahrscheinlich bei:

leir-krukka f. "Krug", das a. a. O. S. 23 zu ae. *crocca* m. gestellt wird. Neben dem aisl. *-krukka* steht aber aschw., nschw. *kruka* f. (mit Länge), das sich unmittelbar zu ndd. *kruke* f. "Krug" stellt. Ist die awn. Form ganz von der schwed. zu trennen? Das *-kk-*, das das Westnord. und das Dän. mit dem Ags. teilen, ist auch dem Deutschen nicht fremd (s. DWb. V. s. *Krug* I, 3, a, b). Zum Deutschen stimmen aber auch Genus und Stammvokal der awn. Form.

fasta f. "Fasten" gehört wohl kaum zu ae. *fasten* n., sondern zu mnd. *vaste* f.

Von den bei F. Fischer S. 44 f. genannten slavischen Lehnwörtern werden ndd. vermittelt sein:

bismari m. "Stangenwage", mnd. *bisemer*, *besemer* m.

prámr m. "Kahn", mnd. *prám* m.

Übereinstimmungen mit dem mnd. Genus zeigen unter den dort genannten slav. Lww. noch die folgenden, bei denen sich aber ndd. Vermittelung kaum wird beweisen lassen:

pallr m. "Bank, Bühne" = mnd. *pál* m. "Pfahl"?

safali, m., *safal*, n. "Zobel". Das M. stimmt zum mnd. *sabel* m., doch auch das N. ist vertreten in mlat. *sabellum* n.

spull m. "Sattel" betrachtet Fischer als slav. Lw. Wie es sich mit der Geschichte dieses Wortes auch verhalten mag (das gut keltischer Herkunft sein kann, s. Much, Deutsche Stammeskunde², S. 46), jedenfalls stimmt doch das an. Genus zum deutschen M.

tulkr m. "Dolmetsch, Makler" teilt sein M. mit dem mnd. *tolk*, was aber nichts beweist, da ja hier natürliches Genus vorliegt.

Auf S. 46—55 stellt Fischer als englisch-lateinische Lehnwörter des Awn. eine längere Reihe von Wörtern lateinischer (und romanischer) Herkunft zusammen, bei denen ihm englische Vermittelung wahrscheinlich ist. Lautliche Kriterien bezeugen freilich solche englische Vermittelung nur bei einem Bruchteil jener Wörter. Bei recht vielen stehen englische und ndd. Parallelförmigkeiten gegeneinander und die Entscheidung darüber, aus welcher von jenen Sprachen ein nordisches Wort stamme, bleibt in vielen Fällen, wenn man nur die Lautform ins Auge fasst, rein willkürlich. In manchen Fällen

wird eine objektive Entscheidung über die Frage der Herkunft überhaupt nicht getroffen werden können. Aber bisweilen wird das Genus einiges aussagen können. Nicht nur dort, wo das grammatische Geschlecht eine auffallende gemeinsame Neuerung zeigt, wie etwa das ndd.-nord. N. von "Anker". Sondern auch dort, wo das allverbreitete Genus auch im An. gewahrt ist, wird englische Vermittlung umso unwahrscheinlicher sein, je jünger die Entlehnung ist, da das grammatische Genus in England ja früh in Verfall geriet. Nach N. v. Glahn, Zur Geschichte des grammatischen Geschlechts im Mittelenglischen (Anglistische Forschungen, Heft 53), 1918, S. 24 ff., beginnt die Umwälzung der ae. Genusverhältnisse im Norden von England schon in der zweiten Hälfte des 10. Jhs und breitet sich im 11. und 12. Jh. gegen Süden aus; im Südwesten vollzieht sich die radikale Änderung zwischen 1200 und 1250, während sie im Südosten erst im 14. Jh. vor sich geht und ihren Abschluss findet. — Man wird also, wenn weitverbreitete Genusformen auch in Skandinavien auftreten, dies eher als ein Zeichen ansehen dürfen, das gegen englische Vermittlung spricht, falls das nord. Genus zum Deutschen stimmt, wie etwa in: *búza* f. "Schiff", *dreki* m. "Drache" (das allerdings, nach Ausweis des "Palatal"-Umlautes, sehr früh nach dem Norden gekommen sein muss, sicher vor dem engl. Genusverfall), weiters bei *flaska* f. "Flasche", *kanna* f. "Kanne", *kápa* f. "Mantel", *kista* f. "Kiste", *pen(n)ingr* m. "kleine Münze" (allerdings wohl auch recht altes Lw.), *pera* f. "Birne", *pund* n. "Pfund", *skrin* n. "Schrein", *sokkr* m. "Strumpf", (*sútari* m. "Schuster"), *tunna* f. "Tonne". Mit Sicherheit wird sich freilich der Weg der Entlehnung hier nicht feststellen lassen, besonders bei den früh entlehnten. Mit grösserer Wahrscheinlichkeit spricht das Genus für deutsche Entlehnung in den folgenden Fällen, bei denen Fischer englische Vermittlung angenommen hatte:

akkeri n. "Anker", das sein N. mit dem Ndd., Ndl. und Fries. teilt, s. o. No. 27.

bóla f. "Buckel, Schildbuckel, Bulle". Statt an Ableitung aus ae. *búle "Kugel" (F. Fischer S. 47) ist vielleicht eher an Beeinflussung durch mnd. *bole* f. "bauchiges Gefäss" zu denken, das das afrz. *boule* "Kugel" umgestaltet haben könnte.

bytta f. "Gefäss" stellt sich wohl zu mnd. *butte* "offenes Fass, Bottich, Wanne" (s. Schiller-Lübben s. *bodene*). Das mnd. Wort, das wohl wenigstens teilweise mit -ü- anzusetzen ist (vgl. mhd. *bütte*, nhd. *Bütte* neben *Butte*, nndd. *Bütte*, *Butte* nach Berghaus, Spr. d. Sassen), ist bei Schiller-Lübben ohne Genus angeführt, ist aber wohl f. wie die anderen deutschen Formen. Sowohl die Silbenzahl des awn. Wortes wie auch seine Bedeutung stimmen eher zum ndd. *butte* (*bütte*) als zu ae. *bytt* f. "Schlauch", das nach Falk-Torp (s. *Batte* I.) zu mlat. *butina*, griech. dial. βυτίνα gehört.

(*fiþla* f. "Violine" kann ebensogut wie zu ae. *fiðele* auch zu nnd. *við(d)ele* f. gehören. Das nord. *-þ-* beweist nicht englische Herkunft, da das nnd. *-d-* im An., das kein intervokalisches *-d-* hatte, nur durch *-ð-* oder durch *-dd-* wiedergegeben werden konnte, s. o. s. *kryðð* und F. Fischer S. 21 s. *stedða*.)

kål n. "Kohl". Das ae. *cāwl*, zu dem F. Fischer S. 47 das an. Wort stellen will, ist nach Bosworth-Toller maskulin wie das lat. *caulis* und auch die ahd., mhd. und nhd. Formen (daneben ahd. auch *chōla* f.). Sein N. teilt das An. hingegen mit norddeutschen Dialekten. Von mnd. *kōl* n. (Schiller-Lübben) freilich wird es durch die Form seines Vokals getrennt, den Wadstein (Fries. Lw. im Nord. S. 13) als friesische Entwicklung gedeutet hat. Das von ihm angenommene afries. **kāl* mag ebenso wie das mnd. *kōl* als N. angesetzt werden.

kastali m. "Kastell", s. o. No. 44.

koparr m. "Kupfer", s. o. No. 46.

kufi, *kofi* m. "Kutte" kann ebensogut wie zu einem ae. **cufle* auch zu mnd. *kovel* (neben *kogel*) m. und f. "Kapuze" gestellt werden, zu dem übrigens auch die Bedeutung vieler an. Belege gut passt.

leó, *león*, *lión* m. und n. "Löwe", s. o. No. 13.

míla f. "Meile" kann mindestens ebensogut zum zweisilbigen nnd. *míle* f. wie zu ae. *míl* f. gehören.

múrr m. "Mauer", s. o. No. 4.

mýlna f. "Mühle" stellt sich eher als zum einsilbigen ae. *myln* m. zu as. *mulin* f. (s. Gallée, As. Gramm. § 307, Anm. 3, § 308 und Anm. 3), vielleicht auch zu einem vorausgehenden **mulina* f.

palmi m., *palmr* m., *palma* f. "Palme". Das F. *palma* mag lat. Fremdwort sein. Die beiden an. Maskulinformen hingegen können ebensogut zu dem ebenfalls maskulinen mnd. *palme* wie zu ags. *palma* m. (neben *palm* f.) gehören. Eine sichere Entscheidung ist hier freilich kaum möglich.

port n. "Tür", s. o. No. 18, 33.

tigl n. "Ziegel", s. o. No. 30.

tollr m. "Steuer". Ae. *toll* n., *tolu* f., zu denen Fischer S. 51 das nord. Wort stellt, stehen dem an. M. ferner als mnd. *tol* m., ahd. *zol* m. (und as. *tol* m.?).

Im VIII. Kapitel (S. 67—75) führt F. Fischer mittellateinische Lehnwörter an, von denen er — im Gegensatz zu den in Kap. VI. und VII. zusammengestellten "eng.-lat." und "nnd.-lat." — direkte Übernahme annimmt, u. zw. überwiegend gelehrte. Für eine solche sprechen in der Tat in sehr vielen der Fälle Bedeutung und Vorkommen. Bei manchen allerdings muss die Abgrenzung gegen die durch England und Deutschland vermittelten Lww. ziemlich willkürlich bleiben. Die Genusverhältnisse geben hier nur bei wenigen Aufschluss über den Weg der Entlehnung. Gar keine Schlüsse in dieser Hinsicht

gestatten diejenigen Substantiva, die im Norden noch das lat. Genus zeigen. Deutsche Vermittelung wird noch am ehesten bei den folgenden bis zu einem gewissen Grad wahrscheinlich gemacht werden können:

balsamr m. "Balsam", lat. *balsamum*, dagegen mndl. *balseme*, *balsam* f. und m., mhd. *balsam* m. und f.

gráþa f. "Stufe, Podium; Stellung, Grad". Fischer a. a. O. S. 69 vergleicht mhd. *grêde*, *gradda* f. "Treppenstufe". Zum Lautlichen vgl. o. s. *þíþla*.

hymni, *ymni* m. (f.) "Hymnus". Die Form ohne *h-* stellt sich zu mhd. *ymne*, das aber nur m. zu sein scheint.

kanon, n. "Gesangstext", lat. *canon* m., aber mndl. *kanon* n.

kóméta f. "Komet", mlat. *cometa* m., mnd. nicht belegt, aber mndl. nur als f. Das Wort, das nur in der sehr fremdwörterreichen Hákonarsaga Hákonarsonar (F. Fischer 131 f.) vorkommt, kann jedoch leicht direkte Entlehnung aus der lat. Form auf *-a* sein.

konvent(a) f., *konventi* n. "Konvent", s. o. No. 11.

kredo f. "der Glaube", in der Regel aber *kredda* f. "Glaubensbekenntnis" (s. Fritznor). Die Lautform des letzteren (vgl. das o. unter *krydd* und *þíþla* Gesagte) sowie das gemeinsame Genus der beiden Formen spricht wohl gegen literarisch-gelehrte Entlehnung. Näher als ags. *crêda* m. und mnd. *krêde* m., mhd. *krêde* m. steht wohl mndl. *crede* m. und f. und afries. *kredo*, *kreda* (f. und m.?), wenn auch ein Zusammenhang natürlich nicht beweisbar ist. Vgl. auch u.

kvartil n. "Viertel" kaum zu mlat. *quartilatus*, sondern am nächsten zu mndl. *quarteel* n.

kvaterni n. "Heft" steht mndl. *quatern* n. (neben *quaterne* f.) vielleicht näher als lat., mlat. *quaternum* und ae. *cvatern* m.

marmari m. "Marmor", lat. *marmor* n. Am nächsten steht das mhd. *marmer* m., zu dem allerdings mnd. Entsprechungen nicht belegt sind. Möglich ist natürlich auch unmittelbarer Anschluss an die nord. M. auf *-ari* (wozu die deutschen Formen des Wortes freilich kein Gegenstück bieten).

momenta f. "Augenblick" gegen lat. *momentum*, dazu aber mhd. *momente* f.

purpuri m., *purpura* f. "ein kostbarer Stoff". Es ist bemerkenswert, dass dieses Wort sich nicht dem üblichen N. der nordischen Zeugnamen (vgl. o.) angeschlossen hat, was bei Entlehnung mit "freiem" Genus denn doch wohl hätte geschehen müssen. Das F. könnte zwar zum mlat. (und ae). F. gestellt werden. Aber das M. hat sein Gegenstück in mhd. *purpur* m., neben dem auch mhd. *purpur(e)* f. steht. Bei Schiller-Lübben ist das Wort nicht belegt, aber mndl. *purper* ist ebenfalls M. abweichend vom mlat. F.

responsi m. "Responsorium" zu lat. *responsum* n. Die Abweichung vom lat. Genus, die bei einem so ausgesprochenen Kirchen-

terminus stärker auffällt, findet ihre Erklärung vielleicht in mhd. *respons* m. (neben n.). Im Mnd. ist das Wort nicht belegt, im Mndl. nur als N.

Bei manchen von diesen Wörtern wird aber die Übereinstimmung mit dem deutschen Genus auf Zufall beruhen. Denn die Mehrzahl der in diesem Kapitel angeführten Lww. zeigt starkes Schwanken, ja z. T. völlige Regellosigkeit des Genus. Hier herrschen tatsächlich solche Verhältnisse, wie sie W. Cederschiöld in seiner oben angeführten Darlegung annimmt (a. a. O. S. 107 f.). Da nun ein Teil der Schreiber, die jene Wörter in an. Texten aufzeichneten, sicher des Lateinischen mächtig gewesen sein muss, so wird dort, wo das lat. Genus gewahrt erscheint, grossenteils "gelehrtes" Genus vorliegen. Trotzdem herrscht bei sehr vielen volle Unsicherheit. So weichen folgende vom Lat. ab, ohne dass sich Zusammenhänge mit den Nachbarsprachen feststellen liessen:

ammandal n. "Mandel", lat., mlat. f.; *barki* m. "Barkasse", mlat. f. (das Wort dürfte übrigens m. E. eher aus dem Roman. stammen); *bussel* n. "Fass", mlat. m.; *garland* n. "Schappel", mlat. f.; *gläfel* usw. n. und m. "Speer, Schwert", nach F. Fischer S. 69 zu lat. *gladiolum n. (?); *gola* f. "Dickdarm" = lat. *colum* n. ?; *kaldel* n. "Kuchen", mlat. *caldellus* m. "Gefäss, Form" ?; *kapituli* m. "Kapitel, Konventsstube", lat. n.; *kommün* n., *kommüna* f., *kommüni* m. "Kanonikerverband, Domkapitel", mlat. *communia* f.; *krog* n. "Krokus", lat. m.; *krypt*, *kroptr* m. "Krypta", lat. f.; *mitr* n., *mütra* f. "Mitra", lat. f.; *muskat* n., lat. *muscat* m.; *nóna* f., *nóni* m., *nón* n. "None", lat. f.; *nóti* m. "Zeichen, Note", lat. f. (kann sich wie *penni* m. usw. erklären, s. o. No. 23); *pakti* m. "Mondzeiger", lat. *epacta* f.; *palata* f., *palati* m. "Palast", mlat. *palatium* n. (daneben aber auch gelegentlich *palatia* f., s. Kluge, Et. Wb. s. Pfalz) — dazu an. *polut(a)*, *polota* f. und *pallaz* n. "id.", von denen das letztere im Norden weit verbreitet ist und sich zu mnd. *pallas* n. und m. stellt; *prim* n., *primi* m. "Prime, Neumond", lat. f.; *simfon* n. "ein Instrument", mlat. *simphonia* f.; *stóla* f., *stóli* m. "Stola", lat. f. (vgl. zum M. aber *penni* usw., s. o. No. 23). Unter den genannten Lehnwörtern zeigen recht viele unsicheres, ja "freies" Genus, auch gerade unter den offenbar gelehrten Lww. Ähnliches lässt sich nun auch bei sehr vielen lat. Fremdwörtern im Mhd. und Mnd. feststellen. Und darum werden hier bei Übereinstimmungen des Genus im An. und im Deutschen nur mit Vorsicht Schlüsse bezüglich einer eventuellen Zusammengehörigkeit gezogen werden dürfen, weil solche Übereinstimmungen bei dem starken Schwanken des Genus hier leicht rein zufällig sein können. Am zuverlässigsten sind noch Fälle wie awn. *purpuri* m., f., das bei "freiem" Genus wohl hätte n. werden müssen. *Primi* m., *nóni* m. gegenüber *prima* f., *nóna* f. mögen sich wie *penni* m. erklären (s. o. No. 23). Hingegen stellen sich *prim* n. und *nón* n. unmittelbar

zu den entsprechenden ae., aschw. Formen. Sonst aber zeigt diese Gruppe keine Übereinstimmungen mit dem aschw. Genus.

Ziemlich ähnlich wie bei den lateinischen liegen die Dinge auch bei den romanischen Lehnwörtern des An. (F. Fischer, S. 76—89). Nur kommt hier der bewahrende Faktor der Sprachkenntnis der an. Schreiber sicher bedeutend weniger in Frage als bei lat. Wörtern, wo er ja oft eine Rolle gespielt haben muss, wenn lat. Substantiva in an. Hss. mit dem lat. Genus erscheinen ("gelehrtes" Genus). So zeigen denn die romanischen Lww. im An. tatsächlich meist "freies" Genus — in höchst charakteristischem Gegensatz zu den mnd. Lww. des An.: unter den Substantiven, die nicht durch natürliches Genus gebunden sind, zeigt sich hier fast völlige Willkür in der Verteilung der Genera, d. h. das An. zeigt hier kaum öfter Übereinstimmungen mit dem roman. (afrz.) Genus als Abweichungen von demselben. So ist auch bezeichnender Weise bei diesen Lww. das Neutrum, das im Afrz. ja keinerlei Vorbild hatte, ungefähr ebenso häufig wie das Maskulinum und das Femininum. — Da nun auch im Deutschen (Mnd. und Mhd.) das Genus der afrz. Lww. sehr stark von dem der Grundsprache abweicht, so können auch hier aus übereinstimmenden Neuerungen des Deutschen und an. Genus noch keine deutsch-nord. Zusammenhänge mit Sicherheit erschlossen werden. Hier werden Lautform und Bedeutung zuverlässigere Kriterien sein.

F. Fischer hat in §§ 35, 36 die roman. (afrz.) Lww. in direkt entlehnte und nnd. vermittelte eingeteilt, wobei natürlich die Entscheidung in recht vielen Fällen rein subjektiv bleiben musste. Das Genus scheint er bei jener Scheidung als Kriterium teilweise mitberücksichtigt zu haben, obgleich er sich darüber nicht ausspricht. Gegen Fischers Einteilung mögen vielleicht in ein paar Fällen die Genusverhältnisse mit einiger Wahrscheinlichkeit sprechen, indem sie bei folgenden auf deutsche Vermittelung zu deuten scheinen:

bóti m. "Stiefel", afrz. *bote* f., mndl. *boot*, *bote* m.

mustarþr m. "Senf", afrz. *mosterde* f.?, mndl. *mostaert* m., mhd. *musthart* m.

piment n. "Würzwein", afrz. *piment* m., mnd. *pi(g)ment* n. Beweisend ist diese Übereinstimmung aber gar nicht, da die ganze Gruppe der Wörter auf *-ment* im Awn. n. ist, was auf deutschem oder mlat. Einfluss beruhen kann.

syrkot n. "Überkleid", mhd. *surkôt* n., m.

Die meisten von den roman. Lww., von denen Fischer a. a. O. § 35 direkte Entlehnung aus dem Afrz. annimmt, zeigen jedoch Genusformen, die im Deutschen keine Gegenstücke haben.

Aber auch unter den von Fischer § 36 zusammengestellten afrz. Lww., von denen er nnd. Vermittelung annimmt, weichen manche

vom mnd. und mndl. Genus ab, was eher (vgl. jedoch das u. Gesagte) gegen deutsche Vermittelung spricht:

basün n. (neben f.) "Posaune", mnd. f.

burt n. "Buhurt", mhd. m., mndl. *bourde* usw. f.

dust n. "Tjost", mnd. ohne Genusangabe, mndl. f., mhd. f. und n.

gramerz n. "Dank", mhd. m.

harneskia f. "Harnisch", mnd., mndl. n., aber vielleicht auch f., s. Mndl. Wb. s. v., mhd. n. und m.

kaprún n. "Kapuze, Hut", mndl. m.

kovertúr, n. "Satteldecke", mnd., mhd. f.

pataldr m. "Kampf", afrz. *bataille* f., mhd. *patalje* f. (Das p für frz. b- ist übrigens nicht beweisend für süddeutsche Vermittelung, denn die frz. Lww. im Ndl. weisen eine Reihe von Beispielen für diesen Ersatz auf, s. Salverda de Grave, De franse woorden in het Nederlands [Verh. d. Kongl. Akad. v. Wet. te Amsterdam, Afdeeln. Letterk., VII, 1906] S. 248.)

áfintýr(r) n. und m., "Abenteuer", mnd. n. und f. Teilweise Entlehnung aus dem Deutschen bezeugt allerdings der Anlaut (s. o. No. 31), daneben wird aber gerade bei einem solchen Wort gewiss auch literarische Beeinflussung mitgespielt haben. — Übrigens ist das M. ungleich seltener als das N. und bei Fritznern nur dreimal belegt.

Dagegen stimmen unter den in diesem § 36 von F. Fischer genannten mnd. Lww. folgende mit dem deutschen Genus überein: *banel* n. "Banner", *braza* f. "Spange", *danz* m. "Tanz", *iakka* f. "Jacke", *innrenta* f. "Einnahme", *kabill* m. "Tau", *kugg* m. "Handelsschiff", (*kult* n. "Decke", mnd. als f. belegt, aber mhd. m., f., n.), (*parlament* n. "Besprechung, Turnier", s. jedoch o.), *perla* f. "Perle", *pikka* f. "Hacke", *rolla* f. "Rolle", *salún* n. "ein Stoff" (Zeugname!), *sappel* m., *siappel* n., *sepol* n. "Kranz", mnd. m., mhd. n., *skák* n. "Schach", *soppa* f. "Suppe", *spaldener*, *-eri* n. (trotz der Endung!) "Rückenharnisch", mnd. nur als m. belegt, aber mhd. m. und n.; *stýfill* m. "Stiefel", *ten(n)ingr* m. "Würfel", *treyia* f. "Joppe", *trumba* f. "Trompete", *turn* m. und f. "Turm", mnd. nur m., aber mndl. m. und f.

Es verdient betont zu werden, dass unter den genannten Wörtern wenigstens bei recht vielen die Bedeutung mündliche Entlehnung durch den alltäglichen Verkehr wahrscheinlich macht.

Bezüglich der roman. Lww. im An. bleibt übrigens noch zu sagen, dass auch bei Abweichungen des nord. Genus vom deutschen nicht mit Sicherheit geschlossen werden darf, dass jene Wörter bei ihrer Wanderung aus Frankreich nach Skandinavien das deutsche Gebiet sozusagen übersprungen hätten. Andererseits bilden aber auch m. E. solche Lww. keinen Gegenbeweis gegen unser oben gewonnenes Hauptergebnis, dass die nnd. Lehnwörter im Awn. ihr Genus in der Regel sehr gut bewahrten. Allerdings müssen wir ja von den im Mnd.

fest eingebürgerten frz. Lww. beim Weiterwandern nach Skandinavien dasselbe Verhalten erwarten wie bei den nnd. Erbwörtern. Die starke Abweichung der frz. Lww., auch wo sie durch das Mnd. (Mndl.) vermittelt sein mögen, wird darin ihre Erklärung finden, dass eben ihr Gebrauch im Ndd. nicht so gefestigt war wie derjenige der Erbwörter, dass besonders ihr Genus im Deutschen sehr viel stärker schwankte als das der einheimischen. Davon geben die Belege der mnd., mndl. und mhd. Wbb. ja unmittelbar Zeugnis. Das wesentliche Ergebnis also, dass die nnd. Lehnwörter bei ihrer Aufnahme ins Awn. ihr Genus in der Regel sehr gut bewahrten, kann somit m. E. durch das Schwanken der roman. Lww. nicht verändert werden.

Als Fehlerquelle bei unseren Untersuchungen haben wir zu berücksichtigen, dass im Mnd. und Mndl. im späteren Mittelalter ein gewisser Verfall des Genus sich bemerkbar macht — bezüglich des Mndl., wo dies besonders seit dem 15. Jh. der Fall ist, vgl. PGr. I., 2. Aufl., S. 868 ff. — weshalb es denkbar ist, dass der selbe Genuswechsel bei einem Wort hier und etwa im Dänischen (worüber o. S. 271 ff.) eintrat, ohne dass darum diese Vorgänge miteinander in Zusammenhang gestanden hätten. Doch darf dieser Faktor auch nicht überschätzt werden. Gewiss wird man gut daran tun, stets zu bedenken, dass viele Parallelentwicklungen des Genus, von denen hier die Rede ist, auf reinem Zufall beruhen mögen. Vor allem wird es bei keinem einzigen Spezialfall möglich sein, zu beweisen, dass gerade er nicht auf Zufall beruhte. Trotzdem aber wird das vorgelegte Material nicht den Eindruck wachrufen können, dass hier volle Regellosigkeit und Willkür geherrscht habe. Vielmehr wird aus dem bisher besprochenen Material im Gegensatz zu Cederschöld der Schluss gezogen werden müssen, dass das Genus der deutschen Lww. im Awn. in sehr wesentlichem Masse von dem deutschen abhängig war.

An sich wäre es gewiss durchaus denkbar, dass während der Hanszeit solche sprachliche Verhältnisse geherrscht hätten, wie die oben zitierten Autoren sie angenommen haben. Doch will mir scheinen, dass die Genusverhältnisse der deutschen Lehnwörter deutlich dafür sprechen, dass der Verkehr, dem sie ihre Einbürgerung verdanken, auf andere Weise vor sich gegangen sein muss. Denn sonst wäre die Bewahrung des Genus in der Tat völlig unbegreiflich. Die Entlehnung der Substantiva mit erhaltenem Genus muss unter Verhältnissen erfolgt sein, wo der Verkehr zwischen Deutschen und Nordleuten sich in geregelten sprachlichen Bahnen bewegte. Nur wo die Gesetze der Kongruenz geachtet wurden und die fremdsprachigen Partner soweit über den Standpunkt der »Notsprache« hinaus waren, dass sie die

Verschiedenheit der fremden Genera beachten konnten und wollten (dies ist ja beides bei der Notsprache nicht der Fall!), nur dort konnte das Genus der entlehnten Substantiva übernommen werden. Wir besitzen also in der Häufigkeit der Erhaltung des deutschen Genus geradezu einen Gradmesser für die Vollkommenheit der Beherrschung der fremden Sprache durch die vermittelnden Personen. Und dieser Indikator ist umso zuverlässiger, als gerade dieses Gebiet jeder Sprache, wie man aus Erfahrung weiss, besonders schwer vollkommen zu beherrschen ist.

Es muss dabei noch besonders betont werden, dass diese relativ vollkommene Beherrschung der fremden Sprache in unserem Falle nicht etwa bloss einer kleinen Elite zugeschrieben werden darf. Die hier besprochenen Lww., deren deutsches Genus wir im An. gewahrt sehen, bezeugen zu einem sehr wesentlichen Teil durch ihre Bedeutung ganz unmittelbar, dass sie der Alltagssprache angehörten. Im Schwang waren sie also gewiss zwischen den vielen Deutschen und Nordleuten, die durch die Verhältnisse des Mittelalters miteinander in Berührung kamen. Besonders in der Hansazeit müssen deren in den nordischen Städten sehr viele gewesen sein. Da werden wohl jene Ausdrücke des täglichen Lebens von den Massen aufgenommen worden sein, die sich ihrer bedienten. Wenn nun auch solche Lww. »hohen« sprachlichen Kontakt bei der Entlehnung bezeugen, so kann der m. E. nicht einer kleinen Elite zugeschrieben werden, von der diese Lww. zu jener breiteren Masse »abgesunken« wären, oder die den Sprachgebrauch jener Menge nachträglich »korrigiert« hätte, indem sie etwa statt des einmal eingewurzelt »falschen« Genus das richtige deutsche durchgesetzt hätte. Man denke nur, wie wenig die lat. oder frz. Sprachkenntnisse unserer Gebildeten imstande wären, das einmal volkstümliche Genus von Lww. zu korrigieren. — Nun zeigt ein Überblick über das Material, dass bei den Lww. der volkstümlichen Sphäre das deutsche Genus nicht merkbar seltener bewahrt ist als bei solchen, die etwa durch den Adel oder andere höhere Kreise eingebürgert sein mögen. So kann also jene relativ vollkommene Beherrschung der fremden Sprache nicht auf einen gar zu kleinen Kreis beschränkt gewesen sein.

Ehe wir nun zur Besprechung der deutschen Lww. im Aschw. übergehen, seien noch ein paar allgemeine Bemerkungen gestattet.

Zuerst ein Wort über das, was ich die »Breite« der Entlehnung nennen möchte, ein Moment, das mir recht wichtig scheint.

E. Tegnér hat (Ark. NF I, 158 f.) die Vermutung ausgesprochen, dass der deutsche Spracheinfluss zu einem wesentlichen Teil über Dänemark nach Schweden kam. Ein Hauptargument für diese Auffassung scheint darin zu bestehen, dass es zum grossen Teil die selben deutschen Elemente sind, die sowohl in

Dänische wie ins Schwedische Eintritt gefunden haben (vgl. auch Hellquist Of. 557 f.). Demgegenüber ist betont worden, dass ja auch die Voraussetzungen für die Aufnahme deutschen Sprachgutes in Dänemark und in Schweden verwandt waren (s. Wessén a. a. O. S. 275 und Hellquist Of. 558). Entscheidend ist hierbei wohl die Frage, inwieweit man sich »den Norden« überhaupt als ein in sich abgeschlossenes Zirkulationsgebiet denken dürfe, in dem, was einmal eingedrungen war, alsbald in Umlauf gebracht wurde. Denn es konnte ja auch so sein, dass sprachliches Fremdgut nicht bloss an einer einzigen Stelle in das Nordische aufgenommen wurde, um dann von Nordleuten innerhalb Skandinaviens weitergetragen zu werden, sondern dass an mehreren oder vielen Stellen parallele Entlehnungen vorgenommen wurden.

Es seien ein paar Beispiele erlaubt. Wenn der rheinische Sagenheld *Sigfrid* im Norden *Sigurd* genannt wird, so muss diese Umgestaltung an *einem* Punkt, von *einem* Manne vorgenommen worden sein, vielleicht von dem Skop, der die südliche Sage zuerst über das Meer brachte. Von einem einzelnen ältesten nord. Sigurd-Lied breitete sich dann der Name innerhalb Skandinaviens aus. Wir wissen, dass später noch andere deutsche Sigfrid-Gedichte in Skandinavien aufgenommen wurden. Aber da stand die Namensform *Sigurd* im Norden schon fest, und an diesen Namen knüpften sich alle neu eindringenden Mären von dem südlichen Helden. Das ist also ein Beispiel einer »engen« Entlehnung, bei der der Norden als abgeschlossenes Zirkulationsgebiet Deutschland gegenübersteht, und die sprachliche Entlehnung darf hier einem einzelnen Manne zugeschrieben werden (spätere sachliche Entlehnungen haben die schon feststehende sprachliche Form nicht mehr ändern können). Solche Umgestaltungen von Namen germanischer Sagenhelden sind nicht selten (s. Heusler, ZsfdA 52, 97 ff.). Manche davon werden von einem Einzelnen geschaffen sein, um sich dann von ihm aus weiter auszubreiten (und so verraten sie die Hand einzelner Gestalter, nicht ein Schaffen der Menge). — Ein verwandtes Beispiel ist das an. Appellativum *bik* »Pech«. Der Anlaut mag aus irgend einem ind. Dialekt stammen. Jedenfalls stimmt er nicht zum mnd. *pik*, *pek* der Hanseaten. Gewiss war in der Hansazeit unzählige Male die Gelegenheit gegeben, die mnd. Form mit *p*- ins Nordische zu übernehmen. Das geschah aber nicht, denn Skandinavien besass in *bik*, *bek* bereits eine eingebürgerte Form. Und zwar hatte sich diese seltsame Form mit *b*- in ganz Skandinavien eingewurzelt (adän. *big*, aschw. = awn. *bik*): die innerskandinavische Zirkulation war also hier stark genug gewesen, um neue fremde Einbrüche fast ganz zu hemmen. Nur in ein paar literarischen aschw. Quellen (Al, Di, RK) kommt *pik* vor, wohl als »literarische« Fremdforn.

Solchen Fällen stehen nun aber andere gegenüber, bei denen »mehrfache« Entlehnung, also grössere »Entlehnungsbreite«, offenbar ist.

Es bedürfte einer eigenen Untersuchung, von den umrissenen Gesichtspunkten aus festzustellen, in welchem Umfang deutsche Parallelformen (z. B. aus verschiedenen Dialekten) ins Nordische Eingang gefunden haben. Im allgemeinen wird sich der Grundsatz aufstellen lassen: je genauer sich die Mannigfaltigkeit, die das Lehnwort in der gebenden Sprache besessen hatte, auch in der aufnehmenden wiederfindet, desto »breiter« wird die Entlehnung gewesen sein. Das gilt aber nicht nur von den Lautformen. Auch deutsches Doppelgenus, wenn es ins Nordische übernommen wurde, spricht für »breite« Entlehnung. Im folgenden werden verschiedene solche Fälle zu nennen sein (s. im II. Teil dieser Arbeit). Am wichtigsten aber ist vielleicht die Wortbedeutung. Wo ein Lw. eine ganze Reihe von seinen Bedeutungsnuancen in die entlehnende Sprache mitgebracht hat, da bezeugt dies gewiss einen intimen Kontakt der gebenden mit der aufnehmenden Sprachgemeinschaft — nicht nur einen »hohen«, sondern auch einen »breiten«.

Eine solche Untersuchung des deutschen Einflusses würde natürlich weit über den hier gesteckten Rahmen hinausgreifen. Hier lässt sich nur sagen, dass für die Hansazeit ein sehr breiter Sprachkontakt durchaus wahrscheinlich ist. Wir wissen ja, welche Massen von Deutschen damals mit den Skandinaviern in persönlicher Verbindung waren. Die beweglichen Hanseaten konnten ein Wort schneller nach Kopenhagen *und* nach Stockholm bringen, als es von Dänemark aus durch die ansässigen Bauern Skandiaviens verbreitet werden konnte. Denn hier kam es ja darauf an, wie die weiten Strecken des nordischen Landes am schnellsten durchmessen wurden. In Bewegung waren gewiss auch Skandinavier, die Hanseaten aber eben auch.

W. Cederschiöld hat a. a. O. nur damit gerechnet, dass die Lww. als einzelne Einheiten ins Nordische entlehnt wurden — man könnte dies »isolierte« Entlehnung nennen. Daneben aber besteht ja die Möglichkeit, dass man ein Wort im Satzzusammenhang einer fremden Sprache kennenlernt und es daraus übernimmt. Wenn der Aufnehmende dabei der fremden Sprache so weit mächtig ist, dass er mit ihrer Syntax, ihrer Kongruenz und ihrer Formenlehre vertraut ist, so kann er auch das Genus ihrer Substantiva aufnehmen. Ganz sicher freilich pflegt man da erst zu sein, wenn man eine Sprache völlig »perfekt« beherrscht.

Dieser Unterschied zwischen »isolierter« Entlehnung und solcher aus dem Sprachzusammenhang wird sich in vielen Fällen mit dem von literarischer und mündlicher Entlehnung decken.

Notwendig ist dies jedoch nicht. Denn einerseits wird sich, je mangelhafter die Kenntnis der fremden Sprache ist, die Verständigung desto mehr auf den Gebrauch »isolierter« Formen beschränken müssen (der Grenzfall ist die reine Notsprache). — Andererseits kann es auch bei literarischer Beeinflussung einer Sprache durch eine andere geschehen, dass ein Wort so entlehnt wird, wie es im Satzzusammenhang erscheint, nicht aber als isoliertes Element. So ist es z. B. ganz wohl möglich, dass nschw. *bild* [mit »Genus reale«] (= deutsch *Bild*) aus schriftlichen Quellen übernommen ist, wie SAOB s. v. annimmt. Hiesse aber literarische Entlehnung soviel wie »gelehrte«, so wäre es völlig unverständlich, warum das deutsche Neutrum nicht als solches ins Schwedische drang (vgl. dän. *billed* n.); und dies, obgleich das Schwed. in dem mit *bild* ursprünglich identischen *beläte* n. ein Synonym besass, an das das neue Lw. in der Bedeutung stark und auch in der Form so weit erinnerte, dass sich dieses daran hätte anschliessen müssen, auch wenn es völlig isoliert und daher »genuslos« entlehnt worden wäre. Hier liegt also ein Fall vor, wie ihn Cederschiöld a. a. O. S. 108 fordert, wo das Genus sich »starken einheimischen Analogien« nicht angeschlossen hat. Aber es bewahrt auch nicht das im ganzen Deutschen übliche neutrale Genus (nur mndl. *beelde* ist f. neben n., s. Franck, Et. Wb. s. *beeld*; diese Form kommt jedoch als Quelle des schwed. *bild* nicht in Frage).

Diese scheinbar höchst auffällige Anomalie erklärt sich jedoch leicht, wenn wir Entlehnung aus dem Sprachzusammenhang annehmen. Es kommen dann als Quellen des schwed. Wortes folgende Formen des Substantivs mit dem Artikel in Betracht: *das bild*, *des bildes* usw.; *ein bild*, *eines bildes* usw.; *die bilder* usw.; *bilder* usw. (unbest. Pl.). Von diesen 16 Formen erinnert der Nom. Acc. Sg. mit dem bestimmten Artikel *das* an das schwed. *det*; Gen., Dat. Sg. mit *des*, *dem* können von einem Schweden, der zwar die deutschen Kongruenzregeln kennt, nicht aber das Genus von *bild*, so gut als m. wie als n. aufgefasst werden. Der ganze Pl. auf *-er* assoziiert sich für einen Schweden natürlich nicht mit dem schwed. N., sondern mit dem Pl. auf *-er* bei den schwed. M. und F. — Von den unbestimmten Formen erinnert der ganze Sg. mit *ein* an die schwed. M. und F. mit *en*, nicht an das N. mit *ett*. Der unbestimmte Pl. endlich gesellt sich zum schwed. M. oder F. wie der bestimmte.

An das schwed. N. dürfen wir also Anschluss erwarten beim bestimmten Nom., Acc. Sg. (wobei übrigens die Assoziation deshalb weniger stark sein wird, weil der präpositive Artikel im Schwed. nur beschränkte Anwendung findet und nhd. *das* von schwed. *det* auch lautlich ziemlich weit abliegt). — Als N. oder M. können aufgefasst werden der best. Gen., Dat. Sg., während

der ganze best. Pl. sowie alle unbestimmten Formen sich zu dem schwed. M. oder F. stellen werden. Für das N. sprechen also 2 Formen, für M. oder N. 2, für M. oder F. hingegen 12! Bei der Kongruenz mit einem attributiven Adjektiv im Deutschen würden sich ausserdem der unbest. Nom. und Acc. zum N. stellen, das obige Zahlenverhältnis würde also dann aus 2: 2: 12 in 4: 2: 10 abgeändert. Jedenfalls kann es aber nicht überraschen, wenn sich dieses deutsche N. dem schwedischen »Genus reale« angeschlossen hat. — Wenn im vorausgehenden jene 16 Formen als gleichberechtigt behandelt wurden, so ist dies gewiss nicht ganz korrekt; denn sie sind nicht alle gleich häufig. Sicher aber ist es richtiger, als wenn man nur den Nom. Sg. berücksichtigt, wie das gewöhnlich geschieht¹.

Bei der Mehrzahl der mnd. (und mndl.) Lww. im Aschw. sprechen nun aber sachliche Gründe für mündliche, nicht literarische Entlehnung. Wo solche Wörter ihr deutsches Genus (resp. ihre deutschen Genera) gewahrt haben, da müssen sie somit durch eine korrekt gesprochene Sprache vermittelt worden sein, deren auch der Partner in relativ hohem Masse mächtig war. Und zwar lässt sich, wie gesagt, vermuten, dass diese Kenntnis nicht auf wenige Individuen eingeschränkt gewesen sein kann. Denn bei Wörtern, deren Gebrauch und Bedeutung zeigen, dass sie in dem breiten Verkehr üblich gewesen sein müssen, der infolge der geschichtlichen Verhältnisse im Mittelalter in Skandinavien zwischen den Einheimischen und den Deutschen geherrscht haben muss, bei solchen volkstümlichen Wörtern konnte kaum (wie bei Wörtern, die sich »von oben nach unten« ausbreiten) das bessere Wissen einzelner Kundigerer den Gebrauch regeln und korrigieren.

Unter diesen Gesichtspunkten werden wir im zweiten Teil dieser Arbeit die deutschen Lehnwörter im Altschwedischen zu betrachten haben.

¹ Dieser Fall zeigt, dass auch bei Entlehnung aus dem Satz-zusammenhang die "Erhaltung" des Genus nicht unbedingt das Natürliche zu sein braucht. In der Regel wird jedoch das Genus der deutschen (mnd.) Lww. in diesem Falle erhalten bleiben. Je breiter der Kontakt, desto eher wird auch hier eine Korrektur im Sinne der Grundsprache eintreten. — Übrigens würde auch das eben besprochene Wort bei mündlicher Entlehnung aus dem Mnd. eher N. geworden sein, da die mnd. Pl.-Formen ohne *-er* dem aschw. neutralen Pl. näher standen. Ausserdem erinnerte mnd. *dat* stärker an aschw. *det* als das nhd. *das*.
(Fortsetzung folgt.)

P. M. den Hoed: Hemingsrimur (academisch proefschrift, Amsterdam) 1928.

Indledningen til denne første udgave af Hemings rimur (HR) bestaar af følgende afsnit: 1. om rimur i almindelighed (hvor forfatterinden, som ikke har kendt Erik Noreens afhandling i Studier i fornvästnordisk diktning 1923, synes noget for tilbøjelig til at tro at ferskeytt-versemaalet uden fremmed paavirkning har udviklet sig af runhenda), 2. om haandskrifterne til HR, samt rimernes sprogform og versemaal, 3. om kenningar i HR, med bidrag til kenningbrug i andre rimur og deres forhold til skjalde-digtningen i denne henseende, samt 4. om emnet i HR og dets behandling i et par norske og en færøsk folkevise.

At HR er digtede paa grundlag af første del af Hemings påttr, har længe været kendt, men medens det tidligere er blevet hævdet, at de 'gik tilbage til denne påttr som den foreligger i Flateyjarbók, paaviser forf., at der maa være tale om et andet nærbeslægtet haandskrift, hvis tekst paa enkelte punkter har afveget fra Flat. Dette resultat er utvivlsomt rigtigt. Til de af forf. anførte steder kan følgende føjes til bevis herfor:

Det hedder HR III 54—55:

Nikulás spyrr, hvórt nú vill fyrr
 njótur bjartra fleina
 fremja kaf um fiska haf
 eður framlangt sundit reyna.
 'Kostur þá mun kafinu á,
 kljúfur odda messu,
 það hefur mig áðr, segir halurinn bráðr,
 hneykt á sundi þessu'.

Dette svarer til teksten i Icelandic Sagas (1887) 354¹⁵⁻¹⁹:
 Nikulás spurði: 'hvárt viltu heldr reyna kafsund eður framlangt?'
 Hemingr svarar: 'Þá er kostur at reyna kafsund, er þú hefir yfir-
 unnit mik á hinu áðr'. Men Flat. er her (III 407¹⁶⁻¹⁸) forvirret
 (idet 'e. fram' er blevet læst som 'á fram'): þá spurði Nikulás:
 'hvárt skulu vit reyna kappsund áfram langt?' 'Þess er kostur,
 segir hann, at reyna kappsund, er þú hefir mik fyrirlagt á hinu áðr'.

Iøvrigt savnes der fremdeles en kritisk redegørelse for forholdet mellem de forskellige haandskrifter af Hemings påttr. Forf., som ved misforstaaelse af et sted i indledningen til Hauksbókudgaven er blevet ført paa vildspor, synes, besynderligt nok,

at tænke sig, at slutningen af teksten i *Sex sögupættir* (1855) er udgiverens, Jón Þorkelssons, egen kompilation, skønt hun har brugt et haandskrift fra ca. 1700 (Ny kgl. sml. 1704, 4to), som indeholder den selvsamme slutning. Denne misforstaaelse spiller iøvrigt ingen større rolle, ti det synes under alle omstændigheder at være klart, at denne slutning er tilføjet efter HR. (jfr. s. 67, hvor halvverset VI 62, hálfu verr var Hemingr staddr af hilmis ráðum, uforandret er kommet med).

Efter indledningen følger HR i bogstavret avtryk med varianter (enkelte af typografiske grunde foretagne afvigelser fra haandskriftets skrivemaade, som ϕ for δ , gør i en saa ung tekst et noget fremmed indtryk), samt igen med normaliseret tekst. Det forekommer mig at være et stort spørgsmaal, om ikke den normaliserede tekst, der i alt væsentligt kun er et optryk af den foregaaende med ændret retskrivning, kunde have være sparet. De foretagne rettelser kunde gærne være blevet henvist til anmærkningerne. Den plads, som derved var blevet vundet, vilde utvivlsomt have været bedre anvendt til en kritisk udgave af grundlaget, Hemings pátttr, eller i hvert fald til at aftrykke den under teksten i Flatøbogens redaktion, hvorved man vilde have faaet et bekvemt overblik over forholdet mellem HR og den tekst, der nu maa repræsentere deres kilde. Da intet af haandskrifterne til HR er særlig godt, og da de har fælles fejl, men da paa den anden side rimernes digter nøje, tildels endogsaa slavisk, har fulgt sit forlæg, kan man ikke undgaa at bruge Flat. til vejledning ved tekstbehandlingen. Dette har ogsaa forf. været opmærksom paa, men hun har snarere været for forsigtig paa dette punkt end det modsatte. Jeg nævner nogle eks. fra 3. ríma. I vers 32 er det et spørgsmaal, om man ikke skulde rette til: Ek stend *hjá þér*, jfr. Flat. III 406²⁹: *hjá þér mun ek standa*. I det før citerede vers 55 synes *það* hefur at maatte rettes til *þú* hefur. I vers 63 skal man vel læse fara *má fróður fleina rjóðr*, jfr. Flat. III 407²⁸: fara máttu leið þína. Og den forvanskede første halvdel af vers 69 kan med henblik paa Flat. III 407³⁴⁻³⁵ ef Hemingr yrði mér eigi betri drengr en þér antages oprindeligt at have lydt: Darra álfur (= Hemingr Flat.) dögling sjálfum (= en þér Flat.) ef drengur væri (yrði?) ei betri. At beholde *sjálfur* og opfatte dette som dativ (jfr. bogen s. XVIII) forekommer mig, til trods for Kocks tilslutning i Notationes norrœnæ § 1757, højst betænkeligt.

Jeg knytter hertil nogle enkeltbemærkninger. At *ljóða borg* (s. XXIII) skulde betyde digt kan ikke sluttes ud fra verslinjen 'læsi eg aptur ljóða borg'; tværtimod viser verbet 'læsa' at der tænkes paa digtningens gemme eller bolig, hvor den ved den enkelte rímas afslutning lukkes inde. Udtrykket *orða krans* (XXV) burde

ikke være anført blandt kenningar. *Arnar leir* (XXV) kan næppe ubetinget henføres til kenningar, »waarvan de beteekenis afgesleten is», da det altid synes at betyde '(mit) ringe digt' el. lign. (digteren tænker: jeg vil ikke rose mit arbejde selv, det maa de andre om). Ordene (*snekkju*) *barð* (LIV—V) i HR I 61 og II 58 skal vel simpelthen oversættes: (skibets) forstavu. Formodningen om at digteren III 70 har brugt en fra Flat. afvigende tekst (LXXII—III) maa bygge paa den forudsætning, at de plusstrofer B her har, ikke er oprindelige, altsaa at en eller anden har sammenlignet HRs tekst med Flat. og saa tilføjet disse vers. Hellere end at tage sin tilflugt til en saa usikker gisning, maa man antage, at versene fra først af har staaet i HR, men at de er udeladt i A, sandsynligvis ved en simpel overspringelse (fra *letri* 69^a til *leita* 69 b⁴). I teksten I 11 synes A's læsemaade at være den bedste; linjerne 'tiggj lagði trúnað á | og tveggja hvórt við annat þá' (tveggja hvórt = hvórttveggja) svarer ret nøjagtigt til en prosakonstruktion som: konungr sór henni trúnað sinn ok svá hvárt þeira öðru. Den s. 107 med tvivl fremsatte tolkning af sætningen 'sá misti sút' I 28 er sikkert rigtig (kongen som ikke nærede sorg, den muntre fyrste). Anmærkningen s. 108 om *syn* I 45 bør udgaa (A har *sýn* f. af adj. *sýnn*, B *sýnd*, part. præet. fem. af vb. *sýna*). I 48 er *frætt* vel snarere af vb. *fræða* end *frétta*. Ordene 'en hyggiu stranga' II 38 (jfr. anm. s. 111) er letforstaaelige (*hyggjustrangr*, adj. 'sindsstræng'). Teksten er nøjagtigt aftrykt, ogsaa med gengivelse af skrivefejl (kyttli II 39, skyeta III 11, þirfur III 13, heisar IV 15, mylkum IV 42), hvad der maaske havde været grund til særskilt at gøre opmærksom paa, for at væрге sig mod mistanke angaaende aftrykkets paalidelighed (II 27 har A dog ikke kued men kued²). Men i den normaliserede tekst er der enkelte trykfejl (okkurt I 44 m. m.) og unødvendige ændringer (ombytning af *hring* og *kring* I 32). Der er nogen usikkerhed med hensyn til sprogformer (plur.-formen *spangar* XXXIII, forveksling af *hlutr* og *lutr* LXIV, af *venja* og *venda* 114, af *svelgja* og *svella* 117 m. m.), ligesom et solidere kendskab til islandsk sproghistorie og senere islandsk havde været ønskeligt (*kalla* kan ikke være = *kalda* 115; gengivelsen af det lille stykke s. XCIII, som iøvrigt ikke er med Arne Magnussons haand, er meget fejlfuld).

Noget indgaaende forsøg paa at tidsfæste eller lokalisere HR har forf. ikke foretaget, og det er da ogsaa en opgave, som næppe vil kunne løses med sikkerhed. En klage over tidernes vanskelighed 'i dette land' med manddrab og tiltagende voldsomhed (V 2) er ikke bestemt nok til at afgive et holdepunkt. Linjerne 'bródir Óláfs boðaði Krist brøgnum var þat eilíf vist' I 9 genfindes i et digt om apostlen Bartholomæus (AM 721, 4to

25 r: Bartholomeus er boðaði Krist brögnum var þat Jesú vist), men da heller ikke dette digt kan dateres, rykker spørgsmaalet ikke derved nærmere sin løsning. En indgaaende sammenligning med andre rímur vil kunne give resultater, i hvert fald en omtrentlig relativ aldersbestemmelse for HR, men i det hele taget synes deres præg at være ret ungt, saaledes at det endog næppe er udelukket, at manddrabsklagen sigter til reformationstidens uroligheder.

Et fingerpeg om stedet, hvor HR er digtede, kunde man søge i sjette ríma. Det fortælles at Oddr rejste hjem til Melr (Melstaðr), hvor han byggede en kirke, til hvilken han skænkede klokker og den hellige Stephanus klæde, som havde reddet Heming. Om klokkerne siges: þar eru þær enn til þessa dags, þó þegnar prófi; om klædet: Drengir mega þar dúkinn sjá um dagana fríða, margir af honum miskunn fá þeir meinin bíða. Desværre har man ikke Flat.'s tekst her til sammenligning, men i Icelandic Sagas I 361 hedder det kun: ok er sá dúkr þar enn í dag er Hemingr hafði um sik. Klokkerne nævnes ikke, ej heller klædets lægende kraft. Hvis dette er digterens egne tilføjelser, kunde det tyde paa, at han har været kendt paa Melstaðr, hvor klædet endnu opbevaredes efter reformationen og blev brugt som lægemiddel (se Arngrim den lærdes bemærkning i Don. var. nr. 1, Barth. 25, trykt Icel. Sagas I 361, og specielt Jón Ólafsson fra Grunnavík i AM 421 fol 105 bis — 6: Particulam ejus, ut in ore vulgi percrebuit, vidi puer circa ann. 1712. Erat holoserici qvædam species, cujus filamenta non adeo erant subtilia, lineis coloris cærulæi et rubri, ni fallor, distincta. Remanebat tunc temporis non nisi particula volæ instar ampla, nam suffitibus vel suffumationibus in ægrotorum sanationes identidem aliquid inde divellebatur).

Det emne forf. har arbejdet med har frembudt mange vanskeligheder, ikke mindst paa et tidspunkt da et hjælpemiddel som Finnur Jónssons ordbog endnu ikke forelaa. Hun har ikke været heldig i sit valg, for saa vidt som HR ikke hører til de bedste af de tidligere udgivne ældre rímur. Men den iver, hvormed hun har kastet sig over opgaven, har givet resultater, og de faa mennesker, der interesserer sig for den senmiddelalderlige islandske litteratur, vil i forskellige henseender have nytte af hendes arbejde.

Jón Helgason.

M. A. Jacobsen og Chr. Matras: Føroysk-donsk orðabók (Færøsk-dansk Ordbog). Tórshavn 1927—8.

Den nyere færøske litteratur indledes med et ordbogsarbejde (Svabo 1773), men dette er aldrig blevet udgivet. De trykte leksikalske hjælpemidler til studiet af færøsk sprog har hidtil været ret smaa, væsentlig kun Jakob Jakobsens glossar til Færøsk antologi, suppleret ved samme forfatters glossar til Færøske folkesagn og æventyr. Evsensens paabegyndte ordbog, der iøvrigt var temmelig mangelfuld, standsede i bogstavet f.

Forfatterne til nærværende værk har ikke sat sig det maal at udarbejde en stor, videnskabelig, saavidt muligt udtømmende ordbog, hvortil der kræves lang tid og betydelige midler. De har ønsket at give en kort, praktisk bog, der skulde rumme saa meget som muligt af sprogets ordforraad, væsentlig saadant, som har faaet fast hævd i den stadig voksende litteratur paa færøsk. Bogen vil først og fremmest lette tilegnelsen af det færøske skriftsprog. Derimod giver den kun et ufuldstændigt billede af talesproget som det i virkeligheden er, dels fordi flere nydannelser, der gerne er blevet til med tilsvarende ord i islandsk som forbillede og som væsentlig kun hører skriftsproget til, har fundet optagelse, dels og hovedsagelig fordi talesprogets danske elementer, ligesom i skriftsproget, for det meste udelades. Her er det yderst vanskeligt at trække en grænse, og man vil utvivlsomt kunne bebrejde forfatterne adskillige inkonsekvenser. En tidligere anmelder har saaledes paapeget, at ordet *statur* (stat), som staar paa titelbladet, ikke findes i selve bogen.

Som grundstamme har de to forfattere benyttet dr. Jakobsens ordsamlinger. Deres pietet overfor disse udmærkede arbejder har ført dem til at optage dem i en saa godt som uforandret skikkelse, hvad de dog næppe burde have gjort. Ved at medtage alt hvad der fandtes i disse ordsamlinger kommer ordbogen til at indeholde en del stof, som med rette kun tilhører et specialglossar til kvadene. Jeg sigter her først og fremmest til en lang række selvfølgelige sammensætninger som *drottningar-navn*, *-ringur*, *dvørga-belti*, *-brynja*, som dr. Jacobsen optog fordi de forekom i de kvad han skrev sit glossar til. I ordbogen gør de ingen nytte. I enkelte tilfælde finder man hos dr. Jacobsen fejltagelser eller tvivlsomme forklaringer, der burde være udeladt eller rettet. Jeg kan nævne følgende eksempler derpaa:

Færøsk har et ord der udtales (med grov lydskrivning) *brøratøk*, n. pl. Dr. Jacobsen skriver *brøkratøk* og oversætter 'buksetag, tag i bukselinningen (i brydekamp)', hvilket gentages i ordbogen. Hertil kan man dog gøre en anmærkning baade med hensyn til

lyd og form: *brøkur* 'bukser' hedder i gen. regelret *bróka* og *k* forsvinder ellers ikke foran *r*. Hvis man gaar til den ældste kilde, Svabo, finder man, at ogsaa han skriver *brøra-*, og af hans oversættelse («Strid, Bryden med Favnetag, luctatio qvæ fit mutuo amplexu») fremgaar det, at man paa hans tid ikke har sat ordet i forbindelse med *brøkur*. Den oprindelige form er sikkert *bræðratök*, jfr. *leikbróðir*, isl. *bræðrabylta* (at to der brydes med hinanden falder samtidig), og ordet burde i færøsk skrives *bræðratök*.

At klokken er 12 ¹/₂ udtrykkes paa færøsk *hálgon eitt*. Da dativendelsen *-um* udtales *-on*, kom dr. Jakobsen paa den tanke, at *hálgon* burde skrives *hálgum* og at det var sammentrukket af *hálgvingnum. Denne forklaring, som ogsaa findes i ordbogen, er dog hverken tilfredsstillende fra fonetisk eller syntaktisk synspunkt. Naar man ved, at dansk tidligere brugte *halvgaaen* i den samme forbindelse (se Kalkar og Ordbog over det danske sprog), kan der næppe være tvivl om at *hálgon* er en danisme, indkommet sammen med de første klokker og ure.

Kvadordet *herjanssonur* tolker dr. Jakobsen, som andre før ham, ud fra Odinsnavnet *Herjan*. Ordbogen burde have strøget denne forklaring, da der vel er enighed om, at ordet stammer fra nedertysk *hergenson* 'hosesøn'.

Færøsk har et adv. *nústa* (ogsaa udvidet med den ret hyppige adverbialendelse *-ni* til *nústani*) 'nu først, for et lille øjeblik siden'. Dr. Jakobsen og ordbogen forklarer dette som sammentrukket af *nú fyrsta(ni)*, hvilket dog er meget usikkert. Suarere kunde man tænke sig, at *nústa* var *nú* med tilføjet superlativendelse, men det forekommer mig sandsynligst, at ordet gaar tilbage til *nú í stað* (se Fritzner *staðr* 16).

Ordbogens forfattere har, som allerede bemærket, ingenlunde tilstræbt nogen fuldstændighed; de antager i fortalen, at bogen kun indeholder omtrent halvdelen af det færøske sprogs ordforraad. Det vil da ogsaa være den letteste sag af verden at paavise ord og betydninger der mangler. I Poul Nolsøes Fuglakvæði, der som et af den færøske litteraturs vigtigste mindesmærker nok burde være ekscerperet med særlig omhu, finder jeg *roppa í seg* (vers 10), *hjáltakráka* (vers 24; derimod har bogen *hjállandskráka*). Paa nogle tilfældigt valgte sider i tidskriftet Vardin (X 157, 171, 174) finder jeg udtrykkene *fyri vissing*, *skil* (tilstand), *koma fyri* leysingarbarn, *svørðtorv*, *koma tvørtur við hjá e—m*, *vera við* (paastaa). Den der læser et værk som Hedin Brú's roman Lognbrá (fra 1930, altsaa udkommet efter ordbogen), hvor ord og vendinger fra et livskraftigt bygdemaal stadig dukker op, vil unægtelig ofte søge forgæves i ordbogen. Da den dog i almindelighed kan siges at have faaet, om ikke alt det vigtigste, saa dog største

delen deraf, med, synes der ikke at være grund til at opholde sig nærmere ved dette punkt.

Det færøske lydssystem har som bekendt i tidens løb været underkastet ret gennemgribende ændringer, hvorved en lang række tidligere adskilte ord er faldet sammen i udtalen. Hammershaimbs arkaiserende ortografi, som nu er blevet eneherskende og som ogsaa anvendes i denne bog, tilstræber fremdeles at holde dem ude fra hverandre. Ordet [*vævðr*] skrives *veður*, *vegur* eller *vevur* eftersom det betyder vejr, vej eller væv. Imidlertid er ikke alle ord saa gennemsigtige som dette, og flere gange synes det umuligt at afgøre, hvad der er den rigtige form. Jeg nævner nogle tilfælde, hvor jeg tvivler paa, om forfatterne (eller rettere dr. Jakobsen, som de i de fleste i det følgende nævnte tilfælde har fulgt) har truffet det rigtige. Verbet *brala* med tilhørende substantiver skrives vistnok rigtigst med *æ*, da en forbindelse mellem den færøske betydning 'bruse smaat, boble op' og norsk *bræla* 'være meningsløst og unyttigt og noget larmende virksom' o. lign. synes at kunne antages. Ordet *garðslað* 'gærdestade, levninger af et gammelt gærde' sættes i forbindelse med *lað* < *hlað*, men en form *garðslag* vilde kunne støttes ved henvisning til isl. *garðlag*. Der skrives *karðwigli* 'kartet tot uld', idet sidste led antages at være identisk med norsk *vigle*, men udtalen [-villi] peger snarest mod en grundform *-vindli* (= oldno.-isl. *vindli*, jfr. *vindla ull*), da *ll* lettere kan forklares som assimilation af *n(d)l* end af *gl*. Naar præteritum af *syngja* ikke blot hedder *sang* men ogsaa [sæng], synes det at ligge nærmest at forklare dette som et eksempel paa den sædvanlige overgang *ang* > *æng* (findes formen udenfor denne overgangs omraade?). Ordbogen skriver, ligesom Hammershaimb, *seyngt*, men det er vanskeligt at se, hvorfor (senere monoftongeret) diftong *ey* kunde være kommet ind i denne form. Verbet *skala* (-*aði*) 'beskadige' kunde, til trods for den afvigende bøjning, være identisk med isl. *skæla* (-*ði*) 'fordreje'. Det er ikke let at faa øje paa grunden til at der skrives *skjót* (*skjötill*) 'afsats', da ordet uden vanskelighed synes at kunne identificeres med oldsprogets *sjot*. Naar komparativ af *tjúkkur* kan hedde [tšikkri], saa bør dette skrives *tjykkri* < *þykkri*, men i forlyd paavirket af former med brydningsdiftong efter *t* (*þ*). Verbet [troeka] 'gøre smaa hoppende trin i dans', med tilhørende substantiv [troëtsing] 'det at træde dans (runddans) med smaa trin (paa stedet)', skrives *troðka*, *troðking*. Dette er dog meget mistænkeligt, da *ðk* her, som f. eks. i *blíðka*, vilde have givet *kk* med foregaaende kort vokal, og der er da heller ikke tvivl om, at ordet er identisk med norsk *troka* (se Ross) 'stampe paa samme sted', isl. *þroka*. For at blive ved retskrivningen bemærkes, at der ikke synes at være konsekvens tilstede med hensyn til *ft* og *vt*: *helft*, *tylft*,

tú tarft, men *skjálfti* og *skjálvti*, *tólti*, *tvíhvølt*. Og endelig kunde man spørge, om det ikke havde været rigtigt at benytte ordbogen til at fjerne Hammershaimbs gamle misforstaaelser *tygum* 'De' og *væl* 'vel' og indføre det rigtige *tytum* (< *ytr* med analogisk dativendelse og forlydskonsonant fra nominativ) og *val*.

Som et tvivlsomt opslagsord har jeg noteret *matni*, der antages at foreligge i forbindelsen til *matna* 'til føde', men mon ikke *matna* her er gen. pl. af det samme ord som isl. *mata* 'mad, proviant'. At *slis* opføres med henvisning til *slys* er forstaaeligt, da dr. Jakobsen skriver ordet paa den førstnævnte maade, men i og for sig var der næppe større grund til at opføre den urigtige form her end ved mange andre ord, som man i litteraturen et eller andet sted vil finde fejlagtigt bogstaverede.

Efter opslagsordene omskrives ordene med dr. Jakobsens lydskrift, som det dog maaske havde været praktisk at revidere paa enkelte punkter. Der er i lydskriften den fejl (bemærket og omtalt af forfatterne s. 470), at ord som f. eks. *eiti* og *sveitti* omskrives som om de dannede rim, hvad de dog ikke gør. Unødvendige udtaleangivelser findes, hvor en bøjningsform anføres som opslagsord, se f. eks. *hvokkin*, *hvoppin*, *hvorvin*, der ogsaa lydskrives under infinitiverne *hvökka*, *hveppa*, *hvorva*. Til gengæld kunde man maaske enkelte andre steder ønske nærmere oplysning om udtalen. Nominativen *bógvur* lydskrives, men hvordan udtales genetiv *bógs*? Her har man dog maattet trække en grænse, da en lydskrivning af alle bøjningsformer vilde have ført alt for vidt.

Med hensyn til opstilling og adskillelse af ordenes betydninger er der enkelte ting at bemærke. Nogle gange opstilles som 1 og 2 (a og b) betydninger, der kun adskiller sig ved en ringe nuance og som det havde været mest praktisk at forene (se *eistnameltingur*, *fjós*, *illbestur*, *slúkur*). Andre steder adskilles ret forskellige betydninger kun ved semikolon (se *bongla*, *myla*, *slýggj*, *stig*, *tilskilan*). Hvad selve oversættelserne angaar, saa er det vanskeligt for en fremmed at afgøre, om de er nøjagtige og korrekte, men overhovedet har man det indtryk, at der her er gjort et omhyggeligt arbejde. Mindre heldige oversættelser har jeg noteret ved *bilbugt* (selv om hele udtrykket *fáa bilbugt víð e-m* betyder 'faa overtaget over en', er det ikke sikkert, at *bilbugt* alene betyder 'overmagt, overtag'), *bæksl* (hvor oversættelsen 'dragen Fovnes vinger' er for speciel, skønt ordet maaske tilfældigvis i litteraturen kun forekommer om denne særskilte drage) og *fiskaspæl* ('en leg', uden nogen nærmere forklaring). Undertiden, hvor ordbogens forklaring lader en i stikken, vilde en henvisning til en haandbog have været nyttig. F. eks. beskrives *bandadansur* i indledningen til Færøsk anthologi, og ordbogen

kunde gjerne have suppleret sit korte 'en art af færøsk dans' ved at gøre opmærksom derpaa.

Ordbogen bruger et særskilt tegn for at betegne ord der kun findes i kvadene. Derimod savner man stærkt et andet tegn for nydannede ord, som ikke hører til det ægte nedarvede færøske ordforraad. Ogsaa ved andre ord med et bestemt stilpræg (f. eks. præpositionerne *for* og *med*) havde det nok været rigtigt at angive, hvor de hører hjemme.

Litteraturhenvisninger gives ikke. Dog citeres af og til Grundtvig og Blochs haandskrevne *Lexicon Færoense* (LF), hvilket vel skal opfattes som et vink om at forfatterne ikke kender det paagældende ord fra det moderne sprog. Da LF dog ikke har nogen selvstændig kildeværdi, havde det været rigtigere at citere de oprindelige kilder, væsentlig Svabos og Mohrs ordbøger, som LF har optaget, eller snarest — i en ordbog som ellers ikke giver henvisninger — at betegne ordene som forældede. I en afstikkende sprogform som 'ubehageligen' der findes under *vønta*, hører man i virkeligheden gamle Svabos stemme. Henvisninger til forskellige forfatters definition af et ords betydning (eks. under *ónæra*) vilde eventuelt være paa deres plads i en videnskabelig ordbog, men falder uden for haandordbogens rammer.

Overhovedet har man visse steder det indtryk, at bogen ikke er blevet underkastet en tilstrækkelig skarp kritisk revision før trykningen. Saaledes finder man under *mega* pludselig flertalsformer i danske verber (kunne, have), direkte taget fra glosaret i Færøsk anthologi, der regelmæssigt bruger saadanne former. Under *sinumegin* er dr. Jakobsens 'grundord' blevet staaende, skønt forfatterne ellers retter dette ord til 'subjekt' (saaledes f. eks. samme side under *sín*). En notits om Hammershaimbs redaktionelle virksomhed, i slutningen af *ódn*, virker meget fremmedartet i en ordbogsartikel. Bortset fra saadanne inkonsekvenser og ujævnheder, og om man bedømmer bogen efter hvad den indeholder og ikke efter hvad den mangler, forekommer det mig, at de indvendinger man kan gøre, bedst kan sammenfattes i to punkter: Forfatterne har ikke staaet tilstrækkelig uafhængige overfor deres forgængere og haandordbogsprincipperne er ikke tilstrækkelig konsekvent gennemført.

Herimod maa man understrege bogens foreløbige karakter. Situationen var blevet uholdbar, ikke blot for videnskaben, der kun havde adgang til en ringe del af det færøske sprogs ord og vendinger, men først og fremmest for Færingerne selv, for hvem savnet af en ordbog blev føleligere dag for dag, efterhaanden som deres sprog fik en videre skriftlig anvendelse. Den der paatager sig at udarbejde et haandlexikon over et sprog, hvis ordforraad endnu ikke er optaget og bearbejdet i en udførlig videnskabelig

ordbog, kan ikke vente et i alle henseender tilfredsstillende resultat, og de to forfattere, der ved at sammenarbejde det materiale der forefandtes og supplere dette ved gennemlæsning af en del litteratur har afhjulpet et haardt savn, har utvivlsomt fra første færd vidst at deres arbejde vilde blive behæftet med adskillige mangler. At de alligevel gennemførte det, kan vi kun takke dem for, ti hvor meget der end kan rettes og forbedres, betegner ordbogen et overordentlig stort fremskridt med hensyn til kendskabet til det færøske ordforraad, og vil indgaa som en uundværlig haandbog i enhver nordisk filologs arbejdsbibliotek, ligesom den utvivlsomt vil faa stor betydning for det færøske sprogs dyrkning og anvendelse i fremtiden.

Der kan maaske til slut være grund til igen at understrege, at Færøsk-dansk ordbog er grundet paa et litteratursprog. Den indeholder en del stof, som ikke er direkte nedarvet men som er nydannet eller genoptaget i et tidsrum, da sproget tillempedes til litterær brug. Den maa ikke sidestilles med Aasens og Ross' ordbøger, hvis eneste kilde er bygdemaalene. Man har i den sidste tid set flere eksempler paa, at sjældne gamle ord, f. eks. fra Eddadigtene, opføres som 'nyislandske', fordi en eller anden islandsk digter i det 18. eller 19. aarh. har genoptaget dem, maaske kun en eneste gang, hvorfra de saa har fundet vej til Blöndals ordbog. Naar man ikke har brugt sidstnævnte værk med tilstrækkelig varsomhed, skønt det dog turde være en bekendt sag, at islandsk er et litterært sprog, hvis hele ordforraad ikke kan skæres over én kam, er det næppe overflødigt at fremhæve dette med hensyn til færøsk, der bortset fra kvadene kun har været dyrket en menneskealder.

Jón Helgason.

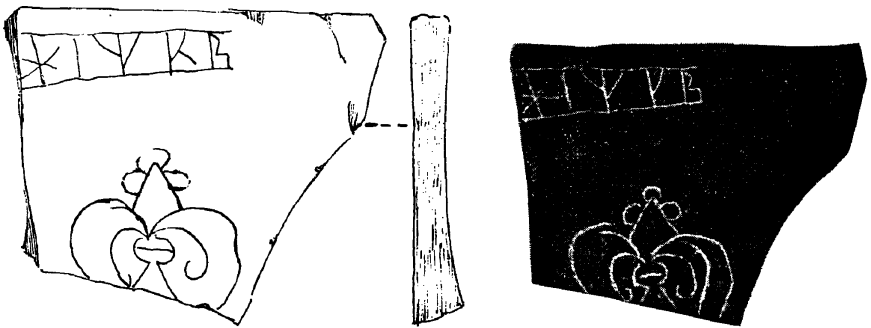

Notis om ett runfynd i Lund.

Vid grundgrävning å tomten n:r 23 vid Sandgatan 8 i Lund i juli månad 1927 hittades bland andra smärre fornsaker från olika tider även den här nedan i naturlig storlek avbildade stenplattan med inskription. Plattan, som nu förvaras i Kulturhistoriska museet i Lund under n:r 32.979/80, är av skiffer, av en något oregelbundet trapezoid form och utgör i sitt nuvarande skick tydligen blott ett fragment av en större ristad skiva. Största längden är 46 mm., största bredden 42 mm., tjockleken i genomsnitt 5 mm.

Å den ena sidan, som är något jämnare i ytan än den andra, är vid den smalaste delen av plattan iuristad »knuten» av en runslinga. Längs motsatta kanten äro mellan ramstreck ristade fem runtecken. Ristningsskåror, som åstadkommits med ett spetsigt och skarpt instrument, voro då fyndet gjordes av samma färg som stenen i övrigt men ha av någon av museets tjänsteman å nyo uppdragits med spetsen av en nål l. dyl. i och för fotograferingen och ha nu en betydligt ljusare färg än grundytan.

De fem runtecknen, som äro fullt tydliga, äro: *IYR. På det näst sista tecknet finnes ett bistreck, som särskilt skarpt fram-

Teckning o. foto Kulturhist. Mus. Lund.

träder på teckningen men som utan allt tvivel är oavsiktligt. Ordet är att läsa *hemkr* dvs. *hemingr*, i det *m* l. *k* är att betrakta såsom bindruna, ett förhållande vartill som bekant många paralleller finnas. Namnet är icke förut uppvisat från danska runinskrifter men angives av Nielsen Oldd. personn. uppträda i Danmark redan i 11:te årh. och är välbekant även från Sverige och västnorden. Runornas form liksom användningen av *r* i st. f. *R* i slutljud torde datera ristningen till senare hälften av 1000-talet.

Det hela har varit en runstensristning i miniatyr och såsom sådan utgör den ett enastående fynd. Ändamålet kan icke gärna ha varit annat än antingen att utgöra en övning i runristning (jfr Arkiv 38: 189 ff.) eller rent av en modell till en runstensinskriftion.

Lund.

Emil Olson.

Untersuchungen zur Gøngu-Hrólf's Saga.

I. Die Komposition. Motive und Arbeitsweise des Erzählers.¹

Wer, aus der grandiosen Welt der Islendingasögur kommend, sich den Fas zuwendet, betritt einen völlig anders gearteten Bereich. Die knappe Formulierung und die zuchtvolle Realistik jener grossen Bauernromane, die in der Weltliteratur kein Gegenbeispiel finden, ist einer ungeformten Weitschweifigkeit und üppigen Phantasie gewichen. Die Stoffe der Islendingasögur sind von den Erzählern dem heimischen Milieu entnommen. Die Erzähler der Fas suchen ihre Stoffe im Motivkreis der mittelalterlichen Fabelwelt und Novellenliteratur. Die Einflüsse der höfischen Kultur des Südens wirken sich hier aus. Zugleich aber gewinnen die bereits verbreiteten, bisher aber verachteten Märchenstoffe literarisches Interesse. Diese Erzähler nehmen ferner, wie die Meister der realistischen Sagas, die Motive des heimischen Volksglaubens in ihre Machwerke auf. Aber das Verhältnis zu diesen Stoffen ist nicht mehr das gleiche: Wenn in den Islendingasögur trotz künstlerischer Stilisierung der enge Zusammenhang mit dem Volksglauben nicht übersehen werden kann, so ist in den Fas nichts mehr davon zu bemerken. Die Erzähler haben den Kontakt mit dem Volksglauben verloren, sie haben den Motiven ihre Bodenständigkeit genommen und sie zu reinen Romanbestandteilen umgewandelt und erweitert.

Unser Interesse an diesen Erzeugnissen einer sich zersetzenden Kultur kann kein künstlerisches sein, wie wir es an den künstlerisch hoch bedeutsamen Islendingasögur haben, die ja, wie neuere Forschungen klarlegten, nicht überlieferungsgetreue Familiengeschichte sind, sondern bewusst dichterische Gestaltungen.

Der Wert der Fas liegt für uns in ihren Stoffen. Sie sind ein Sammelbecken heimischer Glaubensvorstellungen, weitverbreiteter Märchenstoffe und literarischer Motive aus der Dichtung der höfischen Welt des Hochmittelalters. Sie gewinnen deshalb eine hohe Bedeutung sowohl für die vergleichende Volkskunde, insbesondere für die Märchenforschung, als auch für die Geistesgeschichte des Mittelalters.

¹ Inhaltsangabe der Saga sh. bei F. R. Schröder, Gunthers Brautwerbung und die Gøngu-Hrólf's Saga in Festschrift für Eugen Mogk, Halle 1924 S. 585 ff.

Abenteuerliche, groteske, märchenhafte Elemente bilden das Milieu der Fas. Wikingerzüge, Überfälle, Zweikämpfe, Zaubereien, Tötung von Unholden, hilfreiche Wundergegenstände, das sind die stereotyp wiederkehrenden Motive. In diesem Milieu ist auch die GHS beheimatet. Wie alle Erzähler der Fas verknüpft auch der Erzähler der GHS die verschiedenartigsten Stoffe zu einem bunten, unorganischen Ganzen. Seine Arbeitsweise ist die aller andern Sagamänner. Die Tendenz, alle vorhandenen Motive romanhaft zu erweitern und umzugestalten, wenn es der Verlauf der Geschichte gerade erfordert, ist auch ihm eigen. Auch für ihn ist der starke Zug zum Rationalisieren der Märchenmotive besonders charakteristisch. Er sucht die einzelnen Wunderzüge, das Unerwartete des Märchens zu »erklären« und in der Handlung begründet entstehen zu lassen.

Hand in Hand mit dieser Rationalisierungstendenz geht das Bestreben des Erzählers die einzelnen Bestandteile seiner Geschichte aufs festeste miteinander zu verketten. Dies geschieht nun jedoch meist auf ziemlich unbeholfene Weise, so dass die einzelnen Kompositionsfugen deutlich sichtbar werden. Wir müssen im folgenden besonderes Gewicht auf das Aufzeigen dieser Lötstellen legen, denn gerade hier wird die Lösung der Quellenfrage zu beginnen haben.

Es kommt mir nun bei der folgenden Betrachtung der Saga weniger darauf an, eine allseitige Übersicht über die Einzelheiten der Erzählung als vielmehr eine klare Einsicht in Aufbau und Elemente der Handlung zu geben. Natürlich werde ich die Quellenfrage dort schon berühren, wo handlungsführende Motive vorliegen, die einer eigenen Untersuchung nicht bedürfen. Vielfach wird es ja genügen, einzelne Bestandteile der Erzählung dort, wo sich eine bestimmte Quelle nicht finden lässt, da es sich um stereotype Motive handelt, diese einer bestimmten Gruppe oder einem bestimmten Milieu zuzuweisen.

Es ist zwar immer misslich, Komposition und Quellenfrage, die ja in engster Beziehung stehen, gesondert zu behandeln, da Wiederholungen dadurch unvermeidlich werden. Doch scheint es mir bei der GHS angesichts der Bedeutung, die der Komposition in dieser Saga zukommt, angebracht, der spezielleren Untersuchung der einzelnen Stoffe eine allgemeinere Übersicht über den ganzen Aufbau der Motive vorausgehen zu lassen. —

Die ersten Kapitel bringen nicht sofort, wie es in den Fas gebräuchlich ist, Genealogie und Jugend des Helden. Da die Saga überaus breit angelegt ist, bedarf sie einer ausführlichen Exposition.

Der König Hreggvið und seine Tochter Ingigerð werden ganz in der Art der Fas geschildert. Dass aber des Goldhaars

der Königstochter eigens gedacht wird, liegt schon im Interesse der späteren Geschichte und ist bereits aus dem Märchen von der goldhaarigen Prinzessin hereingezogen. Dass ein König besondere Kostbarkeiten, »gripir«, besitzt, ist stehende Formel der Fas. Dass es hier aber Pferd, Rüstung und Lanze sind, ist Einfluss der Riddarasögur, und im Pferd Dulcifal wird bereits das Märchenross eingeführt.

Im *zweiten* Kapitel wird der Gegner vorgestellt: Eirek, seine Schwester Gyða, die Berserker und Zauberer Eireks, all diese Gestalten sind in der Welt der Fas heimisch.

Im *dritten* Kapitel setzt die Handlung der ersten Vorgeschichte ein. Der Angriff eines Vikers auf einen alten König geschieht in den Fas meist in Abwesenheit des Königssohnes.¹ Die Figur des Sohnes fehlt natürlich, da sie in der Erzählung keinen Platz hat. Wenn der alte König seine Rüstung mit den wunderbaren Eigenschaften seiner Tochter zur Aufbewahrung übergibt, so liegt bereits eine Kompositionsfuge vor, denn der spätere Gegner kann nur von einem Helden besiegt werden, der diese Zauberrüstung trägt.

In den Gegenbedingungen, die Ingigerð nach dem Tode ihres Vaters dem um sie werbenden Eirek stellt, werden die Voraussetzungen zu vielen Zügen der weiteren Handlung geschaffen.

In einem Zeitraum von drei Jahren (der Erzähler braucht die Zeit)² will sie sich einen Kämpfer gegen den Kämpen Eireks, Sörkvi, suchen. Solch ein Zweikampf zwischen einem Berserker und dem Vater des Mädchens oder einem sonstigen Helfer kehrt fast in jeder Fornaldarsaga wieder und gehört zu den ältesten und eigensten Motiven der altisländischen Literatur.³ Dieses Motiv hat der Sagamann in seine Erzählung eingepasst: es ist das eigentliche *Kernmotiv der Handlung* geworden. Dass es sich nicht um einen Holmgang handelt wie sonst beim Auftreten dieses Motives, sondern um eine Art Turnier, liegt in der Vorliebe des Verfassers für alles, was der ritterlichen Sphäre entstammt.

Weitere Vorbedingungen für spätere Handlungszüge werden vom Erzähler in diesem Kapitel geschaffen. Die Arbeitsweise des Erzählers wird deutlich sichtbar. Wenn er einen Zauber wirken lässt, dass Sörkvi nur durch einen Helden, der die Rüstung Hreggvids trägt, besiegt werden kann, wenn der Grabhügel so stark befestigt wird, dass ihn niemand erbrechen kann,

¹ vgl. z. B. Þorsteinssaga Vik., Fas II, S. 431, cap. 17.

² vgl. Rémundars. Keis. utg. av Broberg, Samfund XXXVIII, S. XLVII.

³ sh. Kap. III.

und wenn Gyða, Eireks Schwester, als Preis ausgesetzt wird, für den, der die Rüstung Hreggviðs herbeischafft, so sind das alles Expositionszüge für spätere Abenteuer, wie wir im folgenden sehen werden. Wir können diese Motive trotz ihrer romanhaften Umgestaltung als typische Fas-Motive erkennen. Wir haben in der Eigenschaft Sörkvis, die ihm im Hinblick auf das Folgende allerdings erst verliehen wird, das sonst so häufige Motiv, dass ein Berserker oder ein anderer Unhold nur mit einer bestimmten Waffe getötet werden kann.

Das 4. Kapitel bringt den zweiten Teil der Exposition und beginnt mit der Geschichte des Helden. Gǫngu-Hrólfr hat seinen Namen von seiner Schwere: kein Pferd konnte ihn dauernd tragen, so dass er immer zu Fuss gehen musste.¹ Solches wird häufig von Helden berichtet, z. B. vom Riesen Asprian im »König Rother«, den kein Ross tragen kann. Von Sörli wird ähnliches erzählt.²

Zur Ausgestaltung der Jugendgeschichte des Helden hat der Erzähler das Dümmlingsmotiv verwendet. Schon in den Islendingasögur war dieses Motiv als Eingang einer Erzählung besonders beliebt³ und in den heutigen isl. Märchen zeigt sich ebenfalls noch eine gewisse Vorliebe für die Gestalt des Dümmlings.⁴ Vielfach verbringt der junge Held seine Jugend am Herde liegend, in der Asche sitzend.⁵ Dass Hrólfr wegen seiner Eigenart, die ihn von seinen Brüdern so sehr unterscheidet, mit seinem Vater Sturlaug in Missverhältnis steht, ist ganz ein Zug aus den Dümmlingsgeschichten.⁶ Wie in den meisten Fällen wird auch in der GHS das Heldentum im Dümmling durch ein Scheltgespräch zwischen Vater und Sohn erweckt. Die Mutter hält gewöhnlich zu ihrem Sohn und gibt ihm irgend eine Wundergabe mit auf den Weg. So erhält auch Hrólfr vor seiner Abreise von seiner Mutter zwei »Kápur«, die gegen Schwert und Gift schützen. Solche Zauberkleider gehören zu den unvermeidlichen Requisiten der Fas. Dass nun Ása ihrem Sohne (auf dessen Wunsch) gerade Kleider gibt, erinnert an einen anderen Zug, den das Dümml-

¹ „ . . at engi hestr fékk borit hann allan dag ok var hann því jafnan á gǫngu.“

² Sörla s. sterka, Fas III, S. 409, Kap. 1; vgl. ferner Hrólf s. Gautrekss., hg. v. Detter, S. 10, Kap. 5, Halfdanars. Eyst., hg. v. F. R. Schröder (A. S. B.) S. 64.

³ vgl. Dehmer, Prim. Erzählungsgut S. 6 ff.

⁴ vgl. Ritterhaus S. XXXV, Naumann, Isl. Volksm. S. 35.

⁵ z. B. Ketils s. Hængs, Fas II, S. 109, Kap. 1; Áns s. bogsv., Fas II, S. 362 ff., Kap. 1; P. B. B. 18, 171 ff.

⁶ Dehmer a. a. o. S. 8 ff.

lingsmotiv besonders in den Islendingasögur aufweist: die plötzliche innere Wandlung des Dümmlings wird auch durch einen äusseren Akt des Kleidertausches versinnbildlicht.¹

Das plötzliche Verschwinden Hrólfs schafft eine kleine Pause, die der Erzähler benützt, um uns im 5. Kapitel den zweiten Schauplatz und die weiteren Gestalten der folgenden Handlung vorzuführen. Ein »rádgjafi«, wie Björn, ist vielfach der Begleiter des Fas-Herrschers, meist allerdings als »böser Ratgeber«, als welcher später Zwerg Möndull erscheint.

Die Exposition ist mit diesen Kapiteln gegeben. Bevor der Erzähler aber zur Haupthandlung übergeht, lässt er erst Hrólfr sich in verschiedenen lose aneinander gereihten Episoden zum Helden entwickeln.

Das 6. Kapitel enthält das so häufige Motiv von der »Höhle des Unholden«. Die Arbeitsweise des Erzählers wird wieder deutlich: der Bewohner des Hauses, der »Unhold«, ist von Hrólfs Vater zum Ächter gemacht worden. Diesen Zug setzt der Sagamann in seine Erzählung ein, um den Ringkampf zwischen dem heimkehrenden Ächter und Hrólfr zu motivieren und die ganze Szene irgendetwie der Erzählung einzuflechten. Die Einleitung zum nächsten Abenteuer »... kom hann fram í eitt rjódr ...« ist eine typische Fas-Wendung. Zum rechten Fas-Helden gehören Schiff und Mannschaft. Diese lässt der Sagamann Hrólfr darum in der folgenden Szene, die einen typischen Fas-Schwimmkampf enthält, gewinnen.

Der Zug, dass Hrólfr nach der Landung in Jotland allein ans Land geht und seine Leute zurückbleiben und auf ihn warten heisst, ist nicht etwa Erfindung des Erzählers, sondern entstammt der Erzähltechnik der Fas.²

Was das 7. Kapitel erzählt, Aufnahme bei Jarl Þorgnyr, Zuweisung eines Festungsturms (Kastali), Übernahme der Landesverteidigung, ist alles Vikingerbrauch. Kapitel 8 und 9 bringen zwei Einschübe.

Die Berserkerepisode in Kapitel 8 ist durch das Motiv der Vatrache mit der Handlung verbunden und wird für eine spätere Episode in Kapitel 29 wichtig. (Es ist für den Sagamann charakteristisch, dass er einmal angeschlagene Motive nicht vergisst, sondern immer wieder für die Handlung benutzt, »blinde Motive« gibt es also bei ihm nicht).

Die Episode in Kapitel 9 ist ebenfalls für die spätere Hand-

¹ Dehmer a. a. o. S. 12 f.

² vgl. auch Panzer, Hilde-Gudrun, S. 368 ff., wo zu diesem Motiv eine Reihe Parallelen aus anderen Literaturen angeführt werden.

lung von Bedeutung. Die ganze Szene, die sich völlig aus alt-nordischen Motiven zusammensetzt, steht in engem Zusammenhang mit einer Szene in der Halfdanarsaga Eysteinsonar.¹ Ballspiele, die mit Streit und oft mit Totschlag enden, wie hier, sind bereits in den Islendingasögur häufig und sind dem wirklichen Leben entnommen. Die Fas kennen auch das Motiv, dass ein Verwandter des Königs erschlagen wird.² Die Vorsorge des Erzählers zeigt sich wieder: Hrólf veranlasst, dass das Brüderpaar Hrafn und Kraki nicht gestraft, sondern sogar mit Geschenken bedacht wird. Später benötigt der Erzähler nämlich die Hilfe der beiden Brüder und darum hat er in dieser Szene ihr späteres Auftreten motiviert.

Mit *Kapitel 10* beginnt die *Haupthandlung*. Damit treten wir auch aus dem gewöhnlichen Fas-Milieu heraus und in die Märchenwelt hinein. Die Überbringung des Goldhaares wird ganz wie im Märchen erzählt.³ Wenn nun aber in der vom Jarl einberufenen Versammlung Björn Herkunft des Haares, Schicksal der Ingigerd und die Bedingung des Zweikampfes mit Sörkvi kennt und verkündet, so sehen wir da unseren Sagamann, der das abenteuerliche Ausziehen des Märchenhelden rationalisiert und zu einer gewöhnlichen Brautfahrt macht. Dadurch verliert allerdings die Erzählung ein Gutteil ihrer Spannung.

Der Zug in *Kap. 11* — die Jarlstochter Þora wird für den als Preis ausgesetzt, der Ingigerd herbeiholt — ist nichts anderes als eine Wiederholung der Aussetzung Gydas als Preis (*Kap. 3*), wie ja der Sagamann häufig seine Motive verdoppelt. Wenn Hrólf aber Þora als Preis sofort ablehnt, so ist da ein wenn auch etwas hilfloser Kompositionszug sichtbar. Das Märchen von der goldhaarigen Jungfrau bestimmt nicht dem alten Freier, sondern dem jugendlichen Helfer die erworbene Braut. Der Sagamann, der sich im allgemeinen treu an die Handlung seiner Märchenquelle hält, muss darum Hrólf für Ingigerd freihalten. Dennoch ist Þora kein blindes Motiv, das zeigt *Kap. 24*, wo der Verräter Vilhjalm in der Absicht, Þora als Belohnung zu gewinnen, mit der geraubten Ingigerd zu Þorgnyr zieht.

Mit *Kap. 12* verlässt der Erzähler den Boden des Märchens von der goldhaarigen Jungfrau und beginnt einen grossen Einschub: *Das Märchen vom ungetreuen Diener*. Das Zusammenreffen von Vilhjalm und Hrólf ist nicht zufällig wie im Mär-

¹ vgl. darüber F. R. Schröder in seiner Ausgabe dieser Saga (ASB 15) S. 23 ff.

² vgl. Bósasaga, Fas III, S. 196, cap. 3, F. R. Schröder in G. R. M. XVI (1928) S. 7 ff.

³ vgl. Kapitel II.

chen, sondern wird vom Sagamann wohl erklärt und eingefügt durch die aefisaga Vilhjálms in Kap. 26. Begegnung der beiden, Frage nach Namen und Wegziel und der folgende Ringkampf sind ganz Sagastil. Vilhjalm zieht zu Eirek, um durch Herbeiholen der Waffen Hreggvids aus dessen Grabhügel Gyda zu gewinnen: dadurch ist das Märchen vom ungetreuen Diener mit der Handlung verknüpft.

Kap. 13 hält sich ziemlich eng an die Märchenquelle.¹ Kleine Abänderungen, die vom Gang der Handlung gefordert werden, sind natürlich Werk des Verfassers und brauchen nicht durch Einfluss eines anderen Märchens erklärt werden. Im Märchen wird der Held vom ungetreuen Diener an einem Brunnen gezwungen mit ihm die Rolle unter Ablegung eines Eides zu tauschen. Diese Märchenszenarie hat der Sagamann ins isländische Milieu versetzt. Die Bedingungsstellung aber: Eid oder Tod im Feuer — könnte fast wörtlich dem Märchen entstammen. Im Märchen muss der Held dem Diener ganz allgemein seine Dienste zusichern, in der Saga aber wird Hrólf zur Gewinnung Gydas verpflichtet. Diese bestimmte Festlegung liegt im Interesse der Handlung und ist Werk des Verfassers. Denn im Märchen werden die Dienstleistungen vom ungetreuen Diener ersonnen, damit der Held bei der Ausführung umkomme. Diese Motivierung hätte natürlich in unserer Saga keinen Sinn und wäre auch dem Sagastil ganz entgegengesetzt. Wie sehr in dieser Saga verwandte Motive einander aufrufen, zeigt sich später, wenn in der Szene zwischen Ingigerd und Vilhjalm eine ähnliche Bedingungsstellung erfolgt. Dass Hrólf eine Gegenbedingung stellt (seine Herkunft nicht zu verraten), liegt im Interesse der Handlung, in der der »ungetreue Diener« ja nur Zwischenepisode bleibt.

Kap. 14 dient zur Kennzeichnung der gegensätzlichen Charaktere Hrólf's und Vilhjálms. In diesem romanhaften Verbreiten offenbart sich so recht der Stilgegensatz zwischen Saga und Märchen.

In *Kap. 15* beginnen die drei Aufgaben, deren Lösung zur Erwerbung Gydas nötig ist. Diese Proben entsprechen in ihrer Dreizahl² den Proben des Märchens, nur sind sie der Handlung entsprechend anders motiviert und aus der Handlung der Saga hergeleitet. Auch dürfte die Phantastik der Märchenaufgaben

¹ vgl. Kap. II.

² vgl. L. A. Bock, die epische Dreizahl in den Islendingasögur, Arkiv 37, 263 ff. A. Olrik, Ep. Gesetze in der Volksdichtung Zfda 51, 1 ff; A. Lehmann, Dreiheit und dreifache Wiederholung im deutschen Volksmärchen. Diss. Lpz. 1914.

dem Sagamann kaum zugesagt haben. Die stärkste Märchennähe besitzt noch die erste Aufgabe: die Herbeiholung eines Wunderhirsches. Durch das in allen Literaturen verbreitete Locktiermotiv wird hier noch eine Geburtshilfeepisode eingeflochten. Darüber wird später eigens gehandelt werden. Der Zauberring, den Hrólf von der alfkona erhält, stellt die Verbindung mit der nächsten Episode her. Er schützt nämlich seinen Träger vor Verirren und gereicht Hrólf dadurch auf der Fahrt zu Hreggvids Grabe zu grossem Nutzen. Das Märchenhafte des Locktiermotives wird natürlich wieder rationalisiert. Der Hirsch wurde von der alfkona¹ ausgeschickt, um Hrólf herbeizuholen.

Kap. 16 zeigt die zweite, schwierigere Aufgabe: Herbeiholung der Rüstung Hreggvids. Diese Steigerung ist ganz dem Märchenstil entsprechend.

Das Zauberenwetter, das von den Berserkern Eireks gegen Hrólf erregt wird, ist in den Fas heimisch, wird aber in dieser Saga besonders breit ausgemalt. Das Motiv des Waffenholens aus einem Grabhügel ist nun zwar sehr verbreitet in der gesamten altnordischen Literatur,² aber unser Sagamann hat dieser Szene ihren heimischen Charakter genommen und sie ganz im Sinne seines »Romanes« umgestaltet. Denn in all diesen Episoden ist sonst der Tote der Feind des Helden, und die Rüstung wird erst nach schwerem Kampfe erworben. Dass der Erzähler mit dieser nordischen Tradition wohlvertraut war, *absichtlich* aber davon abgewichen ist, ersehen wir aus 2 Bemerkungen. Hreggvid versichert Hrólf, dass nicht er (als der feindliche Tote!) das Unwetter verursacht hat, sondern die Leute Eireks. Und Vilhjalm erzählt bei seiner Rückkehr in seinem erlogenen Bericht von der Erwerbung der Rüstung ganz ähnliche Züge, wie sie sonstige Geschichten von Grabbesuchen aufweisen (Niederlassen an einem Seile, Kampf mit dem Toten — »dunr ok stór högg í hauginn«).

Wenn nun Hreggvid Hrólf erzählt, dass er selbst in Gestalt der Schwalbe das Goldhaar zu Þorgnyr gebracht habe, um Hrólf zu dieser Fahrt zu bewegen — ganz ähnlich wurde in der vorhergehenden Szene das *Locktiermotiv* verwendet —, so können wir wohl darin den Versuch sehen, das Märchen von der goldhaarigen Jungfrau stärker mit der Haupthandlung zu verketteten. Aber es liegt auch sicher ein Rationalisierungsbestreben zu Grunde. Es ist ja typisch, dass auch im neuisländ. Märchen die Tiere nur als verzauberte vorkommen.³

¹ vgl. W. v. Unwerth, Untersuchungen über Totenkult u. Ódinnverehrung eca. Germanist. Abh. 37 (Breslau 1911) S. 30.

² vgl. Dehmer a. a. o. S. 48 ff.

³ vgl. Ritterhaus S. XLIX: "... in Jsland mussten die Tiere

In Kap. 3 war erzählt worden, dass Ingigerð 2 Rüstungen, die echte und eine falsche, in den Grabhügel bringen liess. Dieser Zug kommt nun hier zur Geltung. Hrólfr erhält von Hreggvið die beiden Rüstungen mit dem Gebot, die falsche abzugeben, die echte aber vor dem Kampfe nicht sehen zu lassen. Dem Sagamann stand wohl jener Fas-Zug vor Augen, wo im Holmgange mit einem Zauberer oder Berserker ein falsches Schwert vorgezeigt wird, das dann aber beim Kampfe gegen das siegbringende Schwert umgetauscht wird. Ein echter, allgemeiner Märchenzug liegt vor, wenn Hreggvið seinen Grabhügel dreimal verlassen darf.

Die dritte Probe, die in *Kap. 17* erzählt wird, der Kampf mit dem Berserker Soli, ist wiederum durch das Rachemotiv mit der Saga verbunden. Wir befinden uns wieder in echtem Fas-Milieu. Soti hat durch seine alte Amme Unverletzbarkeit erhalten, eine Eigenschaft, die Berserkern oft beigelegt wird. Hrólfr erschlägt den Berserker in Vilhjálms Rüstung. Dieser Waffentausch ist durch die Entwicklung der Handlung gefordert und braucht nicht ein Märchen zur Vorlage gehabt zu haben. Das Hervorreiten des unerkannten Hrólfr aus dem Walde und sein Verschwinden dort nach dem Kampfe erinnert jedoch an einen Zug des *Goldenermärchens*, und wir gewinnen eine gewisse Wahrscheinlichkeit für diese Herkunft des Motivs, wenn wir später sehen werden, dass auch verschiedene andere Situationen der Saga Übereinstimmungen mit diesem Märchen aufweisen.

Die Hochzeit zwischen Vilhjalm und Gyða beendet den Einschub des Märchens vom ungetreuen Diener, aus Kompositionsgründen natürlich anders als im Märchen. Dort erfolgt am Ende des Märchens, vor der Hochzeit, die Entlarvung des Ungetreuen — hier in dieser Zwischenepisode fehlt dieser entscheidende Abschluss, die Geschichte endet ohne die eigentliche Pointe, denn der Sagamann will Vilhjalm noch einmal benützen, in einer anderen, wenn auch verwandten Rolle. Auch würde eine Entlarvung Vilhjálms an dieser Stelle eine Entdeckung der wahren Natur Hrólfrs im Gefolge haben müssen.

Dieser Abschluss wird in *Kapitel 19* noch deutlicher gemacht durch die Dienstaufsage Hrólfrs bei Vilhjalm. In *Kapitel 20* wählt sich Ingigerð in einer öffentlichen Männerversammlung ihren Kämpfer. Diese »Männerwahl« ist in ihrer näheren Ausföhrung von der Olafs Saga Tryggvasonar¹ beeinflusst, wie F. R. Schröder nachgewiesen hat.² Die eigentliche Herkunft dieses

zu Menschen umgeschaffen werden, damit das Märchen überhaupt sich einzubürgern vermochte“.

¹ Fm. I, S. 149, cap. 89.

² Festschrift für Eugen Mogk, Halle 1924, S. 591.

Motivs werden wir jedoch aus einem Märchen oder wenigstens aus einer südlichen Quelle abzuleiten haben. Im 2. Abschnitt des III. Kapitels dieser Untersuchung wird darüber ausführlicher zu handeln sein.

Auf die Wahl Hrólf's folgt eine »Kemenatenszene«, wie sie in mittelalterlichen Entführungsgeschichten häufig ist.¹ Nachdem Hrólf die Botschaft des Jarls vorgebracht hat, erklärt Ingigerd lieber ihn selbst haben zu wollen. Damit wird auf den späteren Ausgang der Handlung, wie er durch die Märchenquelle gegeben ist (dem Helden die Jungfrau!), hingearbeitet.² Das Kapitel schliesst mit der interessanten »Pferdewahl«, wie wir sie aus der nordischen Überlieferung der Nibelungensage kennen, und woher sie wohl auch entlehnt ist.³

Kap. 21 bringt den Zweikampf um Ingigerd. Dieses Motiv bildet den Kern der Saga und ist in der nordischen Tradition beheimatet.⁴ Die Umwandlung des gewöhnlichen Holmgangs in eine Art Turnier ist wohl durch die Verbindung mit einem neuen Motiv bewirkt. Wir gewinnen dafür manche Wahrscheinlichkeit, wenn wir die Motive der Männerwahl, des Grabbesuches Hrólf's usw. zum Vergleich heranziehen.⁵

Mit dem Sieg Hrólf's über Sörkvi wäre die Geschichte in der Hauptsache beendet. Da bringt der Sagamann dadurch ein neues, die Handlung weiterbewegendes Moment herein, dass er Eirek in seinem Zorne wortbrüchig werden lässt und dadurch die Lösung der Handlung durch Besiegung Sörkvis aufhebt. Die Handlung wird weitergeführt durch ein Fluchtmotiv, das in seinen einzelnen Zügen deutlich auf die Walthersage hinweist.⁶ Das Trunkenmachen der skemmumeyjar, das Mitnehmen der zwei Kisten mit den Schätzen der Königstochter, die Flucht mit dem Pferde haben ihre genaue Entsprechung in der Walthersage, die dem Sagamann ja aus der Thidrekssaga bekannt war.⁷

Die Entlarvung des Betrügers Vilhjalm in Kapitel 22 hat natürlich nichts mit der Entlarvung im Märchen zu tun, sondern ergibt sich ganz von selbst aus der Handlung und dient hier dazu, Vilhjalm in seine neue Rolle, die seiner vorhergehenden zwar ähnlich ist, aber einer ganz anderen Quelle entstammt (das Auf-

¹ vgl. Panzer, Hilde-Gudrun S. 230 ff.

² vgl. in Kap. 11, wo Hrólf þora als Belohnung ablehnt.

³ vgl. Kapitel IV.

⁴ vgl. Kapitel III, 1.

⁵ vgl. darüber Kapitel III, 2.

⁶ vgl. R. Heinzel, über die Walthersage, Wiener Sitzungsber. phil. hist. 117. Bd. (Wien 1889) II. Abh. S. 66 ff.

⁷ vgl. v. d. Leyen, deutsches Sagenbuch S. 187 ff.

treten verwandter Motive gehört, wie schon öfter betont wurde, zu den besonderen Merkmalen dieser Saga), hineinzuführen. Die ganze Szene zwischen Eirek und Vilhjalm und das Versprechen Vilhjalm's, Ingigerd und Hrólf wieder zurückzubringen, sind Erfindung des Dichters, der dadurch die folgenden Szenen mit der vorhergehenden Handlung verbindet.

Während Vilhjalm die Verfolgung des flüchtigen Paares aufnimmt, entsteht in der Erzählung eine gewisse Pause, die der Sagamann in geschickter Weise benützt, uns in *Kap. 23* die Exposition des zweiten grossen Einschubs der Saga zu geben, um dann, sobald dieser sich mit der Haupthandlung verflucht, diese nicht erst unterbrechen zu müssen.

Die Hauptgestalt dieses Einschubs, der Zwerg Mëndull, ist eine Schöpfung des Erzählers, die er aus den verschiedenartigsten Elementen zusammengesetzt hat. Diese näheren Bestandteile werden bes. bezüglich ihrer Herkunft in einem eigenen Kapitel genauer zu betrachten sein, da ja diese Zwergengeschichte das wichtigste Problem der Saga enthält. Sobald die Erzählung von Mëndull und Ingibjörg ihren Höhepunkt erreicht hat, im Moment der höchsten Spannung, eilt der Erzähler zur Haupthandlung zurück. Die ganze folgende Szene, besonders das Motiv des Füsseabschlagens, steht in keinem engeren Zusammenhang mit der vorhergehenden Erzählung. Es ist ein ganz neues Motiv eingesetzt, das in der Drachentöterepisode des Zweibrüdermärchens und im Märchen von den treulosen Brüdern seine Parallelen hat. Darüber wird später ausführlich zu handeln sein.¹ Entscheidend ist hier, dass das Abhauen der Füsse durch keinerlei aus der vorhergehenden Handlung entwickeltes Rache-motiv verursacht wird, wie gelegentlich behauptet wurde.¹

Wenn dann in *Kap. 25* Dulcifal Hrólf herumwältzt und ihn dadurch vom Schlafdorn befreit, so entspricht das ganz dem Motiv der hilfreichen Tiere, das die eben erwähnten Märchen in der gleichen Situation enthalten. Keusches Beilager, Schlafdorn, Lebensgras, Lebensstein, mit denen diese Episode ausgeschmückt ist, sind typische Requisiten der altnordischen Literatur.

Mit der Ankunft Hrólf's im Hause Björns vereinigt sich die Haupthandlung mit dem im *Kap. 23* begonnenen Einschub. Die folgende, prachtvoll erzählte Szene bezeichnet einen gewissen Höhepunkt der Saga. Sie enthält die wichtigsten Probleme dieser Saga und wird in einem folgenden Kapitel² genau besprochen werden.

Hrólf schont den Zwerg Mëndull und verpflichtet ihn sich

¹ vgl. Kapitel V, 1.

² vgl. Kap. V.

dadurch. Mëndull verspricht, auf der nächsten Heerfahrt ihm behilflich zu sein. Damit hat der Sagamann den Übergang geschaffen zum Motiv des dankbaren Zwerges, Mëndull hat seine Rolle gewechselt, und bei seinem späteren Auftreten befinden wir uns wieder auf heimischem Boden, nicht mehr im Bereich orientalischer Motive. Damit ist auch der zweite grosse Einschub der Saga beendet.

Kap. 26 bringt einen weiteren Höhepunkt der Saga und zugleich den Abschluss der eigentlichen Handlung. Denn was dann noch folgt, hat mit unserer Geschichte wenig mehr zu tun und bringt nichts als stereotype, langatmige Fas-Schilderungen.

Die Ankunft Hrólf's und Björns in der Halle des Jarls enthält die Szene des Werfen mit Ochsenknochen. Sie hat ihre Entsprechung in der Hrólfssaga Kraka cap. 23.¹ Das Werfen mit Ochsenknochen findet sich auch im Þorsteins þátrr bæjarmagns² und bei A. Ritterhaus S. 273, wo sich die trunkenen Hochzeitsgäste mit Knochen bewerfen.³

Vilhjalm muss vor der ganzen Versammlung seine æfisaga erzählen. Dieses Motiv, Lebensgeschichten erzählen zu lassen, ist in der ganzen Märchenliteratur verbreitet und ist in den späteren Sagas so beliebt, dass ganze Geschichten in dieser Weise aufgebaut werden. Eine Zusammenstellung solcher æfisagas in der Sagaliteratur gibt Åke Lagerholm in seiner Ausgabe »Drei Lygisögur«.⁴ Vielfach wird dieses Motiv dazu benutzt, durch Erzählen der Lebensgeschichte am Schlusse der Geschichte, wie hier, den Schuldigen zu entlarven. Gerade in den neuisl. Märchen ist es besonders häufig.⁵ Auch in den Donaulandmärchen S. 76 wird dieses Motiv zur Aufdeckung des Bösewichts verwandt.

Die æfisaga Vilhjalm's ist für uns von besonderer Wichtigkeit, weil wir darin deutlich wieder die Kompositionsarbeit des Sagamannes sehen. Die ganze Erzählung, in allem eine Erfindung des Erzählers, dient nur dazu, die Verkettung der Episode vom ungetreuen Diener mit der Haupthandlung noch zu verstärken, und sie ist der deutlichste Beweis, dass dem Sagamann diese Verbindung in seiner Quelle nicht vorlag, sondern erst von ihm geschaffen werden musste. Das verwendete Traummotiv hat mit den meisten der in der altnordischen Sagaliteratur so häufigen

¹ vgl. F. R. Schröder in Festschrift für Eugen Mogk (Halle 1924) S. 592.

² Fms. III S. 186.

³ vgl. ferner Naumann Isl. Volksmärchen S. 22; P. Hermann, Kommentar zu Saxo S. 170; Lily Weiser, Altg. Jünglingsweihen S. 76.

⁴ A. S. B. 17 S. 23 anm. 5.

⁵ vgl. Naumann a. a. o. S. 147.

Träume¹ nichts mehr gemein, sondern ist ein reiner Kompositionszug. Das Motiv, dass jemand im Traume Gegenstände erhält und sie beim Erwachen vorfindet, wie Vilhjaln Waffen und Rüstung, ist nicht selten.² Auch die *Halfdanarsaga Eysteins*.³ enthält das Motiv, dass man, wie Vilhjaln geschieht, einem, der erhängt werden soll, ein *ginkefli* zwischen die Kinnladen setzt. »... var þess vón, at illa mundi illum lúka þar sem þvílíkr svikari ok mordingi var.« Mit diesen moralischen Schlussworten könnte die *Saga* enden, wenn dem Erzähler nicht noch die Aufgabe bevorstände, aus *Hrólfr* und *Ingigerð* ein Paar zu machen.

Durch das *Rachemotiv* — *Ingigerð* will nicht eher etwas von Hochzeit wissen, als bis ihr Vater gerächt ist — werden noch endlose Schlachtenschilderungen angefügt, die wie das *Rachemotiv* selbst ganz der *Faswelt* entstammen und manchmal eine starke Färbung durch die *Riddarasögur* aufweisen. Von Bedeutung für die *Saga* sind diese mit Zauberei und Berserkerkämpfen angefüllten Szenen nicht mehr. Doch enthalten sie eine Reihe interessanter Motive.

In *Kap. 29* schildert der *Sagamann* den Überfall des Berserker *Tryggvi* auf den *Jarl*, der allein zu Hause geblieben ist, während *Hrólfr* auf *Rachefahrt* ausgezogen ist. Diese Szene ist ebenfalls durch das *Rachemotiv* eingefügt. Früher angeschlagene Motive werden hier wirksam. Wir erinnern uns an den in *Kap. 8* enthaltenen Kampf mit den Berserkern *Tryggvi* und *Vazi*, die ihren Vater rächen wollten (also auch dort schon dieses *Motiv*!) und in dem *Vazi* fiel. *Tryggvi* kommt nun, während die Helden ausser Landes sind, um seinen Bruder zu rächen. Das *Motiv*, dass ein alter König in Abwesenheit der Helden überfallen und getötet wird, entstammt dem *Fas-Gebrauch* und wurde bereits erwähnt.

Wenn in diesem Kampfe nun *Þorgnyr* fällt, so sehen wir, warum diese Szene hier eingesetzt wurde. *Ingigerð* wird dadurch für *Hrólfr* frei. Deshalb kommt die Hilfe auch erst nach *Þorgnys* Tod.

Das *Motiv* plötzlichen Auftauchens von Hilfe ist wiederum ein typischer *Fas-Zug*.⁴ Es wird in *cap. 30* und *33* nochmals wiederholt.

¹ vgl. W. Henzen, Über die Träume in der altnord. Sagaliteratur Lpz. 1890.

² vgl. *Rémundarsaga Keisarasonar* utg. av Sv. G. Broberg, Samfund XXXVIII (Kbh. 1909—12), S. XXXI ff.

³ A. S. B. 15, S. 37 f. u. *cap. 17, 14.*

⁴ vgl. die von F. R. Schröder in seiner Ausgabe S. 23 u. 32 verzeichneten Parallelen.

Im *Kap. 32* begrüsst Hreggvið den ankommenden Hrólf in Versen. Dass Tote in Versen sprechen, ist in den Sagas allgemein verbreitet.¹

Die Schlusskapitel ergehen sich in breiter Schilderung von Zauberkämpfen.

Im *Kap. 35* wird berichtet, dass Björn während der Abwesenheit der Helden die »jüngfrúrnar« in einem *Erdhause* verborgen hatte. Dieses Motiv ist im Norden beheimatet.² Im *Kap. 36* wird schliesslich durch das Rachemotiv noch eine dritte Episode eingefügt, die nur dazu dient, um Stefnir, Þorgnys Sohn, auch mit einer Frau zu versorgen, so dass die Saga mit einer dreifachen Hochzeit schliesst. Dieser Abschluss ist für die Fas überhaupt typisch.³ Die Schilderungen des Hochzeitsfestes und auch bereits des vorhergehenden Kampfes fallen ganz aus dem Rahmen der Saga und zeigen ganz und gar »höfisches« Gepräge. Man vergleiche z. B. nur die Schilderung der Musikinstrumente⁴ mit einer ähnlichen Stelle in der *Rémundars. Keis.*⁵: »... Váru nú allra handa söngfæri borin út i móti Rémundi, hǫrpur, gígjur, simfón, saltérium. Sumir þorðu bumbur, sumir léku i trumbur, aðrir lofudu, aðrir fóru með skáldpípur.«⁶

Ein grösserer geographischer Exkurs, zu dem die *Knytlingasaga* die Quelle bildet,⁷ und ein Ausblick auf Hrólf's weitere Taten und seine Nachkommen beschliessen die Saga ganz in der Art der Fas-Erzähler. Die längere Schlussbemerkung wirkt wie eine spätere Zusetzung.

¹ vgl. Dehmer a. a. o. S. 36 f.

² vgl. A. Olrik *Z. d. V. f. V.* II, 367 f.; W. Liungman, *En traditionsstudie över sagan om prinsessan i jordkulan* (Göteborg 1925) II, S. 21 ff.

³ vgl. z. B. Hjalmtérs. ok. Ölv., Fas III, S. 517, cap. 22.

⁴ S. 359.

⁵ S. 339 f.

⁶ vgl. auch *Sagan af Sigurði Þögula* utg. Einar Þorðarson (Rvík. 1883) S. 125.

⁷ vgl. F. W. Hartmann, *The Gøngu-Hrólf'ssaga* (New York 1922) S. 72 ff., S. 103 ff.

II. Das Märchen von der goldhaarigen Jungfrau und das Märchen vom ungetreuen Diener.

1) Das Märchen von der goldhaarigen Jungfrau.

A. Grundsätzliches:

Für die geographische Methode der modernen Märchenforschung liegt eine besondere Schwierigkeit in der ungleich verteilten Aufzeichnung der Varianten. Dies wird bei der Heimatbestimmung eines Märchens immer in besonderem Masse zu berücksichtigen sein. Für die Aufdeckung des Ursprungsmotives eines Märchens aber gibt die geographische Methode wenig Anhaltspunkte. Zu Erhellung dieser Frage wird man die völkerpsychologische Betrachtungsweise in viel stärkerem Masse zu Rate ziehen müssen, als bisher geschehen ist. Ich denke z. B. daran, welch bedeutsame Aufschlüsse Hans Naumann auf diesem Wege im Kap. III »Märchenparallelen« in seiner »Primitiven Gemeinschaftskultur«¹ gewinnt. Denn wir dürfen heute als ziemlich gesichert annehmen, dass ein grosser Teil der Märchen in bestimmten primitiven Vorstellungsgruppen, in Motiven des primitiven Volksglaubens seinen Ursprung hat. In dem Augenblick, wo diese Motive Märchenform gewinnen, beginnt allerdings auch schon die Bedeutung des Motives vor dem Formwillen des Märchens zurückzutreten. Das erzählerische Moment gewinnt über das religiöse Moment die Oberhand. Je weiter sich das Märchen vom Volksglauben entfernt, desto mehr fällt es der Phantastik anheim. Das ursprüngliche Motiv, der Kern des Märchens, wird schliesslich soweit verblassen, dass er nur noch ein Glied in der Kette der Handlung bedeutet, ohne noch irgendwie an den ursprünglichen Sinn zu erinnern.²

An dieser Stelle gewinnen auch die primitiven Märchen für uns ein gesteigertes Interesse als Vergleich mit unseren Märchen, da in ihnen der »mythische Grund« noch vielfach sichtbar ist, woraus sich mancher Schluss auf den Ursprung unserer Märchen ziehen lässt.

¹ Jena 1921.

² Über diese umformende Kraft des Märchens (der Märchenform) macht neuerdings Helmut de Boor am Schlusse eines Aufsatzes über Märchenforschung, Zs. f. Deutschk. 1928, S. 591 ff. aufschlussreiche Bemerkungen.

B. *Das Ursprungsmotiv: Das liebeweckende Haar.*

Beim Märchen von der »goldhaarigen Jungfrau« sind wir in der glücklichen Lage den Weg vom Ursprung des Märchens aus einem Motiv des Volksglaubens bis zum modernen Phantasiegebilde ziemlich deutlich verfolgen zu können. Wir sehen das Märchen aus jener primitiven Anschauung in deutlichen Stufen sich herausentwickeln.

Die GHS bildet in dieser Entwicklungsreihe ein wichtiges Glied.

Das Goldhaarmotiv beruht auf dem Glauben an die magische Wirkung des Haares. Das Haar erregt die Liebe zu seiner Besitzerin und spielt deshalb eine grosse Rolle im Liebeszauber.¹ Gleichen Ursprungs ist z.B. auch das Märchen vom Aschenputtel. Genau wie das Haar erregt auch der Schuh die Liebe.² Wir erinnern an die Sage von Rhodope, deren von einem Adler entführter Schuh Psammetichos in den Schoss fällt und der die Eigentümerin des Schuhs dann in ganz Ägypten suchen lässt, um sie zu seiner Gemahlin zu machen.³

Dieser Glaube an die liebeerweckende Kraft des Haares wird seinen tieferen Grund in der Vorstellung des Haupthaares als Seelenträger haben.⁴

Den ältesten Beleg unseres Motives in Märchenform haben wir im ägyptischen Zweibrüdermärchen.⁵ Ein König wird durch eine in einem Flusse herbeigeschwommene Haarflechte zur Liebe entflammt. Wir sehen: die alte Bedeutung des Motives ist genau noch erhalten. Aber wir sehen auch: der Weg zur Erzählform ist bereits beschritten. Die Haarflechte einer badenden Frau wird vom Flusse fortgetragen, wird aufgefangen und zum Pharao gebracht, der in Liebe zur Besitzerin entbrennend nach ihr ausschickt.

Damit ist der Beginn einer Handlung aus der Glaubensvorstellung hervorgegangen. *Hier liegt der Anfang unseres Märchens.* Wir finden zahlreiche Varianten dieses Motivs, die alle

¹ vgl. H. C. A. Grolmann, de beteeknis van het Haar in de Volkenkunde: Nederlandsch Tijdschrift voor Volkenkunde 26, 153 ff., 161 ff.

² vgl. Zs. V. f. Vo. IV, 166 ff.

³ vgl. B. P. I, S. 187.

⁴ vgl. W. Wundt, Völkerpsychologie II 2, S. 23; O. Berthold, die Unverwundbarkeit in Sage u. Aberglauben der Griechen (Religionsgesch. Versuche XI, 1. Heft) S. 31 f.

⁵ vgl. B. P. IV, S. 95 f.

noch diesen Handlungskern bewahren, ohne unserem eigentlichen Märchen schon näher gekommen zu sein. Meist sitzt das Motiv in einem ganz anderen Zusammenhang als das spätere Märchen ihn darstellt.¹ In einem Märchen aus Turkestan wird ein Haar durch einen Fluss in ein fernes Reich getragen, und der König zieht daraufhin mit Heeresmacht aus, die Besitzerin dieses Haares zu erwerben.² Fr. Panzer verzeichnet in »Beowulf« S. 13 ein indisches Märchen mit unserem Motiv: eine Frau badet einst in einem Flusse, kämmt sich ihr goldenes Haar und kämmt dabei zwei Haare aus, die sie auf einem Blatte den Fluss hinabtreiben lässt. Ein König fischt sie auf und will nicht eher ruhen, bis er die Eignerin des Haares gefunden hat. In einem anderen Märchen verliert der Held das Kästchen mit dem Goldhaar der Geliebten in einem Fluss, ein König erhält es und schickt eine Alte, ihm diese Frau herbeizuschaffen.³

In einem awarischen Märchen schwimmt einem Mädchen beim Baden eines ihrer goldenen Haare fort, gerät in den Krug einer Witwe, wird von dieser den Frauen des Königs überbracht und gelangt so zum König.⁴

In einem mongol. Märchen wird erzählt, dass eine schöne Frau im Flusse badet und ihr dabei einige ihrer wunderbaren Haare fortschwimmen, die am Schaumlöffel einer Magd hängen bleiben und von dieser dem König überbracht werden. »Als sie dieselben überreichte, sprach dieser: »Am Ursprung dieses Wassers muss offenbar eine reizende Frau, die Trägerin dieser Locken, wohnen; geht mit Mannschaft hinaus und schafft sie mir her«.⁵

Auch ein afrikanisches Märchen hat uns das Kernmotiv unseres Märchens noch bewahrt. Ein Bursche zieht aus einer Quelle ein Frauenhaar, so lang, dass er erstaunte und es lange betrachtete. Endlich sagte er: »Die Frau, die so lange Haare hat wie dieses hier, die will ich heiraten, diese und keine andere«.⁶

In all diesen Varianten ist die Erinnerung an die ursprüng-

¹ vgl. B. P. III S. 33.

² Märchen aus Turkestan u. Tibet M. d. W. L. S. 65.

³ F. Macher, Contés Arméniens, Paris 1905, S. 23 Nr. 5.

⁴ Schiefner, Awar. Texte 1873 Nr. 12.

⁵ B. Jülg. Mongol. Märchensammlung, Innsbruck 1868, S. 193.

⁶ Atlantis, III, Nr. 30 weitere Varianten: Kaukas. Märchen M. d. M. L. S. 37, S. 239; A. Jahn, die Mehrsprache in Südarabien, Wien 1902 S. 46; Ferd. Hahn, Blicke in die Geisteswelt der heidn. Kols. Gütersloh 1906, Nr. 18; O. H. Müller, die Mehrsprache S. 59; H. Müller, die Mehri- und Soquotriesprache I Wien 1902 S. 144 ff. R. Köhler, Schriften I, S. 571 ff.

liche Vorstellung von der liebebeckenden Kraft des Haares¹ noch lebendig und ist das die Handlung bewegende Moment.

Dass dies auch noch der Fall war, da die Märchenform sich bereits weiter entwickelt hatte, und das Interesse von dem in Liebe entbrannten König bereits auf den ausgeschickten Diener hinübergewechselt hatte und in dem Motiv der Aufgaben stellenden Schönen bereits phantastische Züge eingedrungen waren, beweist gerade die GHS.

C. *Die modernen Varianten des Märchens von der goldhaarigen Jungfrau.*

Die bei Bolte-Polivka² zu Grimm 126 »Ferenand getrü un Ferenand ungetrü« verzeichneten zahlreichen Varianten gehören durchaus nicht, wie es den Anschein haben könnte, einem einzigen Märchentyp an. Es scheidet von vornherein eine Anzahl Varianten aus, die das Motiv des ungetreuen Dieners enthalten. Sie stellen einen geschlossenen, selbständigen Typ dar.³ Für unsere Untersuchung bietet nur eine ganz geringe Anzahl von Varianten grösseres Interesse. Es sind die Varianten, die das Motiv enthalten, dass Vögel das liebebeckende Goldhaar herbeibringen. Diese für die Lösung der Frage nach dem Verhältnisse von Märchen und Saga ausserordentlich wichtigen Varianten werden im folgenden eigens behandelt werden. Die grösste Anzahl der übrigen Varianten weist nur das eine gemeinsame Motiv auf, dass eine »Prinzessin in der Ferne«⁴ herbeigeht werden muss. Um dieses Hauptmotiv gruppieren sich aber die verschiedensten Handlungen, so dass wir zwischen Märchenkreis und den unter sich allerdings gleichsam verwandten, aber dennoch durchaus selbständigen Märchentypen scheiden müssen. Es ist nun interessant zu sehen, wie sehr sich diese verwandten Märchentypen gegenseitig beeinflussen, so dass leicht der Eindruck einer Gemeinsamkeit entstehen kann. Eine Untersuchung dieser gegenseitigen Beziehungen der einzelnen Gruppen dieses Märchenkreises müsste zu überaus fruchtbaren Ergebnissen für die moderne Märchenforschung führen. Eine solche Arbeit dürfte allerdings ihr Bestreben weniger auf das Aufzeigen der geographischen Verbreitung der Varianten legen — obwohl dies auch unumgänglich wäre — sondern sie müsste ihr Hauptgewicht darauflegen, den Entwicklungsgang dieses Märchenkreises klar-

¹ vgl. Südseemärchen M. d. W. L. Nr. 48 u. Nr. 49, wo an die Stelle des Haares das Öl tritt, das vom Körper gespült wird.

² III S. 18 ff.

³ vgl. Kapitel II H dieser Untersuchung.

⁴ V. Tille, Verzeichnis der böhm. Märchen, FFC 34, S. 162.

zustellen. Während nun die geographische Methode ihre bestimmten Gesetze des Forschens hat, so würde letztere nur einen ersten Versuch darstellen. Dieser Versuch aber, die Gesetze aufzuspüren, unter denen Märchen sich entwickeln, beeinflussen, sich einander nähern und sich wieder verzweigen, dieser seinem Charakter nach mehr stilgeschichtliche Versuch muss einmal gewagt werden. Gerade an dem Märchenkreis von der »Prinzessin in der Ferne« dürfte er sich besonders lohnen.

Für die Lösung der Probleme unserer Untersuchung jedoch bieten diese Varianten wenig. Es kann nicht daran gedacht werden, die eben geforderte Arbeit hier zu leisten. Ein solches Unterfangen würde den Rahmen dieser Untersuchung sprengen.¹ Doch soll im Folgenden, der Vollständigkeit halber, ein Überblick über den Typ »die goldhaarige Jungfrau«, der ja nur einen begrenzten Bezirk des Märchenkreises von der »Prinzessin in der Ferne« darstellt, gegeben werden.

Dieser Überblick soll drei Ziele verfolgen:

1). *er soll die Hauptzüge des modernen Märchens aufzeigen.* Eine solche Normalform ist zwar immer eine Hypothese, ist aber als Grundlage für jede Untersuchung unerlässlich. Sie wird aus den besterzählten, d.h. dem eigentlichen Märchensinn am nächsten kommenden Varianten konstruiert.

2). *kurz skizzieren, welchen Entwicklungsgang das Märchen genommen hat.*

3). *er soll an einem besonders klaren Beispiel darlegen, wie ein fremdes eindringendes Motiv auf das Märchen umgestaltend zu wirken vermag.*

Bei dem zweiten und dritten Punkt werden sich auch interessante Einblicke auf die Psychologie der Erzähler gewinnen lassen.

Die ursprüngliche Vorstellung, die den Keim des Märchens bildete, ist in den modernen Varianten nicht mehr bewahrt. Das Motiv der magischen Wirkung eines Frauenhaares ist völlig umgestaltet zu einem rein erzählerischen Moment, das nicht einmal eine entscheidende Stellung in der Komposition einnimmt, so dass vielfach auch der letzte Anklang an den Ursprung verschwunden ist.

1) *Die Normalform des Märchens.*²

A) Die Einleitung erzählt, wie ein Held ein mit wunderbaren Eigenschaften ausgestattetetes *hilfreiches Pferd gewinnt.*

¹ Ich hoffe, diese Untersuchung in Bälde vorlegen zu können.

² Das Material, aus dem diese Normalform gewonnen wurde, werde ich in der oben angekündigten Arbeit vorlegen.

- B) Der erste Teil berichtet, dass der *Held eine Goldhaarlocke findet*, die er trotz Abratens des Pferdes aufhebt.
- C) Der Held ist bei einem König in Dienst. Neidische Höflinge oder Diener veranlassen, dass er vom König *nach der Besitzerin der Goldhaarlocke ausgesandt wird*.
- D) *Die Goldhaarprinzessin* wird vom Helden *entführt*.
- E) Die Prinzessin verlangt die *Lösung dreier Aufgaben*, die vom Helden mit Hilfe des Pferdes ausgeführt werden.
- F) Durch eine *Trugheilung* befreit sich die Prinzessin vom König und heiratet den Helden.

Zu A: Gewinnung des hilfreichen Pferdes.

Der Held erhält bei der Erbteilung seiner Brüder dieses Pferd, das anscheinend das schlechteste ist, aber Zaubereigenschaften besitzt.¹

Er wählt es sich aus dem Gestüte einer Hexe, der er Dienste geleistet hat.²

Er erhält es von einem Zwerg, dem er gedient hat, neben anderen Zaubergegenständen.³

Er tauscht sein gutes Pferd gegen einen alten Schimmel ein, der aber ein Zauberpferd ist.⁴

Der Held, der im Walde gefunden worden ist, zieht mit dem Pferde seines Pflegevaters in die Welt.⁵

Zuweilen ist das Pferd auch ein verzaubertes Wesen, das am Schlusse durch Enthauptung erlöst wird.⁶

In einem Zigeunermärchen kommt ein alter Mann zum Helden, bietet ihm seine Dienste an und verwandelt sich in ein Pferd.⁷ Die Einwirkung des Märchens vom dankbaren Toten wird hier sichtbar.

Zu B: Der verhängnisvolle Fund.

Auf dem Wege sieht der Held ein Goldhaar blinken und hebt es gegen den Rat des Pferdes auf. Wir können in diesem Abraten des Pferdes, das getreu in jeder Variante auftritt, so

¹ Jr. Volksmärchen M. d. W. L. Nr. 35 (das Ross hat seine wunderbaren Eigenschaften durch langes Säugen erhalten, ein auch sonst häufiger Zug).

² Lettisch-lit. Märchen M. d. W. L. Nr. 9.

³ S. Grundtvig, Gamle danske Minder Kbh. 1854 ff. 2, 1.

⁴ A. Schlossar, Kultur u. Sittenbilder aus Steiermark S. 206.

⁵ Zs. f. österr. Volkskunde VII (1901) S. 132.

⁶ Tille a a. o. S. 170.

⁷ Zigeunermärchen. M. d. W. L. S. 267.

sehr die Fundgegenstände auch wechseln mögen, sehen, wie das Verständnis für das Ursprungsmotiv völlig erloschen ist. Das Interesse des Erzählers am Helden und an der Handlung blickt verräterisch aus diesem Zug hervor. Da dieser Fund ein folgenreiches Moment darstellt, so muss das bei der Erfüllung von Aufgaben hilfreiche Ross bereits hier im Hinblick auf die aus dem Fund dem Helden erwachsenden Mühen seine ratende Rolle beginnen.

Zu C: Im Dienst beim König und Aussendung.

In diesen Zügen zeigen die Varianten eine auffallende Übereinstimmung, insbesondere, was die Fügung der Handlung anbelangt. Der Held kommt mit dem Goldhaar zu einem König, bei dem er Dienste nimmt. Das Goldhaar leuchtet ihm bei seinen Arbeiten, im Stall, oder bei der Nacht. Knechte (Höflinge, Minister, Veziere) sind auf den Helden neidisch, berichten dem König von dem Goldhaar und veranlassen die Aussendung des Helden nach der Goldgelockten.

Zu D: Entführung der Prinzessin.

Sie geschieht mit Hilfe des Pferdes, das zu besteigen der Held die Schöne veranlasst.¹

Die Schöne wird auf ein Schiff gelockt.² Besonders häufig ist das Motiv des »Kaufladens«, an das sich meist die Entführung mit dem Schiff anschliesst. Dieses Motiv ist aus dem Märchen vom getreuen Johannes eingedrungen.³

Der Held verkleidet sich als Kaufmann und eröffnet am Strande einen Laden, wodurch die Schöne herausgelockt wird.⁴

In einem anderen böhmischen Märchen eröffnet der Held einen Ausschank und berauscht die Prinzessin.⁵ Gelegentlich locken hilfreiche Riesen, die als Musikanten verkleidet vor dem Schloss aufspielen, die Prinzessin heraus und der Held tanzt mit ihr aufs Schiff.⁶

Zu E: Aufgaben der Prinzessin.

Die Goldgelockte weigert sich, den König zu heiraten, bevor ihr nicht drei Aufgaben erfüllt sind, die der Held ausführen muss. Die Dreizahl entspricht den epischen Gesetzen des Märchens.

¹ Keller, Ital. Novellenschatz 5, 22.

² Zigeunermärchen M. d. M. L. Nr. 65.

³ B. P. I, 42 ff., bes. S. 45, anm. 4; Panzer, Hilde-Gudrun S. 268 f. E. Rösch, der getreue Johannes, F. F. C. 77, S. 102 ff.

⁴ Tille a. a. o. S. 172.

⁵ Tille a. a. o. S. 174.

⁶ Tille a. a. o. S. 170.

Herbeiholen eines Ringes, eines Schlüssels, besonders aber des Schlosses der Prinzessin werden häufig in diesen Aufgaben gefordert.¹

Zu den interessantesten Aufgaben, die die Prinzessin stellt, gehört die Herbeiholung eines wilden Pferdes (Meerross, Höllenross, Rossherde), das ihm dann von seinem hilfreichen Rosse in einem wilden Pferdekampf gewonnen wird, zu dem das ratende Pferd mit Stahlhufeisen und Häuten sich rüsten lässt. Dieses Motiv ist nicht, wie von Sydow vermutet wurde, ein rein russisches, sondern kehrt überall wieder.²

Zu F: Trugheilung.

Die dritte Aufgabe der Prinzessin steht gewöhnlich im Zusammenhang mit der nachfolgenden Trugheilung.

a) In den *osteuropäischen Varianten* wiegt das »Bad in kochender Milch« vor. Dieses Motiv dürfte das ursprüngliche gewesen sein. Es geht dann als dritte Aufgabe das Herbeiholen und Melken einer Stute oder Stutenherde voraus. Der Held, dem das hilfreiche Pferd die Milch kühl bläst, steigt verjüngt aus dem Bade. Dadurch bewogen steigt der König auch hinein, verbrennt aber dabei.³

An Stelle des Milchbades kann auch ein Bad in siedenden Öl treten. Der Held, mit dem Schweiss des Pferdes eingerieben, steigt verjüngt aus dem Bade.⁴

b) In den *nordischen und westeuropäischen Varianten* ist meist das *Motiv vom Wasser des Lebens und des Todes zu Hause*. In diesen Varianten geht als dritte Aufgabe der Prinzessin das Herbeiholen des Wassers vorher. Die Prinzessin, die den Helden liebt, befreit sich dadurch vom König, dass sie ihn mit Todeswasser besprengt, während der Held durch das Lebenswasser ver-

¹ Lettisch-lit. Märchen, M. d. W. L. Nr. 9; Tille a. a. o. S. 172; Sebillot, Contes popul. de la Haute-Bretagne, Paris 1880—82 III, S. 130.

² vgl. Tille a. a. o. S. 174; Irische Volksmärchen M. d. W. L. S. 294 ff.; Revue des trad. popul. 14, S. 544; Miklosich a. a. o. Nr. 9; Balkanmärchen M. d. W. L. Nr. 42.

³ vgl. z. B. Miklosich a. a. o. S. 306; Haltrich, deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen Nr. 10; Schott Wallach. Märchen Nr. 17; Schlosser a. a. o. S. 206 Kaukas. Märchen M. d. W. L. Nr. 23; Tille a. a. o. S. 105, 167; Zigeunermärchen M. d. W. L. Nr. 54; Miklosich a. a. o. Nr. 9; Kraus Tausend Sagen u. Märchen Nr. 80.

⁴ F. Calallero, Cuentos. Madrid 1877, S. 55 ff.

schönt wird. In anderen Fällen werden beide getötet, der Held aber durch das Lebenswasser wieder erweckt.¹

Das Motiv des Lebenswassers ist aus dem Märchen vom »Wasser des Lebens«² in unser Märchen eingedrungen.

c) In einer bereits zitierten böhmischen Variante³ weigert sich die Prinzessin den König zu heiraten, da sie den Helden liebt. Der König »veranstaltet ein Gottesgericht: Wer einen geheizten Backofen 12 mal durchschreitet und unversehrt bleibt, wird die Prinzessin heiraten. Alexander muss als erster den Versuch machen. Die Prinzessin schickt den Goldvogel mit einem Brief fort, der Vogel kehrt mit einer Salbe zurück. Alexander salbt sich mit der Salbe, schreitet 12 mal durch den geheizten Backofen und bleibt unversehrt. Der König meint, Alexander habe sich mit Fett den Leib beschmiert, umwickelt sich mit Schweinefettstücken und verbrennt«.

2) Verdoppelungen.

Die drei Aufgaben der Prinzessin haben in einer grossen Anzahl Varianten zu einer Verdoppelung geführt. Es wurden entsprechend drei Aufgaben des Königs eingesetzt, die der Held erledigen muss und von denen die Herbeiholung der »Prinzessin in der Ferne« die dritte ist. *Dadurch wird diese Aufgabe aus ihrer zentralen Stellung gerückt* und der Zusammenhang mit dem Märchenursprung wird völlig verwischt.

Den drei Aufgaben des Königs entsprechen dann gewöhnlich auch *drei Fundgegenstände*. Meist sind es Goldfedern, Goldhufeisen und Goldhaar, die der Held gegen den Rat des Pferdes aufhebt, und die dann bewirken, dass der Held noch den Goldvogel (Feuervogel), Goldpferd (wohl durch Pferd der Prinzessin veranlasst) und Goldjungfrau holen muss.

Die Aufgaben der Prinzessin verlieren, da die Schöne ja nicht mehr im Mittelpunkt steht, dann oft an Gewicht gegenüber den Aufgaben des Königs.

Vielfach wird auch das Haarmotiv weggelassen, da es nicht mehr verstanden wird. Irgend ein anderer Gegenstand tritt an seine Stelle, z.B. eine Goldkrone oder eine duftende Blume.⁴ Das

¹ Tille a. a. o. S. 162, S. 164, S. 172; Irische Volksm. M. d. W. L. Nr. 35; Bartsch, Sagen, Märchen und Gebräuche aus Mecklenburg I, S. 483; Grundtvig, Folkeeventyr 2, 1; Kristensen, Aeventyr fra Jylland 1, 149; J. Nordlander, Svenska Folksagor S. 103; Revue des Trad. pop. 14, 549.

² Grimm Nr. 97; B. P. II S. 394 ff.

³ Tille a. a. o. S. 170.

⁴ Lettisch-litauische Märchen M. D. W. L. Nr. 9; Schott, Walach. Märchen 1845, Nr. 17.

Endglied dieser Entwicklung (die natürlich nicht als eine rein zeitliche zu verstehen ist!) liegt in jenen Varianten vor, in denen die Prinzessin überhaupt wegfällt, und nur Fund der Goldfeder und Einholung des Goldvogels die letzten Reste bleiben.¹ Auf Einfluss des Märchens vom treuen Johannes dürfte es zurückzuführen sein, wenn auf der Goldfeder das Bild der Schönen zu sehen ist, die dann geholt werden muss.² In einem anderen dänischen Märchen sind nur Goldfeder und Goldvogel stehen geblieben, aber der Goldvogel verwandelt sich in eine Jungfrau, die dann die Rolle der Goldhaarprinzessin weiterspielt.³

In einigen Varianten wird auch gar nicht mehr die Goldjungfrau geholt, sondern eine entschwundene Braut des Königs.⁴ Psychologisch interessant ist auch jene Abschwächung des Märchenschlusses, dass das durch Enthauptung entzauberte Pferd eine Prinzessin ist, die der König heiratet, während der Held die Schöne heimführt.⁵

Bei aller stofflichen Verschiedenheit der Einzelmotive ist festzuhalten, dass die Fügung der Handlung in der grössten Anzahl der Varianten die gleiche ist.

3) Das Eingangsmotiv vom Hexenschloss.

Wie sehr ein Märchen durch Einfluss eines fremden Motivs umgestaltet werden kann, zeigt eine grosse Anzahl von Varianten unseres Märchens, die eine bedeutende Beeinflussung durch ein neues Eingangsmotiv erfahren haben.

Es ist das Motiv des *Hexenschlusses mit der Nacht bei dämonischen Wesen*.⁶ Der Gang der Handlung ist gewöhnlich folgender: Eine grössere Anzahl von Brüdern (4, 7, 12, 99) zieht mit ihren Pferden aus, sich Bräute zu suchen. Der jüngste besitzt ein *ratendes Pferd*. Sie kommen zu einer Hexe, die die entsprechende Anzahl von Töchtern hat. In der Nacht vertauscht der jüngste auf Anraten seines Pferdes die Kopfbedeckungen seiner Brüder mit denen der Hexentöchter (statt Kopfbedeckungen oft Kleidertausch, oder Tausch der Schlaftrunke). Die Hexe tötet ihre eigenen Töchter, die Brüder fliehen. Das Motiv der *magischen Flucht* ist hier vielfach eingesetzt.⁷ Der Jüngste wirft

¹ Russ. Volksmärchen M. d. W. L. Nr. 13.

² S. Grundtvig, Danske Folkeæventyr, Kph. 1876 ff., II Nr. 1.

³ Kristensen, Æventyr fra Jylland, Kph. 1881 ff. I Nr. 21.

⁴ Tille a. a. o. S. 172; Materyaly antropolog. Krakau 1896 ff. I, S. 419.

⁵ S. Grundtvig, Gamle Danske Minder II, Nr. 1.

⁶ R. Köhler, Schriften I, 546 ff.

⁷ R. Köhler a. a. o. S. 171, S. 388 ff.

Zaubergegenstände hinter sich, durch die der verfolgenden Hexe jeweils ein Aufenthalt entsteht. Auf dem Wege findet der Jüngste die gewöhnlichen Gegenstände, die er wiederum gegen den Rat seines Pferdes aufhebt. Die Brüder treten in den Dienst eines Königs — und von hier ab spielt sich die Handlung in gleicher Weise ab wie in den gewöhnlichen Varianten.

Die *umgestaltende Kraft dieses Eingangsmotivs* zeigt sich deutlich.

Die Aufgaben des Königs betreffen meist Dinge, die aus dem Hexenschloss geholt werden müssen. Der Goldvogel oder das Goldpferd befinden sich nun bei der Hexe¹ und werden vom Jüngsten dort geholt, wobei das hilfreiche Pferd eine besondere Rolle spielt (Verwandlungskünste, magische Flucht). Vielfach fällt auch der verhängnisvolle Fund jetzt weg und der Jüngste muss verschiedene Dinge aus dem Hexenschloss holen.² Ein Zigeunermärchen lässt den Jüngsten bezeichnenderweise eine Geige bei der Hexe holen.³

Der Schritt in dieser Entwicklung ist nicht mehr gross, wenn die Prinzessin auch der Hexe, die sie gefangen hält, entführt werden muss.⁴

Schliesslich ist die Schöne selbst eine Tochter der Hexe und muss herbeigeschafft werden.⁵

Wie eine Erinnerung ist es, wenn in einem dieser Märchen erzählt wird, dass von den acht Töchtern der Hexe eine goldene Haare hatte. Nun ist es diese Hexentochter, die Aufgaben stellt und sich Gegenstände aus dem Hause der Mutter holen lässt. Auch der Pferdekampf hat sich hier öfters erhalten.

Das letzte Stadium dieser Entwicklung ist erreicht, wenn keine Jungfrau mehr, sondern die Hexe selbst herbeigeholt werden muss.

Damit ist das Märchen an einem Punkte angelangt, wo auch die letzte Erinnerung an das Urmotiv verschwunden ist.

Dass aber dieses Motiv vom »Schloss der Hexe« eine unorganische Erweiterung ist, zeigen viele Varianten, die wohl diesen Eingang haben, in denen auch vom Neid der Brüder geredet wird — aber dann verschwinden die Brüder, der Jüngste kommt allein zum König und das Märchen nimmt seinen gewohnten Lauf.⁶

¹ Zigeunermärchen M. d. W. L. Nr. 54; Tille a. a. o. S. 105.

² Tille a. a. o.

³ Zigeunermärchen M. d. W. L. Nr. 42.

⁴ Tille a. a. o. S. 167.

⁵ Kraus, Sagen u. Märchen der Südslaven I, Nr. 80; Märchen aus dem Balkan M. d. W. L. Nr. 42.

⁶ Tille a. a. o. S. 167; Kraus a. a. o. Nr. 80; Russ. Volksmärchen M. d. W. L. Nr. 13.

Die Varianten mit dem »Schloss der Hexe« sind vor allem in Osteuropa zu Hause.

In ähnlicher Weise haben auch andere Motive unser Märchen, in das sie eingedrungen sind, mehr oder weniger umgestaltet. Es handelt sich vor allem um das Märchen vom »goldenen Vogel«¹ und das diesem sehr ähnliche Märchen vom »Wasser des Lebens«.²

In eine überaus grosse Anzahl Varianten ist das Motiv der »dankbaren Tiere« eingedrungen und hat auf die Aufgabenlösung eingewirkt. Dieses Motiv ist besonders in einem Märchen beheimatet, das bei Grimm Nr. 62 als die »Bienenkönigin« steht.³

Daraus erklärt es sich auch, dass in einigen Varianten unseres Märchens die Entführung der Prinzessin umgewandelt ist in das aus der »Bienenkönigin« stammende Motiv, dass der Held die Prinzessin unter mehreren verschleierten Mädchen erkennen muss.

D. Die Varianten mit dem Vogelmotiv.

Ich habe bereits erwähnt, dass nur eine kleine Anzahl von Varianten für unsere Arbeit von grösserer Bedeutung ist.

In diesen Varianten nimmt das Goldhaarmotiv eine bedeutendere Stellung ein als in den zuvor behandelten Varianten und wirkt daher ursprünglicher als dort.⁴

Wie in den bei der Betrachtung des Ursprungs des Märchens erwähnten Varianten das Haar durch einen Fluss zum König getragen wird, so bringen es hier Vögel im Schnabel getragen und lassen es vor dem König fallen.

Dass dieses Motiv der haarherbeitragenden Vögel auch im Volksglauben verwurzelt ist, zeigt eine Vorstellung, die Fr. Wöste⁵ mitteilt: »wenn man die erste Schwalbe sieht, soll man unter dem Fuss nachsehen, ob da ein Haar liegt. Findet sich eines, so ist es von der Farbe der Haare, welche die zukünftige Frau trägt«.

Auch in den Märchen ist es meist eine Schwalbe, die das Goldhaar herbeiträgt.

1) Die älteste Variante ist bei B.P. III S. 32 verzeichnet.⁶

¹ Grimm Nr. 57; B. P. I, S. 502 ff.

² Grimm Nr. 97; B. P. II, S. 394 ff.

³ B. P. II, S. 19 ff.

⁴ R. Köhler, Schriften I, S. 571 ff., II S. 345 ff.

⁵ J. W. Wolfs Zs. f. dsch. Myth. II, S. 95.

⁶ Besprochen bei Köhler a. a. o., eine andere Fassung neuerdings auch bei bin Gorion, der Born Judas VI, S. 188 ff.

“In einer hebräischen Handschrift der Bodleianischen Bibliothek, die vor 1200 in Frankreich oder England entstanden ist, steht neben anderen Beispielen zu den 10 Geboten die Geschichte des Rabbi Jochanan. Dieser kauft für 1000 Goldstücke ein schönes Kästchen, in dem sich ein kleiner Skorpion befindet, und füttert diesen gross, bis er selber verarmt. Da beginnt dieser Skorpion, der ein Sohn Adams ist zu reden und stellt seinen Pflegern einen Wunsch frei; der Rabbi begehrt alle Sprachen, auch die der Tiere, zu verstehen, seine Frau verlangt Reichtum. Wie der König von der Weisheit Jochanans vernimmt, befiehlt er ihm, die Schöne mit den goldenen Haaren herbeizuholen, von der ein Rabe ihm ein Haar auf die Schulter hat fallen lassen (“Wie absichtlich“ sagt Köhler, vom Haar heisst es, dass es “wie eitel Gold aussah und so lang wie der König war“.

— Die Fassung bei bin Gorion berichtet so: “... sass der König in seinem Hofe, in Gedanken versunken, als plötzlich über seinem Haupte ein Rabe kreiste und ein goldenes Haar, das er im Schnabel trug, vor dem König fallen liess...“ “diese will ich zum Weibe nehmen. Wenn ihr aber der Jungfrau nicht habhaft werdet, haue ich euch die Köpfe ab.“) Auf seinem Wege teilt der Rabbi sein Brot mit einem Hunde und einem Raben und kauft einen eben gefangenen Fisch frei. Die Königin begehrt, ehe sie ihm folgt, Wasser aus dem Paradies und der Hölle; von jedem holt der Rabe ein Krüglein. Sodann einen ins Meer gefallen Ring; der Fisch bringt es bei dem Leviathan dahin, dass der, welcher ihn verschlungen, ihn wieder ans Land speien muss; indem aber kommt ein Wildschwein und schlingt ihn abermals hinunter; nun setzt der Hund dem Schwein nach und zerreist es in zwei Stücke, sodass Jochanan den Ring wiederfindet. Daheim ist inzwischen des Rabbi Frau gestorben (!). Weil er dem König die Braut gebracht hat, steht er in Gnaden bei ihm und wird darum von Neidern ermordet. Aber die junge Königin, die ihm sehr gewogen ist, begiesst ihn mit dem Paradieswasser, wovon er alsbald das Leben wieder erhält. Im Vertrauen auf solche Belebung zieht der König in den Kampf und wird samt seinen Hofleuten erschlagen. Die Königin aber schüttet das Höllenwasser über ihn, wovon er alsbald zur Asche verbrennt. Dann spricht sie zum Volk: “Seht, das war ein gottloser Mensch, sonst wäre er wieder lebendig geworden“, und heiratet den Jochanan“.

Die Züge des Märchens sind deutlich erkennbar.

Das Eingangsmotiv »Verständnis der Tiersprachen« ist uralte und stammt aus einem Märchen, das bei Grimm als Nr. 17 »die weisse Schlange« steht.¹ In den folgenden Varianten ist dieses Motiv besser bewahrt.

¹ B. P. I S. 131 ff.

Dem folgt dann das Motiv des Vogels mit dem Goldhaar, das an Stelle des Haarfundes steht.

Auch die Neider fehlen nicht, nur sind sie an eine falsche Stelle gesetzt. Die Gewinnung der Hilfe von Tieren findet sich, wie schon erwähnt, in vielen Varianten des Märchens.

Aufgaben und Trugheilung entsprechen der Normalform des Märchens. Damit werden uns diese Züge bereits für das Mittelalter belegt.

Da hinwiederum diese Züge uns beweisen, dass wir bestimmt eine Märchenfassung als Quelle für die Erzählung annehmen müssen, so dürfen wir vermuten, dass auch das Motiv des das Haar herbeibringenden Vogels aus dem Märchen stammt und eine *bestimmte dem Märchenursprung noch nähere Ausbildung des Goldhaarmotivs* ist, die aber in den heutigen Varianten zum grössten Teil durch das Motiv des das Haar auf dem Wege findenden Jüngsten verdrängt worden ist.

2) Eine weitere Variante findet sich in Tilles Verzeichnis der böhmischen Märchen¹:

„Eine alte Frau schenkt einem König eine Schlange. Wer die Schlange essen wird, der wird die Sprache der Tiere verstehen. Der König befiehlt einem Diener, die Schlange zu backen. Der Diener kostet von dem Gericht, versteht auch die Sprache der Tiere. Er reitet einmal mit seinem Herrn aus, der Diener lacht, als er das Gespräch der Pferde hört, der König schöpft gegen ihn Verdacht und befiehlt ihm, als sie zurückkehren, ein Weinglas unter Todesstrafe bis an den Rand zu füllen, ohne einen Tropfen zu vergiessen. Zwei Vögel fliegen in das Zimmer, streiten um drei goldenen Haare, der Diener hört ihrem Streit zu, vergiesst den Wein und wird um die goldene Jungfrau geschickt. Er rettet unterwegs einen Ameisenhaufen vor dem Feuer, opfert hungrigen Raben sein Pferd, kauft von den Fischern einen gefangenen Fisch und wirft ihn in das Meer. Die Fischer bringen ihn auf die Insel der goldhaarigen Jungfrau. Der König (!) des Kristallschlusses befiehlt ihm die auf einer Wiese zerstreuten Perlen zu sammeln, den in das Meer gefallenen Ring zu finden, das Todes- und das Lebenswasser zu bringen. Die Ameisen sammeln die Perlen. Der Fisch bringt den Ring, die Raben bringen das Wasser. Der Diener belebt mit dem Wasser eine Fliege. Die Fliege zeigt ihm die Prinzessin, als er dieselbe unter 12 verummten Frauen finden soll. Als der Diener die Prinzessin dem König bringt, wird er enthauptet. Die Prinzessin belebt ihn mit dem Todes- und Lebenswasser, er erwacht viel schöner und jünger als er früher war. Der König wünscht auch verjüngt zu werden, wird jedoch aus Versehen zuerst mit dem Lebenswasser benetzt und bleibt tot. Die Prinzessin heiratet den Diener“.

¹ S. 209 ff.

Diese Variante hat mit der vorhergehenden das Eingangsmotiv gemeinsam, nur ist das »Verständnis der Tiersprache« hier weiter ausgeführt und hat auch auf das Goldhaarmotiv eingewirkt. Die »hilfreichen Tiere« haben auch die Erwerbung der Prinzessin verändert, der Vater stellt die Aufgaben, von denen die wichtigste die Erkennung der Prinzessin unter verummten Frauen ist.¹

3) Ganz ähnlich ist ein Märchen bei Pröhle, Märchen für die Jugend Nr. 18. Es beginnt ebenfalls mit dem Motiv des Verstehens der Tiersprache. Der Held belauscht ein Gespräch von Schwalben, die sich wegen der Prinzessin mit den goldenen Haaren zanken, indem die jungen Schwalben den alten Vorwürfe machen, dass sie ihnen nicht auch goldene Haare, die sich die Prinzessin auskämmt und aus dem Fenster wirft, bringen.

Die übrigen Züge sind die gleichen wie in dem böhmischen Märchen.

Wir sehen, wie hier dem Zug der streitenden Vögel besondere Aufmerksamkeit geschenkt wird, so dass das eigentliche Motiv, die herbeigebrachten Haare, völlig wegfallen, zumal seine eigentliche Bedeutung nicht mehr verstanden wird.

4) Noch weiter abgeschwächt ist das Motiv in einem griechischen Märchen vom ungetreuen Diener.² Dort ist das umso leichter verständlich, da es in ein fremdes Märchen eingedungen ist. Der Prinz belauscht ein Gespräch zweier Vögel und lacht. Vom Bartlosen wird er zur Rede gestellt und antwortet: »Ich lachte, weil ich 2 Vögel zwitschern hörte, deren Federn wie das Haar der goldgelockten Jungfrau glänzen«.

Das Vogelmotiv erscheint also in zwei Fassungen:

1) Ein Vogel bringt das Haar und lässt es »wie absichtlich« vor dem König fallen.

2) Zwei Vögel streiten sich um die Goldhaare (oder weiter entwickelt: sprechen von dem Haar der Goldgelockten).

Die erste Fassung scheint mir die ursprüngliche zu sein, da in ihr der Zusammenhang mit dem Kernmotiv des Märchens noch stärker ist.

E. Tristansage und Märchen von der Goldhaarprinzessin.

An dieser Stelle müssen wir nun den Zusammenhang der Tristansage und der GHS mit dem Märchen von der goldhaarigen Jungfrau untersuchen.³

¹ vgl. B. P. II, S. 28.

² Hahn, Griech. u. albanes. Märchen Nr. 37.

³ vgl. Golther, Tristan und Isolde S. 148 ff.; Golther, die Jungfrau mit dem goldenen Haar, in: Studien zur Literaturgeschichte. Michael Bernays gew. 1893, S. 169 ff.

»Wie das Märchen von der goldhaarigen Jungfrau in der Tristansage zum Liebesroman aufblühte, so ward es in der isländischen Gøngu-Hrólf's-Saga im 13./14. Jahrhundert zur mythisch-romantischen Heldensage. Hier wie dort stellt ein Dichter dasselbe Märchen in den Mittelpunkt seiner Schöpfung. Dem mittelalterlichen Franzosen gelingt ein Kunstwerk von bleibendem Wert, der Isländer vermag den Stoff nicht zu be-seelen.«¹

Betrachten wir zunächst die Beziehungen der Tristansage zum Märchen. Eilharts Fassung ist folgende²:

Marke gewinnt Tristrant so lieb, dass er ihn zum Sohne nehmen will. Das ärgert die Verwandten des Königs. Sie reden ihm zu, ein Weib zu nehmen:

1357 ff.: Zu einem mal fründ unde man
gingen vor dem Koning stân.
die bestin von dem lande
die nâmen Tristrande
und gingen mit im zu râte
daz sie den koning alle bâtin,
daz he wolde nemen ein wîp.
dô bescheide her in eine zît,
daz her in sagite sinen mûd.
die rede dûchte sie alle gût,
daz he sô unzwivellîche sprach,
wen he dicke bevorn jach,
daz her keine wolde.

1370: dô her kunden solde
waz sîn wille wêre,
dô saz der koning mêre
in sîme sale aleine;
sîn sorge was nicht kleine,
wen he gar hertlichen dâchte,
wie he die sîne brâchte
wislîchen von der rede,
daz sie in woldin lân mit vrede,
wen he enwolde wibes nit,

1380: ez wêre on leit adir lîp.
do begundin sich zwû swalen

¹ Golther, Tristan und Isolde S. 20.

² Eilhart, Tristan v. Oberge, hg. von Franz Lichtenstein, Strassburg 1878 (Quellen u. Forschungen XIX). Bearbeitung D, Vers 1357 ff.

bizen in des koninges sale.
 des wart der hêre geware
 und sach ernstlichin dare.
 diz merkit recht, wen es ist wâr:
 do entwîl in beidin ein hâr,
 daz was schône unde lang.
 do gewan der koning den gedang
 daz he das wolde schauwin.

- 1390: "diz ist einer vrauwin"
 sprach he selbe wedir sich,
"hiemit wil ich werin mich.
 der wil ich zu wibe gern:
 sie enmogen mich ihr nicht geweren.
 wâ mit werte ich mich baz?
 sie sîn mîme neben haz
 dar umme daz he bederwe is,
 doch bin ich selbe des gewis,
 daz es im nicht moge geschadin.
 he sal doch mîn rîche habin,
 daz sie im werden undirtân." —

Als nun Tristrant mit den Baronen kommt, sagt der König:

- 1409 ff.: "ich habe hie einer vrauwin hâr,
 ich will ùch sagin daz vor wâr:
 die neme ich, ab daz mag gesîn,
 wizzet des den willin mîn.
 mag mir abir die nicht werdin,
 so ist nergin ûf der erdin
 keine die ich nemen welle:
 ê wolde ich die helle
 bûwen êwigliche,
 das geloubit mir geliche".

Das Haarmotiv, das in der aus dem Märchen schon bekannten Fassung der streitenden Vögel aufgenommen ist, enthält zwar noch die Form des Märchens, aber seine Bedeutung ist umgewandelt. Es ist hier nur ein Mittel, um dem Ansuchen der Räte auszuweichen, da der König in der Herbeiholung der goldhaarigen Jungfrau das Unmögliche zu verlangen glaubt, — das Haar weckt keine Liebe im König. Diese Feststellung wird besonders für etwaige Beziehungen der GHS zur Tristansage wichtig. Auch die Neider finden sich in der Tristansage in den Tristan übelwollenden Räten. Ein weiterer Zug aus dem Märchen dürfte es sein, wenn Tristan und seine Genossen auf der Brautfahrt nach

der Ankunft in Irland sich als Kaufleute ausgeben, denn wir erinnern uns, dass dieses Motiv der Verkleidung, das übrigens in der mittelalterlichen Spielmannsdichtung besonders beliebt ist,¹ häufig bei Entführung der goldhaarigen Jungfrau verwendet wird. Die übrigen Züge mussten der Form der Dichtung zum Opfer fallen.

»Die Erzählung von der Schwalbe und der Jungfrau mit den goldenen Haaren endet im europäischen Märchen stets und notwendig mit der Hochzeit des Brautwerbers und der Gesuchten; dieser Schluss muss im Zusammenhang der Tristanfabel fallen: Tristan musste die Braut seinem Oheim zur Ehe zuführen, damit der weitere Handlungsverlauf möglich wurde. Das Märchen lässt dem Helden ferner auf seiner Suche und bei seinen Arbeiten im Dienst des Brautvaters fast immer die Hilfe freundlicher Tiere zuteil werden; im Roman hatte dieser kindlich-phantastische Zug keinen Platz; anstatt dass die märchenhaften Helfer ihm den Aufenthalt der Gesuchten verraten, fährt Tristan ein zweitesmal ins Blaue hinein.»²

Übrigens wird das Goldhaarmotiv von Thomas aus rationalistischen Gründen getilgt, so dass die Fahrt nach der Jungfrau nur noch ein »politisches Ränkespiel« darstellt.³ Gottfried v. Strassburg gar spricht sich kritisch über das Motiv aus und entfernt es aus seiner Fassung.⁴ Wie dadurch die Dichtung verliert, hat bereits J. Grimm festgestellt⁵: »... so muss es einleuchten, dass, wenn bei Gottfried und Thomas die Braut dem König als eine bekannte, mit Namen genannte Schönheit angetraut wird und Tristan mit gutem Bewusstsein die gefährvolle Reise unternimmt, dass dieses alles einen schwachen Ersatz für das auf Wunder und gutes Glück bauende Vertrauen Tristans gewährt, der bloss von dem Zeichen eines Goldhaares geleitet Land und Meer befährt».

F. *Die Gøngu-Hrólf's-Saga und das Märchen von der goldhaarigen Jungfrau.*

Die GHS steht dem Märchen von der goldhaarigen Jungfrau näher als die Tristansage. Ferner gibt uns das Goldhaarmotiv, wie es die GHS hat, und wie es von dem Sagamann

¹ vgl. B. P. I, S. 45 Anm. 4.

² Fr. Ranke, Tristan u. Isold (Bücher des Mittelalters) S. 17; allerdings stellt nicht, wie Ranke meint, der Brautvater, sondern gewöhnlich die Prinzessin selbst die Aufgaben.

³ vgl. Golther, Tristan u. Isolde S. 148.

⁴ Vers 8605—8622.

⁵ Kleine Schriften XVI, S. 84 ff.

bestimmt der Märchenquelle entnommen wurde, den überaus wichtigen Beweis, dass das Motiv, nachdem es schon in die bestimmte Märchenform aufgenommen war, wie sie sich in ihren wesentlichen Zügen bis heute erhalten hat, den Zusammenhang mit der ursprünglichen Vorstellung primitiven Volksglaubens noch nicht verloren hatte. Darin scheint mir die eigentliche Bedeutung der GHS als historisches Zeugnis für die Geschichte unseres Märchens zu liegen. — Da der Jarl Þorgnyr einstmals auf dem Grabhügel seiner Frau sitzend den Spielen zuschaut, fliegt eine Schwalbe über ihn — »ok feldi niðr einn silkiklút i kné honum, ok flaug burt síðan. Jarl tók, ok leysti til, ok sá þar í eitt mannhár svá langt, at þat var miök mannhátt, ok gullslitr á».

Wir haben nicht wie in der Tristansage das Motiv der streitenden Vögel, sondern wie in dem bereits behandelten jüdischen Märchen kommt ein einzelner Vogel und lässt das Haar auf den König fallen. Wenn es vom Haar im jüdischen Märchen heisst, dass es »wie eitel Gold aussah und so lang wie der König war«, so klingt das auch an unseren Sagatext an. Dieses Haar weckt Liebe im Jarl — hierin ist eben der ursprüngliche Kern unseres Motivs erhalten — und wenn er sagt: »Þess strengi ek heit, at fá þá konu, er hárit er af, eðr liggja dauðr«, so können wir uns an den Ausspruch des Helden eines afrikanischen Märchens¹ erinnern, der ein langes Frauenhaar aus einer Quelle zieht und spricht: »Die Frau, die so lange Haare hat wie dieses Haar, die will ich heiraten und keine andere«. Das »wie absichtlich« des jüdischen Märchens ist nun bewusste Wirklichkeit geworden, da ja Hreggvid es ist, der in Gestalt der Schwalbe das Haar zum Jarl bringt.

Eine Abschwächung des ursprünglichen Märchengeschehnisses bedeutet es, wenn Hrólf nicht nach der Unbekannten auszieht, sondern wenn der treue Ratgeber Björn die Besitzerin des Goldhaares erkennt. Dieser so wenig glaubhafte Zug entstammt der alles Phantastische abändernden Tendenz des Sagamannes.

Ja, Björn weiss genau Bescheid über das Schicksal der Jungfrau und über die Möglichkeit ihrer Erwerbung. Damit hat der Sagamann den letzten Reiz des Märchenhaften zerstört, von einer Gesinnung bewogen, die der das Goldhaarmotiv überhaupt ausscheidenden Thomas' und Gottfrieds ähnlich ist. An dieser Stelle fehlen die Neider, die die Tristansage noch enthält. Aber es scheint mir doch, dass der Sagamann auch diesen Zug gekannt hat, wenn er ihn auch an einer anderen Stelle in seiner Erzählung benützte. Denn in Möndull ist ja die Gestalt des bösen Ratgebers erhalten, wenn sich sein Neid, infolge der Umstellung

¹ Atlantis III, Nr. 30.

des Motivs, auch nicht gegen den Helden, sondern gegen Björn richtet.

In dem Pferde Dulcifal können wir das beratende Ross des Märchens sehen, zumal von ihm gesagt wird, dass es »kunni manns máli«. Doch sind gerade bei der Ausgestaltung dieses Pferdes noch verschiedene andere Motive wirksam gewesen, so dass wir über Dulcifal in Kap. IV dieser Untersuchung noch ausführlicher sprechen müssen.

Die dankbaren Tiere können bei der Tendenz des Sagamannes natürlich keinen Raum finden.

An die Stelle der Entführung der Prinzessin sind andere Motive getreten. Auch die Aufgaben der Prinzessin fehlen. Doch klingt an dieses Motiv an, dass Ingigerð sich weigert, eher zu heiraten als bis ihr Vater gerächt sei. Darin, in der Forderung der Vatrache, hat das Aufgabenmotiv seine echt isländische Prägung gefunden.

Dass die Trugheilung in dieser Saga nicht erscheinen kann, ist selbstverständlich. Wie sehr dem Sagamann das Ziel des Märchens auch sein Ziel ist, nämlich die Vereinigung des Helden mit der Prinzessin, das konnten wir bereits bei Betrachtung der Komposition feststellen.

Die Frage einer Beziehung der Tristansage zur G H S löst sich aus diesen Betrachtungen.

Golther¹ lehnt die Möglichkeit, dass die Tristansage für die G H S die Quelle gebildet haben könnte, aus dem Grunde ab, weil die ins Nordische übersetzte Tristansage die Fassung des Thomas sei, der ja gerade das Goldhaarmotiv getilgt habe. Dem hält Schröder² entgegen, Golther habe selbst vor einigen Jahren wahrscheinlich gemacht, »dass die Tristansage im Norden noch in anderen Fassungen als in der des Thomas in Umlauf gewesen sein muss, wie der Spesar Þátrr der Grettissaga beweist«.³

Wenn aber Golther des weiteren darauf hinweist, dass der Bericht der G H S dem Märchen näher stehe als die Tristansage, so hat er damit den Grund bezeichnet, aus dem wir die Tristansage als Quelle für die G H S ablehnen müssen.

2. Das Märchen vom ungetreuen Diener.

Dass in das Märchen von der goldhaarigen Jungfrau vom Sagamann auch das eben diesem Märchen verwandte Märchen vom ungetreuen Diener hineingearbeitet wurde, haben wir bereits

¹ Studien zur Lit. Gesch. S. 175.

² Gunthers Brautwerbung und die Gõngu-Hrólf's-Saga in Festschrift für Eugen Mogk, Halle 1924, S. 590.

³ Lit. Bl. f. germ. u. rom. Philol. 38 (1917) Sp. 332.

im ersten Kapitel dieser Untersuchung festgestellt. Die Varianten dieses Märchens finden sich bei R. Köhler, Schriften I, S. 394 ff., bei B.P. III S. 18 Anm. 4 und sind zum Teil unter die Varianten des Goldhaarmärchens zerstreut.¹ Vor allem ist zu betonen, dass trotz der Ähnlichkeit mit dem Märchen von der goldhaarigen Jungfrau das Märchen vom ungetreuen Diener *einen eigenen Typ* darstellt, was bei B.P. nicht deutlich wird.

Die einzelnen Varianten weisen einen ziemlich übereinstimmenden Handlungsengang auf:

Der Sohn oder Pate eines Königs wird von seiner Mutter geschickt, seinen Vater oder Paten aufzusuchen. Auf dem Wege wird er von dem ihm mitgegebenen Diener oder ihn begleitenden Gefährten² an einem Brunnen oder Quelle (in dieser Situation stimmen die Varianten auffallend genau überein!) gezwungen, mit ihm die Rolle zu tauschen und unter Eid zu versprechen, über diesen Tausch nicht zu sprechen.

»Sollte aber der Knabe sterben und wieder lebendig werden, so dürfe er erzählen.«³ (Ein wichtiger Zug!)

Beim König angelangt, bewirkt der Treulose, dass dem Königssohn drei Aufgaben gestellt werden, bei deren Erfüllung er den Tod desselben erwartet. Mit diesem Aufgabenmotiv ist eine gewisse Verwandtschaft mit dem Goldhaarmärchen gegeben. Hier stimmen alle Varianten überein. In den einzelnen Aufgaben weisen die einzelnen Varianten die verschiedensten Motive auf. Er führt sie mit Hilfe wunderbarer Helfer oder Tiere aus. (Ähnlich wie in vielen Varianten des Goldhaarmärchens.)

Die letzte der Aufgaben aber ist immer die Herbeiholung einer Prinzessin aus der Ferne. (Hier der Anschluss an jenen Märchenkreis!)

Da der Betrüger seine Pläne gescheitert sieht, gerät er in Wut und erschlägt den Helden. Die herbeigebrachte Schöne aber giesst Lebenswasser über ihn. Der also wieder Belebte deckt, durch seinen Tod des Schwurs enthoben, nun den wahren Sachverhalt auf, der Betrüger aber wird hingerichtet.⁴

¹ *Weitere Varianten*: Balkanmärchen. M. d. W. L. Nr. 10 u. Nr. 49. Zigeunermärchen M. d. W. L. S. 145; Lettisch-litauische Märchen M. d. W. L. Nr. 15; Märchen aus den Donauländern M. d. W. L. S. 83.

² Ein Rothaariger oder Bartloser; über die dabei zugrunde liegende Vorstellung vgl. S. Seligmann, Die Zauberkraft des Auges und das Berufen, Hamburg 1922, S. 255 f.

³ Zigeunermärchen M. d. W. L. S. 145.

⁴ Die bei Ritterhaus a. a. o. S. 219 (Nr. 52) und S. 31 (Nr. 7) verzeichneten Varianten haben für uns keine Bedeutung, da sie schlecht erzählt sind und ihr Sinn entstellt ist.

Das Märchen vom ungetreuen Diener erfährt notwendigerweise in der GHS dadurch verschiedene Änderungen, dass es als Episode in eine bereits vorhandene Handlung eingesetzt wird. Dass es ein Einsatz ist, und wie dieser in die Handlung hineingefügt wurde, zeigte ich bereits im ersten Kapitel dieser Untersuchung.

Das Märchen beginnt in der GHS mit der Begegnung zwischen Hrólf und Vilhjalm auf dem Weg zu König Eirek. In der Szene am Feuer bei den Verwandten Vilhjalm's haben wir die genaue, ins isländische Milieu umgesetzte Parallele zu der Brunnenszene des Märchens. In der Bedingungsstellung und Eidablegung schimmert deutlich die Märchenvorlage hervor.

Die drei Aufgaben am Hofe Eireks entsprechen den drei Aufgaben des Märchens. Die zweite Aufgabe, Herbeiholung der Rüstung Hreggviðs, bringt die Verbindung mit der Haupthandlung. Eben diese Aufgabe aber, deren Entstehung im Kapitel 3 der Saga deutlich geschildert wird, und die, wie schon erwähnt, auf dem Motiv beruht, dass ein Zauberer nur durch bestimmte Waffen getötet werden kann, ist es, die das Märchen gerade in den Proben umgestaltet hat. Da die Jungfrau hier bereits als Preis ausgesetzt ist für die Lösung dieser Aufgabe und nicht erst wie im Märchen herbeigeholt werden muss, da ferner Vilhjalm selbst auszieht, diese Jungfrau zu gewinnen, so erhalten die Proben in der Saga eine ganz andere Tendenz als im Märchen. Denn in der Saga rühren die Proben nun nicht von dem Betrüger her, sondern werden vom König dem Betrüger gestellt, der dann den Helden zwingt, sie für ihn zu leisten. Alle diese Änderungen erklären sich ausschliesslich aus der Kompositionsarbeit.

Die Art der Aufgaben ist natürlich auch, der Handlung wie dem Fas-Milieu entsprechend, umgestaltet. Der Abschluss des Märchens in der Saga wird auch durch den episodenhaften Charakter bestimmt. Der Geschichte wird die eigentliche Pointe dadurch geraubt, dass der Betrüger die als Preis ausgesetzte Gyda erhält und Hrólf einfach, durch Erfüllung der Aufgaben seines Eides entbunden, seinen Dienst aufgibt. Eine Entlarvung Vilhjalm's wäre noch nicht am Platz. Wir sehen also die Züge des Märchens völlig abgeschwächt. Aber der Sagamann scheint sich in späteren Szenen nochmals des Endes des Märchens zu erinnern. Wir könnten in dem Abschlagen der Füsse Hrólf's durch Vilhjalm, die durch Ingigerð dann durch Lebensgras erhalten werden, und in der Entlarvung Vilhjalm's durch das plötzliche Erscheinen des totgeglaubten Hrólf's die Schlusszüge unseres Märchens erkennen. Da dem Sagamann die Wiederbelebung durch Lebenswasser zu phantastisch erschien, liess er Hrólf nur

die Flüsse abhauen, was durch den hiebfesten Mantel wiederum motiviert erscheint.

Doch scheinen mir besonders in der Szene zwischen Vilhjálm und Ingigerð auch noch andere Motive mit hereingespielt zu haben, über die noch eigens zu sprechen sein wird. Es wird sich jedoch ein gewisser Zusammenhang dieser Szenen mit dem Märchen nicht leugnen lassen. Mit der Annahme Golthers,¹ dass dem Sagamann ein Märchen, das bereits eine Kombination von der goldhaarigen Jungfrau und dem ungetreuen Diener darstellte, als Quelle vorgelegen habe (er beruft sich dabei auf eine griechische Variante, in die, wie bereits erwähnt, das Motiv der streitenden Vögel unorganisch eingedrungen ist) und die Verbindung also nicht vom Sagamann hergestellt worden sei, hat sich bereits Schröder² auseinandergesetzt. Schröder hat darauf hingewiesen, wie die ganze Komposition dagegen spricht und wie bei der Annahme Golthers »der Verfasser der GHS die eine Jungfrau seiner Vorlage in zwei gespalten habe — mit anderen Worten die Märchenvorlage in ihre beiden Bestandteile aufgelöst hätte«. Neben Gründen, die sich aus der Komposition ergeben,³ spricht gegen diese Annahme Golthers vor allem das Märchen selbst. Wir sehen doch, dass das Märchen vom ungetreuen Diener einen vom Märchen der goldhaarigen Jungfrau durchaus getrennten Typ darstellt, und es geht kaum an, auf vereinzelte Varianten, in die ein Motiv aus einem anderen Märchen hineingeraten ist, noch dazu entstellt, und die aus einem geschlossenen Typ herausfallen, eine solche Annahme zu gründen. Wenn wir schon bei der Quellenfrage die modernen Varianten zu Rate ziehen, so können wir immer nur den Normaltyp des Märchens benutzen, insbesondere dann, wenn nicht eine grössere Anzahl heimischer Varianten vorliegt, wie es hier der Fall ist.

Die Ansicht Golthers teilt neuerdings C. W. v. Sydow,⁴ der den Einwand Schröders von der Zweitelung der Märchenquelle dadurch zu entkräften sucht, dass er diese Zweiteilung (Ingigerð-Gyða) auf das nach seiner Annahme in die Saga hineinverarbeitete Märchen vom Kraftweib zurückführt. Mit dieser äusserst zweifelhaften Annahme werde ich mich im Kap. IV dieser Arbeit auseinandersetzen.

Gegen Sydow lassen sich die gleichen Einwendungen machen wie gegen Golther. Zunächst führt Sydow den Abschied Hrólf's

¹ a. a. o.

² a. a. o. S. 590.

³ vgl. Kap. I.

⁴ Brynhild-episoden i tysk tradition, Arkiv f. nord. filol. 44, (1928) S. 164 ff.

von seiner Mutter und die Übergabe der »kápurnar« auf das Märchen vom ungetreuen Diener zurück. Dieses Märchen »innehåller näml. ofta avskedet mellan hjålten och hans moder, hvarvid hon ger honom det identitetsbevis som fordras för att han skall bli igenkänd av sin fader (eller gudfader) konungen, men motivet har här omarbetats i fornaldarsagornas stil och identitetsbeviset har ersatts med en osårbarhetskappa som ej är folksagomotiv».¹

Dieser Zusammenhang scheint mir einzig dem Bestreben Sydows, beide Märchen aus einer Quelle herzuleiten, zu entspringen. Das Motiv, dass der ausziehende Held von seiner Mutter (oder Pflegemutter) waffenfeste Kleider erhält, ist derart gebräuchlich in den Sagas,² dass an keine Märchenquelle gedacht werden braucht.

Der gleichen Tendenz Sydows entspringt seine Behauptung, dass der Sagamann die Begegnung zwischen Hrólf und Vilhjalm und die Ankunft beim König an eine andere Stelle gesetzt habe, denn der Rollentausch müsse vor der Ankunft bei Þorgnyr stattfinden, und die Ankunft der beiden bei Eirek hätte eigentlich ihren Platz in der Ankunft bei Þorgnyr. Diese merkwürdige Annahme wird weder durch die Komposition der Saga noch durch die Märchenquelle gerechtfertigt, und ist eben daraus zu erklären, dass Sydow den episodenhaften Charakter nicht erkennt.³

Darum sieht Sydow in den Ankunftsszenen bei Þorgnyr und Eirek eine Verdoppelung in der Art des Fas-Stils, während doch die Ankunft bei Þorgnyr nichts anderes darstellt, als das In-Dienst-Treten des Helden im Märchen von der goldhaarigen Jungfrau.

Schröder hat auch bereits darauf hingewiesen,⁴ dass die Varianten des Märchens vom ungetreuen Diener in ihrer Verbreitung sich besonders auf Osteuropa beschränken. Es ist z. B. bezeichnend, dass die uns aufgezeichnete schwedische Variante⁵ vom Zarensohn spricht.

Wenn wir von der Bedeutung der ungleich verteilten Aufzeichnung der Varianten absehen, können wir wohl die slavischen Länder, insbes. Russland, als Heimat des Märchens und damit als Quelle des Sagamanns betrachten. (Fortsetzung folgt.)

Josef Dünninger.

¹ a. a. o. S. 175.

² vgl. Dehmer a. a. o. S. 102.

³ "Die Erzählung von Hrólf's und Vilhjalm's Fahrt zu Eirek bis zu Vilhjalm's Vermählung mit Gyða weist einen durchaus einheitlichen geschlossenen Aufbau auf", Schröder a. a. o. S. 590.

⁴ a. a. o. S. 589.

⁵ Åberg, Nyländska folksagor S. 201.

Bibliografi för 1929.¹Av **Sven Grén Broberg.****I. Bibliografi, litteraturhistoria och biografi.**

- Andersen, Harry, and Andersen, Poul.* Bibliography of Scandinavian philology, 3, from the middle of 1927 — to the middle of 1928. (APhS. Bd 3. S. 329—396.)
- [*Berner, Anna.*] Bibliografi över de under 1928 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen. (Årsskr. f. modersmålslärares förening. 1929. S. 41—58.)
- Broberg, S. Grén.* [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1927. (Ark. Bd 45. S. 339—388.)
- Collijn, I.* Ett nekrologium från johanniterklostret i Eskilstuna. (NTBB. Årg. 16. S. 1—21.)
- Hallström, G.* N. J. Ekdahls norrländska resor och samlingar 1827—1830. (Arkiv f. norrländsk hembygdsforskning 1928—1929. S. 73—150.)
- Heimer, T.* Bidrag till en dalsländsk bibliografi. Håbolmsmotivet. (Färgelanda. Årg. 10. H. 1. S. 19—24.)
- Hermannsson, H.* Handritamálið. (Skírnir. ÁR 103. S. 1—35.) — Icelandic manuscripts. Ithaca, N. Y. (4), 80 s., 8 pl.-bl. (= Islandica. Vol. 19.) (Anm. Skírnir. ÁR 103. S. 241 av P. E. Ólason.)
- Hermansen, V.* Fortegnelse over historisk Litteratur for Aaret 1927 vedrørende Danmarks Historie. (HTda. R. 9. Litteraturhefte 1927. S. 161—196.)
- Kolsrud, S.* Ei skrivebok fraa Sætedal 1587. (Heimen. Bd 2. S. 326—350.)
- Neuman, E.* Till frågan om medeltidsdiplomens utskrivare. (Stud. Kock. S. 388—400.)
- Noreen, E.* Olika händer i Cod. Holm. D 4. (Stud. Kock. S. 263—270.)

---

¹ Några skrifter, tryckta före 1929, som icke kommit att medtagas i föregående årsbibliografier, anföras även här. Av utrymmesskäl hava tyvärr 45 skrifter måst uteslutas. — Böckernas format är 8:o, där ej annat anges. I regel utsätts endast initialerna till manliga författares förnamn. — Förteckning å starkare förkortningar av tidskriftstitlar m. m. bifogas vid slutet av bibliografien.

- Ólason, P. E.* Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins. Bd 2:2. S. 185—384. Rvík. 4:o.
- Schmidt, A. F.* Danmarks hellige Kilder. (En bibliografisk Oversigt.) (FoN. Bd 8. S. 40—42.)
- [Litteratur vedrørende] Folkeminder i Vejle Amt. (Vejle Amts Aarbøger. 1929. S. 281—287.)
- Setterwall, K.* [Svensk historisk] Bibliografi 1928. (HTsv. Årg. 49. Bilaga. 66 s.)
- Skautrup, P.* Oversigt over de vigtigste hjælpemidler ved studiet av dansk sprog. Aarhus. 33 s.
- Skrifter til Norges lokalhistorie og topografi. Tillegg. Skrifter utkommet $\frac{1}{7}$ 1925 til $\frac{1}{7}$ 1929. (Norsk bokhandlertidende. Aarg. 50. S. 124—126, 128—129.)
- Sommerfelt, W. P.* [Norsk antikvarisk] Bibliografi 1927. (For. t. no. fort. bev. Årsb. f. 1927 (tr. 1929). S. 191—199.) — ... 1928. (Ibid. f. 1928 (tr. 1929). S. 193—202.)
- Spehr, H.* Der ursprung der isländischen schrift und ihre weiterbildung bis zur mitte des 13. jahrhunderts. Halle (Saale). IX, 178 s.
-
- Alexander, G.* Die Bindungen im Ljóðahátt. Ein Beitrag zur Lehre vom altnordischen Strophenbau. Breslau. (5), 186 s. (= Germanistische Abhandlungen. H. 61.)
- Briem, O. B.* Germanische und russische Heldendichtung (nebst Bemerkungen zur Bósasage). (GRM. Jahrg. 17. S. 341—355.)
- Bull, E.* Dansk skaldskap i 10. årh.? (Edda. Bd 29. S. 39—47.)
- Estborn, S.* Evangeliska svenska bönböcker under reformationstidevarvet. Med en inledande översikt över medeltidens och över reformationstidens evangeliska tyska bönelitteratur. [Ak. avh. Lund.] Sthm (tr. Lund). XXXV, 441 s., 14 faksim.
- Friis, O.* Jylland i dansk Litteratur indtil Blicher. Kbh. 165 s.
- Genzmer, F.* Alte und neue Auffassung der Skaldendichtung. (GRM. Jahrg. 17. S. 96—111.)
- Hruby, A.* Zur Technik der isländischen Saga. Die Kategorien ihrer Personencharakteristik. Wien. 22 s.
- Zwei Skizzen zur Technik der isländischen Saga. Wien. 22 s.
- Jónsson, Finnur.* Skjaldekvad. (Ark. Bd 45. S. 127—149.)
- Kraft, S.* Textstudier till Birgittas revelationer. Akad. avh. Sthm (tr. Upps.). 196 s.
- Liestøl, K.* Upphavet til den islendske ættesaga. Oslo. 246 s. (= Instituttet f. sammenlign. kulturforskn. Ser. A. 10 a.)
- Nordlång, A.* Fornnordisk diktning. (Budkavlen. Årg. 8. S. 10—18.)

- Noreen, E.* Gunno Dahlstierna, Saxa-Kalaas och Giöta Kiämpa-Wisa. (NsvSt. Årg. 9. S. 12—21.)
- Studier rörande Eufemiavisorna. 3. Textkritiska studier över Herr Ivan. Upps. 92 s. (= Skrifter, utg. av K. humanist. vetenskapssamf. i Uppsala. 26:1.)
- Olsen, M.* En iakttagelse vedkommende Balder-diktningen. (Stud. Kock. S. 169—177.)
- Patzig, H.* Haraldr Hardråde und La Beaumelle. (Edda. Bd 29. S. 207—215.)
- Peterson, August.* Studier i svenska skoldramat. Ett bidrag till 1500- och 1600-talets litteraturhistoria. Akad. avh. Gbg. IV, 285 s. (= Göteborgs k. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. Följd 5. Ser. A. Bd 1. N:o 2.)
- Schneider, H.* Are und seine bücher über isländer und Island. (ZfdA. Bd 66. S. 69—92.)
- Verlorene Sigurddichtung. (Ark. Bd 45. S. 1—34.)
- Stender-Petersen, A.* Et nordisk krigslistmotivs historie. Et bidrag til dets udviklingsproblem. (Edda. Bd 29. S. 145—164.)
- Svenska litteraturens historia ... Under red. av *O. Sylwan*. D. 1. Forntiden, medeltiden, reformationstiden av *R. Steffen*. Stormaktstiden av *G. Castrén*. Sjuttonhundratalet av *O. Sylwan*. Ny, omarb. uppl. Sthm. XI, 528 s., 53 pl.-bl.
- Pórolfsson, B. K.* Kvantitetsomvæltningen i islandsk. (Ark. Bd 45. S. 35—81.)

- Seip, D. A.* Marius Hægstad—Amund B. Larsen—Hjalmar Falk. In memoriam. (MoM. 1929. S. 1—10.)

Cederschiöld, G.

- Hellquist, E.* Minnesord över professor G. Cederschiöld. (K. humanist. vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse. 1928—1929. S. XVII—XXVI.)
- Olson, Emil.* Gustaf Cederschiöld. (Ark. Bd 45. S. 113—126.)

Falk, Hj.

- Seip, D. A.* Hjalmar Falk †. (JEGPh. Vol. 28. S. 464—466.)

Feilberg, H. F.

- Bondevik, K.* H. F. Feilberg og folketru-granskingane hans. (SoS. Aarg. 35. S. 145—158.)

Guðmundsson, V.

- Helgason, Jón.* Valtýr Guðmundsson. (Ark. Bd 45. S. 291—294.)

Haukr Erlendsson.

Þorsteinsson, Hannes. Nokkrar athugasemdir um framætt Hauks lögmans m. fl. (Blanda fróðleikur gamall og nýr. 4. S. 149—154.)

Hægstad, M.

Seip, D. A. Marius Hægstad. (Ark. Bd 45. S. 82—92.)
— Minnetale over professor Marius Hægstad. (Det norske vid.-akad. i Oslo. Årbok. 1928 (tr. 1929). S. 75—91, 1 portr.)

Jóhannsson, J. L. L.

Jóhannesson, A. Jóhannes L. L. Jóhannsson †. (JEGPh. Vol. 28. S. 597—598.)

Larsen, A. B.

Iversen, R. Minneord om Dr. Amund B. Larsen. (Ark. Bd 45. S. 294—304.)

Moe, M.

Boor, H. de. Moltke Moes Wirken für Volkskunde und Volkstum. (Mitteilungen d. schles. Ges. f. Volkskunde. Bd 30. S. 78—90.)

Mohr, G.

Lollesgaard, Johs. Georg Mohr, en dansk Matematiker og Sprogrenser fra 17. Aarhundrede. (DSt. 1929. S. 173—176.)

Paasche, Fr.

Wildhagen, F. Chr. Fredrik Paasche. (OoB. Årg. 38. S. 273—280.)

Sjöros, B.

Pipping, H. Bruno Sjöros †. (= StNF. Bd 19:1 i SSLF. 205. 12 s.)
Pipping, R. Bruno Sjöros. (Ark. Bd 45. S. 93—97.)

Wessman, V. E. V.

Wikman, K. R. V. V. E. V. Wessman femtio år. (Budkavlen. Årg. 8. S. 1—4.)

II. Nordisk språkvetenskap.

1. I allmänhet.

- Beckman, N.* Dansk-norsk-svensk ordbok. 5. fullst. omarb. uppl. Sthm. VIII, 280 s.
- Språkvetenskap och statistik. (Ark. Bd 45. S. 216—220.)
- Behaghel, O.* Zu schlagen. (APhS. Bd 4. S. 91.) — Med anledn. härav: *Svanberg, N.* Erwiderung. (Ibid. S. 191—192.)
- Bergdal, E.* Hamlets name. (PSS. Vol. 10. S. 159—175.) — Med anledn. härav: *Malone, K.* Hamlet and Oskeladd. (Ibid. S. 138 [!] — 141 [! = 234—237].)
- Briem, B.* Kylfingar. (APhS. Bd 4. S. 40—48.)
- Bülck, H.* Kattrepel, Kattsund und Kattegatt. (Niederdeutsche Zeitschr. f. Volkskunde. Jahrg. 7. S. 169—178.)
- Collinder, B.* Det mångtungade Norrbotten. (Sv. turistfören:s årskr. 1929. S. 135—146.)
- Ekwall, E.* Some further notes on inversion-compounds. (Stud. Kock. S. 217—222.)
- Falk, Hj.* Forklaring av nogen dyreanatomiske navn. (MoM. 1929. S. 11—14.)
- Feist, S.* Gibt es urgermanische Lehnwörter im Finnischen? (Donum natalicium Schrijnen. S. 474—485.)
- Gjelsvik, N.* Juridisk ordliste. Med ei utgreiding um den juridiske stilen. Oslo. 129 s. (Anm. Sv. juristtidning. Årg. 14. S. 430—432 av *B. Wedberg.*)
- Hamel, A. G. van.* Een schijnbare klankparallel in West-Europa. (Donum natalicium Schrijnen. S. 317—323.)
- Handlingar rörande tillsättandet av det efter professorn Hellquist lediga professorsämbetet i nordiska språk vid universitetet i Lund 1928—1929. Lund. 178 s.
- Heinertz, N. O.* Die sippe des wortes Kuchen. (Stud. Kock. S. 145—158.)
- Hesselman, B.* En naturnamnstudie. [No. Torghatten; sv. tjärn m. m.] (Stud. Kock. S. 512—524.)
- Holthausen, F.* Etymologien. [Aisl. kvisa; dän. kvas etc.] (GRM. Jahrg. 17. S. 67—68.)
- Ideforss, Hj.* Ordet hurra. (Stud. Kock. S. 271—280.)
- Indrebö, G.* Maalet i jordeboki aat Kristoffer Galle. (Stud. Kock. S. 331—341.)
- Iversen, R.* Rett og rangt i språket. (Det k. norske vidensk:s selsk:s forhandlinger. Bd 1. S. 58*—66*.)
- Karsten, [T. E.]* Eine vielsprachige Bauernbevölkerung. [Von] *J. [!]* *E. Karsten.* (Donum natalicium Schrijnen. S. 76—78.)

- Karsten, T. E.* Språkliga intyg om vår medeltida kultur. Hfors. 17 s. (= Soc. scient. fennica. Årsbok. 8 B. N:o 1.)
- Knudsen, G.* Stednavne i Danelagen. (DSt. 1929. S. 92—96.)
- Kock, E. A.* Asyndetiska adjektivattribut i fornjermansk diktning. (Stud. Kock. S. 190—193.)
- Old West Germanic and Old Norse. (Studies in English philology. A miscellany in honor of F. Klæber. S. 14—20.)
- Kristensen, Marius.* Saksnes nordiske person- og stednavne. (DSt. 1929. S. 66—73.)
- Lidén, E.* Zufälliger Gleichklang. (ZfvglSpr. Bd 56. S. 223—226.)
- Lindquist, I.* Ett fall av den pronominala instrumentalen på -n i germanska språk. (Stud. Kock. S. 359—370.)
- Loewenthal, J.* Etymologica. [An. segl, leđr, Frisir etc.] (PBB. Bd 53. S. 303, 462—463.)
- Magoun, F. P.* Recurring first elements in different nominal compounds in Beowulf and in the Elder Edda. (Studies in English philology. A miscellany in honor of F. Klæber. S. 73—78.)
- Neuman, E.* Det nordiska i-omljudet. (APhS. Bd 4. S. 193—246.)
- Nyrop, K.* Sprogvidenskab. (Gads danske Magasin. Aarg. 23. S. 198—216.)
- Pipping, H.* En metodfråga. [Replik till N. Beckman.] (= StNF. Bd 19:2 i SSLF. 205. 15 s.)
- Rooth, E.* Nordfriesische streifzüge. Laut- und wortgeographische studien. Mit einem exkurs über den prozess des i-umlauts der velarvokale im germanischen. Lund. 161 s. (= LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 25. Nr 6.)
- Sahlgren, J.* Ordet rönn. (NoB. Årg. 17. S. 39—82.)
- Ordhistoriska bidrag. [1. Sv. dial. horva 'lycka, täppa'. — 2. Fvord. kola 'tranlampa'.] (NsvSt. Årg. 9. S. 1—11.)
- Schröder, H.* Anord. Hiađningar — mhd. Hegelinge. (ZfdPh. Bd 54. S. 181—187.)
- Smith, A. H.* Danes and Norwegians in Yorkshire. (SBVS. Vol. 10. S. 188—215.)
- Sundén, K. F.* Två okända skandinaviska lånord i medelengelskan. [1. Me. sete, adj. — 2. Me. sulpe, vb.] (Stud. Kock. S. 350—358.)
- Swanson, R. W.* Scandinavian place-names in the American Danelaw. (Swedish-American historical bulletin. Vol. 2. No. 3. S. 5—17.)
- Wadstein, E.* Frisiska lånord. (Stud. Kock. S. 406—412.)
- Western, A.* Om nominalkomposita i germansk, særlig i norsk. (MoM. 1929. S. 45—76.)

- Wiklund, K. B.* Från striden om de äldsta germanska lånorden i finskan. (Stud. Kock. S. 318—330.)
- Zachrisson, R. E.* On the meaning of early Teutonic tribal names. (Stud. Kock. S. 490—499.)

2. Isländska och fornorska.

a. Grammatik och lexikografi.

- Blöndal, S.* Einige Aufgaben der neuisländischen Philologie. (Deutsch-nordische Zeitschr. Jahrg. 2. S. 86—91.)
- Finnbogason, G.* Die Ursachen der Lautveränderungen im Isländischen. (ZfdPh. Bd 54. S. 187—197.)
- Flom, G. T.* The transition from Norse to Lowland Scotch in Shetland, 1600—1850. A study in the decay of one language and its influence upon the language that supplanted it. (Old-lore miscellany of Orkney, Shetland ... Vol. 9. S. 81—100.)
- Gould, Ch. N.* Dwarf-names: a study in Old Icelandic religion. (Publications of the modern language association of America. Vol. 44. S. 939—967.)
- Heffner, R-M. S.* álpast, álka: skupla, hekla. (Language. Vol. 5. S. 113—116.)
- Heger, L.* Ein Beitrag zu dem sogenannten bestimmten Artikel im Altisländischen. (Xenia Pragensia. Pragae 1929. S. 365—374.)
- Helgason, J.* Málið á Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar. Kbh. VIII, 416 s. (= Safn fræðafjelagsins um Ísland og Íslendinga. Bd 7.)
- Om ordet 'gud' i isländskan. (Stud. Kock. S. 441—451.)
- Jóhannesson, A.* Die Komposita im Isländischen. Rvk. 75 s. (= Rit visindafélags íslendinga. 4.) (Anm. Skirnir. Ár 103. S. 239—240 af B. Ólafsson.)
- Über den Namen Krisuvík. (Mitteilungen d. Islandfreunde. Jahrg. 17. S. 36—37.)
- Jóhannsson, J. L. L.* Nútiðarnafn tungunnar, sem eddukvæðin og fornsögurnar eru ritáðar á. (Stud. Kock. S. 134—144.)
- Jónsson, Margeir.* Bæjanöfn á Norðurlandi. Rannsókn og leiðrjettingar. 3. Eyjafjarðarsýsla. Rvk. 63 s.
- Kuhn, H.* Das Füllwort of—um im Altwestnordischen. Eine Untersuchung zur Geschichte der germanischen Präfixe. Ein Beitrag zur altgermanischen Metrik. Göttingen. (3), 132 s. (= Erg. hefte zur ZfvglSpr. Nr. 8.)
- Marwick, H.* The Orkney Norn. Oxford. LII, 232 s.
- Matras, Chr.* Hin færoyски málspurningurinn og stöða hans í norrönum nýfæringarverki. (Varðin. Bd 9. S. 46—59.)

- Nordenstreng, R.* Namnet Yggdrasil. (Stud. Kock. S. 194—199.)
- Olsen, M.* Norrøne tilnavn. (MoM. 1929. S. 151—154.)
- Pollak, H.* Zum Gebrauch des Präteritums im Altisländischen. (Stud. Kock. S. 257—262.)
- Psilander, Hj.* Fornvästnord. iór eyrskár. (Stud. Kock. S. 531—540.)
- Seip, D. A.* Gammelnorske genitivformer som guðes, virduleghes o. fl. (Ark. Bd 45. S. 270—290.)
- Tønsberg og Vestfold i norsk språkhistorie. 15—18. (Vestfoldminne. Bd 2. S. 305—312.)
- Valþjófr og Valþjófr. (Stud. Kock. S. 159—163.)
- Sommerfelt, A.* Et norrønt lånord i middelirsk. (Stud. Kock. S. 244—246.)
- Strömbäck, D.* Banapúfa och heillapúfa. Några text- och traditionsanmärkningar. (Stud. Kock. S. 69—83.)
- Sturtevant, A. M.* Certain Old Norse suffixes. (MPh. Vol. 26. S. 467—476.)
- Notes on the a-umlaut in Old Norse. (PSS. Vol. 10. S. 203—205.)
- Old Norse preterite present verbs with past participle in -at. (PSS. Vol. 10. S. 147—148.)
- Þórolfsson, B. K.* Nokkur orð um hinar íslensku hljóðbreytingar $e > je$ og $y, ý, ey > i, í, ei$. (Stud. Kock. S. 232—243.)

b. Texter, översättningar och kommentarer.

- Ágrip af Nóregis konunga sögum. Hrsg. von *Finnur Jónsson*. Halle (Saale). XIX, 65 s. (= Altnordische saga-bibliothek. H. 18.)
- Annales islandici posteriorum sæculorum. Annálar 1400—1800. Gefnir út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. 2: s. S. 161—288. Rvík. (Anm. [av 1:] HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 536—541 av *T. Berntsen*.)
- Carmina scaldica. Udvalg af norske og islandske skjaldekquad ved *Finnur Jónsson*. 2. gennemsete udg. Kbh. 128 s.
- Diplomatarium islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. Gefið út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. 12: 6. (1552—1553.) S. 481—608. Rvík.
- Gisla saga Súrssonar. Udg. efter håndskrifterne af Det kgl. nordiske oldskriftselskab [ved *Finnur Jónsson*]. Kbh. XV, 115 s.
- Morkinskinna. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Finnur Jónsson*. H. 1—2. S. 1—160. Kbh. 1928—1929. (= S. T. U. A. G. N. L. 53: 1—2.)

Norröna lovkväden från 800- och 900-talen, utg. av *I. Lindquist*.
D. 1. Förslag till restituerad text jämte översättning. Lund.
VIII, 104 s. (= Nord. filologi. Bd 2:1.) (Anm. Gött. gel.
Anz. Jahrg. 191. S. 380—384 av *K. Reichardt*.)

Les poèmes héroïques de l'Edda et la saga des Völsungs. Traduc-
tion française d'après le texte original islandais, précédée d'une
étude sur les poèmes scandinaves dans leurs rapports avec la
saga en prose et l'épopée des Nibelungen et accompagnée de
notices explicatives [par] *F. Wagner*. Paris. (5), 276 s.

Orknöyingasaga. Umsett av *G. Indrebø*. Oslo. 279 s., 1 karta.
(=Norrøne bokverk. Nr. 25.)

Saga o lidech z Vátnsdalu. Ze staré islandštiny přeložil a úvod
napsal *E. Walter*. Turnov. 133 s.

Sagaen om Gunlaug Ormstunge og andre sagaer om islandske skaldar.
Overs. av *Ch. Kent*. Oslo 1928. (10), 167 s., 2 kartor.
(= Islandske ættesagaer. [7.])

Snorre Sturlasson. Den norrøne gudeheimen Gylfaginning og gude-
segnene i Skáldskaparmál or Snorre-Edda. Umsett av *E. Op-
sund*. Oslo. 144 s.

— Gylfaginning. Den gamle nordiske Gudelære (første del af Snorres
Edda) overs. af *Finnur Jónsson*. 2. gennemsette Udg. Kbh.
(3), VIII, 108 s.

— Okouzlení krále Gylfa. Edda. Ze staré islandštiny přeložil a
úvod napsal *E. Walter*. V Praze. 159 s.

Soga um Hønse-Tore. Gamalnorsk grunntekst og nynorsk umset-
jing ved *T. Braastein*. Ny utg. ved *G. Indrebø*. Oslo. 78 s.,
1 karta. (=Norrøne bokverk. Nr. 8.)

The Northern saga. By *E. E. Kellett*. London. 205 s.

Wikinger in Amerika. (Die Thorfinnr Karlsefni-saga.) Aus dem
Altnordischen übers. und bearbeitet von *A. Hrubý*. Wien.
1928. 28 s.

Agrell, S. Solbanans stjärnbilder i eddadiktningens mytvärld. (Veten-
skaps societeten i Lund. Årsbok. 1929. S. 5—23.)

Blöndal, S. Nokkrar athugasemdir við Haraldskvæði. (Skírnir. Á
103. S. 129—138.)

Boer, R. C. Om accentuationen af trestavelsekomposita i Atlamál.
(Stud. Kock. S. 84—99.)

Caldwell, J. R. On the Icelandic Disciplina clericalis. (PSS. Vol.
10. S. 125—135.)

Droege, K. Zur Thidrekssaga. (ZfdA. Bd 66. S. 33—46.)

- Eeden, W. van.* Bijdrage tot de overlevering van de Hallfræðar saga. (Neophilologus. Jahrg. 15. S. 44—51.)
- Falk, Hj.* Nogen Edda-studier. (Stud. Kock. S. 223—231.)
- Finnbogason, G.* Lífsskoðun Hávamála og Aristoteles. (Skirnir. Ár 103. S. 84—102.)
- Nokkrar athugasemdir við Hávamál. (Skirnir. Ár 103. S. 103—108.)
- Grøn, F.* Berserksgangens vesen og årsaksforhold. En medisinsk-historisk studie. Trondhjem. 68 s. (= Det kgl. norske vidensk:s selsk:s skrifter. 1929. Nr 4.)
- Hamel, A. G. van.* On Völundarkviða. (Ark. Bd 45. S. 150—177.)
- The proseframe of Lokasenna. (Neophilologus. Jahrg. 14. S. 204—214.)
- Jónsson, Finnur.* Ágrip. (Aarb. 1928 (tr. 1929). S. 261—317.)
- Samlingen af eddadigte i Codex regius. (Stud. Kock. S. 1—13.)
- Snorre Sturlusons Háttatal. (Ark. Bd 45. S. 229—269.)
- Kock, E. A.* Notationes norrœnæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning. D. 12—13. Lund. 41, 54 s. (= LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 25. Nr 1, 7.)
- Krappe, A. H.* Deux épisodes de provenance celtique dans la Grettis saga. (Revue celtique. Vol. 46. S. 130—133.)
- Volsungasaga XXVII 61—64. (ZfdA. Bd 66. S. 60—64.)
- Malone, Kemp.* Note on Grottasöngur. (APhS. Bd 4. S. 270.)
- Much, R.* Zu Helgakviða Hjörvarðssonar 8. (ZfdA. Bd 66. S. 92.)
- Olson, E.* Ragnarsdrápa 5. 1—4. En textkonjektur. (Stud. Kock. S. 525—530.)
- Palmér, J.* Till Völuspá. (Stud. Kock. S. 108—118.)
- Reichardt, K.* Die Entstehungsgeschichte von Egils Höfuðlausn. (ZfdA. Bd 66. S. 267—272.)
- Hymiskviða 1. (Ark. Bd 45. S. 337—338.)
- Ragnarsdrápa 5. (ZfdA. Bd 66. S. 200—202.)
- Schlauch, Margaret.* The "Rémundar saga keisarasonar" as an analogue of "Arthur of Little Britain". (PSS. Vol. 10. S. 189—202.)
- Seip, D. A.* Den legendariske Olavssaga og Fagrskinna. Oslo. 16 s. (= Avhandlingar utg. av Det norske vid.-akad. i Oslo. 1929. 2. Hist.-filos. Kl. No. 2.)
- Sigurðsson, P.* Nibelungenlied og hetjukvæðin í Eddu. (Skirnir. Ár 103. S. 109—128.)
- Skúlason, S.* Nokkurar rimna-vísnaðskýringar. (APhS. Bd 4. S. 116—121.)
- Vestlund, A.* Om strofernas ursprungliga ordning i Sigvat Tordarsons "Bersögilivisur". (Stud. Kock. S. 281—293.)

- Wille, H. C.* Gröttasongr. (Vidar. Nord. tidsskr. f. åndsvidensk. Aarg. 14. S. 334—341.)
 — Volsungakvida. (Vidar. Nord. tidsskr. f. åndsvidensk. Aarg. 14. S. 255—267.)
 — Volundarkvida. (Vidar. Nord. tidsskr. f. åndsvidensk. Aarg. 14. S. 295—303.)
Vogt, W. H. Þórs Fischzug. Eine Betrachtung über ein Bild auf Bragis Schild. (Stud. Kock. S. 200—216.)

3. Norska.

- Audne, K.* Skyssa futen. (MoM. 1929. S. 150.)
Bugge, K. Om navnet Ålesund. (Tidskr. f. Sunnmør hist. lag. Årg. 18—19. S. 85—86.)
Byrkjeland, J. Husdyrnemne. (Tidsskr. f. det norske landbruk. Årg. 36. S. 341—350.)
Christiansen, H. Silbendegeneration und Regeneration im Norwegischen. (NTS. Bd 2. S. 306—317.)
Dons, C. Bemærkninger om navnet Svalbard. (Det k. norske vidensk:s selsk:s forhandlinger. Bd 1. S. 140—141.)
Espeland, A. Oldnorsk fyrvesen i norske stedsnavn. (NoB. Årg. 17. S. 139—151.)
 Gardsnamnet Ongstad i Hadsel. [Av] *A. H.* (Håloygminne. Årg. 10. S. 1—4.)
Holmboe, J. Et gammelt norsk plantenavn [jordnøtt] i Normandiet. (MoM. 1929. S. 108—114.)
Høst, G. To spørsmål om metode. (MoM. 1929. S. 98—107.)
Indrebø, G. Namnekommissjonen fraa 1878 og samlingane etter Oluf Rygh. (MoM. 1929. S. 129—149.)
 — Stadnamn fraa Oslofjorden. Oslo 1929. IX, 250 s. (= Skrifter utg. av Det norske vid.-akad. i Oslo. 2. Hist.-filos. kl. 1928. No. 5.)
 — og *Torjusson, A.* Norsk og norsk dansk. Dei rette namni paa maali. Oslo. 19 s.
Isachsen, F. Navnene på Tunhovdlandet. (Norsk geogr. tidsskr. Bd 2. S. 371—389.) — Med anledn. härav: *Klingenberg, K. S.* Navnene på Tunhovdlandet. (Ibid. S. 465—468.)
Iversen, R. Lånord og lønnord. 1. (Det k. norske vidensk:s selsk:s forhandlinger. Bd 1. S. 202—205.)
Lodgaard, Chr. Sagnfortellinger om gårdsnavne i Singsås. (Gauldalsminne. Bd 1. S. 303—307.)
Nergaard, S. Norsk eller norsk dansk i Østerdalen. (Norsk ungdom. 1929. S. 12—14, 38—47.)
Olsen, M. Stedsnavn og gudeminner i Land. Oslo. 96 s., 1 karta.

- (= Avhandlingar utg. av Det norske vid.-akad. i Oslo. 1929. 2. Hist.-filos. Kl. No. 2.)
- Petersen, Th.* Trondhjemsnavnet ennu en gang. [Trondhjem.] 12 s.
- Seip, D. A.* Når fikk kaupangen i Trondhjem navnet Nidaros? (MoM. 1929. S. 35—44.)
- Språklige problemer omkring navnet Trondhjem. (MoM. 1929. S. 18—34.) — Med anledn. härav: Språklige problemer omkring navnet Trondhjem. 1. En bemerkning (til professor Seip). Av *A. Vestrum*. — 2. Tilsvar. Av *D. A. Seip*. (Ibid. s. 118—121.)
- Trondhjem og Nidaros. To artikler. Særtrykk av "Maal og minne" 1929 [med rettelser og tillegg]. Oslo. 32 s.
- Skjevrak, M.* Litt um stadnamna i Bygland. (Bidrag t. Agders historie. 8. S. 3—28.)
- Solvang, J.* Fjordnamnet Stønnesbotn og garden Botn i Hillesøy. (Håløyminne. Årg. 10. S. 59—63.)
- Yderstad, O.* Fosnanavnet og litt historikk. (Årsskr. f. Nordmør historielag. 1929. S. 24—29.)
- Østberg, K.* Skoklefeld. (Heimen. Bd 2. S. 297—306.)

4. Svenska.

a. Grammatik och lexikografi.

- Bergman, G.* Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing. (NsvSt. Årg. 9. S. 153—238.)
- Dahlström, S.* Namnet Snappertuna. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 97—100.)
- Dyhlén, G.* Skidsvängarnas benämning. [Med tillägg:] *Hellquist, E.* Om orden "löpa" och "stämma". (På skidor. 1930 (tr. 1929). S. 132—136.)
- Eile, A.* Några naturnamn. (Värnamo hembygdsfören:s årsskr. 1929. S. 35—38.)
- Friesen, O. v.* Ett par ord [fore witinæ; iwin axlæpær] i Upplandslagen. (Stud. Kock. S. 452—463.)
- Granlund, E.* Ortnamnen i Smålands bebyggelsehistoria. (Fornv. 1929. S. 37—54.) — Med anledn. härav: *Sahlgren, J.* Smålands ortnamn. En protest. (Ibid. S. 249—255.) — Svar av *E. Granlund*. (Ibid. S. 255—256.)
- Götlind, J.* Månsing från Mark och Kind. (NsvSt. Årg. 9. S. 239—243.)
- Hellquist, E.* Det svenska ordförrådets ålder och ursprung. En översikt. 1. Lund. XV, 475 s.

- Holm, N.* Ordet drotter i Fritiofs saga. Ett beriktigande. (Pedagog. tidskr. Årg. 65. S. 59—60.)
- Ivan, N.* Benrangel. (NsvSt. Årg. 9. S. 73—74.)
- Kalén, J.* Några ädlare trädslags namn i halländska ortnamn. (Kulturhist. studier. S. 43—52.)
- Kjellman, N.* Partikeln till i sammansättning med verb. (NsvSt. Årg. 9. S. 117—148.)
- Kock, Axel.* Svensk ljudhistoria. 5: 2. Register till delarna 1—5. Av *W. Åkerlund*. Lund. (2) s., s. 235—542.
- Lidén, E.* Fornsvenska bidrag. [1. Fsv. gresbullæ. — 2. Fsv. kogga-, hywghla-vidher.] (Stud. Kock. S. 413—419.)
— Tydningar och kritiska anmärkningar till Stockholms äldsta stadsböcker. (Ark. Bd 45. S. 178—215.)
- Lind, E. H.* "Vara bakom flötet". (Stud. Kock. S. 14—15.)
- Lindgren, J.* Läkemedelsnamn. Ordförklaring och historik. D. 2. På uppdrag av Apotekarsocietetens direktion fortsatt av *L. Gents*. H. 7. [D. 2:] S. 81—120. Höganäs (tr. Lund).
- Lindqvist, N.* Översättaren av Nya Testamentet 1526. Olaus Petri eller Laurentius Andreæ? 1. (Ark. Bd 45. S. 305—337.)
- Lundahl, I.* Ett par bidrag till svensk språkutveckling i belysning av ortnamn. (NOB. Årg. 17. S. 23—38.)
- Lönnqvist, R.* Almanackan och namnskicket. (Hälsning till svensk allmoge i Finland från Åbo akademis studentkår. Våren 1929. S. 42—45.)
- Mjöberg, J.* Språkbruk och språknorm. (Årsskr. f. modersmåls-lärarnas förening. 1929. S. 16—40.)
- Modin, E.* Bullernosius och Faxälven. Ett par namntydningar. (Från Ådalsbygder. 1929. S. 19—25.)
- Nordström, E.* Ortnamn i Pernå. (Hem och hembygd. 6. S. 5—14.)
- Noreen, E.* Små bidrag till fornsvensk ordforskning. (Ark. Bd 45. S. 221—228.)
- Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 2. Ortnamnen på Göteborgs stads område (och i Tuve socken) jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar. H. 3. (1), XVIII, (1) s., s. 129—209, 1 karta. (Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola.)
- Palm, D.* Natur och kultur i Borgsjö byanamn. (Ålsta. 1929. S. 33—39.)
- Pipping, R.* Några åländska ortnamn. [Dyngö, Dånö; Eckerö; Henarböle; Lemböte.] (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 89—96.)
— Ortnamnstolkning. (Hälsning till svensk allmoge i Finland från Åbo akademis studentkår. Våren 1929. S. 4—7.)
- Risberg, B.* Svårtydda ställen i Fritiofs saga. (NsvSt. Årg. 9. S. 22—34.)

- Sahlgren, J.* De officiella svenska ortnamnsundersökningarna. (Svenska kalendern. 1930 (tr. 1929). S. 227—234.)
- Korta anvisningar för ortnamnsupptecknare. 2. uppl. Upps. 12 s. (= Meddelanden från Svenska ortnamnsarkivet. 1.)
- Rävastorp. Ett maskerat halländskt bynamn. (Kulturhist. studier. S. 81—84.)
- Schagerström, A.* Skyndæþæ, ytighiæ och senæþæ manæþ i Upplandslagens Ærfþæ balk X § 1. (Stud. Kock. S. 119—129.)
- Vaxala. (NoB. Årg. 17. S. 128—138.)
- Schroderus, E. J.* Dictionarium quadrilingue suedicum, germanicum, latinum, græcum. (Cod. Thott. 2166 4:o). Med en inledning och ett alfabetiskt register över de svenska orden jämte tillägg ur Lexicon latino-scondicum 1637 och Janua linguarum 1640 utg. av *B. Hesselman*. Upps. XXVI, (2), 375 s.
- Stenhagen, A.* Titta i november. (NsvSt. Årg. 9. S. 73.)
- Sundholm, H.* Litet folketymologi. (Blad f. bergshandteringens vänner. Bd 19. S. 411—412.)
- Masugn. (Blad f. bergshandteringens vänner. Bd 19. S. 348—349.)
- Några gamla yrkesnamn inom bergshandteringen. (Blad f. bergshandteringens vänner. Bd 19. S. 383—394.)
- Tuneld, E.* Bondepraktikan, en översättning från danskan. (Stud. Kock. S. 401—405.)
- Wessén, E.* Anmärkningar till några 1600- och 1700-talstexter. Till kommenteringen av "Valda stycken av svenska författare 1526—1732", utg. av *Ad. Noreen*. Tredje upplagan. Sthlm 1921. (NsvSt. Årg. 9. S. 35—60.)
- Om det tyska inflytandet på svenskt språk under medeltiden. (NT (Lett). 1929. S. 265—280.)
- Åkerlund, W.* Studier över adjektiv- och adverb-bildningen medelst suffixen -liker och -lika i fornsvenskan. [Akad. avh.] Lund. VIII, 174 s.
- Östergren, O.* Nusvensk ordbok. H. 36—38. [Bd 3:] Sp. 717—1004 [Inrede — Kautschuk]. Sthm.

b. Texter.

- Stiernhielm, G.* Samlade skrifter. Utg. av *J. Nordström*. D. 1. H. 1. Sthm. 143 s. (= Svenska författare, utg. av Sv. vitterhetssamfundet. 8: 1. H. 1.)
- Stockholms stads tänkebok 1524—29 m. m. Av *Olaus Petri Phase*. Utg. genom *Ludvig Larsson*. [H. 2.] S. 129—353, 1 faksim. Lund. (= Skrifter utg. av Vetenskaps-societeten i Lund. 11: 2.)

- Stranda härads dombok 1560—1562. Utg. av *I. Modéer*. (Stranda. Årg. 3. S. 9—16.)
- Upplands lagmansdombok 1578—79 jämte inledning, förklaringar och register utg. ... genom *N. Edling*. Upps. (3), 59, 139 s., 1 faksim., 1 karta, 1 rättelselapp. (= Uppländska domböcker, utg. av K. Hum. vetensk.-samf. i Uppsala. 2.)

5. Danska.

a. Grammatik och lexikografi.

- Aakjær, S.* Hoveri, Hovgaard og Hov. (DF. Aarg. 3. S. 25—34.)
- Bertelsen, H.* Danske grammatiske Benævnelser. (Vor Ungdom. Aarg. 51. S. 241—253.)
- Brøndal, V.* Ord fra Spanien. (DF. Aarg. 3. S. 87—91.)
- Brøndum-Nielsen, J.* Claua sulcata quam wlgo resti uocant. (Stud. Kock. S. 62—68.)
- Et Harpestreng-Ord [likwærthing]. (DF. Aarg. 3. S. 19—21.)
- Hun sworwer tek en sulæ. (APhS. Bd 4. S. 271—272.)
- Skriververset i Kölner Dombibliotheks Codex XXX. (APhS. Bd 4. S. 65—71.)
- Studier i dansk Lydhistorie. 8—11. (APhS. Bd 4. S. 72—83.) — 12. (Ibid. S. 186—190.)
- Byskov, J.* Modersmaalet. 3. Opl. Kbh. 243 s.
- Danmarks Stednavne. Nr. 2. Frederiksborg Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. Kbh. XXIV, 168 s. (Anm. DSt. 1929. S. 176—182 av *P. Skautrup*.)
- Danske Grammatikere fra Midten av det syttende til Midten af det attende Aarhundrede ... udg. af *H. Bertelsen*. Bd 6. Kbh. (7), 299 s.
- Ehrling, S.* Anmärkingar till Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog. (APhS. Bd 4. S. 26—39.)
- Frederiksen, V. C.* Fra Thoreby. Nogle Spørgsmaal. (Lolland-Falsters hist. Samf. Aarbog. 16 (1928). S. 172—174.) — Med anledn. härav: *Knudsen, Gunnar*. Et Par Stednavnespørgsmaal. (Ibid. 17 (1929). S. 140—144.)
- Glahder, J.* Dansk Retskrivningsordbog. Udg. av Undervisningsministeriets Retskrivningsudvalg. Med en Retskrivningsvejledning af *H. Bertelsen*. 3. Udg. Kbh. (3), XXXIX, 197 s.
- Hald, K.* Brabrand og Stabrand. (DF. Aarg. 3. S. 70—73.)
- Hansen, Aa.* Nogle bemærkninger til Peder Laales ordsprog. (Stud. Kock. S. 304—317.)

- Hermansen, J. V. V.* Bornholm. Navnets Oprindelse og Alder. (Bornholmske Samlinger. Bd 20. S. 122—130.)
- Jacobsen, Lás.* Om Studiet af det danske Sprogs Historie. To Kroniker. Kbh. 48 s.
- Jensen, Anker.* Studier over H. C. Andersens Sprog. Haderslev. (1), 314 s.
- Jørgensen, Th.* Lidt om Torperne i Norden. Sønderborg. (4), 71 s.
- Knudsen, G.* Lidt om Stednavne i Nordvestfyn. (Turistforeningen f. Danmark. Aarvog 1929. S. 205—218.)
- Lokalhistorie og Stednavnestudium. (FoN. Bd 8. S. 1—13.)
- Ondaften. (DF. Aarg. 3. S. 34—39.) — Med anledn. härav: *Rohmann, Aa., & Knudsen, G.* Mere om Ondaften. (Ibid. S. 151—153.)
- Kristensen, Marius.* Om vokaliseringen af ældre dansk gh. (DSt. 1929. S. 171—172.)
- Stød på lang vokal hos Høysgaard. (Stud. Kock. S. 32—36.)
- Lange, A.* Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter. (FH. Aarg. 2. S. 10—15, 23—27, 36—40, 53—56, 74—77, 91—94, 104—106, 117—121, 133—137, 156—159, 166—168, 186—188.)
- Høffeltorn. (DF. Aarg. 3. S. 153—154.)
- og *Seeberg, Chr.* Nogle sønderjydske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folkloren. (SM. Aarg. 5. S. 106—109, 122—126.)
- L[austen-]Th[omsen, H.]* Tre stednavne [Tyvse, Gåsblok, Svinborg]. (SM. Aarg. 6. S. 54—56.)
- Madsen, Holger.* Lille Efterhøst af Jens' Sprog. (DSt. 1929. S. 183—185.)
- Nygaard, P. H.* Om at "skære en Madpose". (FH. Aarg. 2. S. 60—61.)
- Ordbog over det danske sprog. Grundlagt av *V. Dahlerup* ... Udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab. Bd 11. Konisk—Købsvend. Kbh. (4) s., 1214 sp. — Tillæg (1929) til det foreløbige forkortelsehæfte (1918) ... [m. m.]. (5) s. (Anm. [av Bd 10:] Museum. Jaarg. 36. Sp. 271—272 av *H. Logeman*.)
- Raae, Ellen.* En "Kabbleje". (DF. Aarg. 3. S. 84—86.)
- Skautrup, P.* Nogle højnavne i Hardsyssel. [Forts.] (Hardsyssels Aarvog. Bd 23. S. 156—168.)
- Sprogskiftet i danske diplomer i det 14. århundrede. (Stud. Kock. S. 342—349.)
- Thorsen, P. K.* Afhandlinger og Breve. Udg. ved *J. Byskov* og *Marius Kristensen*. 2. Blandede Afhandlinger [rörande danska språket m. m.]. Kbh. (8), 245 s.

b. **Texter.**

- Danske Sprogtekster til Universitetsbrug. Ved *J. Brøndum-Nielsen*. 3. Kbh. 32 s.
- En klosterbog fra middelalderens slutning (AM 76, 8:o). Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Marius Kristensen*. H. 1—2. S. 1—128. Kbh. 1928—1929. (= S. T. U. A. G. N. L. 54: 1—2.)
- Norske Herredags-Dombøger. Udg. for Kjeldeskriftfondet. R. 2. (1607—1623): 8. Navne-Register til Bind 1—7 ved *P. Groth*. (4), 97 s. — R. 3 (1625—1646): 1. Afsigtsbog for 1625 ved *P. Groth*. (4), 50 s. — 2. Stevningsbog for 1628 ved *P. Groth*. (4), 116 s. — 3. Afsigtsbog for 1628 ved *P. Groth*. (4), 60 s. — 4. Afsigtsbog for 1631 ved *P. Groth*. (4), 55 s. Oslo.
- Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte. R. 2. Udg. ved *W. Christensen* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 2 (1467—1478). Kbh. (7), 727 s.
- Tre danske mellemstil. Fra "Randershåndskriftet", Gl. kgl. saml. 794 fol. af *Johs. Pedersen*. (DSt. 1929. S. 127—144.)

6. **Dialekter.**a. **Grammatik och lexikografi.**

- Andersen, Poul*. Verbet hwëkta i danske Dialekter. (DF. Aarg. 3. S. 92—96, 1 karta.)
- Bergman, G.* Några anmärkningar om dalsländskan på gränsen till Norge och Bohuslän. (Stud. Kock. S. 100—107.)
- Bogh, N. P.* Nogle Bemærkninger om Tyrstrup-Målet. (DF. Aarg. 3. S. 129—141.)
- Danske Folkemaals Spørgeside. (DF. Aarg. 3. S. 13—16, 111—112, 125—128, 155—156.)
- Falk, Hj.* Norsk tjorgang: angelsaksisk péor. (MoM. 1929. S. 15—17.)
- Fjalland, Å.* Vore folkemål i likvidation. (DF. Aarg. 3. S. 39—43.)
- Flom, G. T.* On the phonology of English loanwords in the Norwegian dialects of Koshkonong in Wisconsin. (Stud. Kock. S. 178—189.)
- Fonnum, H.* Gjeitenavn i Ål og Torpe. (MoM. 1929. S. 81—92.)

- Fonnum, H.* Rektor J. Qvigstads samlinger av gjeitenavn fra Nordland og Troms fylker. (MoM. 1929. S. 93—97.)
- Forsslund, K.-E.* "Bamba" och "bomma". (DHFT. Årg. 9. S. 67.)
- Geijer, H.* Undersökningen av svenska dialekter ock folkminnen. Landsmålsarkivets årsberättelse 1927—1928. (Sv. Lm. [Årsbok] 1928 = Sv. Lm. 1928. H. 5 = H. 183 fr. början. S. 21—83.)
- Ångermanländska folkmålsundersökningar förr och nu. (Arkiv f. norrländsk hembygdsforskning. 1928—1929. S. 50—53.)
- Hansen, Aa.* Buskål endnu en gang. (DF. Aarg. 3. S. 124—125.)
- Hedström, G.* Landsmålsalfabetet i för södra Sverige avpassad kortfattad framställning. (NoB. Årg. 17. S. 152—164.)
- Iversen, R.* Om slutt-stilling av verbet i norsk folkemål. (Stud. Kock. S. 430—440.)
- Jacobsen, Peder.* Mundarten i Flemløse sogn. Vestfynsk. Udg. af Poul Andersen for Universitets-jubilæets danske Samfund. H. 1. S. 1—128. Kbh.
- Jensen, Anker.* Køn og tal i Åby-målet ved Århus. (DF. Aarg. 3. S. 22—24.)
- Jensen, K. B.* Vikingespor i Syddanmark. (DF. Aarg. 3. S. 59—65.)
- Karsten, T. E.* Ett nybörjat skede i finländsk dialektforskning. (Stud. Kock. S. 247—256.)
- Korch, M.* Fynboer. (Turistforeningen f. Danmark. Aarvog. 1929. S. 91—102.)
- Kroman, E.* Et Par syddanske Ord [trede, Fadklud, Kritbar, nagvæрге, Kaare]. (DF. Aarg. 3. S. 45—47.)
- Lange, A.* Klinte og Køs m. m. (DF. Aarg. 3. S. 119—124.)
- Larsson, Lars.* Mina gamla ord. Jämtskan och förbistringen. (Jämt. Årg. 23. S. 205—211.)
- Larsson, Seth.* Substantivböjningen i Västerbottens folkmål jämte en exkurs till ljudläran. Akad. avh. Upps. 227 s.
- Levander, L.* En svensk folkmålsordbok. Några tankar om ordboksarbete och insamlingsarbete. (Tidskr. f. hembygdsvård. Årg. 10. S. 153—160.)
- Hur åstadkommes en folkmålsordbok. (DHFT. Årg. 9. S. 106—112.)
- Lindroth, Hj.* De svenska verben med betydelsen 'idissla'. (Stud. Kock. S. 468—489.)
- Replik till doc. J. Götling [med anledn. av dennes amälan i APhS, Bd 3, av Lindroth, Ölands folkmål]. (APhS. Bd 4. S. 94—96.)
- Lundell, J. A.* The Swedish dialect alphabet. (Studia neophilologica. Vol. 1. S. 1—17.)

- Meddelanden från landsmålsföreningarna i Lund rörande arbetsåret 1927. [Undert.] *Emil Olson*. (Sv. Lm. [Årsbok] 1928 = Sv. Lm. 1928. H. 5 = H. 183 fr. början. S. 84—88.)
- Møller, Kristen*. Lidt jysk Syntaks. (DF. Aarg. 3. S. 65—70.)
- Otterstrøm, C. V.* De danske Skallearters Navne, særlig i Jylland. (DF. Aarg. 3. S. 1—12.)
- Pedersen, Anna*. Farmors urtehave. (DF. Aarg. 3. S. 141—147.)
- Rencke, K.* Terminologien i det bohuslänska storsjöfisket. Gbg. 68 s. (= Göteborgs k. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. Följd 5. Ser. A. Bd 1. No 1.)
- Rohmann, Aa.* Karmærke. (DF. Aarg. 3. S. 79—84.)
- *Pøs, Pjøs, Pus* og *Pjus*. (DF. Aarg. 3. S. 113—119.)
- Rypdal, H.* Romsdalsmål (Tresfjorden). Formlæra. Oslo. 60 s. (= Norske målføre. 10.)
- Sahlgren, J.* Kvistbro brillar. (Stud. Kock. S. 464—467.)
- Skautrup, P.* Et Hardsysselmål. Ordforråd. H. 3. S. 225—320. Kbh. (= Univ.-Jubil:s danske Samf. Nr. 282.)
- Ordforrådet i midt- og vestjyske dialekter. (Fra Viborg Amt. 1929. S. 32—52.)
- "Ud mens væg". (DF. Aarg. 3. S. 43—44.)
- Skulerud, O.* Nye oplysninger om norsk ordforråd. Nytt Tillegg til "Norsk Ordbog" av Ivar Aasen og Hans Ross. (Stud. Kock. S. 541—572.)
- Stibolt, P. K.* Bornholmskens Betegnelse for Mandsperson. En sémalogisk Sammenstilling. (DF. Aarg. 3. S. 52—57.)
- Swenning, J.* Folkmålet i Listers härad. S. 101—260. Sthm 1929. (= Sv. Lm. 1928. H. 1 = H. 179 fr. början.)
- Spår av äldre vokalförlängning framför geminata i skånska och danska mål? (Stud. Kock. S. 376—387.)
- Teinmæs, Th.* Et par bemærkninger om nægtelseordene i bornholmsk. (DF. Aarg. 3. S. 48—52.)
- Thorsson, P.* Målet i Nordaust-Ryfylke. Umrit av ljoðlæra. Oslo. 120 s. (= Bidrag t. nord. filologi av studerende ved universitetet i Oslo. 8.)
- Thurman, J.* Nagumålet. (= StNF. Bd 19: s i SSLF. 205. 148 s.)
- Ulvedal, B.* Dativformer i Nordfjord-målet. (MoM. 1929. S. 77—80.)
- Vasegaard, S.* Jydske Dialekter og Rigsdansk. Iagttagelser og Betragtninger. (Gads danske Magasin. Aarg. 23. S. 532—544.)
- Vestlund, A.* Hälsingska dialektdrag i Olof Bromans Glysisvallur. (Redogörelse f. H. allm. läroverket i Hudiksvall läsåret 1928—1929. S. 1—21.)
- Årsberättelse från Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola febr. 1928—febr. 1929. (Sv. Lm. [Årsbok] 1928 = Sv. Lm. 1928. H. 5 = H. 183 fr. början. S. 89—96.)

b. **Texter.**

- [*Bacherus, L. G.*] Ett gotländskt hyllningskväde från 1717. [Meddelat] Av *N. Lithberg*. (Gotländskt arkiv. 1929. S. 46—49.)
- Berntsen, A.* Fjale Andes. Syv Historier i jydsk Stedmaal. Kbh. 63 s.
- Björkhagen, W.* Ur livet. Valda berättelser och visor [delvis å värm-ländska], utg. under red. av *J. Furuskog*. Sthm. 186 s.
- Den allvetande. En historia upptecknad i Ålem av *J. E. Almladh*. (Stranda. Årg. 3. S. 17—19.)
- En bröllopsdikt på lulemål från 1736. Omtryckt och övers. av *B. Hesselman*. (Norrbotten. 1929. S. 33—43.)
- Erk, Jones.* Två ungu männistjär å en tredje ... [På] Bodamål. (Från Västerdalsbygder. Årg. 5. S. 163—165.)
- Et fynsk rimbrev fra 1829 (omskrevet ... på målet i Brenderup sogn ...) [av] *H. M. Jensen*. (DF. Aarg. 3. S. 74—79.)
- Fædres Tale. Ordsprog og Mundheld fra Vendsyssel. Ved *N. P. Petersen*. (Vendsysselske Aarbøger. 1928—29. S. 271—288.)
- Klockhoff-Dalén, Bengta.* Dä fo föll lov å gå. [På ångermanländskt folkmål.] (Från Ådalsbygder. 1929. S. 42—43.)
- Kristiansen, M.* Grewte å gjære. (Maalet fra Ørsted Sogn.) (FH. Aarg. 2. S. 81—84.)
- Hoj'sten på Væstfyj'n i gamel Tij'. (Maalet fra Ørsted Sogn.) (FH. Aarg. 2. S. 129—133.)
- Lunde, H. P.* Kappelhaw-Konen. Sagn fra min Hjemegn i Nordfyn. (FH. Aarg. 2. S. 33—36.)
- Mårtensson, K.* Från storstjiftisti'n. (Från Lapträsk-bygden. 1929. S. 46—48.)
- Nielsen, Laur.* Knu Klin:ker. Maalet fra Vissenbjærg. (FH. Aarg. 2. S. 116—117.)
- Nordström, A.* Goffar. Tidsbild från Äppelbo ... [På] Äppelbomål. (Från Västerdalsbygder. Årg. 5. S. 119—121.)
- Povlsen, H.* I Himmerlands Dale. Kbh. 95 s. [Innehåller bl. a. 5 dikter på Himmerlanddialekt.]
- Schalin, Z.* Ryssarna på Hungruberget. [På Larsmodialekt.] (Budkavlen. Årg. 8. S. 5—10.)
- Svenska språkprov. Av *H. W. Pollak*. S. 5—84. Sthm. (= Sv. Lm. 1929. H. 1 = H. 184 fr. början.)
- Sørensen, Gunnar.* Hørrens Behandling. (Lydskrifttekst fra Grevinge Sogn, Ods Herred.) (DF. Aarg. 3. S. 148—151.)
- Ussing, H.* år sø tå'l. (DF. Aarg. 3. S. 58—59.)
- "Villvassvisa". Gånglåt från Burträsk, 1700-talet. Ord och melodi. Upptecknad av *O. Burström*. (Västerbotten. 1929. S. 131—133.)

III. Runkunskap, mytologi och sagohistoria.

- Feist, S.* Zum Ursprung der germanischen Runenschrift. (APhS. Bd 4. S. 1—25.)
- F[riese], O. v.* Runes. (The encyclopædia britannica. 14. ed. Vol. 19. S. 659—664.)
- Holthausen, F.* Nochmals die Runeninschrift auf dem Thorsberger Schildbuckel. (GRM. Jahrg. 17. S. 316.)
- Jónsson, Finnur.* Runelæsning og runetolkning. Sædingestenen. (APhS. Bd 4. S. 49—64.)
- Krause, W.* Das runendenkmal von Kårstad. (ZfdA. Bd 66. S. 247—256.)
- *Runica.* II. [Kap. 4—5.] (Nachrichten von der Ges. d. Wiss. zu Göttingen. Philol.-hist. Kl. 1929. S. 35—56, 1 pl.-bl.)
- Kristensen, Marius.* Bornholms runeindskrifter. (Bornholmske Samlinger. Bd 20. S. 50—58.)
- Lindquist, I.* Två läländska runinskrifter, som nämna svearna. (APhS. Bd 3. S. 289—328.)
- Mariaklagen.* Efter et runeskrevet Haandskrift-fragment i Stockholms kgl. Bibliotek udg. af *J. Brøndum-Nielsen* og *Aa. Rohmann.* Kbh. 56 s.
- Moltke, E.* Bidrag til tolkning af Gørlev-stenen. (APhS. Bd 4. S. 172—185, 8 pl.-bl.)
- Neckel, G.* Zur frage nach dem ursprung der runen. (Stud. Kock. S. 371—375.)
- Olafsen-Holm, J.* Runestenen fra Lerheim. (Årsskr. åt Romsdals sogelag. 1928 (tr. 1929). S. 18—28.)
- Pipping, H.* Zur Deutung der Inschrift auf dem Runenstein von Rök. (APhS. Bd 4. S. 247—269.)
- Seip, D. A.* Er "Gonge-Rolvs drikkehorn" islandsk? (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 468—469.)
-
- Hohlenberg, J.* Baldersmysteriet i den nordiske mytologi. (Vidar. Nord. tidsskr. f. åndsvidensk. Aarg. 14. S. 177—189, 215—228.)
- Krappe, A. H.* Études de mythologie et de folklore germaniques. Paris 1928. VIII, 191 s.
- Lithberg, N.* Maternella drag i asaläran. (Rig. Bd 12. S. 49—60.)
- Philipsson, E. A.* Germanisches Heidentum bei den Angelsachsen. Lpz. 239 s. (= Kölner anglistische Arbeiten. Bd 4.)
- Schröder, F. R.* Altgermanische Kulturprobleme. Berl. u. Lpz. (5), 151 s. (= Trübners philolog. Bibliothek. Bd 11.)
- *Die Germanen.* Tübingen. VI, 77 s. (= Religionsgeschichtliches Lesebuch. 2. erweiterte Aufl. 12.)

- Schröder, F. R.* Neuere Forschungen zur germanischen Altertums-
kunde und Religionsgeschichte. 1—3. (GRM. Jahrg. 17.
S. 177—192, 241—255, 401—420.)
- Wessén, E.* Schwedische Ortsnamen und altnordische Mythologie.
(APhS. Bd 4. S. 97—115.)
- Ödeen, N.* Vanamytens religionshistoriska betydelse. (Stud. Kock.
S. 294—303.)
- Studier över den nordiska gudavärldens uppkomst. (APhS. Bd 4.
S. 122—171.)
-

Hoops, J. War Beowulf König von Dänemark? (Britannica. Max
Förster zum 60. Geburtstage. S. 26—30.)

IV. Arkeologi, kulturhistoria och konsthistoria samt folklore.

- Adama van Schellema, F.* Altnordisches Kunstgewerbe und altnordische
Kulturforschung. (Ipek. 1929. S. 6—13, 2 pl.-bl.)
- Der Osebergfund. Augsburg. 79, (1) s., 14 pl.-bl. (= Führer
zur Urgeschichte. Bd 7.)
- Arbman, H.* Ett sörmländskt gravfynd från den begynnande vikinga-
tiden. (Fornv. 1929. S. 340—347.)
- Arne, T. J.* Birka—Frisland. (Kulturhist. studier. S. 17—22,
1 pl.-bl.)
- Asklund, B.* Stenåldern och nivåförändringarna. (Geol. fören:s för-
handlingar. Bd 51. S. 37—76.)
- Berggren, T.* Fasta fornlämningar i Blädinge socken i Allbo härad.
Inventering 1928—1929. (N. Allbo hembygdsfören:s årsbok.
1929. S. 13—49.)
- Bjørn, A.* Bronsekar og glasbegre fra folkevandringstiden i Norge.
Trondhjem. 50 s. (= Det kgl. norske vidensk:s selsk:s
skrifter. 1929. Nr 6.)
- Nye fund fra førromersk jernalder. (Universitetets [i Oslo] old-
saksamling. Årbok. Årg. 2. S. 5—14.)
- Vestby-fundet. Et yngre bronzealders votivfund fra Hadeland.
(Universitetets [i Oslo] oldsaksamlings skrifter. Bd 2. S. 35
—73.)
- Brandel, S.* Bo Jonssons borg vid Bjärka-Säby. En utredning an-
gående ruinerna på Bosholme. 4:o. Sthm (tr. Upps.). 76 s.,
9 pl.-bl. (Bjärka-Säby i monografier.)
- Broholm, H. C.* Langøfundet. En Boplads fra den ældre Stenalder
paa Fyn. Med Bidrag af *M. Degerbøl* og *K. Jessen*. (Aarb.
1928 (tr. 1929). S. 129—190.)

- Bryn, H.* Der nordische Mensch. Die Merkmale der nordischen Rasse mit besonderer Berücksichtigung der rassischen Verhältnisse Norwegens. München. 166 s. (Innehåller bl. a. *Petersen, Th.* Übersicht über die Vorgeschichte Norwegens mit besonderer Berücksichtigung der Völker-Bewegungen.)
- Brøndsted, J.* Fra vor Jernalders Kunst. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1929. S. 31—40.)
- Guldringen fraa Taastrup. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1929. S. 67—68.)
- Viborgeggen i Oldtiden. (Fra Viborg Amt. 1929. S. 12—23.)
- Bøe, J.* Det femte nordiske arkeologmøte, Bergen 6te—9de juli 1927. Bergen 1929. 119 s., 1 pl. (= BMÅ. 1928. Hist.-antikv. række. Nr. 1.)
- Flesje i Borgund. Et småbruk fra eldre jernalder. (Tidskr. f. Sunnmør hist. lag. Årg. 18—19. S. 55—61.)
- Carlö, J. A.* En fornborg vid Rönninge. (Hembygden. Organ f. Svenska ungdomsringen f. bygdekultur. Årg. 9. Nr 11—12. S. 9—10.)
- Cleve-Euler, Astrid.* Om tiden för den första bebyggelsen i Skandinavien. (Ymer. Årg. 49. S. 135—152.)
- Clouston, J. Storer.* Three Norse strongholds in Orkney. (Proceedings of the Orkney antiquarian society. Vol. 7. S. 57—74, 2 pl.-bl.)
- Cnattingi, B.* Hospitalet i Skeninge. (Linköpings stifts julbok. Årg. 24. S. 144—150.)
- Domizlaff, G.* Die Jomsburg. Untersuchungen über die Seeburg der Jomswiker. Lpz. (3), 26 s., 1 kartbl.
- Dyffverman, M.* Båtgraven nr 2 vid Valsgårde, Gamla Uppsala. (Rig. Bd 12. S. 170—179.)
- Ekholm, G.* De uppländska boplatssfunden kring Bälinge mossar. (Fornv. 1929. S. 1—18.)
- Ett nordskandinaviskt paleolithicum? (Fornv. 1929. S. 193—201.)
- Engdahl, S.-E.* Bautastensfältet vid sjön Längen å Ryningsholms ägor i Höreda socken. (MNSmF. 9. S. 116—121, 1 pl.)
- Engelstad, E. S.* Hedenskab og kristendom. 2. Trekk av vikingetidens kultur i Østnorge. (Universitetets [i Oslo] oldsaksamlings skrifter. Bd 2. S. 313—382.) — 3. Trekk av vikingetidens kultur i Vingulmørk. (Universitetets [i Oslo] oldsaksamling. Årbok. Årg. 2. S. 15—30.)
- Enqvist, A.* Galtabäcksskeppet. (Halländsk årsbok. Årg. 2 (1928), tr. 1929. S. 33—39.)
- Skeppsfyndet vid Galtabäck. Preliminär redogörelse för undersökningen. (Kulturhist. studier. S. 33—42, 4 pl.-bl.)
- Ewald, V.* En liten sydhalländsk bildsten. (Vår bygd. 1929. S. 7—9.)

- Ewald, V.* Esprahögen. En halländsk bronsåldersgrav med sten- och järnåldersfynd. (Fornv. 1929. S. 257—269.)
- Fischer, G.* Östflöien på Bohus. Problemer i slottets bygningshistorie. — Foreløbige resultater av undersøkelserne 1926—28. (GoBFT. 1928 (tr. 1929). S. 40—83, 1 karta.)
- Gallis, A.* Bygdeborger i Andebu. (Vestfoldminne. Bd 2. S. 372—379.)
- Gjessing, G.* De norske gullbrakteatene. (Universitetets [i Oslo] oldsaksamlings skrifter. Bd 2. S. 127—175.)
- Norske ryggknappspenner fra Vendeltiden. Trondhjem. 17 s. (= Det kgl. norske vidensk:s selsk:s skrifter. 1929. Nr. 9.)
- Ophavet til Håloygjardenes rike. En liten arkeologisk skisse. (Håloygminne. Årg. 10. S. 35—38.)
- Grieg, S.* Vikingetidens skattefund. (Universitetets [i Oslo] oldsaksamlings skrifter. Bd 2. S. 177—311.)
- Hallström, G.* Ett märkligt vikingatidsfynd från Lapplands hög-fjäll. (Ultima Thule. 1929. S. 27—28.)
- Kan lapparnas invandringstid fixeras? En arkeologisk studie. (Norrlands försvar. 1929. S. 39—92.)
- Ur fjälltrakternas förhistoria. (Till fjälls. 1929. S. 10—19.)
- Hansson, Harald.* Hällristningar från bronsåldern i Kalmar län. (Stranda. Årg. 3. S. 3—8.)
- Hastig, J.* Översikt av våra kända fornfynd. (Från Lappråkbygden. 1929. S. 27—30.)
- Hatt, G.* Hustomter fra ældre Jernalder paa Mors. (Hist. Aarbog f. Mors. 11. S. 3—26.)
- To Bopladsfund fra ældre Jernalder, fra Mors og Himmerland. (Aarb. 1928 (tr. 1929). S. 219—260, 1 pl.-bl.) — [I övers. av] *E. Philipot* [med titel:] Deux trouvailles de stations habitées de l'ancien âge du fer (Mors et Himmerland). (Mémoires de la soc. royale des antiquaires du Nord. N. S. 1928 (tr. 1929). S. 187—230, 1 pl.-bl.)
- Heilskov, Chr.* "Margrethevolden" ved Rosgaard i Mønsted Sogn. (Skivebogen. Bd 21. S. 33—39.)
- Hermelin, E. M.* Om Södermanlands fornborgar. (Fornv. 1929. S. 89—98.)
- Hougen, B.* En stenalders boplass på Hegge i Skatval. Trondhjem. 12 s. (= Det kgl. norske vidensk:s selsk:s skrifter. 1929. Nr 7.)
- Trekk av østnorsk romertid. (Universitetets [i Oslo] oldsaksamlings skrifter. Bd 2. S. 75—126.)
- Østnorske bygdeborger. En hypotese om deres historiske miljø. (For. t. no. fort. bev. Årsb. f. 1928 (tr. 1929). S. 35—48.)
- Humbla, Ph.* Bullarens härads första bebyggelse. (GoBFT. 1928 (tr. 1929). S. 1—24, 1 karta.)

- Högdahl, Th.* "Stenen i grönan dal". (Tidskr. f. hembygdsvärd. Årg. 10. S. 94—103.)
- Janse, O.* Fornsvenskt guldsmede. (Rig. Bd 12. S. 1—8.)
- Några ord om ett östgötskt järnåldersgravfält vid Lilla Berga i Klockrike socken, Bobergs härad. (MÖGF. 1929—30. S. 1—10.)
- Johannessen, F.* Osebergskibets stavner. (Universitetets [i Oslo] oldsaksamling. Årbok. Årg. 2. S. 31—38.)
- Jónsson, Guðbrandur.* Dómkirkjan á Hólum i Hjaltadal. Lýsing íslenzkra miðaldakirkna. S. 371—418, (3) s. (= Safn til sögu Íslands. 5: 7.) (Anm. Skírnir. Ár 103. S. 222—237 av *T. Þórhallsson*.)
- Järva-fältets fornlämningar. Sthm. 75, (42) s., 1 karta. (= Svenska fornminnesplatser. N:o 11.)
- Kjellberg, S. T.* Dvärgslag, dvärgsmide och hängkors. Några sammanställningar tillfölje en notis hos Johan Oedman och ett jordfunnet silverkrucifix från Kville socken i Bohuslän. (GoBFT. 1928 (tr. 1929). S. 25—39.)
- Kjær, H.* En Bronzealdershøj i Salling. (Skivebogen. Bd 21. S. 57—76.)
- Fortidsminder i "Vændæslæt". (Turistforeningen f. Danmark. Aarbo. 1929. S. 103—122.)
- Kossinna, G.* Die Griffe der Wikingschwerter. (Mannus. Bd 21. S. 300—308.)
- Die Wandalen in Nordjütland. (Mannus. Bd 21. S. 231—255.)
- Wikinger und Wäriinger. (Mannus. Bd 21. S. 84—112.)
- Lindqvist, S.* Gamla Uppsala fornminnen. Sthm. 76 s. (= Svenska fornminnesplatser. N:o 13.)
- Gamla Uppsala i historien om svearnas omvändelse. (Julhälsning t. församlingarna i ärkestiftet. 1929. S. 11—26.)
- Stenåldersproblem i stöpsleven. Ett diskussionsinlägg. (Fornv. 1929. S. 65—88.)
- Undersökningen av Grönhög. (Bohusl. fornminnessällsk. Vikarvets årsbok. 1929. S. 5—20.)
- Valsgärde gravbacke. Ett nyupptäckt båtgravfält i Gamla Uppsala socken. (Rig. Bd 12. S. 163—169.)
- Lindälv, E.* Gjutformar från bronsåldern och ett halländskt täljstensbrott. (Kulturhist. studier. S. 59—66, 1 pl.-bl.)
- Lithberg, N.* Viktigare minnesmärken från Gotlands forntid. Visby. 19 s.
- Lundberg, E.* Iakttagelser angående 1100-talets murningsteknik. (Fornv. 1929. S. 221—246.)
- Lundström, G.* Utgrävningarna i Söderköping. En redogörelse och ett program. (S:t Ragnhilds gilles årsbok. 1929. S. 5—22.)
- Lönneberg, Egil.* En stenåldersboplats i Ystads sandskog. (Medde-

- landen från Ystads fornminnesförening. Nov. 1929. S. 17—49.)
- Middelalderlige valler og vernemurer i Norge. [Av] A. B. (For. t. no. fort. bev. Årsb. f. 1927 (tr. 1929). S. 49—66.)
- Mikkelsen, P. H.* Andet Jættestuefund paa Dræby Mark. (Aarbog f. Hist. Samf. f. Odense og Assens Amter. Bd 4. S. 559—566.)
- Nerman, B.* Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. Sthm. 185 s. (=KVHAAH. D. 40:1.)
- Gotlands handel på väst-Ryssland under 1000-talet. (Rig. Bd 12. S. 9—18.)
- Gotlands handel på väst-Ryssland under vikingatid och äldre medeltid. (Svensk-ryska sällskapet. Årsskrift. 1929. S. 21—30.)
- Norberg, R.* Ett folkvandringstidsfynd från Jönköping. (MNSmF. 9. S. 5—24.)
- Om förhistoriska sadlar i Sverige. (Rig. Bd 12. S. 97—113.)
- Nordén, A.* Arkeologiska bidrag till ortnamnsforskningen. (NoB. Årg. 17. S. 117—127.)
- Nyobserverade fornminnestyper. (Tidskr. f. hembygdsvård. Årg. 10. S. 42—53.)
- S:t Görans Spetaladamm vid Söderköping och några förbisedda medeltida anläggningar vid staden. (S:t Ragnhilds gilles årsbok. 1929. S. 23—28.)
- Stångebro och Gamlabro. "Eriksgatans" huvud-broar i Östergötland och bebyggelsehävden vid dem. Arkeologiska anteckningar. (Ymer. Årg. 49. S. 81—96.)
- Östergötlands järnålder. Monografier. 1. Enskilda fyndgrupper och problem. H. 1. Ringstad och Bråbygden. Sthm (tr. Norrköping). 4:o. (2), 210 s., 1 rättelselapp.
- Nordenskjöld, C. F.* Östergötlands minnesmärken, upptecknade åren 1869—1882. (Utg. av Östergötlands fornminnes- och museiförening genom O. Frödin.) (MÖgF. 1929—30. S. 18—37.)
- Nummedal, A.* Noen stenredskaper fra Finnmark. (Universitetets [i Oslo] oldsaksamlings skrifter. Bd 2. S. 17—34.)
- Stone age finds in Finnmark. Oslo. (9), 102 s., 52 pl.-bl. (= Institutet f. sammenlign. kulturforskn. Ser. B. 13.)
- Nørlund, P.* En Bispestav av Hvalrostand fra Grønland. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1929. S. 61—66.)
- Oldeberg, A.* "Bräckanfyndet" — ett gjutfynd från bronsålderns fjärde period. (Rig. Bd 12. S. 37—48.)
- Osebergfundet. Utg. av den norske stat under redaktion av A. W. Brøgger, H. Schetelig. Bd 5. Oslo 1927. Fol. (4), 279, (26) s., 111 pl.-bl. (Anm. [av Bd 2:] BSL. T. 29. CR. S. 184—185 av A. Sommerfelt.)

- Petersen, Jan.* Dalane i hedensk tid. (Stavanger turistforening. Årbok. 1929. S. 10—20.)
- Petersen, Th.* Bergmalingene ved Gjøljavannet i Stjørn, Sør-Trøndelag. (Det k. norske vidensk:s selsk:s forhandlinger. Bd 1. S. 32—35.)
- En nyfunnen irsk ringspenne i en norsk kvinnegrav fra eldre vikingetid. (Det k. norske vidensk:s selsk:s forhandlinger. Bd 1. S. 161—164.)
- Nye fund fra bronzealderen i det nordenfjellske Norge. (Det k. norske vidensk:s selsk:s forhandlinger. Bd 1. S. 41—44.)
- Rosenberg, G.* Et Gudebillede fra Bronzealderen. (DSt. 1929. S. 1—9, 2 pl.-bl.)
- Rydbeck, O.* Ett bidrag till frågan om vårt stenåldersfolks antropologi. Lund. 19 s. (LUÅ. N. F. Avd. 2. Bd 25. Nr 13.)
- & *Post, L. von.* Ornerad skafthålsyxå av hjorthorn funnen i Höganås. (Fornv. 1929. S. 129—154.)
- Rydh, Hanna.* Några fornminnen i Djurholm och Djurholmstrakten. (Skrifter utg. av Samf. Djurholms forntid och framtid. Årg. 1929. S. 9—24.)
- Schantz, M. v.* Hur forntidens folk kunnat skaffa sina stenyxor. (MNSmF. 9. S. 108—115.)
- S[chr]am, C. E.* Fasta fornlämningar inom Frösåker. (Frösåkers hembygdsfören:s årsskr. 1929. S. 5—10.)
- Schultz, Wolfgang.* Die Felsritzung von Hvitlycke und das Eddalied von Thrym. (Mannus. Bd 21. S. 52—71.)
- Shetelig, H.,* og *Johannessen, F.* Kvalsundfundet og andre norske myrfund av fartsøier. Med botaniske bidrag av *J. Holmboe* og *K. Jessen*. Bergen. 4:o. 74 s., 6 pl.-bl. (= Bergens museums skrifter. N. R. Bd 2. Nr. 2.)
- Smidt, C. M.* Ravensborg. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1929. S. 15—30.)
- Smårre [arkeologiska] meddelanden. (Fornv. 1929. S. 55—61, 115—127, 173—183, 247—249, 301—311, 370—384.)
- Stenberger, M.* Ett öländskt gravröse från romersk järnålder. (KFM. 16—17. S. 1—13.)
- Öländska husgrunder från järnåldern. (Fornv. 1929. S. 202—220, 321—339.)
- Övergivna bygder på Öland. (Sv. turistfören:s årsskr. 1929. S. 220—232.)
- Sæbø, P.* Hev det vore nokor bygdeborg i Stolsbotnen? (Årsskr. åt Romsdals sogelag. 1928 (tr. 1929). S. 37—44.)
- Tegengren, J.* Gravfältet på Lågpeltkangas i Vörå. (Arkiv f. svenska Österbotten. Bd 2. S. 3—21.)
- Thomsen, Th.* Eggekistefundet fra Egtved, fra den ældre Bronzealder. (Nordiske Fortidsminder. Bd 2. S. 165—214, 3 pl.-bl.)

- Thordeman, B.* En återfunnen Visbykyrka. (Stud. Roosval. S. 117—123.)
- Thorsen, P.* Bornholmske Langvolde. (Bornholmske Samlinger. Bd 20. S. 101—121, 1 karta.)
- Vanggaard, J. S.* Tyres Danevirke. (HTda. R. 9. Bd 6. S. 414—416.)
- Winther, J.* Langeland. Stenalders Enkeltgrave, Broncealders Brandgrave, Broncealders Offerplads. Rudkøbing. 4:o. 56 s., 1 karta.
- Zetterlång, A.* Bulverket. En förhistorisk sjöfästning i Tingstäde träsk på Gotland. 20 s. (= Svenska fornminnesplatser. N:o 10.)
- Øverås, A.* Med kva rett kann ein tala um ein bronsealder i Noreg? (SoS. Aarg. 35. S. 452—467.)
- Øyen, P. A.* Har man beviser for at Norge var befolket under istiden? (Naturen. 1929. S. 115—120.)

-
- Bull, E.* Håkon V:s sigillkunst. (For. t. no. fort. bev. Årsb. f. 1928 (tr. 1929). S. 25—29.)
- Galster, G.* Møntfund i Sorø Amt. (Aarvog f. Hist. Samf. f. Sorø Amt. 17. S. 3—36.)
- Jordetal og marketal. Utgjevne for Kjeldeskriftfondet ved *A. Steinnes*. Oslo. 64 s.
- Steinnes, A.* Gamal myntrekning endå ein gong. (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 448—457.)
- Westman, A.* Halmstads sigill och vapen. (Föreningen Gamla Halmstads årsbok. Årg. 6. S. 7—18.)

-
- Allmenius, P.* Gamla bomärken i Allmänninge. ("Utanvessarn", utg. av Valbo hembygdsförening. 1929. S. 9.)
- Ambrosiani, S.* Hur har grytan på tre fötter uppkommit? (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 84—88.)
- Andersson, Robert.* Bastur och linberedning i Kalmarbygden. (KFM. 16—17. S. 108—116.)
- Blöndal, S., og Sigtryggsson, S.* Gammel islandsk Kultur i Billeder. Kbh. XVIII, (1) s., 40 pl.-bl., 18 s.
- Bruun, D.* Fra de færøske Bygder. Samlede Afhandlinger om gammel-dags Sæd og Skik. Kbh. 263 s.
- Bull, E.* Sammenlignende studier over bondesamfundets kulturforhold. Et arbejdsprogram. Oslo. 55 s. (= Instituttet f. sammenlign. kulturforsk. Ser. C. 2:2.)
- Carlsson, Robert.* Något om tjärbränningen i mellersta Blekinge skogsbygd. (Blekinge hembygdsförb:s årsbok. 1929. S. 124—137.)

- Clausen, J.* Nogle Træk fra det sydfynske Lunde Sogn i gamle Dage. (FH. Aarg. 2. S. 67—74.)
- Den norske sjøfarts historie fra de ældste tider til vore dage. Bd 3. Halvbd 2. S. 259—517, XXXVI, (7) s. Oslo. 4:o. (Innehåller bl. a. *Pantzerhielm Thomas, S. Sjømandssproget. — Krag, V. Overtro på sjøen.*)
- Erixon, S.* Ljudinstrument i svenska byar. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 101—104.)
- Forslund, K.-E.* Två dräktplagg från Dalarna. "Myssa" med "styttje" och kjolsäck med sibirisk ornamentik. (Jorden runt. 1929. S. 472—476.)
- Forslundh, G. J:son.* Snötrampan i Över- och Nederkalix. (På skidor. 1930 (tr. 1929). S. 392—393.)
- Frågelista rörande skidor, snöskor m. m. (På skidor. 1930 (tr. 1929). S. 324—343.)
- Færøvik, B.* Nordfjordbåten. (Norsk sjøfartsmuseum. Årbok. 1929. S. 157—180.)
- Sognebåten — sognejekti. (Norsk aarok. 1929. S. 113—122.)
- Gamla gårdar och hus i Bara härad. 1. Lund. (3) s., 8 pl.-bl. (= Bidrag till Bara härads beskrivning. 7.)
- Gamle bunader fraa Vest-Agder. Samla og granska av *S. Aagsæd, Klara Eikeland, L. Mjaaland, Mardis Skar, Sigrun Skar.* Skien. (4), 48 s. (= NFK. Aarg. 15: tilleggsbok.)
- Garborg, Hulda.* Handverk og heimearbeid på bygdene. (Heimen. Bd 2. S. 307—311, 351—354.)
- Gotländska minnesmärken. 1. Med en inledning ... utg. av Gotlandsfonden genom *N. Lithberg.* Visby (tr. Sthm). 4:o. 71 s., 1 pl. (Anm. Fornv. 1929. S. 314—316 av *B. Thordeman.*)
- Granberg, E.* Fåbodväsen i Härjedalen. Några anteckningar från Hede socken. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 118—132.)
- Renlighet. En härjedalsstudie. (Jämten. Årg. 23. S. 145—159.)
- Grieg, S.* Skytningsstue og glasstue. (Skrifter utg. av Bergens hist. forening. Nr. 35. S. 135—143, 1 pl.-bl.)
- Hansen, Povl.* Svineslagting i en sydfynsk bondegård omkring år 1860—65. (Svendborg Amt. Aarskr. f. 1927 og 1928. S. 66—75.)
- Heimer, T.* En gammal förnäm dalsländsk handslöjdsgren. Anteckningar om rockmakare och spinnrockstillverkning i Steneby. (Färgelanda. Årg. 10. H. 2. S. 5—11.)
- Indberetning fra den antikvariske bygningsnevnd om gamle norske husbygninger. [Bergen, Hordaland fylke.] (For. t. no. fort. bev. Årsb. f. 1927 (tr. 1929). S. 75—140.)
- Jirlow, R.* Häcklan och dess primitiva föregångare. (VsvF. S. 220—237.)
- Johansson, Peter.* Folkdräkten i Hånger i äldre tider. [Meddelat av]

- C. W. v. Sydow.* (Värnamo hembygdsfören:s årsskr. 1929. S. 19—24.)
- Johnsen, O. A.* Den tyske kjøpmann på Østlandet i den senere middelalder. (Heimen. Bd 2. S. 269—279.)
- Kilder i utenlandske samlinger til norsk handels- og sjøfartshistorie i nyere tid (16.—18. århundre). (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 491—505.)
- Jönsson, N.* Allmogekost i Göinge. Animalisk kost. (Göinge hembygdsfören:s årsbok. 1929. S. 56—68.)
- Karlgren, A.* Gammalsvenskby. Land och folk. Sthm 1924—29. (3), 74 s. (= Sv. Lm. B. 27.)
- Kjellberg, S. T.* Ur det bohüslänska storsjöfiskets kulturhistoria. (FoF. Bd 16. S. 8—18.)
- Kjos-Hanssen, J.* Fra Dalane og Dalenes folkemuseum. Litt om husflid og håndverk ... før i tiden. (Stavanger turistforening. Årbok. 1929. S. 86—109.)
- Klein, E.* Gammalsvenskby och svenskheten. (Svensk tidskr. Årg. 19. S. 601—614.)
- Skärkarlsliv i Mójatrakten. Spridda anteckningar från en undersökningsresa 1928. (Fataburen. 1929. S. 124—147.)
- Klose, O.* Die Familienverhältnisse auf Island vor der Bekehrung zum Christentum auf Grund der Islendingasögur. Braunschweig. 123 s. (= Nordische Studien. 10.)
- Larson, H. L.* Slagning av läderrep i Dalarna. (Fataburen. 1929. S. 153—161.)
- Larsson, Karl G.* Värme och lyse. Anteckningar från Solberga och Jörlanda. (VsvF. S. 13—22.)
- Lezow, E.* Vestlandsk vevkunst. Väsentlig paa grundlag av Bergens museums materiale. Bergen [1929]. 28, (1) s., 15 pl.-bl.
- Lund, [Chr.].* Gamle Vejbroer i Sønderjylland. (Dansk Vejtidskr. Aarg. 6. S. 199—212.)
- Mannerfelt, O.* Vardagslivet i Trestena på 1860-talet. Bilder från det gamla Västergötland. (Fataburen. 1929. S. 61—112.)
- Midttun, G.* Det gamle tunet. (Den norske turistforen:s årbok. 1929. S. 60—69.)
- Modéer, I.* Organisation och bytesdelning bland lagfiskarna under Kråkerum. (KFM. 16—17. S. 117—128.)
- Modin, G.* På laxnoten. (Från Ådalsbygder. 1929. S. 44—49.)
- Mygdal, Elna.* Lidt om Dragter i Nordvestfyn. (Turistforeningen f. Danmark. Aarboeg. 1929. S. 185—202.)
- Naumann, Ida.* Altgermanisches Frauenleben. Jena. 74 s., 6 pl.
- Nielsen, Niels.* La production du fer en Islande dans les temps anciens. (Mémoires de la soc. royale des antiquaires du Nord. N. S. 1928 (tr. 1929). S. 149—186.)
- Nordberg, Alb.* Förgånga. (Norrbottnen. 1929. S. 23—32.)

- Näsström, G.* Det gamla Medevi. Kulturhistoriska anteckningar. 2. tillökade uppl. Sthm. 285 s., 34 pl.-bl., 1 karta.
- Olbers, J.* Drag ur livet i Stockholm vid slutet av medeltiden. Efter anteckningar i stadens tänkeböcker. (Samf. S:t Eriks årsbok. 1929. S. 161—182.)
- O[tterström], C. V.* Kolpetøjet. (Ferskvandsfiskeribladet. Aarg. 27. S. 43—46.)
- Pedersen, J. M.* Gammeldags Fiskeri i Nissum Fjord. (DF. Aarg. 3. S. 99—102.)
- Pettersson, Ingrid.* Tjärbränning och tjärtunnetillverkning. Uppteckningar inom Degerfors socken. (Västerbotten. 1929. S. 92—103.)
- Rydberg, A.* Finnarna i Värmland. (HTsv. Årg. 49. S. 418—424.)
- Sahlin, C.* Anteckningar om det svenska liesmidet. (Blad f. bergshandteringens vänner. Bd 19. S. 330—336.)
- Schütte, G.* Our forefathers. The Gothic nations. A manual of the ethnography of the Gothic, German, Dutch, Anglo-Saxon, Frisian and Scandinavian peoples. Transl. by *J. Young*. Vol. 1. Cambr. (2), XI, 288, (14) s., 1 karta. (Anm. The geogr. journal. Vol. 74. S. 594—596 av *E. A. P.*)
- Skjeldsø, L.* Haandverkere i Gjerstad. (NFK. Aarg. 15. S. 66—70.)
- Steen, S.* Ferd og fest. Reiseliv i norsk sagatid og middelalder. Oslo. (7), 415, (1) s., 2 kartor, 6 pl.-bl.
- Steffen, Kerstin.* Gotländsk hemslöjd. Ur gamla bouppteckningar. (Husmodersförbundets medlemsblad. 1929. Nr 2. S. 9—13.)
- Sundholm, H.* Några ord om svenska masugnens ålder. Ett preliminärt meddelande. (Blad f. bergshandteringens vänner. Bd 19. S. 337—345.)
- Swensen, W.* Fra Telemarken. Studier i bygningskikk. (For. t. no. fort. bev. Årsb. f. 1928 (tr. 1929). S. 139—152.)
- Svenska kulturbilder. Under redaktion av *S. Erixon* och *S. Wallin*. Bd 1. D. 1—2. Sthm. (2) s., s. 1—160, 6 pl.-bl.; (4) s., s. 161—320, 2 pl.-bl. (Anm. SkF. 1929. S. 154—156 av *Albert Nilsson*.)
- Trotzig, K.* Husby sockendräkt. (DHFT. Årg. 9. S. 98—103.)
- Walterstorff, E. v.* Textil slöjd i Ydre och Kinda. (MÖgF. 1929—30. S. 11—17.)
- Ve, S.* Tjørebrenning i Årdal i Sogn. (Norsk aarbok. 1929. S. 108—112.)
- Wrangel, E.* Järnhanteringen och medeltidskulturen i Småland. (MNSmF. 9. S. 91—104.)
- Yderstad, O.* Gammel kornmaling og de gamle bekkverkner. (Årsskr. f. Nordmør historielag. 1929. S. 39—50.)

- Zangerberg, H.* Gamle Bøndergaarde og Huse i Københavns Amt. (Fra Københavns Amt. 1928 (tr. 1929). S. 273—320.)
 — Smedje i Långarekull, Hestra socken, Västbo härad, Jönköpings län. (MNSmF. 9. S. 105—107.)
 — Vestfyns gamle Bøndergaarde. (Turistforeningen f. Danmark. Aarbog. 1929. S. 161—184.)
Zettersten, A. Ångermanland i svenska skidmuséet. (Från Ådalsbygder. 1929. S. 7—18.)

-
- Anderson, William.* Helig Olof i Småland. Trondhjem 1929. 16 s. (= Det kgl. norske vidensk:s selsk:s skrifter. 1928. Nr 7.)
 — Medeltida kyrkokonst i Halland. (Brage. Tidskr. f. folkbildningsarbete ... Årg. 4. S. 179—185.)
 — Ribe Domkirke. Studier over dens Bygningshistorie i den høj- og senromanske Periode. (Fra Ribe Amt. Bd 7. S. 275—301.)
Berthelson, B. Till frågan om birgittinerkyrkornas inredning. (Tidskr. f. konstvetenskap. Årg. 13. S. 91—113, pl. 28—32.)
Blomqvist, R. Studier i Smålands romanska stenkonst. 4:o. Lund. (8), 152, (1) s., 16 pl.-bl. (= *Mandelgren, N. M.* Atlas till Sveriges odlingshistoria. Tillägghäfte. 4.)
Boëthius, Gerda. Stavkyrkans ursprung och utveckling. (Stud. Roosval. S. 18—33, 1 pl.-bl.)
Bugge, A. Gylne fløier. (For. t. no. fort. bev. Årsb. f. 1927 (tr. 1929). S. 33—48.)
Danielsson, J. M. Kumlaby kyrka och kyrkogård på Visingsö. Historik och beskrivning. Växjö. 134 s.
Lundberg, E. En dateringsfråga belyst av en biskopstvist på 1100-talet. (Fataburen. 1929. S. 171—189.)
 — och *Cnattinius, B.* Sanct Lars kyrka i Linköping. (MÖGF. 1929—30. S. 38—62.)
Meinander, K. K. Orientaliska drag i Finlands medeltida textilier. (Stud. Roosval. S. 76—84, 1 pl.-bl.)
Meyer, J. De ældste stenkirker i østlands-bygdene. (Det k. norske vidensk:s selsk:s forhandlinger. Bd 1. S. 25—27.)
 — Et streifblikk over Nidarosdomens skulpturarbeider og billedkunstens stilling i Norge. (Byggekunst. Årg. 11. S. 97—105.)
Mowinkel, R. De eldste norske stavkirker. (Universitetets [i Oslo] oldsaksamlings skrifter. Bd 2. S. 383—424.)
 — De norske stavkirker. (Norsk teolog. tidsskr. R. 3. Bd 10. S. 27—36.)
 Norsk bygdekunst fra middelalder til nutid. Redaktion: *G. Midttun, Th. B. Kielland, A. Bugge, H. Grevenor.* Oslo. (3), 32, (1) s., 75 pl.-bl., XIII s.

- Olsson, Martin.* Stockholms slotts medeltida byggnadshistoria. En förstudie tillägnad Johnny Roosval ... (Samf. S:t Eriks årsbok. 1929. S. 87—160.)
- Rinne, J.* Åbo domkyrka. Till sjuhundraårsminnet. Hfors. 4:o. 120 s.
- Romdahl, A. L.* Ett pentimento i Linköpings domkyrka. (Stud. Roosval. S. 95—100.)
- Roosval, J.* Westfälisch-gotländische Beziehungen in der Architektur des 13. Jahrhunderts. (Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 53. Bd 33. S. 1—30, 11 pl.-bl.)
- Rydbeck, O.* Några småländska dopfuntar tillhörande Roosvals Bestiariusgrupp. (Stud. Roosval. S. 101—108, 1 pl.-bl.)
- Seaver, Esther Isabel.* The figure sculpture of the Scandinavian crosses on the isle of Man. (Stud. Roosval. S. 109—116, 2 pl.-bl.)
- Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Med stöd av K. vitt-, hist.- o. ant. akad. utg. av *S. Curman* och *J. Roosval*. Gotland. Bd 1. H. 3. Kyrkor i Bro ting ... av *E. Lundmark*. S. 179—356. Sthm. — Medelpad. H. 1. Kyrkor i Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad ... av *H. Cornell* och *A. Rappe*. S. 1—138. Sthm. — Uppland. Bd 1. H. 2. Kyrkor i Danderyds skeppslag. D. 2. Av *S. Brandel*. Ö. Ryds tavelssamling av *T. O:son Nordberg*. S. 171—399, 1 bilaga. Sthm 1928 (å omsl. 1929).
- Ugglas, C. R. af.* Till Vadstena klostrets konsthistoria. En episod från vårt gotiska måleris utveckling. (Stud. Roosval. S. 124—141, 2 pl.-bl.)
- Waldén, B.* Ur Dalslands kyrkoinventarium. (Hembygden. 1929. S. 10—31.)
- Wallem, F. B.* Krusifikset fra Grong kirke og Volto Santo i Lucca. (Det k. norske vidensk:s selsk:s forhandlinger. Bd 1. S. 28—31.)
- Wrangel, E.* En nyupptäckt ornerad medeltidskista. (Tidskr. f. konstvetenskap. Årg. 13. S. 61—64, pl. 21—23.)
-
- Aas, Ingebret.* Den nordiske tannmedisin i middelalderen. (Den norske tannlægeforen:s tidende. Årg. 39. S. 301—318, 379—393.)
- Innsamling av folkemedisin om tennene. (MoM. 1929. S. 115—117.)
- Optegnelser fra 1500-tallet om nogen tannmidler, som har vært brukt av fornemme folk i Danmark og Norge. (Den norske tannlægeforen:s tidende. Årg. 39. S. 117—122.)
- Adolfsson, Alfild.* Visan om "prinsessan och båtsmannen". (Häls-

- ning till svensk allmoge i Finland från Åbo akademis studentkår.
Våren 1929. S. 35—37.)
- Ahlskog, Elvira.* Kalasrotar. (Budkavlen. Årg. 8. S. 20—22.)
- Allmenius, P.* Något om kryckeståt och bröllop i Valbo. ("Utansvessarn", utg. av Valbo hembygdsförening. 1929. S. 10—11.)
- Andersson, Wilh.* Allmogeliv vid mitten av 1800-talet. Anteckningar från Södra Möres skogsbygder. (KFM. 16—17. S. 72—107.)
- Arill, D.* Barnvisor från Fryksände. (Fryksände förr och nu. 1. S. 25—27.)
- Den fria folkminnesinsamlingen. Ett inlägg i organisationsfrågan. Uddevalla. 23 s.
- Folkseder från Fryksände. (Fryksände förr och nu. 2. S. 8—10.)
- Från allmogetraditionens skördefält. Västsvenska folkminnesföreningens krönika. (VsvF. S. 238—295.)
- Halländska kyrksägner. (Kulturhist. studier. S. 5—16.)
- Barnerim från Saltdal. Ved *R. Mo.* (For bygd og by. Årg. 18. S. 208.)
- Barnesullar från Andøya. [Av] *A. Ng.* (Håløygminne. Årg. 10. S. 29—33.)
- Batho, Edith C.* Icelandic ballads. (SBVS. Vol. 10. S. 165—187.)
- Bengtsson, Joh.* Trollen i Höråsen. Folksägner från Tvååker. (VsvF. S. 116—121.)
- B[erge], R.* Mannaas-hovude — ei ætteklubbe. (NFK. Aarg. 15. S. 32—34.)
- Norske brudlaupsleikar ... Uppskriftir av Hindeleiken. (NFK. Aarg. 15. S. 25—31.)
- Smaastykke. [Ebbegalten. — Saavé Øyfyjødd.] (NFK. Aarg. 15. S. 73—80.)
- Bojer, J.* Om norske landskapseventyr. (Tidsskr. f. dansk Folkeoplysning. Aarg. 2. S. 209—221.)
- Broderius, J. R.* German folksongs in Sweden. (Philolog. quarterly. Vol. 8. S. 157—164.)
- Brännström, E.* Något om fåglar i Norrbotten, som bringa lycka, olycka och död. (Norrbotten. 1929. S. 151—167.)
- Buckhurst, Helen Thérèse McMillan.* Icelandic folklore. (SBVS. Vol. 10. S. 216—263.)
- Buge, K.* Tro og skikker knyttet til fiskerlivet i eldre tider. (Tidskr. f. Sunnmør hist. lag. Årg. 18—19. S. 29—39.)
- Bygd. Tidsskrift for Oplysning om Folket. Red. av *Th. Gravlund.* Aarg. 1. Kbh. 576 s. [Innehåller uppsatser i dansk folklore m. m. av *J. V. Christensen, Th. Gravlund, E. T. Kristensen, K. I. Kristensen, P. Lorenzen.*]

- C[elander], H.* En äldre version av sägnen om Hårgadansen. (FoF. Bd 16. S. 51—52.)
- Säfrua och korntösa i värmländskt folkminne. (VsvF. S. 47—58.)
- Vasen och den sista kärven. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 182—191.)
- Collin, Maria.* På Lundaslätten för 50 år sedan. (Hågkomster och livsinttryck av svenska män och kvinnor. Saml. 10. S. 18—29.)
- Dahlerup, V.* Et bidrag til tolkning af et af Peder Låles ordsprog. (Stud. Kock. S. 130—133.)
- Dahlström, Greta.* Visan om styvmodern. En jämförelse mellan några melodivarianter. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 67—74.)
- Danielsson, D.* En bondspelman i Ytterby. (VsvF. S. 203—210.)
- Danmarks Fornviser. Paa Grundlag af "Danmarks gamle Folkeviser" udg. af S. Grundtvig og A. Olrik ved *E. von der Recke*. D. 4. Kbh. V, 449 s.
- Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde. Samlede og for Størstedelen optegnede av *E. T. Kristensen*. Afd. 2. Ellefolk, Nisser o. s. v., religiøse Sagn, Lys og Varsler. H. 10—19. S. 97—528. Kbh.
- Dencker, N.* "Du gamla du frias" melodihistoria. (Musikkultur. Årg. 4. S. 3—8.)
- Gamla visor till en daldansmelodi. 2. (DHFT. Årg. 9. S. 81—91.)
- Melodien till Klippingshandskar. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 52—66.)
- Svenskt och tyskt i "Du gamla, du frias" melodi. (Musikkultur. Årg. 4. S. 25—28.)
- Värmlandsvisans melodi. (Sv. tidskr. f. musikforskning. Årg. 11. S. 104—115.)
- Ek, S.* Visan om Helig Olovs seglation. (Edda. Bd 29. S. 1—38.)
- Visan om Inga liten vallpiga. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 151—164.)
- Visorna om Rosendal och Lagerman i bohuslänsk tradition. (VsvF. S. 191—202.)
- Elgqvist, E.* Bruastenen eller den heta stenen. (FoF. Bd 16. S. 153—159.)
- Menrådet. (Fataburen. 1929. S. 148—152.)
- Orsakerna till att man i Småland risar för lik. (FoF. Bd 16. S. 96—103.)
- Vad man i Varend ännu vet berätta om Oden och Fröa. (FoF. Bd 16. S. 91—95.)

- Ellekilde, H.* Ellekongen i Stevns. (DSt. 1929. S. 10—39.)
 En gammal bryllupsregle fra Østfold. Optegnet efter tradition fra Vaaler ved *K. Skallerud*. (NFK. Aarg. 15. S. 71—72.)
 En sägen om Lunds domkyrka. Av *J. Alin*. (Kulturhist. studier. S. 1—4.)
Enäjärvi, Elsa. Timmermansleken. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 165—181.)
Ericsson, Maja. Folketro om havandeskap och födelse inom Tjärnö socken. (VsvF. S. 59—62.)
Erixon, S. Offerkastar utan dödsmotiv. (Fataburen. 1929. S. 117—123.)
 Ett bondbröllop i Bygdeå för 50 år sedan. Av "Tante Nanna". (Västerbotten. 1929. S. 136—143.)
 [1500- och 1600-talens visböcker, utg. af *A. Noreen* och *A. Grape*. 10.] Samuel Älfs visbok. S. 135—182. — Petter Rudebecks visuppteckningar. S. 9—56. Sthm 1929. (= Sv. Lm. [Bih. 4:4] = 1928. H. 2 = H. 180 fr. början.)
 Folke-eventyr frå Flatdal. Etter uppskrifter av *Moltke Moe*. Oslo. 154 s. (= Norsk folkeminnelag. 20.)
Forsberg, Signe. Folkliv och lekar. Det gamla byahemmets dagar från jul till Kiviks marknad. Malmö. 123 s.
Forsén, O. Några anteckningar om gammalt julfirande i våra bygder. (Kvarnbyjul. Utg. av Mölndals industri- och handtverksförening. 1929. S. 4—6.)
 — Socknen, som blev rik på två hundralappar. En studie rörande dikt och verklighet i folktraditionen. (VsvF. S. 171—190.)
 — Värmländska lyktneker. (FoF. Bd 16. S. 195—202.)
Frandsen, E. Det 16. Aarhundredes danske Elskovslyrik. (Edda. Bd 29. S. 225—269.)
Fredh, Mimmi. Dödstro och begravningssed. Uppteckningar från Högsäter i Dalsland. (VsvF. S. 71—81.)
Fridner, G. Gamla läkemedel, övertro och ordstäv. Upptecknade inom Degerfors s:n. (Västerbotten. 1929. S. 90—91.)
 Från förbundets [= Dalarnas hembygdsförbunds] folklivsforskning. (DHFT. Årg. 9. S. 13—25, 62—66, 135—151.)
 Gamla märken. (Vår hembygd, Hälsingland. 1929. S. 103.)
 Gamle Sandsager. (FH. Aarg. 2. S. 16, 30—32, 47—48, 63—64, 79—80, 94—96, 109—112, 127—128, 144, 160, 192.)
Gardberg, J. Några vidskepelsemål från kimitobygden under 1600-talet. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 133—141.)
Granlund, J. Trollformler från Värmlands och Dalarnas bergslag. (VsvF. S. 82—103.)
 Gráskinna. Útg. *S. Nordal*, *Þ. Þórðarson*. 2. Akureyri. 96 s. (Anm. [av 1—2:] Skirnir. Ar 103. S. 237—239 av *E. Arnórsson*.)

- Groven, E.* "Forstent" felestilling, g c a e. (NFK. Aarg. 15. S. 41—43.)
- Gåtor. På Saltdalsmål ved *R. Mo.* (For bygd og by. Årg. 18. S. 224.)
- Gåtor. Upptecknade inom Vilhelmina socken av *Nils Eriksson.* (Västerbotten. 1929. S. 104—107.)
- Hagberg, Louise.* Storspelmän och trollfioler. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 30—33, 1 pl.)
- "Vasst emot". Några stållets föregångare som magiskt skyddsmedel. (Fataburen. 1929. S. 12—45.)
- Halländska sagor. Ur Aug. Bondesons otryckta samlingar i Landsmålsarkivet, Uppsala. Red. av *R. G. Bezell.* (Vår bygd. 1929. S. 20—23.)
- Hammarstedt, N. E.* Vår- och bröllopsbjörn. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 1—15, 1 pl.-bl.)
- Heiberg, G. F.* Middel mot nedfallsyke. (Tidsskr., utg. av Historielaget f. Sogn. 7. S. 58—59.)
- Heikel, Y.* Om menuetter i Österbotten. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 105—111.)
- Helland, A.* Overnaturlige væsener og overtro [i Nordland]. (Norge. Årg. 5. S. 859—861.)
- Henriksson, A.* Så och skörda. Anteckningar från Ljushults och Kinnarumma socknar. (VsvF. S. 42—46.)
- Hofrén, M.* Gammaldags lek och spel i Kalmar län. Kalmar. 40 s.
- Ingers, I.* Folkliga traditioner om ättehögar. (SkF. 1929. S. 61—66.)
- Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs högskola. Årsberättelse för år 1928. (FoF. Bd 16. S. 130—152.)
- Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri. Safnað hefur *J. Árnason.* Nákvæm eptirmynd af frumútgáfunni 1862—1864. Sögufélag gaf út. 1:5. S. 481—640. Lpz. (Sögurit. 19.)
- Jansson, Olof.* Vidskepelse, trolldoms- och häxeriprocesser i Jämtland—Härjedalen. (Fornvårdaren. 2. S. 83—122.)
- Jerstad, J.* Tore paa Legaa. (NFK. Aarg. 15. S. 34—37.)
- Johansson, Levi.* Människan i norrländsk folktro. Folkloristiska studier. (FoF. Bd 16. S. 1—7, 77—90, 178—190.)
- Johansson, O. V.* Väderspåmannens bondepraktika (enligt 500 gamla väderleksmärken). Sthm (tr. Hfors). 143 s.
- Johansson, Selma.* Bohuslänsk bröllopsstuga omkring 1850. (VsvF. S. 63—70.)
- Johnsson, Albin.* Jultraditioner från Lekvattnet. (FoF. Bd 16. S. 191—194.)
- Syner och varsel. Sägner från Lekvattnet. (VsvF. S. 122—130.)

- Johnsson, J. W. S.* Om Sejrsskjorten. (DSt. 1929. S. 97—109.
— I utdrag i: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1929. S. 47—50.)
- Jónsson, Jón.* Sönglist islendinga. (Vaka. Árg. 3. S. 210—229, 370—384.)
- Julspel från Vansö. Upptecknat av *A. Ringström*. (FoF. Bd 16. S. 114—124.)
- Kalén, J.* Herrgården Vitaberg och herrskapet Svalj. (VsvF. S. 144—158.)
— Umgängesformler och andra fixerade talesätt. (FoF. Bd 16. S. 19—45.)
— Ytterligare om gnideld. (FoF. Bd 16. S. 46—50.)
- Kallstenius, G.* Nordiska ordspråk hos Saxo. (Stud. Kock. S. 16—31.)
- Kannik, K. Pedersen.* Den gammel-danske Hellig-Tre-Kongers Leg ... Kbh. 16 s.
- Kjellberg, S. T.,* och *Haslöf, O.* Död och gengångare. Några anteckningar från Mollösund och Gullholmen. (Bohusl. fornminnes-sällsk. Vikarvets årsbok. 1929. S. 25—30.)
- Klein, E.* Skinnkompassen. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 192—197.)
- Kristensen, E. T.* Anders Madsen, Rosenlund. (FH. Aarg. 2. S. 85—91.)
- Kristensen, J. E. Tang, & Raae, Ellen.* Et Par Tilføjelser til "Det sidste Læs". (DF. Aarg. 3. S. 102—105.)
- Lagergren, J. E.* Strödda anteckningar ... Meddelat av *C. Fredricsson*. (Värnamo hembygdsfören:s årsskr. 1929. S. 25—34.)
- Landtman, G.* Våra folkminnen och vad de innebära. (Kalender, utg. av Sv. folkskolans vänner. Årg. 44. S. 35—49.)
- Lithberg, N.* En folkvisa från 1900-talet. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 24—29.)
— Kring Visby Mariakyrka. (Gotländskt arkiv. 1929. S. 5—17.)
- Luciaseder i min hembygd. 1. (Transtrand.) [Av] *Joel*. 2. (Järna.) [Av] *Theodor*. (Kamratringen. Organ f. Malungs folkhögskolas kamratförening. Årg. 2 (1929—30). N:r 1. S. 4—5.)
- Løyland, Jon.* Heiane i stevdiktingi. (Kristiansand og Oplands turistforening. Årbok. 1929. S. 20—25.)
- Modéer, I.* Annandag klubb vid Kevershäll. (FoF. Bd 16. S. 104—113.)
- Nachschlageregister zu Henning Frederik Feilbergs ungedrucktem Wörterbuch über Volksglauben in Dansk Folkemindesamling, Kopenhagen, hrsg. von *H. Ellekilde*. Helsinki. 244 s. (=FFC. N:o 85.) (Anm. DSt. 1929. S. 186—187 av *J. S. Møller*.)
- Nelsson, Ruth.* Varsel och tydningar. Ur en samling, upptecknad i Fridlefsstad. (Blekinge hembygdsförb:s årsbok. 1929. S. 115—118.)

- Nerhus, H.* Gamal joletradisjon frå Sunnhordland. (Sunnhordland. Bd 12. S. 17—22.)
- Nielsen, Chr.* Lidt om Gadelege i Ugerslev omkring 1880. (FH. Aarg. 2. S. 170—173.)
- Nikander, G.* Spelmän och dansstugor. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 142—150.)
- Nilsson-Stjernquist, P.* Jul i Göinge. (Katedralskolebladet. Årg. 2. N:r 4. S. 3—5.)
- Nordbø, H.* Gamalt bygdemålsdikt før Hans Hanson. (SoS. Aarg. 35. S. 66—69.)
- Nordén, A.* Prinsbröderna och ryttarenviget om kronan. En östgötsk folksägen med gamla anor. (FoF. Bd 16. S. 160—177.)
- Nygård, A.* Forntro i nutid. (DHFT. Årg. 9. S. 59—61, 152—153.)
- Odgaard, J.* Folkeminder fra Fjends Herred. Skive. 77 s.
- Ohrt, F.* Tre sære Helgener [Ylinus, Buldrian, Sveder]. (DSt. 1929. S. 86—87.)
- Olofsson, K.* Åskan. Föreställningar om åska och åskväder i Ås, Vedens och Gäsene härader till in på 1870-talet. (VsvF. S. 112—115.)
- Olsen, P. R.* Folkeminder fra Kertemindeegnen. Sagn om Højfolk og Ellefolk. (FH. Aarg. 2. S. 137—139.)
- Olsson, Arnold.* Husdjuren i tro och sed. Uppteckningar från Svarteborg. (VsvF. S. 104—111.)
- Olsson, Edvard.* Drag ur folklivet i sydvästra Värmland. (VsvF. S. 5—12.)
- Olsson, Harald.* Vem är goenisse i skånsk folketro? (SkF. 1929. S. 3—11.)
- Olsson, Olaus.* Höslätter och höbärgning på Tjörn i gamla tider. (VsvF. S. 35—41.)
- Om vor Folkemusik. (NFK. Aarg. 15. S. 44—53.)
- Ordtøke. Uppskrivne av *Kristine Vassdal*, utgj. med nokre merknader av *V. Riksheim*. (Håloygminne. Årg. 10. S. 67—80.)
- Ordtøkje. (Frå Hadseløya.) Av *A. H.* (Håloygminne. Årg. 10. S. 97—98.)
- Ordtøkje å rim å remso. Av *N. Grønlien*. (Vossebygdene. 19. S. 42—45.)
- Ordtøykje frå Senjebukta. Samla av *E. J. Ruud jr.* (Håloygminne. Årg. 10. S. 57—58.)
- Peder Laales* danske Ordsprog. [Udg. av *Aa. Hansen* og *C. Behrend.*] Kbh. 4:o. 119 s.
- Pedersen, A. H.* Sagn og Tro knyttet til Sten i Ballerup og Omegn. (Fra Københavns Amt. 1928 (tr. 1929). S. 373—375.)
- Pipping, R.* Om några östnordiska medeltidsordspråk. (Stud. Kock. S. 37—43.)

- Reidarson jr, R.* Gamle joleskikkar i Sveio. (Sunnhordland. Bd 12. S. 23—25.)
- Rævevisen. Gammel Folkevisen fra Sundeved. Optegnet 1885 av *P. Chr. Iversen*. (SM. Aarg. 6. S. 42—47.)
- Salveson, A.* Folkeminne frå Dalane. (Stavanger turistforening. Årbok. 1929. S. 151—164.)
- Samleren. [Folkloristiska notiser m. m.] (SM. Aarg. 5. S. 109—112, 126—128, 142—143, 159—160, 173—176, 192; Aarg. 6. S. 14—16, 29—32, 47—48, 63, 78—80, 95—96.)
- Sandklef, A. A:son.* Om linfrö i halländsk folklig magi. (Vår bygd. 1929. S. 15—19.)
- Om urgammal gengångartro i halländska bygder. (Kulturhist. studier. S. 93—113.)
- Om västsvensk gengångarterminologi. (VsvF. S. 131—143.)
- Saxon, [J. L.]* Bröllopsskick i Närke för 100 år sedan. (Hembygden. Organ f. Svenska ungdomsringen f. bygdekultur. Årg. 9. Nr 10. S. 13—14. — Nr 11—12. S. 14—15.)
- Schmidt, A. F.* Blusgrænser i Danmark. (DSt. 1929. S. 162—170.)
- Fra Lejrskov Sogn. (Fra Ribe Amt. Bd 7. S. 197—215.)
- Helligkilder i Svendborg Amt. (Nogle Rettelser og Tilføjelser.) (Svendborg Amt. Aarsskr. f. 1927 og 1928. S. 96—102.)
- Lidt om Limfjorden. (Limgrises Vise; Smaaøer og Holme.) (Hist. Aarbog f. Thisted Amt. 1929. S. 514—522.)
- Pallasken i Solbjerg. (DSt. 1929. S. 88—91.)
- Sagn og Tro knyttet til Sten i Ringkjøbing Amt. (Hardsyssels Aarbog. Bd 23. S. 146—155.)
- Sagn og Tro knyttet til Sten i Svenborg Amt. (FH. Aarg. 2. S. 2—10, 17—23.)
- Sagn om Davbjerg Dås. (Skivebogen. Bd 21. S. 1—32.)
- Stenkast i Danmark. (DSt. 1929. S. 40—55.)
- Schütte, G.* Himmerboer. (Skivebogen. Bd 21. S. 110—178.)
- Himmerlandsk Hedenskab. (Fra Himmerland og Kjær Herred. Bd 6. S. 533—553.)
- Sed och sägen. (Från Finnveden. Årg. 8. S. 35—40.)
- Segner. Av *J. Haddal*. (Tidskr. f. Sunnmør hist. lag. Årg. 18—19. S. 6—19.)
- Segner fraa Suldal. Nedskrivne paa Suldal-maal av *G. Bakka*. (NFK. Aarg. 15. S. 9—14.)
- Seierstad, A.* Noko um religiøse minnedrykkjer i Noreg etter reformasjonen. (Norsk aarbok. 1929. S. 10—37.)
- Settergren, Ingrid.* Några majstångstyper i norra Bohuslän. (VsvF. S. 23—34.)
- Silcher, Lotte.* Die dänischen Balladen aus dem Kreis der Dietrichsage. (Diss. Tübingen.) Rostock. 94 s.

- Simonsen, Aage.* Fra Overtroens Verden. (Vejle Amts Aarbøger. 1929. S. 303—304.)
- Skolmen, Thora.* Folkemusik i Land. (NFK. Aarg. 15. S. 58—65.)
- Skånska folkminnesuppteckningar från 1600-talet. (Ur Provsternes Beskrivelse over Skaane.) (SKF. 1929. S. 19—60.)
- Spørninger frå Romerike. Nedskrivne av *A. Krogh*. Ved *H. Refsum*. (For bygd og by. Årg. 18. S. 443, 464, 480, 496, 528.)
- Steenstrup, Johannes.* Hammer og Kors. (Stud. Kock. S. 44—61.)
- Steffen, R.* En trollformel ur hedendomen. (Sv. Lm. [Årsbok] 1928 = Sv. Lm. 1928. H. 5 = H. 183 fr. början. S. 5—12.)
- Strompdal, K.* Gamalt frå Helgeland. Oslo. 171 s. (= Norsk folkeminnelag. 19.)
- Swahn, S.-Ö.* Linodlingen i folkminnet. Ett bidrag till linodlingens historia i Blekinge. (Blekinge hembygdsförb:s årsbok. 1929. S. 58—81.)
- Sveinsson, E. Ó.* Verzeichnis isländischer Märchenvarianten mit einer einleitenden Untersuchung. Helsinki. XCII, 176 s. (= FFC. N:o 83.)
- Svenska låtar. Samlade av *Nils Andersson*. Hälsingland och Gästrikland. H. 2. Sthm. (5), 230 s., 9 pl.-bl.
- Svenska ordstäv ... [Utg. av] *F. Ström*. ... Sthm. 293 s. (Anm. FoF. Bd 16. S. 203—204 av *J. K[alén]*.)
- Svensson, Edt.* Ett bondbröllop i Österbitterna på 1830-talet. Laske härad, Västergötland. (Sv. Lm. [Årsbok] 1928 = Sv. Lm. 1928. H. 5 = H. 183 fr. början. S. 13—20.)
- Sydow, C. W. v.* Majgren, majträd och majstång. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 75—83.)
- Min barndoms jular. (Julpost. 1929. S. 22—26.)
- Prosit! — Gud hjälp! Några folkliga föreställningar om nysning. (SkF. 1929. S. 12—18.)
- Telemarks-visur i utval ved *R. Berge*. 1—2. Risør 1919, Skien 1929. 32, 14 s. (= NFK. Aarg. 14 (1928), tr. 1929.)
- Uldall, K.* Dansehøj, Pinsebod og Gildesvold. (FoN. Bd 8. S. 131—151.)
- Upländsk folkmusik. Låtar och visor ur Uplands nations folkmusiksamlingar, på nationens uppdrag utg. av *R. Liljefors*. Sthm. 118 s.
- Wessman, V. E. V.* Barnens musik. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 16—23.)
- Wikman, K. R. V.* Eldborgs skål. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 198—214.)
- Visur. Mallebrokk-visa. [Av] *E. Stollenberg* [med anmärkningar av] *R. B[erge]*. — Fjöllbonden. Uppskr. 1857 av *S. Bugge*. — Ei minst 100 aar gamal vise. Fraa Rindalen, innsend av *E. Mo*. (NFK. Aarg. 15. S. 15—24.)

- Vittra. Ur Medelpads folkhögskolas folkminnesuppteckningar. (Ålsta. 1929. S. 13—18.)
- Volstrup, N. P.* Overtro fra Kirkeby Sogn. (FH. Aarg. 2. S. 125—127.)
- Worm, Chr.* Spredte Træk om Forholdene i Karby Sogn. Hovedsageligt for ca. 50 Aar siden. (Hist. Aarbog f. Mors. 11. S. 83—108.)
- Woxeng, P.* Gamle truer og skikker i fiskeværet. (Nordtrøndelag historielag. Årbok. 1929. S. 55—63.)
- Västsvenska skepparsägnar. Upptecknade av *S. Dahllöf*. (FoF. Bd 16. S. 125—127.)
- Zahrtmann, M. K.* Malkværnen i Sagn og Historie. (Bornholmske Samlinger. Bd 20. S. 32—49.)
- Ødegård, [J.]* Ild og overtro. (Forsikringstidende. Årg. 33. S. 100—102.)

V. Äldre rättsvetenskap, historia och topografi.

- Acta comitorum generalium Islandiæ. Alþingisbækur Íslands. Sögufélag gaf út. 5: 6. (1632—1635). S. 289—384. Rvík. (Sögurit. 9.)
- Almqvist, J. E.* 1485 års s. k. förordning om malmberg och dess betydelse för rättsutvecklingen. En rättshistorisk undersökning. Upps. & Sthm (tr. Upps.). 52 s. (Anm. HTsv. Årg. 49. S. 437—441 av *T. Söderberg*.)
- Om ärftlig besittningsrätt till jord före det sjuttonde seklets slut. En studie i romersk och svensk rätt. Upps. & Sthm (tr. Upps.). 140 s.
- Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene. Udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab ved *J. Brøndum-Nielsen* under medvirkning af *P. J. Jørgensen*. Bd 1. Skånske lov. H. 6. S. 641—768. Udarbejdet av *S. Aakjær* og *E. Kroman*. — Bd 2. Jyske lov. Udarbejdet af *E. Kroman* og *P. Skautrup*. H. 3. S. 257—384. Kbh.
- Fontell, A. G.* Anteckningar och aktstycken rörande forn-, sol- och hammarskiftet i Finland. Hfors 1928 (& titelbl:s baksida 1929). 72 s. (= Fennia. 52. N:o 1.)
- Holmgren, G.* Ting och ring. Ett bidrag till diskussionen om de forntida tingsplatserna. (Rig. Bd 12. S. 19—36.)
- Klitgaard, C.* Gamle Retsceremonier. (Samlinger t. jydsk Hist. og Topogr. R. 4. Bd 6. S. 307—310.)
- Rise, O. J.* Stortinget nordafjells. Og småting om andre rettsformer. (Orkdølafylket. 1929. S. 7—18.)
- Stjernberg, N.* Några blad ur horsbrottets historia i svensk rätt.

(Festskr. för B. J. Grotenfelt, utg. av Juridiska föreningen i Finland. S. 100—139.) (Anm. Tidskrift, utg. av Jurid. föreningen i Finland. Årg. 65. S. 187—195 av *R. Hemmer.*)

- Ahnlund, N.* Svenskt och tyskt i Stockholms äldre historia. (HTsv. Årg. 49. S. 1—34.)
- Andersson, Ingvar.* "Folkresningen" i Sverige 1371. En studie till Kalmarunionens svensk-norska förutsättningar. (Scandia. Bd 2. S. 31—53.)
- Belajew, N. T.* Rorik of Jutland and Rurik of the Russian chronicles. (SBVS. Vol. 10. S. 267—297.)
- Brilioth, Y.* Ansgarsminnet. (Lunds stifts julbok. Årg. 21. S. 32—50.)
- Brøgger, A. W.* Ancient emigrants. A history of the Norse settlements of Scotland. Oxford. XII, 208 s.
- Carlsson, Gottfrid.* Sten Sture den yngre. En karaktärsstudie. (Scandia. Bd 2. S. 107—133.)
- Donner, G. A.* Kardinal Wilhelm von Sabina, Bischof von Modena 1222—1234, päpstlicher Legat in den nordischen Ländern († 1251). Hfors. XXV, 449 s., 1 karta. (= Soc. scient. fennica. Commentationes humanarum litterarum. T. 2: 5.) (Anm. HTno. R. 5. Bd 7. S. 531—536 av *E. Bull.*)
- Eggert, O.* Dänisch-wendische Kämpfe in Pommern und Mecklenburg (1157—1200). Stettin [1929]. (1), 74 s.
- Engström, S.* Landsförvisningen av de svenska oppositionsledarna 1362—63. (HTsv. Årg. 49. S. 310—326.)
- Espeland, A.* Drottseten Jon Svaleson Smør. (NFK. Aarg. 15. S. 1—8.)
- Frahm, F.* Die Bedeutung des Danewerkes für die Entstehung des Herzogtums Schleswig. (Nordelbingen. Bd 8. S. 84—103.)
- Hjärne, E.* Vederlag och sjöväsen. Ett bidrag till det danska statsskicket's äldsta historia. (NoB. Årg. 17. S. 83—116.)
- Hornborg, E.* Finlands hävder. D. 1. Huru Finland blev till. Forntiden och medeltiden till 1523. Hfors. (4), 532 s.
- Jaakkola, J.* Kring Ulfby kyrka. (Finlandia. 1929. S. 17—23.)
- Jacobsen, Lis.* Svenskeveldets Fald. Studier til Danmarks Oldhistorie i filologisk og runologisk Lys. Kbh. 158, (2) s., 16 pl.-bl. (Anm. BSL. T. 30. CR. S. 172—174 av *A. Sommerfelt.* — JEGPh. Vol. 28. S. 424—426 av *G. T. Flom.* — Tilskueren. 1929. Halvbd 1. S. 207—215 av *S. Aakjær.*)
- Koht, H.* Innlegg i stridsspørsmål. [Dei fyrste norske kongane m. m.] (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 425—447.)
- Köcher, A.* Absalons Brev til Roskilde Mariekloster. Studie i roskildeensk og lundensk Brevvæsen på Absalons Tid. (Scandia. Bd 2. S. 65—79.)

- Larsen yngre, A. B.* To brev um manndauden. (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 458—463.)
- Lárusson, Ó.* Úr byggðarsögu Íslands. (Vaka. Árg. 3. S. 319—369.)
- Lindqvist, S.* Hedebyväldets varaktighet. (NoB. Árg. 17. S. 1—22.)
- Lundberg, T.* Från 900-talets Sverige. Ett bidrag till frågan om Ansgarsmissionens fortsättning i Svealand: 1. (Brage. Tidskr. f. folkbildningsarbete ... Árg. 4. S. 191—201.)
- Vårt elvahundraårsminne. Huruledes svearne längs utmed Mälarens stränder kristnades. 1—2. (Brage. Tidskr. f. folkbildningsarbete ... Árg. 4. S. 6—21, 76—95.)
- Morley, Claude.* A Norse camp at Brandon, Suffolk. (SBVS. Vol. 10. S. 264—266.)
- Nash, E. G.* The Hansa. Its history and romance. Lond. XIII, (1), 279 s., 27 pl.-bl.
- Nissen, K.* De eldste historiske vidnesbyrd om lapper i Nord-Trøndelag. (Nordtrøndelag historielag. Árbok. 1929. S. 37—54.)
- Nordal, S.* Setning alþingis. Nokkurar athugasemdir. (Vaka. Árg. 3. S. 107—126.)
- Olafsen, O.* Ledingen paa Voss. (Vossebygdene. 19. S. 24—29.)
- Paasche, F.* Olav den hellige. (Nordens kalender. 1930 (tr. 1929). S. 9—17.)
- Schmid, Toni.* Växjö stifts tillkomst och älsta förhållanden. (Scandia. Bd 2. S. 275—281.)
- Schreiner, J.* Magnus Olavssons hjemkomst fra Gardarike. (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 519—524.)
- Olav den hellige og Norges samling. Oslo. 128 s. (Anm. Håløygminne. Árg. 10. S. 89—96 av *A. Coldevin.*)
- Slaget på Fitjar. (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 525—530.)
- Schlin, C.* Grunddragen av Jämtlands och Härjedalens historia. Östersund. 383 s., 1 karta.
- Seip, D. A.* Fredsavtale mellom kongene Albrekt og Håkon 1369? (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 463—467.)
- Severinsen, P.* Viborg Stifts kirkelige Historie i Middelalder og Reformation. (Fra Viborg Amt. 1929. S. 128—157.)
- Sivertsen, N.* Fyre Olavshøgtidene. (SoS. Aarg. 35. S. 214—225.)
- Tankar um Olav Haraldson den heilage. (Kirke og kultur. Bd 36. S. 605—620.)
- Steenstrup, J.* Nogle Undersøgelser til Belysning af Teksten i Adam af Bremens Værk. (HTda. R. 9. Bd 6. S. 343—363.)
- Steinnes, A.* Kor gamal er den norske leidangsskipnaden? (SoS. Aarg. 35. S. 49—65.)

- Taranger, A.* Trondheimens forfatningshistorie. Trondhem. 60 s.
(= Det kgl. norske vidensk:s selsk:s skrifter. 1929. Nr 5.)
- Þórðarson, M.* Vinlandsferðirnar. Nokkrar athugasemdir og skýringar. Rvík. (4), 59 s., 2 kartor. (= Safn til sögu Íslands. 6: 1.)
- Toll, H.* Målet och sätten för Sigvat skalds Svitjodsresa. (HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 506—519.)
- Ulander, H.* Till Ansgarsminnet. Ansgarskulten i Linköpings stift. (Linköpings stifts julbok. Årg. 24. S. 73—84.)
- Wieselgren, P.* Adam of Bremen's Hiring. (Stud. Kock. S. 500—511.)
- Tideräkningsfrågan i norsk niohundredalshistoria. (HTsv. Årg. 49. S. 35—66.)
- Øverås, A.* Lendmannsklassa i Noreg i det 12. hundradåret. (SoS. Aarg. 35. S. 262—279.)

- Almquist, E.* Några Kalmar läns färdleder och förbindelser i äldre tider. (Ymer. Årg. 49. S. 125—134.)
- Arbman, P. T.* Vad medeltida urkunder berätta om Döderhults socken. Oskarshamn 1928. 14 s.
- Bergman, B.* Genom gotländska bygder. D. 1. [Visby] (tr. Sthm). 78 s., 1 karta.
- Björkö. Några livsbilder från yttersta skären. Wasa. 135 s.
- Blomberg, A.* Broddetorps pastorat. Skara (tr. Falköping). 80 s.
- Öster- och Västerbitterna socknar. Under medverkan av *N. Johansson* och *A. Gustafsson*. Vedum (tr. Falköping). 80 s.
- Boëthius, Gerda.* Dalarna. Skildringar av natur, folk och kultur. Sthm. (3), 125 s., 3 pl.
- Bolin, S.* Hallandslistan i kung Valdemars jordebok. En kritisk studie. (Scandia. Bd 2. S. 161—228.)
- Broman, O. J.* Glysisvallur. Utg. af Gestrige-Helsinge nation i Upsala. H. 16. (= D. 1: 5.) S. 401—480. Upps.
- Bäckgren, K.* Skagens kyrka på Tiveden. Bidrag till en nu försvunnen Tivedskyrkas historia. (Tidskr. utg. av Norra Vättersbygdens hembygdsförening. 1929. S. 10—44.)
- Calonius, I.* Handelsvägarna från Vita havet till Bottniska viken. (Stud. o. upps. t. Andersson. S. 44—51, 1 karta.)
- Christensen, J. V.* En Vandring gennem Tjustrup Sogns sydlige Del. (Aarbog f. Hist. Samf. f. Sorø Amt. 17. S. 37—60.)
- Cnattingius, B.* Bidrag till östgötavägarnas historia. (Rig. Bd 12. S. 127—149.)
- Forsslund, K.-E.* Med Dalälven från källorna till havet. D. 3. Söder Dalälven. Bok 1. Enviken och Svartnäs. Sthm. 230 s.,

- 3 pl. (Anm. [av D. 2. Bok 9, 10:] FoF. Bd 16. S. 58—59
av *R. Jirlow*.)
- Foxstrand, Av A. H.* (Håloygminne. Årg. 10. S. 81—88.)
- Frederiksen, M. L.* Af Elbo Herreds Historie. (Samlinger t. jydsk
Hist. og Topogr. R. 4. Bd 6. S. 201—241, 2 kartbl.)
- Granfelt, H.* Västerbottens läns historia. D. 1. Från äldsta tider
till omkring 1700. (Västerbotten. 1929. S. 40—84.)
- Hamnström, M.* Var låg Blåfinnstjärn? (Arkiv f. norrländsk hem-
bygdsforskning. 1928—1929. S. 39—41.)
- Hanssen, Olaf.* Tysnes og Fjellberg herader i 1743 og spursmáli
frå cancelliet i Kaupenhamn. (Sunnhordland. Bd 12. S.
26—47.)
- Hedlund, K.* Grimsåkers by i Malung före storskiftet. Några an-
teckningar. (Från Västerdalsbygder. Årg. 5. S. 39—91,
1 karta.)
- Heilskov, Chr.* Hjelmlev Herred. Historisk-topografisk skildret.
(Forts.) (Aarbøger udg. av Hist. Samf. f. Aarhus Stift. 22.
S. 1—32.)
- Holmesland, P.* Marfjord med omgivelser. (Vestfoldminne. Bd 2.
S. 380—385.)
- Hultman, O., Häyrén, E., och Hultman, Emmy.* I det gamla Eke-
näs. Studier och anteckningar. Hfors (tr. Ekenäs) 1910—29.
(3), 411 s.
- Härkeberga sockens kulturminnesmärken. Prästgården, kyrkan och
de fasta forn lämningarna ... Utg. av Sydvästra Upplands hem-
bygds-gille. Upps. 33 s.
- Johnsen, O. A.* Tønsbergs historie. Bd 1. Middelalderen. Oslo.
XVI, 480 s.
- Jönsson, N.* En liten skogsby i Göinge. Kärtingberga by i Stoby
socken. (SkF. 1929. S. 87—137.)
- Kong Valdemars Jordebog. Udg. af Samfund til udgivelse af gam-
mel nordisk litteratur ved *S. Aakjær*. Faksimiler. 2, 3. (40),
(42) s. Kbh. 1928—1929. (S. T. U. A. G. N. L. 50.)
- la Cour, V.* Langs Danevirke. En Vejledning for Besøgende. Kbh.
(4), 76 s., 1 karta.
- Ollemersdiget. (SM. Aarg. 6. S. 49—54, 65—71.)
- Larsen, Henrik.* Herreder og Ting i Præstø Amt. (Aarbog f. Hist.
Samf. f. Præstø Amt. Aarg. 18. S. 105—121.)
- Larsen, Sofus.* De gamle Nordmænds og Islænderes Syn paa Ver-
denshjørnernes Beliggenhed. (Geogr. Tidsskr. Bd 32. S.
66—87.)
- Jomsborg, dens Beliggenhed og Historie. [Forts.] (Aarb. 1928
(tr. 1929). S. 1—128.)
- Linge, K.* Svärdsjö socken med Enviks kapell. Sthm. XVI, 606 s.,
1 karta.

- Lund*, [Chr.] Gamle Færdselsveje. (SM. Aarg. 5. S. 177—182.)
- Lundqvist*, M. Skänninge. En medeltida metropol på östgötaslätten. (Jorden runt. 1929. S. 436—448.)
- Matthiessen*, H. Det middelalderlige Kolding. Paa Grundlag af I. O. Brandorffs Undersøgelser. (Vejle Amts Aarbøger. 1929. S. 1—37.)
- Viborgs Beliggenhed i historisk Belysning. (Fra Viborg Amt. 1929. S. 24—31.)
- Moberg*, I. Kring Visby stadsplan. Några anteckningar till en gammal stadsbild. (Globen. 1929. S. 55—62.)
- Modéer*, I. Rågängen mellan Kråkerum och Mönsterås köping av år 1606. (Stranda. Årg. 3. S. 20—26.)
- Mortensen*, R. Fra Vejle Vesteregn. Lindeballe Sogn. Med Træk af Gadbjerg og Ringive Sognes Historie. Vejle. (3), 256 s., 6 pl.-bl.
- Nordberg*, T. O:son. Stadsplaneregleringen i staden inom broarna och det gamla Svartbrödraklostret i Stockholm. (Samf. S:t Eriks årsbok. 1929. S. 183—212.)
- Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 1. Oslo og Hamar bispedomes jordebok 1574—1577 (Pouel Huitfeldts stiftsbok). Utgj. for Kjeldeskriftfondet ved S. Kolsrud. Oslo. (7), *56, (3), 343 s.
- Pihl*, O. S. Den ældste Bog om Gudbrandsdalen. [Annotatiunculæ quædam descriptioni Gudbrandsdalæ. Hafniæ 1760.] Meddelt [oversat] af G. F. Gunnarsen. (Heimen. Bd 2. S. 280—296.) — Tillegg. (Ibid. S. 325.)
- Resen*, P. H. Atlas danicus II, A: Roskilde. I dansk Oversættelse ved J. Knudsen. Kbh. 4:o. VIII, 100 s.
- Reynolds*, H. Suderøyarne og Hjaltland. [Forts.] (Norge. Årg. 5. S. 754—758, 796—801.)
- Richter*, H. Skånes karta från mitten av 1500-talet till omkring 1700. Bidrag till en historisk kartografisk undersökning. D. 1—2. Kartbilagor. Ak. avh. Lund. [1:] 8:o. (1), XVI, 135, (1) s., 14 pl. [2:] Fol. 1 text- o. 9 kartbl. i konvolut. (Anm. Sv. geogr. årsbok. 1929. S. 246—247 av H. Nelson. — Ymer. Årg. 49. S. 396—398 av M. Mannerfelt.)
- Rodal*, H. Fiskeværet Grip i gammel og ny tid. (Årsskr. f. Nordmør historielag. 1929. S. 62—70.)
- Skedsmo. Bygdens historie. Red. av H. Haavelmo. 1. Oslo. 632 s.
- Skoog*, D., och *Thedin*, K. Dalsland. Upps. 385 s., 1 kartbl. (Hembygdsböckerna.)
- Skänninge stads historia. Efter uppdrag av stadsfullmäktige i Skänninge utg. av därtill utsedda kommitterade under red. av A. Schück och under medverkan av B. Cnattingius, E. Fant, C. M.

- Kjellberg, S. T. Kjellberg, E. Lundberg och E. Wessén.* Linköping. (7), 236 s., 2 pl.-bl.
- Smeds, H.* Fäbodbebyggelse och fäboddrift i södra Österbotten. (Hem och hembygd. 6. S. 15—49.)
- Stecksenius, I.* Om Västerbotten. [Akad. avh. Upps. 1731. Övers. av *J. V. Lindgren.*] (Västerbotten. 1929. S. 1—38.)
- Tack, R.* Bornholms Besiedlung. Eine siedlungsgeographische Inselstudie. Rostock [1929]. 132 s., 1 karta.
- Toll, H.* Medeltidslatinet om Stockholms föregångsstad på Södermalm. Sthm. 18 s.
- Vejde, P. G.* Kronobergs läns herrgårdar. Historisk översikt jämte ägarlängder. D. 2. Växjö. (3) s., s. 201—406, 1 karta. (= Hyltén-Cavalliusfören:s årsbok. 1928.)
- Wessman, V. E. V.* Boken om Sibbo. Bidrag till Sibbo sockens geografi och historia. 3. Borgå. (8), 279 s.
- Wikström, H.* Om Jämtlands forna vägar. (Fornvårdaren. 2. S. 167—181.)

Bihang.

Recensioner av tidigare utkomna arbeten.

- Andersson, Ingvar.* Källstudier till Sveriges historia 1230—1436 ... Akad. avh. Lund 1928. (Anm. HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 486—490 av *A. B. Larsen yngre.* — Scandia. Bd 2. S. 89—106 av *E. Nygren.*)
- Bertelsen, H.* Jens Pedersen Høysgaard og hans Forfatterskab. Kbh. 1926. (Anm. Ark. Bd 45. S. 97—98 av *Marius Kristensen.*)
- Brøndum-Nielsen, J.* Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. 1. Kbh. 1928. (Anm. BSL. T. 30. CR. S. 168—171 av *A. Sommerfelt.* — Litteris. Vol. 6. S. 100—105 av *P. Skaustrup.*)
- Campbell, Å.* Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet ... Akad. avh. Upps. (tr. Halmstad) 1928. (Anm. FoN. Bd 8. S. 43—46 av *Henrik Larsen.* — Ibid. S. 46—55 av *H. Zangenberg.*)
- Celander, H.* Nordisk jul. 1. Julen i gammaldags bondesed. Sthm 1928. (Anm. Fataburen. 1929. S. 54—57 av *E. K-n.* — FoF. Bd 16. S. 53—54 av *M. P:n Nilsson.* — SkF. 1929. S. 145—154 av *C. W. v. Sydow.*)
- Dehmer, H.* Primitives Erzählungsgut in den Íslendinga-sögur. Lpz. 1927. (= Von deutscher Poeterey. Bd 2.) (Anm. AfdA. Bd 48. S. 157—160 av *W. Krause.*)
- Die Lieder der Edda. Hrsg. von *B. Sijmons* und *H. Gering.* Bd 3.

- Kommentar. Hälfte 1. Götterlieder. Halle 1927. (Germanist. Handbibliothek. 7: 3: 1.) (Anm. DLz. Jahrg. 50. Sp. 322—326 av *G. Neckel*. — ZfdPh. Bd 54. S. 493—495 av *H. de Boor*.)
- Duason, J.* Grønlands statsretslige Stilling i Middelalderen. (Diss.) Oslo 1928. (Anm. HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 470—477 av *H. Kohl*. — Scandia. Bd 2. S. 80—88 av *E. Bull*. — Statsvetensk. tidskr. Årg. 32. S. 95—97 av *J. E. Almqvist*. — Tidskr., utg. av Jurid. föreningen i Finland. Årg. 65. S. 146—147 av *S. R. Björkstén*. — Tidsskr. f. retsvidenskap. 1929. S. 92—104 av *A. Taranger*. S. 104—166 av *K. Berlin*.)
- Edda.* Die lieder des Codex regius nebst verwandten denkmälern. Hrsg. von *G. Neckel*. 1 (2. durchgesehene aufl.), 2. Heidelberg 1927. (= Germanische bibliothek. Abt. 2. Bd 9.) (Anm. Ark. Bd 45. S. 110—112 av *E. A. Kock*.)
- Einarsson, S.* Beiträge zur Phonetik der isländischen Sprache. (Diss.) Oslo 1927. (Anm. BSL. T. 29. CR. S. 193—195 av *A. Sommerfelt*. — Revue germanique. Année 20. S. 374—376 av *F. M[ossé]*.)
- Indrebø, G.* Norsk namneverk. Oslo 1927. (Anm. BSL. T. 29. CR. S. 188—189 av *A. Sommerfelt*.)
- Lindqvist, N.* Bjärka-Säby ortnamn. D. 1. Sthm (tr. Upps.) 1926. (Anm. Zeitschr. f. Ortsnamenforschung. Bd 5. S. 85—88 av *J. Sahlgren*.)
- Noreen, E.* Den norsk-isländska poesien. Sthm 1926. (Anm. Litbl. Jahrg. 50. Sp. 422—424 av *H. de Boor*.)
- Olsen, M.* Farms and fanes of ancient Norway ... Oslo 1928. (= Inst. f. sammenlign. kulturforskn. Ser. A: 9.) (Anm. Geogr. Zeitschr. Jahrg. 35. S. 51—52 av *M. Rudolph*. — JEGPh. Vol. 28. S. 570—573 av *G. T. Flom*. — Leuvenische bijdragen. Jaarg. 21. Bijblad. S. 3—6 av *J. Mansion*. — MLR. Vol. 24. S. 371—373 av *O. K. Schram*. — Studia neophilologica. Vol. 1. S. 138—139 av *R. E. Zachrisson*.)
- Ættegård og helligdom ... Oslo 1926. (= Inst. f. sammenlign. kulturforskn. Ser. A: 9 a.) (Anm. Ark. Bd 45. S. 99—109 av *Hj. Lindroth*.)
- Reichardt, K.* Studien zu den Skalden des 9. und 10. Jahrhunderts. Lpz. 1928. (= Palaestra. 159.) (Anm. Gött. gel. Anz. Jahrg. 191. S. 193—202 av *H. Kuhn*. — ZfdPh. Bd 54. S. 496—500 av *J. de Vries*.)
- Sahlgren, J.* Eddica et scaldica ... 1. Lund 1927. (= Nordisk filologi. Bd 1: 1.) (Anm. AfdA. Bd 48. S. 14—16 av *F. Niedner*. — ZfdPh. Bd 54. S. 500—501 av *J. de Vries*.)
- Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 7—9. Lund 1927. (Anm. DLz. Jahrg. 50. Sp. 2099—2102 av *W. Krause*.)

- Leuvenische bijdragen. Jaarg. 21. Bijblad. S. 2—3 av *J. Mansion*. — Zeitschr. f. Ortsnamenforschung. Bd 5. S. 88—89 av *E. Schröder*.)
- Selmer, E. W.* Den musikalske aksent i Stavangermålet. Oslo 1927. (= Avhandlingar, utg. av Det norske vid.-akad. i Oslo. 2. Hist.-filos. kl. 1927. No. 3.) (Anm. BSL. T. 29. CR. S. 186—188 av *A. Sommerfelt*.)
- Steinnes, A.* Leidang og landskyld. Oslo 1927. (= Skrifter, utg. av Det norske vid.-akad. i Oslo. 2. Hist.-filos. kl. 1927. No. 9.) (Anm. HTno. Bd 28 = R. 5. Bd 7. S. 477—486 av *E. Bull*.)
- The poetic Edda. Transl. ... by *L. M. Hollander*. Austin, Texas 1928. (Anm. DLz. Jahrg. 50. Sp. 420—423 av *G. Neckel*. — JEGPh. Vol. 28. S. 543—547 av *G. T. Flom*. — MLN. Vol. 44. S. 200 av *K. Malone*. — PSS. Vol. 10. S. 152[!]-153 [! = 248—249] av *S. Einarsson*. — Revue critique. N. S. T. 96. S. 354—355 av *F. Mossé*.)
- Wessén, E.* Nordiska namnstudier. Upps. 1927. (= UUA. 1927. Bd 1. Filos., språkv. 3.) (Anm. Studia neophilologica. Vol. 1. S. 85—87 av *R. E. Zachrisson*.)
- Wieselgren, P.* Författarskapet till Eigla. Akad. avh. Lund 1927. (Anm. AfdA. Bd 48. S. 81—89 av *W. H. Vogt*.)
- Vogt, W. H.* Stilgeschichte der eddischen Wissensdichtung. Bd 1. Der Kultredner (pölr). Breslau 1927. (= Schriften d. baltischen Kommission zu Kiel. Bd 4. T. 1 = Veröffentlichungen d. Schleswig-holsteinischen Universitätsgesellschaft. Nr. 6. T. 1.) (Anm. AfdA. Bd 48. S. 9—14 av *H. de Boor*. — JEGPh. Vol. 28. S. 414—415 av *L. M. Hollander*. — MPh. Vol. 27. S. 219—220 av *A. Le Roy Andrews*.)

Starkare förkortningar av titlar å lärda sällskaps skrifter, tidskrifter och samlingar m. m.

Aarb = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed. — **AfdA** = Anzeiger für deutsches altertum. — **AphS** = Acta philologica Scandinavica. — **Ark** = Arkiv för nordisk filologi. — **BMÅ** = Bergens museums aarbok. — **BSL** = Bulletin de la société de linguistique de Paris. — **CR** = Comptes rendus. — **DF** = Danske Folkemaal. — **DHFT** = Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift. — **DLz** = Deutsche Literaturzeitung. — **Donum natalicium Schrijnen** = Donum natalicium Schrijnen. Verzameling van opstellen door oud-leerlingen en bevriende vakgenooten opgedragen aan Jos. Schrijnen bij gelegen-

heid van zijn 60. verjaardag 3 mei 1929. Nijmegen & Utrecht (tr. Chartres) 1929. 4:o. — **DSt** = Danske Studier. — **FFC** = F. F. communications. — **FH** = Fynsk Hjemstavn. — **FoF** = Folkminnen och folktankar. — **FoN** = Fortid og Nutid. — **Fornv** = Fornvänner. — **For. t. no. fort. bev. Årsb.** = Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Årsberetning. — **GoBFT** = Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift. — **GRM** = Germanisch-romanische Monatsschrift. — **Gött. gel. Anz.** = Göttingische gelehrte Anzeigen. — **HTda** = Historisk Tidsskrift, udg. af Den danske historiske Forening. — **HTno** = Historisk tidsskrift, utg. av Den norske historiske forening. — **HTsv** = Historisk tidskrift, utg. av Svenska historiska föreningen. — **JEGPh** = The journal of English and Germanic philology. — **KFM** = Kalmar läns fornminnesförening. Meddelanden. — **Kulturhist. studier** = Kulturhistoriska studier och uppteckningar. [Tillägn. Victor Ewald på 60-årsdagen.] Red. av *E. Salvén* och *A. Åson Sandklef*. Halmstad 1929. (= Hallands hembygdsförbunds skriftserie. 1.) — **KVHAAH** = Kungl. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar. — **Litbl.** = Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. — **LUÅ** = Lunds universitets årsskrift. — **MLN** = Modern language notes. — **MLR** = The modern language review. — **MNSmF** = Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening. — **MoM** = Maal og minne. — **MPh** = Modern philology. — **MÖgF** = Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening. — **NFK** = Norsk folkekultur. — **NoB** = Namn och bygd. — **NsvSt** = Nysvenska studier. — **NTBB** = Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. — **NT(Lett)** = Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. av Letterstedtska föreningen. — **NTS** = Norsk tidsskrift for sprogvidenskab. — **OoB** = Ord och bild. — **PBB** = Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur. — **PSS** = Publications of the Society for the advancement of Scandinavian studies. Scandinavian studies and notes. — **SBVS** = Saga book of the Viking society for Northern research. — **SkF** = Skånska folkminnen. — **SM** = Sønderjyds Maanedsskrift. — **SoS** = Syn og segn. — **SSLF** = Skrifter, utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. — **StNF** = Studier i nordisk filologi (i SSLF). — **S. T. U. A. G. N. L.** = Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. — **Stud. Kock** = Studier tillägnade Axel Kock. Lund 1929. — **Stud. o. upps. t. Andersson** = Studier och uppsatser tillägnade Otto Andersson på hans femtioårsdag den 27 april 1929. Åbo 1929. (= Budkavlen. Årg. 8. Nr 2, 3.) — **Stud. Roosval** = Konsthistoriska studier tillägnade Johnny Roosval den 29 augusti 1929. Sthm 1929. (= Studier från Zornska institutet ... vid Stockholms högskola. 6.) [Även i separatuppl. med titel:] Johnny Roosval den 29 augusti 1929. Amici amico. — **Sv. Lm.** = Svenska landsmål ... — **UU** = Upp-

sala universitets årsskrift. — **VsvF** = Västsvenska folkminnen. Festskrift, utg. av Västsvenska folkminnesföreningen. Gbg 1929. — **ZfdA** = Zeitschrift für deutsches altertum ... — **ZfdPh** = Zeitschrift für deutsche philologie. — **ZfvglSpr** = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung.

RÄTTELSER:

- S. 308 r. 15 nedifr. står: *hemkr*, läs: *himkr*.
 » 309 » 13 o. 21 nedifr. står: *Islendingasögur*, läs: *Islendingasögur*.
 » 315 » 4 nedifr. står: *die*, läs: *Die*.
 » 317 » 12 uppifr. » *Soli*, läs: *Sóti*.
 » 317 » 14 » » *Soti*, läs: *Sóti*.
 » 318 » 8 » » *Ingigerd*, läs: *Ingigerð*.
 » 318 » 1 nedifr. » *deutsches*, läs: *Deutsches*.
 » 324 » 9 » » *de*, läs: *De*.
 » 325 » 9 » » *Contés*, läs: *Contes*.
 » 326 » 2 » » *II H*, läs: *II 2*.
 » 330 » 7 » » *deutsche*, läs: *Deutsche*.
 » 334 » 1 » » *der*, läs: *Der*.
 » 337 » 3 » » *die*, läs: *Die*.
-

Till Red. insända skrifter:

- Acta philologica scandinavica. Aarg. 5. H. 4. — Aarg. 6. H. 1. 1931.
- Leuvensehe Bijdragen. XXIIe Jaarg. Afl. 2—3. 1930. — Bijblad. Afl. 2—4. 1930.
- Budkavlen. Årg. IX. Nr 4. 1930.
- Edda. Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning. Aarg. 18. Bind XXXI. H. 1. 1931.
- Danske folkemaal. Aarg. 4. H. 6—8. 1930. — Aarg. 5. H. 1. 1931.
- Skånska Folkminnen. Årsbok 1930. Utg. av Skånska Folkminnesföreningen.
- Fornvännen 1930. H. 6. — 1931. H. 1—2.
- Indogermanische Forschungen. II. H. 1. 1931.
- The American Journal of Philology. Vol. 51: 4. 1930. — Vol. 52: 1. 1931.
- Litteræ orientales. Orientalischer Literaturbericht. H. 45. Leipzig 1931.
- Maal og Minne. 1930. H. 3—4. — 1931. H. 1.
- Moderna språk. Årg. 24. Nr 9. 1930. — Årg. 25. Nr 1—4. 1931.
- Germanisch-Romanische Monatsschrift. Jahrg. 18. H. 9—12. 1930. — Jahrg. 19. H. 1—4. 1931.
- Neuphilologische Mitteilungen. XXXI. Nr 5—8. 1930. — XXXII. Nr 1—5. 1931.
- Modern Philology. Vol. 28. Nr 3. 1931.
- Philological Quarterly. Vol. 9. Nr 4. 1930.
- Studia neophilologica. A Journal of germ. and rom. philology. Vol. 3. Nr 3. 1931.
- Studier i nordisk filologi. Bd 20. 1930.
- Danske Studier. 1930. H. 3—4.
- Nysvenska studier. X. H. 5. 1931. — XI. H. 1—2. 1931.
- Svenska landsmål ock svenskt folkliv. 1929. H. 1—5.
- Nordisk tidskrift, utg. av Letterstedtska föreningen. Ny serie. Årg. 7. H. 1—2. 1931.
- Personhistorisk tidskrift. Årg. XXXI. H. 3—4. 1930. — Årg. XXXII. H. 1—2. 1931.
- Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. Bd 67. H. 4. 1930.
- Zeitschrift für deutsche Philologie. Bd 45. H. 3—4. 1930.
- Zeitschrift für Ortsnamenforschung. Bd 7. H. 1. 1931.
- Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 1930.

Edda Snorra Sturlusonar udg. efter håndskr. af Kommissionen för det Arnamagnæanske legat ved Finnur Jónsson. Kph. 1931. LIX + 273 ss. — Handlingar till Sten Sture d. y:s historia 1515—1518. Utg. af K. Samf. för utg. af håndskr. rör. Skand. hist. genom Sven Tunberg. (= Hist. handb. 28: 2). Sthlm 1931. — Kong Valdemars Jordebog udg. af Samf. til udgivelse av gammel nordisk litteratur ved Svend Aakjær. H. 3. Kph. 1930. — Minnesskrift utg. av Filologiska Samfundet i Göteborg den 22 oktober 1930. (= Gbgs högskolas årsskrift. XXXVI. 3). Gbg 1931. — Morkinskinna udg. for Samf. til udgivelse av gammel nordisk litteratur ved Finnur Jónsson. H. 3. Kph. 1930. — Middelalderlig historisk litteratur paa modersmaalet. Udg. for Samf. til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Ellen Jørgensen. Kph. 1930. — Folkloristiska och etnografiska studier utg. genom K. Rob. Wikman. IV. (= Skr. utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. CCXVII). Hfors 1931. — Stockholms stads tänkeböcker 1504—1514. Utg. af K. Samf. för utg. af håndskr. rör. Skand. hist. genom Joh. Ax. Almquist. H. 1. 1504—1507 (ss. 1—160). Sthlm 1931. — Danske Viser. 6 Bind. H. 2. 7 Bind. H. 2. Kph. 1931.

Belfrage, S., Helgonen i svensk romantisk dikt. (Övertr. från Festskr. tillägnad Yrjö Hirn. 7. XII. 1930). — Cahen, M., et Olsen, M., L'inscription runique du coffret de Mortain. Avec un appendice sur le décor du coffret par C. Osieczkowska. (= Coll. linguist. publiée par La Société de Linguistique de Paris. XXXII). Paris 1930. — Fast, C. O., Det äldsta Göta-lands historia. Geografiskt-fysiska synpunkter. Sthlm 1931. 54 ss. + 1 kartplansch. — v. Friesen, Otto, Minnesteckning över Esaias Tegnér. Inträdestal i Svenska Akademien den 20 december 1929. (Särtr. ur Svenska Akad:s Handlingar). Sthlm 1930. — Hammarström, M., och Karsten, T. E., Zu den neugefundenen Runeninschriften aus der Unterwarser. (= Societas Scient. Fenn. Commentationes Humanarum Litterarum. III. 5). Hfors, Leipzig 1930. — Heggstad, Leiv, Norsk grammatik. Større utgåva. Andre utgåva av Norsk grammatik for skuleungdom. Oslo 1931. — Henning, Sam., »Den ageløs lever, han äreløs dør». (Särtr. ur Acta philol. scand. 1930). Kph. 1930. — Hultman, O. F., Efterlämnade skrifter. Utg. av Rolf Pipping. Första delen. (= Skr. utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland. CCXVIII). Hfors 1931. — Indrebø, G., Nidarosnamnet og Trondhjemsnamnet i Noreg. Oslo 1930. 95 ss. — Karsten, T. E., Der Gotenname und die germanische Lautverschiebung. (Sonderabdr. aus der Zeitschr. f. d. Altert. und d. Litt.). Berlin 1930. — Dens., Landhebung und Ortsnamenchronologie. (Ur Finn-ugriscche Forschungen. XXI. 1930). — Knudsen, Tryggve,

og Sommerfelt, Alf, Norsk riksmålsordbok. H. 3. Oslo 1931. — Kock, E. A., und Meissner, R., Skaldisches Lesebuch. Teil 1. Text. IX + 97 ss. Halle a/S 1931. — Kraft, Salomon, Står Erikskrönikan i direkt litterärt samband med den västgötska konungalängden? (Särtryck ur [Sv.]. Hist. Tidskr. 1930). — Larsson, Carl, Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornspråken. I. Akad. avh. Upps. 1931. — Lidén, E., Härledningen av några västgötska dialektord. (Särtr. ur Minnesskr. utg. av Filol. Samf. i Gbg ^{22/10} 1930). — Lindquist, Ivar, A propos d'une inscription de la fin de la période mycéénienne. Lund 1931. (=K. Hum. Vet.-samf. i Lund Årsber. 1930—1931, II). — Lindroth, Hj., Skee-Skövde-Skedevi. (Särtr. ur Minnesskr. utg. av Filol. Samf. i Gbg ^{22/10} 1930). — Lundahl, Ivar, Ordet *mo* och dess etymologi. (Särtr. ur Minnesskr. utg. av Filol. Samf. i Gbg ^{22/10} 1930). — Nerman, B., The Poetic Edda in the light of Archæology. Publ. by the Viking Society for northern research. London. 1931. — Nordling, Arnold, Kani. En smådevisa i Sturlunga och ett ironiskt yttrande i Bandainannasaga. (=Studier i nordisk filologi. Bd 20. Nr 5). Hfors 1930. — Dens., Norr. *vandblæss, vandgæfr, vinnr.* (=Studier i nordisk filologi. Bd 20. Nr 6). Hfors 1930. — Palmér, Joh., Betydelseutvecklingen i isl. *heidr.* (Särtr. af Acta philol. scand. 1930). — Seip, D. A., Trondhjems bynavn. Resymé og tillegg. Oslo 1931. — Seip, D. A., og Steen, Sverre, Romsdal. Navnet og området i sagatid og lenstid. (Utgieve av Romsdal Ungdomssanlag). Molde 1931. — Selmer, Ernst W., Apokope und Zirkumflex. I. Eine theoretische Experimentalstudie auf Grund der öländischen Akzentverhältnisse. Oslo 1930. (=Skr. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Kl. 1930. Nr 10). — Søreide, Lars E., Nordfjordmålet. (=Norske Maalføre XII). Oslo 1930. — Sørli, M., Bergens Bynavn. En språkhistorisk undersøkelse. Bergen 1931. (=Skr. utg. av Bergens Historiske Forening. Nr 37. H. 1). — Thorsen, P. K., Afhandlinger og breve. Udg. ved J. Byskov og Marius Kristensen. III. Breve med en biografisk indledning. XXXIX + 352 ss. Kph. 1930. — Vågslid, E., Nidaros i trøndske logmannsbrev frá millomalderen. Oslo 1931. 14 ss. — Walberg, E., Minnesord över Professor Fredrik Wulff. Lund 1931. (Ur K. Hum. Vet.-samf. i Lund Årsber. 1930—1931). — Östergren, Olof, Nuvensk ordbok. H. 42. Sthlm 1931.